

Виктор Габер

ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

МАКЕДОНИЈА ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ

Скопје, 2017

Виктор Габер

**ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ
Македонија во меѓународните односи**

За издавачот Нита Старова

Copyright © 2017 Виктор Габер

Лектор Вера Чутаноска

Коректура Биљана Секуловска Габер

Компјутерска обработка Зоран Јаковски *ii* ILINO INT

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", Скопје

32(497.7) (091)
323.1(=163.3):327(100)

ГАБЕР, Виктор

Од објект до субјект : Македонија во меѓународните односи /
Виктор

Габер. - Скопје : Фондација "Фридрих Еберт", Канцеларија
во

Македонија, 2017. - 453 стр. ; 26 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 379-387. - Регистар.

-

Содржи и: Прилози

ISBN 978-9989-109-84-3

а) Македонско прашање - Меѓународна политика б) Македонија

-

Политичка и дипломатска историја

COBISS.MK-ID 103060746

СОДРЖИНА

Кратенки	7
Предговор	9
Воведни термилошки разграничувања	13
Прв дел - Македонија како објект во меѓународните односи	17
Објект или субјект	17
Територијална деноминација – деспотизам и поданици	19
Антиката	19
Средниот век	28
Новиот век	39
Македонците како објект во меѓународните односи	46
Втор дел – Македонците како субјект во меѓународните односи	63
Илинденското востание- објектот избива на површина	74
Мирцштегските реформи за Македонија и Уриетот	79
Балканските војни 1912/1913 – топовското месо за соседите	90
Првата светска војна – на жртвеникот на странските сили	97
„Македонското прашање“ во Версај	103
Дипломатијата во Версај и етничката компонента	115
Меѓувоениот период – објектот Македонија станува субјект	123
Втората светска војна – инаугурација на субјектот	151
Премрежјата во меѓународната афирмација на субјектот	174
Дипломати од Македонија во повоена Југославија	186
Лимитите на републичката служба за односи со странство	197

Трет дел - Македонија на крстопат како меѓународен субјект	211
Маките на македонската држава и дипломатијата	214
Република Македонија на светската дипломатска сцена	224
Внатрешните односи и дипломатијата	236
Поделеноста на општеството и дипломатијата	249
Името на државата и развојот	263
Односот на Големите сили кон Република Македонија	285
Соработка и притисоци при тензиите и конфликтите	299
Безбедносно-политичката криза во 2001 година	306
Политичката криза во 2015/6 година	318
Политиката, дипломатијата и државните интереси	343
За стабилен развој на државата	359
On the stable development of the country	365
Користени извори	371
Прилози	381

КРАТЕНКИ

АВНОЈ – Антифашистичко веќе народно ослобођења Југославије
АНОК – Акционен народноослободителен комитет
АСНОМ – Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија
БИРН – Балкански истражувачко новинарство
БиХ – Босна и Херцеговина
БКФ – Балканска комунистичка федерација
БНП – Бруто национален доход
БРП (к) – Бугарска работничка партија (комунисти)
ВМОРО – Внатрешна македонско-одринска револуционерна организација
ВМРО – Внатрешна македонска револуционерна организација
ВМРО(об.) – Внатрешна македонска револуционерна организација (обединета)
GATS – Генерален договор за трговија и услуги (на СТО)
GATT – Генерален договор за трговија и тарифи (на СТО)
ДАГ – Демократска армија на Грција
ДКП – Дипломатско-конзуларно претставништво
ДООМ – Движење за ослободување и обединување на Македонија
ДПМНЕ – Демократска партија за македонско национално единство
ДСИ – Директни странски инвестиции
ДСНР – Државен секретаријат за надворешни работи (на СФРЈ)
ДУИ – Демократска унија за интеграција
ЕАМ – Грчка ослободителен фронт
ЕБОП – Единствената безбедносна и одбранбена политика (на ЕУ)
ЕЕЗ – Европска економска заедница
ЕЛАС – Грчки народноослободителна армија
ЕЛИАМЕП – Грчки институт за европска и надворешна политика
ЕУ – Европска унија
ЕУПОЛ – Полициска мисија на Европската унија
ЕУФОР-АЛТЕА – Сили на Европската унија во Босна и Херцеговина
ИК – Извршен комитет
ИНИ – Институт за национална историја
ИСАФ – Сили за меѓународна безбедносна поддршка (НАТО во Авганистан)
ISO – Меѓународна организација за стандардизација
ЈА – Југословенска армија
КПГ – Комунистичка партија на Грција
КПЈ – Комунистичка партија на Југославија
LGBTI – Лезбејки, геј, бисексуални, трансполови и интерсексуални (личности)
МАНАПО – Македонски народен покрет (движење)
МАНУ – Македонска академија на науките и уметностите
МВР – Министерство за надворешни работи
МИА – Македонска информативна агенција
МНР – Министерство (министер) за надворешни работи
МПЦ – Македонска православна црква
МПО – Македонска патриотическа организација (во САД)
МРО – Македонска револуционерна организација
МТВ – Македонска радио телевизија
НАТО – Северноатлантски пакт
НОБ – Народноослободителна борба
НОВ – Народноослободителна војска (војна)
НОВЈ – Народноослободителна војска на Југославија
НОД – Народноослободително движење

Виктор Габер – ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

НОФ – Народноослободителен фронт
НРМ – Народна Република Македонија
НФП – Народна федеративна партија
ОАК – Ослободителна армија на Косово
ОБСЕ – Организација за безбедност и соработка во Европа
ОДИХР – Канцеларија за демократски институции и човекови права (на ОБСЕ)
ОН – Обединети нации
ОНА – Ослободителна народна армија
ОРД – Охридски рамковен договор
СПЦ – Српска православна црква
ПВРМ – Претседател на Владата на Република Македонија
ПО – Партизански одреди
РМ – Република Македонија
РФ – Руска федерација
САД – Соединети американски држави
САНУ – Српска академија наука и уметности
СБ – Совет за безбедност (на ОН)
СДСМ – Социјалдемократски сојуз на Македонија
СЕП – Секретаријат за европски прашања
СИРИЗА – Коалиција на радикалната левица (во Грција)
СЈО – Специјално јавно обвинителство
СКЈ – Сојуз на комунистите на Југославија
СКМ-ПДП – Сојуз на комунистите на Македонија – Партија за демократски промени
СР – Социјалистичка Република
СРЈ – Сојузна Република Југославија
СРМ – Социјалистичка Република Македонија
ССА – Спогодба за стабилизација и асоцијација
ССРН – Социјалистички сојуз на работниот народ на Југославија
СССР – Сојуз на социјалистичките републики на Русија
СТО – Светска трговска организација
SUBNOR – Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
СХС – (Кралство на) Срби, Хрвати и Словенци
ТМОРО – Тајна македонско-одринска револуционерна организација
УДБА – Управа државне безбедности
УКИМ – Универзитет „Кирил и Методиј“
УНЕСКО – Организација за образование, наука и култура на ОН
УНИФИЛ – Привремени сили на ОН во Либан
УНПРЕДЕП – Превентивно распоредување на Обединетите нации
УНПРОФОР – Превентивни сили на Обединетите нации
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
ФООМ – Фонд отворено општество на Македонија
ЦЕИ – Централноевропска иницијатива
ЦИА – Централна информативна агенција (на САД)
ЦК – Централен комитет
ЧССР – Чехословачка Социјалистичка Република

ПРЕДГОВОР

Ако се осврнувам на меѓународните односи и во нив на третманот на Македонија, на дел од нејзината дипломатска историја, веднаш треба да се прашаеме - зошто се пишува историја? Кој ја пишува историјата? Зошто таа остава траги во сегашноста, кога во суштина зборува за минатото? На овие и на други прашања треба да се соочи секој што се нафатил да се занимава, да се осврнува на минатото, а особено оној кој пишува за минатите настани – нему познати, доживевани, проучени, совладани...Во крајна инстанца, пишувањето историјата – зарем не е пишување за нејзино доживување во совремието, а со тоа и создавање на историја заедно со доживеаното во моментот, една нова, „современа“ историја.

Затоа, кога се пишува историја треба да се тргнува од свеста дека се пишува со сознанијата на времето во кое се остава трага за минатите времиња, односно, дека напорот да се даде објективна слика за минатото е оптоварен со современите трендови, идеи и цивилизацискиот момент, па дури и со социо-политичките притисоци – а се сака од минатото да се извлечат поуки, да се измери сегашноста и усмери кон подобра иднина, да се живее порационално, попросперитетно, помирно и побезбедно.

Значи историјата се пишува за да остане забележан моментот на расудувањето на една генерација за своето потекло и сегашност – за да им послужи на идните генерации да осознаат на кои основи, кои фактори им ја обезбедиле и „згорчиле“ живеачката, да им го наметнат ставот на претходните генерации за идни постапувања и развој, односно тие идни генерации да можат, во зависност од нивните способности, да извлечат заклучоци за сопствен развој и да не ги повторат грешките на претходните генерации.

Дополнително. Како, пишаната историја на еден народ, држава, најчесто израз на сознанија на една самоповикана личност (како оваа)

или на група „со декрет“ овластени пишуваачи на официјална историја, може да се прифати како објективен, компетентен фактор во исцртувањето на минатото на еден народ и држава? Зарем може да се избега од сомнежот, и логичното, потребното преиспитување, за сè околу неа, кое со себе го носи индивидуата наречена интелектуалец, која во овој случај се обидува да наметне конечни судови за минати, остварени настани. А веќе неспорно е дека во универзумот нема конечности, дека (во историјата) процесите се надоврзуваат еден на друг, односно ги трпат последиците од претходните, за сегашните, да влијаат на идните процеси. Дали пишаната историја значи и објективен, конечен суд за минатите настани?

Но, што би било доколку би се откажал од забележување на сознанијата, за собитојата во минатите времиња и за актуелната живеачка? Зарем идните генерации без нив подобро ќе се снаоѓаат во уредување на нивната живеачка, ќе бидат посреќни, побогати, побезбедни...?

Сега, пак, извира и прашањето: Која историја? Онаа пишаната, актуелно оставената „на хартија“, или онаа оралната (и доживеаната), а подоцна забележана (која, барем за предантичките времиња се нарекува и „предисторија“). Дури и денес науката не може да се послужи со оригиналните дела¹ на „татковците“ на историјата Тукидид и Херодот, туку се служи со „нивни“ дела сочинети неколку столетија по нивната смрт, а кои се повикуваат на автентичност за нивните дела. А каква е/била таа „Историја“ на Херодот зборува и фактот дека тој патувајќи собирал усмени искази за тоа што го запишувал, па и збирот на сите тие искази ги нарекол „Историес“ (во оригиналот „*Ἱστορίης*“), со буквален превод, со значењето на тој термин – приказни.

Раскажаното во тие приказни истакнува одделни личности, носители и учесници на настани, кои дале непроценлив придонес во

¹Во последните декади се публикувани и дела на истражувачи, како оние на Германецот Уве Топер, кои под знак прашање ја доведуваат целокупната историска наука која ја третира Антиката, со тврдења дека, во Средниот век, во тогаш развиената Западна Европа, романтичарски се барале и „нашле“ цивилизациските корени, нивната врска и континуитет со класичната Елада.

развојот на еден народ и на цивилизацијата, воопшто, а кои најчесто, патетично ги истакнуваме како историски личности, па дури и национални херои... Но, историјата ја „пишуваат“ и злосторници² од сите видови, негативци, кои во долгиот историски процес на земјите и на народите им нанеле непроценливи штети, ги запираше очекуваните позитивни процеси - од незнаење, од неснаоѓање, од лукративни побуди, од преголеми амбиции, од малодушност... И за нив историјата мора да води сметка, за да се пополни сликата!

Но, историската слика ја составуваат и (не)квалификувани поединци водени од своите капацитети да го раскажат, забележат, прикажат и прераскажат она што останало како значајно во нивната меморија. А тие, со својата фантазија, интуиција, па дури и интереси, создаваат збогатена слика за настаните, слика која за настаните, најчесто, се претвора во мит. Историчарот оправдано ќе забележи дека за луѓето митовите се многу попривлечни од „сувопарните“ историски настани..., митовите создаваат заедница, тие даваат историја што го поврзува минатото со сегашноста и иднината.³

И доаѓаме до директниот поттик! Оставање пишан текст за моите сознанија за тоа што треба да остане како значајно событие од минатото, што се однесува за ова парче земја – Македонија и луѓето кои тука битисувале, низ призмата на нивните односи со надворешниот свет и „зрачењата“ од тој свет за Македонија, како тој ја гледал, имал интерес за оваа територија и за луѓето кои ја населувале. Кога сето тоа

² Грчкиот публицист Василис Рафаилидис во 1993 година ја издаде книгата „Историја (трагикомична) на грчката држава“, а во самиот предговор истакнува дека : „Народите немаат само херои, имаат и злосторници. На историјата на една земја не ѝ припаѓаат само хероите, ѝ припаѓаат и злосторниците, кои, исто така, ја пишуваат историјата...“ (Βασίλης Ραφαηλίδης, Ιστορία – κομικτραγική - του Νεοελληνικού κράτους, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 1993). Но, да не одиме подалеку: во македонската историја, веќе неизбришлива е негативната улога на Иван Михајлов, за кого Кирил Прличев, со своето 36 годишно револуционерно искуство ќе напише дека Михајлов е „демон жеден за крв, злосторнички изрод, крвав престапник што не може да ги поправи штетите што му ги направи на движењето...“ (преземено од прилогот на Блаже Миновски „Ванчо Михајлов, наречен ‘штипско чудовиште’, го реализирал убиството на Тодор Александров“, објавен во подлистокот на скопски „Дневник“ од 11.07.2014).

³ Од интервјуто на историчарот Улф Брунбауер, дадено на новинарот Љупчо Поповски, а објавено во скопскиот „Утрински весник“ од 27.9.2011.

ќе се транспонира во времето во кое јас привремено сум присутен на овој свет, ќе биде дел од мојот свет на сознанија и искуства, било да се подведе или не под „чадорот“ на национална историја, или поточно – македонска дипломатска историја. Предизвикот е мојата, нашата земја, како што јас/ние ја разбираме, со огромен напор да бидам објективен пишувајќи за неа, да се издигнам над националните емоции, да не завлезам во национализам, или, пак, апстрактно, космополитски да се поставам...

Значи, во следниве страници ќе се обидам да ги нотирам, па и да ги коментирам настаните и луѓето кои оставиле траги, влијаеле на формирање на историски факти, дела, приказни (што би рекол Херодот) за Македонија и за луѓето кои тука живееле во однос на нивните односи со надворешниот свет, поблизок или подалечен, сè до класичниот облик на водење на надворешната политика, односно осврт за меѓународната положба и за односите на современата македонска држава со светот. Значи, ќе се обидам низ процесот на етно-генезата на македонскиот народ да стигнам до кратогенезата (или статогенезата) на меѓународниот субјект – Република Македонија.

Не знам дали во овој предговор отворив „бездна“ за стереотипите во нашето образование, ја доведов во прашање дури и сопствената наобразба за овој значаен дел од општествените науки, но моето дипломатско искуство, какво и да е, ме води кон постојани преиспитувања на сознанијата за сегашноста, а да не говорам и за минатото, сознанија кои ми се таложеле или некој, квалификуван или не, од дома или од странство, ми ги „сервирал“.

За изнесеното подолу единствено јас сум одговорен.

Авторот, декември 2016 година.

Воведни термилошки разграничувања

За која Македонија се работи?

Во третманот на поимот Македонија во периодите пред формирањето на државно-правната творба со тоа име, овој термин, во смисла на именка или како придавка и нивното користење, ја опфаќа неговата употреба за обележување на територијата на Македонија во географска смисла и на населението од различна етничка, во културолошка смисла, традиција (јазик, фолклор, религиозна определба), кое живеело на оваа територија.

За потребите на оваа студија, најпрвин, генерално овој термин ќе го користам за опишување на односот на „надворешниот“ фактор кон оваа територија и население, независно од подоцнежното кристализирање, себе идентификување на една нација, под тоа име. Значи, посебен осврт ќе посветам на населението кое манифестирало етно-културна посебност, сфатено денес како македонска нација, кое низ историските процеси, под тоа име, изградува своја идентитетска свест, која потоа го себе оформува како конститутивен, државотворен народ и неговиот институционален однос кон светот и на светот кон неговата држава.

Но, за каква дипломатска историја на Македонија се работи? Неспорно е дека, сфатена од денешен аспект, дипломатијата е активност на државните органи и нивните претставници во однос на странски субјекти, а за одбрана, промовирање и реализирање на интересите на една држава и на нејзините граѓани на меѓународен план. Во текстов, значи, кога се користи терминот дипломатска историја на Македонија, главно се мисли на односите кои на тој меѓународен план ги имала државата, органите на државата Република Македонија од средината на 20-иот век, и потоа... Но, не ги оставам настрана ни оние односи кои во подалечното минато, на меѓународен

план ги остварувала една државна структура именувана како македонска, бидејќи, во најмала рака, терминолошки, тие односи, таа историска меморија, во Новиот век влијаеле и на оформувањето на етногенезата на народот кој во современата етно-национална констелација на поширок меѓународен план довела и до конституирање на свеста за потребата од создавање на сопствена држава под тоа, сега, национално име.

Не мал дел од таа и таква дипломатска историја на Македонија е испишана и од **странските дипломатии**, како на оние порано оформените национални или мултинационални држави кои имале значајно влијание на поширок меѓународен план, така и на оние соседни држави кои имале интерес (најчесто за територијално проширување) кон Македонија, која ја третираше како дел од својата интересна сфера, односно како дел од своето национално ткиво. Во овој контекст, разликувам два периода: еден кога од локалните фактори не била оформена државната структура во Македонија, па странските дипломатии неа ја набљудувале од своите престолнини и од таму ги димензионале своите активности кон Македонија; и друг, кога во Македонија испраќаат свои официјални претставници акредитирани пред органите на државата која ја владеела територијата и населението на Македонија или кога самата држава се деноминира како Македонија. Последниов период се заокружува како **дипломатија на државата Македонија**, кога е создадена структурата, државниот орган за креирање и координација на меѓународните односи на Македонија. (Подоцна за сите такви органи и нивните преземања во СРМ, сè до МНР на РМ, нивниот историски развој, од 1944 година до денес.)

Така, доаѓам до основната систематизација на периодите во анализата, следењето на односите во и околу Македонија, од аспект на една меѓународно политичка и правна интеракција, а како дел од општата историја на Македонија. Тоа е поделбата на периоди кога Македонија и населението кое низ вековите живеело на оваа територија:

- кога биле **објект**⁴ во меѓународните односи, односно, кога надворешни чинители (субјекти⁵) со своите преземања влијаеле на судбината на ова население/народ, кога управувале со оваа територија и донесувале одлуки за Македонците, а тие самите не можеле, како суверени господари, да влијаат на својот развој и безбедност, на својата судбина;

- кога таа територија и население/народ кое опстојувало на неа и создало своја автентична, суверена власт, односно одлучувало за својата судбина, таа власт и народ стануваат **субјект во меѓународните односи**. Историјата бележи дека долгорочната стабилност на односите на внатрешен план и нивното ефикасно експонирање на надворешен план на една држава неа ја прави субјект во меѓународните односи.

На крајот, бидејќи е неспорно дека во општествените науки и особено во историјата, па дури и дефинирано, не постојат рески разграничувања на периодите во кои еден процес бил отпочнат, па завршил за да отпочне друг процес, ние последователно ќе ги следиме и преодните фази, на **периодите на „прочистување“** на претходните процеси и отпочнување на нови, во односите во кои влегувале нашите целни феномени - Македонија и нејзините чинители.

А што се подразбира под **меѓународна заедница**?

Во меѓународните односи масовно се користи овој термин. Под него политичари, новинари и активисти подразбираат една усогласена меѓународна активност на групи на држави, здруженија и невладини организации кои имаат влијание и можност пошироко, глобално да го наметнат своето мислење и став. Иако овој термин не е институционално дефиниран во меѓународните односи, тој актуелно го отсликува значајното влијание кое во светот го остваруваат западните земји врз основа на својата политичка, економска и воена моќ.

⁴Зборот „објект“ потекнува од латинскиот збор “objectus” (буквално – фрлено против), со значење – усмерено кон, кон оној за кој се однесува...

⁵Од латинскиот збор “subjectus” (буквално – фрлено над), со значење – поставување над, односно завладување со....

Виктор Габер – ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

ПРВ ДЕЛ

МАКЕДОНИЈА КАКО ОБЈЕКТ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ

Објект или субјект

Неспорно е дека, од првото споменување на терминот Македонија во Антиката, па до 1944 година, односно дефинитивно сè до 1991 година, во смисла на една државно-правна творба, Македонија не може да се земе како релевантен меѓународен субјект, во смисла на современиот третман на еден „субјект во меѓународните односи“. Сакале или не, современата наука и јавност поимот меѓународен субјект директно го врзуваат за постоење на една државна творба – суверена **власт на одреден народ** на една територија.

Во овој контекст, за стабилно поимање на една држава како меѓународен субјект, историјата покажа дека се потребни одредени квалификативи, кои во одделни периоди, под дејство на низа внатрешни и надворешни влијанија мутираат и на тој „субјект“ му вградуваат или му ја одземаат супстанцата и полека или промптно го прават меѓународно релевантен или ирелевантен, сè до исчезнување. Тоа сè уште не значи дека еден народ/население полесно ја остварува својата визија за создавање на своја држава за самостојно владеење со својата судбина, од можноста потешко да ја изгуби државотворната супстанца, кога таа веќе еднаш е создадена. Одржувањето и надградувањето на таа супстанца ја потврдува стабилноста на постоењето на една држава како субјект во меѓународните односи. Историјата е полна со примери кога таа супстанца издигнала или уништила многу државно-правни структури, не само како субјекти во меѓународните односи, туку ги довела и до ниво на Големи светски сили, односно

исчезнати структури, трагични организми кои ги изневериле очекувањата на еден народ/население.

Ако веќе не постоела суверена власт на конкретен народ врз територијата на Македонија со таква деноминација на една државно-правна творба, тоа не значи дека низ вековите територијата и населението на Македонија не биле од интерес и под влијание на разни државно-правни структури, сфатени во денешната смисла како субјекти во меѓународните односи. Токму тие фактори за оваа територија и за ова население ја користат именката „Македонија“ и придавката „македонски“, за да ги разликуваат од останатите во просторот на Југоисточна Европа, на Балканот. Особено таков значаен меѓународен третман бележиме за време на војни за завојување, односно на востанија на луѓето кои живееле на ова парче европска земја, барањата за помош за ослободување или отпорите кон обидите за асимилација на овој народ/население во Македонија.

Од геостратешки или меѓународно-правен, дипломатски аспект, а заради својата значајна позиција како територија која лежи на природните, најпроодните територијални врски меѓу Европа и Блискиот Исток, во поновата историја, за иднината на Македонија, посуштински расправи и преговори се водени на Берлинскиот конгрес во 1878 година; за неа се утврдени Мирцштетските реформи во 1903 година; а дефинитивно нејзината територија била поделена со Букурештанскиот мировен договор во 1913 година, со граници како што денес ги познаваме. Државниците и дипломатите на Големите сили, кои ги кроеја границите по Првата и по Втората светска војна не се осудија да го преземат ризикот за промена на граничните линии утврдени во 1913 година, водени од интересите на нивните балкански сојузници, но и од трагедиите на кои беа изложени македонскиот народ и населението на оваа територија, на оваа значајна европска трансверзала.

Ако историските настани околу оваа трансверзала, но и објективните материјални ограничувања и човечки ресурси на народот/населението на Македонија не дозволија во 19-иот век, процесот на идентитетска самоидентификација да се дооформи и Македонија да

стане меѓународен субјект, тие не го заобиколија и го унапредија процесот на таа неопходна самоидентификација. Иако бавен, овој процес се развиваше по „природните“ законитости, карактеристични за сите нации и беа потребни само време и услови за додефинирање и вообликување на тој процес за Македонецот да стане меѓународен субјект во национална и во државно-правна смисла.

Територијална деноминација – деспотизам и поданици

Антиката

Во милениумскиот временски интервал историјата забележала **значајни примери на опстојување** на оформена државно-правна структура на владетелите со населението на ова тло, запаметено под името Македонија. Тие структури, во контекст на тогашните историски, односно социо-политички констелации можат да се третираат и како субјекти во меѓународните односи, независно од денешното поимање на тоа што претставува држава како суверена власт на една стриктно утврдена територија и над едно население/народ, меѓународно афирмиран и прифатен субјект од други субјекти кои имаат такви државно-правни карактеристики.

Во овој контекст треба да се третира и (во Антиката) владеењето врз оваа територија од страна на **Македонските кралеви** (од 808 до 169 година пред н.е.) или во историјата познати и како Аргеади⁶. Во тој цивилизациски степен на развој, државните творби биле со највисок степен на афирмација на власта на една личност, до нејзино поистоветување со боговите, со небесна сила која í давала моќ за неограничено владеење со судбината на потчинетите. Таквата позиција, како државно-правни субјекти, владетелите во Антиката ја

⁶ Се претпоставува дека името на оваа династија - Аргеади - произлезло од периодот кога кралот Пердика го освоил градот Аргос или, пак, од митологијата (наводно, Аргеас бил син на митскиот јунак Македон).

манифестираше не само на домашен план, туку и во односите со субјекти надвор од територијата под нивна власт, во едни специфични меѓународни односи.

Во оваа смисла, во античка Македонија, највисок степен на меѓународно „општење“ постигнале македонскиот крал Филип II и неговиот син Александар III. Се разбира, тоа биле **односи на војна и мир** за завладување на територии и за оформување на сојузништва против трети владетели. Затоа, буквално гледано, во тие времиња и иза тие односи терминот меѓународни односи може условно да се употреби, бидејќи една личност (врз основа на наследство или главно со помош на сила)⁷ се здобивала со суверена власт и право за легитимно општење со друга странска суверена власт/личност. Значи, нивниот суверенитет не произлегувал од народниот суверенитет (слободно изразена плебисцитарно верификувана волја) за да можеме нивното „меѓународно“ општење да го идентификуваме како меѓународни односи во современото поимање и дефиниција на овој термин.

Македонските кралеви, повеќе од четири века биле во судири со своите соседи, судири со променлив успех, но и трагедии за загубените војници и територии. Само во битката со Илирите, кралот Пердика изгубил 4.000 војници, а и самиот погинал. Кралството останува на неговиот 24-годишен син **Филип II** (382-336 пред.н.е.), кој со брилијантните оружени подвизи и со суптилната и истра дипломатска вештина брзо успева во отстранувањето на опасностите однадвор и однатре.⁸ Војнички верификуваниот успех на владеењето на македонскиот крал Филип II, со стабилизацијата и проширувањето на

⁷ Историјата ги бележи победите на македонските војски на Александар во Елада и неговото завладување со целиот јужен Балкан, „создавајќи едно од највртните владетелства во светот“ (кај Langer William: “An Encyclopedia of the World History”, Houghton Mifflin Co. Boston, 1968, стр.58). Исто така. Демонстрација на сила е и бескрупулозното колење на 8.000 Феникијци (и одведување на 30.000 во ропство) од страна на војската на Александар во август 332 година пред н.е., по заемањето на главниот феникиски град Тир, а како одмазда за сверствата врз македонските заробеници во тој град. Овој настан се смета за дефинитивно губење на суверенитетот на Феникија и ширење на територијалниот суверенитет на Македонија под Александар (исто, Langer..., стр. 38).

⁸ Урлих Вилкен: „Александар Македонски“, Мисла, Скопје, 1988, стр. 59/60.

македонското кралство во јужниот дел од Балканот⁹, го довел во позиција да наметнува свои услови во односите со другите „меѓународни“ субјекти, и, пред сè, со, во историјата познатите елински градови-држави. Борбата за превласт и концепциските разлики во структурирањето на државата - меѓу Македонија, предводена од хегемон-монарх и елинските градови-држави, предводени главно од избрани лидери - биле основата за непријателствата меѓу нив, а нај-остро биле изразени и во критиките на Демостен (384-322 година пред н.е.) за начинот на владеењето на Филип II. Овој атински правник, државник и прочуен оратор за да ја задржи супрематијата на Атина, во обид да ги убеди своите сограѓани за опасноста од „варваринот“, држи огнени говори, во историјата познати како „**Филипски**“. Но, тие имале некаков политички ефект сè до битката кај Херонеја, во 338 година п.н.е., кога македонските војски ги поразуваат здружените војски на Атина и Теба.

Оваа битка е можеби пресвртниот момент кога кај Филип II, воинственото однесување кон еленските градови-држави се преобразува во дипломатско, што, секако, произлегувало од неговата основна цел – формирање на што поголема воена сила **за потиснување на Персија** од Балканот и од Мала Азија. Така, по битката кај Херонеја, Филип II не го „дотолчува“ поразениот непријател – им дозволува на победените да се повлечат на југ и да го разгласат нивниот пораз, без откуп ги враќа и нивните заробени војни, а пепелта од загинатите војни, неговиот син Александар III (356-323 пред н.е.) и генералот Антипар (397-319 пред н.е.), во свечена поворка ги внесуваат во Атина, на која ѝ гарантирал слобода и независност. Потоа, иако надмоќна, македонската војска која била навлезена на Пелопонез, не ја нападнала Спарта. Тоа не му сметало на Филип II, во таа 338 година п.н.е., да ги собере претставниците на сите други елински градови-држави на

⁹ „...на запад ги победи Илирите, а оствари влијание над Епир, на исток се бореше против Тракијците, на север втаса до Дунав, а на југ со борба го обезбеди брегот на морето што беше суштинско за македонскиот развој, како и за развојот на полуостровот Халкидик, ја подели Тесалија...“ (Урлих Вилкен „Александар Македонски“, исто, стр. 61.)

Конференција за мир во Коринт, на која по неколку месеци преговори, бил исфрлен документот „Дијаграма“, во кој бил утврден офанзивен и дефанзивен сојуз на Македонија со елинските градови-држави (т.н. **Коринтска лига**). Како највисок орган на овој Сојуз бил установен Федерален совет во кој Филип II бил назначен како доживотен хегемон, со титула - сојузен генерал.

Сè било спремно за конфронтација со Персија, која претходно во 387 година пред н.е., како своевиден гарант (а поддржувајќи ја **Спарта**), го беше наметнала своето влијание меѓу елинските градови при потпишувањето на т.н. Кралски мир (387 пред н.е.). Со овој мир завршила претходната Коринтска војна меѓу Спарта и коалицијата на Атина, Теба, Коринт и Аргос. Со потпишувањето, пак, на Коринтската лига, Спарта била маргинализирана и заради опустошувањето на нејзината економија за време на престојот на македонските војски во околината на Спарта (Лаконија).

Со победата кај Херонеја, Филип II соочувајќи се со доминантната позиција на Персија, делумно ја прифаќа „сугестијата“ на Исократ¹⁰ за негово посредување во надминувањето на соперништвото меѓу Спарта и Атина, предводникот на коалицијата во Коринтската војна. Иако ова посредување не се остварило, неговата „дипломатска“ вештина се состоела во убедувањето на претходно поразените елински градови-држави дека е **потребно единство**, како гарант за силна држава, сознание кое во политичкиот живот на овие градови дотогаш не било присутно. Но, за да пристапи кон реализација на овој свој план, Филип II „како итар дипломат склучи договор за пријателство и со персискиот крал, со цел да ги неутрализира сомненијата кај неговиот иден непријател“.¹¹

¹⁰ Исократ (436-338 пред н.е.) е еден од најпознатите антички едукатори, писатели и оратори. Именуваната сугестија за посредување на наследниците на Херакле, а како таков се сметал и Филип II, Исократ ја изнесува во своето дело „Панегирик“ (380 година пред н.е.). Позната е неговата изрека дека „корените на образованието се горки, но плодовите се слатки“.

¹¹ Урлих Вилкен: „Александар Македонски“, исто, стр. 72.

Веќе на првата седница на Федералниот совет во Коринт, Филип II предложил соединување на сите **воени потенцијали** за борба против Персија, како своевидна одмазда за рунирањето на светите елински места од страна на персискиот крал Ксеркс (519-465 пред н.е.). Овој прифатен предлог на Филип II во Советот дефинитивно „ги отворил вратите“ за војна со Персија, војна која добила религиозен карактер. Како врховен командант, тој наредува префрлање на војските во Мала Азија, но во одвивањето на судирот со Персија тој лично нема да учествува, бидејќи ненадејно е убиен во 336 година пред н.е.

Филип II во историјата останува како еден од непобедените војсководители, но и како успешен дипломат, кој ги остварува интересите на Македонија за доминација врз елинските градови-држави и нивно придобивање за војна против Персија.

Блескавиот период на владеењето на **Александар III** има отстранувања/унапредувања во однос на државната и воената организација, дотогаш практикувана во Антиката. Затоа и неговиот секавичен успех во освојувањето на тогаш познатиот свет, Македонија ја издигна, како глобално значаен поим, на рамништето на еден Египет, Персија, елинските градови (Атина, Спарта...), а неговото име стана симбол на историска личност која креирала исклучителни **цивилизациски вредности**. Ова, пред сè, се однесува на воената стратегија и тактика, проследена со невидена лична храброст, третманот на поранешните непријатели, хуманоста кон потчинетите и бруталноста кон оние кои него лично го потценувале, а секако и умењето да ги координира и усогласува интересите на неговите најблиски соработници, со што создавал внатрешна кохезија и цврстина во водењето на својата светска кампања. Да го споменеме само неговото раздавање на семејниот/личниот имот пред почетокот на походот кон територијата која тогаш ја владеела Персија на Дариј III, во време кога сите војни се воделе за здобивање на слава, приграбување на туѓите богатства и за личен раскош.¹² Богатството ја носело и моќта над масите...

¹² Александар „отворено изјавувал дека дошол во Азија не за да зграби злато и сребро, туку да го потчини целиот свет и создаде светска Монархија“, од „Историја на

Иако, за Александар III, во односите со надворешниот, странскиот фактор, личното богатство било од второстепено значење, тоа, пак, било главен мотив за неговите потчинети, за многуилјадната војска која го следела. За него **славата**, која се зголемувала со секоја нова добиена битка, била од првостепено значење, а со завладувањето на Египет (каде бил прогласен за наследник на фараоните и бог, како син на богот Амон) и освојувањето на Персија, за себе создал мислење дека е надчовек, владетел на целиот свет.

За државничкото однесување на Александар III, карактеристично било двојството, кое било составено од **екстремности**: на сите оние владетели на градови и провинции кои порано биле под персиска власт, а што се покориле на неговата власт, им дозволувал да ги задржат своите функции како цивилни старешини, со тоа што воената власт им ја доверувал само на своите високи воени старешини. Воедно, историјата го бележи и неговиот гест кога својот најлут противник Дариј III, откако починал, го погребал во Персепољ со високи воени почести. Сличен бил и неговиот однос при походот кон Индија, кога склучил сојуз со управителот на Ниса, па дури и му ја задржал титулата - цар на царот Пор, кого војнички го победил во крвава битка кај индиската река Хидасп.

Од друга страна, оние кои не се потчинувале на неговата „божја“ волја, со нив Александар III најбрутално постапувал, па историјата, како што споменавме, ги бележи **масакрите** во освоените градови кои дотогаш давале отпор, како оној на 8.000 граѓани на веќе освоениот Тир, сè до оној со неброените цивилни жртви и ликвидацијата на илјадниците заробени персиски војници по освојувањето на Персепољ. Меѓутоа, суровоста на „божјиот син“ ја осетиле и некои од неговите најблиски поддржувачи кога искажувале мислења или се спремале за заговор против неговата политика на продор на Исток и создавање на светска монархија. Така, биле ликвидирани едни од највлијателните македонски војсководители и аристократи: Филота, Пармениј, Клит, како и филозофот

Калестен. Тие особено не се сложувале со прифаќањето од страна на Александар III на персиските традиции и обичаи, па дури и политичките бракови, како неговиот (со Роксана) и на неговата војска со персиските жени.

Оваа своја „**источна**“ политика Александар III ја објаснувал со зборовите: „Јас не дојдов во Азија да ги уништам народите и половината од светот да го претворам во пустина, туку и победените да не страдаат од мојата победа... Доколку ние сакаме да владееме со Азија, а не само да поминеме низ неа, нам ни е неопходно на Персијанците да им покажеме милост.... Не е можно да се управува со таква држава без размена на културни богатства“.¹³

Што се однесува до неговата „**надворешна**“ политика, таа е неразделен дел и е испреплетена со неговата воена стратегија. Но, притоа, треба да се нагласи дека склучениот договор, како оној на Коринтскиот конгрес на неговиот татко, Александар III во потполност го почитувал. Имено, договорот бил дека се склучува сојуз на Македонија со елинските градови-држави за војна против Персија. Со заземањето на Персепол, престолнината на Персија, договорот за сојуз бил исполнет, па на сојузничките војници (тесалиските коњаници и елинските наемници) им дозволил да се вратат во нивната татковина со исплата на награда за дотогашното војување под македонска команда. Натamoшните завладувања на Исток, Александар III ги презел само во името на Македонците и од негово име.¹⁴

Со тоа бил раскинат договорот од Коринт, па кога стариот непријател на Македонија од времето на Филип II, Демостен поттикнал побуна, веднаш по смртта на Александар III, Антипар, овластениот владетел во Македонија, Атина ја сметал за непријателска страна и насилно го загушил бунтот¹⁵. Но Антипар не успеал да стане вистински наследник на престолот. Александар не гледал на себе дораснат наследник, со што „како да си се коцкал со опстанокот на неговата

¹³ Историја на македонскиот народ, Книга прва, исто, стр. 130.

¹⁴ Историја на македонскиот народ, исто, стр. 121/122.

¹⁵ Кога Антипар се обидел да го уапси иницијаторот на бунтот, Демостен сам си го одзел животот.

Империја¹⁶, па неговата држава се свела на еден воен поход без трајна институционална структура.

Во античкиот период, а подоцна и во Средниот век со владеењето на Самоил и на неговите наследници (од 976 до 1018 година) овие владетели успеваале да ја наметнат својата власт, да бидат фактор не само врз месното македонско население, туку со ширењето на територијата под нивна власт се ширела и нивната **концепција на владеење**, на обичаите, на културата, како и на воената доктрина и организација. Секако, и овие државни творби, настанати на македонска територија, биле со висок степен на афирмација на една личност – монарх-владател, како столб на таа државно-правна структура, а со самото тоа, владеејќи на пошироки територии, таа личност имала и значајно, одлучувачко влијание на поширок меѓународен план.

Со превласта на **Римската империја** во Македонија, во 168 година пред н.е., завршува периодот на владеење на автохтони владетели со Македонија и на нивната значајна улога и влијание во тогаш познатиот свет во Антиката. Завршува и државно-цивилизационската филозофија на иницираниот процес од Александар III на еманципација и поврзување на народите во еден вид глобална заедница, со цел да се создадат услови за забрзан економски развој и социјален и културен просперитет.¹⁷ Меѓутоа, Римјаните понесени од сознанието за една друга веќе оформена државно-правна структурирана територијата на Македонија, конституирале своја провинција (со административен апарат) на која не ѝ го смениле името – Македонија. По победата над македонските војски (на Персиј) кај Пинд во 168 година пред н.е., Римјаните ја поделиле Македонија на четири републики (теми) и дефинитивно ѝ го одзеле меѓународниот субјективитет. Тие римски провинции (републиките) биле задолжени на Рим да му плаќаат данок,

¹⁶ За пропаста на оваа Империја и за борбите за наследство на престолот на Александар III, пошироко види кај James Room “The Ghost on the Throne”, Alfred A. Knopf, New York, 2011.

¹⁷ Васил Тупурковски „Историја на Македонија – од смртта на Александар Македонски до македонско-римските војни“, Титан, Скопје, 1994, стр. 390.

им биле експлоатирани рудниците за злато и сребро, и шумскиот фонд - биле зависни од Рим во снабдувањето со сол...

Таквата состојба со населението и територијата на Македонија опстојувала сè до поделбата на Римската империја, и покрај постојаните борби за превласт и меѓусебно истребување на нејзините политички и воени раководители. Со **поделбата на Империјата** на преодот од 4-иот во 5-иот век, Македонија потпаднала во рамките на Источното римско царство и била поделена на две провинции Македонија Прима (Macedonia Prima) и Македонија секунда, Салутарис (Macedonia Secunda или Salutaris), кои пак биле дел од големата територија на областа Македонија во која спаѓале целата територија од Скопје со Пелопонез (заедно со Крит), и од Драч до Кавала. Во тој период владејачките римски фамилии придонеле за развој на инфраструктурата, трговијата, рударството и занаетството во оваа провинција Македонија, со поседување и масовно искористување на трудот на робовите.

Преселбата на народите и доаѓањето на Словените на Балканот и во Македонија драстично го менува составот на разноговорните групи на население и влијаело на постојаните тензии меѓу новонаселените и дотогашните владетели во Македонија (која била поделена на воено-цивилни области – теми). Во тие времиња (8-9 век) византиската власт била потисната на југ, во приобалниот дел на Македонија. Од пишаната оставина на византискиот цар Константин VII Порфирогенит произлегува дека Словените на Балканот се населиле во 626-тата година.¹⁸ Овие и слични извори говорат и за

¹⁸ Овие наводи, прифатени како веродостојни факти од најзначајните историчари не само на Балканот, во почетокот на Третиот Милениум се релативизираат со тези дека невозможно било изведување на таква масовна преселба во тие историски околности и техничко-технолошко ниво на развој, дека пред иселуваните не стоел лидер кој доминирал, дека топонимијата и културната матрица на затекнатото население веќе била словенизирана... Овие тврдења, поведени од некоја техничка експликација еминентна за 21-иот век, делуваат како да се под влијание на актуелни, дневно-политички потреби мотивирани од „потребата“ да се докаже наша директна врска со поедини значајни личности и државни структури во Антиката (Види и кај „Словените што тргнале зад Карпатите никогаш не стигнале на Балканот!“, од Блаже Миневски, објавено од подлистокот „Публика“ на скопски „Дневник“, на 10.04.2015).

продорот на словенските племиња сè до Пелопонез, дека имале своја ефикасна внатрешна структура, непозната за дотогашното цивилизационо ниво на државна организација. Византискиот тип на држава, немајќи допирни точки и искуство за комуникација со таква структура, по првите порази во судирите со словенските племиња се обидува нив да ги пацифизира. Иако културолошки различни, блискоста на племенските обичаи и внатрешната организација на доселените словенски племиња со бугарските племиња, во Источниот Балкан довела до соработка и изедначување на интересите во однос на Византија, па и до формирање на државна структура – Првото бугарско ханство во 680 година (од 893 година тоа станува царство под Симеон I). Оваа државна структура, во својот најразвиен период доминирала врз широките територии на централен и источен Балкан, вклучувајќи ја и територијата на цела Македонија.

Средниот век

Под македонска деноминација подоцна, како некое продолжение на римската големина од Антиката, се јавуваат и други значајни фактори, за нас познати како директни ривали на Царот Самоил (за него подоцна) за завладување на оваа територија. Тоа се владетелите на Источното римско царство (Византија) – кои себе се именувале како „**Македонска династија**“ (од 867 до 1056 година). Тие таа деноминација ја земале заради нивното потекло од Македонија (биле со ерменски корени, како впрочем и семејството на Самоил), а центарот на нивната власт се наоѓал во Константинопол (Цариград). Својот највисок степен на владеење тие го достигнуваат со Василие II (958-1025), а по победата над војските на Самоил во битката кај Беласица во 1014 година. Но, мора да се нагласи дека нивната средновековна доминација, во Новиот век, многу често, од идеолошко-националистички побуди се користи како етничка деноминација за „извлекување“ на длабоки историски корени на еден народ кога минува

низ процес на етноидентификација – како основа за формирање на национална држава, на која - секогаш **и** недостасуваат пошироки територии. За жал, и одредени современи историчари од многу значајни, но и од помали (како балканските) држави, „боледуваат“ од оваа опсесија.

Во средновековната историја, како автохтона државно-правна структура во Македонија и најзначајна воена сила на Балканот, која била во постојан судир со Византија на преодот од 10-иот во 11-иот век се смета **Самоиловото царство**. Настаните во време на распаѓањето на Првото бугарско царство, Самоил и неговите браќа (комитопулите¹⁹) ги исфрлиле „на површина“ по нивното востание против бугарскиот цар Борис I во 976 година²⁰. Владеењето, пак, на Самоил се сметало како продолжување на ова бугарско царство, кое било во згаснување веќе од 971 година. Самиот термин „Бугари“, во поимањето на тие времиња е наследство од античкиот римски период, кога сите нецивилизиранци народи, надвор од границите на напредните антички држави, на латински, биле нарекувани „вулгари“²¹ со значење на пониско економско и културно ниво. Што се однесува до племињата кои тогаш упаднале на денешната бугарска територија и го формирале првото ханство на чело со хан Аспарух во 680 година, биле именувани со овој термин, но една друга теорија нивното именување го поврзува со територијата околу Волга („волгари“, прелеано во „болгари“) од каде дошле на Балканот. Со владеењето на Симеон I, споменав дека оваа државна творба се именува како царство (со главен град во Плиска).

¹⁹ Овој термин се користел за синовите на комитот Никола (Давид, Мојсеј, Арон, Самоил) кој владеел со дел од Првото бугарско царство.

²⁰ Всушност, се работи за востание кога бугарскиот трон веќе бил под окупација на византискиот Цар Јован Цимискиј, па ова востание на Самоил и неговите браќа во историјата се третира и како востание против Византија. Хроничарот Скилица наведува дека комитопулите во 976 година се побуниле во западниот дел на Македонија, па и оваа година многу историчари ја сметаат како година кога е формирана Самоиловата држава.

²¹ Овој термин изгледа потекнува од старотурскиот, индоевропски јазик, со значење на мешање (на луѓе-м.з.), неред (во нивната средина – м.з.) и сл. Денес се применува во пејоративна смисла, кога се сака некој да се понижи како нецивилизиран, па на спортските натпревари, на пример, во Грција, кога во Атина гостуваат тимови од северна Грција – за да се понижат, се скандира „Вулгари-Вулгари“.

Победувајќи ги преостанатите сили на бугарскиот цар Борис I и на неговиот брат Роман, Самоил ја презел нивната власт и за престолнина ја прогласил Преспа, за подоцна центарот да го пренесе во Охрид. Тој, потоа, значајно ја проширил својата територија на запад до Јонското Море, на југ сè до Пелопонез и на север до Дунав, но не само со воени средства. Сите овие негови преземања, а особено (по смртта на Роман) во 997 година, ја зацврстиле неговата доминација во централниот дел на Балканот, што довело и до негово крунисување со круна добиена од Рим, а не со круната на бугарскиот цар, која од 971 година (по уништувањето на бугарското царство²²) веќе била положена во цариградската црква Света Софија. Тоа говори во прилог, во потврда на теориите за државен дисконтинуитет на Самоиловото од Првото бугарско царство. Целиот напор на Самоил да владее со друга територија и население во однос на Симеон и од друга престолнина, да го подигне нивото на Охридската архиепископија (а не да ја обнови бугарската патријаршија Песалвско-трновска), а особено со внатрешната организација, значи дека според составот и карактерот - тоа било **ново царство**.²³ Што се однесува до примената на правните норми, а особено оние во граѓанската област, во Самоиловата држава се користело византиското право, кое својата основа ја црпело од Јустинијановата кодификација²⁴, адаптирана во „Василиките“²⁵.

Овој однос на формирање на сопствена држава на еден владетел на територијата на Македонија, а со формално **преземање на вредности**, па дури и некои инсигнии од една претходна државна структура, не е нова во македонската историја и е позната во историјата низ вековите. Во Македонија тоа први го направиле македонските кралеви Филип II и неговиот син Александар III во Антиката, кога ги

²² Драган Ташковски „Самоиловото царство“ Култура, Скопје 1961, („Царските титули и Самоиловото крунисување“), стр.12-140.

²³ Види кај Грегорјј Острогорски „Историја на Византија“, Наша книга, Скопје, 1992, стр.361.

²⁴ Codex Justinianus 529-534.

²⁵ „Василиките“ (892) се адаптирани закони со кои се осовременува Јустинијановата кодификација, а се именувани по актуелниот владетел Василиј I, од византиската македонска династија.

покориле елинските градови-држави и ја прошириле нивната култура на териториите кои ги освојувале.

За тогашниот (средновековен) степен на меѓународно општење и **преговарање**, карактеристичен е примерот со опсадата на Лариса од страна на Самоиловата војска. Неможејќи да го освои утврдениот град, Самоил стапува во еден вид дипломатска комуникација – преговара, поточно се надмудрува со владетелот на Лариса, Кекавман (па дури и ветува дека ќе му ја омажи ќерката). Резултатот од овие преговори: со истоштување се суспендира опсадата и се склучува мир, а ќерката на Кекавман, Ирена станува жена на синот на Самоил, Гаврило Радомир. Но, кога Самоил се посомневал дека е измамен, а самоуверен од освојувањето на Лариса, од градот одвел многубројни робови, заедно со моштите на св. Ахил, кои од Лариса²⁶ ги пренел во Преспa.²⁷

Како особено значаен вид на меѓународно општење и дипломатска активност во Средниот век се сметале и преговорите за постигнување на одреден мировен договор или **прекин на непријателства**. Византискиот цар Василие II, во 986-тата година, тргнал за одмазда против Самоил, но бил поразен од Самоил кај Тројановата порта. Кога едвај успеал да се засолни во Пловдив (тогашен Филипуполис), тој се обидел преку свој пратеник да склучи мир со Самоил.²⁸

Перманентното непријателство меѓу Самоил и Василиј II, во следните **три децении** минало во спорадични воени судири и нивно настојување (пред една идна одлучувачка пресметка) да покорат што повеќе периферни провинции, да создадат економски и воени потенцијали за превласт. До дефинитивна пресметка доаѓа во јули 1014 година на падините на планината Беласица, кога Самоил го претрпува страшниот пораз, по кој пораз и ослепувањето на неговата многуилјадна војска од страна на Василиј II, умира од мозочен удар на 6 октомври 1014 година. Неколку години подоцна (1018) загинава и

²⁶ Ахил од Лариса бил еден од 318 учесници на Собирот во Никеа кога, под византискиот император Константин I, е кодифицирана христијанската доктрина. Ахил често патувал проповедајќи христијанство. Умира во Лариса како епископ на град.

²⁷Група автори: „Историја на македонскиот народ“, Книга прва, исто, стр.121.

Виктор Габер – ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

²⁸Исто.

последниот наследник на Самоиловиот трон, а со тоа Византија ја уништува единствената државна структура во која доминирале, мнозинско население биле Јужните Словени од Македонија.

Кога, пак, се работи за **религиозно-културните особености** на Самоиловото царство треба да се нагласи и евидентниот напор за истакнување на посебноста, како во однос на византиската, така и во однос на бугарската традиција на овој план. Оваа посебност се огледува, пред сè, во помасовното прифаќање на Христијанството во македонската, во однос на бугарската народносна маса и напорот за институционална самостојност на црквата во Македонија во однос на цариградската Патријаршија.

Во рамките на ова царство опстојува веќе оформената епископија, која, од времето по враќањето од Моравија, па сè до својата смрт, ја води **Климент** (886-916 година). Тој е еден од учениците на солунските браќа Кирил и Методиј, христијанските мисионери испратени од страна на Византија во Моравија, а на повик на моравскиот кнез Ростислав. За доближување на Христијанството до словенските маси браќата ја создале азбуката глаголица, но нивните ученици, заради отпорот на веќе верните свештеници на Рим, морале да ја напуштат Моравија. Климент се вратил во родната Македонија (Кучмитевица) каде бил активен не само како обичен христијански мисионер, ниту, пак, ширењето на христијанството претставувало единствена цел и содржина на неговата дејност. Покрај воведувањето на локалниот словенски јазик од Македонија во богослужбите и оспособувањето на месни луѓе за свештеници, тој отворил и училишта за неписмени и за „поподготвени“, чиј број по седум години достигнал 3.500.²⁹ Тогаш Епископијата била прогласена за Велика епископија, која својата дејност ја остварувала на голем дел од укинатата Архиепископија Јустинијана прима од 6–иот век, а преводите на религиозните книги се вршеле на поедноставната, новата азбука блиска до народниот јазик, наречена **кирилица**. Просветителската и религиозната

²⁹ Славко Димевски „Црковна историја на македонскиот народ“, Македонска православна црква, Скопје 1965, стр. 19.

дејност на Климент добива нов квалитет со доаѓањето во Охрид во 893 година на уште еден од учениците на Кирил и Методиј, свештеникот Наум, кој со преводите од грчки, остава неизбришлива трага во етаблирањето на народниот македонски јазик, како писмен јазик, не само на територијата на Македонија, туку и пошироко, на териториите на кои владеел Самоил. Во оваа смисла карактеристичен е и „подарокот“ - книгата која Самоил ја пратил во Русија („Самоиловото царско евангелие“ од 991 година), која послужила за покрстување на Русите, а врз основа на која е создадена и најстарата руска ракописна книга „Остромировото евангелие“.³⁰

Со употребата на црковните книги на народен јазик во 10–иот век и оспособувањето на свештеници за проповеди, во Македонија се создала и широка мрежа на цркви и манастири, кои по првите воени успеси на самоиловата војска биле координирани од црковна организација на ниво на **архиепископија**. Но, согласно актуелните обичаи, оваа црковна структура не била соодветна за едно царство. Иако нема најпрецизни податоци, но од достапните за нејзината структура, обемот на дејноста и односите со другите помесни цркви, може да се заклучи дека црковната организација во Македонија на самиот преод од 10–иот во 11–иот век е подигната на ниво на Патријаршија. Тогаш дошло и до пренос на престолнината од Преспа во Охрид, и Самоил бил прогласен за Цар.³¹ Оваа црковна организација, која се потпираше на традициите на просветителите Кирил и Методиј и нивните ученици, од кои најистакнатите Климент и Наум дејствувале во Македонија, веќе од 1100-тата година, и официјално во нивна чест - 24 мај го прославува како Ден на сесловенските просветители.

³⁰ Академикот Владимир Мошин ќе наведе дека „Токму Остромировото евангелие, од една страна, ја документира извонредната калиграфска вештина на руското уставно писмо, формирано врз основа на македонските калиграфски ракописи од последната четвртина на десеттиот век, а од друга страна, ја потврдува и големата уметничка вештина во копирањето на јужно-словенската минијатура... А дека во основа сето тоа е македонското писмо и македонскиот јазик, потврдил, меѓу другите и М.Н. Сперански уште во 1929 година.“ (Мошин Владимир „Новгородски листи“ и Остромирово јеванђеље“, Археографски прилози, Београд, 1983, бр. 5).

³¹ Славко Димевски „Црковна историја...“, исто, стр.28.

Незаштитено населението во Македонија особено страда за време на Крстоносните војни, кога дел од војските, минувајќи преку природниот сувоземен пат од Европа кон Блискиот исток, вршеле масовни злосторства. **Релативно мирен период** Македонија доживува во време на владеењето на христијанските владетели, во 13–иот век за време на бугарскиот цар Константин Асен, а подоцна во 14–иот век под српската династија на Немањиките. Тој развој периодично е пореметуван од борбите за територијата на Македонија меѓу српските и остатоците од византиските владетели.

Скопје тогаш станува и главен град на српскиот владетел **Стеван Душан**, кога во него тој, на 6 април 1346 година себеси си се крунисал за цар. Во тој 14-ти век во Македонија е заведен еден стабилен правен и управен систем, по угледот на византискиот правен систем. Највисок степен на таа норматива, особено онаа во областа на казненото право бил, секако, Душановиот законик кој е донесен во Скопје на 21 мај 1349 година. Во такво државно уредување, со големи овластувања, во Македонија владееле велможите, браќата Мрњавчевиќ – Волкашин Димитрија, со седиште во Прилеп и Угleshа Јован, со седиште во Серез. Како владари на големи области во Македонија тие со своите воени единици се спротивставуваат на навлегувањето на Османлиите³² во Македонија, но ја губат пресудната битка на Марица (26 септември 1371 година). Историјата и македонската народна традиција го памти синот на Волкашин, **кралот Марко** (Мрњавчевиќ), како заштитник на македонското население од османлиската власт. Историските извори не даваат доволно податоци дали тој признавајќи ја таа власт (и плаќал данок) создал своја државна структура, самостојна административна управа, воени единици...

Крвопролевањата во Македонија постојано се обновувале и како резултат на таа верска војна меѓу христијанскиот Запад и муслиманскиот Исток, а за контрола на сувоземните врски меѓу Азија и

³² Во литературата термините Османлиска империја и Османска империја се изедначуваат, а првобитната деноминација произлегува од името на Осман I (владеел од 1299-1323/4), кој се среќава и како Осман.

Европа. Со настапувањето на **Османлиите** на Балканот, Македонија била нивна приоритетна дестинација за ширење кон Европа, а по битките кај Марица 1371-тата и на Косово 1389-тата година, тие воспоставиле доминација над Македонија која траела сè до 1912 година.

Скопје и Македонија заземањето од страна на Османлиите, на во 1392 година станува центар на Санџакот³³, воена и административна база за продор на Османлиите на поширокиот балкански и европски простор. Овој град во трите следни векови доживува значаен економски напредок, но бил и цел на освојувања заради таа своја експонирана положба. Во австриско-турските војни, а по неуспешното заземање на Виена од страна на Османлиите, австриските војски продреле дури до Македонија, во која од месното население веќе биле покренати борбени дејствија против Портата. Востаниците во североисточна Македонија ги предводел арамбашата **Петар Карпош**. Нивните успешни заземања на утврдувањето Крива Паланка и пошироката област биле од краток здив и заради наглото повлекување на австриската војска на генералот Силвио Пиколомини. Напуштајќи го Скопје во октомври 1689 година Пиколомини го опожарува градот, а Османлиите заробениот Карпош го убиваат на Камениот мост во Скопје. Од тогаш градот навлегува во период на стагнација, сè до неговото утврдување како административен центар на Косовскиот вилает во 1888 година, кога повторно во него заживува трговијата и занаетчиството. Историјата не бележи податоци за ефективната соработка (или преговори) на Карпошовите востаници со австриската војска или за воената и административна структура на востаниците.

Низ вековите, најистакнатите македонски дејци преговарале, пред сè, за **избегнување на катастрофи** за својот народ, односно за потолерантен однос на властите кон македонското население и за обезбедување на каква било соработка и за помош за ослободување на земјата од византиското или османлиското владение. Историјата,

³³ Санџак бил административна единица во османлискиот управен систем, на чие чело стоел санџак-бег, кој воедно бил и воен и административен раководител.

попатно, бележи такви напори кај наследниците на Самоил³⁴; кај поразените велможи во Македонија (наследниците на Угleshа од Серес и Волкашин од Прилеп) по битката кај Марица (1371)³⁵; за време на Карпошовото востание (прво со Портата, а потоа и со австрискиот генерал Пиколомини)³⁶, за спасување на автокефалноста на Охридската Архиепископија³⁷, во унијатското движење³⁸, а подоцна и за соработка при подигањето на многуте востанија во 19-иот век. Но, за опстојување, некои црковни лица своите услуги ѝ ги нуделе на османлиската власт³⁹, а не мал дел од најдобро етаблираните локални велможи и дел од локалното население (не само кај Македонците) доброволно или насилно биле конвертирани во Ислам⁴⁰, што во надворешниот свет било третирано како прифаќање на режимот од нивна страна. Оние, пак, кои не се помирувале со наметнатата власт на Портата, тоа најчесто го изразувале во рамките на религиозните обреди, или во поддршката и активностите на ќелиските училишта, повторно во рамките на христијанската црква. Бидејќи немале материјални и човечки ресурси за водење на успешна кампања за борба за самостојност, тие воедно барале начин за општење со странскиот фактор – информирале и барале негова помош како единствен спасоносен начин за одржување на сопствените традиционални културолошки и цивилизациски карактеристики во тие мрачни времиња.

Но, и покрај горките искуства од неуспехот на Крстоносните војни да се „спаси“ гробот на Христос, **европските владари** сè уште го

³⁴ Исто, стр.137.

³⁵ „Владетелите на Бугарија, Македонија и Византија (по битката кај Марица) ја признаа врховната власт на Султанот“, исто, кај Langer..., стр. 350.

³⁶ Група автори: „Историја на македонскиот...“, Книга прва, исто, стр. 283.

³⁷ Мирослав Спиrowsки: „Македонската православна црква на автокефалниот пат“, во дневникот „Нова Македонија“ од 12/13.08.1997.

³⁸ За ова пошироко кај Киро Стојанов: „Историско-правен развој на Католичката црква од византиско-словенски обред во Македонија“, Рим, 1995.

³⁹ На пример, толерирањето на Портата на дејствувањето на Патријаршијата во Цариград. Таа се прифаќала како репрезент на православните христијани (на „рајата“), која, дури, во име на Портата ги собирала и даноците, а многу често ги денунцирала и противниците на режимот.

⁴⁰ Султанот Селим во 1522 година „во Македонија го испрати својот везир со 33 илјадна војска. Почнувајќи од Драма потурчи сè дури до Босна“ (Од Langer..., стр. 107).

одржувале својот фокус на патиштата кои воделе кон Ерусалим, а особено на сувоземните патишта кои минувале низ Балканот и Македонија. Воедно во времето на стабилизација на првите „чисти“ национални држави нашироко се појавил романтичарски занес, барање на сопствени државно-правни и социолошко-психолошки темели во вредносните системи на Антиката. Тоа бил период кога значајни истражувачи од Франција, Германија и Англија се дале во откривање на античката филозофија, култура и политички систем, а со тоа и на достигнувањата на античка Македонија. Овој нивни интерес е виден и по бројните објавени **патописи** за овој регион од страна на видни претставници во Европа, кои оставиле не мали траги во јавниот живот, во образованието на генерации, како и при донесување на политички одлуки и преземање на дипломатски активности. Најбројни патописи оставиле британските, француските, но и германските пропатувачи низ Балканот и Македонија⁴¹, а терминот Македонија станува сè поприсутен во јавноста.

Да го наведеме само патувачкиот осврт на Фајнс Морисон, кој во турската Империја патувал меѓу 1595 и 1597 година, во кој јасно се оцртува структурата на Империјата. На европско тло, според него, таа била поделена на единаесет основни провинции, кои од своја страна се поделени на области, а тие кои се наоѓале во Европа биле: Илирија, Албанија, Епир, Грција, Македонија, Тесалија, Мизија, Дакија, Унгарија и островите.

Кога ја третира Македонија, Морисон конкретно запишал: „Македонија во Антиката се нарекувала Мигдонија и Еметија. Провинцијата Македонија на исток се граничи со Тракија, на север со Горна Мизија, на запад со Јадранското море и на југ со шестата провинцијана Турција, Долна Македонија или Тесалија. Главен град и престолнина бил градот Тесалоника, денес наречен Салоника, на чии жители апо-

⁴¹ Само во Македонија од страна на Александар Матковски се издадени на десетици томови од овие патописи, а во Бугарија познати се оние на Марија Тодорова (Мария Н. Тодорова „Англиски пътеписи за Балканите“ края на XVI - 30-те год. на XIX в., съст. Наука и изкуство, София, 1987). За Македонија и македонскиот народ особено се значајни патописите на Хенри Блаунт од 1634 год.

столот Павле им го испратил своето послание. Се наоѓа на брегот на солунското езеро, во близина на северната граница на Долна Македонија – Тесалија. Друг познат град во Македонија бил Монастир или Толи – денешен Битола – голем град со многу население. За него се говорело дека во него султанката која чекала дете во Лариса, сакала, по барање на Султанот да дојде во Битола и таму да се породи. Турците, кои имале високо мислење за Александар Македонски, „се радувале дека во Македонија ќе се роди еден син на Империјата“. Друг град во Македонија е Скопна – денешен Скопје. Тој бил важен трговски центар и еден од најголемите градови во овие предели. Скопна или Скупи на Птолочеј, од Турците наречен Ускупија, е поставен во областа Македонија, близу до Горна Мизија, во подножјето на планината Орбелус – денешна Скопска Црна Гора на реката Вардар, наречена Акенус.

Планината на оваа провинција Олимп, Пелион и Оса се прочуени од легендите од титаните, а за Атон се велело дека ги пробивал облаците со своите врвови.⁴²

Информациите за состојбите во Османлиската империја добиени од овие патописи, но и од други извори, во европските центри поттикнувале интерес за наметнување на сопствени политички и економски влијанија во Империјата, а особено на патниот правец кон најголемиот урбан центар на преодот од Европа кон Азија – Истанбул-Цариград-Константинопол. За овој простор не помал интерес, но пред сè од политичко-стратегиски и културолошки карактер, пројавувала и **царска Русија**, која барала излез на Медитеранот и се поистоветувала со словенскиот карактер на балканските православци.

Што се однесува до првите запишани **јазични форми** на македонски јазик, на јазикот кој денес има литературна форма, тие записи потекнуваат од Москополе и калуѓерот Данаил, кој во 1762 година, таму, го издава „Четиријазичникот“. Во него, со нему познатиот правопис, со грчки букви, го бележи битолскиот македонски говор, во

⁴² Од едицијата „Гласот на вистината“, самиздат на Теодосии К. Попов, Благоевград (кв. Струмско, Проди, 10 ет.2, сп.6), стр. 20.

напор, Македонците „да се претопат во Грци..., на патот кон облагодрување и просветеност“.43 Така, описменетите Македонци (дури и преку културата и писменоста на соседите) претставувале интелектуален темел, тој неопходен импулс во будењето на националната свест, што, иако релативно задоцнето во однос на соседите, во Македонија се јавува во 19–иот век, за во 20–иот век да доведе до масовна поддршка на тенденциите, изнедрени во тој народ за оформување на самостојна држава.

Новиот век

По победата над Наполеон I, европските владари и нивните дипломати цели 9 месеци (септември 1814 – јуни 1815), во Виена заседавале за устројување на идните меѓусебни односи, избегнување на идни меѓусебни војни и создавање на стабилен безбедносен систем во Европа. Но, на овој, во историјата познат како **Виенски конгрес (концерт)**, не учествувале претставници на Османлиската империја (Турција), која владеела со не мал дел од европското тло (Балканот).

Иако Франција на Наполеон I била војнички поразена, нејзините револуционерни пароли за **слобода, братство и еднаквост**, ги заплискале народите во Европа, а етничката концентрација врз основа на културните традиции, пред сè, на јазичните обележја, станале своевидна рамка за унификација на соодветните традиции и обележја не само кај Германците, Италијанците, Русите..., а потоа, како рефлексija, и кај малите народи на Балканот.

Дотогаш, заради компактоста на територијата на Османлиската Империја, олеснетото егзистенцијално и професионално движење на населението, **мултијазичноста** била скоро редовна појава, *modus vivendi*, кај нејзините поданици. На **Балканот** турскиот јазик доминирал во администрацијата, а грчкиот, словенските, албанските и влашките

⁴³ Од Блаже Конески „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“, Книгоиздателство „Култура“, Скопје, 1945, стр. 3.

наречја - во трговијата и во приватните, семејни односи. Сето тоа, според Натали Клејер, довело и до силни демографски промени, но и до конверзии (премин од една во друга конфесионална група) или на непостојани приврзаности кон различни етнички групи, на пример, преку турцизација, албанизација, славизација и грцизација, олеснети преку мултијазичноста, верските заедници или на социјална или професионалната идентификација.⁴⁴ Овие состојби на интерконекција на поданиците на Империјата биле драстично потресени со продорот од Европа на граѓанскиот концепт на општествено уредување, но дошло и до доминација на етно-културните обележја и национална хомогенизација, процеси кои веќе се ефектуирале во западна Европа. Неминовно, тие промени придонеле за развој на поконкретни **национални идеи** и на Балканот, но се судрувале и со реалноста во која балканските народи не биле во можност, во процесот на националното ослободување, прецизно да ги исцртаат етничките граници за сопствено државно-правно конституирање, што со векови нанапред ќе создава тензии во нивните меѓусоседски односи.

Неспорно е дека првите изливи на национално освестување на балканските народи се јавувале кај **просветени претставници** на овие народи кои учеле, студирале или живееле надвор од своите родни огништа и во тие средини биле во директен контакт со искуствата за етничка и државотворна унификација на европските народи. Нивното активирање во сопствените средини најпрво се сведуvalo на трансформација на ќелиските црковни училишта во понапреден вид на образование, виден за време на нивното школување надвор од Македонија.⁴⁵ Водно, во јавноста, сè посилено доаѓало до израз и негувањето на традициите, како религиозните, така и семејните, групните и оние, кои би можеле да ги квалификуваме како зачетоци на

⁴⁴Натали Клејер „Кон потеклото на албанскиот национализам“, ФООМ, Скопје 2015, стр. 22.

⁴⁵Веднаш по доаѓањето во Скопје во 1848, преродбеникот Јордан Хаџиконстантинов – Цинот, ќелиското училиште кое било во рамките на црквата „Пресвета Богородица“, а што датирало од 1836, го преуредил со воведување на одделенија по возраст, световни предмети, клупи...

една етничка **самоидентификација**. Да го споменеме само одбележувањето на традицијата – денот на сесловенските учители, на делото на просветителите Кирил и Методиј или на Климент Охридски, која од година на година добивала општонароден карактер. За една ваква масовна прослава со свечени говори, одржана на 6 јуни 1891 година во Битола⁴⁶, известувале и присутните конзули на Русија, Англија и Германија.

Значи, овој продор на нова етничка и врз таа основа и идеи за идна државна конституција на народите во состав, не ја одминала ни Османлиската империја и нејзините поседи во Медитеранот и на Балканот. За да ги избегне тие тенденции на дезинтеграција на државата, Портата се обидела економски, воено и политички да ги осовремени односите во Империјата со воведување на **реформи**. Нивното формално-правно вообличување било отпочнато со Танзиматот во 1839 година⁴⁷. Но, тие реформи отвориле доволен простор за создавање и зацврстување на одделни национални идентитети и движења, кои во претходните периоди на општествен развој биле второстепени, потиснати од егзистенцијалните потреби и постепениот забавен развој на професионалните, религиозните, регионалните идентитети. Така, покрај напорот за модернизација на Империјата и заштита на територијалните интегритети, паралелно биле видни и потенцијални опасности од дезинтеграција, која одела во прилог на политиката на Големите европски сили на експанзија кон нови територии и извори на суровини за нивната индустрија.

Во Македонија, централниот дел на балканските територии на Портата, **првите просветителски обиди** на обезбедување на писмена форма на македонските наречја се појавуваат во манастирите и во дејноста на локалните црковни лица. Тие, покрај религиските и моралните проповеди, во голема мера имале и просветителска

⁴⁶ Види го написот во скопскиот „Дневник“ од 23.05.2016 под наслов „Во Битола во 19. век празникот св. Кирил и Методиј бил свечено славен“.

⁴⁷ Танзимат (реорганизација) бил обид за модернизација на државата. Овој период на воведување на реформи во Османската империја, траел од 1839 до 1876 година, во годината кога Султанот Абдулхамид II го прифатил „Основниот акт“ (Уставот).

активност. На таа основа, во Будим, на своето говорно наречје, во 1814 година, свои дела отпечатил првиот македонски просветител Јоаким Крчовски. Неговото дело го продолжува неговиот ученик, Кирил Пејчиновиќ, кој во 1816 година, исто така, во Будим го издава неговото „Огледало“. Пресвртен момент во печатарската дејност, пак, во Македонија е почетокот на работата на првата печатница, отворена во Солун во 1838 од страна на дојранчанецот архимандритот Теодосиј (Теохар) Синаитски со печатењето на книги на локален македонски јазик. Таму Кирил Пејчиновиќ во 1840 го издава неговото најпознато дело „Утешение грешним“. На овие почетоци се надоврзувала и надградувала **просветителската дејност** на браќата Миладиновци - Димитар и Константин, на Партенија Зографски, на Рајко Жинзифов, на Глигор Прличев, Јордан Хаџиконстантинов - Џинот, Ѓорѓија Пулевски, Кузман Шапкарев... Најголемиот дел од нив своето образование или, поточно речено отворањето на видиците во нивната просветителска и национална кауза настанале во „судир“ со повисокото развојно ниво во средините во кои престојувале или се дообразувале⁴⁸. Тоа ја поттикнало кај нив и дополнителната енергија и нагонот за активност за афирмација на средината од која потекнуваат, да го разгорат својот семеен, групен и национален **индивидуалитет**.

Во ова зреење на граѓанската и национална свест кај образованите Македонци, името на **Димитар Миладинов** треба посебно да се истакне, со оглед на неговото влијание на десетици образовани Македонци во нивниот напор за истакнување, евидентирање и дистрибуција (печатење) на дела со фолклорни елементи кои што го истакнуваат културниот и идентитетскиот карактер на македонскиот народ и го разликуваат од соседните народи.⁴⁹ Не помала заслуга за буђење на македонскиот индивидуалитет заснован на културната

⁴⁸ Браќата Миладинови во Јанина, Партенија Зографски во Цариград, а завршил академија во Русија, Рајко Жинзифов во Одеса, Ѓорѓија Пулевски во Романија и во Србија, Глигор Прличев во Атина, Јордан Хаџиконстантинов-Џинот во Самоков и во Солун, Кузман Шапкарев во Софија и Солун.

⁴⁹ Ова особено се однесува на најеминентниот собирач и издавач на македонските народни умотворби, Марко Цепенков, кој има собрано 5.500 поговорки, 800 приказни, 150 песни, 100 гатанки, 400 верувања и клетви и 300 благослови.

традиција и јазикот има и делото на **Партенија Зографски** (Павле Тризловски). Тој натпросечно образован галичанец како пољанско-кукушки епископ, се обидел во Македонија (Кукуш, Дојран, Гевгелија и околината) јавно да воспостави народна, македонска религиозна посебност со отфрлање на грчкиот јазик во православната црква и воведување на словенскиот народен јазик во богослужбата и во училиштата, а кога за тоа во 1859 година наишол на препреки, го раководел антипартијаршиското движење во првата унијатска општина во Кукуш.⁵⁰

Секако, треба да се спомене и дека оваа просветителска дејност имала и своја „спонзорска“ основа во донациите на побогатите Македонци⁵¹ за издавање на делата на народен македонски јазик, но имала и „празнини“ во оформувањето на образованието на учителите. Не мал број од нив го прекинувале своето формално образование од разни причини (немање средства, револуционерна активност, прогон од страна на властите...), па како такви, заради обезбедување на егзистенција прифаќале и учителски позиции во Македонија и во најнеповолни услови. Нив најчесто ефикасно ги искористувале **соседните пропаганди** за своите „национални“ интереси во Македонија. На овој план, најуспешна била бугарската Егзархија која отворала училишта во голем број населени места во Македонија, а во масите не без влијание биле и упорните настојувања и на патријаршиите од Константинопол и Пеќ, раководени од грчки и српски великодостојници.

Кога се прави паралела со процесот на самоидентификација кај балканските народи, кои сè уште барале основа за самостојност, треба да се спомене дека, кај македонскиот народ таа минувала низ процес на диференцијација од останатите словенски народи кои постигнале

⁵⁰ Пошироко види кај Александар Јовановски „Едно видување за животот и делото на Партенија Зографски“ во „Хоризонти“ на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ Битола, бр. 5, 2009; и од прилозите на Харалампије Поленаковиќ „Преродбеникот Партенија Зографски“ и на Блаже Конески „Партенија Зографски како граматичар“ на Свечениот собир посветен на 100-годишнината од смртта на Партенија Зографски, МАНУ, Скопје, 1977.

⁵¹ Од Блаже Конески „Македонската литература...“, исто, стр 9.

повисок степен на хомогенизација. За разлика од албанските активисти, под напливот на пропагандите на соседните словенски ентитети, идеите за **автономија на Македонија** во рамките на Османлиската империја биле истакнувани, главно, само како прва фаза на самостојноста, еден вид тежнение за сесловенско обединување на Балканот, поттикнувано и од големоруската политика.

Во спротивност, **кај албанските активисти**, најчесто едуцирани во Европа (Виена, Париз, Рим...) заради нивната огорченост од нефункционалноста на системот – корупција, тромост и неспособност на османлиската администрација, отсуство на јавна безбедност, неправди во собирањето на данокот - автономијата на Албанија била проектирана во рамките на Империјата. Младите образовани носители на овие идеи за автономија биле незадоволни од однесувањето на нивните предци, кои или биле вградени во системот или од него добивале бенефиции и стекнале богатства и позиции, кои немале намера да ги жртвуваат. Тие немале идеја за отцепување од Империјата, па дури и сметале дека „само автономијата на Албанија и на Македонија може да го избегне исчезнувањето на Империјата“.⁵²

Заради тој сè повисок степен на стабилизирање на тие идентитетски движења и, пошироко на реформи во државата под притисок на Големите европски сили, Портата била принудена да го донесе „**Основниот акт**“ од 1876 година, еден вид Устав – израз на народната волја, односно израз на желбите и потребите на нивната, млада турска интелигенција. Но, тој период, наречен Прв уставен период, траел само две години, кога Султанот Абдулхамид II, во 1878 година (и заради буните и востанијата во Империјата) го суспендирал тој акт и завел апсолутна монархија, а со тоа го запрел и напредокот на општествените односи. Тогаш нагло почнало да расте незадоволството за стагнантните состојби: се засилила недисциплината во воениот и административниот апарат, а заради слабеењето на влијанието на

⁵² Од пишаната оставнина на Влора Екрем-бег (1885-1964), еден од носителите на албанизмот, припадник на едно од најбогатите албански семејства за време на Империјата (пошироко кај Натали Клејер „Кон потеклото...“, исто, стр. 527).

Портата, моќниците во внатрешноста го засилиле самоволието врз населението, особено кон оние кои давале отпор и не се покорувале на нивната моќ.

Со тоа, како некоја закономерност, идните тензии, судири и војни околу Османлиската империја, во последната четвртина на 19-иот век, ќе бидат најчесто за нејзино политичко, економско и воено **девастирање**. Таа ќе претрпи драстични територијални загуби и ќе дојде до промена на мултикултурниот амбиент на толеранција на народите и религиите кои вековно опстојувале во неа. Воедно, продорот на просветителските идеи од Европа меѓу балканското население дефинитивно го зацврстило чувството и потребата за самостојно владеење со својата судбина кај нив и, по провоцираните или не крвави судири со безбедносните сили на Империјата, довело до осамостојување на локалните фактори за **автономно владеење**, на одделните елити на балканските народи (и барања на гаранции на Големите сили за тоа, пред Портата).

Македонија и нејзиното население, во тие услови, постојано биле објект на интерес на дипломатите на најголемите европски сили, интереси реализирани во директните преговори со Портата, но и преку локалните новоформирани балкански држави - аспиранти за проширување на нивните територии. Меѓутоа, со засилување на врските на малите балкански држави со Големите европски сили во втората половина на 19-иот век, дошло до неминовна **меѓусебна конфронтација** на нивните аспирации во однос на последните османлиски територии на Балканот, а со тоа и за Македонија. Таа конфронтација директно влијаела и на успорување на процесот на побрза етноидентификација на Македонците и развој на тенденциите за борба за државно-правно конституирање на припадниците на овој народ. Дополнително на овие забавени трендови влијаела и заедничката борба за отфрлање на другорелигиозниот владетел, муслиманот.⁵³

⁵³ Познати се заедничките битки на македонските, влашките и грчките христијани-востаници за време на Негушкото востание во 1822, кога беа дадени огромни жртви. Слично востание против другорелигиозниот владетел во 19-иот век покренаа и албанските и грчките христијани.

Македонците како објект во меѓународните односи

Заради улогата на **црквата** и клерот во општествениот живот во Средниот век, а особено потоа, за време на создавањето на организирани национално-ослободителни движења во 19-иот век, од македонска гледна точка, карактеристичен е напорот за заштита на црковната автономија на епархиите во Македонија.

Губејќи ја позицијата на централна државна црква од времето на Самоил, во почетокот на Новиот век, **свештенството во Македонија**, заради намалени можности за приход, а со тоа и ослабено влијание врз општествените, па и државните работи, било принудено да прифаќа компромиси и често било на удар на најразлични вонмакедонски интереси. Така, на чело на црквата биле поставувани свештени лица на кои Цариградската Патријаршија им имала полна доверба, лица кои дури и не потекнувале од Македонија, како што потекнувало мнозинството на пониските нивоа на свештенството на теренот.

Меѓутоа, таа вештина на опстојување на македонското **локално свештенство** релативно долг период од 7 векови, му обезбедувало соодветен статус и углед кај народот. Перманентно наоѓајќи се на периферијата на некоја државна територија и преговарајќи за своите права и позиција со државниот центар (прво Константинопол, па Трново, па Скопје, па повторно Истанбул), тоа свештенство, дури и независно од етничките корени на поодделни негови претставници, било **заштитник** на народните македонски обичаи, првокласен советник, судија, лекар и просветител. Често, не наоѓајќи кај власта разбирање за своите потреби, тоа се обраќало и кон други центри за помош и нудело соработка. Најчесто тоа биле претставниците на Светата столица - Ватикан и на католичкиот (христијански) свет⁵⁴, а приврзаниците за развој на тие односи биле нарекувани „**унијати**“ (се

⁵⁴ Киро Стојанов, исто, стр. 29.

бореле за добивање статус на придружување - унија на нивната црква со Ватикан, но со одржување на православноста литургија), а и како **напор за обновување на Охридската архиепископија**. Од историските архиви произлегоа и документи кои говорат за отпорите на Егзархијата во сузбивање на овие автохтони тенденции на Македонците.⁵⁵

Во една таква кукушка средина, отворена и за други опции, израснал и легендарниот македонски војвода, идеологот и лидерот на македонското ослободително движење, **Гоце Делчев**. Тој, подоцна, како член на Задграничното претставништво на Македонската револуционерна организација (МРО), еден вид амбасада на организацијата, често се обраќал до претставниците на Католичката црква на Балканот за помош и поддршка⁵⁶. Таа пракса била позната и при осамостојувањето на бугарската православна црква. Ако „кокетирањето“ со католичкиот свет на православните епархии (кои потоа добиле национално обележје) на тлото на Бугарија било дел од една поразвиена национална свест и имало тактички карактер кон крајната цел – бугарска независна држава, Унијатското движење кај Македонците од крајот на 19-иот почетокот на 20–иот век, имало и **заштитен карактер**, како во однос на централната државна и парламентарна структура, така и во однос на сè посилните национални и црковни движења на Грците и Бугарите⁵⁷. Оттаму, вековно живеејќи под државна

⁵⁵ Види го писмото, од јануари 1874 на Петко Славејков до Егзархот во Истанбул (во Славко Димевски „Две писма на Петко Рачев Славејков за македонизмот“ во Разглед XIV, 5, 1972, стр. 561-566), во кое тој ги наведува сите македонски дејци кои (и преку унијатството) се бореле за обновување на Охридската архиепископија – Кузман Шапкарев, Димитар Македонски, митрополит Натанаил Охридски, митрополит Панарет Пловдивски, архимандрит Харитон Караузов...

⁵⁶ Славко Димевски: „Дипломатската активност на Задграничното претставништво на ВМРО“, списание „Разглед“, ноември/декември 1971, Скопје, стр. 975/984, како и кај Александар Христов: „Задграничното претставништво на ВМРО“, Годишник на Правниот факултет во Скопје, Скопје, 1972, стр. 72, и од истиот автор: „Прилози за историјата на македонската политичка мисла (1878-1919)“, НИО Студентски збор, Скопје, 1982, стр. 80.

⁵⁷ Langer William: “An Encyclopedia...“ “, исто, стр.762: „Во 1870 се формира бугарската Егзархија, како национална црква во рамките на грчката православна црква. На Егзархот му е дадена јурисдикција врз пространи делови на Македонија и Тракија, како и врз Бугарија.

структура којашто не ги ислушувала народните барања, најчесто истакнувани преку црковните лица и религиозната администрација која, сепак, не ја чувствувале како своја, дел од Македонците кои биле најблиску до Солун, како најприфатлива варијанта за својот духовен и национален опстанок го прифаќале Унијатството.

Солун, особено по 17-иот век, па сè до 1912 година, е изразито мултиетнички центар на Балканот, отворен град за секакви влијанија, вентил во унисоната Османлиска империја, како и најголем центар за мисионерските претставништва на цркви од западна Европа и за продор на католицизмот на Балканот. Со таа комуникација на мисионерите со месното население и напорот за негово придобивање за католичкото учење, а особено по вестите за трагичните состојби во Македонија, Македонија и Македонците полека влегуваа и во дипломатските расправи во европските салони. Тогаш и во британските библиотеки се појавила книгата под наслов „Македонија“, во која се вели дека „Македонците во 1870 година беа посебна нација. По влегувањето на грчката, бугарската и српската пропаганда во Македонија почнуваат да ја губат својата националност“.⁵⁸ Тоа е време кога романтизмот кај балканските народи на веќе оформените национални концентрации преку државата (Грција и Србија, иако во вазален однос), односно црквата (Бугарите преку Егзархијата) им ги зголемува апетитите за ширење кон преостанатите територии на Империјата на Балканот. Тој тренд објективно го гуши националното концентрирање кај Македонците, па во европските дипломатски центри, водени и од нивните економски интереси, преовладува тенденцијата за контрола и влијание врз идните територијални промени во Европа. Последново, експлицитно било наведено во т.н. Лондонски протокол од 1871 год, со кој се декларирало дека „Договорите, особено за територијалните

⁵⁸ Преземено од интервјуто на историчарот Тодор Чепреганов, објавено во дневникот „Утрински весник“ на 23.01.2002, под наслов „Македонската историја не треба да се пренспитува“.

промени во Европа, не ќе можат легално да се применуваат без согласност на сите Големи сили...“.⁵⁹

Од друга страна, бранот на движења за формирање на национални држави во Европа во првата половина на 19–иот век, каде етно-културното доминира над традиционално и монархистичкото, ги зафаќа и балканските народи. Интересот на европските сили за широкиот пазар на Османлиската империја и за влијание на тамошните состојби, покрај дипломатските претставништва во Истанбул, ги води и кон отворање на свои **конзулати во Македонија** – прво во Солун, а потоа и во Битола и Скопје, трите центри на вилаетите во Македонија. Првиот конзулат во Битола е отворен од страна на Австо-Унгарија во 1851 година, а потоа конзулати отвораат Велика Британија во 1852 година, односно Франција во 1853 година. Во 1856 година е отворен Рускиот империјален конзулат и оној на Наполетанското кралство (кој, по прогласеното формирање на Италија во 1861 година, станува италијански конзулат).

Со овие конкретни чекори, дипломатиите на Големите сили во втората половина на 19–иот век ги зацврстуваат своите, пред сè **економски интереси** на Балканот, поддржувајќи ги народите кои ги концентрирале своите сили во борбата за самостојност во однос на Портата. Претседателот на руската влада, Александар Михајлович Горчаков, во 1869 година дури обелоденил Програма за „нов поредок на Балканот“, во која покрај територијалното проширување на двете кнежевства, српското и црногорското, се предвидувало и конституирање на две самостојни држави, на бугарскиот и на македонскиот народ.⁶⁰ Но, како што бидува во реалната политика, поставените „темели“ на руската политика на Балканот под притисок на другите Големи сили се рedefинираат и по руско-турската војна, таа тежи кон

⁵⁹ Јованчо Донеv „Ставот на Русија кон македонското прашање при крајот на 19–иот и почетокот на 20–иот век (1897-1903)“, Зборник Македонско-руски врски, ИНИ, Скопје, 1991, стр. 119.

⁶⁰ Силвана Сидоровска-Чуповска „Кратка анализа на руската дипломатска документација за Македонија и македонското прашање (1878-1903)“, во „Балканот и Русија – општото и специфичното во историскиот и културниот развико“ (Зборник на трудови), ИНИ, Скопје 2010. стр. 36.

формирање на една голема словенска (именувана како бугарска) држава во која би била опфатена и целата територија на Македонија. Дека и другите Големи сили имале свои конкретни интереси на Балканот е видно и од резултатите од Берлинскиот конгрес во 1878 година, кога **бугарското кнежевство** е сведено на територијата северно од планината Балкан до Дунав, а другите територии и целокупната територија на Македонија останале во рамките на Империјата, со најава на реформи за подобрување на статусот на населението на тие територии.

Јавно прокламираната политика на Русија во однос на Македонците - грижа за нивната судбина и најава за „слобода, како за Бугарите“ - и покрај информациите од теренот на нејзините дипломати и конзули, и барањата на напредната општествена јавност во Русија⁶¹, никогаш не се манифестирала со конкретни чекори за остварување на таа слобода. Но, овие дипломатски извештаи се особено значајни за нас бидејќи ја одразувале **реалната слика** на теренот, правејќи ја разликата во етничките карактеристики меѓу Македонците, Србите и Бугарите.⁶²

Што се однесува до **Кралството Србија**, која ги немала адутите што ги имале Грција и Бугарија⁶³ со своите црковни пропаганди (Патријаршијата и Егзархијата, двете со седиште во Цариград), таа се определува за здобивање на привилегии на економски план, но и за „изнаоѓање“ на Срби во Македонија⁶⁴. За таа цел, Србија успеала во 1886 година со Турција да потпише Привремена конвенција од 1886

⁶¹ Пошироко види кај Силвана Сидоровска-Чуповска „Кратка анализа на руската дипломатска документација...“, исто, стр. 35-43.

⁶² Исто, Силвана Сидоровска-Чуповска „Кратка анализа на руската дипломатска документација...“, исто, стр. 35-43, која ги цитира овие извештаи наведени во делата на Р.Терзиовски (1991) и А.Трајановски (2004).

⁶³ Глигор Тодоровски и Петко Домазетовски „Српски извори за историја на македонскиот народ 1892-1899“, книга петта, Друштво за наука, култура и уметност „Браќа Миладиновци“ – Струга, 1999, стр.11.

⁶⁴ Српските конзули безуспешно се труделе во Нуфусите (турските регистри на населението) да се воведат називот „Срб“, доколку не се избрише народносното обележје за Грци – „Рум“ и за Бугари – „Булгар“, а за сите православни да се вметне терминот „ортодокс“ или „шизматик“ (Глигор Тодоровски и Петко Домазетовски „Српски извори ...“ исто, стр. 89.).

година за отворање на српски конзулати во Скопје и Солун, кои се отворени следната 1887 година, додека српскиот конзулат во Битола е отворен во 1888 година. Ова била логична цел на српските експанзионистички интереси по завршувањето на железничката линија Скопје – Врање во 1888 година, која се поврзувала со веќе изградената линија Солун – Велес - Скопје.⁶⁵ Воедно, српските конзули во Македонија, за разлика од другите конзули не биле критички настроени за лошите состојби во Османлиската империја на планот на управата, судството, финансиите, полицијата и (не)спроведување на реформи барани од страна на Големите сили. За ова свое однесување, Србите очекувале, а им било и ветено отворање на српски училишта во Македонија.⁶⁶

Со отворањето на архивите во Москва, Лондон, Париз..., македонската историска и дипломатска архива се збогати со многубројни автентични сознанија за социо-економските состојби, а особено за тешката положба на македонското население во периодот на **опаѓање на моќта** на централната власт во Цариград. Испреплетеноста на населението, мотивирано од дневната живеачка во една држава и објективните тешкотии за разграничување на етничката самосвест на населението, не била проблем само за странските официјални претставници кои ја проучувале состојбата во Македонија и на Балканот, туку претставувала кошмар и за многу истакнати балкански лидери и интелектуалци. Заради тоа, кај последниве се подгревала и идејата за **федерација или конфедерација** на Балканот, во која и Македонија постојано се споменувала како нејзин иден составен дел. Така, на пример, за реализација на тоа балканско обединување, нашироко била популаризирана идејата за Балкански централен револуционерен комитет од страна на Љубен Каравелов, Васил Левски, Христо Ботев... , а за формирање на Бугарско-српска-црногорска-албанска-македонска

⁶⁵ А Македонија била турски посед, низ која минувала првата паневропска железничка линија на Балканот (Првиот патнички воз од Солун во Скопје пристигнал на 10 јули 1873 година.).

⁶⁶ Глигор Тодоровски и Петко Домазетовски „Српски исвори ...“, исто, стр. 60.

конфедерација,⁶⁷ каде што Македонија се подразбирала како посебен субјект во територијална и во етничка смисла.

Таквите обединувачки панбалкански идеи на нетурското население во Империјата произлегуваат од средините со повисока материјална положба, средини кои своите идни генерации ги образувале надвор од родните места и најчесто во соседните и европските центри. Овие тенденции се засилуваат и со отпочнувањето на Руско-турската војна во 1856 година и својата концентрација ја доживуваат во веќе оформените трговски и образовни организации, на кои Портата во минатиот период им дозволувала самостојно, но не и противдржавно дејствување. Воедно и јазичните разлики (со турскиот јазик) на овие здруженија им дозволувале одредена заштита во однос на власта, па со развојот на идеите за самостојност, паралелно се развивале и потребите од афирмација на сопствената култура. Бројни биле таквите **самостојни здруженија**, како: Филики етерија, Ерменците, Ригас Фереос и неговите следбеници, Унијатското движење кај Македонците...

Во осмата деценија на 19-иот век, **економските услови** во Империјата натамошно се влошувале со неплодните години заради сушите, губењето на периферните територии, задолжувањето кај европските банки заради изградба на инфраструктурни објекти, па централната власт вовела нови даноци и такси⁶⁸. Тогаш во Македонија биле затворени и најголемите панаѓури, населението присилно изведувало јавни работи (кулук), а **тензијата се зголемувала** и заради зулумите врз локалното население. Голем дел од довчера привилегираното мнозинско население – Турците, не можело да се помири со настанатите промени и со опаѓањето на својата економска благо-

⁶⁷ Ѓорѓевиќ Дмитрије: “Projects for the Federation of South-east Europe in the 1860’s and 1870’s”, Académie Serbe des Science et des Arts, Institut des Études Balcanique (Balcanica I), Београд, 1970.

⁶⁸ Османската империја, со губењето на териториите во 19-иот век, како и со опаѓањето на трговијата (затворени и најголемите панаѓури во Македонија во 1876), а со тоа и со намалувањето на приходите во централниот буџет, почнала масовно да се задолжува во странство и во земјата да ги зголемува даноците („Историја на македонскиот народ“, Книга втора, ИНИ, Скопје, 1969, стр. 81).

состојба. Тензијата била толку голема, што и интервенцијата на францускиот и германскиот конзул од Солун во пролетта на 1876 година, заради грабнувањето на една Македонка од Богданци, а за нејзино ослободување, резултира со нивно убиство од страна на фанатизирани Турци.

Самото, пак, присуство на големата (христијанска) **руска армија** во соседството, но и по востанијата во Босна и Херцеговина (во 1875 година) и во Бугарија (во 1876 година) и руската воена интервенција таму, во првата половина на 1876 година, ги раздвижува и истакнатите македонски дејци кои барале поддршка за заштита од безредието, но и за подготовки за идни воени дејствија. Добивајќи морална поддршка и од локалното население тие спонтано, и најмногу со сопствени средства, почнале да собираат оружје. При една од овие активности во Разловечко, во Источна Македонија, на 19 мај 1876 година, со доаѓањето на турски даночни службеници во Разловци, собраните востаници се покренале на акција, па на 20 мај извршиле ненадеен напад на селото, убиле турски службеници и ги запалиле даночните (дефтерите), односно должничките (рабуш) книги. Тоа во историјата е забележано како **Разловечко востание**, кое е изведено под водство на учителот Димитар поп Георгиев Беровски, образован во Русија и во Србија. Ова востание е еден од клучните настани во буењето на националната свест и свест за потребата од водење на вооружена борба за слобода на македонскиот народ. По неколкуте судири со турската војска, востаниците морале да се повлечат и да се прегрупираат, па својата дејност ја продолжиле и за време на Српско-турската војна во 1877 година. Реакцијата од страна на регуларната армија и нерегуларните трупи била жестока и довела до голем број убиени востаници, запалени села и пребег на стотици семејства во соседните земји.

Заради општата криза на европските османлиски територии, по неуспешните посреднички мисии на Австро-Унгарија, на предлог на Англија, на 11 декември 1876 година турската влада се согласила за свикнување на една **конференција** на која ќе учествуваат претставници

на тогашните Големи сили (Англија, Русија, Австро-Унгарија, Германија, Франција и Италија), кои и заради добиените привилегии во Империјата („капитулациите“) имале интерес за смирување на состојбите. Заклучокот од оваа Конференција, на Турција да ѝ предложи воведување на административна автономија во Босна и Херцеговина, Бугарија и Македонија под контрола на Големите сили, турската влада го одбила на 23 декември 1876 година. Како **противчекор**, истиот ден Портата прогласила дека во земјата е воведен првиот Устав (составен од „Младите османлиџи“, под раководство на Мидхад паша). Со ветувањата за политички слободи и слободни избори (од кои на 19 март 1877 година произлегол и првиот Парламент на Империјата), Конференцијата на Големите сили во Истанбул станала беспредметна и се растурила,⁶⁹ а со тоа пропаднал и обидот за воспоставување на автономија во Македонија. Незадоволна од овој развој на настаните, Русија на 23 април 1877 година ѝ објавила **војна** на Османлиската империја, а „за заштита на христијаните на Балканот“. На нејзина страна во војната се вклучиле и Србија и Црна Гора. Во едногодишните битки учествувале и 400 македонски доброволци, организирани од поранешниот руски конзул во Битола, Михаил Александрович Хитрово (1860-1864), а предводени од Дедо Иљо Малешевски, Ѓорѓи Пулевски, Ѓорѓи Антонов, Димитар поп Горгиев Беровски... Оваа војна завршила со потпишувањето на **Санстефанскиот мировен договор** (од 3 март 1878). Со овој договор како независни држави биле прогласени Србија, Црна Гора и Романија, а за Босна и Херцеговина биле предвидени реформи. Воедно, за Крит и Тесалија бил воведен Органскиот Устав од 1868 година, додека Бугарија, на една широка територија, била проектирана како вазална автономија, но со сопствена војска и влада. Руската војска во Бугарија, во текот на следите две години, требала да биде гарант на мирот. Во границите на оваа **голема бугарска држава** била опфатена и целата географска територија на Македонија, иако како таква не се спомену-

⁶⁹ Историја на македонскиот народ..., исто, стр. 85.

вала. Познавајќи го состојбите во Македонија, Русија планирала за организатор на цивилната управа во Македонија да биде именуван конзулот Хитрово.⁷⁰

Меѓутоа, заради своите „загрозени“ интереси, за ефектуирање на овој договор, остро се спротивставиле **Англија и Австро-Унгарија**, кои барале начин за ревизија на Санстефанскиот договор, па нуделе разни варијанти за измена на неговите одредби. Притоа, МНР на Австро-Унгарија, Ѓула Андраши, од рускиот преговарач грофот Николај Игнатијев, покрај другото барал да се создаде една автономна македонска област, која би потпаднала во австро-унгарската интересна сфера, но неговиот предлог бил одбиен. Не помали активности за поништување на овој Договор имале и соседните, веќе оформени балкански кралства. Од нивната јавност европските престолнини биле претрупани со петиции полни со видни аспирации за проширувања кон територијата на Македонија на Србија и Грција. Значајно е да се напомене дека дипломатите на европските Големи сили имале **поинаков пристап** кон Македонија, за разлика од нивните балкански колеги. Во преден план ним им биле нивните економски интереси, кои подразбирале стабилни состојби, а не територијални проширувања, тензии и војни на Балканот, во и околу Македонија.

Гледано од поголема историска дистанца, во 19–иот век во постнаполеонскиот и поствиенскиот период, Големите европски сили успеале да избегнат поголеми меѓусебни воени пресметки во Европа. За нив тоа била „прекрасна Европа“ и геополитички, во тие релативно мирни времиња, тие биле свртени кон обезбедување на суровини за нивните растечки економии преку освојување на нови територии во колониите во Африка и Азија. Но, паралелно течел процесот на државно-правна, национална концентрација на другите народи во Европа. Дошло до „мали војни“ и со помош на „незаинтересираноста“ на Големите сили дошло до оформување на **националните држави** на Грците (1830), на Србите (1835), на Италијанците (1863), на Бугарите

⁷⁰ Историја на македонскиот народ..., исто, стр. 89.

(1878.), а и Германците во 1871 година се обединуваат во т.н. Бизмарково царство. Шансата за самостојност на Македонија, која се појавила на Берлинскиот конгрес, била само во најава, но доволна за да биде отпочнат процесот на потрајани самодефинирачки појави кај Македонците и активности за осамостојување, видни во наредните децении.

Самиот **Берлински конгрес** (од 13 јуни до 13 јули 1878 година) претставува пресвртница во меѓународниот, дипломатскиот третман на Македонија (именувана како дел од европска Турција - Румелија⁷¹ и сл.), а за чие население се барало обезбедување на одредени права. Третирајќи ги состојбите во Османлиската империја, Конгресот донесува одлуки со кои Големите сили се обидуваат да ја пацифизираат состојбата на раздвижените за самостојно управување народни маси во Империјата, а по нејзиниот пораз во Руско-турската војна.

Во **членот XXIII**⁷², Конгресот утврдува дека Високата порта на островот Крит ќе го применува Органскиот статут (Устав) од 1868 година, со додавка дека такви „статути приспособени на месните потреби..., ќе бидат еднакво воведени и во другите делови на европска Турција“. А под европска Турција, по стекнувањето на самостојноста на Бугарија (во картите утврдени на Конгресот, биле именувани и) останале Македонија, Румелија, Албанија, Косово и Санџак. Тоа е прв пат во Новиот век, откако и дипломатијата ги доби своите современи форми, Македонија и нејзиниот народ да бидат третирани на една голема меѓународна конференција, во акт, прв меѓународно-правен постулат кој извршил промоција на долгата и макотрпна борба за автономен статус на Македонија.⁷³ Во тој контекст, овој член бил појдовна основа

⁷¹Отоманската Империја, според Илбер Ортајли, претставувала трета Римска Империја, по Источната и Западната Римска Империја. Таа „го презела и поимот Нов Рим (Nea Roma) и терминот „румски“, што има идентично значење со „римски“ (или ромејски), од каде било изведено и името за дел од европските територии на Османлиската Империја – Румелија“ (Илбер Ортајли „Последната Империја на Османлиите“, Алманах, Скопје, 2016, стр. 8).

⁷² Види го текстот на членот XXIII од Берлинскиот конгрес во Прилогот бр. 1, на стр. 381.

⁷³ Владо Поповски „Историско-политичко и правно значење на членот од Берлинскиот договор“, Зборник за Александар Христов, Правен Факултет, Скопје, 1996, стр. 239.

за создавање на свест и убедување на цела генерација на македонски дејци за помасовно инсистирање, но и за конкретни политички, логистички и вооружени акции за обезбедување на политичка самостојност на Македонија. Со тоа тие полека станувале **субјект** на меѓународната политичка и дипломатска сцена, што по неколку декади ќе еволуира со борба за заокружување на таа македонска индивидуалност и оформување на сопствена држава.

Но, Големите сили со „Берлинскиот договор, во спротивно, намалувајќи ја територијата на замислената Голема Бугарија и предавајќи им ја Македонија назад на Турците - можеби не намерно – придонеле за уверувањето кај новите балкански држави дека, во иднина, со **прибегнување кон сила** сè уште може да им донесе територијални придобивки од Империјата, со што го создале премногу замрсениот македонски проблем“.⁷⁴ Со тоа, водени од своите актуелни интереси Големите сили и Портата дошле до компромиси кои ќе ги најават трагедиите со кои ќе се соочат останатите османлиски поданици, а со тоа и македонскиот народ. Од тука неспорно е дека таквата промоција на темата Македонија во Берлин произлегувала заради потребата на **Лондон и Виена** за „заузднување“ на руските аспирации за дефинитивно протерување на турската државно-правна доминација од Балканот. Со евентуалното формирање на една голема словенска држава (Бугарија) на Балканот, која би била под руски патронат, Царска Русија преку Бугарија (и ако Македонија би останала во нејзините рамки) би добила и излез на Медитеранот. Ова особено било видно по индиферентното однесување на руската дипломатија кон појавите на борба на македонскиот народ за отфрлање на османлиската власт, но и во напорите и барањата на еманципираните македонски дејци за нејзино дистанцирање од бугарските аспирации за завладување со Македонија.

⁷⁴ Roy Bridge/Roger Bullen“The Great Powers and the European States System 1814-1914”, Pearson and Longman, London, 2005, стр. 209.

Една од забележителните епизоди со долгорочно значење, пред, за време и по завршувањето на Берлинскиот конгрес, е и активноста на еманципираниот македонски општественик **Димитар Робев**⁷⁵ од Охрид, кој во тој период водел разговори, преговарал и покренувал иницијативи за самостојност на Македонија. Робев како пратеник во првиот турски парламент од 1876 година и во својство на претставник на народот од Битолскиот вилает, во Истанбул води разговори со главниот руски преговарач грофот Игнатиев, а во мај 1878 година го посетил и Белград разговарајќи со четирикратниот српски премиер Јован Ристиќ и со белградскиот митрополит Михајло. При овие разговори во Белград тој го покренувал прашањето за автономија на Македонија и наводно го пренесувал мислењето на грофот Игнатиев дека „Македонија не може да му припадне на ниеден од трите главни народи на Балканскиот Полуостров“. Тоа мислење го поттикнува Робев да побара, на Берлинскиот конгрес следниот месец, со помош на српската влада, да се покрене прашањето за автономија на Македонија.⁷⁶ Тој не успеал да ги загрее владеачките српски кругови за своите планови за независна Македонија,⁷⁷ кои го обвинувале дека се застапува за вакво решение од егоистички побуди, за да може самиот тој да стане кнез на една ваква Македонија.⁷⁸

⁷⁵ Славко Димевски смета дека дејноста на Димитар Робев е дипломатска дејност. Него го сметале за основач на битолското друштво „Братство“ (кое имало и свој Устав), во кое членувале млади интелектуалци. Робев води жолчна полемика со Егзархијата во време на неговата посета на Софија заради нејзината просветна (пробугарска) политика во Македонија. Особено значајна е дејноста на Робев како организатор на собирот на претставници на пет македонски општини, одржан во Битола на 5.06.1880, кога е составен Меморандум со кој се оспорува Органскиот Устав на Портата и се бара „граѓанска ориентација на македонското население..., културна автономија, па преку јазик и црква се бара и полна автономија на Македонија“. Во чл. 7 од Меморандумот се бара и отстранување на владиците на Патријаршијата и на Егзархијата од Македонија, а се предлага претставници на народот во мецлисите (собранијата) да бидат цивили, како претставници на народот. За ова види ја дискусијата на Славко Димевски на Симпозиумот на МАНУ „Македонија во Источната криза 1875-1881“, МАНУ, Скопје, 1978, стр. 711/712.

⁷⁶ Види кај, стр. 1005.

⁷⁷ Богумил Храбак „Званична Србија и Црна Гора према Македонија“, Македонија во Источната криза 1875-1881, Симпозиум на МАНУ, Скопје, 1978, стр.466.

⁷⁸ Група автори „Историја на македонскиот народ“, исто, стр. 91.

Активноста на Робев, како пратеник и преговарач, може да се оцени и како **прв дипломатски обид** на македонски деец, нова етапа за еманципацијата на македонскиот народ на меѓународната дипломатска сцена, па дури и како една од првите алки за лична промоција на македонски субјект на меѓународната сцена. Воедно, за тогашните состојби и сознанија за тоа кој може да биде на чело на еден самостоен ентитет или на една држава, обидот на Робев се судрувал со актуелното сфаќање дека тоа може да биде само една личност која имала директна крвна врска (т.н. „плава крв“) со некоја етаблирана европска монархистичка лоза.⁷⁹

Незадоволни од развојот на настаните по Берлинскиот конгрес, враќајќи се од боиштата во своите огништа, македонските доброволци продолжиле со воени активности и во 1878 година. Први подготовки за дигање на **востанија** евидентирани се во кумановско-кривопапанечко и во Пиринскиот дел на Македонија. И покрај материјалната поддршка од Србија за востанието во североисточна Македонија набргу, во мај 1878, тоа било загушено.

Другото востание, она во источна Македонија, **Кресненското востание**, подолгорочно подготвувано под раководство на Димитар поп Георгиев Беровски, вооружените дејствија ги отпочнало на 17 октомври 1878 година со нападот на Кресна и заземањето на тамошниот гарнизон, при што биле ослободени и 54 населени места со 32.000 жители. Првичната помош во подготовка на востанието од страна на софиските егзархисти и од руската воена експедиција не била доволна, а ветените 3.000 пушки и навлегувањето на војската од Бугарија, преоблечена во востанички униформи, никогаш не се реализирале. Тоа исчекување било причина за паѓање на моралот на востаниците и неможност за подолгорочно опстојување на слободната територија. По десетина месеци востанието сосема **замира** од две основни причини: ослободената територија заради широкиот терен и комуникациите не можела да се брани со силите со кои располагале востаниците, а со

⁷⁹ Тоа било случај, скоро правило во 19-иот век, и со наметнатите принцови од европските дворови, за владари на Грција, Бугарија, Романија, подоцна Албанија...

основањето на органите на народната власт во селата, во Софија и во Кустендил, се појавило сомнение за антибугарски тенденции на востаниците, па дошло до раздор во раководството за целите на востанието, и до смена на Беровски.⁸⁰ Во тој контекст, индикативна била и интервенцијата на командантот на руските чети во Бугарија, кнезот Николај Николајевич, кој „го повикал военото раководство на востаниците во Бугарија и го опоменал да престане со преземање на власта во Македонија“. Овој негов ангажман Стојан Андов го гледа во напорот на царска Русија да ја ублажи актуелната тенденција за зајакнување на антируските обиди со обединување на интересите на Австро-Унгарија и Англија⁸¹.

И покрај неуспехот на Кресненското востание, во историјата тоа останува како прва поголема меѓународно третирана криза по Берлинскиот конгрес, иако на овој Конгрес било прокламирано дека е постигната општа согласност за смирување на тензиите на Балканот. Но, ова востание е и прва манифестација на македонски востаници за **создавање на легална основа** за самостојна држава со програмски документи и институции, како што биле Уставот на македонските востаници, воената организација, сè до Привремената влада, а со цел Македонија да добие автономија, базирана на член XXIII од Берлинскиот конгрес. Македонските востаници, обраќајќи се за помош кон неформалниот владетел на Бугарија по Берлинскиот конгрес, рускиот кнез Дондуков-Корсаков „не сфатиле дека по победата во Руско-турската војна, **Русија** во соочувањето со европските (дипломатски – м.з.) сили е поразена и дека“, од страна на дипломатите на Австро-Унгарија и Англија нивното востание било третирано како напор за

⁸⁰ Пошироко види кај Ристо Поп Лазаров „Македонија и ослободилачките борби и ратови у другим југословенским земљама у периоду 1875-1878 године“ и кај Љубен Лапе „Друштвено економске прилике у Македонији у доба Босанско-Херцеговачког устанка“ (Овие реферати се поднесени на Симпозиумот „100 година Босанско-Херцеговачког устанка“, во Сараево, 1975).

⁸¹ Види ја колумната на Стојан Андов: „Зошто не успеало Кресненското востание?“, објавена во скопскиот неделник „Фокус“, бр. 1006 од 16.01.2015, стр.42/43.

одржување на придобивките на Санстефанскиот мировен договор кон Македонија, односно како напор за создавање на Голема Бугарија.⁸²

Независно од различните интерпретации на позадината на настаните сврзани за одлуките на Берлинскиот конгрес (договор) и манифестации на интересите на поедините одлучувачки фактори за „санирање“ на состојбите во Османлиската империја, процесот на нејзиното **раслојување** влегол во завршна фаза. На Балканот, по веќе оформените државни заедници на Србите, Грците, Бугарите и Романците, Османлиската империја ги губела, дел по дел, Крит и Босна и Херцеговина; во Македонија се најавувала големата трагедија, а со притисоци од Виена и Рим, на повидок било формирањето на држава на Албанците. Така, во периодот од 1896 до 1908 година албанизмот дури станал тесно поврзан и со македонското прашање⁸³, кое сè уште во европските престолнини се третираше како територијално прашање заради веќе отпочнатата инфилтрација на црковни, просветни чинители, како и заради активностите на вооружените групи од соседството во Македонија.

Што се однесува до Македонија, членот XXIII од Берлинскиот конгрес е првиот меѓународен документ кој (иако индиректно) **го отвора процесот** на етаблирање на државно-правен концепт за Македонија, за потоа да поттикне и серија на напори и донесување на акти кои ќе ја обликуваат целта – самостојна управа на Македонците. За постигнување на таа цел, инспириран од суштината на членот XXIII, веќе во истата 1878 година, бил донесен споменатиот Устав на македонските востаници.

Од големо значење за информирање на Европа за суштината за состојбите во Македонија биле и **весниците**/изданијата на студенти од Македонија во Франција, каде на француски јазик излегувале весникот „Напор“ (“L'Effort”) и особено „Македонско движење“ (“Le Mouvement macédonien”). Во бројот на последниов весник од 20 април 1902 година, се наведува „дека на денот кога Силите ќе сакаат да му го наложат на

⁸² Пошироко кај Стојан Андов: „Зошто не успеало...“ исто.

⁸³ Натали Клејер, исто, стр. 652.

Султанот решението што самите го утврдија за македонското прашање, со тоа што ќе го принудат да воведат системски реформи предвидени со член од Берлинскиот конгрес, македонското движење ќе ја оствари својата цел...⁸⁴. Главниот уредник на овој весник е **Симеон Радев** од Ресен, кој е познат и по дефиницијата за македонските интелектуалци во Македонија и во Европа дека „тие се контемплативни теоретичари и претпазливи апостоли“.⁸⁵ (Оваа негова публицистичка дејност продолжува и по неуспешното Илинденско востание, па во 1905/6 година, за оваа намена, во Париз издадени се 40 броја на весникот „Македонија“, под уредништво на францускиот политички деец Жорж Голи, а со секретар Владимир Долен - псевдонимот на Робев.)

Но тие реформи, како што ги посакуваа младите студенти собрани околу овие весници во Париз не се оствариле во Македонија, па во земјата забрзано се подготвувала и се донесла одлуката за крвавање на востание. Последново, сепак, мора да се гледа и низ призмата, не само за привлекување на вниманието на Големите сили за спроведување на договорот во Берлин, туку и очекувањето тие воено да се вклучат во отстранувањето на османлиската власт од Македонија и остварување на самостојна управа во Македонија.

⁸⁴ Весникот „Македонско движење“ (20.04.1902-05.05.1903) бил издаван од страна на македонските студенти во Париз, Симеон Радев и Владимир Робев. За издавање на весникот Борис Сарафов дал 50.000 франци, добиени од, во историјата, неименуван британски агент. Сарафов во тоа време од Врховниот македонски комитет бил задолжен за прибирање на средства за покренување на востание во Македонија.

⁸⁵ Овој исказ на Симеон Радев е цитиран од Блаже Миневски во написот „Хроника на најубавиот сон за македонска држава, објавен во скопски „Вечер“ од 11.05.2002, стр. 18. Инаку, Симеон Радев, подоцна станува исклучително значаен бугарски дипломат, кој учествува во преговорите во Букурешт во 1913 и во Версај во 1919 година, кога се утврдени границите на Македонија. Тој седум пати бил именуван за амбасадор на Бугарија, а во Женева е прв претставник на Бугарија во Лигата на народите.

ВТОР ДЕЛ

МАКЕДОНЦИТЕ КАКО СУБЈЕКТ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ

По Кресненското востание, во Македонија настапил период на тригодишен „**тензичен мир**“, пропратен со репресалии на властите за претходните востанички дејствија, што предизвикало и масовни преселби на Македонците надвор од нејзините граници, претежно во Бугарија. Во хаотичната ситуација по востанијата, во Македонија навлегувале и чети од Србија, кои дополнително ја усложниле ситуацијата и го загрозувале животот на месното население. Бугарската влада го користела тој момент до Големите сили да испрати демарши за „злоставување и прогон на Македонците“, што индиректно довело до тоа „за немирите во Македонија светската дипломатија да ја обвини српската влада..., а европската дипломатија побарала Србија⁸⁶ да престане со испраќање на чети со доброволци во Македонија.“⁸⁷

Но, да се вратиме на самите одлуки на Берлинскиот конгрес. Не случајно европските владетели, претставниците на Големите сили, барајќи решение за проблемите со побунетите христијански маси во Османлиската империја (а во Македонија по споменатите востанија) **бараат реформи** и осовременување на внатрешните односи во Империјата. Покажувајќи покровителски однос кон Христијаните на Крит, Македонија и Ерменија,⁸⁸ тие во членот XXIII од Решенијата на Берлинскиот конгрес, инсистираат на Крит и во Македонија да се

⁸⁶ Политиката на Србија во тоа време е под силно дејство на програмата на младата српска буржоазија од 1844 под наслов „Начртаније И. Гарашанина“, кое српските интереси ги гледа во еманципација и обединување на Јужните Словени на правците „од Бихаќ до Добруца, под Велес и до Скадар“.

⁸⁷ Ј.Н. Јовановиќ, „Јужна Србија од краја 19-ог века до ослобођења“, Београд 1941 стр.147.

⁸⁸ Schevill Ferdinand “A History of Balkans”, Dorset Press, New York, 1991, стр. 424.

спроведат реформи⁸⁹ и да се воспостави администрација соодветна на барањата на локалното население. Значи, сè уште не се барала промена на управувањето (автономија), туку османлиската власт била под притисок за реформи по теркот на односите и состојбите во општествата на Големите сили. Резултатот е познат: формалните легислативни реформи делумно ги унапредиле односите во мнозинската турска нација, што водело кон распаѓање на османлискиот политички систем, а по децениски премрежја, подоцна и до формирање на Турската република. Тоа сепак не довело до рамноправен однос за мнозинското, во етничка смисла население, па во Македонија доаѓа до повисок степен на **организирање на масите** и до подигнување на најголемото востание, она Илинденското, во 1903 година.

Портата, во практиката, наместо да донесе законски акти, како што се барало од именуваната Европска комисија за реформи, за „широко учество на месното население“, како една етапа кон „праведна власт“ во Турција, изигрувајќи ја суштината на барањето од член XXIII, подготвила (и ѝ бил одобрен) **Органски Устав за румелиските вилаети**. Со предлогот на овој Устав, Султанот Абдулхамид II ја изненадува европската салонска дипломатија, која веќе длабоко навлегла во расправи за поделба на преостанатите територии на европска Турција, а со тоа и во исцртување на граници во Македонија. Со овој Устав и новата територијална поделба – со трите (Солунски, Битолски и Косовски-Скопски) вилаети извршено е и административно, територијално расцепкување на македонската географска и народносна целост – на колективитетот, и директно се игнорирала суштината на барањето за воведување на „сличен статут“ (став 2 од членот XXIII на Берлинскиот конгрес), каков што бил Органскиот Устав за Крит од 1868 (став 1), со што фактички на Крит била воведена автономија.

Под влијание на Берлинскиот конгрес и согледувајќи ја потребата од потемелно организирање и водење на борбата за создавање на самостојна управа, познати се повеќе обиди на

⁸⁹ Види кај Langer..., исто стр. 762.

Македонци кои се обраќале за помош кон Големите европски сили, повикувајќи се на членот XXIII од овој Договор, со што оваа борба добивала и своја меѓународна компонента.⁹⁰ Примерот со охриданиецот Константин Робев е само еден од тие обиди, македонски чинители да влијаат и да учествуваат во креирање на иднината на Македонците на османлиските европски територии.

Неуспехот на тие обиди да се формира сопствен автономен субјект соодветен за преговарање на дипломатската „зелена маса“, во македонските маси природно го отворил патот кон револуционизирање на активностите. Тоа е период кога соседните државни елити, зазирајќи едни од други, но водени и од апетитите за проширување на своите територии, своето внимание го насочуваат и кон плодните полиња на Македонија по течението на Вардар и Струма. **Притисокот за реформи** кон Портата го базираат и врз донесеното идаре на Султанот од 1896 година за реформи во Македонија, т.н. „Уредба за благосостојба“ за реформи во Македонија во областа на претставување на населението во управата, во судството, во даночниот систем, во администрацијата и сл. Сè се свело на формално објавување на реформите и по некое вработување во управата на по некој Евреин, или како заптија (стражар) на некој муслиман (било тој да е Албанец или да е Македонец). Македонија била втурната во „играта“ на Големите сили: Франција преку барањето на реформи во Македонија видела начин да ја избегне интервенцијата на Англија во Османлиската империја.⁹¹ А балканските кралства, во меѓусебните ривалства околу Македонија барале поддршка од Големите сили: Србија ги убедувала Русија и Франција дека доколку се остварат реформите тоа ќе значи развој на една автономија во Македонија, што е дел од стратегијата на Бугарија за припојување на Македонија, додека Бугарија инсистирала на реформи, со закана дека ако тие не се реализираат, таа ќе се сврти кон Австро-Унгарија и која ќе ѝ помогне во заземањето на Македонија.

⁹⁰ Група автори: „Македонската лига и Уставот за државно уредување на Македонија – 1880“, во „Мемоари до Големите европски сили и други акти на Македонската лига“, Мисла, Скопје, 1985, стр. 313.

⁹¹ Глигор Тодоровски и Петко Домазетовски „Српски извори ...“ исто, стр.159.

На теренот во Македонија владеела несигурност, конфузија, но се јавувале и првите знаци за една понагласена свест за потреба од борба за владеење со сопствената судбина. Официјалната државна управа во Македонија, која, поради слабата контрола од Цариград над нејзините локални претставници, покажувала самоволие. Населението неа ја чувствувало како угнетувач, па **младите Македонци** (образувани, најчесто во Бугарија, но и во Русија, Србија и Грција) стекнувале сè поголем углед и влијание во масите. Во 1892 година во Софија е формирана Млада македонската книжевна дружина, која изработила два устава: еден за бугарската јавност, а друг за дистрибуција меѓу своите истомисленици. Се верува дека ваквата нивна определба била со намера да се задржи чувството на посебност на Македонците во однос на Бугарите, бидејќи како поттекст за нивната книжевна активност се наведувала неприфатливоста за пројавените посегања на соседите кон Македонија. Членовите на оваа дружина (Коста Шахов, Петар Поп Арсов, Крсте Петков Мисирков⁹², Даме Груев⁹³) се нарекувале и „**Лозари**“, според името на нивното списание „Лоза“. Дополнително и македонските работници-социјалисти се организирале, и во 1887 година во Софија, почнале да го издаваат весникот „Братство“.

Во сите тие активности веќе јавно била манифестирана потребата од отфрлање на османлиската власт, со воведување на нови организациони форми на борба за самоуправа. Договорниот состанок на овие млади Македонци на 23 октомври 1893 година во Солун се смета, и во историјата останува, како поведена клучна иницијатива за формирање на **Македонската револуционерна организација** (МРО).

⁹²Крсте Петков Мисирков (1874-1926) е еден од најзначајните македонски преродбеници, кој се занимавал со филозофија, историја, етнографија, публицистика, дипломатија..., а тој ја поставува лингвистичката и географската основа на македонскиот народ и дава сериозни одговори на негаторите на постоењето на македонската нација во неговото дело „За македонските работи“ (1903).

⁹³ Даме Груев (1871-1906) е македонски револуционер и еден од најистакнатите дејци на МРО. Тој бил учител во повеќе градови во Македонија и просветен инспектор во Солун. За својата револуционерна дејност повеќе пати бил во затвор. На Смилевскиот конгрес во мај 1903 е избран за член на Главниот штаб на Битолскиот револуционерен конгрес. Учесник во Илинденското востание, на Прилепскиот подвижен конгрес (1904) и претседавал на Рилскиот конгрес (1905).

Треба да се подвлече дека учесниците на оваа средба (Христо Татарчев, Даме Груев, Иван Хаџи Николов, Петар Поп Арсов, Христо Батанџиев и Андон Димитров) директно произлегувале од средините кои, заради својата повисока материјална положба, можеле да им овозможат школување на новите генерации. Во една од тие средини (стационирани во Истанбул) се изнедрова и Никола Русински, кој, како учесник во Мелничкото востание во 1895 година, сведувајќи ги искуствата, отворено повикува (и работи на купување) на оружје и на подобра воена организација на македонските револуционери.

Учителскиот кадар во Македонија во втората половина на 19-иот век го носел тој слободарски дух и заради притисокот кој го чувствувал од османлиската власт и од управите и финансиерите на училиштата, кои биле егзистенцијално зависни од соседните балкански држави. Од таму, преку училиштата и црквите се водела кампањата, се создавале услови за идни пенетрации и територијални проширувања во Македонија на соседните центри. На овој план особено биле активни црковните хиерархии на Егзархијата и Патријаршијата. Не можејќи да се спротивстават на таквиот наплив на надворешни влијанија во нивното секојдневие, охриѓани на 30 октомври 1890 година директно протестираше до Портата во Истанбул и барале дозвола за отворање на училишта и богослужба во црквите на мајчин јазик, отфрлајќи ја дотогашната пракса за користење на грчкиот јазик во овие установи.

Историјата покажува дека токму учителите биле тој најзначаен мотивирачки фактор во разгорувањето на идеите за борба против надворешните влијанија и активности, а со тоа и за самостојност на Македонија, сè до нивното директно вклучување во организирањето и водењето на Илинденското востание во 1903 година. Овој нивен ентузијазам, во подруги политички услови, во Младотурската револуција, довел до натамошен тренд на нивно осамостојување и политичко експонирање преку Народна федеративна партија (НФП - за нејзиниот политички ангажман подоцна во овој текст), која на својот конгрес одржан во Солун од 3 до 10 август 1909 година донесува и посебна **Резолуција за просветата во Македонија**. Тоа била

иницијална каписла за обединување на веќе функционалните учителски друштва во повеќе градови на Македонија (Скопје, Солун, Костур, Горна Џумаја...) и до непосредно оформување на општ Учителски сојуз на Конгресот во август 1909 година. Овој Сојуз усвоил и свој Устав, една врста практично-политичка и синдикална платформа за самостојно дејствување на Сојузот, а за заштита на правата на учителите.⁹⁴

Раздвигувањето и барањето на солуции за слободен и самостоен развој на македонските маси пројавило и тенденции, кои покрај експонирањето на личните амбиции на одделни македонски дејци, имале и одреден **класен карактер**. Тие тенденции, за вбивање на социјалните во слободарските елементи, се потпирале на сознанијата во разбудената свест на работничкото движење во Европа. Велешанецот, Васил Главинов⁹⁵, членот на Бугарската работничка социјал-демократска партија, во 1892 година, од печалбарите во Бугарија (Никола Карев, Никола Петров-Русински, Веле Марков, Димо Хаџи Димов, Димитар Мирасчиев...) ја формирал Македонската работничка социјалистичка група. Веќе и 1 мај година, таа група станала симбол на борбата за правата на работниците и на поробените во Македонија. За одбележување е дека првите македонски социјалисти преку проглас на Македонската социјалистичка револуционерна група во 1897 година повикуваат на борба и против „тешкиот јарем на ропството, гнасниот и одвратен режим на монархистичка Европа“. Незадоволни од рускиот однос кон Македонија, со кој ја поддржувала „целоста на турската Империја“, македонските социјалисти паралелно ги осудуваат и банкарите во Англија, Франција и Германија, кои никогаш нема да

⁹⁴ Пошироко види кај Манол Пандевски „Учителското движење во Македонија (1893-1912)“, Култура, Скопје, 1962.

⁹⁵ Васил Главинов (1869-1929), поведен од идејата за запирање и надминување на локалните антагонизми поттикнати од националистичките кругови во соседството на Македонија, бил истакнат поборник за нивно надминување во една балканска федерација на рамноправни народи. Познат е, покрај основањето на Македонската социјалистичка група, и по основањето на првото работничко училиште и читална во Велес во 1896 година, а е еден од учесниците на Првата социјалистичка конфедерација на балканските земји во 1910.

помислеле да ги ослободат поробените народи, бидејќи нивниот капитал е вложен во турските банки.⁹⁶

Покрај отворените асимилаторски тенденции и материјалната поддршка на „ослободителите“ на Македонија, од Софија перманентно се пласирало уверувањето дека на вооружената борба на „Македонските Бугари, за нивното ослободување на располагање им стојат 200.000 **бугарски штикови**“. Воедно, за амортизирање на тенденциите за водење на самостојна борба за ослободување, во Софија во 1895 година, со поддршка на бугарската власт се формирал и Врховен комитет на Внатрешната македонска организација, составен од македонски емигранти и бугарски доброволци, а „за ослободување на Македонија“. Ова „интернационализирање“ на борбата за слобода на Македонците, со децении напред ќе го дезориентира и дезорганизира, ќе ја отапи острицата на македонското револуционерно движење.

Заради паралелното организирање од официјална Софија на овој Врховен комитет, кој почнал да уфрлува свои воени групи во Македонија, МРО од 1896 година, како своевидна **реакција** почнува сè поексплицитно да ја нагласува „внатрешноста“ (во Македонија) на своето делување. Тогаш, МРО ги формирал и своите први органи, а на Солунскиот конгрес во 1896 година и официјално се преименува како Тајна македонско-одринска револуционерна организација (**ТМОРО**). И македонските социјалисти на својата Прва конференција на 16 јуни 1900 година во Крушево одлучуваат да ја поддржат оваа ориентација, и масовно на ТМОРО да ѝ ги стават на располагање своите кадри. Ова зацврстување на организацијата, а особено сè поголемото влијание во македонските маси со истакнување на посебноста на Македонија и на Македонците, во соседните престолнини, а особено во Софија, предизвикува загриженост за „бугарскиот (а во другите балкански кралства за „српскиот“, „грчкиот“...) карактер на Македонија“.

⁹⁶ Михајло Миновски „Барање на Македонците во Швајцарија за признавање на правото на самоопределување на македонскиот народ на Мировната конференција 1919 година“, списание „Погледи“, Скопје, 8/1985.

Самостојноста на ТМОРО била особено нагласена со донесувањето на нејзиниот Устав во 1902 година, заживувајќи ја „старата“ парола „**Македонија на Македонците**“, истакната и од страна на британскиот премиер Вилијам Гледстон во 1897 година⁹⁷, кој со интервенцијата во Македонија на вооружените групи од соседните балкански кралства ја учил трагедијата за овој народ. Оваа парола со децении нанапред ќе биде водилка на генерации македонски дејци. Инаку, паролата има повеќе варијанти, а во македонската меморија е зачувана како барање во делот од интервенцијата на Привремената влада на Македонија во 1880 година до конзулите на Големите сили, учеснички на Берлинскиот конгрес (во 1878 година).

На соседните дворови и влади, школуваните Македонци во соседството, не им биле доволно сигурна потпора за остварување на целите – завојување со територијата на Македонија, па следуваат нивни планови и активности за испраќање на свои учители, свештеници..., сè до „воени стручњаци“ во Македонија. Набрзо нивните герилски единици таму наоѓаат и свои јатаци и платеници за борба против власта, но и против уфрлените од спротивните страни, од **државите аспиранти** за територијата на Македонија, но и против секоја активност за истакнување на посебноста на Македонците и за самостојна Македонија. Заради меѓусебните обвинувања за омраза, насилство и сверства, Македонија во периодот од крајот на 19-иот и почетокот на 20-иот век, за европската дипломатија станува синоним за „земја на терор, оган и меч“ и „место на конфузија и непријатност“.⁹⁸ Паралелно, кај одделни македонски и други аналитичари на овој период ќе преовлада сознанието дека при овие состојби, македонските револуционери биле принудени да

⁹⁷ Меѓу верзиите кога Гледстон ја истакнал оваа парола е и онаа дека тој му напишал писмо на Френсис Стивенсен од Бајроновото друштво, кое, пак, овој го цитирал во својата книга „Македонското прашање“.

⁹⁸ Види ги овие и други слични карактеристики на актуелните состојби во Македонија изнесени од Марија Годорова во „Замислувајќи го Балканот“, Магор, Скопје, 2001, стр. 172 или кај Данкан Пери во „Политиката на теророт“, Магор, Скопје 2001, стр X.

изградат систем кој упатува дека политичките цели е можно да се остварат само со примена на насилни, сè до терористички акти.⁹⁹

Грција, на крајот на 19-иот век покажува виден интерес и кон Македонија, водена од успехот на својата **дипломатска акција околу Крит**, а по крвавите провокации таму. Со поддршка на Англија и Франција, таа за овој остров обезбедила автономија, за подоцна да го приклучи кон својата територија. Тоа е период кога Големите сили водени, пак, од своите интереси, иако неподготвени за драстично прекројување на политичката карта на Балканот, се залагале да ги одржат постојните состојби проширувајќи ги своите сфери на влијание и преку ветувања за малите балкански кралства за автономија на Македонија или обединување, реализирани по угледот на онаа утврдена за Крит.

Од друга страна, Берлинскиот конгрес ги обесхрабрил српските перспективи за територијално ширење кон Босна и Херцеговина и за нејзините етноунифицирачки процеси со тамошното, православно население. Белград очекувал, со евидентното слабеење на Османлиската империја, да се создаде поголем простор за влијание во Македонија, па ја усмерувал и **српската пропаганда** за сè позначајно влијание кон југот и кон Македонија. Но, Кралството Србија настојувало да изгради и посебни односи со Портата, а за стекнување на привилегии за дејствување во Македонија. Во оваа смисла, под превезот на реформи во Империјата, Кралството Србија успева да добие посебен нефуз (признание/дозвола) за постоење на Срби во Македонија. Напоменавме дека правна основа за таквото дејствување била Привремената конвенција склучена меѓу Кралството Србија и Османлиската империја во 1886 година, врз основа на која биле отворени и српските конзулати во Скопје и во Солун. Значи, ориентацијата на српската пенетрација, покрај на политички и просветен план, по примерот и на Големите сили во Османлиската империја, била насочена и кон значаен развој на економските односи со

⁹⁹ Силвано Галон: „Историја на италијанскиот конзулат во Битола“, Здружение за македонско-италијанско пријателство од Битола, 2001, стр.18.

турскиот дел на Европа, за што придонело и отворањето на железничката линија Скопје – Врање.¹⁰⁰

Користејќи го тој интерес на Србија за настаните во Македонија и **македонските дејци** успевале да се наметнат како фактор во очите на Белград, па и да добиваат парична помош за своите вооружени чети. На овој план најголем „успех“ имал Борис Сарафов¹⁰¹, кој од српските власти во неколку наврати добивал парични средства. Сарафов се смета за најактивен македонски револуционер во странство, пред и по Илинденското востание, но и за импулсивен, славољубив бонвиван. На теренот, покрај оформувањето на мрежа на пунктови на целата територија на Македонија, една врста народна власт, мобилизација на борци, собирањето на парични средства и набавка на оружје, македонските револуционери издавале и свои весници за информирање на народот за своите цели, задачите и правецот за идното востание. Таков бил хектографскиот весник „Слобода или смрт“, кој почнал да се издава на 10 февруари 1903 година во селото Крушево, демирхисарско,¹⁰² и во кој се ги потенцирал автохтоните потреби на народот во однос на посегања однадвор.

Странските претставници во Македонија, во своите извештаи веќе опширно пишувале за судирот на пропагандите на соседните кралства во Македонија. Еден таков извештај е и оној на Италијанската амбасада во Цариград (Истанбул) од 28 јануари 1901 година, во кој како мотивација за оправданоста на отворањето на италијанскиот конзулат во Скопје (по оној на Англичаните во 1898) било и следењето на судирот на „Србите и Бугарите, кои што однапред го сметаат (Скопје – м.з.) за

¹⁰⁰ Глигор Тодоровски и Петко Домазетовски: „Српски извори ... исто, стр. 11.

¹⁰¹ Борис Сарафов (1872-1907) е македонски револуционер кој често патувал и менувал место положба, а притоа користел дури 11 псевдоними за своја лажна идентификација. Тој учествувал во мелничкото востание, го помогнал финансирањето на весниците на македонските студенти во Париз, на членовите на Македонското литературно друштво во Санкт Петербург, Македонскиот клуб во Белград и акциите на Гемидиите во Солун. Инаку тој бил член на Главниот штаб во Битолскиот револуционерен округ за време на Илинденското востание. Бил осуден од судот на Серскиот револуционерен округ и убиен заедно со Иван Гарванов.

¹⁰² Весникот „Слобода или смрт“ го уредувал Пеју Јаворов, а бил издаван од 10.2.1903 до 12.4.1903.

нивен дел од посмртните османлиски остатоци и каде што на сопствена сметка се раздвижил албанскиот муслимански елемент со нејасна желба за национална автономија“.¹⁰³

Дополнително и со избувнувањето на Илинденското востание, во европската јавност и во нејзините дипломатски кругови се создала возбуда која ги најавила и нејзините први конкретни чекори за надминување на тешките состојби во Македонија. Не можеле повеќе да го игнорираат фактот дека на чело на овие акции се наоѓаат **млади, образовани интелектуалци**, кои потекнуваат од економски добро стоечки македонски семејства.

Децениското очекување македонското прашање да биде решено со помош на одлучувачките меѓународни фактори, а во корист на нејзиното население, односно тоа да се здобие со слобода и самостојно да одлучува за својата иднина создало нерасположение и **фрустрирачки чувства**, особено кај младата, образувана интелигенција. Врвна манифестација на таа психолошка состојба кај нив претставувало обединувањето на младите македонски интелектуалци во Солун за изведување на терористички акции против објекти во сопственост на западните и османлиски центри, за да се сврти нивното внимание кон трагичните состојби на македонскиот народ. Тие Македонци, кои себе се нарекувале „Гемиици“, од 28 до 30 април 1903 година извеле напади со експлозии во францускиот брод „Гвадалкивир“, во Отоманската банка, во Поштата, системот за дистрибуција на плин во Солун....

Но, не само во Македонија, туку и пошироко се забележува и подигнувањето на нивото на етничката основа за самоосознавање на Македонците, па покрај слободарската, сè поприсутна е и националната компонента во **експонирањето на меѓународен план** на интелектуалци од Македонија. Во Санкт Петербург е формирано Славјанско-македонското литературно друштво, чиј претседател во 1902 година станува Димитрија Чуповски¹⁰⁴, а Крсте Петков Мисирков во Софија во

¹⁰³ Преземено од Силвано Галон „Историја на италијанскиот конзулат во Битола“, исто, стр. 110.

¹⁰⁴ Димитрија Чуповски (1878-1940) е македонски преродбеник, кој со поддршка на македонските револуционери добива можност за студии во Санкт Петербург, каде во

1903 година ја објавува книгата „За македонските работи“. Ова негово дело се смета за темел на националната идентификација на Македонецот, анализа на неговата актуелна положба, во која е изложен на етничка, културна и јазична асимилација од страна на соседите. Оваа книга на Мисирков, во суштина е македонска национална програма која отвора перспективи за самостоен развој на македонскиот народ, па за литературен јазик тој го предлага централното македонско наречје. Мисирков не запира тука, па објавува серија на написи во тој дух, а од 1905 година во Одеса, на македонски јазик почнува да го издава и весникот „Вардар“.

Кога сме кај Мисирков и неговата врска со руската општественост, треба да се напомене неговата ангажираност во рускиот конзулат во Битола и следењето на настаните околу Илинденското востание од страна на **конзулот** Александар Ростковски. При една таква обиколка на теренот од нивна страна, испровоцирано било и убиство на конзулот, а Мисирков телото на убиениот конзул лично го спровел во Русија.

Илинденското востание – објектот избива на површина

Македонија и нејзиното население, како дел/провинција во Империјата не ги почувствувале, како во другите околни територии и население, резултатите од Берлинскиот конгрес од 1878 година. За тоа влијаела, пред сè, неподготвеноста на Султанот Абдулхамид II за спроведување во живот на бараните осовременувања на Империјата, како и објективно празната државна каса, која во тој период имала сè помалку приходи од губењето на една по друга територија. Состојбите во Македонија драстично се влошиле и заради **самоволието** на

1902 го формира Славјанско македонското научно-литературно друштво, кое се смета за предвесник на МАНУ. Тој е основач и на Семакедонско национално-просветното друштво во 1912 и на Руско-македонското друштво во 1915, кога го издава и списанието „Македонски глас“ („Македонски Глас“).

локалните експоненти на власта (порези, исхрана и сместување на војската, која останала и без плата, егзекуции без судски пресуди и сл.)¹⁰⁵ и ривалството на соседните пропаганди, спроведувано преку црквите и училиштата. Оттаму, многу западни историчари се склони востанијата и буните во одделни делови од Империјата да им ги припишат на лошите **економско-социјални фактори**, како доминантни покренувачи на отпорот.¹⁰⁶

Водејќи се од своите интереси, Големите сили во почетокот на 20–иот век се обидуваале да наметнат **пацификација** на состојбите на преостанатите територии на Османлиската империја на Балканот, па ја покренале својата дипломатија за притисоци врз Султанот за потолерантен однос кон населението во Македонија. Со познатата „Виенска нота“ од јануари 1903 година, тие му наложиле на Султанот да именува посебен „Генерален инспектор“, кој не би можел да се именува или сменува без нивна дозвола, „за да ги искорени злоупотребите на администрацијата во Македонија“¹⁰⁷, со наведување дека тие се залагаат за одржување на територијалното status quo во Империјата. Но, тоа веќе била задоцнета реакција, бидејќи во македонските маси (кои биле под силен притисок и на соседните пропаганди) бил нашироко **присутен борбениот дух**, биле инвестирани средства за наоружување, биле разгорени одмазнички чувства...

Сето тоа довело до поцврсто созревање на свеста на Македонецот, особено во круговите на интелектуалната младина, за поинакво себеидентификување од наметнатото од пропагандите и за создавање на услови за **самостоен настап** во третманот и влијание врз состојбите во Македонија, но и за поставување на тие и такви барања пред пошироката меѓународна јавност. Паралелно, видни биле и

¹⁰⁵ Lord Kinross: “The Ottoman Countries: Rise and Fall of the Turkish Empire”, Morrow, Quill Peper books, New York, 1977, стр. 569.

¹⁰⁶ Види го интервјуто на Наум Котевски со професорот Кит Браун, под наслов „Опсесија со нацијата е опасна работа“, објавено во скопскиот „Утрински весник“ на 26.01.2015. Браун го оспорува конвенционалното сфаќање на улогата на етничкиот и националниот идентитет во балканската историја (од Поговорот на неговата книга „Верни до смрт, довербата и теророт во револуционерна Македонија“, ФООМ, Скопје, 2014).

¹⁰⁷ Roy Bridge/Roger Bullen “The Great Powers and...“, исто, стр. 276.

напорите на Големите сили¹⁰⁸ за остварување на своите државни (и економски) интереси, преку „своите“ штитеници – малите балкански кралства, кои веќе отворено влегле во борба за територијални проширувања во Македонија.

Напоменав дека Грците во критскиот случај (со провокации и дипломатски активности) успеале да го припојат овој остров. Обидот со истото сценарио да го спроведат и да ја припојат територијата на Македонија, резултирало со нивен пораз, но затоа ја испровоцирало бугарската, а подоцна и српската акција за преземање на дипломатски и воени активности за „решавање на македонското прашање“ (сфатено како **територијално прашање**) во нивна корист. Тоа се години кога македонското население било принудено сè повеќе да емигрира и станува „плен“ на пропагандите на соседните кралства. Но, тоа се и години кога македонскиот граѓански слој ги прави првите сериозни чекори за самоорганизирање и создавање на услови за обезбедување на самостојна управа, независно од влијанието на соседните пропаганди и воените (па и терористичките) активности. Овие тенденции особено се зацврстуваат со дејствувањето на ТМОРО, која се определува за **автономија** на Македонија и под чија организација се вршат подготовки за сеопшто востание.

Водена од концептот за самостојност, централата на ТМОРО во Солун уште во 1895 година ги именува Гоце Делчев и Ѓорче Петров за членови на **Задграничното претставништво** на македонската (внатрешна) револуционерна организација во Софија, прва своевидна дипломатска мисија на внатрешни македонски сили надвор од Македонија.¹⁰⁹ Ова Претставништво било задолжено да се спротивставува на мешањето на туѓите држави во национално-ослободителното

¹⁰⁸ Меѓу многуте архивски материјали за влијанието на Големите сили за развојот на состојбите во Македонија и за контактите на нивните претставници со македонските револуционери, види ги сознанијата на истражувачите Симон Дракул, Владо Ивановски и Растислав Терзиовски во руските архиви, а изнесени во прилогот на скопскиот „Утрински весник“ од 4.4.2000, под наслов „Македонија поделена уште во 1897 година“ (во обработка на публицистот Јован Поповски).

¹⁰⁹ Пошироко види кај Александар Христов во „Прилози за историјата на македонската политичка мисла (1878-1919)“, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1982, стр. 105.

движење на македонскиот народ; да ја претставува организацијата пред другите органи, институции и организации; да ја известува јавноста во Бугарија и во другите балкански држави, како и во други земји за целите на национално-ослободителното движење на македонскиот народ и да ја одржува врската со другите револуционерни движења во Турција.¹¹⁰

Својата „дипломатска“ активност задграничните претставници на македонската револуционерна организација (Гоце Делчев и Ѓорче Петров, а потоа и Димитар Стефанов и Туше Делииванов) ја водат кон неколку пункта: кон бугарската држава, кон Егзархијата во Цариград, кон претставниците на револуционерните движења во Османлиската империја, кон претставниците на Римската католичка црква на Балканот и кон странските дипломатско-конзуларни претставништва стационирани во регионот. Последниве, видно од нивните извештаи до своите престолнини и преку овие контакти перманентно ја следат и економската и социјалната состојба на македонското население.¹¹¹

Сето тоа, а особено акциите на Јане Сандански¹¹² и на неговата вооружена формација (па и со аферата Мис Стон¹¹³), на Гемициите (дигањето во воздух на значајни објекти во Солун во мај на 1903 година) и секако, масовното Илинденско востание од 2 август 1903 година, биле следени со големо **внимание од дипломатскиот кор** во Империјата и во регионот, како и во европскиот и во светскиот печат.

Одлуката за подигнување на востание во Македонија е донесена на Конгресот на ТМОРО во јануари 1903 година во Солун. Самото востание пред светот е објавено од страна на Задграничното претставништво (Христо Татарчев и Христо Матов) кое со една

¹¹⁰ Исто, стр. 107.

¹¹¹ Данчо Зографски „Крушевската република“, ЗО на НФ, Скопје, 1948, стр. 10.

¹¹² Јане Сандански (1872-1915) е најистакнат македонски деец во Серскиот револуционерен округ. Тој бил страстен борец за самостојност на МРО, а во услови на Уриетот во 1908 и за легална политичка борба преку Народната федеративна партија (НФП). Бил против Балканските војни доколку не се водат за создавање на една Балканска федерација.

¹¹³ Оваа афера, односно грабнувањето на 3.09.1901 и откупот за ослободување на 2.2.1902 на американска протестантска мисионерка Мис Стон го свртеа вниманието на американската јавност за тешката состојба на народот и безвластието во Македонија. Главниот „инспиратор“ на ова грабнување – Добри Даскалов, потекнувал токму од протестантско семејство од Кавадарци.

Декларација на европските сили им ја предочило тешката положба на населението во Македонија, кое ќе се подигне на оружје заради неисполнување на ветената автономија на Берлинскиот конгрес.

За нашава студија неодминлив е фактот дека, по донесувањето на одлуката за кревање на востанието на 2 август 1903 година и успешното заземање на Крушево од страна на востаничките чети, таму била оформена една управа (со Никола Карев како претседател – началник на востаничкиот Штаб и Привремената влада¹¹⁴) како израз на една **власт на народот** кој ја отфрлил дотогашната власт на Империјата. Но, по првичниот успех на востаниците во Битолскиот вилает и по неколкумесечните битки востанието било крваво загушено, заради некоординираноста на дејствата во востаничките окрузи, како и преголемите очекувања на востаниците за значаен воен ангажман од страна на Бугарија и дипломатската интервенција на европските сили за притисок врз Портата за здобивање на автономија во Македонија.

Од друга страна, **конзулите на соседните кралства** помно следејќи ги настаните пред и за време на востанието, известувале за „штетите по нивната национална политика во однос на Македонија.“ Грчките конзули во Битола¹¹⁵ го известувале МНР во Атина за фактите (освоени села и градови, за запалени села, за убиства), но не за мотивите за подигање и за целите на востанието. Меѓутоа, тие ги пренесувале, и во наводите доминирале „оценките“ на костурскиот митрополит Германос Каравангелис дека востаниците се „варварски елелменти“, „волци“, „злочинци“, „лажни ослободители“, „нехумани убици“ и сл. Од овие официјални, дипломатски извори грчката историографија, до денешен ден, стои на становиштето дека Илинденското востание е „лажно востание (побуна)“, односно дека имало „чисто бугарски карактер“.¹¹⁶

¹¹⁴ За членови на таа Привремена влада биле именувани Вангел Дину, Димитар Секулов, Ѓорѓи Чаче, Николаќи Баљу, Теохар Нешков и Христо Курчиев.

¹¹⁵ К. Пекас и К. Кипреос, како и преведувачот Г. Чотбазоглу.

¹¹⁶ Од прилогот на Димитрис Литоксоу (Δημήτρης Λιθοξοού, "Το Πλιντεν μεσα απο τα ιστορικα αρχαια του ελληνικου υπουργειου Εξωτερικων"), објавен во ревијата Зора, Аридеа, Грција, бр.7/1995, стр. 21.

Возбудата од настаните околу Илинденското востание, кои го нарушиле проектираниот „мир“ во Османлиската империја, ги принудила **европските дипломатски центри** да преземат чекори во заштита на сопствените интереси. Овие настани во Македонија во втор план ги поттурнуваат Критскиот, Ерменскиот и Босанскиот проблем, од едноставна причина што успехот на востаниците во Македонија, заради нејзината централна положба на Балканот, можела многу позначајно да влијае на регионалниот и европскиот мир. Секоја сила која што аспирирала кон превласт на полуостровот, се сметала за обврзана да има влијание над главната трансверзала Север – Југ.¹¹⁷ Во историјата на светската дипломатија позната е изјавата на германскиот канцелар Ото фон Бизмарк од крајот на 19–иот век, дека „оној кој ја владее моравско-вардарската трансверзала, тој ќе го владее Балканот“.

Мирцштегските реформи за Македонија¹¹⁸ и Уриетот¹¹⁹

Илинденското востание од 2 август 1903 година и неговото крваво задушување го провоцирало донесувањето на **Мирцштегските реформи** од 2 октомври истата година, кои претставувале значајно дополнување на јануарската „Виенска нота“. Нивното донесување го демонстрирало основниот пацификациски приод на Големите сили, кои биле поведени и од нивните економски интереси во третманот на состојбите на преостанатите балкански територии на Османлиската империја. Овие реформи на европската дипломатија директно се однесувале на Македонија. За сознавање на дел од реалните состојби, европските центри, преку своите веќе инсталирани амбасади и конзулати, за свои потреби иницирале - преземале чекори за согледување на состојбите на теренот, вршеле анализи, споредувале или сами спроведувале дури и пописи на населението во Македонија...

¹¹⁷ Ferdinand Schevill “A History...”, исто, стр. 431

¹¹⁸ Види го текстот на овој член во Прилогот бр. 2, на стр. 381.

¹¹⁹ Уриет (Hürriyet) е турски збор со значење слобода, независност, ослободување.

Во тие моменти на Големите сили не им одговарало натамошно слабење на Османската империја, а во тој контекст преземале и активности за блокирање на барањата за автономија на Македонија. Генерално земено, тие биле против подобрувањето на состојбите во Македонија¹²⁰, но плашејќи се од нова крвава конфронтација на Балканот, ги поддржувале предлозите за стабилизација на актуелните состојби во Македонија. Овие предлози се разгледани на средбата во штаерското ловиште Мирцштег (на 150 км јужно од Виена) меѓу австрискиот Кајзер Франц Јозеф II и рускиот Цар Никола II и во соработка со нивните министри за надворешни работи.

Таму, во Мирцштег, на 2 октомври 1903 година е постигнат „царскиот договор“, кој нивните претставници на 3 октомври 1903 година го презентирале пред Портата во Истанбул/Цариград. Овој документ е именуван како **Програма за реформи во Македонија**, а најзначајно се сведува на:

- Поставување на руски и австриски цивилни советници при турскиот гувернер Хилми-паша (за контрола на администрацијата и финансиите во Македонија);

- Европски командант за реформи во турската жандармерија;

- Поделба на Македонија на пет „полициски сфери“, а секоја сфера да биде под инспекција и контрола на по еден офицер од Големите сили (Русија, Австро-Унгарија, Франција, Англија и Италија).

Ова е период кога на глобалната сцена се зацврстуваат руско-австро-унгарските односи. Ова сојузништво било под притисок на конфронтацијата на Русија со Јапонија и внатрешните судири во австро-унгарската монархија, во сè поголемата интенција на Будимпешта за рамноправен однос во оваа држава. Во такви услови, според западните историчари, не постоела спремност, „**немаше наклонетост** ни кај Русија, ниту кај Австро-Унгарија со обидите на христијанските сили во Македонија и со искористување на тероризмот, да се предизвикаат

¹²⁰ Силвано Галон „Историја на италијанскиот конзулат во Битола“, исто, стр.18.

Турците да сторат злосторства – после што Европа би интервенирала за ослободување на земјата од Османското владеење“.¹²¹

Увидувајќи го колебањето и одолговлекувањето на Султанот веднаш да пристапи кон спроведување на споменатите реформи, Големите сили, одлучиле да извршат **притисок** со доведување на своите флоти до турскиот брег. На крајот, на 23 ноември 1903 година, по многу одлагања поради разните влијанија и интереси за контрола на одредени вилаети¹²², Султанот и официјално прифатил за командант на жандармеријата во Македонија да биде поставен италијанскиот генерал Емилио де Џорџис, а пет претставници на Големите сили да го состават текстот на „Привремени правила за инспекција и контрола на регионот“. Иако Британија и Италија барале порадикални реформи во Македонија, тие не наишле на разбирање кај Франција, која била против секаква акција во Македонија која би ја загрозила позицијата на Русија. Од друга страна, за да ја зацврстат својата позиција околу Македонија, Русија и Австро-Унгарија, претходно, на 15 октомври 1903 година потпишале Пакт за неутралност, „со кој не само што ја реafirмираат својата одлучност за **соработка во Македонија**, но ветуваа и дека ќе применат ‘лојална и апсолутна неутралност’, ако било која од нив се најде во војна со трета сила“.¹²³

Во април 1904 година де Џорџис и претставниците на Големите сили почнале да дејствуваат на теренот, во Македонија. Но, бидејќи сите тие напори не ја промениле состојбата, следната година, во декември 1905 година, Големите сили повторно со **поморска блокада** (кај источноегејските острови Митилини и Лемнос) го принудуваат Султанот да прифати воспоставување на Меѓународна комисија за надгледување на државните приходи и расходи во Македонија. Во меѓувреме, Германија, која заради трговските концесии коишто Портата веќе ѝ ги

¹²¹Roy Bridge/Roger Bullen “The Great Powers and ...“ исто,стр. 275-6.

¹²² Христо Силянов: „Освободителните борби на Македонија“, II фототипно изд. "Наука и Изкуство", София, 1983, преземено и од „Италијански дипломатски документи за Македонија 1918-1924 од Иван Катарџиев и Аленка Лапе, Државен архив на Македонија и Матица македонска, Скопје, 2001, стр.11.

¹²³Roy Bridge/Roger Bullen, „The Great Powers and...“, исто, стр 276.

доделила, а со цел за свое позначајно влијание врз Истанбул/Цариград, сметала дека со реформите се поткопува власта на Султанот и се зголемуваат незадоволствата во државата, се повлекла од учество во именуваната Комисија за реформи во Македонија.

Формално гледано, во државно-правен контекст, овие реформи биле еден од првите **меѓународни обиди за автономија** на Македонија¹²⁴, а со тоа и први најави за нејзин третман како субјект во меѓународните односи. Меѓутоа, Македонска револуционерна организација на својот Рилски конгрес во октомври 1905 година, негативно ги оценила Мирцштегските реформи и одлучила да го продолжи својот револуционерен пат, но „без да им пречи во работата на европските реформаторски органи“¹²⁵. Оваа оценка на ВМОРО (новото име на ТМОРО утврдено на Рилскиот конгрес) произлегла и од лутањето на разните фракции во определбите на стратешки план. Одделни личности и групи гаеле надежи и барале поддршка за здобивање на слобода во средини од соседството, кои формално биле беневолентни кон ВМОРО. Но тие поддршки главно биле мотивирани од стратешките интереси, особено политиките на соседните кралства за сопствено територијално проширување.

Меѓутоа, по руската револуција од јануари 1905 година доаѓа и до нарушување на меѓусебниот однос на двете сили - Русија и Австро-Унгарија - „гарантите“ за стабилност во Македонија. Ова заладување кулминирало во 1907 година во време кога се воделе и **преговорите** за идни правосудни реформи во Македонија. Русија со недоверба гледала кон приближувањето на Виена кон Лондон и околу реформите кои тој ги предлагал за финансиски реформи во Македонија. Русија ги искористила овие преговори, „на масата“ да ги врати расправите за финансиските реформи во Македонија, па ги прифатила предлозите на Лондон за „зацврстување на меѓународната контрола на буџетот за

¹²⁴ Глигор Тодоровски „Рилскиот конгрес од 1905 година и Мирцштегската реформска програма“, објавено во изданието „Борбата на македонскиот народ за самоопределување во Пиринска и Егејска Македонија“ на Советот на манифестацијата „Гоцеви денови“, Делчево, 1986, стр. 63.

¹²⁵ Исто, стр. 61

Македонија“..., но и за „ангажирање на европски офицери за борба против терористите“.¹²⁶ Дотогаш, британските дипломати не биле задоволни од најавените отстапки на Султанот и барале поставување дури и на посебен гувернер во Македонија, што фактички би водело кон административна посебност, еден вид автономија на Македонија во однос на Портата. Ова иницијатива околу буџетот подоцна се официјализирала меѓу англискиот Крал Едвард VII и рускиот Цар Никола II, на нивната средба во Ревало (денешен Талин) на 9 јуни 1908 година. **Предлогот** бил да се воспостави типична територијална административна самоуправа, како почетно ниво на политичко и државно конституирање на Македонија.¹²⁷

Потиснувањето на Австро-Унгарија од расправите за реформите во Македонија, во 1908 година ја вовела Англија (која од Портата го добила и проектот за железницата во Санџак) на „голема врата“ на Балканот, но дошло и до значајно приближување на Виена со Берлин, односно биле “удрени темелите“ на **двата европски сојуза**, кои жестоко ќе се судрат во Првата светска војна (1914/8 година).

Од друга страна, постојаните отстапки, понизниот однос на Портата кон Големите сили, ја повредил суетата на младите, горди и амбициозни турски офицери¹²⁸, кои главно биле школувани во европските воени академии. Познато е дека токму во Македонија, со **побуна на Ниџази-бег** и неговите приврзаници во Ресенско, на 3 јули 1908 година започнува одлучната фаза за промени во Османската империја. Кон побунетите војници во Македонија брзо се приклучиле и значајни општествени структури во Империјата, кои биле инспирирани од барањата на побунетите војници за слобода, правда и еднаквост, односно за враќање во живот на Уставот од 1876 година и за функционална парламентарна демократија.

¹²⁶ Roy Bridge/Roger Bullen „The Great Powers and...“, исто, стр. 288/89.

¹²⁷ „Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава“, Скопје, 1981, том први, 230/1.

¹²⁸ Alan Palmer “The Decline and Fall of the Ottoman Empire”, Bames and Noble books, New York, 1992, стр. 199.

Со овие настани, именувани како Младотурска револуција или Уриет, Македонија повторно се враќа во жижата на светската дипломатија, но не и како составен дел од барањата за трансформација на Османската империја. На 24 јули 1908 година Султанот Абдулхамид II бил присилен да го реактивира Уставот од 1876, кој самиот го суспендирал пред три децении. Бидејќи Младотурците прокламираше **еднаквост** на сите поданици на Империјата голем дел од населението во Империјата одушевено ја прославило реставрацијата на Уставот, а Големите сили како да се ослободиле од преговорите за реформи во Македонија, кои „пет години како камен им висеа на вратот“.¹²⁹ Тоа е време кога се легализираат вооружените чети на македонските револуционери, а Солун е центарот на политичката акција на Македонците. Таму на 8 август 1908 година излегува првиот број на „Конституционална зарја“ на Димо Хаџи Димов и Димитар Марасчиев, а Јане Сандански го издава манифестот „Народна борба“ и по солунските плоштади држи говори за збратимување на сите балкански народи, полемизира, дава интервјуа... Познато е интервјето на Сандански со дописникот на белградска „Политика“, Бранислав Нушиќ, од јули 1908, во кое тој ги напаѓа Бугарија и Србија дека во однос на Македонија „се раководеа од нивните себични интереси, проширувањето на нивните држави“.¹³⁰

Покажаниот интерес на средбата меѓу рускиот Цар Никола II и британскиот крал Едвард VII во Ревело, за реактивирање на реформите во Македонија, погоре споменати, може да се третира и како напор на европската дипломатија за вклопување на евентуалната автономија на Македонија во **демократизација** на односите во Империјата. Во поновите историски истражувања е видно и незадоволството на Младотурците од притисоците врз Империјата за реформи во Македонија, па дури и дека барањето на двата европски суверени во Ревело за ограничена автономија за Македонија биле причина за избувнување

¹²⁹Roy Bridge/Roger Bullen, „The Great Powers and...“, исто, стр 288/89.

¹³⁰Делови од овој разговор/интервју изнесува и Предраг Димитровски во подлистокот на скопскиот „Дневник“, „Публика“, од 21.6.2011, под наслов „Девизата ослободување на своите браќа стана беспредметна“.

на Младотурската револуција.¹³¹ Но, со тој пристап се намалува и интересот на Големите сили (и под притисок на незадоволството кај **балканските аспиранти** за територијални проширувања кон Македонија) за позначаен меѓународен ангажман во третирањето на автономно решавање на т.н. македонско прашање, па се потхранувале аспирациите на соседните балкански кралства за поделба на нејзината територија.

Слободарската еуфорија, од јули до октомври 1908 година, на огромен број на поданици на Султанот, па и на Македонците, неповторлива во петвековното владеење, брзо спласнала заради отпорот на новите владетели во Истанбул кон натамошно слабеење на државата. Воедно, биле видни тенденции - сè посилено доаѓал до израз притисокот врз внатрешните македонски сили за напуштање на барањата за самостојност на Македонија. Тоа е период кога се засилило **фракционерството** во македонското движење, при што јавно се барале виновниците за неуспехот на Илинденското востание, се таложеле обвинувања врз одделни личности и групи за поврзаност, и дека работат во интерес на соседните кралства, односно дека со прифаќањето на парламентарната демократија во Империјата се отапува суштината на македонското револуционерно движење.

На теренот, сè почести се **пресметките меѓу фракциите** (кои себе се именуваат и како организации) на македонското движење, продолжува нивната борба против пропагандите и воени чети на соседните кралства, претенденти за делови на територијата на Македонија, што дефинитивно ги исцрпува силите на движењето за централизирано, организирано и ефикасно водење на нивната „надворешна политика“. Во периодот по Рилскиот конгрес доаѓа до голем број на меѓусебни истребувања¹³², кои, пред сè, биле насочени кон лидерите

¹³¹ Ова тврдење произлегува од книгата на турскиот капетан Шемесудин Селаникли, кој бил современик на овие случувања, а е пренесено во коментарот на проф. д-р Драги Ѓоргиев за подлистокот на скопски „Дневник“ – „Публика“ од 3.10.2014.

¹³² Тоа е период кога се ликвидирани Борис Сарафов и Иван Гарванов, а подоцна и Јане Сандански. Историјата бележи дека првите се ликвидирани по барање на Јане Сандански, а Сандански по наредба на Тодор Александров.

на десната и левата фракција. И двата табора себеси се означувале како борци за автономија, едните ја гледале како фаза за присоединување со Бугарија и другите, предводени од Јане Сандански, јавно се залагале за самостојна Македонија. Индикативно е дека сите верзии за петте атентати врз Сандански (првиот на 24 септември 1908 година и последниот на 22 април 1915 година, кој бил фатален) помно се бележат од европската јавност, наведувајќи извори од бугарски, но и од странски дипломатски и конзуларни агенти. Историјата бележи дека организаторите и извршителите на овие атентати врз Сандански биле од редовите на врховистите, односно струјата во македонската организација, која што не се согласувала со политиката на прилагодување на организацијата кон новите демократски процеси во Империјата. Нивниот основен пристап бил дека Македонија треба да се ослободи или да биде автономна единица, како преодна форма на управување пред обединување со Бугарија, од која, овие експоненти, во голема мера, зависеле финансиски-егзистенцијално.

Преокупирани од внатрешните недоразбирања и борба против странските пропаганди, македонските организации како да ја игнорирале улогата на Големите сили, а, пред сè на Австрија и на Русија во развојот на состојбите во европскиот дел на Османската империја и нивната очигледна поделба на **политички и економски сфери на влијание** на Балканот, која датирала од 1897 година. Повеќе извори говорат дека Македонците, кои дури и со саможртва¹³³, оделе и на провокација на интересот на христијанските царства, при што не успеале да ја осознаат и својата политика да ја ускладат на незаинтересираноста на овие влијателни сили за некои позначајни промени во постојните односи во Империјата. Одделни истражувачи на овој период, таквиот „игнорантски однос на македонското револуцио-

¹³³ Познати се серијата самоубиства на македонски војводи за живи да не паднат во рацете на Османлиите, како оние на Методија Патчев (7.4.1902), на Лазар Москов (3.8.1902), на (10.8.1903), Јордан Пиперката и особено на Христо Узунов (24.04.1905) со новинар неговите 11 соборци, која во светот ја разнесе италијанскиот Еторе Лоди, но во македонската историја овие гестови на саможртва за татковината биле застапени и во текот на Втората светска војна, како оние на Стив Наумов и Мите Богоевски (12.9.1942).

нерно движење“ во однос на позициите на европските сили го дефинираат како фатална грешка.¹³⁴

Но, ова е момент на историска пресвртница во македонската политичка историја кога јавно истапила една легална политичка сила која ги обединила и ги експонирала потребите на Македонците во рамките на тогашните „демократски ветрови“ во Турција. На сцена било барањето за самостојно уредување на тие потреби, како најава за оформување на самостојна автономна единица: Македонија во рамките на новата федерална држава (Турција). Во почетокот на 1909 година левицата на македонските револуционери, предводена од Сандански, ги обединила Серската, Струмичката и Солунската вооружена организација во - Македонска револуционерна организација, од која во август истата година во Солун на 10 август 1909 година била формирана легалната **Народната федеративна партија** (НФП), а на нејзиното чело застанал Димитар Влахов,¹³⁵ Андон Матлиев и Христо Јанков.

Формирањето на оваа партија може да се земе и како **реакција** на формирањето на Сојузот на бугарските конституциони клубови во Македонија на 13 септември 1908 година во Солун, кои имале за цел вклучување во политичкиот живот во Турција со истакнување на „барањата на Бугарите во Македонија“. Во основачите на овој Сојуз биле и некои од основачите на МРО од 1893 година. Противниците за експонирање на Македонците на таа пробугарска основа постепено создавале услови за себеорганизирање, па Влахов како главен редактор на 27 септември 1908 година го издал весникот „Единство“, а

¹³⁴ Од воведот на професор Р.В. Беркс од Државниот Универзитет Вејн во САД, објавен во книгата на Данкан Пери „Политиката на теророт“ во издание на Магор, Скопје, 2001, стр. X.

¹³⁵ Димитар Влахов (1878-1953) е македонски револуционер и државник, кој по школувањето во Солун и Софија, студирал во Германија и Швајцарија и бил учител во Солун. Во 1903 дипломирал на факултет по хемија. Во 1904 година ја раководи ТМОРО во Солун, а во 1908 година станува пратеник во османлискиот парламент на листата на Федеративната народна партија. По нејзиното распуштање тој станал член на Османлиската социјалистичка партија, за во 1912 година повторно да биде избран за пратеник. Основач е на ВМРО (обединета) и за време на престојот во Москва (1936-1944) ги уредува весниците „Македонско дело“ и „Балканска федерација“. Во 1944 година Влахов е избран за потпретседател на АСНОМ, а потоа и потпретседател на Президиумот на Сојузното собрание на ФНРЈ.

Ангел Томов, весникот „Народна волја“, весници кои го подготвувале основањето на легалната политичка партија НФП.

Во новите услови, во НФП постојано биле присутни **дилемите** дали постои можност револуционерните идеи да се остварат со политички, демократски средства или да се продолжи со борбени средства, особено заради прегрупирањето на реакцијата против Уриетот во државата. Оваа партија во јавноста, преку своите гласила, ги отворила горливите прашања за стратешките определби за иднината на Македонија: продолжување на револуционерната (вооружена) борба за самостојност или остварување на автономија на Македонија во рамките на Империјата. Токму на тие основи дошло до недоразбирања меѓу членовите на НФП и постепено од неа отстапувале значајни македонски револуционери, а некои и биле исклучени од партијата, како на пример, дури и Јане Сандански, кој со своите вооружени единци директно учествувал во борбите за елиминација на реакцијата против Младотурците. И покрај недоразбирањата меѓу раководни дејци на НФП, притисокот на десното крило на ВМОРО и на Младотурците за нејзино делегитимирање и обидите за убиство на Сандански, оваа партија одиграла значајна улога за постепено **менување на менталитетот** на македонските револуционери, и отворање на можности за преод од вооружено во политичко дејствување во рамките на еден легален (колку и да не им бил сосема прифатлив) државен систем.

Како најзначајна политичка („дипломатска“) активност на НФП биле преговорите кои **Сандански** ги водел со Младотурците за решавања на аграрното прашање, што драстично ја подигнува неговата популарност во македонските маси, но и намножување на неговите непријатели, кои имаат сосема други планови за иднината на овие европски османлиски територии. Имено, грчкиот конзул во Солун, А. Санкуруис, во мај 1909 година ја известува својата влада во Атина дека со „остварениот план на Сандански, како што, за жал, покажуваат работите, последиците ќе бидат (за нас) ужасни. Ако некој друг настан, било војна, било согласност на европските сили не го реши македонското прашање во наша корист, според мене, нема никакво

сомневање дека решението на аграрното прашање ќе го подготви и крајното решение на македонското прашање“.¹³⁶

Меѓу одблесците на поедини македонски дејци за сопствена и за промоција на својот интелектуален капацитет на меѓународен план, за одбележување е и настапот на **Димитар Влахов**, како пратеник на Народната федеративна партија во турскиот Парламент, кога се залагал за слободно населување на Евреите во Палестина. Поведен од слободарските идеи и рамноправноста на сите граѓани за слободно движење низ Империјата, Влахов, од активисти на еврејското лоби во Цариград, бил замолен, за оваа тема, да интервенира во Парламентот. Таму тој одржал импресивен говор, за кој е забележано дека го спречил донесувањето на Законот за забрана на населувањето на Евреите во Палестина. Притоа, тој се повикувал дека е претставник на Солунскиот санџак, во кој „има голем број Евреи, на кои не им е сеедно дали нивните сонародници се прогонети од други земји, дали можат да живеат слободно или не...“.¹³⁷ Иако заради овој говор во 1911 година се пренагласува неговата улога во идното создавање на државата Израел,¹³⁸ Димитар Влахов за Израел останал, за разлика од Евреите-пратеници во Парламентот, симбол на одважен слободољубив пратеник кој се пројавил против забрани во рамките на тогашниот уставотворен систем на Империјата.

Портата и покрај тоа што била свесна „дека војна што би била најтешка за османлиската власт ќе избиеше во Румелија“¹³⁹ (а со тоа и во Македонија), се исцрпувала со водење на ненадејната војна ја водела за Либија, а која и ја објавила Италија. Во тие услови, од дипломатиите на Големите сили што ги следеле настаните, Портата побарала и добила гаранции, кои се покажале дека немале никаква вредност. Еве што е напишано во 1913 година од турски автор за сос-

¹³⁶ Манол Пандевски „Младотурската револуција и Македонија“, во изданието „Светлини на минатото“ на Радио-телевизија Скопје, Скопје, 1968, стр.16.

¹³⁷ „Мемоари на Димитар Влахов“, Нова Македонија, Скопје, 1970, стр. 127-132.

¹³⁸ Од прилог „Говорот на Димитар Влахов во турскиот парламент овозможи создавање на Израел“, објавен во „Публика“, подлисток на скопски „Дневник“ на 25.1.2014.

¹³⁹ Туцарзаде Ибрахим Хилми „Зошто ја изгубивме балканската војна“, Алманах, Скопје, 2016, стр. 50.

тојбите во Македонија во време на Балканските војни: „Македонското прашање веќе одамна се одолговлекуваше. Прогласувањето на Уставноста (Уриетот – м.з.) воопшто не го среди ова прашање, туку токму напротив, само го смири. Македонските превирања (востанијата – м.з.), повеќе од зулумот на османлиските службеници, потекнуваа од провокациите на соседните држави. Тие судири, пак, растеа со еднаква пропорција со опаѓањето на моќта и сјајот на Османлиската империја. Така, за да можеме да го потиснеме македонското прашање, нашата војска требаше да биде во состојба да може да ги уништи државите што провоцираа еднадвор“.¹⁴⁰ А **војската** стационирана на балканската османлиска територија, иако веќе добро опремена, го губела еланот и дисциплината заради нередовните примања и особено заради тоа што нејзиниот врв, по Уриетот доминантно бил преокупиран со новите политички односи во една демократија во зародиш.

Балканските војни 1912/1913 – топовското месо за соседите

Во **предвечерјето** на Балканските војни, иако значајни македонски личности и организации веќе се наметнуваа во политичките расправи и дипломатските активности околу иднината на Македонија, таа сè уште била објект на несмален интерес на соседите како територија, а немало ни позначајно експонирање на локалните организирани фактори како субјекти во разврските за нејзината иднина. Водено, не стивнувал ни интересот на светската дипломатија за оваа територија (и население) и секој позначаен меѓународен чинител се стремел да влијае врз судбината на последните остатоци од европските територии на Османската империја.

Секако, со слабеењето на внатрешната кохезија во Османската империја најголеми **аспирации** за овие територии истакнувале малите балкански кралства, на чии национални елити значајно им се зголемиле

¹⁴⁰ Туџарзаде Ибрахим Хилми „Зошто ја изгубивме...“, исто, стр. 51.

апетитите за територијални проширувања. За постигнување на таа цел, Софија, Белград и Атина ги впрегнале сите свои материјални и интелектуални капацитети, а особено своите дипломатски екипи и ја искористувале и секоја истакната личност од Македонија, која на кој било начин била поврзана со овие балкански центри.

Тоа е историски период кога на **Големите сили**, судрени околу поделбата на колониите, не им одговарало во Европа да има нови војни, па преземале серија на чекори за смирување на тензиите на Балканот. Тие разработиле и испратиле предлози до Високата порта за „леgitимното барање на балканските народи за гаранции за примена на постепена децентрализација“, а зад сцената „тргувале“ со секое од малите балкански кралства, кои од Големите сили отворено барале поддршка за сопствено територијално проширување.

Балканските христијански кралства, пак, иако меѓусебно се конфронтирале околу Македонија, во напливот на нивната еуфорија не заостанувало ни чувството и за реалистичка процена дека самостојно не ќе можат да се втурнат во воена авантура против Империјата (Турција). Затоа склучувале и **сојузи**, а во склучените сојузнички договори, кои формално имале одбранбен карактер, вметнувале и тајни клаузули. Во историјата најпозната е дополнителната клаузула во договорот меѓу Кралствата Србија и Бугарија од 13 март 1913 година, со која се предвидувало нивна поделба на сфери во Македонија.

Набргу кон српско-грчкиот сојуз се приклучиле и Грција и Црна Гора и тоа во време кога Портата правела обид за повлекување на муслиманското население од Босна и Херцеговина кон северна Македонија. Тоа предизвикало масовен револт на веќе раздвижената **албанската популација** - сè до кревање на вооружено востание и навлегување на нејзини единици во Скопје во мај 1912 година. Бранот на побуни на Албанците веќе не можел да се запре, па албанското прашање на „отворени врати“ влегло во дипломатските салони на Европа.

Со давањето на сесрдна помош на востанатите Албанци, Србија ја видела својата шанса за ослабување на Османлиската воена сила, и

својата офанзива ја отпочнала на 17 октомври 1912 година. Поводот бил најден во потребата да ѝ се помогне на Црна Гора, која, засилена од воената помош добиена од Русија, на 8 октомври 1913 година ѝ објавила војна на Портата.

За оваа состојба, на само 10 дена од првите воени судири во **Првата балканска војна**¹⁴¹, англиското списание „График“ („The Graphic“) на 19 октомври 1912 година објавило коментар под наслов „Нема европска слога“ во кој, меѓу другото, се наведува дека „Големите сили се обврзаа дека нема да им дозволат на балканските држави да анектираат ниту педа од османлиската територија, додека, пак, балканските држави совршено јасно истакнуваа дека ако им се даде можност, ќе ја изиграат Европа...“, и додава, „политичарите на Големите сили, сега, говорат дека треба да се концентрираат напорите за локализирање на војната, бидејќи претходно сторија сè, нејзиното бесконечно ширење да го направат неизбежно...“¹⁴²

На бојното поле, во Македонија и Тракија, балканските сојузници брзо напредувале, оставајќи ги за момент нивните несогласувања каде ќе се повлекуваат границите по војната. Увидувајќи го големото влијание на царска Русија во овие настани, другите Големи сили (Британија, Германија, Австро-Унгарија и Франција) во декември 1912 година во Лондон ги повикале претставниците на дипломатиите на завојуваните балкански кралства за да ги воспостават **повоените граници** на територијата на европска Турција, а, пред сè, во Македонија. Проблемот со повлекувањето на граничните линии, иако латентно присутен и во текот на воените дејствија (со обиди и за драстично етничко чистење), силно избил на површина веднаш по потпишувањето на примирјето во мај 1913 година. Сите ја прекршиле потпишаната согласност или дадениот збор, а во Македонија најголеми територијални придобивки оствариле Србија и Грција. Територијата која, според

¹⁴¹ Војната на Османлиската империја прва ѝ ја објавува Црна Гора на 8.10.1912, а потоа и Србија Бугарија и Грција на 17.10.1912.

¹⁴² Објавено во белградска „Политика“ од 30.01.2002, стр. 19, под наслов „Во Европа ништо ново“.

тајната клаузула, Софија ја сметала за „своја“ на линијата - од Црн врв (кај Крива Паланка) до Св. Козмо (на Охридското езеро) - Бугарија дефинитивно не ја запоседнала, иако добила извонредно вреден коридор до пристаниште на Егејското море. Значи, најавеното и договореното од страна на дипломатите, било урнато под дејство на воените победи на Србија и Грција...

По седуммесечните крвави пресметки на балканските сојузници со Турција, на **Амбасадорската конференција во Лондон**, на 30 мај 1913 година дошло до прва, дипломатски санкционирана поделба на територијата на поранешните османлиски територии на Балканот, а со тоа и на Македонија и на македонскиот народ. Ова претставувало „легална“ основа за етничко чистење во Македонија, почетокот на драстични **демографски промени** со наметнат терор, убиствата и договори за размена (доброволна и присилна) на населението. Со решенијата од Лондон Големите сили дозволиле разгорување и на „официјален“ државен хегемонизам на малите балкански кралства, а во името на некаков „повисок интерес за мир во регионот“ оваа размена на население ја сметале за нормална појава во процесот на поствоената стабилизација.

Неочекуваната војничка надмоќ на Србија во Балканската војна довела до нејзин зголемен интерес за натамошно проширување не само кон југот, особено што не била задоволна од неможноста да излезе на море по прогласувањето на Албанија за независна држава. Во тие услови, а пред самата Конференција во Лондон, Србија со официјални ноти побарала **ревидирање** на предвоените договори со Бугарија, а за здобивање на поволности во Македонија и директен пристап кон солунското пристаниште. Овие барања на Србија за Виена биле сфатени како влегување во интересната сфера на Австро-Унгарија, слабеење на нејзината заштитничка Бугарија и биле најавени на расплети од поширок европски карактер. Неминовно тоа го свртило и интересот, а ги насочило плановите и средствата на сите балкански држави кон воена разврска за конкретна (а кај европските сили не само како

интересни сфери) поделба на териториите на Балканот, а со тоа и во Македонија.

Бугарија со официјални ноти ги одбила барања на Србија за ревизија на нивните предвоени договори во однос на Македонија, па отпочнала со сестрани обемни воени подготовки за нов воен судир.

Следната, **Втората балканска војна** ја отпочнала Бугарија која, на само еден месец по Договорот од Лондон, со своите 2-ра и 4-та армија ги нападнала позициите на грчката армија во правец на Солун и на српската армија во правец на реката Злетовица и Брегалница. Овој напад во Македонија брзо бил одбиен и во борбите со променливи успеси, Бугарија била значајно потисната зад линиите зацртани со Договорот од Лондон. Во натамошниот тек на воените дејствија, кои траеле шест недели, Србија била главно воздржана запоседнувајќи ја вардарската долина, но грчката армија се обидела да освои уште поголеми пространства во правец на Благоевград и Кавала. Вмешувањето на Романија (нејзините војски стигнале до Софија) и на Турција (го повратила Едрене и навлегла во бугарска територија, протерувајќи го православното население) во оваа воена пресметка дефинитивно ја алармирало европската дипломатија, па под притисок на Русија и Германија на 22 јули 1913 година итно биле запрени воените дејствија. Веќе свиканите, во Ниш, делегации на Србија и Грција, од таму се упатиле директно во Букурешт за средба и преговори со бугарската и романската страна. Тие со себе ги имале инструкциите за координиран настап, односно за влечењето на идната српско-грчка граница, која нивните премиери (Никола Пашиќ и Елефтериос Венизелос) претходно ја беа договориле во вагонот на скопската железничка станица.

На 8 август 1913 година е постигнат, а на 10 август 1913 година е потпишан **Букурештанскиот мировен договор**, со кој се утврдиле границите (во Македонија и Тракија) меѓу завојуваните страни.¹⁴³ Овие

¹⁴³ Со Договорот од Букурешт, а во однос на состојбите пред Балканските војни, Бугарија за 16% ја зголемила својата територија и добила скоро половина милион нови жители, Грција територијално се зголемила за 68% и од 2,7 населението пораснало на

граници, со мали измени, на следните дипломатски конференции станаа меѓународно признати и се сметаа за дефинитивни, како израз на „воспоставување на праведна рамнотежа“.¹⁴⁴ Затоа, и на една од дотогаш најголемите повоени мировни конференции, онаа по Првата светска војна во Версај овие територијални освојувања на војските на балканските држави, компромисно повлечените граници, не беа доведени во прашање - беа меѓународно „озаконети“.

Но, војните за македонската територија, не завршиле со оваа меѓусебна пресметка на балканските кралства, тие се повторуваа и во наредните три децении, при што **најголемата жртва** беше македонското население. Во такви услови, отпочнатиот процес на додефинирање на македонската национална свест и, за нашата студија, свест за сопствена држава и нејзино оформување како меѓународен субјект, добил ретроградни тенденции. Следувале нови внатрешни поделби, слабење на македонското револуционерно движење, како и најкрвавите истребувања на нејзините најзначајни дејци и интелигенција. Како некоја светла точка и активност на меѓународен план, во тие тежокни времиња, била иницијативата на Македонската колонија во Петровград, која на 1 март 1913 годинана, седум месеци пред Букурешт, во Лондон, на МНР на Велика Британија, Едвард Греј и на амбасадите на Големите сили им го врачала Меморандумот за независност на Македонија.

Како и во Балканските војни, така и подоцна, за време на Првата светска војна, од самиот нејзин почеток, Македонците биле насилно **мобилизирани** од властите кои ги окупирале териториите утврдени како државни, како последица на Букурештанскиот мировен договор. Многу од овие воени единици составени од Македонци биле нарекувани како единици на „доброволци“, а за нив биле изготвувани и знамиња во завојуваните држави.¹⁴⁵

4,4 милиони жители, Србија за 50% ја зголемила територијата и населението од 2,9 се зголемило на 4,5 милиони, додека териториите на Црна Гора и на Романија се зголемиле за 62%, односно за 5%....

¹⁴⁴ Група автори „Историја на македонскиот народ“, стр. 376.

¹⁴⁵ Да го наведеме само знамето на 7-иот Кумановски баталјон на Македонско-Едренската доброволечка армија, извезено во бугарскиот град Лом, на кое било

Овие војни, и особено претходното неколкудеценијско дејствување на воените експедиции и образовно-религиските пропаганди од соседството во Македонија, ќе придонесат во европските дипломатски салони за оформување на тезата дека – **решението за Македонија** треба да се бара во поделба на нејзината територија. Сите дотогашни напори на македонските револуционери, жртвите на македонскиот народ и пустошењето на неговиот имот, но и тајните договори на српските и бугарските дипломати за договорна поделба на Македонија¹⁴⁶, со развојот на воените дејствија, на **дипломатската „зелена маса“**, изгубиле секакво значење. Извршителите на неправдите нанесени на македонскиот народ не гледале со очите на жртвите (како што резонира теологот и филозоф Јурген Молтман¹⁴⁷), бидејќи не ги интересирале дури ни жртвите на сопствениот народ. Не постоела државна структура, ниту еминентен и меѓународно афирмиран македонски субјект, што пред меѓународното јавно мислење и одлучувачките светски фактори ќе се избореле за слобода и самостојност на овој народ, поствоено зацртување на граници..., сè до барање на компензации на претрпените штети во текот на војните.

Меѓутоа, поради историските оптоварувања во свеста на цели нации, поттикнувани и одржувани од страна на владејачките структури на балканските држави, создадени се силни национални стремежи кон територијални проширувања, ветувани и од страна на Големите сили во критичните предвоени периоди, и натаму на Балканот опстојуваат ревизионистички тенденции на едни кон други балкански соседи. (Овие тенденции не изгубија од своето значење и ја опседнуваат свеста на одделни кругови на Балканот и по демократизацијата на политичките односи во поранешните социјалистички држави во последната деценија на 20–иот век).

испишано „Синови на Македонија, време е да ги раскинете ланците на ропството“ (Преземено од бугарската агенција FOCUS, од 15.5.2011).

¹⁴⁶ Преговорите водени меѓу претседателите на владите на Србија, Милован Милутиновиќ и на Бугарија, Иван Гешов.

¹⁴⁷ Јурген Молтман (1926-) е германски теолог, реформатор во резонирањето за христијанската теологија и ја развива теоријата за „теологијата на надежта“.

Првата светска војна – на жртвеникот на странските сили

Веднаш по атентатот на престолонаследникот на Австро-Унгарија, Франц Фердинанд во Сараево на 28 јуни 1914 година, што се смета за повод за почеток на Првата светска војна, Србија која владеела со Вардарскиот дел на Македонија, извршила масовна **мобилизација**, при што околу 4000 млади Македонци биле мобилизирани, само во „првиот сазив“. Регрутираните, мобилизираните од Македонија биле главно од Кочани, Штип, Велес и Кавадарци, градови во кои српската власт, по Балканските војни, колку-толку успеала да воспостави свои поефикасни органи на власт и да изврши, макар и делумна евиденција на населението. Се работело за три повици за регрутација, почнувајќи од оној кога се регрутирале најмладите Македонци, од 21 до 31 година. При сите регрутации од Вардарскиот дел на Македонија биле мобилизирани 53.088 регрути (од тоа 44.496 Македонци, 8.481 Турци и Албанци и 111 Евреи¹⁴⁸). Македонците, кои потекнувале од „неразвиени рурални средини“, заради краткото време¹⁴⁹ и уверувањето на српската команда дека тие не се спремни за „современо“ војување, најчесто биле ангажирани за копање на ровови, но биле испраќани и во првите борбени редови. Меѓутоа, историјата бележи дека, во конфузните битки, не мал дел од овие регрути успеале да **дезертираат** и да преоѓаат на Австро-унгарска страна, што ефикасно го искористила Бугарија нив да ги доведе во земјата, а потоа, по октомври 1915 година и да ги регрутира како своја војска на т.н. Македонски (или Солунски) фронт.

¹⁴⁸ Група автори „Историја на македонскиот народ“, книга втора, стр. 386.

¹⁴⁹ Со одбивањето од страна на Србија на австро-унгарскиот ултиматум од 23.7.1914, Австро-Унгарија на Србија ѝ објавува војна на 28.7.1914. Истиот ден, за да го оневозможи ударот од север, Србија ги руши сите мостови на Сава и Дунав, а следниот ден отпочнува масовно бомбардирање на Белград, со што се смета дека отпочнуваат воените дејствија во Првата светска војна.

До ден денес не се знае колку Македонци загинале во српските ровови во битките во ноември и декември на 1914 година. Постои податок дека во првите битки на планината Цер во август 1914 година загинале вкупно 2.107 и биле ранети 11.519 нивни војници. Уште поголеми биле загубите на српската војска во следната Колубарска битка (над 20.000 загинати и над 90.000 ранети), а со тоа и не мал број Македонци. Но, трагедиите за Македонците во Првата светска војна тука не завршуваат. Со поставувањето на т.н. Македонски фронт меѓу Антантата – сојузничките, и армиите на Централните сили, жртвите се мултиплицираат, бидејќи мобилизацијата од двете завојувани страни ги опфаќала и Македонците, па војувале **брат против брат**, комшија против комшија...

Познато е дека во почетокот на војната, Србија и Антантата вложувале не мали напори да ја придобијат Бугарија на своја страна. Србија ѝ ја нудела на Бугарија цела Источна Македонија (источно од реката Вардар), а Антантата, наводно, дури и цела Македонија. Но резултатите од почетните воени дејствија ја покажуваат неможноста на Србија да се спротивстави на далеку помодерната воена организација и машинерија на Австро-Унгарија, потпомогната и од Германија, што ја „олеснува“ одлуката на **германофилскиот Двор** во Софија. Бугарија ги прекинала преговорите со Антантата и во октомври 1915 година им го пресекла отстапувањето на српските сили на правецот Морава-Вардар и воспоставила своја власт во Вардарскиот дел на Македонија.

Ова е период кога тотално замира и активноста на македонските револуционери, било тие да се припадници на ова или она крило, на „левицата“ или на „десницата“. **Дезорганизацијата и дезориентацијата** на поранешната МРО, ТМОРО, ВМОРО се огледа и во „адаптирањето“ на најистакнатите нејзини членови на новосоздадената ситуација, во која, бугарските власти особено ним им даваат значајни административни функции во новоосвоените територии во Македонија (но и на Косово). Иако се ретки тие што не ја прифаќаат бугарската окупација, други, доста истакнати нејзини поранешни македонски раководители даваат тон на помасовно чувство дека новите власти се

оние кои им носат слобода и кои им отвораат перспектива на Македонците. Дополнително, Македонците образовани во Бугарија, дојдени во Македонија со бугарските војски, со нивото на своите интелектуални и организациони способности го раздвижиле уверувањето дека се остварува **санстефанскиот сон** за Голема Бугарија, каде Македонија е нејзин „природен“, составен дел. Некои од нив, при налетот на сојузничката армија во декември 1916 година, во време на повлекувањето на бугарските војски од Македонија, учествувале во изнесувањето на драгоцености од Македонија во Бугарија¹⁵⁰, кои таму се наоѓаат и до ден денес, и масовно, пред светот, се користат за „докажување“ на бугарскиот карактер на Македонија.

Ударниот момент на **новата трагедија** за Македонците биле мобилизацијата на Македонците од Пиринскиот дел на Македонија и од македонската емиграција во Бугарија, кога е создадена и бугарската 11 дивизија, наречена „македонска“. Под команда на охриданиецот Александар Протугеров таа, во февруари 1917 година ја добила задачата да го задуши востанието на српското население против бугарската окупација во Топлице. Оваа акција во историјата е забележана како масакр на тоа локално население.

Само во воено формациониот состав на т.н. Македонска дивизија биле вклучени 33.046 Македонци, за потоа со поставувањето на фронтот да се прогласи и општа мобилизација на целата територија на Македонија под власт на Бугарија. Не мал придонес во подготовката и во успехот на **бугарската војска** во почетното потиснување на Србија, особено на територијата на Македонија имале и диверзантските единици на Тодор Александров¹⁵¹, во соработка со бугарски офицери и

¹⁵⁰ Види ги наодите на Јован Поповски во неговата книга „Моето новинарство“ (Печат Копи Центар-ТОНИ, Скопје 2007, стр. 141-3), каде се објавува документот на одземањето на драгоценостите од охридските цркви и манастири, а тоа со свои потписи го оверуваат Г(орче). Петров како охридски окружен началник, како и охридскиот митрополит Јосиф, околинскиот началник П(етар), Чауле(в) и секретарот на окружното началство Л(ев). Огненов.

¹⁵¹ Тодор Александров е една значајна личност од плејадата контроверзни личности во пресвртните моменти од македонската историја. Тој е активен борец и реонски раководител во МРО од 1897, за што е апсен и осудуван. Во 1911 година тој станува член на Централниот комитет на ВМОРО - се наметнува како неприкосновен лидер, но

воено-техничка помош од страна на австриски стручњаци. Нивна прва позначајна акција била операцијата на 2 април 1915 година, кога кај Удово ја пресекле железничката линија север-југ. Сорботката на Александров со бугарските офицери датирала од времето на неговото членство во Бугарската воена лига, која се експонирала по својата упорна борба за реализација на санстефанска Бугарија и „обединување на бугарскиот народ“, подразбирајќи го тука целото православно население и во Македонија.

Во **Егејскиот дел** на Македонија, по воспоставувањето на Солунскиот (македонскиот) фронт, францускиот генерал Морис Сарај ја презел целата власт, а со намера да ги неутрализира прогерманските тенденции на грчкиот двор, па околу себе ги собирал грчките политичари, кои биле во конфликт со грчкиот крал Константин. Така, во Солун доаѓа до формирање на грчката „Влада на национална одбрана“, предводена од Елефтериос Венизелос, кој воспоставува своја администрација и во Егејскиот дел на Македонија. Таа влада, како сојузник на силите на Антантата морала да формира и своја војска, која во јуни 1917 година врши и мобилизација на населението во овој дел од Грција, а со тоа и биле мобилизирани и Македонците, кои живеат таму.

Карактеристично е дека, генералот Сарај на повлечените **српски сили** преку Албанија, а освежени на островот Крф и префрлени во Солун во 1916 година, им дозволил да имаат *de facto* власт во Леринско и во Воденско. Извршителите на оваа власт биле голем дел од српските административни службеници, кои сè до есента 1915 година управувале во Вардарскиот дел на Македонија. Тие биле и првата из-

и во служба на бугарските интереси во Македонија, што доаѓа до израз и при неговиот ангажман во Балканските и во Првата светска војна. По негова наредба се убиени Јане Сандански, подоцна Горче Петров и други, кои се сметале за левица на револуционерното движење. Кога пак е прогонуван од владата на Александар Стамболиски и неговите наследници (по убиството на Стамболиски), тој ја активира паролата за автономна Македонија. Неговиот потпис на Мајскиот манифест за обединување на сите македонски револуционерни сили, инициран од Коминтерната во мај 1924 година, му ја „изрекува смртната пресуда“. По нарачка на софискиот Двор убиен е во август 1924 година. Последните истраги во архивите покажуваат дека, организатор на оваа ликвидација бил неговиот секретар Иван Михајлов.

вршна власт во Битола, кога со пробојот на фронтот од југ, овој град бил освоен на 19 септември 1916 година од страна на силите на Антантата.

Вкупната српска активност во Егејскиот дел на Македонија се судрила со напорите на грчката влада да ги поврати своите разнишани позиции

во оваа провинција, каде околу 20.000 Македонци веќе биле мобилизирани во редовите на грчката војска. Но српските напори за доминација не престанувале и паралелно биле отворени српски училишта и театри, се формирале хорови, а како **некој баланс** наизменично се испишувале натписи на српски и на грчки јазик. Воедно, дел од

Македонците од Вардарскиот дел на Македонија, кои се повлекле со српските војски, биле регрутирани во српските единици на фронтот. По пробојот, пак, на фронтот, дел од нив биле приклучени во единицата на српскиот четнички војвода Јован Бабунски¹⁵², кој во западниот и централниот дел на Македонија сеел страв и терор, на секоја пројава на несрпски (а промакедонски) национален идентитет.¹⁵³

Во таа воена атмосфера на конфузија и неизвесност, сојузничките армии добиле налог и за согледување на економските, политичките, етнографските, историските и другите карактеристики на Егејскиот дел од Македонија, при што предничеле француските **воени истражувачи**. Тие „врз основа на етнографско-историските и политичките испитувања“ увиделе дека во голем дел од оваа провинција, населението не му припаѓа на „српскиот, ни на бугарскиот, а најмалку на грчкиот, туку е посебен словенски народ“. Според нив ослободувањето на тој народ, „кој говори македонски јазик, треба да се реши во рамките на една јужнословенска федерација“.¹⁵⁴

Историски факт е дека, во целиот период на Првата светска војна, Македонецот, нема своја **организирана политичка сила** која него ќе го претстави како субјект во воени услови и во меѓународните

¹⁵² Јован Бабунски е типичен експонент на напорите за етаблирање на српската власт во Македонија во текот на Балканските и Првата светска војна. Откако брат му е убиен од четите на ВМОРО тој станува српски четник и во меморијата на Македонците е запаметен како екстремно насилен, а во Србија како „екстремно храбар и одлучен“ (http://en.wikipedia.org/wiki/Jovan_Babunski).

¹⁵³ „Личности од Македонија“, МИ-АН, Скопје, 2002, стр. 36.

¹⁵⁴ Група автори „Историја на македонскиот народ“, исто, стр. 414.

односи, ќе ја афирмира неговата посебност и ќе создаде услови за оформување на негова држава како субјект на меѓународната сцена. Напротив, како што наведовме, многу истакнати поединци по потекло од Македонија, од егзистенцијални, кариеристички или едноставно од лукративни интереси се ставиле во служба на соседните балкански престолнини. Некои од нив, како на пример ресенчанецот Симеон Радев¹⁵⁵, за целите на бугарската политика кон Македонија на меѓународен план, покрај многутомната „Градители на современа Бугарија“ (1911 година), каде сè што е од Македонија и нејзиното население ги третира како бугарско, во 1917 година дури ја издава својата книга „Македонија лулка на бугарштината“.

Но, по Големата војна на политичката сцена во Бугарија сè поагресивно политички се активираат и претставници на **левицата на македонското револуционерно движење** – личности кои во потполност не се согласувале со политиката на Софија во однос на Македонија. Поведени од Вилсоновите најави за исполнување на правото на народите на самоопределување, Ѓорче Петров, Димо Хаџи Димов и другарите, на 8 мај 1919 година објавуваат апел за самостојна и независна Македонија, како и за дејствување на Привремено претстаништво на Поранешната внатрешна македонска организација. Тие поизразено и јавно се спротивставуваат на идеите за исполнување на санстефанскиот сон за една Македонија во рамките на бугарското кнежество. Димо Хаџи Димов во гласилото „Билтен“, на 20 октомври 1919 година ја објавува познатата статија „Назад кон автономија“, со која се обидува да влијае на одлуките на Версајските мировни одлуки. Во неа тој се залага за оформување на сосема независна македонска држава, за афирмација на Илинденското востание како автохтона

¹⁵⁵ Симеон Радев (1879-1967) по завршувањето на гимназијата во Истанбул, студира право во Женева. Се занимава со новинарство, сè до Уриетот, кога во 1908 се вклучува во Унијата на бугарските конституциони клубови. Во 1913 станува член на бугарската делегација при потпишувањето на Букурештанскиот мировен договор, територијата на Македонија е поделена, тој станува бугарски дипломатски претставник во Букурешт, а потоа и во Хаг, Анкара, Вашингтон, Лондон и Брисел. Радев бил и прв бугарски претставник во Лигата на народите во Женева.

македонска кауза, независно од бугарската држава и Гоце Делчев како вистински македонски патриот, а не бугарски херој.

Под мотото дека се продолжувачи на борбата за автономија на Македонија, на крајот на 1919 година Тодор Александров, Александар Протоѓеров и Петар Чаулев, себеси си се прогласуваат за Централен комитет на **Внатрешната македонската револуционерна организација (ВМРО)**, кој наредните години, сè до 1934 година често ги менува своите спонзори во Бугарија и во странство. Со нејзината активност, особено при соборувањето на Владата и убиството на премиерот Александар Стамболиски во 1923 година, во јавноста создаде мислење дека располага со голема моќ, што во 1923/4 година дури и СССР се обиде да ја искористи за своите цели.

Од друга страна, заради своите ставови за потребата од **нагласена самостојност** на македонската емиграција, со примеси на идеи за создавање на независна македонска држава, на брутален начин животот го губат Ѓорче Петров (28 јануари 1921 година), Димо Хаџи Димов (13 септември 1924 година) и други нивни истомисленници. Хаџи Димов бил ликвидан на само две недели откако за смртта на Тодор Александров во бугарската јавност беа обвинети комунистите.

„Македонското прашање“ во Версај

Иако Македонија сè уште била објект за поткусурување, односно објект за присвојување од страна на соседните балкански држави, на меѓународен план, во Версај и потоа, во веќе оформената прва универзална (иако октроирана) светска организација – Друштвото на народите во Женева, нејзината судбина често била **на дневен ред** на нејзините заседанија. Делумно тоа било заради неостварените желби на соседните држави за територијално проширување врз целата територија на Македонија, а делумно и заради незадоволството на македонскиот народ со ограничувањата во меѓусебната комуникација создадена со воспоставување на границите, верификувани по Првата

светска војна. Секако, одреден придонес во разгорувањето на т.н. македонско прашање имале и вооружените и крвави активности на македонските вооружени групации, независно од нивниот поданички или не статус, како и прокламациите на Комунистичката интернационала (и Балканската комунистичка федерација) за борба за „самостојна и независна Македонија“.

На самата Версајска мировна конференција 1918-1920 во **Комитетот за новите држави** италијанската делегација на повеќе седници предлагала „воведување на специјален административен систем во Македонија“¹⁵⁶. Иако има основа да се тврди дека Италијанците со тоа сакале да ѝ извршат страничен притисок на новата држава Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (околу Истра и Далмација), но и да го истакнат својот интерес за „зелената магистрала“ (Јонско Море, Албанија, Македонија, Бугарија, Црно Море), сепак, нивното претходно присуство во постилинденскиот период дава основа и за поинакви заклучоци, заради сознанијата на италијанските конзули за конкретните етно-културни состојби во Македонија.

На 33 седница на овој Комитет, **италијанскиот делегат**, полковникот Фортунато Кастолди поднел и конкретен предлог за воведување на автономија во Македонија, заведен како Анекс 1, од 15 јули 1919 година.¹⁵⁷ По долгата дискусија, „италијанскиот претставник ставил акцент на важноста да се обезбедат неопходните гаранции за заштита на жителите на Македонија, а особено на словенското население кое не е српско“.¹⁵⁸ **Францускиот претставник**, Гиј Ларош се спротивставил на овој предлог „за да не се поткопува авторитетот на владата во формирање на држава“ (се мисли на Кралството СХС – м.з.), па „по

¹⁵⁶ Оваа формулација е од 31 седница на Комитетот за нови држави одржана на 7 јули 1919, а под влијание на формулите за малцински права на Германците, Евреите и Украинците во новоинаугурираната полска држава. Слични малцински клаузули (со основната „целосна и сеопфатна заштита на животот на сите луѓе...без разлика на раѓањето, националноста, јазикот, расата или религијата“) на Версајската мировна конференција беа наметнати и за Чехословачка, Романија, Грција, Југославија (Кралството СХС), Австрија, Унгарија и Бугарија.

¹⁵⁷ Прилог бр. 3, стр. 383.

¹⁵⁸ „Документи за Македонија“, Книга прва 1-1948, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008, стр. 243.

расправата за историскиот и етничкиот проблем на Македонија“, било заклучено да се испрати писмо до Српско-хрватско-словенечката делегација за таа да се изјасни по ова прашање. Слично писмо - регулирање на идните состојби во Македонија, требало да им се достави и на Грците.¹⁵⁹

По долгите расправи, на 35-тата Седница, а видно под влијание на своето сојузништвото на малите балкански монархии со Големите сили, за малцинствата во новооформените држави по Првата светска војна била адаптирана **идентична формулација** дека „Српско-хрватско-словенечката држава сака на населението на тие територии вклучени во државата, независно од расата, јазикот или верата да му даде целосни гаранции дека тие и натаму ќе бидат управувани согласно принципите на слободата и правдата“. Симптоматично е дека во истоветната општа формулација за Грција, изоставен е делот на оваа формулација – „независно од расата, јазикот или верата“, веројатно заради големата разлика во културно-јазичните традиции на негрчкото население во Македонија во однос на мнозинството на новооформената државна територија на Кралството Грција¹⁶⁰, и, повторно, како и за Кралството СХС се додава: „да не се поткопа авторитетот на државата...“.

Дали со тоа долгорочно биле остварени нивните „принципи на слободата и правдата“ за Македонија? На оваа дилема нè упатуваат и солуциите во записниците од 37-та седница на овој Комитет каде, на предлог на Грција, за **размена на население** со Бугарија (еден легален вид на современиот поим на етничко чистење), се наложува негова примена од страна и на Бугарија со Турција.¹⁶¹

Откога било отфрлено барањето на полковникот Кастилди за автономија на Македонија, на 39-тата седница (30 јули 1919 година) **британскиот претставник**, Хидлам-Морли предложил „Лигата на народите да биде овластена да држи свои претставници во Македонија

¹⁵⁹ Исто „Документи за Македонија“, стр. 244.

¹⁶⁰ Исто „Документи за Македонија“, стр. 266.

¹⁶¹ Исто „Документи за Македонија“, стр. 276.

за да ги зајакне гаранциите против угнетувањето¹⁶². На оваа Седница на Комитетот било дистрибуирано и писмото на претседателот на **српската Влада**, Никола Пашиќ од 24 јули 1919 година, во кое тој ги изнесува „доказите за правата на малцинствата“ во неговата држава, ограничувајќи се на правната и стварната положба со остварувањето на правата на Муслиманите и Евреите, значи различните верски заедници, автоматски бришејќи ја разликата меѓу другите православни словенски етникуми – сврстувајќи ги сите - во етнички Срби. Тоа тој и експлицитно го наведува во своето писмо од 1 август 1919 година до претседателот на овој Комитет: „Македонските Словени од страна на властите на нашата држава отсекогаш биле сметани за Срби..., уживајќи ги сите граѓански и политички права, немаат апсолутно никаква потреба да бидат заштитени на некој посебен начин“.

Но, со тоа дискусиите не стивнуваат, а во нив постојано за населението, кое живее на територијата која ја припоило Кралството СХС се говорело дека тоа е „население од Македонија“. На таа Седница на овој Комитет, во атмосфера на надмудрување, Британецот (со поддршка на **Американецот и Јапонецот**) го повторува својот предлог за „мониторинг“ на состојбите во Македонија од страна на Лигата на народите (која било предвидено да се оформи на 10 јануари, следната 1920 година). Меѓутоа, Италијанецот смета дека тоа не е доволно, па го ублажил својот прв предлог за автономија за Македонија, намалувајќи ги правата на локалното население во однос на центарот на идната држава, со Анекс (Б).¹⁶³ На крајот, паднала одлука тие два предлога да се достават до највисокиот орган на Мировната конференција – Врховниот совет на петмината. Само францускиот претставник во овој Комитет гласал против овие предлози и, како што стои во записниците, се наведува дека тие предлози не се прифатени од страна на Франција. Како што дефинитивно е познато, под **жестокото одбивање** на Франција, во мировните договори на здружените сили со Кралството СХС не се прифатени претходно наведените серија на предлози

¹⁶² Исто „Документи за Македонија“, стр. 288.

¹⁶³ Прилог бр. 4, стр. 383.

истакнати во Комитетот за нови држави за правата на малцинствата во оваа држава. Во дипломатските кругови сè уште преовладувало мислењето дека не треба да ѝ се удоволат барањата на поразената Бугарија, која агресивно настојувала целото население на географската територија на Македонија да го прикаже како бугарско. Кога тој напор не успеал, бугарскиот премиер Теодор Тодоров, во Версај побарал плебисцитарно изјаснување на населението во Македонија „ослободено“ од Турците по 1912 година или создавање на независна држава под контрола на Големите сили или на Друштвото на народите.¹⁶⁴

За разлика од односот кон Македонците под Кралството СХС, во Договорот на овие сили со **Кралството Грција**, биле прифатени општите формулации за заштита на малцинствата, за нивните („словенски“) етно-културни карактеристики. Сите продлабочени барања од другите делегации за дополнителна разработка на тие права (самоуправа, заштита на јазикот, културата, религијата...), како што стои во записниците, не биле прифатени од страна на Франција.

При расправите, грчката делегација прилично „дипломатски“ реагираше при споменувањето на потребата за заштита на права на малцинствата на нејзината територија. На 42-та Седница на овој Комитет (на 5 август 1919 година) се читал Меморандумот на **грчкиот премиер** Елефтериос Венизелос, со кое тој доставува и Меморандум за правата на малцинства во Грција. Притоа, тој наведува дека „во Грција не само што етничките малцинства ги уживаат истите права, слободи и заштита како и мнозинството, туку ползуваат прилично привилегиран третман...“. Не заборавил да наведе и дека во Договорот со Грција во Версај, не треба да се вметнуваат одредби кои „ќе ја загорзат лојалноста на етничките малцинства во однос на грчката држава“. Дополнително тој се изјаснил дека споменувањето на лојалноста се однесува за „словенските заедници во Македонија, каде што расната омраза особено била заживеана преку систематска пропаганда

¹⁶⁴ G. Kaptacheff “La débâte national bulgare devant la Hote-cour”, Art Voltaire, Paris, 1925, стр. 235.

организирана и поддржувана од страна на Бугарите¹⁶⁵. Треба да се подвлече дека во тие преговарачки околности за состојбите во новоприпоените територии на Македонија, грчката делегација постојано говорела за „словенски заедници во Македонија“, различни од Грците во етничка смисла, на кои требало да им се „остави можноста да го негуваат својот сопствен јазик и религија...“. Интересно е дека грчката делегација во Версај, кога говори за словенско малцинство, се изјаснува како за „заедници“ – во множина, веројатно правејќи разлика меѓу „Словените“ (Македонците) во разните области на пространата територија на Егејскиот дел на Македонија. Не може да се отфрли и можноста дека со оваа формулација („заедници“, во множина) за време на расправите во Версај, Грците целеле да ги конфронтираат соседите, сè уште аспиранти кон југот на Македонија: па едните Словени да бидат третираны како „бугарска словенска заедница“, а другите, како „српска словенска заедница“.

За негувањето, пак, на **јазикот**, во приложениот грчки Меморандум експлицитно се наведува дека, покрај на Албанците, тоа право „конечно им е дадено и на словенските заедници во Македонија, кои и пред унијата на оваа провинција со Грција, веќе имаа организирано свои сопствени училишта“.¹⁶⁶ Ова „конечно“ било, секако, наменето за создавање на поволна слика пред Големите сили за бенеvolentноста на грчката страна за натамошно задржување на таа поволна состојба од минатото.

На крајот, од **потпишаните версајски договори** и нормите во нив за малцинствата меѓу здружените сили и одделни земји¹⁶⁷, за нас се интересни оние потпишани со Турција, Грција и Бугарија, во кои директно и индиректно се третираше правата на Македонците во поделената територија на која тие живееле со векови. Генерално, овие

¹⁶⁵ Исто „Документи за Македонија“, стр. 322.

¹⁶⁶ Исто „Документи за Македонија“, стр. 327.

¹⁶⁷ Големите сили увидувајќи ја опасноста од нови војни заради нерешените малцински прашања во Версај со поставувањето на новите граници, потпишале малцински договори со Полска (терк договор за другите држави), Кралството СХС, Чехословачка, Грција и Романија, како и со вметнување на вакви клаузули со договорите со поразените во војната - Унгарија, Австрија, Бугарија и Турција.

договори не го дефинираат субјектот „овластен“ да ги ужива предвидените права, дали е тоа припадникот на малцинството или малцинство како група (по број, кое живее компактно на одредена територија, неговите специфични права...).

На 10 август 1920 година во југо-западното париско предградие Севр со **Договорот меѓу здружените сили и Турција** биле ревидирани одредбите за влечењето на границите од Букурештанскиот мировен договор од 1913 година. Со него заради стекот на геостратешките интереси на Големите сили, на Грција и било овозможено „без соодветни сили, средства и жртви да се здобие со најголем дел од Македонија и така да постигне успех, кој во никој случај не можеше да го постигне сама¹⁶⁸. Така, овој Договор ја беше Турција сместил само во Мала Азија, а на Грција и овозможил проширување до самите максималистички граници на „мегали идеја“.¹⁶⁹ Во членот 143 став 2 од Договорот бил утврден рокот од шест месеци за договорен трансфер на населението меѓу Турција и Грција, како решение за малцинското прашање меѓу овие две држави. Врз оваа норма над еден милион и 300.000 христијани биле иселени од Турција, од кои половината биле во Македонија под Грција.

Во вториот малцински договор потпишан во Севр, оној на **Големите сили со Грција**, било предвидено (во член 2) Грција да обезбеди право на живот, слобода, јазик, религија на сите жители на нејзината територија. Во серија на членови од овој Договор се наведени малцинствата кои живеат во Грција, но можам да заклучам дека генералниот приод бил создавање на непрецизни формулации за тоа што претставува малцинство, а што се подразбира под граѓани во оваа држава. Во другите членови, кога се разработуваат кои права треба да

¹⁶⁸ Ристо Поп Лазаров „Грчката политика спрема Македонија“, ИНИ, Скопје, 1973, стр.275.

¹⁶⁹ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΣ, Εκδοτική Αθηνών, 1980. τ.ΙΕ, стр.91. „Мегали идеја“ или големата идеја за Грција која би излегувала на 5 мориња (Јонско, Средоземно, Егејско, Мраморно и Црно Море) и би се простирала на два континента (Европа и Азија) прв пат е истакната во 1844, а неа во Версај, во 1919, ја презентира и главниот грчки преговарач Елефтериос Венизелос. За три години оваа идеја била остварена, но по поразот на грчките од турските сили во 1923 и формирањето на Турција на Кемал Ататурк, Грција останува во денешните граници.

им се обезбедат на малцинствата, се зборува за граѓански права и (во член 7, став 3) „забрана на донесување на акти за ограничување на слободната употреба на кој било јазик во приватните, трговските, религиозните работи, печатот, јавните собири и пред судовите“. Во членот 8, пак, се предвидувало **заштита на јазикот** во образовните установи, но без финансиски обврски на грчката држава на нивно отворање/одржување, што е во спротивност со претходно прокламираната еднаквост на сите граѓани во државата. Во следниот, членот 9 на овој Договор, грчката држава била задолжена „да даде соодветни олеснувања за децата на грчките државјани кои зборуваат друг јазик од грчкиот за следење на наставата на нивниот јазик“. Оваа општа формулација - „соодветни олеснувања“ - дозволила неисполнување на начелно хуманата заложба за едукација на мајчиниот јазик на „децата на грчките граѓани кои зборуваат друг јазик од грчкиот“. Тоа најпрецизно го докажува фарсата со издавањето на букварот „Абецедар“ со латински букви, на говорот на Македонците од леринскиот крај. Со овој буквар, требало да се задоволат барањата на меѓународните фактори (пишувач со Латиница), а во праксата тој никогаш не стигнал до консументите – децата на Македонците во Егејскиот дел на Македонија.¹⁷⁰

Претходно, на 27 ноември 1919 година во едно друго париско предградие, Неји-сир-Сен потпишан е мировниот **Договор на здружените сили во поразената Бугарија**. Покрај губењето на територии (во однос на здобиеното со Договорот од Букурешт во 1913 година), Бугарија била задолжена да плаќа репарации, да ја признае границата со Кралството СХС (и кон Македонија), да држи мала армија... Преседанот во овој Договор била обврската на Грција, на нејзината територија да ги „заштити интересите на жителите кои се разликуваат од мнозинството на население по нација, јазик и вера“ (член 49). Секако, за идни манипулативни потреби, тоа население се

¹⁷⁰Подетално за формата, содржината и издавањето, односно за „судбината“ на овој буквар види во мојата книга “Recognition and Denial– Greece and Macedonians after Versailles”, Sydney, 2008, стр.112-121, или во истото издание на Матица, Скопје, 2009, стр. 121-130.

именувало како „жители“ на новата грчка територија завладеана по 1913 година, кои не биле именувани ни како Бугари, ни како Македонци. Грчката делегација во Версај била свесна дека оваа „заштита“ не е во нејзина корист, но настаните покажаа дека таа успеала да ги неутрализира овие барања со споменатите формулации и подготвуваните клаузули за размена на населението со Турција и подоцна со Бугарија, а со тоа и ефикасна **промена на етничката карта** на Македонија и Тракија во корист на грчката нација.

Под влијание на доминантната теза за решавање на националното прашање од сталинистичката ера, произлезена од потребите на советската држава, и **балканските комунисти** во борбата за влијание во масите сесрдно ги употребувале тие појдовни пароли за самоопределување на народите - сè до формирање на самостојни и независни држави. Овие тези не биле во спротивност, и како да биле комплементарни и со 14-те точки на американскиот претседател Вудро Вилсон, изнесени пред Мировната конференција во Версај¹⁷¹, а како основа за надминување на конфликтите кои доведоа до крвавите настани во текот на Првата светска војна. Меѓутоа, во една втора фаза, советската машинерија пропагирала обединување на тие независни држави во советски републики или федерации, како подунавска федерација, балканска федерација и сл., а во македонскиот случај, тезите варираше од автономија, до независност и самостојност, или Македонија како дел од балканска советска федерација.

Дополнително во Друштвото на народите, уште при самото негово формирање бил отпочнат и процес (за намалување на опасностите од судири заради вештачко повлечените граници) за **размена на населенијата**, како напор за стабилизирање на состојбите во една држава, ако мнозинството е од една национална определба.

¹⁷¹ Основната поента од пристапот на американскиот претседател Вудро Вилсон за надминување на конфликтите во светот, а во очи на Версајскиот мировен договор е искажана во неговиот говор од 8.1.1918: „Еднаквост меѓу народите во светот. Тоа е принцип на правда за сите народи и националности и нивно право на живот заснован на еднакви принципи на слобода и безбедност, независно дали тие се силни или слаби“, со што ја инаугурира неговата политика на слободна трговија, јавни спогодби, демократија и самоопределување.

Претрпувајќи тежок пораз и соочена со репарации за штетите предизвикани во војната, Бугарија се обидувала да ја искористи оваа меѓународна ситуација и за продолжување на идејата за сопствено афирмирање како стожер на православните Словени (во Егејскиот дел на Македонија, Тракија, Добруџа, Пиротската област) околу нејзините државни граници. Тврдејќи дека сите тие се Бугари по етничка припадност, бугарската влада ја прифатила и политиката за размена на население, со што се смалувал бројот на припадниците на малцинствата во нејзиното соседство, а со тоа и на Македонците, за чии права биле потпишани и мултилатерални договори во Версај. Било видно дека со размената на населението и со потпишувањето на финансиските договори за компензација на имотите на иселените „Бугари“ од Егејскиот дел на Македонија и Тракија¹⁷², софиската влада, паралелно **негирала дека ги штити** правата на „Бугарите“ на Балканот. Оваа „тактика“ на Софија била сосема спротивна на претставата која Софија сакала да ја постигне на меѓународен план. Насетувајќи ја оваа нова политичка практика и губејќи ја секоја надеж за помош на софиската влада за правата на Македонците, македонскиот револуционер Димо Хаџи Димов во погоре наведената статија „Назад кон автономија“, повикува за враќање на идејата за автономија на Македонија.

Архивите на европските земји се полни со сознанија и заклучоци на нивните дипломати за тенденциите за размена на население како напор за формирање на еднонационални држави по Првата светска војна, а наводно заради „**безбедносни причини**“. Ова особено се нагласувало за повоеното однесување на Грција. Германските архиви сведочат за несоодветноста на активностите за размена на населението со интенција за задоволување на правдата и обезбедување на сигурноста на Грција. За принудното иселување на македонското насе-

¹⁷² Бугарско-грчкиот договор од 8.12.1927, потпишан од нивните министри за финансии, Владимир Моллов и Георгиос Кафандарис, требало да ги уреди финансиските елементи по „ликвидирањето на бугарските имоти во Грција и грчките во Бугарија“. За именуваниот имот, по билансирањето, Грција требала да исплати над еден милион тогашни левови, што за испразнетата бугарска каса претставувало некакво олеснување. До ден денес, компензациите на иселеното население не се до крај исплатени.

ление, германскиот конзул во Солун на 7 јануари 1925 година го известува своето МНР во Берлин дека „Преселбата е само формално доброволна, а не и реална, бидејќи грчките власти ги затвораат и убиваат тие кои ќе се спротивстават да се иселат од своите имоти... Грчката влада планирала да ја исчисти земјата од негрчки елементи преку Договорот за размена на населението, но изостануваат очекуваните ефекти од мерките кои ги презема против словенскиот дел од населението преку нивно насилно иселување“.¹⁷³ Затоа и германскиот амбасадор во Атина, на 15 април 1927 година ќе заклучи дека „Протераните Грци од Мала Азија, кои ја населија Јужна Македонија (Егејска Македонија), провинција во рамките на Грција, имаат многу малку заедничко со Хелените кои живеат во Грција... Областа Македонија е населена со Грци од Мала Азија, со луѓе кои досега не биле дел од Грција“.¹⁷⁴

Дека Друштвото на народите овие прашања за иселените не ги запоставувало, говорат и серијата дипломатски извештаи за работата на комисиите за (финансиско) **обштетување на имотите** на иселените од Јужниот дел на Македонија. Се забележувало дека Договорот меѓу Бугарија и Грција, потпишан за оваа намена на 8 декември 1927 година, не стапил во сила, заради неговото нератификување од страна на грчкиот парламент (што, пак, веќе било сторено од страна на бугарското Народно собрание).

Тоа е време кога на Балканот и во Македонија, во левицата, сè повеќе се ширела тезата за постоење на **македонска националност** различна од бугарската, српската и грчката нација, кои се врзувале за веќе оформените држави на бугарскиот, српскиот и грчкиот народ. Меѓутоа, во експликациите на поодделни комунистички партии се забележувале различни „додатоци“ кон оваа теза. Кај српските и грчките комунисти таа била проследена со поттекстот мотивиран од „шовини-

¹⁷³ Од прилогот на Митко Јованов „Вистина во Берлин за Македонија“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ од 6.8.2014. (Од неговата книга „Македонското прашање и политиката на Германија на Балканот 1919 до 1933 година“, Службен весник на РМ, Скопје, 2009.)

¹⁷⁴ Од прилогот на Митко Јованов, исто.

стичката политика на официјална Софија за Голема Бугарија“, а кај бугарските комунисти за „придобивање на борбениот елан на македонските маси за уривање на десноориентираните влади“.

Така, на политичко и дипломатско ниво, т.н. македонско прашање, станало дел од расправите на меѓународната сцена, во кои, од прашање за територии, полека и сигурно влегуваше во сферата на проблемите со кои се соочува една народносна маса во додефинирањето на својата етно-културна постојност. Основата за тие расправи, секако, произлегувала од децениските барања на народот во Македонија, кој ги манифестираше своите етно-културни карактеристики и традиции различни од оние кои се обидуваа да му се наметнат од соседните престолнини. Најобразованите припадници на македонскиот народ, а особено оние кои поминале низ премрежјата во илинденскиот и постилинденскиот период, заради нивното оформување и сопственото дефинитивно **самоидентификување** како Македонци, веќе отворено барале поширока заштита на тие национални особености, сè до користење на терминот Македонија за државно-правна манифестација на напорите за самостојност и владеење со сопствената судбина.

Тешко е да се утврди тој **момент на „прекршување“** во процесот на масовната поддршка на македонскиот народ на потребата за оформување на сопствена држава, врз основа на стекнатите сознанија за својата етничка индивидуалност. Но, фатот дека, во третманот на собитијата, во и околу Македонија, сè повеќе интелектуалци во светот од она време, нив ги пропуштаат и низ призмата на етничкото самоидентификување на Македонецот, зборува за јасна интернационализација на појавите и борбите на Македонецот за сопствена држава. Оваа негова поширока еманципација него веќе го оттргнува од позицијата на објект на меѓународните односи и тој процесуално станува субјект во овие односи.

Дипломатијата во Версај и етничката компонента

Иако овој прв меѓународен мировен договор од глобално значење не врши значајна ревизија на границите во Македонија (освен за струмичката област), Версајскиот договор има големо значење за македонскиот народ. Еволутивно гледано, третманот на Македонија и на нејзиното население, односно на Македонците во етничка смисла (како идни носители на суверена власт и конститутивен елемент за една суверена држава) во Версај претставува **чекор напред во дипломатската историја** на Македонија. За разлика од третманот на ова прашање на Берлинскиот конгрес (1878), каде доминантен бил интересот за реформи на оваа територија, а на соседните држави за територијални проширувања кон Македонија, со Мирцштегските реформи се правел обид за пацификација на состојбите во Македонија, во дипломатските расправи во Версај етничката компонента полека се додава во третманот на т.н. македонско прашање, а со тоа таа се наметнува и како конститутивен елемент за оформување на македонска држава.

Воедно, одделни македонски организации, клубови, групи и интелектуалци во периодот на подготовките на Версај се обидуваале да се наметнат за ревидирање на поделбата на територијата на Македонија со Букурештанскиот и Версајскиот мировен договор, но тие **апели и петиции** не довеле до резултат во решенијата кои произлегле од дипломатските расправи. Големiot дел од овие апели и петиции биле третираны како продолжение на напорите на соседните кралства за територијални проширувања со акцент на предоминантност на „нивниот“ етнички елемент во Македонија. Притоа, биле експонирани најразлични и некохерентни идеи за иднината на Македонија, нејасни или половични интерпретации за националната особеност на Македонците, што во голема мера ја компромитирале акцијата на најобразованите македонски претставници, кои ја истакнувале токму таа одделна национална особеност. Ретки биле јасните барања и

определби за признавање и обезбедување на автохтон македонски национален идентитет и врз таа основа градење на позиции за сопствена држава. Сето тоа им давало „материјал“ на дипломатските екипи на соседите за зацврстување на територијалните проширувања во Македонија и за истакнување на аспирации за идни влијанија во „заштита на својот етнички елемент“ во Македонија. Во оваа смисла најголема активност пројавиле **бугарските дипломати** и државници, со истакнување на ревизионистичките стремежи, што како поразена страна во Светската војна претставувало само политикантското „лечење на раните“ на бугарскиот народ.

И покрај евидентната неспремност на Големите сили за промена на предвоените граници во Македонија секоја од делегациите на балканските кралства во Версај, преку етничката компонента се обидувала да ги „маркира“ своите **максималистички барања** за проширување, но притоа негирајќи го правото на другите аспиранти кон Македонија. Во оваа смисла, индикативно е поднесувањето на „Картата на националностите“¹⁷⁵ која на „зелената маса“ ја претставила **грчката делегација** предводена од Елефтериос Венизелос на самиот почеток на Конференцијата во Версај, во август 1918 година. На таа карта, за прв пат, независно од мотивите, една делегација на балканска држава, се изјаснила дека националноста на дел од населението во Македонија не е ниту грчка, ниту српска, ниту бугарска, туку дека се работи за посебна македонска националност. Во неа Македонците се именуваат како „македонски Словени“ („Macedonian Slavs“) и се означени како доминантно население во најголемиот број на реони околу границата на Грција и на Бугарија со денешна Република Македонија.

Српската делегација (на идното Кралство на Србите, Хрватите и Словенците) главно задоволна од освојувањата на југ во Македонија (но не и од незаземањето на Солун), своето внимание го концентрирала

¹⁷⁵ Види ја оваа „Карта на националностите“ кај Виктор Габер „Односот на Грција кон македонското национално малцинство по Првата светска војна“ (магистерски труд), Правен факултет, Скопје, 1985, стр. 38, како и во Viktor Gaber “Recognition and Denial – Greece and the Macedonians...”, исто, стр. 50.

на обединувањето на сите Срби и создавање на заедничка држава на Јужните Словени под кралската династија на Караѓорѓевиќ. Меѓутоа, најголемиот напор за Македонија таа го посветувала на докажувањето на српскиот, а не друг етнички карактер на населението во делот на Македонија што го добила со Букурештанскиот мировен договор. Во тој контекст и за таа цел, во состав на оваа делегација функционирала и Секцијата за меѓународно право, предводена од професорот Слободан Јовановиќ, која подготвила материјал за воените злосторства на бугарските војски во текот на Светската војна. Во Комисијата која го подготвила овој материјал за Версај, учествувале и странски експерти (Британецот Мен, Французинот Бонасје и Швајцарецот Рајс). За да биде поголема веродостојноста на нејзините наоди, Комисијата издала три посебни публикации, од кои едната била посветена на воените злосторства врз населението во Македонија.¹⁷⁶ Како воени злосторници оваа Комисија идентификувала 500 бугарски граѓани, на чело со кралот Фердинанд, но на крајот, и покрај вклучувањето на Романија и Грција во напорот за утврдување на воените злосторства од страна на Бугарите, сè се свело на „пазарот“ за утврдување на воените репарации на Бугарија за соседите, а злосторствата кои се евидентираат не добиле судска завршница.

Во Версај, како што наведовме, единствено **италијанската делегација**, неколку пати по 10 јули 1919 година покренала барање за утврдување на специјална администрација на македонското население (но само во Вардарска Македонија), кое го означила/идентификувала како „етничко малцинство“. Ова барање е покренато на 32-рата Седница на Комитетот за нови држави, а како што наведов, на 33-тата Седница на 15 јули 1919 година, кога италијанските дипломати ова свое барање го надополниле со барање за прогласување на Македонија како „посебна автономна единица, со право на законодавна власт во областа на јазикот, образованието, верата и по прашањата за месната администра-

¹⁷⁶ “Rapports et engents de la Commission sur les violations du droit Gene commises en Macedoine orientale par les Bulgares”, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919, види кај Andrej Mitrovic “Jugoslavija na Konferenciji mira 1919-1920”, Zavod za izdavanje udzbenika, Beograd, 1968, стр. 193.

ција“. На ова барање остро се спротивставиле српските и француските дипломати и италијанската интервенција не дошла до фаза на реализација, ниту како Предлог-одлука до повисоките органи на Мирвната конференција.

Како некоја дипломатска сатисфакција за овие предлагачи, **француската делегација** која сесрдно била на страната на нејзините сојузници во Првата светска војна, се согласила правата (на Македонците наведени во барањето на Италијанците) да се заштитат како малцински права преку скицираните Договори за заштита на малцинствата.¹⁷⁷

Додека француската делегација имала чисто политички приод во барање за одржување status quo-то на Балканот и верификација на границите утврдени во Букурешт во 1913 година, **британската делегација** во Версај пристигнала со 600 документи, произлезени од историски, политички и антрополошки истражувања на нивни експерти. Голем дел од нив се однесувал и на Македонија, при што доминирале отворени дилеми за етничкиот карактер на населението, за влијанието на религијата во оформување/наметнување на националниот карактер врз ова население на државите освојувачи на оваа територија.¹⁷⁸

Во **американската делегација** Питер Соренсен и Дејвид Милер биле задолжени внимателно да го следат развојот на дискусиите по т.н. „македонското прашање“. Тие него го третирале од неутрален аспект, но позитивно се експонирале по иницијативите на италијанската делегација кога се расправало за евентуален протекторат (или мандатни територии) во Македонија. Овие американски истапувања, како што наведовме, наишле на остро спротивставување на страна на делегатите од Франција и од Велика Британија, кои ги застапувале интересите на Србија, односно на Грција.

И покрај тој отпор, на 44-тата Седница на Комитетот за нови држави, во завршните редакции на текстот за малцинствата,

¹⁷⁷ Група автори „Историја на македонскиот народ...“, Книга втора, исто, стр. 434-437.

¹⁷⁸ Пошироко види кај Тодор Чепреганов и Лилјана Пановска „Велика Британија и Македонија“, Државен архив на Македонија, Скопје, 2006.

италијанскиот делегат Џакомо Де Мартино се обидел за малцинствата да ја уфрли формулацијата, со која би се обезбедило „користење на нивниот јазик, или орално, или во писмена форма, пред административните и правосудните власти“¹⁷⁹. И овој последен обид, инспириран од основниот Договор за малцинствата (во Договорот со Полска), бил неуспешен под мотивација дека „веќе е прифатен и потпишан основниот Договор, од кој, генерално, се извлекувале правата за сите малцинства“.

Овие расправи, кои произлегле и од сè поприсутните барања на Македонците за управување со својата судбина, покажуваат дека тие го свртеле вниманието на **светската дипломатија**, кон соодветен третман на правата на недоминантните етнички ентитети, кои добиле третман на малцинства и кои треба да бидат заштитени.¹⁸⁰ За нашава студија е значајно дека, светската дипломатија немајќи за Македонија сè уште доволно аргументи (и локално, политичко и воено раководство на кое да се потпре и кое остварило/барало власт во Македонија) за поддршка на идејата за автономија или самостојност во Македонија, се повела и од сепаратните интереси за поддршка на балканските кралства, нејзини сојузници во војната. Се поддржувала доминантната нација што претходно остварила своја држава (на етничка основа). Оваа позиција, сепак, веќе значително била „еродирана“ со објавувањето на 14-те точки на американскиот претседател Вудро Вилсон и со исфрлањето на принципот за самоопределување на народите од страна на Советите и зацврстувањето на власта на болшевиците во СССР.

Така, и покрај неуспехот за имплементирање на принципите за самоопределување на македонскиот народ и за автономија на Македонија, во одделни мировни договори (Нејскиот, Севрскиот и Тријанонскиот) се вградени одредби за заштита на малцинствата кои

¹⁷⁹ Оригиналната формулација на Де Мартино гласи: "pour l'usage de leur langue, soit oralement, soit par écrit, devant les autorités administratives et judiciaires" ("Trattati e Convenzioni", v. XXIV, стр. 395).

¹⁸⁰ На Мирвната конференција во 1919 потпишани се 10 договори за заштита на малцинствата меѓу Големите сили, соседните држави и (одделно со) Полска, како и со Кралството СХС, Романија, Грција, Австрија, Бугарија, Унгарија, Турција и Ерменија.

директно се однесуваат и на Македонците, како малцинство во рамките на државите што воспоставиле своја власт врз делови од територијата именувана како Македонија. Меѓутоа, во практиката, по склучувањето на овие договори, наведените **обврски не се реализираат**, пред сè, поради недостатокот на ефикасни механизми за нивна имплементација, односно непостоење на санкции за неисполнување на тие обврски. Во такви околности, кога **обичниот македонски човек**, во војните бил мобилизиран во едната или во другата армија, а немајќи свое автохтоно раководство, со демобилизацијата и соочувајќи се со семејните трагедии и разурнатите домови, немал ниту сила, ниту желба за организирано спротивставување на воените машинерии. За дипломатските „кројачи“ на македонската територија останувало да расправаат, дали идната граница ќе се протега согласно Букурештанскиот мировен договор или таа ќе се помести - преку овој или оној рид.

Но, и покрај тоа имало поединечни напори за промена на овие трендови. Привременото претставништво на поранешната ВМОРО, на 25 ноември 1918 година донело одлука за упатување (и му издало полномошно) на главниот викар на Унијатите-католици на Тракија, **Пол Христов (Порталиев)**¹⁸¹ да ја застапува организацијата на Мировната конференција во Версај. Во настапите на Христов таму, а под влијание на Серскиот револуционерен округ на ВМОРО, тој барал автономија за целокупната територија на Македонија, како „самостојна територијална единица на Балканот под меѓународен протекторат“, односно „формирање на одделна самостојна македонска држава“ за, како што нагласувал: „За да се избегнат идните расправи и војни за Македонија“. За остварување на таа цел, овој Французин, кон делегациите на Конференцијата упатил серија на ад-мемоари, писма и водел голем број разговори, во кои ги образложувал македонските барања, а за таа своја активност поднесувал извештаи до Привременото претставништво на

¹⁸¹ Во историските извори името на Пол Христов (1864-1934), дипломат и унијатски свештеник во Бугарија, се среќава и како Пол Крстов, или Пол Христоф.

ВМОРО.¹⁸² Покрај Христов и многу други истакнати интелектуалци во тоа време во светот (Џејмс Баучер, Жорж Буске, В.С. Монро, Леон Ламуш и други) со писмени интервенции и публикации во печатот се залагале за „праведно решавање на македонското прашање“.

Во врска со расправите на дипломатите во Комитетот за нови држави, не мал притисок извршиле и многубројните петиции на **македонските интелектуалци во Европа и САД**, а особено на оние кои живееле или студирале во Швајцарија¹⁸³. Карактеристично е дека овие акции кон дипломатските екипи на Големите сили продолжуваат и по Версајската мировна конференција, кога во петициите на емиграцијата од Македонија, се менува вокабуларот и најзастапено е барањето за „Независна македонска република“, односно „слободна и независна Македонија“¹⁸⁴.

Значи, во услови на сè поразвиена национална свест, но и експонирање на Коминтерната и на балканските комунисти по прашањето за самоопределување на народите и во тој контекст и нивните пароли за Македонија (подолу во овој текст), најистакнатите Македонци се обраќале и до светските фактори за **помош за независна Македонија**. Сè посилено и во јавноста поприсутно било стабилизирањето на нивното чувство за припадност кон еден посебен народ, различен по својата култура, јазик и традиции од другите (соседни) народи. Во таа комуникација бележиме и директни разговори и интервенции на македонски интелектуалци и емигранти со италијански дипломати.¹⁸⁵ Неспорно е

¹⁸² Во еден од тие извештаи за својата „дипломатска“ активност Христов пишува: „Сè е во наша полза, се оцртуваат и интереси на наша страна, но страстите се против нас, сосема против нас, а се мачат да ги зајакнат со интереси, што е опасно. Вашите пријатели се многубројни, но и непријателите не се малку, а овие последниве не престануваат да предизвикуваат чувства на омраза и одмазда“ (Преземено од „За македонската кауза“ од Христо Андоновски, објавено во ревијата „Македонија“, Скопје, број 595, стр. 17.

¹⁸³ Михајло Миновски „Барање на Македонците во Швајцарија за признавање на правото на самоопределување на македонскиот народ на Мировната конференција 1919 година“, списание „Погледи“, Скопје, 8/1985.

¹⁸⁴ Од ракописот на Димитар Влахов од 1937 за програмската ориентација на Македонската патриотска организација од 1934 година (во книгата на Зоран Тодоровски „ВМОРО 1924-1934“, ИП „РОБЗ“, Скопје 1997, стр. 90/91.

¹⁸⁵ За овие контакти види кај Алаинович „Обид за италијанско влијание на македонската студентска организација во Швајцарија во 1919 година“, „Историја“, Скопје, год. 9, бр. 1, 1973, стр.130.

дека странските дипломати овие контакти ги користеле и за своите интереси и влијанија, но тие, сепак, оставале траг во дипломатските преписки и придонеле и за афирмација на македонските барања за самостојност и сопствена држава.

За нашава студија интересни се и дипломатските активности во третманот и разрешувањето на спорот околу **манастирот „Свети Наум“**, на Охридското Езеро. Претензиите за поседување на овој манастир во своите државни граници на Кралството СХС и на Албанија, истакнувани и за време на амбасадорската конфедерација за Балканот во Лондон во 1913 година (кога е формирана и државата Албанија)¹⁸⁶, не довеле до решение ни на самата Мировна конференција во Версај во 1919 година. Ова прашање било оставено за решавање во Лигата на народите која произлегла од Версај.

На седницата на Лигата на народите, на 2 октомври 1921 година, Англија инсистирала манастирот да ѝ се даде на Албанија, додека Франција, како воен сојузник на Србија, сметала дека „Свети Наум“ треба да му припадне на Кралството СХС. Последнава, ова прашање го подигнала на повисоко рамниште и запретила дури и со напуштање на Лигата на народите, ако манастирот ѝ припадне на Албанија.¹⁸⁷ Најпосле прашањето дошло и до Меѓународниот суд на правдата во Хаг и по четири години дипломатски натезања, со одлука на овој суд од 6 август 1925 година, манастирот му бил доделен на Кралството СХС.¹⁸⁸ Од извештаите на италијанскиот генерал, Енрико Телини, за слободното искажување за својата **националност на населението** во околните села на манастирот (дека се Македонци, а не Бугари – н.з.)¹⁸⁹, може да

¹⁸⁶ На конференцијата во Лондон било заклучено албанско-српската граница во Охридското Езеро да се протега од „селото Лим до манастирот Свети Наум“, без наведување дали Лим или „Свети Наум“ ќе припаднат на оваа или онаа страна на границата (Види во „Италијански дипломатски документи...“, исто, стр. 264). Таквата недефинираната реченица предизвикала разногласие, бидејќи едните ја толкувале како доказ дека манастирот треба да ѝ припадне на Албанија, а другите на идното Кралство СХС.

¹⁸⁷ „Италијански дипломатски документи...“, исто, стр. 18.

¹⁸⁸ Пошироко види кај Милчо Балевиќ „Балканските политички прилики и дипломатските битки за манастирот Свет Наум“, Македонска книга, Скопје, 1984.

¹⁸⁹ „Италијански дипломатски документи...“, исто стр. 229, и искажувањето на Иван Катарциев дека „определувајќи се како Македонци, селаните го спасиле манастирот

се извлече посреден заклучок дека тоа било одлучувачко, Албанија денес да не ја поседува територијата околу самиот манастир Свети Наум, односно тоа искажување на населението за својата национална посебност да биде основа и за одлуката на Меѓународниот суд за правдата во Хаг.

Сведувајќи ги искуствата во борбата за ослободување на Македонија и за формирање на посебна држава на македонскиот народ, но и увидувајќи ги и пропустите во водењето на таа борба, **Димо Хаџи Димов**, уште пред две децении, беше заклучил дека тоа ослободување „нема да биде можно без најгрубо и најцелосно разголдување на дипломатскиот свет, затоа што тука најјасно избиваат аспирациите и соништата на Големите сили“.¹⁹⁰

На Мировната конференција во Версај (1919-1920) биле **изневерени очекувањата** на многу народи, па и на македонскиот народ. Големите идеи на американскиот претседател Вудро Вилсон и на советската пропаганда, исфрлени пред версајската Конференција (принципот на рамноправност на народите и принципот на правото на народите на самоопределување), како и оние за јавност во работата на дипломатијата, за исцртување на етнички граници, стратешка заштита на животните и економските интереси – нема да дојдат до потполн израз и во голема мера претставувале само параван за донесените решенија на Конференцијата.

Меѓувоениот период – објектот Македонија станува субјект

По примирјето, потпишувањето на договорите во Версај и зацврстувањето на територијалниот интегритет (и границите), владеечките национални структури на Балканот во државите кои поседувале делови од територијата на Македонија, пристапиле кон „систематски

Свети Наум“, во освртот на Виктор Цветановски во скопскиот дневник „Утрински весник“ од 06.01.2002, стр. 9.

¹⁹⁰ Димо Хаджидимов „Македонскиот въпрос“, Н. Г. Шейтанов, Дупница, 1901.

мерки за стабилизација на состојбите на новите територии.“ Целта им била да се пристапи и кон **промена на националниот состав** на населението со размена на население и да се промени свеста за националната припадност на оние, кои останале на родните огништа (и на нивните наследници), со законски, образовни, културни и економски мерки. За размена на населението, а повикувајќи се на основните договори од Версај, потпишани се договори меѓу Грција и Турција¹⁹¹ и Грција и Бугарија (Протоколот меѓу Христо Калфов и Николаос Политис, и оној меѓу Владимир Молов и Георгиос Кафандарис), како и меѓу Кралството СХС (Југославија) и Турција за иселување од Југославија на муслиманите – Турци, но и Албанци. Голем дел од овие договори директно се однесувале на населението (Македонци, Бугари, Грци, Турци, Албанци, Власи и др.) кое до војните живеело на целата територија на Македонија. Во овие договори Македонците поименично не се споменувани, туку тие се подведувале под религиозните деноминации за да се изедначат со религиозната припадност на етникумот на државите кои ги примале, што требало да претставува услов да им биде доделено идно државјанство. Основната филозофија на одлучувачките сили на тој повоен меѓународно-правен поредок била, максимално да се намали присуството на малцинствата на териториите кои биле освоени во Балканските и Светската војна, не само во Македонија, туку и во другите делови на Европа. Се правел напор за компактно „**вдомување на своенационалните**“ припадници, пред сè, врз основа на нивната идентична или блиска социо-религиозна и културна матрица, со што се стремело да се зацврсти етничкото јадро на државата. Македонците, со замирањето на револуционерната организација во текот на Балканските и на Првата светска војна, немале можност за позначајно експонирање

¹⁹¹ Се работи за Конвенцијата за размената на грчко и турско население од 30.1.1923, потпишана во Лозана, а по завршувањето на грчко-турската војна. Основа за ова, главно присилна размена на население не бил етничкиот критериум, туку религиозниот, што било експлицитно наведено и во чл.1 од оваа Конвенција. Така, од Турција се иселиле над 1,3 милиони православни христијани (од кои голем број гркоговорни семејства), а од Грција над 500.000 муслимани (со значителен број на туркоговорни семејства).

и реализација на нивните настојувања за национална концентрација како основа за една државотворна супстанца, и како и другите етнички групи биле принудени да ја прифатат поствоената примена на Версајските договори. Тие биле третирали како малцинства на најдоминантните етникуми во државите кои на крајот на Светската војна останале надвор од нивните граници, па таа „неправда“ требала да се реши со споменатите договори за размена на население.

За Македонците, кои примирјето ги затекнало во Грција, е карактеристичен напорот на официјална Атина нив да ги оддели од евентуалните идни претензии на словенските балкански кралства и да ги прикаже како народносна група со која Србите и Бугарите немаат исти етнички корени. За таа намена, покрај масовното населување во Македонија под нејзина власт на православни бегалци од поранешните османски територии, биле преземени чекори и за нивна деноминација преку **јазикот** кој го говореле. За потребите на грчкиот попис во 1920 година овој јазик официјално бил означуван како „македонски“.

Но, по значајното раздвижување и постепената еманципација на истакнати Македонци во меѓународните релации (било тие да биле припадници на десницата или левицата), на следниот попис во Грција во 1928 година, за јазикот кој го користеле Македонците бил утврден терминот „македонско-словенски“¹⁹². Оваа „**еволуција**“ **во именувањето на јазикот** на Македонците во Грција требала да претставува ново разграничување од бугарските и српските Словени. Но подоцна, со зацврстување на поширок регионален план на терминот „македонски“ за ова население, а со дефинитивното прифаќање на фактот дека се работи за посебен народ, кој се бори за своите права (кој, во овој период, отворено и масовно се става на страната на меѓународното работничко движење), во грчките пописни листи во 1940 година добива

¹⁹² Овој термин за Македонците во Грција го користат и грчките комунисти во своите документи (на VI-иот Конгрес во декември 1935, како и на V-иот Пленум на ЦК на КПГ во јануари 1949).

ново име. Тогаш за јазикот кој го говореле Македонците во Грција почнал да се употребува терминот „словенски“.¹⁹³

Во поствоената кампања, и **официјална Софија**, исто така, била доследна во спроведувањето на својата национална политика кон Македонија и Македонците. Таа нив упорно ги смета за Бугари од Македонија, со варијации дека се работи за „македонски Бугари“, а нивните изразни средства се само дијалекти од бугарскиот јазик. Оваа своја теза ја заснова на присуството на многубројната македонска емиграција во Бугарија и адаптирањето на не мал број нејзини припадници во општествениот живот на Бугарија. Но, со секој пример на спротивставено однесување и дејствување на Македонците во Бугарија, власта жестоко се пресметува со нив, дали директно со употреба на сила, или со поттикнување на меѓумакедонски борби и меѓусебно истребување на најекспонираните поединци од редовите на левицата и десницата.

Што се однесува до **Србија** (Кралството СХС), која го завладува Вардарскиот дел од Македонија, таа по 1912 година, за Македонците во Грција отпочнала да го користи терминот „Словени од Македонија“ или „Славوماкедонци“, термини кои порано ги користела и за именување на македонските револуционери, а на кои им давала поддршка во борбата против Османлиската власт. Дури и на оние во Вардарскиот дел на Македонија, кои не биле спремни да го прифатат српството како свој етнички идентитет, само за да ја нагласи дистанцата од Бугарите, српската власт за Македонците вовела термин - „словенско македонска националност“.

Меѓутоа, во време на значајното затоплување на односите претставниците на Кралствата Грција и СХС, покрај серија билатерални договори¹⁹⁴, на 17 август 1926 година потпишале и „Протокол“, со

¹⁹³ Пошироко види кај Димитриос Литоксоу „Филипос Драгумис за преименувањето на македонскиот јазик („Корестиа“, Атина, 1996). Делови од ова книга се пренесени во фељтонот на скопската „Нова Македонија“ од 15.8.1996, под наслов „Таен грчки документ од 1948 година за преименувањето на Македонците“.

¹⁹⁴ Овие билатерални договори меѓу Кралствата Грција и СХС, ги потпишале Лукас Канакарис Руфос и Панта Гавриловиќ, а за транспорт и транзит, за заеднички гранични

„Декларација за заштита на малцинствата“.¹⁹⁵ Со оваа Декларација, Грција потврдила дека на нејзината територија **постои малцинство**, кое за таа прилика го именувала како „српско-хрватско-словенечко“ и „прифаќа да ги почитува и примени одредбите на Договорот од Севр од 10 август 1920 година“. Ова дополние на Договорот од Севр, значи потврда дека во него не биле третирани правата на ова малцинство, кое, секако, не можело да биде друго освен Македонците во Грција (или како што официјално биле нарекувани „Славомакедонци“, „Словени“, „мештани“...). Дипломатските игри околу именувањето на тоа малцинство (да не се именува со друго име) одговарало на моментот и на потребите на двете договорни страни.

Како дел од тие договори (и мерки), а наоѓајќи се под притисок на **месното македонско население**, но и на дипломатите на Големите сили, за исполнување на одредбите во Договорите за малцинствата од Версај, во октомври 1925 година, грчката држава се „обврза да отвори училишта за словенското население“, па дури, како што наведовме, го издала и познатиот буквар „Абецедар“, напишан со латинични букви на леринско-битолскиот говор. Иако овој буквар, истата година, официјално бил презентираан во Лигата на народите во Женева, како доказ за исполнување на меѓународните обврски на грчката држава кон македонското малцинство, на теренот тие свои обврски никогаш не ги исполнила и не отворила училишта на македонски јазик во Егејскиот дел на Македонија.

Покрај Грција, за демонстрација на своите преземени обврски пред меѓународната заедница и другите балкански држави, формално ги исполнувале барањата од малцинските договори во Версај, па склучувале серија на договори, чии одредби директно или индиректно се однесувале на правата и на положбата на Македонците. Владејачките

премини, за трговски тарифи и серија на правни акти за транспорт од и преку пристаништето во Солун.

¹⁹⁵Види ги целиот текст на Протоколот со Декларацијата за малцинствата (“ΕΛΛΗΝΟΣΕΡΒΙΚΗΣΥΜΒΑΣΕΙΣΚΑΙΣΥΜΦΩΝΙΑΙΥΠΟΓΡΑΦΕΙΣΑΙΕΝΑΘΗΝΑΙΣ 17 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ–ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝΕΠΙΤΩΝΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, σελ. 73/4)во “Recognition and Denial...”, исто, стр. 124/5.

структури во балканските земји, за нивниот амбивалентен однос кон исполнување на обврските од мировните договори во однос на осигурување на малцинските права, не биле само под **притисок на барањата** на месното население и на Лигата на народите (меѓународната заедница), туку и под притисок на пошироко ослободената енергија за правата на народите, прокламирана по Првата светска војна за правото на самоопределување на народите.

Во таа атмосфера на Балканот и **меѓународното комунистичко движење** нема да остане рамнодушно и ќе се обиде неа да ја искористи за ширење на својата политика за „светска пролетерска револуција“ не само во земјите на Западна Европа. По победата на Болшевиците во Русија и создавањето на СССР, масовно се пропагирало настапување на „втора“ пролетерска револуција и создавање на единствена работничко-селска татковина. Така, по обидот за преврат во Германија, акцијата се проширила и кон југот на Европа, а за придобивање на балканските народи за советските идеи, неа ја водел Соломон Голдштајн-Черски. Овие меѓународни тенденции за придобивање на работничките и селските маси за „едно ново општество засновано на еднаквост“, биле прифатени и од страна на левицата на Балканот, а со тоа и во Македонија.

Во тие услови во новото Кралство СХС на 22 август 1920 година се одржале и првите општински избори. Комунистичката партија ги освоила општините Велес, Куманово и Кавадарци, а на повторените во Скопје (првите избори таму биле поништени заради изборни манипулации на владејачките партии) на 20 октомври 1920 година, во овој град била прогласена „**црвената општина**“.

На балканскиот простор комунистите упорно повикувале на заедничка борба на народите за создавање на федерација на балкански републики, која единствено може да биде „гаранција за мир на Балканот, за одбрана од Големите империјалистички сили, за економски и културен полет на балканските народи“. Таа **Балканска федерација** требало да биде некоја меѓуфаза пред пошироко обединување на советски републики, која потоа, според добиениот налог од Москва,

требало да биде збир на народи и држави и да се именува како „Федерација на советските социјалистички балканско-подунавски Републики.“ Но, уште на почетокот било видно дека не само на југословенскиот простор постоеле разлики во интерпретацијата на оваа препорака. Конкретно, словенечките комунисти за таквото обединување на народите повикувале создавање на сојуз на советски работничко-селски републики на Италија, Југославија, Австрија и Германија, а хрватските комунисти, пак, не го користеле терминот „подунавска“, ни „федеративна“.

Како некоја противтежа, елитите на другите оформени национални држави на Балканот, отпочнале со активности за нивно приближување и неутрализирање на продорот на идеите, левичарските идеи за иднината на Балканот. Тоа зближување било делумно успешно и заради ревизионизмот на поразената Бугарија, кој во тоа време бил официјална бугарска политика, која во голема мера ги толерирала активностите на ВМРО на Иван(Ванчо) Михајлов во Бугарија и, преку неа, во регионот. Во тие политички услови и регионален антагонизам и околу територијалните прашања, била одржана Првата меѓудржавна балканска средба. За нивната потесна панбалканска соработка на 9 февруари 1934 година во Атина е промовиран и **Балканскиот пакт** меѓу Грција, Романија, Турција и Југославија, еден вид одговор за ревизионистичките напори на Бугарија и Унгарија, кои биле поддржани од фашистичка Италија. Но, таа надежна соработка била со краток здив со доаѓањето на власт на грчкиот диктатор Јоанис Метаксас, на 4 август 1936 година, кој особено сурово ја спроведувал грчката екстремно национална доктрина, при што едни од жртвите беа и сите пројави на македонскиот национален идентитет.

Што се однесува до Македонија, тогашните вооружени дејствија на „автономистичката“ ВМРО во Вардарскиот и Егејскиот дел на Македонија, како и нејзината паралелна власт во Бугарија, во советска Москва биле третираны како „револуционерен“ елан на Македонците. Затоа и преку балканските комунистички партии, Коминтерната ќе ја зацврсти тезата за „постоење на **револуционерна клима во**

Македонија“, па во расправите за т.н. македонско прашање, се поаѓало од можноста, и се пропагирало, дека тоа ќе се реши во рамките на една идна Балканска федерација. Таквиот однос, непосредно по Првата светска војна, директно влијаел и за значајно свртување на македонските маси кон левичарските партии на повоените избори во сите балкански земји. Ова влијание „од надвор“, како што видовме, довело и до освојување на мнозинство на левицата (комунистите) во неколку општини во Македонија, прогласени и како „црвени општини“.

Во самите комунистички кругови, како иницијатор на овој процес за балканско обединување историјата го бележи бугарскиот комунистички лидер Васил Коларов, кој во 1920 година ја исфрлил и паролата за **„Обединета и независна Македонија.“** Така, од иницијатива, со исфрлањето на оваа парола се преминало на суштински, продлабочени расправи, кои кулминирале со потпишувањето на Резолуцијата за **автономна и независна Македонија и Тракија**, на V-ата Конференција на Балканската комунистичка федерација (БКФ) во Москва, во декември 1923 година.

По државниот преврат, пак, на 9 јуни 1923 година во Бугарија во македонската политичка емиграција се распламтил судирот меѓу „федералистите“ и Централниот комитет на ВМРО предводено од Александров, Протоѓеров и Чаулев. За влијание врз двете струи, во Москва биле повикани претставници и на едната (Филип Атанасов и Славе Иванов) и на другата (Димитар Влахов и Михаил Монеv)¹⁹⁶ струја во македонското движење. Развојот на настаните, од јуни 1923 година до мај 1924 година, покажува дека **Советите** се одлучиле потесно да соработуваат и кон себе да ги привлечат вториве, иако во Бугарија биле во дослук со властите, но поважно, ВМРО располагало со значајно количество на оружје. Притоа, се правеле напори за нивно федералистичко преориентирање во смисла на формирање на Балканска комунистичка федерација.

¹⁹⁶ „Документи испратени од Тодор Александров до СССР (декември 1923)“, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2016, стр. 3-8.

Грчките комунисти, од своја страна, биле особено внимателни во третирањето на т.н. македонското прашање, заради постојаната опасност во земјата да не бидат означени како **национални предавници**. Така, иако Николас Саргологос, генералниот секретар на Комунистичката партија на Грција (КПГ) на V-ата Балканска Конференција ја потпишал Резолуцијата, која, потоа, била усвоена од страна на III-тата Комунистичка интернационала (Коминтерната)¹⁹⁷, заради неговиот подоцнежн идеолошки судир со своите сопартијци, КПГ го оспорила неговото овластување.¹⁹⁸

Не треба да се занемари фактот дека таа Резолуција претставува пресвртница во третманот на ова (македонско) **прашање како национално** прашање од страна на целокупната тогашна левица на Балканот. Текстот на оваа Резолуција е идентичен и со оној усвоен од страна на V-иот Конгрес на Коминтерната, а тој гласи: „Борбата на народите на Македонија и на Тракија за нивно национално ослободување и независност претставува еден од најсуштествените чинители за успех на балканската револуција. Отфрлањето на паролата за автономија на Македонија и на Тракија би било еднакво на признавање на империјалистичката состојба на Балканот и поробување на пролетерските маси.“ Па во Резолуцијата се додава: „Затоа III–тата Комунистичка интернационала одлучно ја исфрла паролата за „Автономна и независна Македонија и Тракија.“¹⁹⁹

На тој V-ти Конгрес на Коминтерната, одржан во јули 1924 година, грчката делегација во состав Максимос, Пуљопулос и Мегас ги поддржале ставовите за Македонија во документите на овој Конгрес. Оваа нивна согласност, која на меѓународен план била дадена во својство на официјални претставници на КПГ, по нападите во грчката јавност, тие го **релативизирале** своето учество на овој Конгрес. Но, фактите говорат дека тоа прашање, сепак, било на дневен ред и на Конгресот на КПГ, одржан во ноември истата 1924 година во Атина. Во

¹⁹⁷ X.Ναλτζα, «Το македонικό ζήτημα και η Σοβιετική πολιτική», Εταιρεία μακεδονικών σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1946, стр. 112.

¹⁹⁸ Виктор Габер „Односот на Грција...“, исто, стр.151.

¹⁹⁹ X.Ναλτζα, «Το македонικό ζήτημα... », исто, стр. 113.

подготовка на нивниот Конгрес партискиот весник „Ризоспастис“ на 31 август 1924 година коментира дека „постојната состојба во Македонија и Тракија ја создале окупаторите и империјалистичките војни и балканската и турската буржоазија“, па во одлуките на ноемврскиот Конгрес, **КПГ заклучил**: „Еве затоа се бориме за обединување на трите делови на Македонија и на Тракија и за да постои една единствена нивна држава. Да живее грчкиот пролетаријат. Да живее независна Македонија и Тракија“.²⁰⁰

На овој Конгрес на КПГ во Атина, во присуство и на делегатот на Коминтерната Дмитри Мануилски, се водела жолчна расправа по Предлог-одлуката за автономија на Македонија, која на крајот е донесена со 17 гласови „за“ и 2 гласа „против“. Противниците на оваа Одлука, подоцна, по погромот врз КПГ во 1925 година, кога и тие ќе бидат притворени, во грчката јавност ќе бидат најгласни во објаснувањата, дека работеле и одлучувале под **притисок на надворешните фактори**: од една страна состојбите со обединувањето на фракциите во ВМРО²⁰¹, а од друга, заради постоење на меѓународна комунистичка солидарност.

Паралелно, по прифаќањето во декември 1923 година на Резолуција на Балканската комунистичка федерација (БКФ) од страна на КПГ, **грчката влада** се нашла во многу незавидна положба. Со цел да ја „пацифицира“ повоената состојба на територијата на делот од Македонија која ја запоседнала, таа веќе го користела терминот „македонски“ (во пописите, нотарските записи и сл.) за именување на тоа население и неговиот јазик, а за создавање на дистинкција од претензиите на нејзините северни словенски соседи. Затоа и, не сакајќи да биде „исфрлена од игра“, во летото на 1924 година, во Атина бил примен македонскиот револуционер, тогаш лидер на Македонската

²⁰⁰ «Ризоспастиς», 31.08.1924.

²⁰¹ Се мисли на обединувањето на автономистите и федералистите на ВМРО, проектирано во потпишаниот (од Петар Чаулев, Александар Протоѓеров и со полномошното дадено од Тодор Александров) Мајски манифест на 6 мај 1924 во Виена.

федеративна организација, **Тодор Паница**²⁰², еден од лидерите на левицата во македонското движење, поборник за самостојност на Македонците. Со него, во најголема тајност разговарале/преговарале функционери на владата на Александрос Папанастасиу, истите оние кои јавно биле најгласни и ги обвинувале грчките комунисти дека се предавници на нацијата, заради прифаќањето на паролата за „Обединета и независна Македонија“.²⁰³ Но, во зовриената националистичка атмосфера и веста за оваа средба доаѓа до грчката јавност, па аболираните грчките комунисти, како членови на Парламентот, ја користат оваа состојба за напади врз Владата и одбивање на обвиненијата кои претходно биле покренати против нив.

Овие, повоените трендови, како што видовме, биле под силно влијание на револуционерното раздвижување поттикнато од успехот на Октомвриската револуција, па Балканот не го оставиле настрана. Соодветно влијание тие имаат и врз македонската емиграција каде доаѓа до реструктурирање и обновување на организацијата, која се повикува на изворните принципи на Илинден. Така, во повоената Бугарија, под плаштот на незадоволството од решенијата на Версајскиот мировен договор, кое било преовладувачко чувство „за нанесена неправда врз бугарските национални интереси“, се реактивирала и македонската емиграција. Во време на судир со Владата на Александар Стамболиски, Тодор Александров и Александар Протоѓеров во Софија ја „обновуваат“ активноста на македонската емиграција, формирајќи организација која ја именуваат како **ВМРО (автономистичка)**. Оваа организација јасно се позиционирала на десниот спектар на бугарската политичка сцена и активно учествувала во насилното соборување на Владата на Стамболиски во 1923 година.

²⁰² Тодор Паница, иако потекнува од бугарско семејство, е еден од најактивните борци за слобода на Македонија од 1902, па сè до неговото убиство во Виена на 8.05.1925. Како соборец на Јане Сандански и на револуционерната левица, тој во 1907 ја извршува наредбата за ликвидација на Борис Сарафов и Иван Гарванов. Тој е еден од иницијаторите за обединување на македонското револуционерно движење, од која иницијатива произлегува и создавањето на ВМРО (об.).

²⁰³ Ристо Кирјазовски „Македонското национално прашање во грчкиот парламент“, Гласник на ИНИ, број 1, Скопје, 1973, стр. 197.

Тоа е година кога и во дел од ВМРО, во левицата (Димитар Влахов, Тодор Паница, Владимир Поп Томов, Методија Шаторов-Шарло) почнувале да се трасираат некои подолгорочни ориентации. Со цел да се искористи оваа раздвиженост во македонското емигрантско движење, кое најавувало пролетна офанзива во Македонија во 1924 година, а кое поседувало и одредена воена моќ, Коминтерната го поттикнува нејзиното **обединување** со привлекување кон левицата на раководството на ЦК на ВМРО (Тодор Александров, Александар Протоѓеров и Петар Чаулев). Значајна улога во преговорите меѓу советската страна и раководството на ВМРО (автономистичка) имал Димитар Влахов.

На преодот од 1923 во 1924 година ВМРО предводена од Александров, била во значајна **финансиска криза**, по „секнувањето“ на средствата и материјалите кои дотогаш им биле доставувани од страна на фашистичките кругови на Италија на Бенито Мусолини.²⁰⁴ (на 24 јануари 1924 година Бенито Мусолини и Никола Пашиќ го склучуваат „Пактот за пријателство и срдечна соработка“ меѓу Италија и Кралството СХС). Воедно, претходно поставените „дипломати“ на ВМРО како официјални претставници на Бугарија (Тодор Чаулев, Димитар Влахов, Ѓорѓи Радев... - на барање на Александров), биле под постојан притисок за намалување на тензиите во и околу Македонија, особено акциите во тогашна Југославија.

Во тие услови во кои се наоѓало ВМРО, на 6 мај 1924 година во Виена била постигната и била потпишана заедничка платформа на двете крила на ВМРО, позната како **Мајски манифест**²⁰⁵, во која покрај борбата за отфрлање на угнетувањето на македонските маси

²⁰⁴ Оваа италијанска финансиска поддршка на ВМРО не престанала и по 1924 година и зависела од моменталните интереси на Италија во односите со Југославија, но и на Италија со најголемите сили во Друштвото на народите. Согласно достапните податоци таа поддршка на Италија за ВМРО била во висина на 1 милион лири, односно тогашни 2 милиона германски марки (Stefan Troebst: „Фашистичка Италија и ВМРО (1922-1925)“, од Научниот собир на МАНУ „Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание“, Скопје, 1994, стр. 409).

²⁰⁵ Овој Договор/Манифест бил подготвен од страна на Димитар Влахов и советските дипломати Христијан Грегоријевич Раковски и Соломон Голдштајн-Черски.

(социјална компонента) се апострофира и посебноста на Македонците (национална компонента). Иако и со негово полномошно Манифестот го потпишале Протоѓеров и Чаулев, Александров по пробивањето на тајноста и објавувањето на Манифестот во бугарската јавност, под притисок на бугарските власти, на 20 јули 1924 година го откажал својот потпис. Бугарската историографија ова негово повлекување го смета како негово последователно сознание дека објавувањето на Манифестот „неминовно ќе и наштети на Бугарија. А како бугарски патриот Т. Александров не можел ВМРО да си го претстави во таква улога“.²⁰⁶ Историчарот Стефан Требст наведува податоци дека физичката **ликвидација** на Александров на 31 август 1924 година била организирана од страна на Иван Михајлов, а по налог на министерот за војска на Бугарија, Иван В'лков. Со тоа почнува масовна физичка ликвидација на македонските левичари во Бугарија, како и на сите оние кои пристапиле кон „Новата ориентација“ на ВМРО,²⁰⁷ а прв на листата (во странство) бил членот на ЦК на ВМРО, Петар Чаулев, кој е ликвидиран во Милано на 23 декември 1924 година. Како мотивација за сите овие ликвидации се наведувало дека ликвидираните се виновни за убиството на Тодор Александров.

Во таа трета деценија на 20–иот век, т.н. македонско прашање, дефинитивно, од територијално, добива **конотација на национално прашање**, па меѓународното работничко движење, за разлика од анализите на воените и безбедносните органи за Запад, му дава и одредена научна подлога. Ова особено се однесува на трудовите на рускиот/советскиот филолог и историчар Николај Севастјанович Державин. Тој од своите почетни (пред Првата светска војна) пробугарски позиции за Македонците, навлегувајќи подлабоко во темата инклинира кон самобитниот, етно-културен идентитет на Македонците. Затоа и неговото „македонистичко дело не може да се разгледува без неговите врски и односи со рускиот славист, и подоцна надворешен

²⁰⁶ Дечо Добринов „ВМРО (обединета)“, Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, Софија, 1993, стр. 20.

²⁰⁷ Во прилогот на Stefan Troebst: „Фашистичка Италија и ВМРО (1922-1925)“ ..., исто, стр. 404.

член на Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ), Самоил Борисович Бернштејн и македонскиот национално-политички деец во Москва, Димитар Иванов Влахов“.²⁰⁸

Николај Державин, следејќи ја славистичката, но и идеолошката матрица на своето време (како шеф на катедрата на Ленинградскиот институт за филозофија, литература и историја) на 29 мај 1928 година го пишува „Македонскиот јазол“. Во ова свое дело, состојбата на работите во поделената Македонија, Державин ја опишува како „неподнослива, бунтовна и криминална“, бидејќи „силната балканска буржоазија со своите средства (пари, печат, наука, уметност, црква, администрација)..., создава масовна психоза за ‘национални завети’, за ‘национално обединување’..., и го масакрира целото христијанско население во Македонија која што не сака да се помири со нејзиното насилство“. На крајот тој ги повикува луѓето од европската наука и просвета да го запрат „систематското истребување на цел еден народ“.²⁰⁹ По Втората светска војна, иако во поодминати години, тој не ја запоставува темата Македонија, па на 89 страници остава недовршен ракопис „Историја на Македонија“ ограничувајќи се, како што сам наведува, на историјата на делот од Македонија кој останал во рамките на Југославија.²¹⁰ Тоа е уште еден речит пример кога политиката, директно или индиректно, влијае на „мотивирање“ на научните дејци да творат, но кои, сепак, не го напуштаат својот **професионален интерес** и него го „прилагодуваат“ на тековните интереси на политиката.

Врз овие основи, а со постојана соработка со македонските дејци (Димитрија Чуповски, Стефан Дедов, Димитар Влахов, Владимир Поп Томов...), покрај Державин, македонистичката кауза во Русија ја надградува **Самоил Бернштејн**. Во една поповолна клима, а по Резолуцијата на ИК на Коминтерната во 1934 година и V–иот Конгрес на Коминтерната „за обединета и независна Македонија“ во 1938 година,

²⁰⁸ Блаже Ристовски „Рускиот историчар Николај Державин и Македонија“, во „Балканот и Русија – Општото и специфичното во историското и културниот развиток“ (Зборник на трудови), ИНИ, Скопје, 2010, стр. 177.

²⁰⁹ Блаже Ристовски „Рускиот историчар Николај Державин...“, исто, стр. 183.

²¹⁰ Блаже Ристовски „Рускиот историчар Николај Державин...“, исто, стр. 199.

Бернштејн работи на **одредниците „Македонија“ и „Македонскиот јазик“** за Првата советска енциклопедија од 1938 година. Според достапните податоци, тој по Втората светска војна упорно работи и на текстот на книгата „Македонски јазик“ кој го предава за печатење во декември 1947 година.²¹¹ Повоена Македонија, односно Комисијата за кодификација на македонскиот литературен јазик во 1944 година бара тој, заедно со Державин, како еминентни научници, да дојдат во Скопје за помош во надминувањето на некои теоретски прашања околу азбуката и правописот на македонскиот јазик.

По убиството на Тодор Александров, на 31 август 1924 година, и продолжувањето на „револуционерната активност на новото ЦК на ВМРО“, настапило позначајно бранување во **светската дипломатска елита** во врска со состојбите во Македонија. Ако во 1903 година групата македонски студенти - Гемициите и илинденските востаници, ја потре- соа Европа нанесувајќи им удар на нејзините материјални, но и политички интереси, во оваа 1924 година, творците на Версајскиот мир во разгорувањето на т.н. македонско прашање виделе опасност за својот воено-дипломатски успех - покорување на германските колони- јални аспирации. Терористичките акции во Вардарскиот и Егејскиот дел на Македонија, а особено политичките ликвидации на спротивставените страни во македонската емиграција, како и на левоориентираните маке- донски дејци од страна на приврзаниците на Иван Михајлов, го свртеле вниманието на светската јавност кон „македонското прашање“.²¹² Бруталноста и „систематичноста“ со која се изведени овие ликвидации, ќе ги разгневи дури и финансиерите на ВМРО на Тодор Александров, а по неговата ликвидација предводено од Иван Михајлов.²¹³

²¹¹ Блаже Ристовски „Рускиот историчар Николај Державин...“, исто, стр. 198. Таму, Ристовски наведува дека сè уште нема сознанија дали е зачувана и каде се наоѓаат примероци од оваа книга на Бернштејн.

²¹² За активностите на ВМРО предводена од Михајлов, нивните врски со бугарската власт и нивното влијание врз односите на Бугарија со соседите, известувале голем број европски и американски дописници, меѓу кои и американскиот писател од македонско потекло, Стојан Христов.

²¹³ Историчарот Стефан Требст, истражувајќи ги тајните архиви на Бенито Мусолини наведува дека Мусолини бил разгневен заради убиството на лидерот на ВМРО Тодор Александров. „Германскиот историчар категорично тврди дека Иван Михајлов, кој како

Расветлувањето на историските настани, потпрени и врз компаративни анализи на архивската граѓа, во кои е присутна паролата на Александров за „автономна Македонија“ ја обликуваат и **конфузноста** во дејствувањето на лидерите кои стоеле/биле на чело на организации кои се именувале како „македонски“. Најочит е примерот со Тодор Александров кој во зависност од политичките околности во Бугарија (но и состојбите во редовите на македонската емиграција), еднаш пренагласено инсистира на автономија на Македонија, а во други меѓународни констелации не му е страна и формулата за нејзино ослободување и припојување кон Бугарија – сметајќи се себе како Бугарин.

Меѓутоа, насилството како практика во политичката борба на ВМРО, предводена од Иван Михајлов, во меѓународната заедница создавало и одбојност спрема оваа организација, заради примената на ликвидациите и нелегалното завладување со скоро цела Пиринска Македонија²¹⁴, заканувајќи се со **дестабилизација** на Кралството Бугарија, па и на Балканот. Заради тоа, од достапните архиви, денес се видни и некои напори на бугарскиот Двор за приближување кон Кралството СХС (и покрај претензиите врз Македонија), па дури и изјаснувања за влегување во Македонија во состав на една југословенска федерација.²¹⁵

Наместо симпатии и активности за покренување на механизми за позитивни промени во однесувањето на бугарската власт и прекин на

млад функционер воопшто не бил познат во јавноста, тајно требало да се погрижи за намерите на Иван В'лков, бугарскиот министер за внатрешни работи, за реализирање на акцијата за голема чистка, т.е. радикално чистење на македонската организација од сите комунисти и секакви немакедонски елементи.“ (Преземено од прилогот на Блаже Миновски „Ванчо Михајлов, наречен ‘штипско чудовиште’, го реализирал убиството на Тодор Александров“, објавен во подлистокот на скопски „Дневник“ - „Публика“ од 11.7.2014)

²¹⁴ Пошироко кај Зоран Тодоровски „ВМРО 1924-1934“, исто, стр. 95. Покрај поседувањето на „регуларни“ вооружени формации, оваа ВМРО наметнала и годишен данок за секое лице и секое покрупно животно во семејствата, вработените да одделуваат дел од својата плата, а бизнисмените дел (10-15%) од својот профит...

²¹⁵ Види ги цитатите на документи во фелтонот на Блаже Миневски „Тајни дипломатски игри против Македонија“, објавен во подлистокот на скопскиот „Дневник“ - „Публика“, од 24.5.2014, под наслов „Зошто бугарскиот Цар Борис тајно се залагал Македонија да влезе во состав на југословенската федерација!?“

политиката на асимилација на Македонците, сите нејзини **напори на меѓународен план**, за поддршка на нејзината политика за присвојување на Македонија, доживеале неуспех. Такви се редицата петиции по Версај упатени до Лигата на народите, од страна на македонските друштва ширум Европа и САД. Таква и е акцијата на тројцата македонски интелектуалци од Вардарскиот дел на Македонија, кои петицијата за лошата положба на населението во овој дел на Македонија, лично ја поднеле во Женева. Имено, пратеникот Глигор Анастасов, адвокатот Димитар Илиев и кметот Димитар Шалев **пред Лигата на народите** лично поднеле петиција за тешката положба на населението во Македонија под српска власт.²¹⁶ По сознавањето на правата (пробугарска) позадина на оваа интервенција во Женева, од екипата се одметнал Димитар Илиев и под заштита на српската дипломатија се вратил во Југославија, каде во белградскиот весник „Време“ го раскажал целото свое „дипломатско“ патешествие. Слична е и сторијата за активностите во ВМРО на Михајлов која во белградска „Политика“ ја раскажал штипскиот студент Кирил Караџов, кој ВМРО ја сметал како бугарска организација, „која не е 'внатрешна', бидејќи работи надвор од Македонија и не е револуционерна, бидејќи е во служба на бугарските интереси“.²¹⁷

Во тие години, ВМРО **под водство на Иван Михајлов** се обидувала да воспостави и постојана надворешна служба во Големите европски центри, задача која му била доверена на Никола Томалевски, кој заедно со Кирил Прличев и Ѓорѓи Баждаров биле членови на Задграничното претставништво. Но, во македонските маси, како и во дипломатските кругови, активностите на Михајлов и формалното наведување дека борбата се водела за автономна Македонија, создавале забуна. Таа била присутна заради именувањето на организацијата како е „внатрешна“, а централата била сместена и дејствувала од Бугарија,

²¹⁶ Пошироко кај Виктор Габер „Премрежјата на македонскиот интелектуалец“, Матица македонска, Скопје, 2003, стр. 123-158; М.Башиќ-Д.Илиќ „Бугарска под црном руком македонског комитета“, Доживљаји бившег функционера ВМРО Димитрија Илиќа, Време, Београд, 1933, но и кај Иван Михајлов „Спомени“, 1973, том 4.

²¹⁷ Блаже Миневски „Тајни дипломатски игри против Македонија“, исто.

па дури и Задграничното претставништво било сместено во Софија. Недоумицата произлегувала од тоа зад која граница дејствувало ова претставништво на ВМРО.

Наведов дека убиството на Тодор Александров било точката од која почнала најострата конфронтација за дефинирање и реализација на стратешките цели и тактичките преземања во македонското движење. Веќе сè појасно се разграничувале **левицата и десницата** во ова движење: едните, кои иднината на Македонија ја гледале во националното ослободување и обединување под закрила на Коминтерната, и другите, кај кои се одржувала идејата за автономна, целокупна Македонија со недоволно јасни елементи за нивниот однос кон Бугарија и етничкиот карактер на Македонците. Но и во двете крила, на непостојана основа се оформувале групи, кои во зависност од актуелните политички состојби, пред сè во Бугарија, тежнееле за обединување на движењето; за поддршка на оваа или онаа платформа (сепаратистичка, федералистичка, илинденска и сл.); за соработка или не со властите (во Бугарија, во Кралството Југославија, во Грција...); за непомирливи односи со другите фракции; за освети за изгубените челници во некоја претходна историска состојба (во Османската империја, во Уриетот, во Балканските или во Првата светска војна). Во јавноста се известувало само за еден елемент од некоја активност на една фракција со македонски предзнак, па во зависност на интересот на пренесувачот на информацијата, се истакнувала, поддржувала или омаловажувала активноста на конкретната личност, односно фракција, организација, кон која таа личност или група припаѓала или во моментот ја претставувала.²¹⁸

Паралелно со барањето на поддршка надвор од своите редови, фракциите во македонското движење се потпирале и на **материјалната помош** од Коминтерната, односно од бугарските воени кругови или од

²¹⁸ Весникот „Њујорк тајмс“ од 6.7.1928, на пример, по убиството на членот на тричленото раководство на „автономистичката“ ВМРО, Александар Протоѓеров, наведува една дискутабилна теза дека „една страна од автономистите се федералистите, ... чија цел е формирање на Македонија како независна држава во федерација на сите балкански држави“.

фашистичка Италија и нацистичка Германија.²¹⁹ Оваа конфронтација за превласт во ВМРО, но и за материјална корист на поединци, ќе ги однесе животите на многу истакнати македонски дејци во меѓувоениот период и ќе предизвика драстично назадување во развојот на македонската национална, либерална и граѓанска компонента, чие политичко зреење (иако иницирано дури и од интересите на Коминтерната) се насирало со потпишувањето на Мајскиот манифест од 1924 година. Меѓутоа, од аспект на меѓународните односи, како и заради одгласот во меѓународната јавност за активностите на ВМРО предводе- но од Иван Михајлов, **атентатот во Марсеј** врз југословенскиот крал Александар и францускиот МНР Жан Луј Барту, на 9 октомври 1934 година, претставува значаен, пресвртен момент во третманот на т.н. македонско прашање. ВМРО на Михајлов (не)свесно влегува во сферата на конфронтациите на актуелните Големи европски сили²²⁰, со самиот факт што станало јасно дека зад атентатот стојат сили блиски до германските фашисти.²²¹ Со користењето на атентатори од редовите на ВМРО за убиството на југословенскиот крал и на францускиот министер, михајловистичката ВМРО била означена како терористичка, платеничка организација, која немала ништо заедничко со нејзините јавни прокламации за автономија на Македонија. Иако таа станала маргинална по мајскиот преврат 1934 година во Бугарија, кога и сама била забранета, по атентатот во Марсеј, михајловистичката ВМРО

²¹⁹ Според фељтонот на Блаже Миневски („Тајни дипломатски игри против Македонија,„“, исто), а во врска со материјалната поддршка на ВМРО на Михајлов, српските дипломати го известувале своето министерство, а Србија протестирала во Друштвото на народите дека, во Бугарија македонските емигрантски организации во Софија основале претпријатие и фабрика за производство и продажба на опојни дроги под име “Balkan products and com. Ltd”.

²²⁰ Во овој период Адолф Хитлер ја почнува својата кампања за освојување на апсолутна власт во Германија и за создавање на цврст сојуз со италијанските фашисти, кои сè уште баланsirале и одржувале добри односи со Франција, патронот на Југославија на Балканот.

²²¹ Види го цитирањето на преписката меѓу помошникот на германскиот воен аташе во Париз, Ханс Шпајдел со рајхминистерот Герман Геринг, за договорите со Иван Михајлов и подготовките за атентатот во Марсеј, наречен под кодно име „Тевтонски меч“ (Објавени од Блаже Миневски во подлистокот на скопски „Дневник“, „Публика“ од 1.8.2014, под наслов „Хитлер го договорил убиството на кралот со Ванчо Михалов“.).

дефинитивно исчезнува од политичката сцена како едвај значаен фактор на кого треба да се смета во идните настани околу Македонија.

Но, водени од некоја носталгија кон ослободителните напори на ТМОРО на Гоце Делчев, а огорчени од теророт на ВМРО на Иван Михајлов, експонентите на левицата во македонското движење брзо, врз принципите на Мајскиот манифест од 1924 година, формираат организација, именувајќи ја како **ВМРО (обединета)**.²²² Нивната активност особено е изразена до 1934 година, кога добила јасна левичарска ориентација со национална позадина и кога на меѓународен план поведува широка акција преку левичарските гласила „Балканска федерација“, „Македонско дело“ и „Македонски вести“. Овие гласила биле печатени на француски јазик („La Fédération balkanique“) и на народен македонски јазик („Македонско дело“ и „Македонски вести“), а биле наменети и за Македонците и за јавноста низ Европа, САД и Канада. Тие тајно, иако во помал обем, биле дистрибуирани на Балканот. Во овој период, во престолнините на балканските кралства членовите на ВМРО(об.) во Македонија биле третирани како продолжена рака на Бугарската работничка партија (комунисти). По 1934 година нејзините најистакнати дејци, на македонска основа дејствуваат како Македонски народен покрет - МАНАПО, во содејство со комунистите. (За МАНАПО подолу во оваа студија).

По Втората светска војна, во Бугарија е обновена тезата дека ВМРО(об.) била „продолжена рака“ во Бугарската работничка партија (комунисти) - (БРП-к), со дообјаснување дека се работи за **„национален нихилизам“** на БРП(к), „...кој во одреден период успеал да се наметне и како државна политика“²²³. Овој „нихилизам“ тие го наоѓаат по однос на прифаќањето од страна на БРП(к) и Балканската комунистичка

²²² Најекспонирани членови на ВМРО (об.) биле Димитар Влахов, Панко Брашнаров, Ризо Ризов, Методија Шаторов, Симеон Кавракиров, Владимир Поп Томов, Андреа Чипов и други.

²²³ Во оваа смисла, дека се работи за национален нихилизам на БКП види го Предговорот на книгата на Дечо Добринов „ВМРО (обединена) [HYPERLINK "mailto:\",](mailto:\) исто, стр. 7.

²²³ Пошироко за овој однос во Грција види во мојата монографија „Recognition and Denial“ , исто, стр. 7.

федерација (каде доминирале бугарските кадри Георги Димитров и Васил Коларов) на лозунгот „слободна и независна Македонија и Тракија“ и користењето, во документите на Втората партиска конференција во Берлин (на преодот од 1927 кон 1928 година) на термините „Македонци“, „македонски народ“ и „македонска буржоазија“. Компаративно гледано ова е период кога не само кај бугарските комунисти, користењето на термините поврзани со национален/етнички предзнак за Македонците е присутен и во практиката на дејствувањето и на другите компаративи, но и од страна на дипломатите при дискусиите во Версај, па дури и кај официјални органи во Грција,²²⁴ кога се правело разлика за словенското население во Егејскиот дел, а во однос на соседните држави, етаблирани како нации со словенски културно-јазични карактеристики.

Во оваа смисла, ВМРО(об.) може да се именува и како антибугарска организација, бидејќи по бурните настани во пролетта и летото на 1924 година²²⁵ доаѓа и до значајно поместување во нејзината национална политика. Ова е особено видно од текстот на **Резолуцијата** на нивниот основачки конгрес во октомври 1924 година, при анализата на состојбите на населението во трите дела на Македонија, тие наведуваат дека властите ова население го угнетуваат и економски го уништуваат. Потоа, кога се работи за Македонците во Бугарија, нивните организации (ВМРО, младинските, емигрантските, културните...) терминолошки нив ги именуваат како промакедонски, а оние кои се во директна спрега со бугарската влада за борба против левите сили во Бугарија и за заштита на „Бугарите во Македонија“ под српска власт, ги именуваат како врховистички. Кога, пак, се работи за Македонците под српска власт во делот на Резолуцијата на ВМРО (об.), се говори за „македонски народ...(кој бара – м.з.) легална национална политичка партија“, односно дека српската власт формира свои организации „со единствена цел да го скрши борбениот дух на македонскиот народ, да

²²⁴ Исто, во мојата монографијата ”Recognition and Denial”.

²²⁵ Тоа се настаните со потпишувањето на Мајскиот манифест на 6.05.1924 во Виена, убиството на Тодор Александров во август 1924, масакрите на приврзаниците на левицата во македонската емиграција од страна на извршителите на Иван Михајлов...

ја скрши неговата национална свест“. Истиот термин за Македонците - „македонски народ“ - Резолуцијата го користи и за оние во Грција, држава која „ги прогонува Македонците зашто во обичниот живот се служат со својот мајчин јазик“. Затоа и во IV дел од оваа Резолуција ВМРО (об.) ќе нагласи дека сите балкански влади се „противници на идејните стремежи на македонскиот народ за негово ослободување и обединување“. Горди на своето дело, тие во V-иот дел, напаѓајќи ја политиката на европските влади за поддршка на балканските влади во однос на Македонија, дури ќе **се оградат** и од патронат над нив од страна на комунистичкото движење, нагласувајќи дека не прифаќаат „третирање на македонските револуционери што се борат за независна Македонија и Балканска федерација како оружје на болшевиците“.²²⁶

Овој начин на однос кон етничката супстанца на христијанското население во Македонија од страна на левицата произлегувало и од актуелниот официјален третман на тоа население од **најголемите дипломатски центри** во овој период - дека во Македонија живее население кое заради вековната османска доминација било толку измешано и без цврста етничка определба, што во зависност од зацврстувањето на власта на новите владетели, тоа ќе ги добие етничките карактеристики на мнозинската нација, носителот на националната држава која запоседнала дел од територијата на Македонија.

Тоа доаѓа до израз и во заклучните одредби на Резолуцијата каде ВМРО(об.) го повикува „македонскиот народ, без разлика на националностите кои го сочинуваат, за негово организирање во револуционерна борба, што има за цел ослободување и обединување на Македонија во едно политичко цело – независна македонска република и нејзино влегување во федерација со другите слободни национални балкански републики – за изградба на Балканска федерација“. Понирајќи во свеста на овие револуционери, а толкувајќи ја (од денешен аспект) нивната страотна желба за слобода и независност на родната земја, не можам да се ослободам од заклучокот

²²⁶ Види ја Резолуцијата на ВМРО (об.), пренесена од Александар Литовски во неделникот „Глобус“ од Скопје, бр. 403-405 (јануари/февруари 2015).

дека тие имале пламена цел и самосвест за оформување на сопствена власт во татковината, иако своите активности и себеси се **прилагодувале** кон актуелните состојби во нивното опкружување, особено кон оние меѓународни сили кои биле најблиски до нивните мечти и акции.

Независно од формалните преземања на Коминтерната и државните интереси на СССР, со донесување на нивната „Резолуција за македонското прашање“ во 1934 година²²⁷, ова т.н. македонско прашање, од прашање за територијата на Македонија, за тоа кој ќе ја владее, веќе одамна, на теренот, но и во јавноста и во истражувањата на стратешките и научните кругови на Големите сили, станало прашање кое примарно било поврзано со етничкиот карактер на населението на Македонија. Со самата Резолуција, тоа нерешено прашање станало **директна опасност** на status quo-то на завладеаните територии и поставените граници меѓу балканските кралства за време на Балканските војни, граници главно потврдени во Версај по Првата светска војна.

Активноста на ВМРО (об.), особено по убиството на Протоѓеров во 1928 година, свои конкретни форми добила во Пиринскиот дел на Македонија и доаѓа до нејзина значајна соработка со неговите следбеници. Нејзините активности се шират, а преку неа експонентите

²²⁷ Резолуцијата за македонското прашање е изготвена на 7.1.1933, била одобрена од Политичкиот секретаријат на Коминтерната на 11.1.1934, а усвоена од Извршниот комитет во февруари 1934. Во април истата година, таа е објавена во „Македонско дело“. Таму, меѓу другото, се нагласува дека: „Буржоазијата на владејачките нации на трите империјалистички држави, меѓу кои е поделена Македонија, се обидува да го прикрие националното угнетување, одрекувајќи ги националните карактеристики на македонскиот народ и постојењето на македонската нација. Грчките шовинисти тврдат дека месното словенско население во од нив окупираната Македонија се состои од Грци кои со текот на минатите векови се пословениле и кои насилно треба да бидат ‘вратени’ кон грчката култура, со тоа што ќе им се забрани да учат и да зборуваат на својот мајчин јазик Великосрпските шовинисти инсистирајќи на присуството на српски елементи во јазикот на месното македонско население го прогласуваат тоа население за едно од ‘племињата’ на југословенската нација и го подложуваат на насилно посрбување. Бугарските шовинисти кои ја експлоатираат сродноста на македонскиот јазик со бугарскиот изјавуваат дека Македонците се Бугари и на тој начин сакаат да го оправдаат завладувањето на Петричко и својата анексионистичката политика во поглед на цела Македонија...“ („Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава“, том втори, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1981, стр. 107 и „Мемоари на Димитар Влахов“, Скопје, 1970, стр. 357).

на левицата во сите три дела на Македонија, т.н. македонско прашање го третираат или како национално прашање или како потреба од **обезбедување на права** на едно етничко малцинство. Притоа, иако има примери дека ова прашање се избегнува да се поврзе со обединувачки и територијални елементи²²⁸, овој нов тренд наоѓа широка поддршка во македонските маси.

Но, жесток бил одговорот на „автономистите“ на Иван Михајлов. Само во 1932. и 1933 година бил извршен масакр на повеќе раководни личности на ВМРО(об.) и на протоѓеровистите (Симеон Кавракиров, Христо Трајков, Ј.Цоков, Д.Сурлев...). Затоа, покрај другото, по државниот удар од 19 мај 1934 година во Бугарија, ВМРО на Михајлов била означена како **криминална организација** која организира убиства и која во Бугарија направила „држава во држава“, како што наведува и дописникот на „Њујорк тајмс“ од Софија.²²⁹ Под закана од апсење, Иван Михајлов самиот бил принуден да бега во Турција. Иако прогласен за непријател на Бугарија, тој јавно побарал од своите следбеници мирно да го положат оружјето и да не се спротивставуваат на бугарската армија за „да се избегне дестабилизација на Бугарија, граѓанска војна и надворешна инвазија“.

Независно од испреплетените интереси на некои предвоени и повоени бугарски кругови и на меѓународното работничко движење, со многуте недоречености и камуфлирање на стартешките определби при активностите на Македонците, сепак, овие настани говорат и за континуираниот, свесен обид на македонските револуционери, барање на **меѓународна поддршка** за нивната борба. Биле свесни дека со

²²⁸ Пошироко види кај Димитар Митрев „БКП и Пиринска Македонија, Култура, Скопје 1960; Evangelos Kofos “Nationalism and Communism in Macedonia”, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1964; Десанка Пешић „Југословенски комунисти и национално питање 1919-1935“, „Рад“ Београд, 1983; Стојан Киселиновски „КПГ и македонското прашање 1919-1935“, „Мисла“, Скопје, 1985; Виктор Габер „Односот на Грција кон...“, исто; Viktor Gaber “Recognition and Denial”, исто.

²²⁹ Види го неговиот опширен извештај од 27.08.1934 под наслов „Конфедерација на

гангстери“.

ВТОР ДЕЛ

поделбата на територијата на Македонија немале сили за самостојна борба за ослободување и обединување.

Кај не мал дел од нив, пак, преовладувала интенцијата дека борбата се води и за право на самостојност засновано на нивната **етничка определба**. Прифаќањето, пак, на тој приод од страна на сè пошироките македонски маси, говори за исправноста на оваа политичка платформа и за созреаноста на потребата од континуиран напор (по Илинден) за надминување на новите состојби на туѓо влијание и владеење над/со нив. Воедно, тоа е потврда и за прифаќање на потребата за радикални зафати и за изградба на ефикасни **сопствени структури** за оформување на суверена власт на Македонците. Станувало сè појасно дека перманентните обиди за тесно поврзување со помоќните (политички и државни) структури во балканските земји, но и пошироко на меѓународната сцена (фашистите и Коминтерната) и барање на помош во борбата против угнетувачите, придонесувало за губење на самостојноста и за создавање на простор за манипулации (на надворешните сили со двата спротивставени блока на ВМРО во меѓувоениот период).

Од друга страна, дел од македонските комунисти и млади интелектуалци, под влијание на големите пароли по Првата светска војна, за „еднаквост и самоопределување на народите“, ја гледале и историската шанса на својот народ да создаде сопствена држава. Тие пароли, а особено паролата за „укинување на тајната дипломатија“, истакнувани и за потребите на големодржавната политика на СССР, ослободиле голема енергија и ги привлечле масите кон создавање на нови национални држави, но од социјалистички тип. Во македонскиот случај, особено влијание имале **паролите** за „обединета и независна Македонија“, односно „автономна и независна Македонија“. Во секој случај - независна, што ќе доведе до значајно раздвижување, кое ќе се огледа не само на политички, туку и на синдикален, културен план, во борбата за еманципација на националната и јазичната посебност на Македонецот и на формирањето на негови организации, во и надвор од Македонија.

За глобалната слика за Македонија како субјект во меѓународните односи во овој меѓувоен период, треба да се одбележи и тоа дека, факторот ВМРО заради **разликите** во идејната ориентација на неговите експоненти, како и со паролите за „ослободување и независност на целокупна Македонија“ (максималната програма) и „Македонија да биде рамноправен член на федерацијата Југославија“ (минималната програма), односно „Автономна Македонија“,²³⁰ внесувал дополнителен раздор, несигурност, внатрешни судири и уништување на нејзините лидери. Тоа доведувало и до конфузии кај младата интелигенција, школувана во странство, можните носители на идеите за самостојност и државност. Тоа неединство било и удар врз можноста за наметнување на единствен, сериозен, одржлив македонски субјект пред странските центри на моќ за поддршка на идеите за самостојност и државност на Македонија.

По периодот на нагорната и надолната линија на активности, проширување, успеси и пад на ВМРО и на ВМРО (об.), под влијание на последнава доаѓа и до автохтоно организирање на македонските студенти во Загреб (во 1935 година) и во Белград (во 1936 година) на македонистичка линија. Тие формално се обединуваат на илегалната средба на 220 студенти во Охрид на 28 август 1936 година, и се именуваат како Македонско народно движење – **МАНАПО** (Македонски народен покрет). Кај овие студенти, во тесна соработка со комунистите, веќе многу јасно била врежана националната свест, дека се припадници на македонски народ, дека говорат македонски јазик, но и за политички барања за изразување на таа самобитност: Македонија, рамноправен член на федерација на Југославија; борба против српскиот хегемонизам; борба против фашизмот и непосредна соработка со СССР. Оваа организациона форма на дејствувањето на македонските студенти, со јакнењето на антифашистичкиот отпор, се слеала во активностите на македонските комунисти, и по 1939 година МАНАПО како таква, исчезнува од политичката сцена во Вардарскиот дел на Македонија.

²³⁰ Зоран Тодоровски „ВМРО 1924-1934“, исто, стр. 244.

Меѓутоа, не мал придонес за зацврстување и поширока афирмација на борбата на македонскиот народ за самостојност дале и прогресивните македонски дејци во рамките на комунистичкото движење, како во деловите на Македонија под власта на балканските династии, така и во рамките на Комунистичката интернационала и нејзините афилијации. Во оваа смисла, треба да се спомене престојот и дејноста на Димитар Влахов и други Македонци во Москва или, пак, на Ганчо Хаџи Панзов²³¹, Јелисие Поповски, Иван Танев, Борис Атков, Иван Дојчинов и над 150 други борци од Македонија, кои учествуваат на страна на републиканската армија во **граѓанската војна во Шпанија**.

Со развојот на политичката активност на Македонците во меѓувоениот период, паралелно се јавува и силно раздвижување за творештво на **литературни дела** на јазикот на Македонците. По драмите на дијалектите на овој јазик во првите децении на 20–иот век²³², во текот на четвртата деценија се јавуваат првите печатени поетски книги на Венко Марковски и Кочо Рацин, што претставува еден повисок степен на литературен израз на македонски јазик, а како значајна форма на организирање е дејствувањето на Македонците-литерати во Македонскиот литературен кружок во Софија (1938-1941). За одбележување е и обновувањето на традицијата на резбарството како уметност, кога на 17 јули 1939 година на Светската изложба уметничко занаетчиство во Берлин, Нестор Алексиев Мирчевски од Осој-дебарско, ја освојува првата награда.

Со сите овие раздвижувања во меѓувоениот период, Македонецот, во смисла на индивидуа, семејство, група, население и народ, веќе јасно се профилира како субјект кој бара рамноправно место во процесите кои што се однесуваат на неговата актуелна судбина и иден развој. Поставени се **дефинитивните темели** на

²³¹ Ганчо Хаџи Панзов (1900-1936) е македонски револуционер и поет, кој за време на граѓанската војна во Шпанија бил раководител на значајна воена единица во одбрана на Мадрид, каде и загинал во ноември 1936 година. Бил член на Комунистичката партија на Франција.

²³² Војдан Чернодрински со „Македонска крвава свадба“ (1900) и многу други дела, Васил Иљоски со „Ленче Кумановче“ („Бегалка“ - 1926) и „Чорбаџи Теодос“ (1937), Ристо Крле со „Парите се отепувачка“ (1938)...

неговата историска проекција како суверен субјект на политичката карта на регионот и на Европа. Создадена е солидна основа за запирање на тенденциите за негово обезличување, се детронизираат обидите за негово етничко асимилирање и посегања врз територијата на која тој опстојува, барем во најкомпактниот дел од неговото битисување на Балканот. Сето тоа ќе го наведе и американскиот „New Republic“ на 21 април 1941 година да заклучи дека, на Балканот Македонците „формираат малцинство од 750.000 луѓе, зборуваат словенски дијалект, кој е нешто меѓу српскиот и бугарскиот..., настојуваат да добијат автономија од Србија“.²³³

За остварување на своите хегемонистички цели и фашистичка Германија, веднаш по окупацијата на Кралството Југославија, по угледот на Независна Хрватска на Анте Павелиќ, во многу македонски градови фаворизирала создавање на т.н. **Македонски национални комитети**, „составени од разни фашистички, ванчомихајловистички елементи со големобугарска премиса“.²³⁴ Основното барање на овие комитети било насочено кон вработување на локални лица како службеници во органите на окупаторската власт, барање што наишло на отпор по воспоставувањето на бугарската окупаторска власт, па дошло и до забрана на тие Комитети. Овој тренд за блокирање од страна на бугарската окупаторска власт на каква било еманципација на локалните елементи во Вардарскиот дел на Македонија, кои и ја прифатиле оваа власт, продолжил во 1942 година, кога михајловистичките следбеници, настојувајќи да остварат политички ангажман, биле **опструирани** од бугарската власт, иако биле поддржани од германските окупатори. Тоа било особено видно во 1943 година кога овие елементи барале рамноправен политички третман, нивно партиско организирање и учество на изборите во Бугарија, за што биле одбиени.

²³³ Преземено од прилогот на Блаже Минески „Федерална Македонија станала единствено ‘дозволена’ солуција за македонското национално прашање“, објавен во подлистокот на скопски „Дневник“, „Публика“ од 16.10.2015.

²³⁴ Оваа квалификација за „Македонските национални комитети“ е позајмена од освртот на Лазар Колишевски, „Мајските и јунските дни во 1941 во Македонија“, објавен во Збирката текстови „Скопје во ослободителната војна и револуција 1941-1945“, Архив на Скопје, Скопје, 1984, стр. 122.

Втората светска војна – инаугурација на субјектот

За време на Втората светска војна од 1941 година, а особено во текот на 1943 и 1944 година, кога сè помасовно Македонецот се фаќа за оружје со јасна **антифашистичка определба**, тој навлегува во видокругот на најголемите завојувани страни и се наметнува како субјект во комбинациите за идните реструктурирања околу Македонија по завршување на војната.

Одделни граѓански елементи, коишто себеси се вградуваат во окупаторскиот систем, **декларирајќи се како Бугари**, не успеваат да ја добијат масовната поддршка, да го изразат македонскиот индивидуалитет и да ја проектираат самостојноста на Македонецот како субјект на политичката сцена. Ова особено и заради отворената профашистичка ориентација на Бугарија, која на 1 март 1941 година пристапува кон Тројниот пакт и веќе на 2 март дозволува на нејзина територија да навлезат германските војски. Тоа била отворена најава за „сојузничка“ поддршка за ревизија на Версајскиот мировен договор, односно за идни територијални претензии на Бугарија кон делови на Македонија во Југославија и во Грција, а со тоа и најава за нови трагедии во регионот. Навлегувањето, по германските, на бугарските војски во Македонија на 18 април 1941 година и објавата дека се ослободители на Македонците, брзо станала чиста пропагандистичка флоскула, заради негаторскиот однос на новите власти кон месното население и поставувањето на најзначајните управни и полициски позиции на функционери доведени од „старите предели“ на Бугарија.

Поведен од македонските комунисти и интелектуалци, а по првите вооружени акции во јуни 1941 година, Македонецот јасно, во прв план, покрај идеолошката ја става својата национална **определба и цели**. Воедно, идеолошката определба станува привлечна и за другонационалните жители во Македонија за борба за отфрлање на наметнатата окупација од Бугарија и Италија, односно експонентите на

квислиншката власт во Тирана. Самата, пак, одлука за масовно востание против окупаторите е реализирана со нападот на 11 октомври 1941 година на прилепскиот партизански одред на бугарската полициска станица, на затворот и на телефонската линија во Прилеп, како и со престрелките во Куманово на партизаните, следниот 12 октомври 1941 година. Покрај серијата прогласи за отпор против нововоспоставената окупаторска власт во Македонија, во тие денови на 1941 година испеана е и песната „Денес над Македонија се раѓа“²³⁵, а доаѓа и до формирање на воени единици на партизаните со имиња на македонски дејци од илинденскиот период („Питу Гули“, „Пере Тошев“, „Даме Груев“, „Ѓорче Петров“, „Јане Сандански“).

Но паралелно со овие борбени изблици, македонските комунисти се судриле и со идејните истомисленици - бугарските комунисти кои, за разлика од југословенските комунисти, имале поинакви ставови за окупацијата на Македонија. Заради тоа, според Михајло Апостолски²³⁶, борбата на Македонците требела да се води на „три фронта: против германските, бугарските и италијанските окупатори, против контрареволуционерните елементи и против концепциите на Бугарската работничка партија (комунисти).“²³⁷

Со таа спремност за борба против окупаторот, Македонецот се изјаснил дека не ја прифаќа окупацијата и другонационалната власт во Македонија, која се обидува да го придобие и денационализира и да го приклучи во борбата против противниците на таа власт. По првите знаци на спонтан²³⁸, но и организиран отпор²³⁹, германските фашисти и

²³⁵ Оваа песна станува и официјална химна на повоената македонска држава.

²³⁶ Михајло Апостолски (1906-1987) бил македонски партизан, воен теоретичар и академик, кој бил командант на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија. По војната генерал-полковник на ЈНА и претседател на МАНУ од 1976 до 1983.

²³⁷ Пошироко види кај Mihajlo Apostolski: “Realizacija Titove strategijske koncepcije opštenarodnog ustanka u Makedoniji”, Vojno delo, Beograd, 1981, br. 6/XXXIII, стр. 173-183.

²³⁸ Да го споменам само штрајкот на кумановските гимназијалци од 1.10.1941. против воведувањето на школарината од 1.800 лева.

²³⁹ Окружниот комитет на КПЈ во Тетово преку својот „Востаник“ (излегува од ноември 1942 до февруари 1943) на македонски јазик го повикувал населението за вооружен отпор против окупаторската власт.

бугарската окупаторска власт приоѓала кон репресалии²⁴⁰, што драстично ја кристализирала менталната матрица кај просечниот Македонец - за тоа кој може да му ја донесе посакуваната слобода, мир и развој.²⁴¹ На теренот, со оружје во рака се јавуваат неговите ќерки и синови - тие иако патат, слабо се облечени и ненахранети, сепак, во рацете држат, какво-такво оружје.

Првите македонски партизани се типичен пример на **саможртва** на една младост, во која доминирало моралното, идејното и слободарското чувство, при што видно, значајно недостасувало военото и политичкото искуство. Болното, пак, искуство при првите разбивања на скопскиот, прилепскиот и кумановскиот одред, создадело темел за подлабоко преиспитување (во 1941/2 година) за тоа како да се води борбата и за потребата од поврзување и **поцврста соработка** со соседните партизански антифашистички движења, а особено на македонските комунисти со своите предвоени соборци во регионот. Овој процес на преод кон формирање на поцврста воена²⁴² и политичка структура, неминовно довело и до нова логистичка мрежа и организација на првите месни органи по селата и градовите, како снабдувачка и заштитна база за партизански единици.

Целиот тој нивен напор, ентузијазам и храброст, полека довел и до промена на мисловната структура на македонските маси (независно од етничката/семејна основа) и снажно се одразил со навлегувањето на овие борци во ослободените градови во западна Македонија (Кичево и Дебар), а по капитулацијата на Италија во септември 1943 година. Тогаш доаѓа и до позначајно приклучување на нови борци, како Маке-

²⁴⁰ Веднаш по нападот на партизаните во Прилеп, на 12.10.1941 бугарската полиција уапсила 900 прилепчани, а по малтретирањето ги издвоила „сомнителните“ на кои им било судено во Битола. Историјата ги бележи и бруталните стрелања на сите мажи во Крупиште на 14.10.1941, на 12 младинци во кавадаречкото село Ваташа на 16.6.1943, или, пак, на 12.2.1944 на 8-мината партизани на преминот Барбарас меѓу пелагониската рамница и Македонски брод, на тројцата на Клапа...

²⁴¹ По капитулацијата на Бугарија, ЦК на БРП(к) со писмо до генералниот секретар на КПЈ, Јосип Броз Тито, од 2.11.1944, ја призна вината за злоделата на време на бугарската окупација.

²⁴² Од партизански одреди, на самиот почеток на 1943 година се формирале и поголемите воени единици – бригадите.

донци, така и Албанци во партизанските единици, а некои од нив стануваат херои²⁴³ на таа и таква антифашистичка борба. Своевидна политичка платформа на која се темелел пресвртот на бојното поле и поддршката во масите бил прогласот до македонскиот народ - **Манифестот на Главниот штаб** на НОВ од 3 октомври 1943 година, во кој биле изнесени стратешките цели на војувањето и единството на македонскиот народ со припадниците на другите народи во Македонија.

Чувството на **сопствена власт** почнало да „фаќа корен“ со формирањето и дејствувањето на широката мрежа на Народно-ослободителните одбори, со отпочнувањето со работа на првите училишта на мајчин македонски јазик (17 септември 1943 година во Подвис), со афирмацијата на сопственото свештенство (на Првиот свештенички собир на 21 октомври 1943 година во Издеглавје) и на македонскиот јазик во црквите, со организирање на селска милиција и народни судови, со избор на македонски делегати за Второто заседание на АВНОЈ, а прогласите и пишаниот збор биле на народниот македонски јазик... Овој силен сигнал за националната определба на главнината на македонските партизани - употребата на македонскиот јазик, станал задолжителна основа за сите потоа отворени училишта, па и со одлуката за негова употреба при отворањето на првата градинка на 28 јануари 1945 година...

Воедно, пред народот поефикасни за негово придобивање за својата воена стратегија се покажале припадниците на Антихитлеровата коалиција и со навремено стационарање на сојузнички **воени претставници (мисии)**²⁴⁴ на територијата под контрола на македонските партизани. Во екот на плановите и подготовките на таа коалиција за отворање на нов Јужен фронт против силите на Оската, сојузниците активно ја проучувале состојбата и распоредот на силите

²⁴³ Да ја споменеме само Ибе Паликуќа, 17-годишната дебарчанка, ќерка на оца, која ги следи стапките на својот брат партизанот Ештреф и загинава по една борба во околината на Кичево.

²⁴⁴ Пошироко види во „Британските воени мисии во Македонија 1942-1945“, избор, превод и редакција на д-р Тодор Чепреганов, Државен архив на Македонија и „Матица македонска“, 2000.

на Балканот. Во тој контекст, во средината на 1943 година, била испратена и Британска воена мисија во Македонија, како дел од подготовките за отворање на балкански фронт. **Британската мисија**, предводена од мајорот Мостин Дејвис, на 5 октомври 1943 година пристигнала на слободната територија во Црвена Вода, воспоставувајќи редовна радио врска со својата команда во Каиро. Од оваа локација, Дејвис одржува и директни контакти со партизанските одреди во Србија и во Бугарија.²⁴⁵ Активностите на Дејвис биле дел од широката мрежа на воени британски мисии на целиот простор на предвоена Југославија и Балканот. Само два дена по пристигнувањето на британската воена мисија при Главниот штаб во Црвена Вода, македонските партизани ги добиле и првите количини британско оружје. Овие мисии во Македонија (седум на број) постепено биле распоредени и во другите поголеми партизански единици, а од Македонија се повлекле во јуни 1945 година, кога во Скопје е отворен и британскиот конзулат.

Паралелно, од март до октомври 1944 година, во леринскиот крај борави британскиот офицер Еванс. Познат е неговиот извештај до Лондон во кој се потврдува дека постои **разбудена национална свест** кај Македонците во Грција. Еванс конкретно наведува дека „неочекувано славомакедонски карактер на ова подрачје и непоправливо несимпатичен приод за сите Грци..., спрема сите жители на територијата на Грција кои не се Елини по своите обичаи, верувањата и традициите“.²⁴⁶ Како при водењето на секоја **класична владина надворешна политика**, така и Британија, покрај отпочнатата соработка со партизаните на Балканот, цело време за време на војната одржувала и паралелни односи со југословенската и грчка бегалска кралска влада. Лондон дури водел и интензивни преговори со бугарската влада

²⁴⁵ Во оваа смисла, Дејвис перманентно комуницира со ополномоштеникот на ЦК СКЈ Светозар Вукмановиќ - Темпо и со Бојан Б'лгаранов пратеникот на БРП(к) при НОВ на Југославија, (Jerzy Jackowicz "Bulgaria and the Western Powers 1941-1944", Sofia press, Sofia, 1981, стр. 26/27).

²⁴⁶ Извлечено од Report on the Free Macedonia movement in Florina 1944, R.H.Evans PRO/FO/R 1009/67.

(окупатор во Македонија и Југоисточна Србија) за напуштање на сојузништвото со хитлерова Германија.

И покрај тоа што авангарда на партизаните биле комунистите, од не мало значење за таа промена во ставовите на западните сојузници кон македонските партизани била и **општонародната, општоетничката компонента** на Народно-ослободителното движење. Во борбите против окупаторот во македонските воени единици рамноправно учествувале Македонците, Србите, Албанците, Турците, Евреите... Како резултат на таа заедничка борба и проектирање на иднината, на 11 ноември 1943 година, во Сливово дошло до оформување и на Првата македонско-косовска народноослободителна бригада од баталјоните „Мирче Ацев“, Кичевскиот баталјон, баталјоните „Рамиз Садику“ и „Боро Вукмировиќ“ од Косово и групата чети на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, со околу 700 борци. Тоа била своевидна цврста гаранција за избегнување на идни, повоени етнички конфликти и за изградба на соживот по војната. Потврда за перспективноста на овој обединувачки тренд биле и неуспешните зафати на поразените албански сили во војната, кои со терор²⁴⁷ се обидувале да создадат раздор меѓу населението во Западна Македонија.

Овие конкретни резултати „на теренот“ неспорно дека имале свое влијание и на одлуките на Антифашистичкото Веќе (Собрание) на Народното ослободување на Југославија (**АВНОЈ**) во Јајце, Собрание на кое југословенските комунисти, предводени од Јосип Броз Тито, прокламираа федеративно уредување како повоена политичка структурирана територијата на поранешното Кралство Југославија. Таму, за прв пат, иако без присуство на македонската делегација (спречена да пристигне во Јајце, заради невремето) донесена е одлука, една од шестте федерални единици да биде и Македонија, а меѓу државотворните народи е набројан и македонскиот народ.²⁴⁸

²⁴⁷ Да го наведем само убиството од страна на балистите на 17 жени, деца и старци и срамнувањето со земја на долнореканското село Беличица во септември 1944.

²⁴⁸ Види ја Одлуката на Второто заседание на АВНОЈ за изградба на федерацијата на федеративен принцип во Прилогот бр. 5, на стр. 384.

Згора на тоа, одлуките на Второто Заседание на АВНОЈ може да се доведат и во контекст на искажување на суверенитетот на народите (на секој на својата територија), а со тоа и на македонскиот народ, бидејќи во нив се вели дека „народните маси се збиле во тоа движење... и околу **националните политички претставници** на одделни народи на Југославија“ (во чл.1). Дополнително се нагласува дека „Југославија се изградува и ќе се изградува на федеративен принцип, кој што ќе обезбеди **полна рамноправност** на Србите, Хрватите, Словенците, Македонците и Црногорците, односно на народите на Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина“ (во чл. 2), за во делот каде се третира идното федеративно уредување да се наведе дека „основата на органите на народната власт кај одделни народи на Југославија (а со тоа и на македонскиот народ - м.з.), претставуваат Народноослободителните одбори и нивните антифашистички собранија. Во тој момент, во ноември 1943 година, во Македонија функционираше **Иницијативниот одбор** за свикнување на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) - во чл. 3 во одлуката на АВНОЈ²⁴⁹. Воедно, како речит доказ за основаноста на една таква, не само политичка одлука, е фактот што за **потпретседател на АВНОЈ** бил именуван Димитар Влахов, а за **членови** Методија Андонов Ченто²⁵⁰, Михајло Апостолски и Владимир Поп Томов. Одлуките на АВНОЈ, според историските документи, не биле во согласност со интенциите на лидерите на **Антихитлеровата коалиција** зацртани во Атлантската повелба (14 август 1941 година)²⁵¹ и со Техеранските договори (28

²⁴⁹ Одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, „Службени лист ДФЈ“ бр. 1, Београд, 1945.

²⁵⁰ Методија Андонов – Ченто (1902-1957) како истакнат претставник со македонска граѓанска ориентација во 1943 бил приклучен во НОД на Македонија, а во 1944 бил претседател на Президиумот на АСНОМ. Заради својата македонистичка дејност, пред и во текот на војната, бил притворан и интерниран, а во 1946 кога доаѓа во судир со официјалната политика на ФНРЈ, е осуден под обвинение дека сакал да ја отцепи Македонија и да ја подведе под протекторат на САД.

²⁵¹ Атлантската повелба е потпишана од страна на лидерите на САД и Велика Британија на 14.8.1941, а во неа се прокламира уредувањето на односите после Втората светска војна, па и тоа дека „не се прифаќаат какви било територијални промени извршени спротивно на волјата на заинтересираните народи“, што, по војната, најчесто било толкувано како забрана за промена на границите.

ноември - 1 декември 1943 година), во чија основа било залагањето, по војната на териториите на кои се воделе воените дејствија - враќање на предвоените состојби. Познато е дека Сталин остро му замерил на Тито дека не бил консултиран за суштината на одлуките на АВНОЈ во Јајце.

Но, по основната одлука на овие лидери во Техеран, партизанското движење во Југославија да се признае како **сојузник** и нему да му се упатува помош, а не на четниците на Дража Михајловиќ, била и одлуката, како што наведовме, во сите делови на нејзината територија биле испраќани воени мисии, со нови задачи: увид на дејствијата на теренот, контрола на доставената материјална и воена помош и особено за пренос на информации и координација на сојузничките дејствија.

Втората сојузничка воена мисија во редовите на македонските партизани била **Американската воена мисија**, која пристигнала на 23 јуни 1944 година.²⁵² До тој момент, сите информации за состојбите и борбите во Македонија, Американците ги добивале од Британците. Таа американска воена мисија била предводена од мајорот Скот Дикинсон и, независно од британската, за состојбите на воените боришта во Македонија извештаи испраќала до Канцеларијата за специјални служби на САД. Американската мисија од Македонија е повлечена во мај 1945 година.

Од анализата на извештаите на сојузничките мисии и преземените политички чекори, произлегува дека водечките сојузнички сили во 1944 година имале своја слика (и став) за **реалните** состојби, во и околу Македонија. Карактеристично е дека од нивните извештаи произлегува дека голем број информации за состојбите на теренот во Македонија произлегувале од штабовите на партизанските одреди и бригади.

Содејството на партизаните и странските воени мисии се согледува и од **извештаите за плановите** кои што ги правеле за

²⁵² За неколкуте претходни, во април и мај на 1944, неуспешни обиди американската мисија да пристигне во Македонија заради лошото време и противвоздушниот непријателски оган, види го Извештајот на Ричард Рајнер, заменикот на Дикинсон (Raport of Abbeville, Cap. Richard F. Rainer, Central Intelligence Agency, declassified by 006627, date 12 december 2015).

уништување на непријателските позиции и интереси во Македонија. Ова особено се однесува на плановите за напад на хидроцентралата „Матка“ („Свети Андреја“, како што тогаш е именувана), за прекин на снабдувањето со струја на рудникот Радуша („Алатини“) и за напади на другите индустриски објекти и транспортна инфраструктура кои што ги користеле окупаторите. Сепак, овие планови, кои меѓусебно биле ускладени и кои повоено би биле голема загуба за македонското стопанство, не биле до крај реализирани. Но, оваа свесна или несвесна „жртва“ како да била давана, и заради очекувањата на распламтениот македонски борбен ентузијазам за „реализација на вековниот сон за обединување на Македонците.“ Меѓутоа, во тие воени моменти, сојузниците ним им ја најавувале и признавале потребата од експресија на нивната потреба од државно-правно експонирање, но не и очекувањето Вардарскиот дел на Македонија да стане „Пиомонт на целиот македонски народ“ во лицето на новата (автономна, федерална или демократска) Македонија.

Британските известувачи кои биле во **непосреден контакт** со македонските партизани го информирале Лондон дека „Македонците сакаат самостојно владеење и навестувањата се, дека тие тоа го сакаат во рамките на федеративна Југославија. Тие не им веруваат на Србите и соработката меѓу нив не е лесна. Тие, исто така, многу тешко го чувствуваат присуството на бугарскиот окупатор и се сомневаат во руска поддршка за бугарските аспирации за Источна Македонија по војната. Накратко, Македонците се борат за слобода, но се претпазливи. Тие се пријателски расположени кон нас.“²⁵³ Тито од Лондон бил известен и дека „Британците се распрашувале за Апостолски“, веројатно под импресија од брзото разместување на воените единици на македонските партизани во текот на офанзивата на окупаторот за нивно уништување.²⁵⁴

²⁵³ Види го прилогот „Генералот Апостолски бил националист, кој не сакал да се занимава со политика“, објавен во подлистокот на скопскиот „Дневник“ од 6.11.2015, во кој се цитираат британските ставови во една телеграма на д-р Иван Шубашиќ од Лондон, испратена до Тито.

²⁵⁴ Исто.

Но, Британија била позагрижена за појавата на силното левичарско движење во Грција, во чии воени формации имало значаен број на борци од локалните Македонци. Од дипломатските архиви дури произлегува дека Британците предлагале „**трансфер на 120.000 Славомакедонци** на север од грчката граница, со цел од Грција да се отстрани какво било словенско малцинство“, а дека евентуалното „ампутирање на словенските територии од Западна Македонија и нивно анектирање во словенската федерација..., би било и економска катастрофа за Грција“.²⁵⁵ Оваа „економска катастрофа“ секако дека се однесува на евентуалното губење за Грција на плодната Егејска рамница.

Дека Големите сојузници воделе сметка и за нивните долгорочни интереси, зборува и фактот дека и **советската Влада** сè до 10 март 1944 година одржувала официјални односи со југословенската кралска влада и со бугарската влада (преку својата Амбасада во Софија). Имајќи го во предвид овој факт, Јосип Броз Тито, во два наврати (20 јули и 1 септември 1943 година), известувајќи за активноста на британската воена мисија на боиштата на Балканот, барал од Москва на териториите под контрола на југословенските партизани да испрати свои воени мисии.²⁵⁶

Такво присуство на **советски војници** на чело со мајорот Инков, на слободната територија во Македонија е евидентирано дури по пристигнувањето на американската воена мисија. Сè уште нема податок кога точно советските војници пристигнале во Македонија, дали тие биле официјално својство²⁵⁷ или само како дел од навлезените единици на Црвената армија во Бугарија. Но, сигурно е дека тие не биле

²⁵⁵ Цитирано според Извештајот на британскиот офицер Еванс, кој го споменува предлогот на амбасадорот во Атина, Липер (R.A. Leeper) од 24.11.1944. за ова иселување – „трансфер на 120.000 Славомакедонци“ (Преземено од рефератот на Душан Попоски „Македонско питање у британско-југословенским односима крајем Другог светског рата и у непосредном послератном периоду“).

²⁵⁶ Види кај Ѓорѓи Чакарјаневски: „Советските воени мисии на југословенскиот простор и Македонија во текот на Втората светска војна“, ИНИ, Балканот и Русија – Општото и специфичното во историскиот и културниот развиток“, Скопје, 2010, стр. 142/3.

²⁵⁷ Првата официјална воена мисија на СССР во Врховниот штаб на НОВ и ПО на Југославија во Дрвар пристигнала на 23.2.1944.

присутни на Првото заседание на АСНОМ, иако делегатите од ова заседание испратиле поздравна телеграма до Сталин и до Црвената армија. Сепак, факт е дека мајорот Инков, во официјално својство на претставник на СССР, го поздравува Второто заседание на АСНОМ (31 декември 1944 година) и му посакува „успех во државниот и културниот живот“.²⁵⁸ Тогаш и СССР, по извештаите за состојбите во Југославија, ги прекинале односите со југословенската кралска влада во Лондон.

Покрај, редовното комуницирање на Врховниот штаб на НОВЈ за Македонија со Советите, со навлегувањето на Црвената армија во Бугарија (предводена од маршалот Толбухин), началникот на Штабот на III Украински фронт „Генерал С. С. Бирјузов, преку југословеснките офицери за врска остваруваше заемно дејствување со Штабот на 13. Корпус и со Главниот штаб на НОВ и ПО за Македонија“²⁵⁹. Ова **соработка** на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија²⁶⁰ со Црвената армија во Бугарија по средбата на претставниците на македонските партизани со генералот Бирјузов, преку полковникот Винаров, се одвиваат на „дневна база“, со размена на информации за борбите во Македонија, за движењето на германските сили, за ангажирањето на бугарските војски по капитулацијата на Бугарија.

Но, во тие моменти на пресврт на воените фронтови, Британците паралелно преговараат и со официјалните владини претставници на Бугарија за прашањата на повоените граници и за политичкото уредување во Бугарија по војната. Тие ги одбиваат сите бугарски барања за задржување на припоените територии во Македонија и во Тракија, истакнувајќи ја својата цврста определба за **наменување на границите** на Балканот. Со тоа Британците и отворено се стават во заштита на интересите на Грција и се залагаат за

²⁵⁸ „АСНОМ“, Зборник на документи, Книга 1, док. бр.35, Скопје, 1984, стр. 113.

²⁵⁹ Ѓорѓи Чакарјаневски „Советските воени мисии...“, исто, стр.146.

²⁶⁰ Во тие моменти македонската војска е составена од 7 дивизии и 3 корпуси, на 15 јануари 1945 година под оружје се наоѓаат 83.814 борци и старешини, а на крајот на војната тој број изнесува 108.000 борци (Преземено од освртот на Тодор Коцевски

Виктор Габер – ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

„Панче Неделковски не стигна на првата прослава“, објавен во скопската „Нова Македонија“ на 10.10.2016).

обезбедување на активна улога во повоените калкулации на бегалските влади на Кралството Југославија и на Кралството Грција.

Кога сме кај воените мисии во Македонија, особено е значајно нивното учество (и земањето на збор) на овие претставници на Првото државотворно собрание во Македонија – **АСНОМ, на 2 август 1944 година**, што значи и дека тој чин, иако не експлицитен, претставува de facto меѓународно признавање на АСНОМ како највисока суверена власт во Македонија. Членовите на мисиите ја бележат и активноста на македонските претставници кои „преговараат директно со Бугарската влада за прашањето за повторно воспоставување на границата меѓу Македонија и Бугарија.“ Од нив, во 1945 година, не остануваат незабележани и „гласовите дека во еден период се размислувало за воспоставување на оддел на македонската влада, одговорен за македонската надворешна политика“.²⁶¹

Британската дипломатија не била воодушевена од резултатите на Првото заседание на АСНОМ. Претставникот на Британската воена мисија во Македонија присуствувал на Првото заседание на АСНОМ, но не му се обратил со поздравен говор или каква било изјава во таа смисла. Тоа го направил претставникот на мисијата на САД, мајорот Стричка. Притоа не е дадена никаква политичка оценка во смисла на државотворноста на актот за формирањето на АСНОМ, па и на неговата „автономност“, туку тој искажал **само признание за воените успеси** на македонските партизани. Преку претставникот на САД, Британија како да се воздржувала да ги поддржи политичките амбиции на Македонија во нејзиното државно-правно конституирање. Тоа се гледа во амбивалентната реченица во извештајот на Стричка за Лондон, од АСНОМ: „Нашата помош на партизанското движење во никој случај не ги исклучува, во сегашниот момент, Титовите шеми за автономна Македонија“.²⁶²

²⁶¹ Мејдор Хеникер „Меморандум за сегашната состојба во Македонија“ објавен под наслов „Таен британски документ за Македонија од 1945 година“, во фељтонот на скопскиот неделник „Дело“, на 18.06.1999, стр. 6.

²⁶² Преземено од Новица Велјановски „Меѓународниот одглас на АСНОМ и македонската сувереност“, ENES, Реклам, Скопје, 2004, стр. 254/5.

Но, во тие „шеми“ биле вградени и дел од прифатените британски барања за „демократизација“ на дотогашната просоветска, комунистичка ориентација на партизанското движење во југословенските земји. Ова барање било истакнувано како еден од условите за британска материјална (воена) помош на југословенските партизани, но било „ставено на маса“ во време на големиот пресврт во војната, кога Советите ја добиваат големата битка за Сталинград (2 февруари 1943 година). Тоа прифаќање на условот за „демократизација“ се гледа во наредбата на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ за приклучување на што поголем број патриоти во партизани, кои не биле стриктно комунистички ориентирани, но биле уверени антифашисти.

Во Македонија таа наредба се спроведувала со голема ревност, па во партизанските редови се приклучуваат редица на истакнати интелектуалци и прогресивни граѓански елементи, па дури и свештени лица. За последниве, како што наведовме, во село Издеглавје, во слободната Дебарца, е организиран и **Првиот свештенички собор** на 21 октомври 1943 година. Во една од одлуките на овој Собор, се прокламирало воведување на македонскиот јазик во црквите во Македонија, самостојност на македонското свештенство и раскинување на секаква јурисдикција на други цркви во Македонија.

За значајни промени во првобитните борбени цели на македонското партизанско движење влијаело и **адаптирањето** на тие цели со динамичните промени на бојното поле и потребата од логистичка поддршка на борбата, но и ускладување на тие цели со сојузничките (во регионот и пошироко) интереси и најавите за поствоени политички аранжмани. По две-и-пол годишно активно војување (1941-1943) против окупаторот на територијата на поранешното Кралство Југославија, од страна на меѓународниот фактор – Антихитлеровата коалиција доаѓа до значајна пресвртница во третманот на Народно-ослободителното движење (НОД) на територијата на поранешното Кралство Југославија. За понатамошен развој на ова движење и неопходноста од добивање на соодветно оружје и воена опрема, за активно продолжување на таа борба, раководството на НОД било

условено од (премиерот на Велика Британија, Вилсон Черчил) „во органите на народната власт (на слободната територија – м.з.) да се вклучат и претставници на граѓанските партии“.²⁶³

Македонските партизани, за разлика од партизаните во другите делови на поранешното Кралство Југославија, се нашле во ситуација да немаат можност да идентификуваат предвоени „граѓански партии“²⁶⁴ со македонски предзнак. Во поранешната Вардарска бановина, таквите експоненти биле во државна служба или биле во експозитурите на српските граѓански партии, па со окупацијата во 1941 година на овој дел од поранешната држава, тие главно ја напуштиле оваа територија. Меѓутоа, со намера да ја спроведат инструкцијата за вклучување на **граѓански претставници** во органите на народната власт добиена од страна на централата (раководството на НОД, а по спогодбата Тито – Шубашиќ од 16 јуни 1944 година)²⁶⁵, тие во 1943/44 година „природно“ се определиле за поединци, со македонска национална ориентација, претходно експонирани или на антисрпска, антигрчка или особено, во текот на окупацијата, на антибугарска ориентација. Меѓу нив биле и поединци формално активни во јавноста во услови на двојната окупација на Македонија, поранешни членови на КПЈ, како и некои „граѓански елементи“ (Методија Андонов - Ченто, Панко Брашнаров, Владимир Полежиновски, Кемал Аголи, Емануел Чучков – Мане, Лазар Соколов, Киро Глигоров²⁶⁶, илинденци...), па биле вклучени во органите на власта на територијата обезбедувана од македонските партизански единици, пред сè, на територијата околу Горно Врановци.

²⁶³ Radovan Radonjić: “Međaši i razmeđa”, SUBNOR Crne Gore, Podgorica, 2013, стр. 34.

²⁶⁴ Како на пример, во Србија социјалистите на лидерот Живко Топаловиќ.

²⁶⁵ Во објаснувањето на Националниот комитет на ослободувањето на Југославија (НКОЈ) за причините заради кои е склучена таква спогодба (Тито-Шубашиќ – м.з.) се наведува дека тоа е направено „во прв ред по иницијатива и по притисокот од страна на премиерот на Велика Британија Вилсон Черчил“, и дека НКОЈ морал да попусти под тој притисок бидејќи тоа бил услов за добивање на оружје и воена опрема за НКОЈ (Slobodan Nešović: “Temelji nove Jugoslavije”, Beograd 1973, стр. 254/255).

²⁶⁶ Киро Глигоров (1917-2012) во 1992 е избран за прв претседател на Република Македонија. Тој пред војната е вклучен во студентското движење МАНАПО, во 1943 е член на Антифашистичкиот народноослободителен комитет (АНОК), во 1944 е делегат на АСНОМ, за по војната да заземе истакнати функции во Македонија и на сојузно ниво во поранешната југословенска федерација.

Спроведувањето на оваа двојна инструкција, од НОД на Југославија и од страна на Антифашистичката коалиција, за македонските партизани и за народната власт претставувало и **верификација** дека тие се дел од таа меѓународна коалиција, па на ослободената територија, како што веќе истакнавме, доаѓаат и првите воени претставници на големите предводници на таа коалиција. Со тие поставки се потврдувало дека новата општествена организација во Македонија сесрдно ги прифаќа само оние меѓународни односи засновани на прокламираните принципи дека секој народ и држава имаат еднакви права на слобода и независност, односно развој кој го детерминираат неговите визии, потреби и можности.

Со помасовното вклучување на македонските маси во рамките на антифашистичкото движење²⁶⁷, а и во левичарски воени формации на бугарска и на грчка територија, како во време на Втората светската војна, така и за време на Граѓанската војна во Грција 1946-1949 година, прашањето за иднината на Македонија добивало **пошироки размери**, а станало акутно во дипломатските кулоари и при мировните преговори во Париз, по Втората светска војна. На меѓународен план, фиксираните граници и политикантските компромиси меѓу победниците во Втората светска војна против фашизмот, нема да дозволат корекции во третманот на националните права на делови на македонскиот народ.²⁶⁸

Во време на очекуваната **капитулација на фашистичка Бугарија**, кога се насирал крајот на војната и победата на Антифашистичката коалиција, Третиот рајх, во август и септември на 1944 година се обидува да формира некаква власт во Македонија. Основната цел на германската солдатеска била создавање на локална власт за безбедно повлекување на германските војски од југот на Балканот. Првиот таков

²⁶⁷ Воената формација на партизанските одреди од трите одреди во 1941 година, во 1942 прерасна на седум одреди, за во 1943 година да се формираат и баталјони и бригади и да се оформи и првата слободна територија. На крајот, при ослободувањето во 1944 година во Македонија дејствувале 24 ударни, 4 артилериски, 3 инженерски и по 1 коњичка и 1 моторизирана бригада со оформена власт на целата територија.

²⁶⁸ Од „Стенограми од надитрувањето на Русија и Америка околу Егејскиот дел на Македонија во ООН пред 50 години“, осврт објавен во скопската ревија „Фокус“, I и II, 2001.

обид за локална власт во Македонија е преку окупациониот областен директор Тома Петров, како централна фигура во тој напор. На тој состанок на 19 истомисленици, на 28 август 1944 година, во Скопје присуствувал и командантот на 5-тата бугарска Армија од Македонија, Кочо Стојанов, а се расправало и за распоредот на активностите по повлекувањето на бугарската Армија од Македонија. Но, тој обид на Германците пропаднал, бидејќи кај присутните немало согласност за предлозите на Петров.

Вториот обид за формирање на прогерманска власт во Македонија била најавата за формирање на „**Независна Македонија**“, под паролата позната уште од 20-етите години, овој пат на чело со Иван Михајлов, кого Германците со специјален авион го довеле во Софија на 4 септември 1944 година. Со тоа, макар за кратко, Македонија преку еден нејзин експонент, требала да стане „субјект“ во меѓународните односи. Откога пристигнал во Скопје, Михајлов извршил неколку консултации (на 6 и 7 септември) со некои негови приврзаници. По само два дена тој, на своите спонзори од Третиот рајх, им го соопштил своето сознание дека „од ова ништо не бидува“.²⁶⁹

Таков субјект, на теренот, веќе пред месец дена бил воениот фактор на македонските партизани, кои го конституирале АСНОМ како највисоко тело на власта во Македонија, настан на кој присуствувале и воени претставници на Големите сили - членки на Антифашистичката коалиција. Манифест од АСНОМ од 2 август 1944 година бил значајно попривлечен за Македонците, а со него ним им се отворале **пошироки перспективи** од обидот на Германците и нивните квислинзи. Со АСНОМ, во неговото решение со кое тој се прогласува за врховен, законодавен и извршен орган на власта во Македонија упорно, 13 пати во 14-те члена на ова Решение се провлекува дека се работи за „македонска држава“.²⁷⁰ Воедно во решенијата се повикувале и

²⁶⁹ Марјан Димитриевски „Германски документи за Македонија“, Том 1, Книга 1 – „Обидот на Третиот рајх за создавање на ‘Независна Македонија’ во 1944 година“, Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2001, стр. 86-119.

²⁷⁰ Види го Прилогот бр. 6, на стр. 390.

Македонците под Бугарија и Грција дека „обединувањето на целиот македонски народ зависи од вашето (нивното – м.з.) учество во гигантскиот антифашистички фронт“²⁷¹.

Иако Иван Михајлов, кој во Скопје се впуштил во консултации со германски и експонирани локални елементи за формирање некаква „Независна Македонија“, тој „во ниеден случај не сакал да дојде во судир со **новите бугарски власти** во Софија, бидејќи тој со нив во ова време е во постојан контакт“. Бугарија била пред капитулација (на 8 септември советските единици на маршалот Толбухин влегле на бугарска територија), па и новите бугарски власти со повлекувањето од Македонија и Тракија, de facto влегувале во подготовка за објавување на војна на Третиот рајх.²⁷² Новата, Отечено фронтовска влада на Бугарија, предводена од Кимон Георгиев, со стапувањето на власт на 9 септември 1944 година, на Црвената армија и ветила безусловна капитулација на Бугарија.

За **неуспешниот обид** на Германците со Петров и со Михајлов да формираат државен апарат во Македонија говорат и неколку германски извори, а самиот Михајлов во интервју дадено во Рим пред неговата смрт во 1989 година, наводно, рекол дека таква власт „одбил, бидејќи не сакал да ја преземе одговорноста за штетата што би му ја нанел на неговиот народ...“.²⁷³ Што е уште поинтересно и германски автор (Валтер Хаген, шпион на Хитлер) наведува дека Михајлов не ја реализирал идејата за оформување на таква државна структура бидејќи „не можела да води самостојна надворешна политика“.²⁷⁴

²⁷¹ „Зборник на документи АСНОМ“, ИНИ, Скопје, 1964, стр. 265.

²⁷² Марјан Димитриевски „Германските документи за Македонија“, исто, стр. 105.

²⁷³ Од наводното интервју кое Михајлов му го дал на писателот Борис Вишински на 1.10.1989 (преку писмена кореспонденција), а кое е објавено дури на 8.1.2001 година во софиска „Демократија“ (стр.10/11), под наслов „Радко: Аз съм българин от Македония“. Меѓутоа, познавајќи ја атмосферата во станот и луѓето околу Михајлов во Рим, овој автор тврди дека одговорите конципирани во ова „интервју“ се дело на сопругот на Вида Боева (која во Рим, како домаќинка и медицинска сестра, се грижела за Михајлов повеќе децении), Стојан (Антон) Попов, кој во тоа време бил бугарски емигрант, соработник во бугарската програма на Радио Ватикан.

²⁷⁴ Walter Hagen (псевдоним на Wilhelm Höttl), „Die geheime Front“, Nibelungen Verlag, Linz/Vienna, 1950, цитиран и од Владимир Перев во скопскиот неделник „Фокус“ од 13.3.2015, стр. 46.

Така, под дејство на реалните услови на теренот (во Вардарскиот дел на Македонија) доаѓа до оформување и прифаќање на **Македонија како меѓународен субјект**. Суштински и формално, тоа произлегува од донесените одлуки на Заседанието на АСНОМ, но и од третманот на тоа Заседание од страна на соседите и од страна на претставниците на Големите сили - членки на Антифашистичката коалиција: со нивното присуство на самото Заседание и de facto одобрување на Одлуките на АСНОМ. Овие странски претставници помасовно биле присутни и на Вториот конгрес на Антифашистичката младина на Македонија (6/7 јануари 1945 година) кога покрај англиската воена мисија, присутни биле и претставници на советската, бугарската, грчката, албанската, српската, хрватската, словенечката и црногорската младина.

На сите постасномски собири, според одлуките (Решенијата)²⁷⁵ од 2 август 1944 година, Македонија е третирана како **суверена држава**, независно што во одделни одлуки се повикува на заедничка борба и градење на заедништво со другите народи на југословенскиот простор. Меѓутоа, дури и малите застранувања од овој генерален тренд изграден во време на последните денови на војната, во повоениот период доведоа до расправи, тензии и кадровски чистки меѓу асномците.

Под влијание на актуелните повоени состојби на меѓународната сцена и на положбата на новата Југо-федерација (особено кризата околу Трст), односно законските и уставните акти со кои се дефинирала положбата на федералните единки во однос на центарот, Македонија и нејзиното раководство дејствувале под влијание на тие состојби. Но притисокот врз **свеста на македонските борци** бил голем, тие пред Богомилскиот поход во 1943 година престојувале во Егејскиот дел на Македонија и заеднички се бореле со борците на Грчката народно-ослободителна војска (ЕЛАС), во чии редови не мал број борци биле етничките Македонци. Како природна појава во една таква заедничка

²⁷⁵ Група автори „Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за независна држава“, Том втори, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1981, стр. 590.

борба против заедничкиот непријател, се рециклирале и слоганите за обединување на Македонците.

Спецификата на македонската политичка сцена во време на ослободување на земјата е и вклучувањето на граѓанските елементи на **сите нивоа на новата власт**. Потребата за вклучување на такви поединци во Владата на Демократска Република Македонија била во склад, како што наведов погоре, и со ветувањата на новото југословенско раководство пред антихитлеровата коалиција, што требало да биде доказ за меѓународниот кредибилитет на НОД во очите на оваа коалиција. Такви граѓански политички елементи највидни биле вклучени само на „сојузно“ ниво. Но, во Македонија заради недостаток на предвоен политички живот со македонски кадри во граѓански партии, македонското воено раководство, поведено од реалните услови на теренот, се обидело, со вклучување на симпатизери на движењето, да направи еден значаен чекор кон сопствена афирмација како достоинствен член на Антихитлеровата коалиција.

Како болна точка во историската верификација на фактите од овој период, а во контекст на својата меѓународна положба, останува одлуката на НОД на Македонија да го исполни барањето на раководството на НОД на Југославија за упатување на своите воени единици за **потиснување на германските трупи** од северните територии на Југославија. Ако, од една страна, тоа значело напуштање на дотогашната политичка платформа (па и во одлуките на АСНОМ) за национално ослободување на сите делови на македонскиот народ, од друга страна, значело и исполнување на меѓународната обврска зацртана во Атлантската повелба за забрана на територијални промени, односно за не менување на предвоените граници по победата над фашизмот.

Тоа „национално ослободување на сите делови на македонскиот народ“ од АСНОМ, поттикнало силен **наплив на емоции** во партизанските редови дека биле создадени реални меѓународни услови за обединување на сите Македонци во една држава. Овој ентузијазам, особено бил присутен во редовите на подоцна припоените симпатизери и граѓански елементи во редовите на партизаните. Не мало влијание за

таквите состојби било и објавувањето, веќе во ноември 1944 година во Штип, во публикацијата „Нов живот“ на статијата на Васил Ивановски,²⁷⁶ „За соединување на македонскиот народ“. Во неа, иако Ивановски бил свесен и навел дека обединувањето на македонскиот народ „навистина е деликатно, едно големо дипломатско прашање“, тој решението го гледал во одлуки донесени на една повоена мировна конференција, а врз основа на декларациите на сојузниците за самоопределување на народите.

Сепак, најзначајниот елемент во утврдување на својата суверена волја за сопствена држава, суверен национален (и меѓународен) субјект, Македонците го искажаа со вооружената борба за слобода и ослободување на земјата со сопствени сили. Протерувањето на окупаторските војски и нивната каква-таква администрација, биле резултат на едно општонародно востание кое преминало во воена офанзива. Дополнителното и лимитираното вклучување на дел од **поранешната воена сила на Бугарија** во акциите во Македонија наишло на отпор во Македонија. Оваа бугарска воена експедиција била договорена во разговорите на Тито со една бугарска Отеченофронтуска делегација во Крајова на 5 октомври 1944 година. Според Владимир Дедијар, таа бугарска делегација „молела на нивната војска да ѝ се дозволи, заедно со единиците на НОВ и ПО на Југославија, да учествува во последните операции против Хитлеровата армија и така барем донекаде да се искупи за поранешниот колаборационизам со нив.²⁷⁷

Меѓутоа, „**камен темелникот**“ бил поставен – биле донесени, и тоа во воени услови, одлуките на АВНОЈ и на АСНОМ, кои во суштина „беа израз и одраз на општествена и државна еманципација на еден

²⁷⁶ Васил Ивановски е македонски револуционер и комунист, член на ВМРО (обединета), учесник на АСНОМ и прв главен уредник на „Нова Македонија“. Тој дошол во судир со повоената македонска власт околу прашањето за континуитет на македонското национално минато и кодифицирањето на македонскиот литературен јазик. Емигрирал во Бугарија, каде, пак, бил осуден на седум годишна робија. Негово најпознато дело е „Зошто Македонците сме одделна нација“ издадено во 1934, под псевдоним Бистришки (Од „Личности од Македонија“, во редакција на Јован Павловски, МИ-АН, Скопје, 2002, стр. 115/6.)

²⁷⁷ Vladimir Dedijer: “Dokumenti 1948”, knjiga I, Rad, Beograd, 1979, стр.31.

простор, подеднакво богат и оптоварен со разнородни економско-социјални, верско-национални и други култури и структури“.²⁷⁸

Подготовките за формирање на **државни органи**, паралелно со последните воени операции во Македонија, во последните месеци на 1944 година, течеле забрзано и со извонредна динамика. Како снажно пропагандно средство, веќе не биле соодветни соопштенијата, прогласите или списанието на ЦК на КПМ и на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија „Илинденски пат“, па како гласник на новата ера, на новата власт – Народниот фронт на Македонија, во Врановци на 29 октомври 1944 година бил отпечатен првиот број на весникот „Нова Македонија“ на македонски јазик.²⁷⁹ Весникот „Нова Македонија“ и со својот наслов требало да биде контрапункт на „Независима Македонија“ (од 1923-1926 година) или на оној „Целокупна Бџлгария“ (од 1941-1944 година) дистрибуирани на бугарски јазик и на територијата на Македонија. Тоа бил јасен, јавен сигнал дека новата власт нема никаква допирна точка со власта за време на окупацијата или со нивните претходници кои си издавале свои гласила. На 13 ноември 1944 година, на денот кога е ослободено Скопје, од германските војски била формирана првата **Комисија за македонската азбука**, како необорлив доказ за државотворниот напор на партизаните за поставување на (во случајов и на) етно-културните темели на македонската држава. Оваа Комисија, низ жестоките дискусии за прифаќање на одделни веќе применети форми на графоними кај одделни словенски народи, создала пат и платформа (азбуката е утврдена на 3 мај 1945 година) за оформување на автохтона изразна/пишана форма на македонскиот јазик. На таа основа, следувале и изданијата за „Правописот на македонскиот јазик“ (7 јуни 1945 година)²⁸⁰, „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“, „Букварот со Читанка“ (со одлучувачки придонес на Блаже Конески), „Програмата за историјата на македонскиот народ“, а

²⁷⁸ Radovan Radonjić: „Međaši ..“, исто, стр. 78.

²⁷⁹ Вториот број на весникот „Нова Македонија“ е издаден по ослободувањето на Битола, а третиот број во ослободеното Скопје на 13.11.1944.

²⁸⁰ Подоцна во 1950 Конески, заедно со Крум Тошев го објавуваат реновирираниот „Македонски правопис со правописен речник“.

на 28 јануари 1946 година од печат излегла и првата „Македонска граматика“ (од Круме Кепески).²⁸¹ Со овие изданија на светската лингвистика се запозна со темелите и структурата на македонскиот јазик - сведоштвото за самобитноста на македонскиот народ.

Само десет дена по ослободувањето на Скопје, основана била Македонската филхармонија, донесена била Одлука за формирање на Школа за народни учители, за Народна библиотека „Климент Охридски“..., а на 28 декември 1944 година проработело и Радио Скопје со директен пренос од Второто Заседание на АСНОМ. Следувале и други одлуки во образованието и културата²⁸² кои го имале префиксот „македонски“, „државни“...

Оформени биле и други **сталешки и професионални организации**, со што се заокружувал новиот општествен, политички, економски и културен систем на оваа нова држава, а на темелите на искуствата во борбата за афирмација на сите негови, па и другоетнички сегменти во Македонија во минатите векови. Така, на 17 февруари 1946 година формирано е Здружението на новинарите на Македонија, со претседател Мито Хаџивасилев-Јамин, а една недела потоа, на 24 февруари 1946 година Друштвото на ликовните уметници на Македонија со претседател Никола Мартиновски. Бујното повоено литературно творештво довело, на 13 февруари 1947 година да биде оформено и Друштвото на писателите на Македонија, со претседател Блаже Конески; на 16 февруари 1949 година е издаден и првиот број на „Студентски збор“, органот на Сојузот на студентите на Македонија... Првата книга поезија за деца на македонски јазик, „Овчарче“ од Лазо Каровски била издадена на 17 февруари 1946 година, а првата премиера на една куклена претстава (по народната приказна „Силјан Штркот“) е изведена на 26 април 1946 година.

²⁸¹ Подигајќи го нивото на кодификација на литературните форми на македонскиот јазик, Блаже Конески на 13.10.1952 ја издаде „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ (Прв дел, а во 1954 - Вториот дел).

²⁸²Во овој контекст, на планот на презентација на културата на македонски јазик и од македонски автори треба да се наведе дека на само 10 дена од ослободувањето на Битола, таму, е изведена театарска претстава – едночинката „Петимениот Ѓоре“ од Владо Малески, а во организација на Димитрие Османли.

Со Закон на Народното собрание од 25 февруари 1949 година, на 24 април 1949 година отпочнал со работа Државниот Универзитетот во Скопје „Кирил и Методиј“, со Уредба на Владата на НР Македонија, на фолклорниот ансамбл „Танец“ за „Државен ансамбл на НР Македонија“²⁸³... Формиран бил и државниот балет, а првата балетска претстава „Валпургиска ноќ“ била изведена на 27 јануари 1949 година.

Со овие одлуки, идеолошката основа и карактерот на општествено-политичките односи како да биде ставени во втор план, во однос на обликот на државното уредување, што во голем обем ја зацврстило привлечноста за нивната реализација од страна на пошироките маси во ова хетерогено општество. Неспорно е дека степенот на нивната прифатливост, снажно се манифестираше со спремност за помасовно приклучување на припадниците од **етнички мешаните средини** во антифашистичката борба. Овие тенденции биле транспонирани и во целиот период на борбата на Македонците во антифашистичкото движењево соседните држави.

Во повоениот период, од државно-правна, но и од меѓународно-правна гледна точка, Македонија во денешниве државни граници минала низ доста специфичен развој. Конституирајќи се како држава на македонскиот народ, Демократска Македонија²⁸⁴ од Првото заседание на АСНОМ во манастирот Прохор Пчински, на 2 август 1944 година, па сè до усвојувањето на Уставот на Народна Република Македонија (НРМ) на 31 декември 1946 година, строго формално гледано, претставувала **независна и самостојна држава**²⁸⁵, субјект и на меѓународното право! Погоре наведов некои примери, во овој период, на настојување за изградба на сопствени државни механизми и институции во Македо-

²⁸³ Од едицијата „Танец – 50 години амблем на македонската култура и уметност“, НИП „Нова Македонија“, Скопје, 1999.

²⁸⁴ Демократска Федеративна Македонија, на 8.3.1946 го менува своето име во Народна Република Македонија, со одлука на Президиумот на Народното собрание.

²⁸⁵ Како што наведува поранешниот претседател на Република Македонија, Киро Глигоров, во своето интервју за скопскиот неделник „Пулс“ од 31.12.1999, стр. 19. Во оваа смисла постојат бројни примери на акти кои говорат за суверени одлуки на органи на една самостојна државна.

нија, кои подоцна се надополнуваа и доизградуваа како стабилен државно-правен систем.

Во тие повоени денови, кога се удирале темелите на новата држава, не била запоставена ни **традицијата**, онаа религиозната на православно македонско население, за разлика од многу други средини кои во тие времиња, заради доминантниот идеолошки карактер на режимот се обидуваа да ги маргинализираат, па и да ги избришат тие традиции од народната меморија. Така, во Македонија на 4 март 1945 година, дури десетина дена пред да се оформи и првата Влада, во Скопје бил свикан првиот Црковно народен собор. На него, на искуствата од Првиот свештенички собор во 1943 година во Издеглавје, била покрената иницијатива за создавање на Македонската православна црква, како наследничка на Охридската архиепископија, која во 1767 година, на барање на Цариградската патријаршија, беше укината од страна на Султанот Мустафа III.

Премрежјата во меѓународната афирмација на субјектот

Со реализација на сонот за владеење со сопствената судбина во 1944 година, а по неуспешното прво големо востание од пред четири децении, кај Македонецот избувнале, отворено се манифестирале максималистичките национални аспирации. За разлика од целовитоста на територијата на географска Македонија од времето на Османската Империја, кога доминирала мешавината на романтичарските со максималистичките аспирации за **обединување** на сите Македонци во една држава, во 1944/5 година тие се судрувале со реалната политичка констелација на силите на меѓународната (политичка и воена) сцена. Воедно, држењето на оружје во рацете, како гаранција за сувереност и власт на сопствената територија, за Македонците создало и чувство дека тие се значаен, ако не меѓународен, тогаш регионален субјект, за што, објективно, не биле создадени ниту внатрешни, ниту меѓународни услови.

Актуелните и идни анализи и отворањето на нови архиви ќе покажат дали и колку, во тие меѓународни констелации, во и по Втората светска војна, имало простор за да се избори **поинаква позиција** и да се постигнат поинакви резултати од актуелно верификуваните национални интереси на југо-федералните единици и афирмација на посебните нивни интереси на внатрешен и на меѓународен план. Имало ли услови и простор за позначајно осамостојување од центарот и посуштинско наметнување на националните (а со тоа и на македонските национални) интереси, сè до самостоен суверен развој и таква нивна меѓународна позиција?

Првите сигнали дека борбата се води и за обединување на Македонците во една самостојна, автономна или федерална единица беа видни во текот на борбените дејствија на антифашистичките сили на македонскиот народ. Самите македонски партизани, несвесни и недоволно информирани за стратешките интереси и меѓусебните односи на водечките сили на Антихитлеровата коалиција нашироко ја афирмирале таа автономистичка позиција. Највисоко, пак, **преговарачко ниво** за такво (макар и делумно) обединување било постигнато во односите меѓу југословенските и бугарските комунисти, кои од ноември 1944, па до крајот на 1946 година, постојано тоа прашање го држеле на преговарачката маса, паралелно со преговорите за формирање на федерација на сите словенските народи на Балканот.

Меѓутоа, степенот на постигнатата формална самостојност, и еднаквост со другите федерални единици со Уставот на НРМ од 1946 година²⁸⁶, Македонија во рамките на ФНРЈ, за нестабилните повоени состојби во Бугарија и во Грција, за Софија и Атина, била претставена како опасност за нивниот национален суверенитет и територијален интегритет - не само во нивните националистички средини! Снажната,

²⁸⁶ Сите напори за постигнување на согласност за Федерација на сите словенски народи на Балканот го одолговлекувале и свикувањето на Уставотворните собранија на народите кои во Јајце во 1943 година биле означени како рамноправни чинители на идната држава, наследничка на Кралството Југославија. Така, во Македонија, дури на 22.9.1946 биле одржани избори за Уставотворно собрание, кое на крајот на таа година го донело и Уставот на НРМ.

по 1943 година, меѓународна афирмација на партизанското движење на целата територија на предвоена Југославија предизвикало воздржаност во толкувањето на идеите за **Балканска федерација**, третирани икако напор на Белград за хегемонистичка позиција на Балканот. Во тие услови и идеите за обединување на Македонците, околу НРМ, биле третирани како дел од таа експанзија (која на теренот била видна со продорот на југословенските партизани во Истра, сè до Трст), а на поширок меѓународен план тие идеи биле во спротивност на Договорот од Москва (меѓу Сталин и Черчил во Москва од 9-19 октомври 1944 година) за поделба на сфери на влијание.

Во текот на споменатите преговори меѓу југословенските и бугарските власти околу најавената **Федерација на јужнословенските народи**, основен проблем искрснал за рамноправноста на овие народи во идната федерација. На маса било поставено прашањето дали Бугарија би била седмиот федерален субјект, покрај другите шест федерални единици (меѓу кои, за прв пат суверените народи Македонците и Црногорците, заедно со многунационалната Босна и Херцеговина се конституирале во федерални субјекти) или Бугарите да бидат **партнер еднаков со сите народи** на територијата во поранешното Кралство Југославија (дводелна федерација). Првата солуција, предлагана од ФНРЈ, со оглед на претходниот авнојски статус на суверена држава, за Бугарија не била прифатлива. Овие преговарачки позиции, во кои не мало влијание било посветено и на обединувањето на Македонците од Вардарскиот и Пиринскиот дел во една, евентуална, федерална единица, Моша Пијаде ги обелоденува во неговата брошура, издадена во 1949 година од страна на издавачката куќа „Култура“ од Скопје, веднаш по раскинувањето на односите на ФНРЈ со земјите членки на Информбирото.

Моша Пијаде мошне активно, претходно, на 6 септември 1946 година на **Париската мировна конференција**, го отворил и прашањето за Македонците во Грција. Притоа истакнал дека заради „трагедијата на храбриот (македонски – м.з) народ, крајно време е да се реши ова болно прашање на начин што ќе му овозможи на овој народ да се обедини и

во својата етничка целост да ја ужива слободата и независноста, кои денес ги ужива само во НРМ во рамките на југословенската федерација... И затоа го поставувам прашањето за Егејска Македонија...“ . Ова тој го изјавил на Седницата на која се расправало за границите на југот на Балканот, а при истакнувањето на барањето на Бугарија за излез на Егејското Море (Западна Тракија). Тој истап на Пијаде не бил случаен и не бил само како некоја **противтежа** на изјавите на грчките претставници за експанзија кон север, а бил и најава за истапувањето на македонскиот претставник во југословенската делегација - Димитар Влахов, пет дена потоа. Имено, Влахов, добивајќи збор на Конференцијата се осврнал на територијалните претензии на Грција (ги нарекол дека се претензии на „грчките монархофашисти“), па ги навел изјавите на грчкиот премиер Константинос Цалдарис од 18 март 1946 година за **„стратешки измени на границите“** спрема НРМ и на генералот Мазеракис, кој побарал припојување кон Грција на Струмица, Демир Капија и Битола.²⁸⁷

За некои **контрадикторности** во третманот на идното уредување во Македонија се осврнале и британските дипломати во Белград во 1946 година. Тие во своите извештаи забележувале дека југословенските и грчките комунисти кои ја поддржувале идејата за автономија на Македонија, истовремено „се спротивставуваат на старата идеја на ВМРО за автономна Македонија“.²⁸⁸

Но, од Македонија до Белград допирале гласови за сестрано рапидно стабилизирање на македонската **национална свест**, а од таму сè поприсутен бил напорот да се ублажат јавните изливи за самостојна и независна, а со тоа и за некоја обединета Македонија. Една потврда за таквиот однос на Белград е и поднесеното барање на Димитар Влахов од 7 мај 1948 година - во ФНРЈ да се воведат државен празник, посветен на просветителите Кирил и Методиј - барање кое

²⁸⁷ Владимир Дедијер „Париска конференција“, Култура, Београд, 1947, стр. 362-365.

²⁸⁸ Тодор Чепреганов и Лилјана Пановска „Граѓанската војна во Грција и британската дипломатска кореспонденција“, ИНИ, Скопје, 2011, стр. 64.

останало без одговор.²⁸⁹ Но одговорот, директно дошол од владејачката елита во Скопје. По опстојни подготовки на 24 април 1949 година се одржало Основачкото собрание на првиот македонски Универзитет кој го добил името на сесловенските просветители Кирил и Методиј,²⁹⁰ со македонски, и кадри од другите федерални единици. Еволутивно гледано, и оформените македонски **научни и просветни кадри** од Универзитет „Кирил и Методиј“ (УКИМ), подоцна, сесрдно помогнаа во оформувањето на кадрите во новоотворените универзитети во Приштина (1969 год), а потоа и во Битола (1979 год), Тетово (1994 год), Штип (2007 год). Тие професори и научници од УКИМ, воедно беа и првите членови на Македонската академија на науките и уметностите, која беше основана со одлука на Собранието на СРМ на 22 февруари 1967 година, а со тоа дефинитивно се дооформи и еден сеопфатен образовно-научен систем на една нација и на една држава.

Истражувањата сведочат дека тие македонистички тенденции и нивното третирање од страна на центарот – Белград, биле **будно следени** и од британските претставници во Македонија. Уште кога ги пренесувале вестите од Второто заседание на АСНОМ, Британците со олеснување известувале дека таму „не било споменато контроверзното македонско прашање“, бидејќи Тито под контрола ги ставил македонските елементи.²⁹¹ За нив, во 1946 година, битно било дека вооружени македонски единици (од НРМ) не биле видени во Егејскиот дел. Тоа биле заклучоците на британските повоени дипломати, кои од една страна, ги следеле инструкциите на Лондон за зачувување на предвоеното status quo на Балканот, а од друга страна, од теренот, заради видните разлики во повоените државни интереси меѓу Белград и Москва, сè

²⁸⁹ Види го освртот „Димитар Влахов барал – Тито го игнорирал“ на Блаже Миновски, објавен во скопски „Дневник“ на 23/4.5.2016, а врз основа на оригиналното писмо на Влахов.

²⁹⁰ На 20-годишнината од основањето во 1969 година, во името на Универзитетот беше додаден и терминот „Свети“ („Св. Кирил и Методиј“).

²⁹¹ Како такви елементи Тодор Чепреганов ги споменува Павел Шатев, Петар Пирузе, Киро Глигоров, Методија Андонов – Ченто, Шакир Војвода, Пенко Брашнаров, Михајло Апостолски, Лазар Соколов и др., во неговото интервју во скопскиот „Утрински весник“ од 23.1.2002, под наслов „Македонската историја не треба да се преиспитува“.

поотворено ја најавувале помошта за обновување на девастираната од војната југословенска економија, иако менаџирана од комунисти.

Резолуцијата на **Информбирото** од јуни 1948 година, или т.н. судир меѓу Тито и Сталин, извонредно се вклопил во интересите на западните демократии. За нив, помала штета било губењето на католичката Истра за католичките Хрватска и Словенија, од отворање на грчките граници за оформување на власт на православните Словени, власт што ќе допира до Егејското Море (а со тоа и влијание на Русите). Во геостратешките поместувања, самостојна Македонија во границите на федерацијата ФНРЈ, за светските дипломатски велесили веќе било „апсолвирано“ прашање, односно со „подигањето“ на правата на Македонците (во ФНРЈ), не се сметало како некои за нив акутно прашање. Тоа јасно било видно во расправите во новоформираната Организација на обединетите нации (ОН), а екстремно манифестирано со учеството на Велика Британија и САД во воениот пораз на Демократската армија на Грција, во која масовно партиципираа и Македонците.

За Британците секоја манифестација, пројава за правата на Македонците во Грција се косела со нивната глобална политика во делот на Балканот и претставувала **националистички излив** (за да не се отвораат прашања за граници и за територии). Нивните интервенции во Белград за „контрола на македонскиот национализам“ не вродиле со плод и заради актуелната затегнатост на источните граници на Југославија. Така, и кога Лазар Мојсов²⁹² говорел за угнетувањето и робувањето на Македонците по грчките острови, бил означуван како „бесен македонски националист“ (во телеграмата на британскиот амбасадор во Белград Чарл Пик, испратена до Лондон на 17 мај 1950 година).

Од друга страна, и Американската разузнавачка агенција (**ЦИА**) го следела секој чекор на просоветските тенденции за искористување

²⁹² Лазар Мојсов е македонски и југословенски дипломат и државник кој покрај извршувањето на највисоките правосудни функции (обвинител и претседател на Врховниот суд на Македонија 1945-51), бил и шеф на ДКП на Југославија во Монголија, Австрија и во ОН во Њујорк (1958-74), а во еден мандат и претседател на ГС (1977-78). Бил и заменик и државен секретар за надворешни работи (1982-84). Како член на Претседателството на СФРЈ бил и негов претседател во 1987-8.

на т.н. македонско прашање. Нејзините агенти на 22 август 1950 година известувале за активностите на некаков „од советите спонзориран Слободен македонски комитет“, кој бил под „директна политичка директива на советскиот амбасадор во Софија“. Овој Комитет, според ЦИА, „бил формиран со цел да промовира едновремени побуни во грчка и југословенска Македонија во интерес за формирање на Обединета македонска република“.²⁹³

Дали светските сили, сепак, НРМ ја гледале како можен иден терен за пресметки, заради својата стратешка местоположба, но и ниското ниво на развој во однос на своите соседи? Неспорно било дека по ослободувањето во ноември 1944 година, во однос на другите федерални единици, Македонија материјално и кадровски била во најлоша состојба: 171 високообразован, 4 доктори на науки, десетина километри бетониран и само еден километар асфалтиран пат, само неколку индустриски капацитети (главно монополи за обработка на тутун) и неколку активни рудници, безмилосно експлоатирани за време на окупацијата (1941-1944). Но и во такви услови, македонските раководители продолжиле со своите активности за **поддршка на Македонците** надвор од државните граници. Тие активно соработувале со раководството на реалната власт на Народно-ослободителниот фронт на Грција (ЕАМ), а подоцна и со Демократската армија на Грција во Егејскиот дел, и секако, со Македонците во нивниот состав. Во тој контекст, карактеристичен е третманот на **борбата на Македонците од Егејскиот дел** на Македонија, од страна на раководството и јавноста во Демократска (Народна) Република Македонија. Тие нашироко ја афирмирале оваа борба, темелно ја евидентирале и ја ставале меѓу приоритетите во својот ангажман пред странските дипломатски претставници. Ова особено било присутно за време на Граѓанската војна во Грција, кога се известувало за воените и политичките активности на антивладините сили во Грција и рамноправното учеството и борбата за свои права на

²⁹³ CIA-RDP82-00457R005600510012-5 (Approved for Release 2001/03/17).

Македонците од Егејскиот дел. Притоа се потенцирала улогата во тие активности на Паскал Митревски²⁹⁴... За разлика од нив, некои кадливо повоената југословенска федерација, оваа борба ја споменуваа само како составен дел на „борбата против монархофашистите на грчкото левичарско движење“,²⁹⁵ без споменување и на националната компонента во тој борбен ангажман.

Со избивањето на Граѓанската војна за обединување на силите меѓу Народно-ослободителниот фронт на Македонците (НОФ) и Демократската армија на Грција (ДАГ), на **рамноправна основа** преговарале Михаил Карамитчиев, Паскал Митревски во име на НОФ и Маркос Вафијадис во име на ДАГ. По седум месеци преговори, во октомври 1946 година постигната е согласност за обединување на вооружените единици на НОФ и ДАГ, прокламирана била еднаквоста на правата на сите етнички групи и заземен бил став против каква било автономија во рамките на грчките граници. При приклучувањето, спрема некои процени,²⁹⁶ од вкупната борбена сила на ДАГ од 22.000 борци, единиците под контрола на НОФ броеле околу 14.000 борци. Воедно, повоеното раководство во НРМ сесрдна помош им давале и на Македонците и на локалните власти во Пиринскиот дел на Македонија, во Бугарија, како и на оние во Мала Преспа и Голо Брдо во Албанија. Помошта во областа на културата и образованието доминирала, со нагласка на зачувување на македонскиот **јазик и традиции**.

Што се однесува до прифаќањето на реалноста - соработката на повоената Македонија со Отечественофронтовска Бугарија, таа во 1946 година достигнала, барем јавно, **висок степен**, со тенденција на една преодна фаза кон присоединување на Пиринскиот дел кон НРМ. За таа цел на X-иот Пленум на Централниот комитет на БРП(к) од 10 август 1946 година, во точката 3 од нивните Решенија, се вели: „...до

²⁹⁴ Паскал Митревски е раководител на Народноослободителниот фронт на Македонците од Егејскиот дел и министер во Привремената демократска влада на Грција (1949).

²⁹⁵ Иван Караианов „Борба грчке демократије против монархофашизма“, публикација во издание на белградска „Борба“, 1947.

²⁹⁶ Пошироко види кај С. М. Woodhouse: "The Struggle for Greece, 1941-1949" C. Hurst & Co. Publishers, London, 2002.

присоединувањето на Пиринскиот крај со НР Македонија, БРП(к) неопходно е систематски да работи на културно приближување на македонското население од овој крај со НР Македонија, на популаризирање, во нивната средина, на работата и достигнувањата на НР Македонија, на македонскиот јазик и на македонската литература, на запознавање на историјата на македонскиот народ, како што се предава таа во училиштата во Македонија...²⁹⁷ Како показ за оваа бугарска политика била организирана и манифестацијата на пренесување на моштите на македонскиот револуционер Гоце Делчев од софиската црква „Света Недела“ и нивно положување во скопската црква „Свети Спас“ на 15 октомври 1946 година.²⁹⁸ Овој пристап кон Македонците во Бугарија официјално кулминира и со слободното изразување на националноста на сите бугарски граѓани при спроведувањето на пописот во декември 1946 година, кога како етнички Македонци се изјасниле 252.908 жители на Бугарија.²⁹⁹

Целиот тој политички приод кон дефинирање на македонскиот народ како **државотворен субјект** се заокружува со формулациите во Уставот на НРМ, од 31 декември 1946 година. Во чл.1, од овој Устав, прво се прогласува дека „Народна Република Македонија е народна држава од републикански облик, за потоа во чл.2 да се наведе дека „...изразувајќи се, врз основа на правото на секој народ на самоопределување, вклучително правото на отцепување и на соединување со други народи, својата слободна волја, македонскиот народ се соедини врз основа на начелото на рамноправноста... - во заедничка сојузна држава ФНРЈ“.³⁰⁰ Само (дотогаш) самостоен, државотворен народ можел да донесе ваква круцијална одлука за својата иднина, што

²⁹⁷ „Македонија низ вековите“, Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2001.

²⁹⁸ Моштите на Гоце Делчев во софиската црква „Света Недела“ во 1917 биле положени од страна на Михаил Чаков, кој нив ги ископал од месната црква во село Баница (Егејскиот дел на Македонија), каде Делчев бил погребан по загнувањето во судирот со османлискиот аскер на 4.5.1903.

²⁹⁹ Овој податок од официјалните бугарски статистички документи го користи Предраг Вуковиќ во својот текст „У служби старог“ (објавен во белградска „Политика“ на 7.12.1975).

³⁰⁰ Група автори „Документи за борбата на македонскиот народ...“, исто, стр. 648.

воедно претставува и одлука на еден суверен субјект, во смисла на субјект во меѓународните односи. Со тоа, секоја членка на таква федерација, значи и Македонија, станува одговорна за сите права и обврски кои произлегуваат од влегување во членство на федерацијата во меѓународните организации, како што тоа било при основањето на ОН на 24 октомври 1945 година.

Ако се тоа факти и конкретна форма на државно-правно регулирање на односи, кое има јасен континуитет на национална обое-ност бидејќи своите корени ги влече од Илинден и Народноослободителната војна, преку одделни акти на партизанските единици и на повоените органи на власта во Македонија, тогашните конкретни и реални состојби на меѓузависност на **релација Скопје-Белград** даваат дивергентна слика. Затоа, автономното скромно настапување на македонските органи на надворешен план, во овој повоен период, може да се гледа и како потреба на раководството на повоена Југославија за градење на поагресивна политика, пред и за време на одржувањето на Мировната конференција, но и како внатрешно-политичка потреба, еден вентил за излив на романтизмот на федералните единки во однос на нивните национални традиции.

Во овој контекст, карактеристично е, пак, изоставувањето на терминот Пиринска Македонија и на македонското национално малцинство во Бугарија во Бледските спогодби меѓу СФРЈ и НР Бугарија од 1 август 1947 година,³⁰¹ иако тие теми, покрај идеите за формирање на Федерација на Јужните Словени, биле најзастапени во југословенско-бугарските преговори во Блед. Како замена за таквиот нивен меѓудржавен третман, бугарскиот Президиум на Големото Собрание, донесува два указа, бр. 231 од 24 декември 1947 година и бр. 148 од 5 февруари 1948 година, со важност од 15 септември 1947 година - за ис-

³⁰¹ За овие настани Слободан Нешовиќ ќе напише: „Тие спогодби се однесуваат на пријателството, соработката и заемната помош, на стопанската соработка, на двосопственичките имоти и на царинските олеснувања. Меѓутоа, заради состојбите во Бугарија, стравот главниот Договор (за пријателство, соработка и заемна помош) да не биде разбран „погрешно“ во Бугарија и во Москва (Сталин), како и во однос на Македонците и Пиринска Македонија, иако и потпишан, (Договорот – м.з.) не бил објавен“ (Slobodan Nešović “Bledski sporazumi – Tito-Dimitrov (1947)”, “Globus”, Zagreb, 1979, str. 648).

плата на плати на македонските учители за изведување на настава на македонски јазик во училиштата во Пиринскиот дел на Македонија.³⁰²

Тоа се состојби на експонирање на една државна структура во кои се создавале услови и за формирање на **македонски кадри** за работа во странство. Историјата бележи дека како **прв македонски дипломат** испратен во Софија, бил именуван Кирил Миљовски, уште во октомври 1944 година³⁰³ – одлука донесена во воени услови, а произлезена и од искуството на МРО од 1895 година со именување на нивните први Задгранични претставници. За дипломатите од Македонија во федералната дипломатска служба подолу во оваа студија.

Тие први македонски дипломати и државници, како претставници на еден суверен, државотворен народ се калеле во триаголникот на пролетерскиот интернационализам, југословенскиот федерализам и историската појава на македонскиот национален и државен индивидуалитет. Во текот на наредните пет децении тие први македонски државници и дипломати, со сите свои знаења, способности..., сè до фрустрации, ќе имаат **доминантно влијание** врз новите генерации Македонци, кои ќе се определат за дипломатијата, како своја животна професија.

Формалната, уставната рамноправност на народите и народностите во федерална Југославија, свое највисоко ниво постигнуваше на сојузно ниво, па државата во односите со странство на владино и собраниско ниво беше **соодветно претставувана** и од претставници од Македонија. Тие имаа можност и да преговараат и да потпишуваат договори на македонски јазик, кога ги водеа државните делегации, дури и во држави кои имаа резерви и негативен однос кон македонскиот идентитет и јазик.³⁰⁴

Иако формална таа рамноправност беше експресијата на македонската индивидуалност и на меѓународен план. Настапот на

³⁰² Slobodan Nešović “Bledski sporazumi...“, исто, стр. 126.

³⁰³ Исто, стр. 51.

³⁰⁴ Таков случај е за време на одржувањето на Мешовитиот југословенско-грчки комитет за стопанска соработка во Атина на 13.03.1979, кога шеф на југословенската делегација беше министерот за економија на СФРЈ, Стојан Маткалиев. Тој беше примен и од претседателот Константинос Караманлис.

Македонци во официјално својство, како државни претставници и во дипломатската структура, односно во **застапување на интересите** на федерацијата на меѓународен план беше нов значаен, историски пресврт и за државата Македонија – преку федерацијата таа стануваше меѓународен субјект. Тој процес не може да го засенат ни бројните и видни клановски, кадровски и клиентелистички појави во федерацијата, најчесто, реализирани (и објаснувани) како потреба од висококвалитетна презентација на државата, а во суштина своите корени ги влечеа од една мешавина на безбедносно-национална затвореност. Тука предначеа српско-црногорските средини, додека за Македонците беше утврдено нивото од 6% во дипломатскиот и помошниот кадар во ДКП-ата на СФРЈ.

Ако преку државни канали тоа беше афирмација, иако лимитирана, на **нормираната и институционална реалност** во повоената Македонија, другите „канални“ тешко проработуваа. Свештениците во Македонија по првиот Црковен собор во 1945 година, дури на 4 октомври 1958 година успеаја да го свикаат Вториот црковно-народен собор, со интенција за обнова на Охридската архиепископија во името на Македонска православна црква (МПЦ). Како прв поглавар на овој Собор беше устоличен Димитрија Стојковски, со црковно име Доситеј. Беше очигледно дека и покрај прекутната поддршка за овој чин на новата власт, Српската православна црква (СПЦ), која се сметаше за сопственик на имотите на црквата во поранешната Вардарска бановина (најголем дел од повоената Македонија) тешко можеше да се откаже од тој имот без компензации. Грубото отфрлање на овие нивни барања од тогашниот македонски раководител Лазар Колишевски, но и идентитетската деноминација на МПЦ, го одложи формалното осамостојување на МПЦ во рамките на православната икумена. Но **црковниот живот** во Македонија со својот тек доведе до Третиот црковно-народен собор на 18 јули 1967 година, кога беше прогласена автокефалноста на МПЦ, а за архиепископ беше прогласен г.г. Доситеј. Со тоа дојде до отворен спор меѓу МПЦ и СПЦ, кој трае и до денешни дни, и дополнително ја обременува меѓународната афирмација на Република Македонија.

Меѓутоа, и македонските дејци во културата и уметноста го искористија пролибералниот период по Брионскиот пленум во јули 1966 година, кога беше доведена во прашање и монолитноста на режимот. Тие иницираа, локалните културни манифестации да добијат значаен меѓународен опсег и углед, со што пошироко почна да ги експонираат македонската државност, култура и етнички индивидуалитет. Тогаш, на 24 мај 1968, отпочна годишно прославување „Југославија во чест на Св. Кирил“ (а потоа „Македонија во чест на Св. Кирил“), каде постојано на чело на делегацијата на неговиот гроб во Рим беше претставник од Македонија. Претходно тоа беа Струшките вечери на поезијата (од 15 јули 1961, која од 1965 стана светска манифестација на поетите), Охридското лето (4 август 1961), а потоа и Првата светска изложба на карикатури (20 август 1969), Мајските оперски вечери (1972),..., кои и до денешен ден вршат планетарна промоција на културните и уметничките вредности на субјекти во државата Република Македонија.

Дипломати од Македонија во повоената Југославија

Во периодот по Заседанието на АСНОМ во 1944, па сè до 1991 година, надворешно-политичката активност на македонските органи и институции, како дел од федералната дипломатска активност, минува низ неколку периоди. Таа активност треба да се набљудува и низ две призми:

а) низ призмата на влијанието на македонските национални интереси врз општо југословенската надворешна политика, и

б) преку местото, улогата и влијанието на македонските кадри ангажирани во федералната дипломатија при остварувањето на општо југословенската надворешна политика.

Ваквиот приод треба да ги има предвид и лимитите коишто ги поставувале **идејните и легални рамки** (преточени во уставни и законски решенија) на кои бил заснован општествено-политичкиот

систем, а кои во еден монистички систем имаат стриктна примена од страна на лојална на тој систем, дипломатската државна структура.

Најпрво да се задржам на присуството и активноста на македонскиот кадар што дејствуваше во редовите на сојузната дипломатска служба, кој во 1990 година, максимално достигна до 6% од сите ангажирани во федералниот, Сојузниот секретаријат за надворешни работи (ССНР). Потоа, или паралелно, во извршување на одредени надворешно-политички задачи и анализи од специфичен интерес за Македонија, во Скопје во Републичкиот комитет или секретаријат за односи со странство беа ангажирани десетици лица, претежно со факултетски дипломи од општествените науки. Затоа, од целите поставени со оваа студија, посебно значење посветувам на влијанието на македонските национални интереси врз надворешната политика на поранешната СФРЈ.

Веќе забележавме дека веднаш по војната новата југословенска федерална држава создала одреден простор за експонирање на **националните тенденции** кај народите кои ја сочинуваа новата федерација. Независно од директниот мотив за задоволување на тие тенденции кај северните југословенски народи, можело да се забележи и не мало влијание на македонските национални интереси во југословенската надворешна политика. Ова особено доаѓало до израз кога се формирале ставови за односите со непосредните соседи на федерална Македонија, па дури и во првите состави на поствоените дипломатски мисии во Софија и во Атина, кога биле испраќани македонски кадри (Ѓорѓи Абациев), меѓу кои и идните професори на Правниот факултет во Скопје, Петар Манговски и Евгени Димитров. Тие покрај својата задача - „идејно да ги насочуваат“ затекнатите дипломати од Кралството Југославија, секако, имале и релативно развиен сензибилитет за потребите и интересите на новата македонска држава и нејзините граѓани.

Со цел, пак, да оформи **кадровска структура** во дипломатијата којашто ќе одговара на новите идејни основи на повоена Југославија, раководството на федерацијата во 1946 година отворило Дипломатска школа, во која, како слушатели биле вклучени и одреден број Маке-

донци. Не мал дел од нив, подоцна станале и дипломати од кариера или заземале високи функции во државната структура. Исто така, во барањето на нови решенија за функционирање на системот на образованието на кадрите, во 1948 година на Универзитетот во Белград била отворена Новинарско-дипломатската школа, а од нејзините редови излегле и неколку Македонци кои ќе стигнат и до највисоките функции во дипломатијата на повоената Југославија (Митко Чаловски, Илија Топаловски, Лазар Мојсов, Димче Беловски, Иван Тошевски, Ванчо Андонов...). Тоа е период на жесток судир со државната политика на СССР, кога дошло и до значајна централизација во Федерацијата, а републиките, првично сфатени како држави на народи кои се обединиле, биле редефинирани како „државни заедници на народот...“.

Меѓутоа, и повоената публицистичка и научна дејност на некои **македонски автори** (Кирил Миљовски, Лазар Мојсов, Коле Чашуле...), остварувала одредено влијание врз надворешната политика на Југославија, особено кога се работело за прашања тесно поврзани со односите на федерацијата со непосредните соседи на Македонија. Заради таа нивна јавна и публицистичка активност, некои од овие македонски личности беа „сместени“ во дипломатијата (Лазар Мојсов во Монголија, Коле Чашуле во Јужна Америка).

Тоа е време кога централата во Белград ги прави првите чекори за поцврста соработка со Западот, но и со јавно „намигнување“ кон Истокот. Време кога и на двата спротивставени блока не им одговараше отворање на нови фронтови на Балканот. Тоа е време кога: во 1954 год беше обзнанена одбранбената соработка меѓу Југославија, Грција и Турција со т.н. „Балкански пакт“³⁰⁵; кога, како противтежа, во 1955 година Генералниот секретар на КП СССР Никита Хрушчов дојде во Белград, а ФНРЈ за прв пат стана членка на Советот за безбедност на ОН³⁰⁶; кога во 1956 година Тито ја осуди инвазијата на Црвената армија

³⁰⁵ Во февруари 1953 година во Анкара е потпишан политичкиот договор меѓу Југославија, Турција и Грција, а во август 1954 година на Блед е потпишан и договорот за воена соработка меѓу овие три држави.

³⁰⁶ По втор пат СФРЈ стана членка на Советот за безбедност на ОН во 1963.

во Унгарија; кога во 1957 година ФНРЈ воспостави дипломатски односи со Демократска Република Германија; кога во 1958 година Тито го откажал воениот договор со САД од 800 милиони долари; кога во 1959 година на средбата Коча Поповиќ - Евангелос Авероф е истакнато дека „македонското прашање“ не треба да ги оптоварува југословенско-грчките односи... Време кога се удираа темелите на Движењето на неврзаните и на огромната економска корист којашто Југославија ја имаше од таа политика кон Третиот свет.

Во овој период на отворање на југо-федерацијата кон политичко-воената структура на НАТО со Договорот со Турција и Грција, но и со „затоплувањето“ на односите со Москва, беше најавена **независната надворешно-политичка ориентација** на државата. Во тој контекст беше видна и промената на политичката и економската размена (како на федерацијата така и) на републиките со соседните држави. Се случи и нешто незамисливо, а само пет години од крајот на Граѓанската војна во Грција! Меѓу другите, во 1954 година во Скопје, на пропатување, „за едно кафе“ и разговори со македонското раководство боравеше и грчкиот крал Павле. Тоа е период кога се очекуваше да се надминат идејните разлики меѓу двете држави, а по остриот судир на југословенските комунисти со советскиот блок. Дури не се очекуваше дека разликата во гледањето на именувањето на народот, јазикот и културата на претставниците на Македонија, ќе бидат пречка за остварување на таа средба и разговор, туку во преден план беше демонстрацијата на волја за истакнување на интересот за заедничката безбедност и економски развој, додека паралелно се одвиваше и малограничниот промет на луѓе и стоки, преку југословенско (македонско)-грчката граница.

Неспорно е дека **македонските кадри** со голем елан ја спроведуваа надворешната политика на федерацијата, но самото нивно потекло, па и учеството на голем дел од нив во напредното движење во Македонија, пред и за време на Втората светска војна, го истакнуваше нивниот национален идентитет. Меѓутоа, релативно мал број од македонските кадри стигнуваше до амбасадорските функции. Само

некои од нив, во годините кои доаѓаат успеваа да добијат и неколку раководни позиции во ДКП-ата на поранешната СФРЈ и да отворат пат за нови имиња на т.н. Македонска листа.³⁰⁷ Покрај оваа група веќе професионални дипломати, на врвни функции во југо-дипломатијата беа вклучени и одреден број македонски кадри, кои биле афирмирани во литературата, стопанството, науката... (Кирил Миљовски, Владо Малески, Ацо Шопов, Коле Чашуле, Мориц Романо и други).

Во шеесеттите години, кога републиките сè уште се сметаа за „суверени национални држави“ и во напорот да се биде во тек со „реформскиот курс“, како и со пензионирањето на последните дипломати останати од предвоениот период се отвори простор за прифаќање, преку конкурси, на поголем број кандидати од републиките во федералната дипломатска служба. Иако лимитиран, бројот на македонските кадри по овие селекции, сепак ќе порасне до околу 3% од сите југо-дипломати, но паралелно беа болни искуствата за нивниот ангажман на позиции и детаשמани не многу атрактивни за нив, според нивното потекло од Македонија. Така, многу ретки беа нивните **номинации** за места во соседството или во светските дипломатски центри, а почесто беа испраќани во државите-членки на Движењето на неврзаните во Латинска Америка, Азија и Африка. Во 46-годишното учество на македонски кадри во југо-дипломатијата, само неколку членови од „македонската листа“ беа деташирани за амбасадори во државите со кои се граничеше СР Македонија (односно СФРЈ).

Значи, бројот на македонските кадри во југословенската дипломатија беше релативно мал во споредба со оние од другите федерални единки. Подоцна, за одредена, поголема рамноправност во овој поглед, беше воспоставен т.н. **републички клуч**, што произлегуваше од листите на кандидати од републиките. Но, многу често македонските кандидати не можеа да ги поминат квалификационите

³⁰⁷ Густав Влахов, Гојко Секуловски, Кемал Сејфула, Трпе Јаковлевски, Трајко Липковски, Ристо Џунов, како и Благој Поповски, Димитар Колембишевски, Тоде Варциски, Боро Рафајловски, Љупчо Тавчиовски, Душан Попоски, Ванчо Бурзевски, Кузман Димчевски, Трајко Трајковски, Милош Меловски, Димитар Јаневски и други.

испити за влез во дипломатијата (познавањето на странските јазици, владеењето со дипломатската техника и методи, а имаше и случаи кога не ги поминуваа ни безбедносните проверки). За разлика од нив, Црногорците, иако со мал процент во вкупното население, имаа висок процент во дипломатската структура, „играјќи“ и на црногорската и на српската листа. Тешко се рушеа стекнатите позиции во Државниот секретаријат за надворешни работи (ДСНР, претходникот на ССНР), каде што покрај групните интереси, па дури и семејните лози, при именувањата во дипломатијата влијаеја и националните предрасуди.

На барањата на македонското раководство за именување на кадри од Македонија **во соседството** на републиката беа повторувани тврдењата дека „Македонците се доста емотивни“ (околу прашањата за малцинствата), па „треба да бидеме внимателни, бидејќи се работи за безбедноста на државата“, гледано низ призмата на центарот. Во годините на Студената војна, а особено по 1961 и првата конференција на **Движењето на неврзаните земји** одржана во Белград, бројот на кадри од Македонија во југо-дипломатијата полека ги надминуваше скромните 3% од вкупно ангажираните кадри. Политиката на неврзување на поранешната југо-федерација, дистанцата во однос на постојните блокови, како доминантна надворешно-политичка ориентација на поранешната СФРЈ побаруваше и значајно зголемување на дипломатскиот кадар на Федерацијата, а со тоа и повлекување на позначаен број кадри од републиките, па и од Македонија. Оваа глобална ориентација на СФРЈ, секако, немаше само политичка компонента, туку имаше и значајна економска компонента, а за нејзино остварување беа потребни и соодветни кадри.

Со рапидното зголемување на угледот на поранешната СФРЈ во светот и како лидер на ова Движење на неврзаните држави, дојде и до неминовно зголемување на бројот на нејзините дипломатско-конзуларни претставништва (ДКП) во светот. Тековните политички собитија и потребата од нови кадри, дозволуваа и **кадровски комбинаторики** при пополнувањето на дипломатската служба, па се вклучуваа и кадри кои немаа ниту афинитети, ниту познавања за успешно извршување на оваа

државна, надворешно-политичка функција. Федералното раководство, занесено во освоената позиција на лидер на Движењето на неврзаните и претпоставената улога на своевиден регулатор на тензиите меѓу двата конфронтирани воени сојузи во светот, на челните места во своите ДКП поставуваше и кадри по системот на претходни заслуги, државни и партиски функционери, што директно влијаеше и врз квалитетот на придонесот на дипломатската служба во развојот на државата.

Значи, со тој процес се правеше обид за **дооформување на професионалното јадро**, па директно се уфрлуваа кадри од политиката, стопанството, културата и науката, а од таа група нови кадри од Македонија постепено се мобилизираа и југо-амбасадори.³⁰⁸ Некои од нив, на преодот од осумдесеттите кон деведесеттите години на 20–иот век, во времето на осамостојувањето на Република Македонија ќе дадат свој придонес и ќе извршат значајно влијание врз оформувањето на умерените тенденции во македонската надворешна политика, особено при неминовните тензии во процесот на раздружување на републиките од поранешната федерација.

Кога се прави рекапитулација на влијанието на кадрите од Македонија врз надворешната политика на поранешната СФРЈ, неминовно треба да се појде од специфичните интереси на Македонија на надворешен план, а пред сè од соработката и односите на државата со **непосредните соседи**. Што се однесува до овие југословенски амбасади, македонски кадри на раководните позиции во нив беа поставени доста подоцна (амбасадорите Кирил Миљовски во Софија 1968, Трајко Липковски во Тирана во 1978 и Трајко Трајковски во Атина во 1982 година или генералните конзули Димитар Колембишевски, Живко Апостоловски...).

³⁰⁸ Како Азем Зулфикари, Филип Николовски, Иван Тошевски, Насте Чаловски, Трајко Трајковски, Ванчо Андонов, Бранко Трпеновски, Боро Денков, Стојан Димовски, Благој Михов, Љиљана Тодорова, Борис Рикаловски, Луан Старова, Трајан Петровски, Андон Мојсов, Иван Толев и други.

Од оваа дистанца може само да се заклучи дека во првите повоени децении, дипломатската „централа“ во Белград сè уште немаше потполна **доверба** кон овој кадар заради, како што се наведуваше „емотивниот македонски однос кон соседите“, во државите во кои опстојуваше и дел од македонскиот етнички елемент. Се инсистираше на доминантната теза во политиката на „Третиот свет“ за потребата од надминување на Студената војна и избегнување на тензии, провокации, а продлабочување и проширување на сите можности за соработка за рамномерен развој. Во нашиот регион тоа се толкуваше како потреба од надминување на последиците од Граѓанската војна во Грција и на судирите на идејна основа меѓу тогашните социјалистички држави, па за номинации на највисоките дипломатски позиции кадрите од Македонија требаа да поминат многу „филтри“, за, како што се наведуваше „да не предизвикаат инциденти и да не го нарушат угледот на СФРЈ“. Се работеше, всушност, за една типична политика на заедничкиот федерален центар и на силите кои доминираа во него, на (позната во теоријата на политиката како) политиката „топло-ладно“ спрема федералните единици.

Но, не можејќи да го запостават и својот интерес и **патриотски нагон**, не мал број кадри од Македонија во југо-дипломатијата, особено внимание при својата професионална активност посветуваа и на теми од специфичен македонски интерес (како впрочем и не мал дел од југо-дипломатите од другите федерални единици) или беа посебно активни во контактите со економската емиграција или сонародниците. Тоа на некои им донесе и предвремено завршување на функцијата во ДКП, како на пример на Сашко Тодоровски од Генералниот конзулат на СФРЈ во Солун, а на некои дури и нивно не прифаќање, од страна на државите на акредитација, да стапат на должност. Последново беше еклатантниот пример при барањето на агреман за амбасадор на СФРЈ во Австралија за Ванчо Андонов. Иако, без образложение, оваа држава во која престојуваат огромен број Македонци и припадници на други националности од Македонија, на Андонов му го ускрати агреманот за негово стапување на должност во Амбасадата на СФРЈ во Канбера.

Овие примери, за центрифугалните сили во тогашниот ССРН добија силна „аргументација“ за емотивноста на Македонците во однос на положбата на своите сонародници во странство и за „недозволените“ контакти со овие емигранти или сонародници во соседството. Познато беше дека таквиот однос на центарот, на ССНР во Белград, не беше идентичен кога се работеше за контактите на југо-дипломатите по потекло од **северните републики** со нивните сонародници во соседните земји и во прекуокеанските држави.

Меѓутоа, неспорно е дека во судирот со таквите состојби кадрите од Македонија ја совладуваа и фазата на политичкото и професионалното зреење, потребни за квалитетно и ефикасно остварување на една државничка функција во „судирот“ со странскиот фактор, како и заштита на својата посебност и интересите на својата потесна средина - што во периодот на осамостојувањето во 1991 година, секако, дојде до израз.³⁰⁹

Со големиот залет по АСНОМ и ентузијазмот од формирањето на сопствена држава, носителите на власта во Македонија, а особено малкуте интелектуалци, својата афирмација ја гледаа и во натамошното продлабочување на сознанијата за сите елементи што се однесуваа на **македонското национално битие**. Во тој контекст беа вложувани и големи напори за перманентно подигање на нивото на образованието, сè до формирањето на највисоката научна институција МАНУ, која во 1967 година со изборот на првите 14 членови почна со работа. Притоа, особено внимание беше посветувано на деталното истражување на развојот и на положбата на македонското национално малцинство во соседните држави. Што се однесува до дипломатскиот кадар, факт е дека кога одделни кадри од Македонија одеа во дипломатската мисија, тој нивен искрен патриотски однос не беше секогаш во

³⁰⁹ Ангажирањето на Иван Тошевски, Трајко Трајковски, Насте Чаловски, Томислав Симовски, Томислав Чокревски, Ахил Тунтев, Благоја Јанакиевски, Ѓорѓи Мисајловски, Петко Стефановски, Ристо Блажевски, Виктор Габер, Милица Источка-Кнежевиќ, Љупчо Арсовски, Душан Бојчев, Љиљана Наумова-Марцетиќ, Благој Зашов, Драган Јањатов, Данчо Марковски, Јован Теговски, Сашко Тодоровски, Биљана Тасевска, Огнен Малески, Стојан Руменовски и други.

склад со глобалната политика на веќе големиот меѓународен балансер - Јосип Броз Тито. Затоа на „емотивните“ Македонци им остануваше, градејќи кариера без конфронтации во сојузните органи, да ги искористат сите други можности за лично и национално експонирање. Тие често беа исправени пред дилемата: или да се откажат од амбициите да си изградат дипломатска (политичка) кариера, или директно да се судрат со постојниот систем на односи во федерацијата и да бидат екскомуницирани. Некои од нив дури и ја напуштија државата приклучувајќи се кон третиот македонски бран економски емигранти низ светот.

За нашава студија од интерес се и оние Македонци, кои се одлучија да емигрираат заради неможноста за јавно експонирање во земјата. Тие, заради тоа свое незадоволство и заради своите максималистички национални идеи, беа третирани како **политичка емиграција**. Меѓутоа, толерирани за својата активност од страна на државите во кои емигрираа, не сфатија дека таму не биле третирани како борци за национални права, туку како идеолошки противник на државата од која емигрирале, што се совпаѓало со актуелните интереси и политики на „домаќините“. За соочување со таа објективна реалност (и неминовната „креативност“ на тајните служби) овие емигранти немаа ни минимум информации и познавања на состојбите и односите на силите на глобален план во времето на Студената војна, за да си обезбедат углед, ориентација и ефикасна активност, да не потпаднаат во ситуации за нивна егзистенцијална, па и физичка елиминација. Но, занесени во својата емотивна преокупација и сметајќи се себе за одлучувачки фактор за иднината на својата татковина, овие емигранти не можеа да ја согледаат нетолерантноста на биполарниот свет и неспремноста на западните и на источните служби за нивна заштита и политичка афирмација. Во тие напнати односи на меѓународен план, дел од емиграцијата по потекло од Македонија, од страна на федералните служби, па и од дипломатијата, беше третиран како **екстремна политичка емиграција**, само заради некоја вербална расправија, учество на демонстрации или пак на јавно место (најчесто ресторани) пеење на „недозволени“ песни. Треба да се одбележи дека овие

емигранти скоро и да не контактираа со експонираните емигранти од Македонија кои дејствувале на проалбанска, пробугарска или просрпска основа, па дури и резолутно се спротивставуваа на нивните активности.³¹⁰ Од друга страна, врз македонските кадри во југо-дипломатијата се вршеше и притисок од страна на одделни Македонци иселени во странство, стари опоненти на југословенскиот режим воспоставен по Втората светска војна. Тие македонски емигранти, најчесто поврзани со хрватската политичка емиграција се обидуваа своите идеи да ги остваруваат со помош на западните центри на моќ, и беа на удар на безбедносните служби на СФРЈ.³¹¹ Поединци и групи од нив, пак, имаа одредено влијание во тие странски центри на моќ во однос на федерална Македонија, но, без значајни резултати, заради нивните националистички ставови и можноста за нарушување на биполарната рамнотежа, како и видно воздржаниот однос на ССНР за експонирање на македонските кадри во дипломатијата. Таков настап и влијание се обидуваа да остварат **емигрантските организации** како: Македонската патриотическа организација (МПО) во САД, „Тодор Александров“ во Европа, подоцна и Движењето за ослободување и обединување на Македонија (ДООМ) во Австралија и други. Но, со заострувањето на Студената војна и афирмацијата на политиката на неврзување, каде СФРЈ беше лидер, на овие Македонци (главно емигранти, поради товарот на врските на некои од нив со поразените сили во Втората светска војна и нивната свесно или несвесно замаглена национална идентификација), западните спонзори полека им го вртеа грбот и им го стеснуваа просторот за дејствување и евентуално влијание врз иднината на Македонија. До овој пресврт дојде и по релативниот економски и општествен напредок на Македонија и афирмацијата на националните посебности на Македонецот на меѓународен план. Сето тоа ги натера

³¹⁰Во оваа смисла, најекспониран е емигрантот, Драган Богдановски (1929-1998) кој бил исклучително активен со своите текстови и издавачка дејност.

³¹¹За активноста на Управата за државна безбедност на СФРЈ (УДБА) во странство загребскиот неделник „Глобус“ од 10.4.2015 го објави интервјуто со еден од лидерите на хрватската емиграција Јакша Кушан (“Ми u emigraciji nismo se bojali Udbe: ona je bila brutalna, ali nesposobna”), во кое говори и дека УДБА го ликвидирала емигрантот Стјепан Герковиќ, иако тој бил под заштита на британската служба (Скотланд Јард).

западните спонзори своите напори од барање на демократизацијата на земјата да ја усмерат кон внатрешни промени преку економски развој на југо-федерацијата, со отворање на пазарот и влијание врз техничко-технолошкиот развој преку одобрување на поволни кредити.

Тој приод на центарот кон емиграцијата, на кадрите од Македонија во југо-дипломатијата им создаваше невозможност за комуникација со македонската „политичка“ емиграција, за разлика од содржајните контакти со т.н. **економски емигранти**, кои во барање на подобри услови за живот и опстанок на своите семејства се одлучиле својата иднина да ја врзат за друга економски попросперитетна средина.

Лимитите за контакти и соработка на кадрите во југо-дипломатијата со емиграцијата од **албанската народност** од Македонија беа посебно големи и заради фактот дека, за оваа емиграција, поедноставна и поприватлива (на национална основа) била соработката со емиграцијата која потекнувала од албанските средини од Косово и Албанија. Дел од оваа емиграција, заради својата специфична политичка едукација и влијанија надвор од Македонија, неретко упатуваше и закани кон дипломатите на ДКП на југо-федерацијата и учествуваше во терористички напади врз овие ДКП. При еден таков напад на Амбасадата на СФРЈ во Брисел, тешко беше ранет и економскиот советник Благоја Јанаќиевски, што остави трајни последици по неговото здравје.

Лимитите на републичката служба за односи со странство

Ограничените можности за дејствување на надворешен план на републиките на поранешната југо-федерација, а со тоа и на Македонија, во повоениот период произлегуваа од одредбите фиксирани во **Уставот на ФНРЈ и уставите на републиките**, и од законите произлезени од нив. Органите на Федерацијата, а особено ССНР, имаа значајна контрола на соработката со странство, па дури и меѓурепубличката соработка минуваше низ федералните канцеларии, заради „потребата за

усогласен развој на сите делови на земјата“. Уставот на СФРЈ од 1963 година, пак, соработката на републиките надвор од своите територии ја беше зацртал само во рамките на Федерацијата, но и дека „републиките развиваат меѓусебни односи“³¹².

Со реформите во југо-федерацијата од 1966 година отпочна процесот на децентрализација и демократизација во внатрешните односи, што имаше одраз и за **заживување** на некои форми на активност на републиките со странство. Потребата да се нормираат овие односи доведе до усвојување на амандмани на Уставот на СФРЈ, па во 1971 година во Амандманот 35 од таа година меѓународната активност беше формулирана како: „републиките и автономните покраини остваруваат соработка со органи и организации на други држави и со меѓународни органи и организации“³¹³. Овој Амандман, во остварувањето на рамноправноста на републиките и народите во таа Федерација отиде понатаму давајќи им рамноправен третман и употреба во меѓународното општење на нивните јазици, па така **македонскиот јазик** стана рамноправен, односно официјален кога претставници на државата (по потекло од Македонија) имаа можност да комуницираат на тој јазик со странски субјекти³¹⁴. Веќе споменавме дека македонскиот јазик беше применуван (иако не секогаш доследно) во преговорите и при потпишувањето на меѓународни договори, кога шефот на државната делегација беше Македонец. Тоа на републичките елити им даде и соодветна можност за лична и национална афирмација, сега на меѓународен план, иако во име на монистичката власт, која и понатаму го имаше последниот збор во утврдувањето и водењето на меѓународната соработка, особено во крајните дострели на нејзиниот обем.

Меѓутоа, искуствата покажаа дека сите **републички иницијативи** за соработка со странство не биле и не можеле да бидат пропуштени низ „белградскиот филтер“ на ССНР. Типичен пример беше почетокот на соработката на словенечките погранични реони и општини

³¹² Устав на СФРЈ, член 110, исто, стр. 78.

³¹³ Устав на СФРЈ, Амандман 35, т. 2, исто, стр. 223.

³¹⁴ Исто, т. 3, стр. 234.

со оние од Италија и од Австрија, за подоцна оваа соработка да прерасне во формирање на Заедница наречена „Алпе Адрија“. Од неа, постепено ширејќи ги своите активности и кон други реони и цели држави, беше создадена „Пентагоналата“, „Шестагоналата“, за дефинитивно во 1992 година да дојде до нејзино оформување како Централно-европската иницијатива (ЦЕИ). Италија и Австрија беа иницијатори за програмско адаптирање на постсоцијалистичките општества, кои стратешки се определија за вклучување во Европската економска заедница (ЕЕЗ).

Покрај официјалните органи на југо-федерацијата и на републиките, во овој период, значајна соработка со странство остваруваа и т.н. **општествено-политички организации**. Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Југославија сè почесто комуницираше со Социјалистичката интернационала, како и билатерално со социјалистичките и социјал-демократските партии и организации во светот. Од своја страна, младинската организација, предводена од генерацијата задоена со идеите на студентската '68, развиваше широка активност на меѓународен план, подеднакво со двете светски организации на младината (происточната и прозападната)³¹⁵. Во овие меѓународни активности на т.н. општествено-политички организации, забележано беше учеството и на одделни кадри од Македонија.³¹⁶ Од друга страна, во странство беа испраќани и кадри од Македонија во воените мисии во рамките на ДКП на СФРЈ, во претставништвата на Стопанската комора на Југославија, на Туристичкиот сојуз на Југославија, на новинската агенција Танјуг, а весникот „Нова Македонија“ имаше десетина дописници од соседните земји и од Вашингтон, Москва, Париз ...

Ова „отворање“ во остварувањето на надворешната политика и развивање на односите со странство, кон субјекти надвор од државниот центар, сепак, не може да ѝ се припише само на потребата од

³¹⁵ Срѓан Керим: „Младината и меѓународната политика“, „Млад борец“, 1982, стр. 191.

³¹⁶ Како на пример Александар Грличков, Димче Беловски и други во ССРНЈ, а Виктор Габер, Срѓан Керим, Димитар Гелев, Јон Ивановски и други во младинската и студентската организација.

натамошна афирмација и интересите на државата СФРЈ - лидер во Движењето на неврзаните земји. Тоа беше мотивирано и од потребата за ублажување на внатре-политичките тензии, инспирирани од растечкиот национализам и барањето на решенија за еднаквост во услови на нормирана децентрализација на одделни функции на федералната држава. Овие тенденции во номинално монистичката федерација особено им погодуваа и ги поттикнуваа **одлучувачките центри** во Западна Европа. Затоа, со политички и економски средства (лесно одобрување на кредити), тие директно влијаеја на промените во монистичкиот систем на управување, и на уривањето на догмата дека постои и социјалистичка демократија, за разлика од онаа форма на партиципативна демократија, што со векови веќе е етаблирана во западната цивилизација.

Во овие рамки, на меѓународен план беа преземани и одредени позитивни **иницијативи на СР Македонија**, прво преку воспоставување на соработка меѓу градовите и регионите од Македонија и соодветните од одделни држави, особено оние кои помогнаа во обновата и изградбата на Скопје по катастрофалниот земјотрес од 26 јули 1963 година. Овој вид соработка своето највисоко ниво го постигна на планот на културата (преку организацијата на Мајските оперски вечери, Струшките вечери на поезијата, Охридското лето, Галеријата „Остен“, ликовните колонии и други), како и во областа на спортот, економијата...

Барајќи ја формата на таа нова меѓународна улога за изразување на специфичниот републички субјективитет, законодавството и практиката „се кршеа“ околу името на **официјалните републички органи** - соодветните носители на таа потреба за следење на интересите на Републиката во соработката со странство. Така, тие најпрво беа оформени и именувани како Документациони бироа, концентрирани за собирање и евидентирање на податоци и документи за деловите на југо-народите кои живеат во странство. Со веќе реализираниот развој на соработката на републичките субјекти со странство, овие органи зајакнати со нови кадри беа преименувани во Комитети, а и со постигнатото сè повисоко ниво на соработка и

резултати на економски, па и на безбедносен план, беа именувани како Секретаријати за односи со странство, за пред и во време на дисолуцијата на југо-федерацијата да го добијат и името – Министерства за надворешни работи.

Што се однесува до Македонија, првата републичка служба која својата основна активност ја усмеруваше кон странство беше **Бирото за документација**, а за прв шеф на овој владин орган беше именуван идниот дипломат Ванчо Андонов. Бирото беше основано уште (пред реформите во 1966 година) во 1961 година, бавејќи се со документирање на состојбите во кои се наоѓале Македонците во соседните држави. Тоа беше директна реакција во време на негативскиот однос кон Македонците на властите во тие држави на преодот од шестата во седмата деценија на 20-иот век и неможноста тие Македонци да ја манифестираат својата посебност, јазик и култура. Воедно, овој чекор имаше и значајна политичка позадина за евидентирање на искуствата и одржување на соработка на антифашистичките сили на Балканот од времето на Втората светска војна, кога Македонците во сите балкански антифашистички движења имале значајно и признато учество.

Ова Биро за документација во Скопје, третирајќи ја и државно-правната позиција на СР Македонија од историски и од меѓународен аспект, како и документирањето на статусот на Македонците низ вековите, а особено нивниот статус и положба во соседните држави, придонесе за забрзување на процесот на создавање на еден орган на ниво на член на Владата (Извршниот совет) на СРМ – **Комитет за односи со странство**. Притоа, овој дел од извршната власт во СР Македонија стана и оперативно тело, пандан и основен орган за комуникација со ССНР во Белград и ја имаше носечката улога и влијание во градењето на контактите и соработката со останатите соодветни органи во југо-републиките, и особено со субјекти надвор од границите на сојузната држава. Остварувањето на таа функција, сепак, во многу зависеше и од афинитетите и поимањето за потребата од меѓународна соработка во развојот на една федерална република од

страна на претседателите на Извршните совети и Претседателствата на СР Македонија.³¹⁷

Овој орган за соработка со странство, подоцна беше именуван и како **Секретаријат за односи со странство** на СР Македонија. Раководните и професионални кадри во Секретаријатот беа ориентирани кон позиции во југо-дипломатијата, а некои од нив веќе имаа дипломатско искуство. Дополнително, пополнувањето со нови, млади кадри во Секретаријатот се одвиваше преку јавни конкурси или кооптирање со оние од науката или од аналитичките служби на полицијата. Последниве, објективно, имаа изострено чувство за безбедносните елементи во реализацијата на надворешната политика, а помало искуство во примената на дипломатските методи и техники во остварувањето на надворешно-политичките цели на државата. Некои од нив³¹⁸, оставија длабоки траги во оформувањето на не мал дел од идните дипломати на суверената држава Република Македонија.

Треба да се потцрта дека, следејќи ја во длабина материјата за положбата на македонското **национално малцинство** во соседите држави, кадрите од Македонија, при вклучувањето во југо-дипломатијата имаа тешкотии при адаптацијата кон третманот (декларативен) на прашањата за националните малцинства од страна на раководството на ССНР, кое предоминантно потекнуваше од СР Србија и СР Црна Гора. Расчекорот во третманот на малцинските прашања, меѓу оној на федерално ниво, и оној во СР Македонија и СР Словенија, беше забележителен. Повисокото ниво на економски развој и традициите на соработка со соседството на Словенија, како и нивната подобра кадровска структура, објективно придонесоа за поуспешен настап и обезбедување на солидна заштита за словенечкото малцинство во соседните држави, за разлика од третманот на малцинските прашања во државите од јужниот дел на Балканот и состојбите во кои опстојуваа

³¹⁷ Особено активен на овој план беше Драгољуб Ставрев, претседателот на Извршниот совет, а потоа и на Претседателството на СР Македонија.

³¹⁸ Како, на пример, Републичкиот секретар за односи со странство, Томислав Симовски.

Македонците таму. Иако во СР Македонија на овие прашања им се посветуваше исклучително значење, во анализата и сведувањето на негативните резултати не треба да се испушти и влијанието на геостратешкиот судир во времето на Студената војна, кога Македонија и Јужниот Балкан беа на самата „борбена линија“.

Тоа беше тој **пресвртен историски период** во кој ослободениот македонски народ беше составен дел на процесот во кој „закрвениот, политички, верски, национално и во секој друг поглед длабоко поделен и уназаден општествен југословенски простор, кој благодарейќи на престојувањето во согласност со авнојските одлуки, за неколку години се преобрази во државна заедница со примена на внатрешен, и меѓу нејзините членки, демократски систем, со завиден меѓународен углед и надворешно-политичка ориентација во склад со најпрогресивните актуелни репери“.³¹⁹ Општиот развој на федерацијата (во деценијата 1952-62) со годишен пораст од просечни 9,6% на БНП, вработеност од 5,6%, извоз 12,8% и увоз 8,7%, кои во Македонија беа и повисоки, заради ниското стартно ниво во споредбените повоени години, беа само еден од индикаторите за таквите чувства во масите. Искажаниот, пак, напредок на Македонија во тие повоени состојби во масите го носеше и убедувањето дека тоа е правата форма на **опстанокот и развојот** на македонскиот народ и на националните малцинства кои живеат во неа.

Изнесувајќи ја оваа афирмативна оценка за развојот на повоеваната Југо-федерација не ги занемаруваме ни политичките одлуки кои беа донесувани за надминување на **актуелни застои**, за задоволување на одделни групни/национални визии соодветни за едни, а изнасилени и конфликтни за други средини, привремените надминувања на политичките, религиозните, етно-националните тензии и оние предизвикани од нерамномерната социо-економска положба... Да ги споменам само одлуките за отворање на посебен затвор/логор за политички неистомисленици на Голи Оток (1949-1956 година), воведувањето на самоуправен систем (со Основниот закон од 27 јуни 1950 година), за постепенa

³¹⁹ Radovan Radonjić: “Međaši ...“, исто, стр. 47.

демократизација и рамноправност на федералните единици преку уставни амандмани, преку политиката на демократски централизам... Овие и други најавувани како автохтони зафати, а за одржување на власта и предизвикани за адаптирање на неминовните општествени промени во државата која се отвораше кон светот, ја немаа долговечноста на еден стабилен демократски систем. За вградување на таков систем во дисхармоничната федерација не постоеја историски, политички, социо-економски и психолошки predispositions.

Самата пак нејзина **геостратешка положба** во годините по судирот на Југославија со државите-членки на Информбирото и границењето на Македонија со членката на НАТО пактот, влијаеше на промените во динамиката на развојот на нејзините односи со непосредни соседи. Заради постојаните амплитуди: прво братски односи со Бугарија и Албанија со максимална грижа за македонското малцинство во овие земји и паралелното повоено заладување со Грција и заради Граѓанската војна 1946-49; па заладување кон Источниот блок со ретерирање на Бугарија и Албанија во остварените нивоа на најавен и реализиран развој на македонското малцинство во овие земји; потоа затоплување со Грција и Турција 1954-58 - во федерацијата и на меѓународен план Македонија беше означуваа како **тензична точка** на Јужниот Балкан.

Но, таа оценка постепено бледнееше со децентрализацијата на југо-федерацијата и експонирањето и во странство на егзистенцијалните **интереси на народите** во републиките. Како републичка дипломатска активност, согласно член 271, став 2 од Уставот на СФРЈ од 21 февруари 1974 година, органите на републиките, споменавме дека имаа можност за официјални контакти со странство, кои беа и во координација со ССНР. Врз основа на тој член од Уставот на СФРЈ, во Уставот на Социјалистичка Република Македонија (СРМ) од 23 февруари истата година, во третиот пасус од Преамбулата VII се нормираше дека СРМ „остварува политичка, економска, културна и друг вид на соработка со органи и организации на други држави и со меѓународни

органи и организации“.³²⁰ Во следниот пасус се искажуваше континуитет за заштита на човековите права на македонското национално малцинство надвор од границите на федерацијата. Таму конкретно се апострофираше дека „СРМ, во рамките на надворешната политика и меѓународните договори на Југославија се грижи за почитување на правата на деловите на македонскиот народ кои живеат во други земји како национално малцинство“.³²¹

Тоа отворање на можноста за официјална соработка на републиките со странство доведе до првите официјални врски на претставниците на власта од Македонија со колеги од странски земји. Како некоја кулминација, во осумдесеттите години на 20–иот век се реализираа серија на директни, официјални посети на делегации од Македонија во Емилија Ромања во Италија, Тексас во САД, Џијанги во НР Кина, областите Дрезден во ДР Германија, Северна Рајна Вествалија во Сојузна Република Германија, Узбекистан во СССР и други. При најголемиот дел од овие посети беа потпишувани и **договори за соработка**, главно со акцент на економската соработка. Овие Договори, веројатно се првите договори што Македонија, КАКО ДРЖАВА ги потпишала на меѓународен план, во случајов и како федерална единица на југо-федерацијата. Во еден од освртите за развојот на меѓународната соработка на СР Македонија, забележено е дека до 1985 година во Македонија престојувале 120 странски делегации на високо и највисоко ниво, од кои 32 делегации биле предводени од шефови на странски држави и влади.³²²

Меѓутоа, тоа помно беше пратено од страна на федералната администрација (и дипломатија), со не мала доза на сомнение дали преземањето на овие активности се во согласност со надворешната **политика на федерацијата**. Иако, тоа не се покренуваше на официјално ниво, „службите“ редовно ги евидентираа контактите на

³²⁰Од текстот на Уставот на СРМ („Устав на СФРЈ и Устав на СРМ“, Службен весник на СРМ, 1989, стр. 265).

³²¹ Исто.

³²² „Првата народна влада на Македонија“, Републички комитет за информации, Скопје, 1985, стр. 20.

македонските претставници во странство, особено оние со странски субјекти кои во потполност не беа на линија на „пријателски“ расположените кон надворешната политика, како што истата беше видена и водена во Белград. Авторот е во посед на личните белешки на амбасадорот на СФРЈ во Тирана, Предраг Пјаниќ само за контактите на македонските субјекти со албанските субјекти.³²³ Исто така, пред неговото заминување на дипломатска функција во Атина на авторот му беше укажувано, беше опоменуван да не се впушта во „емотивни изливи по македонското прашање“ за да не ги доведува во опасност добрите југословенско-грчки односи.

Разлики меѓу Белград и Скопје постоеја и во интересот за поинтензивни или не **односи со Турција**, а по војната беа значајна надворешно-политичка активност на „официјално“ Скопје. Тие односи на поствоена Југославија со Турција имаа нагорнини и падови, сè во зависност на односите на Југославија со социјалистичкиот блок, односно по прекинувањето на односите со него и затоплувањето на односите со западните земји, а со тоа и со Турција. А интересот на Скопје и традиционалните, емотивни врски преку **иселениците од Македонија**, оваа земја ја правеа значајна пријателска дестинација за размена и поддршка на специфичните македонски интереси на меѓународен план. Едно од прашањата кое ги преокупираше (затоплуваше и заладуваше) односите на Турција со СФРЈ, а кое непосредно влијаеше и на односите на Македонија со оваа земја, беше иселувањето на југословенските (македонските) граѓани во Турција, кои по националност се декларираа како Турци, односно муслимани. Во

³²³ Таму се нотира размената од РМ со Албанија во 1991 година: на делегацијата на македонските новинари во Тирана (предводена од Фиданка Танаскова); за повратната посета на албанските новинари на Македонија (предводена од Мареш Хајати); посетата на делегација на Партијата за демократски просперитет (ПДП) од Македонија (предводена од Невзет Халили); на албанската еколошка партија во Македонија (Измини Павли); на Архивот на Македонија во Тирана (Борислав Наумовски и потпишување на Договор); учество на албански карикатуристи на скопската галерија „Остен“; присуство на македонски конгрес на Албанската социјал-демократска партија (Теодор Лачо); на министерот за информации Мартин Трневски на Тирана; на Партијата за демократски просперитет од Тетово, на конгресот на Албанската партија на трудот...

периодот непосредно по Втората светска војна, „губејќи ги класните позиции во ерата на национализацијата и експропријацијата“³²⁴, првиот бран на иселеници го сочинуваа побогатите муслимани, заедно со слојот на градски трговци и занаетчи. Дополнително, со насилното симнување на зарот и фереџето, со пропагандата дека иселувањето беше поттикнато од верскиот фанатизам, односно симпатиите кон турскиот капитализам, иселувањето беше засилено и покрај обидите (на Лазар Колишевски) тоа да не се третира како „реакционерен чин“.

Согласно пописот од 1953 година од Народна Република Македонија се иселиле 15,6% од вкупното население, што имаше и значајни **економски последици**, меѓу другото и пораст на финансиските обврски кон Турција. Овој тренд продолжи сè до 1957 година, кога во Македонија, заради поедноставената постапка за отпис од државјанство од 1951 до 1956 година се населија 18.110 лица од Косово, Санџак, Црна Гора и БиХ, со намера за иселување во Турција. Оние кои немаа роднини во Турција (за да добијат гаранции за иселување) колективно се обраќаа до турската држава, преку Конзулатот во Скопје. Имајќи увид во овој процес Турција на неколку пати интервенираше до југословенските и до македонските власти во заштита на своите интереси (емигрантите на границата во Гевгелија, да не се третираат како шверцери, се проверувал идентитетот на пријавените за да не се иселуваат Албанци или Македонци-муслимани, долго се преговарало за обесштетувањето на нивниот имот во Југославија и во Македонија...). Некоје придвижување во надминување на спорот за **оштетата на имотите** на иселените било постигнато паралелно со склучувањето на т.н. „Балкански пакт“, спогодбата за воена соработка меѓу Југославија, Турција и Грција, кога сè се свело на една хуманитарна процедура за „спојување на семејствата“, формулација која била толку широко третирана, „што можела да се однесува на било кого“.³²⁵

Овој процес на иселување се одвиваше во период кога СФРЈ се обидуваше пред светот да претстави еден вид на **хуманизација** на

³²⁴ Владан Јовановиќ: „Од СФРЈ во Турција“, <http://pescanik.net> (24/06/2013).

³²⁵ Владан Јовановиќ: „Од СФРЈ во...“, исто.

социјалистичкиот систем. На Западот, тој обид нема да не се забележи и ќе се смета како своевиден катализатор на процесите за напуштање на сталинистичките ригидни форми на државно уредување, сè до дефинитивната дисолуција, подоцна, на тој социјалистички модел и на распаѓањето на неговиот воен сојуз - Варшавскиот пакт.

Катастрофалниот земјотрес, кој на 26 јули 1963 година го разурна Скопје, главниот град на Македонија, воедно претставуваше и една значајна меѓународна промоција на Македонија. Во помош на разурнатиот град, сè слеа целата меѓународна заедница, а, пред сè, Големите сили и тоа во време на Студената војна. Скопје стана симбол на **меѓународната солидарност**, но и стечиште на припадници на нивните специјални служби. Сепак, во сеќавањето на скопјани ќе останат имињата на урбанистите и архитектите: Кензо Танге од Јапонија, Адолф Циборовски од Полска и редицата други од Хрватска, Словенија, Швајцарија, неимарите на современиот, модерен изглед на Скопје.

Промената на историските, од воени во мирнодопски околности, а особено потребата за следење на неизбежните промени и размена на вредности и стоки на меѓународната сцена, под сомнение ги доведе и им даде **друга практично-политичка содржина** на авнојските формули за „самоопределување на народите до отцепување“. Прифатени од советската политичка лингвистика, иако од нив³²⁶, подоцна беше изоставен додатокот („создавање на самостојна држава“), тие, сепак, имаа длабоко, суштинско влијание во развојот на конкретните односи меѓу членките на многунационалната југословенска заедница. Ако одржување на авнојските основи беше можно во времето на биполарниот свет, во кој Југославија (Македонија) опстојуваше со балканската деловна мудрост, со неговото надминување и потрагата по движечкиот мотивирачки фактор на единката, формулата - самоопределувањето на

³²⁶ Во советската Декларација за правата на народите на Русија (од 16.1.1918) се гарантираше правото на народите „на слободно самоопределување, се до отцепување и создавање самостојни држави“ и „укинување на сите и во било кој облик национални и национално-религиозни привилегии и ограничувања“.

народите до отцепување - доби призвук на „природно право“ на конститутивните народи на Југославија.

Во таквата нормативна и практично политичка атмосфера во Југо-федерацијата, само еден беше чекорот до доминација на „своето“ над „општото“. Затоа и се редеа словенечката „цестна афера“ (1969), хрватското барање за располагање со девизите „на оние кои ги заработиле“ или, пак, српската убеденост дека можат да опстојат во сите услови „само да не им се наметнува некоја врховна власт“. Сето тоа, доведе до **нормативната „обланда“** во Уставот од 1974 година за „спогодување и договарање“ - за сè и сешто, а воедно и до успорување на економскиот растек и постепено заостанување зад развојот дури и на соседните земји. Во следните децении (1965-1985) Југославија го зголеми својот БНП за 4 пати, додека Италија за 5,7 пати, Австрија за 7 пати, а Грција за 5,8 пати, додека „следејќи“ ги внатрешните тензии инфлацијата галопираше од 190% во 1986, на 419% во 1987 и 1.232% во 1988 година³²⁷.

Со распаѓањето на социјалистичкиот систем во Централна и Источна Европа и во СССР, ниту крвавите обиди за промени на внатрешните и надворешните граници, не успеаја да ги поништат границите на претходно територијално оформените општества и економии. Мора да се нагласи дека и амбивалентноста на меѓународната заедница, олицетворена во оската ЕУ - САД, доведе до порастот на **национализмите и тензиите**, сè до права војна, како онаа во централниот дел на територијата на поранешната СФРЈ.

Симптоматично е што обидот за хегемонизам на една средина на афирмираниот релативно успешен модел на „социјализам со човечки лик“, примерот за теоретски проучувања и практични копирања на искуствата на СФРЈ во многу земји во светот, предизвика толку **снажна реакција**, невидена во другите многунационални држави, кои се дезинтегрираа во скоро истиот период (ЧССР, СССР - со подоцнежен исклучок во Украина). Едно, а секако не единствено, објаснува-

³²⁷ World Development Statistics, Oxford University Press, 1987, стр. 207.

ње за кравата дисолуција на Југославија е рецидивот од хегемонистичкиот однос и големодржавните амбиции при создавањето и одржувањето на првата југословенска државна творба во 1919 година. Воедно, напуштањето, не опстојувањето и не осовременувањето на либерално – демократското уредување, односно неговото не надоградување врз основните државно-правни начела дефинирани во текот на Втората светска војна, беше клучната дезинтегрирачка компонента на настанување на југословенската криза.

ТРЕТ ДЕЛ

МАКЕДОНИЈА КАКО МЕЃУНАРОДЕН СУБЈЕКТ И НА КРСТОПАТ

Со стапувањето на меѓународната политичка сцена во 1991 година Македонија беше исправена пред една **историска хипотека**, и нејзината национална, па и цивилизациска, хумана идеја за целосна рамноправност на сите нејзини граѓани, беше „активирана“ како пречка за нејзината меѓународна афирмација. Требаше да се плати „цехот“ на историските претензии кон оваа територија, клучна за доминација на природниот, стратегиски важен пат од Европа кон Азија и Африка. Дури и директната конфронтација со соседите, под притисок на нивните насилни обиди во минатото за усмерување и пресврт на националните чувства на најбројното население во Македонија, за негова денационализација, како елемент за постигнување на главната цел – владеење со Вардарската долина, беше ставена во втор план, а заради потребата од стабилизација на власта на овој народ на дел од територијата на географска Македонија. Новиот меѓународен субјект, кој по 1944 година отпочна со изградба на национални институции и инвестираше во државотворни активности (кои неговите соседи ги беа завршиле во минатиот век или во изминатите децении), по 1991 година, на нив мораше да им даде нов (да им обезбеди) меѓународно правен легитимитет. Требаше да се собере и доразработи секоја „ронка“ важна за историскиот развој на македонскиот народ, кој физички го исполни својот сон за сопствена држава, да го докаже стекнатото идентитетско чувство, неразделноста на територијалното и националното.

Архивите на соседните држави и оние во центрите на моќ, кои во минатото доминираа со преземања во Македонија и кон Македонците беа недостапни или селективно отворани за македонските

истражувачи.³²⁸ Во ретките моменти на добри, сојузнички односи со одделни земји, овие процеси имаа спротивен, позитивен ефект, како на пример кога со одлуката на бугарската влада од 8 октомври 1946 година со која на Македонија и беа предадени моштите на симболот на борбата за слобода и државност на македонскиот народ, Гоце Делчев.

Но, овие процеси се судруваа и со расправи, дискусии, па и активности на поединци и групи, кои, во минатото, со ослободениот дух на масовната егзалтација од победата над фашизмот, се обидуваа и искажуваа идеи и спремност за изнаоѓање на **модалитети** за некој вид плуралистички општествени односи, различни од носителите на власта, кои неа ја имплементираа со силата на оружјето. Меѓу нив, за нашава студија потребно е да се истакнат наводните барања, но и обиди за следење на прозападните форми на уредување на државата, како и обидите за реализирање на тие идеи со напуштање на територијата на Македонија преку Грција, од кои некои имаа и трагични последици.³²⁹ Но, и од левиот спектар на военото раководство беа преземени и чекори за поблиско поврзување со сталинистичкиот СССР. Заради нивната доминантно идејна (просоветска) ориентација, со судирот на Тито – Сталин, ним им беше наметната не само политичка изолација, туку и затвор.³³⁰

Од друга страна, и оние кои пренагласено го истакнуваа своето залагање за посамостојно одлучување во однос на Белград во водењето на новата, повоена македонска република постепено беа маргинализирани. Со таложењето на историските искуства, се покажа дека во дадените внатрешни и геополитички состојби, а особено по договорите на Антихитлеровата коалиција за време на војната, партизанското

³²⁸ Ватиканските архиви, на пример, за македонските истражувачи беа отворени дури во 2015 година, по посетата на претседателот Ѓорге Иванов на Ватикан, во месец ноември на таа година.

³²⁹ Да го споменеме само апсењето и судењето на Методија Андонов – Ченто заради наводен обид за бегство, или погинувањето на 5-те студенти (Мирко Пецев, Борис Белев, Стево Топчев, Ѓорѓи Јарамов и Ѓорѓи Костуранов) во обид да ја минат границата кон Грција, односно групирањето на основа на идеите на обединување на сите Македонци или следбеници на михајловистичко ВМРО...

³³⁰ Во оваа група се издвојуваа домашниот притвор на Павел Шатев, интернирањето на Панко Брашнаров, Венко Марковски...и многу други Македонци на Голи Оток.

движење предвидено од Тито за македонските патриоти и комунисти беше најоптималната сојузничка формација за реализација на **ВЕКОВНИОТ СОН** на македонскиот народ за самостојност и формирање на сопствена држава, со полна рамноправност на граѓаните со различно етничко потекло.

Меѓутоа, во услови на потполна самостојност, Македонија ги немаше сите неопходни услови за стабилно чекорење како рамноправен меѓународен субјект. Недостасуваа **материјални ресурси** за стабилен економски развој, за логистичка и кадровска екипираност на дипломатијата, на армијата, на полицијата - недостасуваше масовно чувство дека остварената самостојност настана со сплет на констелации во поранешната федерација, но и пошироко на регионален и светски план. Тоа им беше добро познато на старите и нови аспиранти за владеење со овој народ и територија, и секако на нивната професионална дипломатска структура. Обидите за создавање на тензии околу Македонија не изостанаа, па дури и провокации на границите, сè до посегаето по насилни средства, со атентат на претседателот Киро Глигоров. Извршен на 3 октомври 1995 година врз симболот на самостојната држава, со овој атентат како да се сакаше да се поткопа стабилноста на единствената поранешна членка на СФРЈ која се осамостои без насилство, и на која во ОН сè уште во референцата ѝ фигурира нејзиниот поранешен федерален статус.

Во 25-годишното битисување на државата, јавноста во Република Македонија беше опсипувана и со непрекинато „**оплакување**“ на **судбината** на Македонецот за нереализираните обединувачки тенденции на македонскиот народ. Иако тие појави не беа уникатни за Македонците во новата држава, тие како да беа преземени од соодветните, сè уште присутни кај бугарската, српската и албанската нација. За разлика од неговите непосредни соседи, Македонецот неодмерено нив ги вградуваше во државната политика. Оваа соседска рефлексива Македонецот го стави во позиција на затвореност и одбојност и на најдобронамерните понуди за соработка со соседите, го распали неговиот национализам и директно влијаеше врз неговата

меѓународна еманципација, а со тоа и врз обезбедувањето на достоинство место на државата во меѓународната заедница.

Маките на македонската држава и дипломатијата

Еден мислител вели дека после секои историски бурни, политички, или воени периоди, особено кога доаѓа до промена на општествениот систем, како по правило, и особено заради својата саможртва во војните, на власт доаѓаат луѓе без начела, со краток здив, со матен поглед (marais) - раѓање на своевидна општествена белега, т.н. луѓе од заглупливиот задимен дел од барот. Тој за нив ќе наведе дека, дијалогот им е изгубено време - биготизмот и екскомуникацијата се на сцена, истакнувањето на фактите се суспендира со ксенофобични стравови и пропагандистички флоскули, а иницијативата се претвора во полувојничка мобилизација, за било каквите разногласија да се дискредитираат и дефинираат како анационални и антидржавни проекти.

Во македонскиот случај, на прагот на Третиот Милениум под страв од егзистенцијалниот Дамоклов меч, брзо се заборавајќи егзалтирачките 1944 и 1991 година, за постепено во 2015 година на светската, дипломатска „зелена маса“ да се обноват дискусиите за **т.н. македонско прашање** од крајот на 19-иот и почетокот на 20-иот век. Лекомислено, актуелно и локално се користеше тој термин кој во минатите времиња не подразбирал ништо друго освен прашање на поделба на територија која била позната како Македонија, без каков било суштински осврт на етно-културните карактеристики на луѓето кои ја населувале/аат.

Воспоставена на темелите на 57-годишното опстојување како републички државно-правен систем, Македонија во 1991 година, во споредба со другите републики на поранешната СФРЈ влезе со најслаба **организациона моќ** во одбрана на своите национални и државни интереси со странство. Поседувањето на свест, кај лимитиран

ТРЕТ ДЕЛ
број на одговорни чинители во Македонија, дека во меѓународните

односи сè уште се доминантни силата и влијанијата за меѓузависност, не беше доволна. Таа моќ и меѓузависност во светот се искажува, се реализира преку поширока доминација на капацитетите на економски и воен план на разни држави преку нивните официјални експоненти и највлијателни средини, како и во примена на процедури за реализација на некое нивно „право“ на меѓународен план. Иако таа **меѓународна „хипокризија“** денес, редовно не се реализира со директни закани со оружје (кое како крајна мера и се применува), тие закани не се отстранети при третманот на кризи и тензии, најчесто експлицитно искажани од страна на „неофицијални“ фактори и во неофицијални средби. Кога, пак, се искажани во официјално својство, на оној на кого му се упатени, треба да му биде јасно дека „ѓаволот веќе не си игра“. Симптоматично е дека принципите на кои се повикува тоа меѓународно „право“ и процедурите врз кои се спроведува, најчесто се обратно пропорционални од прокламираните и применетите мерки на внатрешен план во некои од тие највлијателни средини и држави. Па дури и оние кои на меѓународен план официјално ја отфрлаат политиката на сила и постколонијалните зависности, а само се прилагодуваат на новите околности, и тие нив ги практикуваат за остварување на своите интереси. Овие тенденции не се неприфатливи дури и за значајни делови на т.н. левоориентирани општествени структури и држави со либерална демократска практика. Да не говориме за практиката на конзервативните и десноориентирани режими, каде преовладува егоцентризмот, национализмот...

Во времето на Студената војна, во воспоставениот биполарен резон на водење на меѓународната политика, актуелниот воспоставен систем на меѓународни норми, како да обезбедуваше стабилност и мир во пошироки, светски размери. Поствоените турбуленции во Грција, Кореја, Унгарија, Куба, Конго, Чехословачка, Хаити..., тешко да ги поместија зацртаните линии во **сферите на влијание**, иако го најавија расплетот предизвикан од потребите на човекот за слобода, еднаквост и барање на услови за експресија на својата индивидуалност, мотивираност, потрага по подобар живот... И што се случи –

„победниците“ во Студената војна сметаа дека повеќе не важат правилата во како-така воспоставениот светски нормативен поредок за време на Студената војна. Меѓународното право стана право на мнозинството, на „дигање на рака“ во меѓународните форуми, па по „паѓањето“ на Берлинскиот сид во 1989 година ги добивме заткулисните игри со девастирачки интервенции само на една воено-политичка формација. Односно, додека едната доминираше, другата се повлекуваше и обратно - во Ирак, Србија, Авганистан, Сирија. Што се донесува до Република Македонија, македонското раководство срамежливо се впушти во влечењето на конците за самостојно опстојување на меѓународната сцена. Во време на распадот на југо-федерацијата, македонските комунисти, охрабрени од барањата за почитување на целосна еднаквост на федералните единици во Југославија, влегоа во меѓусебни расправи за идните преземања. Притоа, мнозинството се наклони кон политичката опција која ја истакнуваше потребата за стабилност, но и натамошна демократизација и децентрализација на земјата. Во јавноста се отворија процеси на ослободување и експонирање на личните и колективните очекувања, интенции и фрустрации за подобра сопствена, семејна и општа благосостојба - за иднината на државата. Првите повеќепартиски избори во ноември 1990 година само го потврдија тоа расположение кај избирачите, но ја истакнаа и **недоволната државничка подготовка** на македонските политичари. Немањето доволно пратеници за доминација во Собранието на РМ, победничката партија ВМРО-ДПМНЕ, со своите 37 места од 120-те пратеници, беше принудена на компромиси и договори со СКМ-ПДП (30) и со Сојузот на реформските сили на Македонија (11) и други помали партии и коалиции. Оваа состојба траеше сè до 20 март 1991 година, кога дефинитивно се формира и Владата на СРМ. Во овие четири месеци, после долги натегања, се утврдија и избраа претседателите на Собранието (Стојан Андов), на Републиката (Киро Глигоров) и на Владата (Никола Кљусев), Влада која имаше експертски, а не политички предзнак. Основната задача на овие органи на новата власт, покрај обезбедувањето на нормални економски

текови, стана одржувањето на безбедноста и меѓународно признавање со оглед на сè уште отворените прашања за раздружувањето на федерацијата и отворените негирања на Република Македонија и на одделни нејзини атрибути од страна на соседните држави.

Во меѓувреме, пратениците на Собранието на СРМ ја усвоија **Декларацијата за сувереност** на Социјалистичка Република Македонија, а не за независност на Македонија. Таа Декларација беше донесена како степен кон етаблирање на услови за барање на меѓународно признавање, што во следните етапи на развојот наиде, како на одобрување, заради опасностите од можни реакции на центристичките (српски) сили во поранешната држава, така и на критики и барање за брзо прогласување на независност. Во тој низ на настани за изнаоѓање на решенија кои нема да водат кон крваво раздружување на поранешните федерални единици на Југославија, Македонија беше рамноправно застапена на серија конференции под покровителство на меѓународната заедница. Последнава беше вложила, и изјавуваше дека е спремна да вложува значајни финансиски средства само да не дојде до дезинтеграција на федерацијата и да не дојде до воен расплет на југословенската криза.

Меѓу повеќето обиди за избегнување на веќе евидентните трендови кои водеа кон судири на национална основа, беше исфрлена и **Платформата Глигоров – Изетбеговиќ** за двостепено (федеративно-конфедеративно) државно уредување, која беше прифатена од Словенија и Хрватска и во прв обид и од Црна Гора, но не и од Србија предводена од Слободан Милошевиќ. Подгорица, потоа, под диктат на Белград, ја одби оваа Платформа и сите следни решенија за мирно решавање на југословенската криза. Така, внатрешните раздвижувања, поттикнати од националистичките емоции и бруталноста на политичките лидери доведоа до пропаст на овие конференции, сè до Хашката конференција од 18 октомври 1991 година, па меѓународната заедница (во лицето на ЕЗ) на 17 декември 1991 година ги прокламира **условите за признавање** на новите држави со Декларација на Советот на министрите за надворешни работи на ЕЗ.

Во овој след на настани Македонија, исто така, мораше да ги влече потезите за избегнување на учество во судирите и за себедофинирање како независен меѓународен субјект. Бидејќи на 6 јуни 1991 година пропадна и последниот обид за надминување на југо-кризата, државата Македонија на 7 јуни 1991 година од своето име го избриша и терминот „Социјалистичка“, Уставната комисија ја продолжи работата на текстот на новиот Устав на Република Македонија, а првата официјална, државна посета во странство Киро Глигоров ја оствари во Турција, од 7 до 11 јули 1991 година. Кога веќе се надмина и таа болна фаза за **одредување правец** по кој ќе се движи земјата, а во летото на 1991 година на северот на федерацијата почнаа да паѓаат првите жртви³³¹, следуваа поодлучните политички чекори во Македонија: на 8 септември беше одржан Референдумот, на 17 ноември беше усвоен Уставот на Република Македонија, како основа за нејзино дефинирање како самостоен, меѓународен субјект.

Што се однесува до **Уставот на РМ**, и покрај напорот на изготвувачите³³², не помина нивната идеја³³³ за усвојување на чисто граѓански Устав, па компромисот беше најден во комбинацијата на граѓански норми, со Преамбула со историски констатации за државно-творната традиција на македонскиот народ.³³⁴ Во останатите членови на Уставот само беше апострофиран македонскиот јазик како службен јазик во член 7 и во член 49 каде се вели дека „Републиката се грижи за положбата и правата на припадниците на македонскиот народ во соседните земји...“.

³³¹ На 6.5.1991, падна и првата жртва и тоа Македонец – војникот Сашко Гешовски, кој бил на стража во време на протестот против ЈА на 30.000 души во Сплит.

³³² Професорите на Правниот факултет во Скопје, Владо Поповски, Лазар Китановски и Љубомир Фрчкоски, како и Димитар Мирчев.

³³³ На Фрчкоски и Китановски.

³³⁴ Тој дел од Преамбулата на Уставот на РМ од 1991 гласи: „Тргувајќи од историското, културното, духовното и државно наследство на македонскиот народ и од неговата вековна борба за национална и социјална слобода и создавање на сопствена држава, а посебно од државно-правните традиции на Крушевската република и историските одлуки на АСНОМ и уставно-правниот континуитет на македонската држава во суверена република во Федеративна Југославија...“

Дополнително, членот 49 од овој Устав доби дополнување, заради усогласување со меѓународните норми за малцинските права и за поповолен имиџ на Македонија пред одлучувачките одлуки на ЕЗ, базирани на Мислењето на Комисијата на ЕЗ, предводена од претседателот на Уставниот суд на Франција, Робер Бадинтер. Со **Вториот Амандман** на Уставот, усвоен на 6 јануари 1992 година, Македонија се изјасни дека со „грижата за припадниците на македонскиот народ во соседните земји“, „нема да се меша во суверените права на други држави и во нивните внатрешни работи“. Сите други членови имаа стриктно граѓански карактер, а „тој Устав ги доби можеби најдобрите оценки и комплименти од Бадинтер и на серија професори кои следеа по него, и послужи за афирмација на земјата од неочекуван вид како демократска, либерална и сл.“, ќе забележи професорот Фрчкоски.³³⁵

Со овие уставни норми, со кои државата го промени својот политички систем, Македонија и формално стана демократска земја од западен стил и отпочна со пробивањето на својот статус **на светската политичка сцена**. Врз таа основа, претседателот Глигоров на 2 декември 1991 година, упати писмо до сите држави во светот за признавање на Република Македонија, а Собранието на 19 декември 1991 година, ја усвои Декларацијата за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава.³³⁶ А на таа држава и беа потребни сите „нишани“. Покрај полицијата која во време на федерацијата имаше значајна функционална самостојност и требаа и дипломатска и воена структура, па на 21 декември 1991 година, сите дипломати и воени лица актуелно ангажирани во сојузните дипломатски и воени органи беа повикани да се стават на располагање на новите органи на РМ.

На меѓународен план, тенденцијата за преминација на интересите на најзначајните светски сили и тогаш доби свој одраз - не беа почитувани ни експертските наоди на највисоко рангираните

³³⁵ Види ја реакцијата на Љубомир Фрчкоски за улогата на тогашниот претседател на Собранието на РМ, Стојан Андов во настаните на 1991 година во Македонија, во неговиот осврт „Алан Андов Форд“, објавен на порталот „Либертас“ од 14.12.2015.

³³⁶ Види го Прилогот бр. 7, на стр. 388.

правници во Европа, кои ги именуваше европската политичка елита, олицетворена во ЕЕЗ. Т.н. „**Бадинтерова**“ **комисија** на ЕЕЗ, иако утврди дека Република Македонија ги поседува сите потребни услови да биде признаена како самостојна држава³³⁷, Советот ЕЕЗ заради условувањето од Грција го одложи признавањето на Македонија. Тој нејзин став ќе го осудат многу експерти за меѓународни односи: „Уште поконтроверзно, тогаш ја признаа и БиХ“, која се покажа како нестабилен државен субјект, „што придонесе за ширење на недовербата во Европа како меѓународен актер“³³⁸.

Но, Македонија веќе постоеше како држава, а силниот **грчки притисок** врз нејзините сојузници во ЕУ и во НАТО, таа држава да не биде призната под тоа име, „бидејќи со него се искажуваат територијални претензии кон Грција“, мораше некако да се ефектуира преку најава за распаѓање на тој нов меѓународен субјект. Во Атина не се земаа за искрени пријателските укажувања од нејзините сојузници дека „на Грција и треба стабилен Западен Балкан, а тоа не може да се постигне со третирање на Косово и Македонија како отпадници или не-држави“³³⁹. Владата во Атина, не можејќи воено или во содејство со други (евентуално српски) фактори да го уништи оформениот државен ентитет, помина на акција на економско поле, наметнувајќи **санкции и блокади** на нормалната трговска размена на Македонија, особено преку, за неа клучното пристаниште во Солун. Со текот на времето се покажа дека тие на Македонија и нанесоа огромна штета, но со протек на времето стана јасно дека тие санкции претежно беа од интерес за внатрешнополитичката борба во Грција, која е зачинета со силен националистички набој. Ваквите санкции и нивната најава, според поранешниот државен секретар на САД, Хенри Кисинџер, не се стратегија, туку знак дека таква стратегија не постои (кога тие санкции

³³⁷ Види го Прилогот бр. 8 на стр. 395.

³³⁸ Керин К. Смит „Проширувањето соседството и европскиот поредок“, во едицијата „Меѓународните односи и Европската унија“, уредници Кристофер Хил и Мајкл Смит (превод од Oxford University Press, 2011), APC Ламина, Скопје, 2013, стр. 305.

³³⁹ Види го освртот на поранешниот министер за Европа во Владата на Велика Британија, Денис Мекшеин во <http://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/can-greece-cory-morocco-and-stop-sulking/>.

се наметнуваат – м.з.). Но, веднаш се покажа дека, создадените позиции на Грција во актуелните политички и безбедносни сојузи тешко се надминуваа со рационални и аргументирани активности на младата македонска дипломатија пред меѓународните форуми. Членките на тие сојузи немаа намера да навлегуваат во партикуларните интереси на грчката политичка номенклатура во однос на блокадите коишто таа ѝ ги наметнуваше на новата држава - Република Македонија. Ним не им беше од интерес да ги отвораат болните, дискутабилните и од секој меѓународен (па и сојузнички) аспект (не)легалните постапки на официјална Атина, од типот на воени провокации на македонско-грчката граница, сè до обидите за подмитување на највисоките македонски функционери и коруптивните зделки на грчките бизнисмени со нив.

Скоро идентичен однос кон малата независна држава Македонија, највлијателните, етаблирани (но не и институционално надлежни) меѓународни фактори, подоцна имаа и при оценката на примената на одлуката на **Меѓународниот суд на правдата од Хаг**, со која беше утврдено дека Република Грција, спротивно на меѓународните норми, го попречила интегрирањето на Република Македонија во една меѓународна организација (НАТО). Во таа одлука на Судот од 5 декември 2011 година, беше нагласено дека Грција ги прекршила членот 11 од Привремената спогодба меѓу РМ и Грција од 1995 година но, иако таа беше конечна и обврзувачка, немаше ретроактивно дејство.

Во „благите“ маки на Република Македонија по осамостојувањето е и константата дека кога, во и околу неа, се закануваше дестабилизација, „напомош“ доаѓаа **интервенции на меѓународните фактори**, преку свои олеснувачи, медијатори, посредници... Ова особено беше изразено кога внатрешните политички елити немаа храброст, знаење, искуство, политичка култура и чувство за одговорност кон народот и државата (за нивниот развој и безбедноста) да постигнат усогласени решенија.

Во 25-годишната политичка пракса во Македонија сè уште доминира филозофијата дека освоената власт е неделива со никого надвор од интересите на победниците на изборите, независно на кој

начин тие се добиени. А тие се добиваа со егзистенцијален популизам, нереални ветувања, манипулации на работ на законските норми, па дури и со коруптивни и криминални зафати. Скоро редовно, оние кои ги добиваа изборите на таков сомнителен начин, се обидуваа критиките од странство и меѓународните интервенции за овие неправилности да ги прикажат како директно „**мешање во внатрешните работи**“ на суверена Република Македонија. Не се земаше во предвид, се заташкуваше факт дека државата, излегувајќи како суверен субјект на меѓународната сцена, преземаше обврски, потпишуваше меѓународни договори и конвенции, со кои се обврзуваше на примена на цивилизациски норми стипулирани во тие договори и конвенции. Со јавното, популистички адекватно за избори, критикување на „мешањето во внатрешните работи“ на меѓународните фактори, а не покренување на постапка за напуштање, извлекување на Република Македонија од тие меѓународни договори и конвенции (на што како суверена држава имаше легитимно право), беше очигледна хипокризијата на тие политички елити во Македонија. И дополнително, тие „забораваа“ на македонскиот граѓанин да му предочат дека претставниците на меѓународната заедница, за кои велат дека се мешаат во внатрешните односи во Македонија, се повикувани, се поканети за таа нивна активност токму од официјалните претставници на државата Република Македонија.

Проблематизирањето на опстојувањето на македонската држава, како суверена и независна држава, односно функционален меѓународен субјект со права и обврски, од „пријателските“ странски средини најчесто се аргументираше со **нестабилните меѓуетнички односи**. Прашањето за правата на членовите на народностите кои живеат во Македонија, а пред сè Албанците, се поставуваше како круцијално за унитарноста на државата. Воедно, во значајни, па и официјални средини во соседството и во дијаспората на соседните народи, долго се калкулираше со најавите за нарушување на стабилноста, и очекувањето на идниот развој во Македонија - дали таа ќе опстои како држава?

Последново, се однесува и на **Албанија**, каде во февруари 1992 година го отворив првото дипломатско претставништво на РМ во светот. Како прифатен официјален претставник на Македонија во Тирана, неброено пати во 1992/3 година во албанското МНР барав потпишување на договори меѓу двете земји, бидејќи по раздружувањето на СФРЈ соработката со Албанија, економската пред сè, забрзано се развиваше без никаква меѓудржавна договорна рамка. Албанската страна, понудените текстови за договори не ги прифаќаше со уставното име на Македонија, со образложение дека и покрај тоа што трпи „многу внатрешни и надворешни притисоци, заради определбата за сестран развој на односите со Македонија, на нив нема да подлегне бидејќи нема предрасуди и својата политика ќе ја темели само врз државните и националните интереси“³⁴⁰. А „барабаните“ од некои средини во Атина и Белград на албанските колеги им сигнализираа да „не брзаат со официјализирање на односите со овој нов меѓународен субјект“. Со одмин на времето, таа нивна калкулација, за нив, се покажа како ефикасна, но не и плодотворна за зацврстување и за долгорочна доверба, за побрз сестран развој на македонско-албанските односи и соработка. Воедно една од неискористените можности за значајна македонско-албанска меѓународна афирмација, чувствувањето на делото на мисионерката **Мајка Тереза** (Гонца Бојаџиу), се судираше со балканскиот менталитет на својатање, а не за развој на заедничките вредности на ова поднебје. Така, светот неа повеќе ја вреднува како Тереза од Калкута (сосема оправдано и заради нејзината грижа за болните таму), а ги запоставува нејзината мултиетничка средина каде е родена и пораснала (во Скопје) и нејзината етничка (албанско-влашка) семејна традиција.

Како една од недоволно искористените можности за непречен развој на Македонија по раздружувањето од поранешната федерација беше **замирањето на деловните, економските односи** на македонските, со ланецот на стопански субјекти на поранешната федерација

³⁴⁰ Од мојот разговор со Екрем Мета, директор на албанското МНР, објавен на 26.5.1993, кој е евидентиран во телеграмата што се наоѓа во архивата во МНР на РМ.

(Раде Кончар“, „Херој Тоза Драговиќ“, „Руен“, „Металски завод –Тито“). Избраниот модел на приватизација одеше доста бавно и беше проследен со контроверзии, а производството рапидно се намалуваше и дојде до рапидно зголемување на невработеноста. Губењето на поранешниот југо-пазар особено за пласман на македонските земјоделски производи, земјата дополнително ја доведе во тешка положба.

Опструкциите на Србија во договарањето и распределбата на имотот на поранешната федерација особено не помогнаа за пополнување на најосновните, новонастанати потреби во функционирањето на македонската армија и дипломатија. Формалниот успех на дипломатијата за постигнувањето на **Договорот за сукцесија** на 29 јуни 2001 година, се должеше на неспорната првична корелација на интересите на Македонија, Словенија и Хрватска и упорноста на меѓународниот фактор. Меѓутоа, во следните фази на дистрибуција на имотот, партикуларните интереси на сите преговарачки страни го блокираа реализирањето на одредбите од Договор и заради непринципиелните „коалиции“, во кои Македонија ефективно немаше можност да учествува.

Република Македонија на светската дипломатска сцена

Односите на глобален план, историските наследства и над сè актуелните интереси на најзначајните меѓународни фактори не одеа во прилог за брза политичка, економска и безбедносна интеграција на Република Македонија на светската политичка сцена. Секако, и нејзините човечки и материјални потенцијали не беа на ниво, некоја од Големите сили цврсто да застане во имплементација на таа интеграција, чии услови, согласно меѓународно-правната регулатива, Република Македонија формално ги исполнуваше. Дури и конкретните норми зацртани во Повелбата на Обединетите нации не беа доволни за да не се проблематизира приемот на оваа мала и мирољубива држава да биде рамноправен член на светската организација. Постојано, како што

си припомнува тогашниот МНР на РМ, Денко Малески, редовно се

поставуваше прашањето: „Дали сте вие држава способна да функционира успешно?“³⁴¹ Во макотрпното пробивање на своето место на политичката карта на планетата, и преку македонскиот случај, меѓународното право, повторно поткликна пред индивидуалните **интереси на центрите на моќ**, произлезени од свеста за победник на Студената војна.

Токму со повреда на меѓународното право, правејќи еден синцир од преседани, се етаблира **ново обичајно право**, се создаваше основа за кршење на тоа меѓународно право. Со Лисабонската декларација³⁴² на една регионална организација, каква што беше ЕЕЗ, од јуни 1992 година, Македонија беше запрена во својата меѓународна еманципација, за потоа, сукцесивно да добие условување за прием во една светска организација, каква што е ОН, а тој процес да се „дооформи“ со блокада за прием во една политичко-воена организација, каква што е НАТО алијансата...

Инсистирањето за неприфаќање за членство на РМ со нејзиното уставно име од страна на една членка на тие мултилатерални организации, Република Грција, нејзиното сојузништво стана **посилно од меѓународното право**, па дури ни глобалните интереси на водечката држава во НАТО пактот не можеа да ја надминат таа поставена пречка. САД ја призна Република Македонија за независна држава на 4 февруари 1994 година, со што беше удрен барем еден цврст „камен“ за отстранување на сите планови за нејзино бришење од политичката карта на светот. Македонија како држава (со тоа име, или со некое дообјаснување) веќе не можеше да се негира, да се дели, да се стопира нејзиниот развој. Но некои атински кругови сметаа дека сè уште е можно исчезнувањето на РМ, па политичката блокада ја надополнија и со официјална **економска блокада**, кога цели 20 месеци (од 16 февруари

³⁴¹ Од колумната на Денко Малески „Меѓународна политика на спас“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 8.11.2015.

³⁴² Види го Прилогот бр. 9, на стр. 394.

1994, до 15 октомври 1995 година³⁴³) Грција спроведе ембарго и ја затвори границата за каков било промет на стоки, од и кон Македонија. Миролубивата земја и народ, кои единствени со дипломатски средства се осамостоија при крвавото раздружување на составните елементи на поранешната федерација - СФРЈ, добија ефикасни пречки за својот развој, токму со примена на веќе устоличеното, а не кодифицирано обичајно право (на порано етаблираниот) во меѓународните односи.

Меѓутоа, Македонија имаше и свои **подржувачи** на патот за зацврстување на својот меѓународен статус. Тоа главно беа одделни пратеници или делегати во европските и евроатланските структури, кои имаа директни контакти и увид во реалните состојби во кои опстојуваше и се развиваше државата. Овие структури беа особено активни по изразената стратешка определба на највисоките македонски органи за интегрирање на државата во Европската Унија и во НАТО. Така на 20 јуни 1996 година беше потпишана првата Спогодба за соработка на Македонија и ЕУ, на 8 април 2001 година Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА) меѓу Македонија и ЕУ, на 17 декември 2005 година беше добиен кандидатскиот статус на Македонија во ЕУ³⁴⁴ и на 9 ноември 2006 година отпочна процесот за визно олеснување за граѓаните на РМ.³⁴⁵

Подоцна, со приемот во евро-интегративните структури на поранешните југословенски републики **Словенија и Хрватска**, беа забележани и серија напори на нивните претставници во Европскиот парламент³⁴⁶ за поддршка на македонското приклучување кон ЕУ, иако на нивните Предлог-резолусии за Македонија грчките и бугарските пратеници постојано поднесуваа стотици амандмани, барајќи промени во текстовите на тие резолуции, согласно балканските стереотипни историски „вистини“ за Македонија. Секако, и напорите на словенечките

³⁴³ Десет дена претходно (на 5.10.1995) воспоставена беше првата директна телекомуникациска врска меѓу Македонија и Грција, а за исполнување на обврската од Времената спогодба Собранието на РМ го усвои новиот дизајн на знамето на државата.

³⁴⁴ Прилог бр. 14, стр. 408.

³⁴⁵ Прилог бр. 15, стр. 409.

³⁴⁶ Меѓу поактивните беа Тања Фајон, Иво Вајгел, Алојз Петерле, Маријана Петир...

и на хрватските европратеници имаа и своја политичка позадина, подржувајќи ги јавно оние структури во Македонија, кои ним им беа идејно блиски.

Во тие околности голем дел од неспособните македонски политички елити не сакаа да ја согледаат реалната глобална политичка констелација и не покажаа спремност на воведување **реформи и компромиси** за постигнување на побрз економски развој на земјата и на сите нејзини граѓани, што ги втурна во „самоодбрана“ (на привилегираните позиции) и импровизации, како и во националистички и антидемократски преземања, најчесто проследени и со сомнителни договори со странски фактори, па дури и свесно вклучување во целосно коруптивни операции.

Ниту дипломатијата не беше поштедена од „позитивни“ активности во оваа смисла – за поддршка на **лукративни зделки** на бизнисмени блиски до Владата, сè до зделки за движен и недвижен имот на РМ во светските престолнини. Како да беше неопходна ваквата „поддршка“ на владејачките елити, за да се дојде до барем приближно исполнување на големите ветувања дадени во предизборните кампањи, ветувања кои не можеше да се реализираат со скромните економски и кадровски потенцијали со кои располага Македонија. Веќе легендарни се предизборните ветувањата за тајванската милијарда долари на Васил Тупурковски³⁴⁷ и 8-те милијарди странски инвестиции на Никола Груевски, кои не само што не се реализираа, туку станаа и „камен на сопнување“ во политичките кариери на нивните промотори.

Со таквите активности на политичките елити му беше нанесена штета и на угледот на Македонија на меѓународен план. „**Тајванската афера**“ беше преседан во актуелниот политички момент и ризична

³⁴⁷ Со воспоставувањето на дипломатските односи со Република Кина – Тајван, беше најавено дека Македонија ќе добие силна економска „инјекција“ за својот развој, во вре- ме на видната стагнација и губењето на пазарите по раздружувањето на СФРЈ. По некои веродостојни податоци, од оваа најава на една милијарда долари, во рок од 2-3 години, беа реализирани само 178 милиони долари.

надворешно-политичка одлука³⁴⁸, заради актуелните односи меѓу Големите сили. Таа го разгневи дури и Стејт депарментот на САД, па во Скопје во 2000 година, Медлин Олбрајт, со лутина, директно ни соопшти дека требало, а „не биле консултирани“, апстрахирајќи дека од таа соработка РМ може да има некаков економски ефект. (За разлика од оваа посета, во март 1996 година, во подруги услови, истата Олбрајт, знаеше да биде задоволна од развојот во РМ, во време на пацификацијата на поранешниот југо-простор по договорот во Дејтон. Тогаш, во „напад на искреност“, по оценката на МНР Љубомир Фрчковски дека военото присуство на САД во рамките на УНПРЕДЕП во РМ е позитивно за безбедноста, му предочила дека „не треба да се преценуваат воените односи и соработка“, меѓу РМ и САД).

Најавената, пак, „голема индиска инвестиција“ на „Сахара Груп“ на Субрата Рој во Македонија, заради неговите берзански и криминални махинации, за што тој беше притворен во Индија, ја покажа наивноста и неснаоѓање на највисоките македонски владини функционери во актуелните заткулисни комбинаторики на меѓународната бизнис сцена.

За жал, политичките елити не беа свесни дека со преземањето на власта стануваат и меѓународни актери, дека со апсолвирање на меѓународните норми и со ускладување на својата политика со реалностите на меѓународната сцена, за себе и за земјата треба да обезбедат просперитет и побрз социо-економски развој. **Стравот од неопходните промени**, нив ги натера за преземање на мерки кои во суштина нив и земјата ги водеа кон изолација од надворешниот свет. По 2008 година, на политички план, тоа беше засилено со последиците од економската криза (немање на интерес за интензивна размена) и избегнување на посети на високо ниво (по активирањето на „антиквизацијата“). Затоа, солуција се бараше, со понудата на странци, во исцрпувањето на националните природни ресурси, што останаа како

³⁴⁸ Види ја опширната анализа за оваа „афера“ на Душан Бојчев објавена во скопскиот „Дневник“ од 4.1.2001, под наслов „Тајванскиот проект – промашена надворешно-политичка инвестиција“.

и извор за финансирање на своето одржување на власт. Дополнително кога и тие секнаа, отпочна масовното задолжување во странство под неповолни услови за земјата и за идните генерации, бидејќи Македонија немаше ресурси за создавање на вишок на вредност за стабилен самостоен развој и за сервисирање старите задолжувања.

Секако, од оваа општа слика за свест, спремност и знаење за водење на една земја во скучени услови за релативно нормален и безбеден развој и опстанок како меѓународен субјект, во првите години од осамостојувањето отскокнуваше начинот на третман и влечењето на дневно-политичките „конци“ на претседателот **Киро Глигоров**. Тие негови преземања, на моменти, дејствуваа и недоволно ефикасни, па дури и несоодветни на времето и барањата на националната еуфорија од оформување на сопствената држава, но долгорочно гледано беа соодветни токму на потребата за зацврстување и развој на државата на македонскиот народ и на сите граѓани. Тој модел на постепено и умерено водење на политика „ала Глигоров“, иако можеби пренагласено од моја страна, можеше да се согледа и во многу од постапките (во нивните конкретни услови и лимити) на црногорскиот лидер Мило Ѓукановиќ во однос на Србија на Слободан Милошевиќ, или кај лидерите во Приштина, во однос на Белград.

До ова македонско препознатливо однесување при третманот на односите на меѓународната сцена, во минатото, постоеше и високо **ценета дипломатска практика** поврзана со името на неготинчанецот Лазар Мојсов. Тој, во други гео-стратешки услови и при различна меѓународна позиција на земјата која ја претставуваше, се стекна со углед на дипломат од светски калибар. Доколку државата Македонија ги надминеше иницијалните блокади и личните слабости на плејадата личности кои се појавија на политичката сцена по 1990-та година, денес ќе можевме да зборуваме и за „македонски тренд“ во дипломатијата. Пробојот на Срѓан Керим до фотелјата, која 20 години пред него Мојсов ја заседна во ОН, остана само епизода, заради неговата кандидатура за највисоката позиција на генерален секретар на ОН во 2015/6 година, што беше јасен знак за преценувањето на позицијата на РМ на

светската дипломатска арена и за преземање на дипломатска активност како внатре-политички маркетинг³⁴⁹, без реални изгледи за иоле позитивен исход на таа кандидатура. Не само во Македонија, оваа одлука на Владата на РМ беше оценета како нереална, бидејќи кандидира личност, која имаше формални услови за кандидирање, но со, во меѓувреме, дубиозен морален кредибилитет и неразјаснети сомненија за криминогени активности.

Големите „дипломатски игри“ на македонските владејачки политички (партиски) елити се сведуваа на барање **пријатели на меѓународната сцена**, кои, од своја страна најчесто слаткоречиво им го нудеа својот пацифистички свет и во него вербално ја позиционираа новата македонска држава. Тие пријатели воопшто или само поплатно ги нагласуваа своите базични интереси за таквиот свој „беневолен“ став во однос на нашата држава. Особено избегнуваа јасно да ги дефинираат своите економски интереси во таа пацифистичка „обланда“, која ги занесуваше Македонците, чувствувајќи се како фактор на стабилност во регионот и пошироко. Дури не се ни осврнуваа (што подоцна следуваше) на цената која Македонија требаше да ја плати за добивање на полноправен меѓународен субјективитет. Историски е примерот со блокирањето од страна на САД, а преку официјално Скопје (Влада/МНР), на извозот на производ на една прилепска фирма за азиски комитент, бидејќи извозниот производ „претставувал опасност за националните интереси“ на САД!!!

Цената која требаше да се плати, по 1998 година, отворено ја бараа Грците, едновремено барајќи доминантна улога во европеизирањето на балканските земји, поранешните социјалистички држави. Секако, иако грубо, требаше да си ја „наплатат“ нивната позиција, како

³⁴⁹ Сите активности на Керим за промоција на неговата кандидатура (патувања, средби, промоција на негови книги поврзани со кандидатурата, преведени на 5-6 светски јазици) останаа во доменот на неговите лични врски и познанства, без значајно вклучување на македонската дипломатија, која актуелно повеќе беше ангажирана за промоција на владините напори за надминување на политичката криза 2015/2016. За оваа намена, во јавноста беше познато само ангажирањето, во ноември 2015 година, на министерот за одбрана Зоран Јолевски (во вашингтонската промоција на Керим), заедно со легендата на македонската рок музика Влатко Стефановски.

единствена балканска држава-членка на Европската унија и на НАТО - „брана од продорот на исламскиот фактор во Европа“. Тоа, завиено го шепотеа нивните политичари, а нескриено го истакнуваа нивните интелектуалци и публицисти.³⁵⁰ Но македонските владејачки елити се прашуваа, како да се плати една таква цена и да се прифати една таква трговија во време на општонародна егзалтација во Македонија со освојување на небото - осамостојување и создавање СВОЈА ДРЖАВА!

Што можеше во такви услови да преземе номиналната **македонска дипломатија**? Ништо! Во услови на водење на авторитарна, неспремна и неодлучна политика, именуваните министри, Министерството и мрежата на дипломатски претставништва станаа само продолжена рака на политиката на Владата, без можност за експонирање на својата улога во професионално и државничко просудување на интересите на државата во динамичното функционирање и реструктурирање на односите на меѓународната сцена. Таа политика немаше свест, спремност и храброст да се потпре, да го поттикне и ослободи дипломатскиот дух, кој единствено може, во стагнантни и кризни ситуации, да го пронајде излезот од „тунелот“. Дури и „жртвата“ - постигнувањето на статусот членка на ОН, нормализирањето на односите со соседите, а особено со членката на ЕУ и на НАТО Грција³⁵¹, наместо да ги добијат своите историски „ловорики“, во

³⁵⁰ Во својата книга „Народите на Балканот“ („*ΟιλαιοίτωνΒαλκανίων*“, 1994) грчкиот публицист Василис Рафаилидис ќе истакне: „Балканот беше наречен ‚барутана на Европа‘. Европејците во овој момент посветуваат поголемо внимание на барутот што овде постои отколку да ја именуваат барутаната. Имињата не ја предизвикуваат штетата, освен за оние кои губат и кои немаат ништо да понудат, да истргуваат, освен имиња. Колку тие повеќе се славни, толку им се покачува цената на пазарот на црните имиња. Скопје го сака името Македонија, од истата причина што ние не им го даваме. Знаат на кој начин да го истргуваат, како што ние веќе го истргувавме славното име на Елада, што ако не го сторевме ние, друг немаше да ни го позајми, такви какви што сме безвредни. Името ни е банкарска гаранција. Велиме: дајте нешто за името! Не гледајте каде е запалката. Нивните предци, меѓутоа имаа поинакви очи, еве! Се вивнаа во небесата и стигнаа таму каде што беа скриени од кој било продорен поглед на неспретните и идиотски идеи на Платона“ (позајмено од неговата книга „*Λοιπός-Ευροπής*“, *Εκδόσεις-του-Εικοστού-Πρώτου, Αθήνα*, 1996, стр. 404).

³⁵¹ И покрај отворениот спор за името на државата, Македонија, на 3 и 4 ноември 1997 година, беше полноправен учесник на Самитот на шефовите на држави или влади на државите во Југоисточна Европа, кој се одржа на Крит, во Грција.

натамошниот период добиваа квалификации на „национално предавство“.³⁵²

Затоа, потоа, изостанаа и навремени одлуки и заземање за државни, продуктивни ставови за **глобалните кризи** во светот - од оние во југословенските простори, па сè до ирачката криза, авганистанската, украинската, сириската... Последователните, задоцнети одлуки за приклучување кон „посилните“ во одминатиот развој на овие кризи, само го зацврстија сознанието кај највлијателните фактори на меѓународната сцена за можниот „државнички“ капацитет на македонските политички елити. Тоа недвосмислено влијаеше и на нивната евентуална одлука за поцврсто застанување во поддршка на македонските легитимни и на меѓународното право засновани аргументи за право на користење на своето уставно име на државата, оспорувано од страна на Грција, а фундаментална пречка за развој на клучните сегменти на државата за да стане рамноправен член на меѓународната заедница.

Од ова произлегува дека, на овој степен на цивилизациски развој на РМ, на поширок меѓународен план, со крајни напори се заштитуваше **сопствениот суверенитет**, а големите проекти за влез во наднационалните државни структури (ЕУ на пример) се доведуваа во прашање. Напорот, пак, на меѓународната заедница, персонифицирана во лицето на Западот, да придонесе за стабилизација на состојбите во Македонија и за нејзино побрзо, поефикасно интегрирање не беше уедначен и зависеше од нивните дневни интереси, но и од инертноста на етничкиот фактор во РМ да придонесе во тој правец. Затоа и Чарлс Инграо ќе констатира дека „Ние (Западот – м.з.) целосно ги занемаривме меѓуетничките тензии во Македонија, делумно бидејќи меѓународниот ангажман и медијација таму имаа ограничено влијание,

³⁵² За состојбите, околу и по потпишувањето на Привремената спогодба меѓу Македонија и Грција, поранешниот претседател на Собранието на РМ, Стојан Андов, иако пренагласено, смета дека со смената на Стево Црвенковски и на оставката на Каролос Папуљас, министрите на надворешни работи на Македонија и Грција, „властите во двете земји потписнички, како да ги измија рацете од обврските преземени од Спогодбата“ (од неговата колумна „Грција ја призна Македонија под силен притисок на САД“, објавена во неделникот „Фокус“ на 18.9.2015).

но исто така и бидејќи тие имаа помала тежина во однос на историските наративи.³⁵³

Веднаш по осамостојувањето, иако најтесното македонско раководство беше свесно дека членството во меѓународните организации, ја зголемува можноста за отстранување на закани или конфликти по безбедноста на државата, приемот на РМ за членка во ОН се условуваше со користење на актуелните белези на државата, како што беше и наведено во барањето на РМ за прием во ОН од 30 јули 1992 година³⁵⁴. Во тој вакуум-период до 24 јануари 1993 година интензивните преговори за членство на РМ во ОН беа под „длабоката сенка“ на Лисабонската декларација од една, и реалната **опасност за агресија** (па дури и поделба) на Македонија, најавувани од страна на националистичките фактори во Србија. На што да се потпираше и на што можеше да се повика Македонија за превенирање и отстранување на овие опасности? - Надвор од ОН (или од НАТО, на пример), а без сопствена соодветна воена структура за сузбивање на закани за својата безбедност, не можеше да се повика ни на користење на механизмите кои ги нуди членството во ОН.

Практичните **Американци**, согледувајќи ја спороста и дивергентните интереси на европските сојузници, а имајќи ги информациите дека од оската север-југ постои иманентна опасност за Македонија со можност за нов балкански конфликт и вплетување на Турција во него, во мај 1993 година ја исфрлија мајската формула (и предлог текст за спогодба, преку посредникот Сајрус Венс) за признавање на Македонија, од која никој не беше задоволен, но со која тензијата околу Македонија спласна. Како материјален гарант за оваа солуција, но и со „сознанија“ добиени од теренот за можни меѓуетнички конфликти заради незадоволството на Албанците од развојот на настаните по

³⁵³ “What are the principles of conflict transformation?” by Charles Ingraо ([http://www. Transconflict.com/2013/03/confronting-the-yugoslav-controversies-a-scholars-initiative-223/](http://www.Transconflict.com/2013/03/confronting-the-yugoslav-controversies-a-scholars-initiative-223/)).

³⁵⁴ Врз основа на предлогот на Владата од 23.7.1992, Собранието на Република Македонија на 29.7.1992 донесе одлука за зачленување на државата во ОН. Веќе следниот ден на 30.7.1992, претседателот Киро Глигоров со свое писмо побара генералниот секретар на ОН Бутрос Бутрос Гали, да поведе постапка за прием на Република Македонија како полноправна членка на ОН.

дисолуцијата на СФРЈ, САД најави и деташирање на мониторинг воена мисија на северната и западната граница на оваа поранешна југословенска република, новата членка на ОН. Првите 300 американски војници (за прв пат во историјата под шлемови на ОН) во Македонија пристигнаа само еден месец по зачленувањето на Македонија во ОН, а девет месеци пред официјално Вашингтон да ја признае Македонија како суверена и независна држава. Оваа мисија, извлечена од мисијата на ОН во Босна и Херцеговина (УНПРОФОР), на 31 март 1995 година се трансформира како специјална мисија за во Македонија, именувана како УНПРЕДЕП (Превентивно распоредување на силите на ОН).

Од растојание на повеќе од две децении самостојност и етаблирање на суверена држава, можеби е тешко да се сфати прекутното манифестирање на согласноста на тогашното македонско раководство за прием на државата во една меѓународна организација под такви услови, а особено стационирање на воени сили од држава со која се немаат воспоставено ни дипломатски, а камоли сојузнички односи. Нека тоа е мал, скроман придонес за дипломатската историја, но, секако, во тие моменти, тие постапки на раководството изгледаа беа единствениот излез за надминување на опасностите и за избегнување на национална катастрофа. Со приемот на РМ во ОН се верификува една формална согласност на целата меѓународна заедница дека РМ е нов суверен меѓународен субјект, но самото тоа **признавање** беше и преодна фаза за воспоставување на дипломатски односи со РМ на секоја од тие членки на меѓународната заедница. Еден од доајените на дипломатијата Димче Беловски ќе запише дека во таа 1993 година Македонија не беше соочена со проблемот на признавање, туку со проблемот на воспоставување на дипломатски односи од страна на другите држави³⁵⁵. Овој процес течеше доста бавно и заради притисокот на Република Грција кон поединечните држави кои беа спремни да воспостават дипломатски односи со РМ. Официјална Атина сметаше дека со тој чекор дефинитивно ќе се поткопа нејзиниот

³⁵⁵ Види го освртот на Димче Беловски во скопскиот весник „Нова Македонија“ од 14.12.1993.

ирационален концепт во толкувањето на настаните од историјата, а за одржување на status quo-то на Балканот.³⁵⁶

Со **приемот на РМ во ОН** со Резолуцијата 817/93 од 8 април 1993 година³⁵⁷ и налогот спорот да се реши до почетокот на Генералното собрание на ОН³⁵⁸ отпочна процесот на прием на Македонија во сите организации од системот на ОН³⁵⁹, а потоа и во другите меѓународни организации³⁶⁰, процес што не беше така едноставен заради упорното спротивставување на Грција за автоматизам на приемот. Договорот на политичките лидери во Грција од 13 април 1992 година, за неприфаќање на терминот „Македонија“ во името на соседната северна држава ги обврзуваше грчките дипломати за службени реакции и за докажување на својот патриотизам. Но тие, не можеа секаде така ревносно да стигнат до резултатот и да го блокираат приемот на РМ под уставното име во меѓународните организации. Македонските дипломати, на пример, согласно меѓународните стандарди, навреме успеаја во Меѓународната организација за стандардизација (ISO), за РМ како држава, да ги регистрираат кодовите „МК“ и „МКД“. Тие, кои се применуваа на документите кои Македонија ќе ги издава за меѓународна идентификација на потеклото на стоките, на сообраќајните таблички, зелениот картон. Жестоката грчка реакција остана без успех. Меѓутоа, во **регионалните организации**, во кои Грција не е членка, како на пример во Централно европската иницијатива (ЦЕИ), РМ во Варшава во 1995 година беше примена и е активна под името „Македонија“. На тој состанок претставниците на две држави-членки на ЦЕИ, сојузнички на Грција, беа присутни и гласаа за овој прием и ги следеа своите национални интереси и нормите на меѓународното право. Воедно и државите кои традиционално во

³⁵⁶ За постепеното воспоставување на дипломатските односи на РМ со другите држави, види го прилогот „Република Македонија на дипломатската сцена“ од Ахил Тунтев објавен во „Дипломатскиот летопис“ бр. 2, Скопје, 2016.

³⁵⁷ Прилог бр. 10, стр. 394.

³⁵⁸ Види ја Резолуцијата на ОН 845/93 во Прилог бр. 11, стр. 395

³⁵⁹ Овој процес се прошири и со приемот на РМ и во Интерпол на 29.09.1993.

³⁶⁰ На пример, на Фудбалскиот сојуз на Македонија во УЕФА на 14.1.1994, на РМ во Организацијата за безбедност и соработка во Европа – ОБСЕ на 12.10.1995 и т.н.

минатото имаа директни односи со Македонија и нејзините субјекти најчесто преку југо-ферерацијата, не го прифатија грчкото условување при именувањето на новиот меѓународен субјект и воспоставија **дипломатски односи** со РМ: пред сè - поранешните југо-републики, но и Турција, Бугарија, Руската Федерација, НР Кина..., секоја поведена од свои партикуларни интереси.

Кога се работи, пак, за одлуките на македонското раководство за границите на државата, треба да се спомене и потпишувањето на 23 февруари 2001 година на Договорот за **обележување на границата** меѓу Република Македонија и СР Југославија од страна на претседателите на двете држави Борис Трајковски и Воислав Коштуница. Денес можам да се запрашам дали тоа не беше една од најлошите, катастрофални, надвор од простор и време одлуки на македонската дипломатија? Ова одбележување се случи по избивањето на крвавите судири во Косово, по НАТО бомбардирањето на целите во СР Југославија и по големиот егзодус на косовски граѓани во РМ во 1999 година. Во тоа време, постојаната членка на Советот на безбедност на ОН, НР Кина (заради воспоставувањето на дипломатски односи на РМ со Република Кина-Тајван) ја повлече согласноста за продолжување на мониторингот на меѓународните сили на ОН (УНПРЕДЕП) на северната и западната граница на РМ кон Косово и Албанија. Порозната граница ја искористија екстремистички, а вооружени албански групи за прокламирање на барања за промени на состојбите во државата, што во првата половина на 2001 година доведе до најголемата **безбедносно-политичка криза** во Република Македонија од нејзиното оформување како посебен меѓународно-политички субјект. (За оваа криза види го посебното поглавје, во продолжение на оваа студија).

Внатрешните односи и дипломатијата

Имајќи го предвид нивото на општествена свест за историски опстој на држава под име Македонија, недостатокот на демократски

традиции и недоверба во правна држава во минатите времиња, како и менталитетот на дневно решавање на актуелни (особено егзистенцијални) проблеми, по осамостојувањето во 1991 година Република Македонија се соочи со воведување на политички систем кој за нејзините граѓани стана една конфузна мешавина на здобиена неограничена слобода, но и лична и семејна несигурност за утрешнината. Ним немаше кој да им ја објасни неопходната врска меѓу капитализмот и демократијата за стабилност и развој, дека политичката, економската и личната слобода не се само права, туку носат и обврски. Постојниот државен естаблишмент, под притисок за опстој на државата, по инерција воведуваше политики, познати во соседството и во светот, за демократизација на општеството и за слободен пазар, (не)прилагодувајќи ги на македонските реалности, **без способност и храброст за радикални промени**. Иако поголемиот број на македонски функционери од времето на социјализмот ги биеше глас дека се либерално ориентирани, отворени за идеите за слободен пазар, за демократија и за вредностите кои се во темелите на западно-европските општества, со воведувањето на многупартискиот политички систем, тие се групираа и се сегментираа во партии, па меѓусебно се судруваа во борбата за власт, а развојот на земјата беше потиснат во втор план. На таа состојба обилно и „кумуваше“ и драстичниот пад во производството и на вработеноста, првенствено заради губењето на пазарите на поранешниот југословенски простор, еномрната стапка на инфлација, но и несигурноста произлезена од сомненијата за манипулации во избраниот модел на приватизација и при спроведувањето на денационализацијата.

Тоа доведе и до перманентно **лутање во влечењето на тактички чекори** во реализацијата на општоприфатените стратегиски цели (членство во НАТО и ЕУ) на надворешно-политички план. Надворешната политика на РМ, оваа значајна сфера за стабилно етаблирање на секоја држава како субјект на меѓународната сцена, стана

непредвидлива категорија³⁶¹ како за секој македонски граѓанин, така и за странскиот фактор, независно од неговиот политички, економски или друг интерес за соработка со субјекти од РМ. За странскиот фактор, неразбирливо беше инсистирањето на македонската влада на примената на одлуката на Меѓународниот суд на правдата од Хаг во која се оспорува правото на Грција да го блокира зачленувањето на Македонија во меѓународните организации, а од друга страна, истата влада, да манифестира анимозитет кон други одредби од таа потпишана Привремена спогодба со Грција (во која се нормира тоа право за несметан прием на Македонија во меѓународните организации). Дополнително, неразбирливо беше кога најодговорните лидери, официјално, на меѓународен план и во партиските (владините) програми се изјаснуваа за стратегиско поврзување на државата во евроатланските структури, а во практиката и преку своите партиски и интелектуални структури развиваа **евроскептицизам**, како одбрана за своите дневно-политички одлуки. Ако тоа им носеше поени во внатрешната политика, тој менталитет го рушеше нивниот меѓународен углед и угледот на државата која ја преставуваа пред светот.

Паралелно, таа „непредвидлива категорија“ на Република Македонија стана и директен повод за нестабилност во севкупниот развој на земјата, како во перцепцијата на највлијателните светски, дипломатски центри, така и на внатрешен план, затоа што беше искористувана и за меѓупартиски пресметки и за меѓуетнички позиционирања. Притоа, личните и лукративните побуди, како нус производ на политичката **борба за власт** на партиите, во јавноста го рушеа дигнитетот и општествената валоризација на дипломатскиот ангажман, на пратеничкиот мандат, на министерската, премиерската или претседателската функција. А токму тие требаше да бидат „лицето“ на земјата пред светот, да ѝ го дефинираат и да ѝ го обезбедат угледот, безбедноста и развојот... Но неизживеаниот патернализам во македонското општество - ако

³⁶¹ Термин за окарактеризување на надворешната политика на Република Македонија исфрлен во анализата на новинарката на скопскиот „Утрински весник“, Слободанка Јовановска, на 4.2.2014 („Македонија ќе оди кон изолација или пресврт?“).

почна да покажува знаци дека сè повеќе се губи на семеен план - во првите декади од осамостојувањето на државата, како сè повеќе да се засилуваше на партиски, на политички, а особено на економски план, независно од етничката концентрација во партиските редови.

Таквото **концентрирање на моќта** во една личност (група) директно ѝ наштети на демократијата и на развојот на државата и на нејзиниот просечен граѓанин, за некој промил ја зголеми плутократијата, а за десетици проценти сиромаштијата. Таквата моќ директно се одрази и на „влечењето конци“ на надворешен план, од губењето на угледот на државата заради неконзистентната и безрезултатна политика, сè до именувањето на блиски до власта, а аматери, непрофесионални кадри во дипломатијата.³⁶² Дури и таму каде делуваа искусни дипломати, тие тешко можеа да ги реализираат мегаломанските барања на македонските политичари, бидејќи шефовите на ДКП не располагаа со соодветна кадровска и материјална логистика за исполнување на тие поставени барања. На пример, во двата обиди, Македонија, како членка на Источно-европската група во ОН, да добие позначајна позиција: непостојан член на Советот за безбедност (во 1997 година) или македонски кандидат да биде избран за Генерален секретар на ОН (во 2016 година), Република Македонија еднаш беше „надмудрена“ од Словенија³⁶³, а друг пат од Португалија. И во двата случаја, беше преценета можноста Македонија да се носи со заткулисните игри на светската дипломатија, пред сè заради својата слаба „понуда“ на светскиот дипломатски пазар и „зрачењето“ на нестабилност од својата внатре-политичка сцена.³⁶⁴

³⁶² Оваа практика беше присутна и при политичките кадровски комбинаторики околу изборите во РМ, кога на незадоволните, невклучени на најодговорни функции им се нудеа амбасадорски места, како некоја компензација (Види го написот „Градоначалниците, амбасадорите и министрите – ѓутуре во пазарот пред локалните избори“, објавен во скопскиот „Дневник“ на 19.6.2000 или „Амбасадорска коска за глодање“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 23.6.2000).

³⁶³ Треба да се истакне дека и во двата случаја Словенија своите кандидатури (за членка во СБ на ОН, и на Данило Турк, како кандидат за генсек на ОН) ги истакнуваше неколку месеци по истакнувањето на кандидатурите на РМ, а по опстојна анализа за можните позитивни и негативни реперкусии од кандидатурите.

³⁶⁴ Види го мојот осврт „Што доби државата со кандидатурата на Керим? Ништо!“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ од 17.10.2016.

И да повторам - Македонија не можеше да се носи со обврските за ефикасно водење на така значајни дипломатски акции, за што беа потребни соодветна логистика и комплетни професионални **дипломатски екипи**. Веднаш по осамостојувањето, по инерција, на високи и највисоки дипломатски функции беа именувани личности кои своето искуство, професионални способности и стручни знаења за дипломатијата и меѓународните односи ги имаа градено во рамките на поранешниот федерален систем. Се покажа дека таа екипа бројчено не е доволна за водење на една државна структура (МНР и дипломатска мрежа) за односи со странство. Распишаните јавни конкурси делумно го надополнуваа тој недостаток, но и тие беа лимитирани, заради перманентниот недостаток на материјални средства во нараснатите потреби на една нова самостојна држава. Паралелно, за шефови на ДКП беа именувани и личности, главно истакнати во своите професионални области, кои скоро и да немаа допирни точки со дипломатијата, но беа блиски до раководните структури на владејачките партии.

Оваа кадровска состојба, со стапувањето на власт на нови владини функционери (читај оние на ВМРО-ДПМНЕ) значително се промени, со манифестирање **недоверба** кон стекнатата дипломатската структура, и кон надворешната политика водена во претходниот период. Меѓутоа, брзо беше констатирано дека соодветна замена за постојните дипломати не беше лесно да се изнајде, па се правеа и (не)соодветни обиди да се надмине таа состојба, што доби јасен политикантски призив.³⁶⁵ Имено, на крајот на 2000-та година, во новата коалициона влада на ВМРО-ДПМНЕ со либералите, новиот МНР истакна предлог за 8 нови шефови на ДКП на РМ, по 4 од опозицијата (пратеници од СДСМ) и 4 од истакнати членови на новинарската фела.³⁶⁶ Иако, опозиционите социјалдемократи остро го отфрлија овој обид, некои од нив беа

³⁶⁵ Од многуте осврти и анализи на ова „отворање“ кон опозицијата и кон новинарите на тогашната владејачка структура, преку актуелниот МНР, види го само освртот на Ѓорѓи Варошлија „Перфиџија“, објавен во скопски „Дневник“ од 4.1.2001 година.

³⁶⁶ МНР Срѓан Керим јавно (во интервју за МТВ) соопшти дека за амбасадори би можеле да бидат именувани и пратениците од опозицијата Илинка Митрева, Нано Ружин, Благој Ханџиски, Ѓорѓи Спасов..., како и новинарите Ристо Лазаров, Александар Чомовски, Сашо Ордановски и Атанас Кировски...

спремни да ја прифатат оваа понуда обидувајќи се дипломатската функција да ја третираат како надпартиска и државна, како неполитички (во смисла на партиска припадност) ангажман. Од друга страна, следната година во посткризниот период, јавноста беше „забавувана“ со меѓупартиските јавни препукувања - дали и колку е опортуно, па и државнички (МНР Илинка Митрева - претседателот Борис Трајковски), во престолнините на најголемите светски сили РМ да има за амбасадори: син (Никола Димитров, во Вашингтон) и татко (Димитар Димитров, во Москва).

Но таквиот третман на дипломатијата, во 2016 година не им успеваше ни на кадрите кои беа предложени од помалите партии, учесници во власта. Демократскиот сојуз на лидерот Павле Трајанов, по изборите во 2014 година за својот член, Драгана Кипријановска го доби место заменик МНР во Владата на Никола Груевски. Во текот на политичката криза во 2015/6 година, при дистанцирањето на Трајанов од премиерот Груевски, заради сомненијата за криминал и корупција во раководството на ВМРО-ДПМНЕ, Кипријановска стана „жртва“ – грубо беше отстранета од Владата, а нејзиното јавно разочарување³⁶⁷ од **споеноста на државата и партијата** на власт многу не ги промени работите.

Целиот тој децениски однос кон кадровската структура на МНР, зголемувањето на бројот на вработените во МНР на РМ, лојални на партијата на власт, според анализата на Манчо Митевски претставува „неколкугодишен **генетски инженеринг и трансфузија**“.³⁶⁸ Во тоа задоволување на партиските, но и национални квоти од договорите на ниво на владејачките партии, за само четири години, бројот на вработени во МНР од 300 се искачи на над 600 постојано ангажирани.

³⁶⁷ Во нејзиното јавно обраќање за отстранувањето од Владата, Кипријановска наведува дека „Македонската дипломатија треба и заслужува да доживее многу посветла доба од онаа во која се наоѓа во последнава година кога е ставена во функција на промоција на погрешна политика на елитите на власт, политика која ја вовлече Македонија во длабока криза. Верувам, многумина веќе ја препознаа потребата од јасна дистинкција помеѓу она што е партиско и она пред кое стои предзнак државничко и е од суштинско значење за РМ“ (<http://plusinfo.mk/vest/74890/demokratski-sojuz-veljanoski-go-prekrshidelo-vnikot>).

³⁶⁸ Види кај Манчо Митевски „Систем 2014“, Софија, Богданци, 2015, стр. 113.

Најкарактеристичен факт за „ставање на рака“ на владејачките партии, а пред сè, на ВМРО-ДПМНЕ врз **дипломатската структура** е објавувањето на јавниот конкурс во 2013 година, за искажување на интерес на кандидати за шефови на ДКП на РМ и поставување на државни секретари во МНР со одлуки на Владата на РМ. Овие две процедури се спроведуваа под стриктна контрола на „комисии“ именувани од Владата на РМ, резултатите беа однапред предвидливи, а пријавените кандидати со подолгорочно дипломатско искуство не се најдоа меѓу идните шефови на ДКП на РМ. Аналитичарите на политичките состојби во Македонија оваа фаза од развојот на дипломатската служба ја именуваат и како „партизација и аматеризација на македонската дипломатија“,³⁶⁹ а за некои дипломати и колумнисти дури, дека тоа претставува и „пуч“.³⁷⁰ Последново особено е нагласено по изјавата на МНР Никола Попоски дека Македонија нема надворешна политика, искажана во интервјуто за ТВ Телма, емитувано на 18 февруари 2016 година.

Заради овие состојби во МНР на РМ, иако под постојан притисок за нивната егзистенција и неможност за напредување ако искажат сомнение или спротивен став од официјалниот на МНР, македонските дипломати го прифатија повикот на Синдикатот на македонската дипломатска служба и, на 1 февруари 2016 година преку **предупредувачки протест**, масовно го искажаа своето незадоволство за состојбите во МНР. Со овој протест, прв од ваков вид во 13-годишната историја на овој Синдикат, беше побарано укинување на сите измени и дополнувања на Законот за надворешни работи на РМ од 2006 година, со кои беше создаден кадровски хаос во службата, а дипломатијата беше ставена во служба на партијата на власт, односно за лукративни зделки на највисоките државни функционери, па дури и за изборни

³⁶⁹ Исто.

³⁷⁰ Види ја колумната на Ѓорѓи Мисајловски „Умберто Еко“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 5.3.2016, во која тој како дипломатски пучеви во Македонија ги смета измените на Законот за надворешни работи, јавниот конкурс за назначување на дипломати, нерационалното трошења на средства за отворање на амбасади, а при „пауперизација на дипломатските службеници“...

потреби. Кога од еден во друг изборен циклус таквите активности се повторуваа, овој синдикат во ноември 2016 година јавно побара од министерот да ги преиспита “изборните манипулации во дијаспората” спроведени и преку амбасадите.

Перманентното политикантско „ценкање“ околу именувањето на шефови на ДКП, драстично дојде до израз во периодите на кризи, во 1999/2000 година и во 2013-2015 година. Со тоа се создадоа и долги застои во **именувањето на шефовите на ДКП** на РМ во Вашингтон, Москва, Женева, Берлин, Загреб, Отава..., па и за воените аташеа... Дополнително, некои од нив, по добиените агремани за конкретни личности и утврдените кандидати за аташеа, не стапија на своите функции³⁷¹, заради внатрешните кадровски политички „бравури“ во владејачките партии. А во некои ДКП на РМ, наместо искусните дипломати, кои со години „го печеа занаетот“, на раководни места се поставуваа неискусни партиски кадри, невропсихијатри (Белград), бизнисмени на старечки домови (Загреб)..., без ниту еден ден поминат во МНР. Една од таквите номинации, именувањето за амбасадор во Канбера на Перо Стојановски³⁷² предизвика ненадоместливи штети за угледот на Република Македонија во Австралија и за македонските иселеници во оваа прекуокеанска земја.

Претседател Ѓорге Иванов, кој по функција е надлежен за именување на шефовите на ДКП на државата, најде за сходно нив да ги критикува, бидејќи не бил задоволен од нивните активности во сферата на јавната дипломатија,³⁷³ без да се заложи за соодветен **третман на дипломатската служба**, како во однос на нејзината нормативна

³⁷¹ Овој „тренд“ започна со добиениот агреман за Радмила Кипријанова за Вашингтон во 2000, а се „закружува“ со добиените агремани за Никола Димитров за Москва, Антонијо Милошоски за Загреб, Ненад Колев за Берлин, Даниела Караѓозоска за Отава сите во 2014 година...

³⁷² Судскиот спор кој Перо Стојановски го покренува против неговата партнерка во Австралија кулминираше со информации во австралиските и македонските медиуми за наводи за педофилија, изнудување и за проневера на финансиски средства, за на крајот да биде објавена и вест дека, по тужба од МНР на РМ против него, е донесена судска одлука со затворска казна од 3,5 години.

³⁷³ Од извештајот во скопскиот „Утрински весник“, за неговата средба со амбасадорите на РМ на 25.8.2015.

поставеност во системот, професионализација и соодветна логистика, а за создавање на услови за нејзино ефикасно дејствување на меѓународен план. Тој некритички ја поддржуваше Владата во значајната дисперзија на македонски ДКП по светот, за што не постоеше достаточна материјална и кадровска логистика.

Во дводеценискиот период, и покрај потребата, МНР на РМ не предлагаше, а претседателот не поставуваше **нерезидентни амбасадори**, иако според своите материјални можности, тоа ќе беше едно корисно решение во недостаток на средства за именување на резидентни амбасадори. Можеше да се сублимира искуството од етаблираните дипломатии дека за оваа намена се именуваат професионални, кариерни дипломати, кои веќе воделе ДКП на својата земја, што во македонскиот случај би значело дипломати кои биле именувани од некоја претходна политичка гарнитура. За жал, оваа позната дипломатска практика не можеше да заживее во земја со видна неразграниченост на државните од партиските интереси. Дури и именувањето од страна на претседателот Иванов на првиот нерезидентен амбасадор на РМ во Оман и Кувајт, Абдулкадар Мемети во 2016 година, беше оправдувано дека е кадар од МНР, а не политички, иако тој во МНР беше примен по линија на ДУИ, која номинално не го признаваше претседателот Иванов.

А сите тие раководни функционери и дипломати на РМ во Третиот Милениум требаше да се соочат со пресвртницата во глобалниот светски поредок, кога завладеаната (по Втората светска војна) западна тенденција за преминација на демократијата, човековите права и слободен пазар, се судри со традиционалните форми на општествена свест и уредување во деловите од светот кои поседуваа големи количини на енергетски ресурси, неопходни за одржување на темпото на развој токму на најразвиените држави во светот. Стана јасно дека дипломатијата и нејзината државничка функција не може да се сведе само на инструкции од дома за посета на компании и банки за инвестиции во сопствената земја, за барање на болници или фармацевтски куќи за доедукација на лекари и барање на

поевтини медикаменти како што наложуваше македонската влада. **Дипломатијата како функција** е, пред сè, анализа на светските трендови и обезбедување на објективни информации во реално време за донесување на клучни одлуки на раководството на државата за тактичките чекори за развој и безбедност на државата. Шеф на дипломатска мисија без животно и работно искуство на меѓународен план, без познавање на политичката и општествената структура, историјата и традицијата на поднебјето, средината во која е деташиран, е некористен, па дури и штетен субјект за државата која ја претставува, не придонесува и го урива нејзиниот углед на меѓународен план.

Во првите децении по осамостојувањето, во својата дневна активност македонските дипломати во голема мера беа ангажирани на контакти со **иселениците од Република Македонија** во регулирање на нивните статусни проблеми. За координација на оваа активност во МНР беше формиран Сектор за иселеништво, што, за оваа намена, функционално ги задоволуваше потребите на еден државен орган. Но иселениците, живеејќи главно во цивилизирани и демократски развиени средини, очекуваа еден нов снажен поттик од нивната татковина во нивната борба за сопствена еманципација против негативите на нивниот идентитет, па ги користеа сите можности во тој правец. Така, особено се активираа Македонците, поранешни антијугословенски дисиденти и нивните симпатизери, но се оформуваа и центри за информирање на светската јавност за реалноста во Република Македонија.³⁷⁴

Во Скопје, дојде до трансформацијана старата Матица на иселениците, која со променлив интензитет беше присутна во иселеничките средини од своето формирање во 1951 година. Но, како владин орган, беше формирана и Агенцијата за иселеници, а се активираа и политичките партии кои во својата програма соработката со иселениците ја имаа подигнато на високо ниво и кои очекуваа материјална поддршка од странство. Сето тоа предизвика **неусогласена**

³⁷⁴ Во Перт, Австралија, на 17.5.1992 година, кога државата РМ во светот имаше само едно дипломатско претставништво, профункционира првиот Македонски информативен центар (МИЦ).

координација за соработка на субјекти од татковината со дијаспората. Во нејзините кругови се појави „дилема за институционалниот капацитет во Македонија за соодветна комуникација со Македонците надвор од земјата“, па оттаму многу често се истакнуваше (како позитивен) начинот на комуникација со дијаспората на поранешната Матица на иселениците и, во новите услови, се предлагаше оформување на едно Министерство за дијаспора на Македонија.³⁷⁵

Постепено, но недоволно, од утврдување на македонското државјанство и регулирање на имотни, наследни и семејни права, се помина и на евиденција на македонските државјани во странство исполнување на уставната норма за остварување на политичките, односно изборните права, тие да избираат и да бидат бирани во претставничките тела на Република Македонија. Лутањата во остварување на нивните права на овој план произлегуваа од нискиот политички сенс и политичка култура на политичката елита во РМ, а со тоа се создаде простор за **манипулација со дијаспората** од страна на владејачките политички партии, преку дипломатската служба. Притоа, политичката поделеност во државата директно се одразуваше на потребата за искористување на гласот на граѓаните на Република Македонија во дијаспората за обезбедување на мнозинство во Собранието на РМ, а на штета на рамноправноста на добиениот глас за еден пратеник - во РМ и во дијаспората (некаде во сооднос дури и на еден глас во дијаспората, во однос на 30 гласови на избирачите во Република Македонија). Со измените на Изборниот законик во 2016 година, овој сооднос се промени, што влијаеше и на значајно намалување на интересот на дијаспората за присуството на нивниот глас во Собранието на РМ.

Иако во 2015 година, во фазата на подготовка на новите изборни правила за гласачите во дијаспората се најде усогласено решение со помош на „олеснувач-“ делегирани од ЕУ, многу потешко одеше нивната

³⁷⁵ Види го прилогот „Стереотипна слика од 15 долари“ на претседателот на обединетата македонска дијаспора од САД, Методија Коловски, објавен во скопскиот „Дневник“ од 13.3.2010.

„помош“ за изнаоѓање на решение за откривање и спречување на идни коруптивни дејствија коишто влијаат на довербата во институциите и регуларноста на **изборниот процес** во целина.³⁷⁶ Со објавувањето во 2015 година на нелегално снимените разговори и индициите за вмешувањето на субјекти од трети држави во коруптивни зафати, во јавноста се појавија сомненија и обиди за докажување дека една политичка гарнитура се стекнала со финансиска предност за влијание врз целиот изборен процес, што дополнително ја ослабуваше меѓународната позиција на Република Македонија.

По осамостојувањето на РМ, значаен фактор во развојот на состојбите во дијаспората стана **Македонската православна црква** (МПЦ), која преку номинирање на свештеници во странство, влијаеше и на одржување на врските на тамошните верници со татковината, но и во изборниот процес меѓу иселениците. Меѓутоа, во случајот со оние во Австралија, таа, преку надлежниот владика Петар не успеа да се дистанцира од желбата за доминација во целокупното (пред сè, финансиското) управување со црквите, па дојде до судски спорови и внатрешни поделби кои негативно влијаеја на угледот на Македонците на петтиот континент. Ова се случуваше во средини во кои иселениците, уште во далечната 1958 година, ја основаа првата македонска православна црква надвор од Македонија - „Свети Ѓорѓи“ во Фицрој во Мелбурн (осветена во 1960 година) во времето кога, сè уште не беше прогласена автокефалноста на МПЦ (17 јули 1967 година).

Дека внатрешните политички и економски односи и демократски развој на една држава се директно поврзани со (не)квалитетот на нејзината надворешна активност, најчесто спроведувана преку дипломатската екипа во странство, беше видно и по серијата на информации за недипломатски, но и **коруптивни и криминални афери**, поврзани со актуелни и поранешни дипломати на Македонија.³⁷⁷ Тие најчесто беа

³⁷⁶ Со измените и дополнувањата на Изборниот законик на РМ во 2016 година, предвиден е цензус за изведување на избори во дијаспората од РМ, од минимум број на пријавени гласачи за избор на еден пратеник, како во една од изборните единици во РМ.

³⁷⁷ Овде влегуваат несанкционираните афери со шверцот на романски граѓани во дипломатско возило, со загрозување на безбедноста во Швајцарија од страна на пијан

„покривани“ од страна на официјалните македонски органи (МНР, пред сè) со неуверливи и неаргументирани деманти, за да се избегне уривањето на угледот на земјата, а и на носителите на одговорни државни функции, поврзани со овие афери. Во овој контекст, дискутабилна и непродуктивна беше и владината кампања за испраќање во странство на **промотори** на македонските економски потенцијали, а заради привлекување на можни директни странски инвестиции (ДСИ). Тие 30-тина промотори испраќани секоја година во речиси целиот свет, неповратно од 2008 година до 2016 година, одлеаја најмалку 4 милиони евра од Буџетот на РМ³⁷⁸, а ефектите од нивниот ангажман беа минорни, бидејќи Македонија и натаму во регионот остана последна по обемот на привлечени ДСИ. Овие резултати битно не се променија ни со агресивната серијата на **роад-шоуата**, офанзивата на нависоките државни функционери низ светот, освен што, со нудење на неверојатно поволни формални услови на инвестирање во Македонија, земјата постојано одеше нагоре на скалата на „Дуинг бизнис“ на Светска банка.³⁷⁹ Оваа офанзива за привлекување на ДСИ во странство не беше следена со реформи со кои се следат глобалните светски економски трендови. Овие реформи, според оценките во партиските „пресметки“ би го нарушиле социјалниот мир на потенцијалните гласачи во РМ, па соодветно усвоените закони во практичната имплементација беа дерогирани со коруптивни и криминални дејствија при економските активности на локално ниво, а недостасуваше подзаконска регулатива и веродостојна судска заштита на инвеститорите...

дипломат, со нелегално изнесување девизи (аферата „Шише“- Унгарија), внесување на средства (аферата „кутија за чевли“- Турција) се до бегството на македонски амбасадор во Полска под мотивација дека му бил загрозен животот од страна на директор на полициска управа.

³⁷⁸ Види го освртот на Маја Томиќ „Еден милион евра годишно од буџетот за новите промотори“, во скопскиот „Утрински весник“ од 24.9.2016.

³⁷⁹ Во 2016 година Македонија се наоѓаше на 10-тото место (во 2011 беше на 34 место) на земјите кои нудат најповолни услови за привлекување на ДСИ на “Doing Business” на World Bank.

Поделеноста на општеството и дипломатијата

Историјата на човештво бележи неспорни факти дека државите опстојуваат, се развиваат и имаат значајно меѓународно влијание кога нивните раководства влечат потези кои **долгорочно** имаат позитивни ефекти на економски и на безбедносен план. Многу држави се создале во една еуфорична или романтична фаза од народните стремежи за самостојност, но и исчезнале од политичката карта на светот, заради преголемите амбиции или заради неспособноста на нивните лидери за реални процени за регионалните и глобалните состојби и промени, односно неурамнотежените внатрешни односи на кој било план.

Во кратката историја на постоењето на современата македонска држава се покажаа и **серија слабости** во нејзиното опстојување како стабилен и суверен субјект на меѓународната сцена. Уште со самото легално реструктурирање на политичкиот систем, со изборите во ноември 1990 година и Уставот на РМ од 1991 година, еуфорично дојде до израз децениското потиснување на потребата од јавно изразување на интересите на граѓанинот за учество во општествените/државните работи. Реско, во јавноста секавично падна бариерата дека за најзначајните државни работи надлежна е само една елита, која одлучува во име на народот, а дека нејзините одлуки треба да се примаат без поговор.

Повеќепартиските избори и натегањата, на преодот од 1990/91 година, околу изборот на највисоките државни функции го означиле почетокот на децениската девалвација на позицијата и угледот на **функцијата политичар** во македонското општество, што имаше и директни реперкусии во процесите на развојот и на безбедноста во наредните децении. Во кризите кои следуваа, нивната неможност да играат одлучна улога во тековите за развој и евроатланска ориентација на Македонија, за која сите јавно се залагаа, беше евидентна. Секако, во последната деценија на 20-иот век, личноста и постапките на Киро Глигоров, кога тој беше на претседателска позиција, рековме дека отскокнуваа од овој „шаблон“, заради умешноста за надминување на опасностите од вовлекување на Македонија во вооружените и крвави

разврски на југословенската криза и жестоките меѓупартиски пресметки и неодмерените лидерски амбиции. Дури и Стојан Андов, со дивергентни ставови за оваа личност, ќе најде за потребно да напише дека „во дадените услови за општа минимална потребна политичка стабилност на земјата улогата што ја доби Глигоров успешно ја вршеше и стана важен фактор...“³⁸⁰ И покрај тоа, сепак, впечаток од мала временска дистанца е, дека Македонија мораше да го плати „данокот“ на недоволното **државничко искуство**.

Меѓутоа, не само во земјата, туку и во странство, политичкиот антагонизам во Македонија ја создаваше сликата за нискиот степен на **политичка култура**, не само во политичките кругови, туку и пошироко во општеството на РМ. Најчесто и неоправдано до најниски гранки се девалвираше личноста на политичкиот противник/конкурент, оној истиот кој требаше да ја претставува земјата на надворешен план, а со тоа предвреме се поткопуваа и напорите за здобивање на поповолни позиции за земјата. Оваа практика не завршуваше и по завршувањето на мандатот на одредени политичари, кои во тие судбоносни денови на конституирањето на суверена и независна Република Македонија дадоа непроценлив придонес. Како на пример, некои од нив, нашироко се обидуваа како политикантска и пројугословенска да ја отсликаат личноста на Киро Глигоров, а својата како промакедонска и национално исправна.³⁸¹

Како една од најзначајните слабости, „ахилова пета“ на македонската држава во втората деценија на 21–иот век, професорот Денко Малески го смета внатрешното неединство. Тој додава дека во услови на внатрешни поделби „секаков **радикализам** може да ја загрози државата, зашто бедемот на единството од кој би се одбил (радикализмот –

³⁸⁰ Оваа констатација Стојан Андов, поранешниот претседател на Собранието на Република Македонија ја запиша во својата книга „Драматичната 1991“ (Матица, Скопје, 2015, стр. 155).

³⁸¹ Јавно дискредитирање на неодржливоста на таквиот пристап на Андов за улога на Глигоров во таа „драматична“ 1991 година објави Љубомир Фрчковски во скопскиот „Слободен печат“ на 31.12.2015, што беше општо поддржано.

м.з.) – не постои“.³⁸² Но, радикализмот редовно е присутен при одбрана на сопствената политичка позиција, кога таа е доведена во прашање, па од економско-социјалните предизвици (проблеми) тој најчесто „бега“ во сферата на историјата, на минатото... Токму во несигурноста во влечењето на дневните одлуки на нивните влади голем број Македонци беа втурнати во сферата на национализмот, оној од затворен тип, оној кој во секоја надворешна појава гледа опасност за опстој на сопствената нација, оној кој како противудар на таа „опасност“ до неодомерени граници го издигнува своето битие како суперационална, исконска, „библиска“ вредност. Тој македонски случај, секако, не е единствен во нашиот регион, во кој национализмот на политичките елити, од горниот тип, ќе им биде пледоаје за негирање на придобивки од едно историско и перспективно европското заедништво, кои ја надминуваат поделеноста во самите општества и им пркосат на затвореноста, на национализмот и на тоталитаристичките тенденции.

Врвна причина за поделеноста во рамките на македонскиот етнос по 1991 година во РМ и во дијаспората, беше лутањето во потребата за промени во сферата на **преиспитувањето на минатото** и негово реално димензионирање за потребите во изградба на цврста национална основа за државно-правен континуитет, пред светот. Неопходните дискусии околу третманот на историските настани и личности од минатото, често добиваа пејоративна форма од нивно бришење, до нивно анатемисување, па дури и истакнувани како причина за стагнантните појави во двоиполдеценискиот развој на демократијата во Република Македонија. Во странство, во научните, но

³⁸² Од интервјуто на Денко Малески за скопскиот „Утрински весник“ објавено на 25.8.2014, под наслов „Светот ‘врие’, но мирот никогаш не ја изгубил шансата“. Таму вели: „Се добива впечаток како да не постои согласниот околу ништо – историја, идентитет, односот кон Албанците, односот кон странците, улогата на црквата... Ако во минатото членството во НАТО и во ЕУ беше целта околу која постоеше некакво единство, сега, фактички, веќе не е така. Незадоволството со состојбата на демократијата во државата, како меѓу Македонците и Албанците, така и меѓу самите Македонци драматично ја намалува отпорноста на државата на внатрешни и надворешни диверзии. Политиката на промоција на православната вера како државна религија ги отуѓува другите етнички заедници од македонската, вклучително и Македонците од исламска вероисповед“.

и во политичките и дипломатските средини се создаваше впечаток дека во Република Македонија се рedefинира историјата, не само македонската национална, туку и онаа која е „наталожена“ од страна на нивните научници и институции, како нивна национална и глобална – историјата на цивилизацијата на нашата планета. Тоа преиспитување, од Скопје, странските дипломати го пренесуваа во своите престолнини, за што беа напаѓани во македонската јавност (а без реакции на официјалните македонски органи). Особено жестоки беа реакциите, кога од тие центри ќе дојдеше какво било споменување на словенските корени на современите Македонци, што се косеше со официјалните ставови и на дел од политичкиот спектар во РМ.

Во првата деценија на 21-иот век, поводи за секојдневни навраќања на минатите настани, во и околу Македонија ги даваше политиката и идеологијата на формално десните владејачки структури во Македонија, со нагласка на подалечното и поблиското („комунистичко“) минато за народот и личностите кои давале тон на настаните, опстојувале и делувале на територија на Македонија. Но тој пристап наидувааше и на остри полемики во јавноста, на меѓусебни обвинувања до степен на исклучивост. Оваа поделеност директно влијае(ше) на **разнишување на угледот** и позиција на државата на меѓународен план, а со тоа и неможност за остварување на декларираните стратешки определби.

Ако во времето на федерална Македонија (во рамките на СФРЈ) се провлекуваа „бели петна“ со запоставување на улогата на одделни личности во одредени историски периоди (независно од нивната про или антимакедонска ориентација), по осамостојувањето во 1991 година се разгоре полемика за нивната улога, сè до нивно глорифицирање, а со запоставување на некои настани и личности, кои, независно од идеолошката матрица директно придонеле за зацврстување на македонскиот идентитет и државност. Коментирајќи го овој процес во кој борците од НОБ добиваа несоодветен третман, а по 70 години од АСНОМ, кое беше нивно дело и кое го означил пресвртниот момент во историјата и државноста на Македонија, Трајко Стаматовски ќе нагласи

дека „е опасно за објективноста кога се тргнува од ‚денешни‘ услови во толкување на ‚некогашни‘ услови..., за таквите оценки мора да се има определена доза на толеранција“. ³⁸³ Оваа искажана мудрост за потребата од умереност во оценките на минатите времиња, директно се однесува на политичките тенденции во круговите на владејачките партии во РМ во првите децении на Третиот Милениум. Или уште попрецизно, се однесува на толкувањето на повоеното минато во време кога Македонија беше во составот на монистичка Југославија.

Дневно-политичката **дихотомија и интереси** беа видни и во формалниот, репрезентативниот настап на државата Република Македонија, кога официјално се појавуваше на меѓународен план. Дури и Протоколот стана „несозреана цреша на тортата“. Притоа се наметнуваа актуелните интереси на внатрешен план на шефовите на македонската држава или влада, за нивно експонирање на настани на надворешен план, кои најчесто се од чисто протоколарен карактер. ³⁸⁴ Тие таму се појавуваа дури и само да се „сликаат“ и одржат однапред срочен формален говор, без позначајна државничко/дипломатска активност за одбрана и промовирање на интересите на државата или за праќање на соодветни пораки пред меѓународните фактори. Недоследната, пак, примена на протоколарните норми во официјалните средби, веќе наголемо стриктно утврдени на поширок меѓународен план, по осамостојувањето на РМ предизвикаа многу конфузни ситуации и за државата непријатни состојби, што го погодуваше нејзиниот углед на овој план. Слабата подготовка на секое нивно истапување во странство доведуваше и до комични ситуации, ³⁸⁵ што

³⁸³ Од коментарот на Трајко Стаматоски „Илинденски јубилеј“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 7.8.2014.

³⁸⁴ Одбележувањето на 100 годишнината од Првата светска војна на 5.8.2014 година во Лиџ, каде најголем дел од присутните беа шефови на држави – наместо претседателот Ѓорге Иванов, присуствуваше претседателот на ВРМ, Никола Груевски, на што во медиумите во РМ му се даде „првокласен“ политички карактер (иако само седел зад британскиот престолонаследнички пар).

³⁸⁵ Да го наведеме само скандалот со конференцијата за новинари на претседателот Ѓорге Иванов во Брисел, на 26.10.2015, кога по неуспешниот обид на англиски јазик да одговори на прашање на странски новинар, сред конференцијата, го повика својот советник Ивица Боцевски да преведува.

беа искористувани и за делегитимирање на највисоките државни функции во политичката борба во Македонија.

Во овој контекст, особено е значајно непридржувањето кон примена на принципот на пропорционалност на македонската страна (највисокиот државен врв, за што не треба да се ослободи од вината ни МНР) во односите со странски официјален партнер. Само да го споменам односот кон медијаторот за наметнатиот спор со името на државата Република Македонија при посетите на Скопје и Атина – неговиот прием и разговори на највисоко ниво, а симнувањето на нивото од страна на Атина (за што дополнително ќе стане збор).

Истапувањата, **јавните изјави** на македонските државници (кога ги заземаа највисоките функции) на внатрешен план, многу често беа во спротивност со прокламираните стратешки определби во официјалните владини програми за развој на земјата. Така, оние изјави во странство се читаа како пораки³⁸⁶ и се доведуваа во прашање која е вистинската намера на еден највисок државен функционер, која е целта, како ќе се развива државата..., сè до тоа како би ги потрошиле позајмените средства од меѓународните или приватните финансиски институции.

На преодот од првата во втората декада на 21-иот век, во разликите меѓу јавно искажаните надворешно-политички определби и практичните чекори за нивна имплементација, беше видна **најслабата алка** во државничкото искуство и способност за водење на државата на политичкото и државното раководство. Нивната формалната и јавна стратешка определба за припадност и спремност за интегрирање на земјата во евро-атлантските структури се судруваа со прекутното

³⁸⁶ Во пресрет на Конференцијата за Западен Балкан, која во август 2014 година се одржа во Берлин, претседателот на ВРМ, Никола Груевски, остро се осврна на истапувањето на германската канцеларка, Ангела Меркел (изјавила дека „за Германија е товар нерешениот проблем на името и на идентитетот меѓу Македонија и Грција“) : „Време е Европа да погледне со поголемо внимание кон нас и време е да ги оправда цитатите кои ги кажуваат нивните лидери низ историјата. Да се признае јавно од некои од нив дека треба да се преговара за името и за идентитетот, во ситуација кога се негира нечиј идентитет е рамно на бришење на една нација, е погубно, и сам показател, колку рамнодушно или пак површно или неспремно се пристапува кон ова прашање“. (Пренесено од скопскиот „Утрински весник“ од 5.8.2014).

следење на агресивната медиумска кампања на нивните поддржувачи за „опасностите кои доаѓаат од САД и ЕУ, со негирање на националниот идентитет на Македонецот“, дека тие „се поддржувачи на албанскиот сепаратизам“, дека „ЕУ е пред распаѓање“, дека „постојат и други алтернативи“... Овој, според Ѓорѓи Спасов, „лицемерен и инструментализиран национализам“ прикажан како патриотизам и како тактика заради предолгото чекање на РМ за влез во НАТО и во ЕУ³⁸⁷, во земјата предизвика дополнителен разгор, со обвинувањата на поддржувачите на овие интеграции како странски платеници и национални предавници.

Во борбата за здобивање и останување на власт, македонската политичка елита, како впрочем и во другите транзициски држави, „се насади“ на **националистичка почва**, која во нивниот случај беше обременета и со наметнатиот спор од страна на политичката елита на Грција. Последнава, водејќи го бавно, ама ефикасно (во своја корист) овој спор, успешно пристигна до пробив на теренот на идентитетот, што за македонските политичари отвори нов внатрешен фронт за тоа кој е „бранител“ на идентитетот. За жал, дури ни рационалниот Американец Метју Нимиц, медијаторот за спорот околу името на Република Македонија, не можеше да ја согледа балканската итрина на „наследниците на Данајците“,³⁸⁸ а да не зборуваме за државничкото искуство и нивото на политичката култура на македонската политичка елита на тие негови „излети“. Така сè дојде до екстремот за „потребата“ и изградба, преку физичка градба на споменици и симболи, на имагинарна „сплотеност“ на античкиот македонски код со современиот македонски идентитетски опстој, евидентен и неспорен во Новиот век.

Но, овој процес на надополнување и „одбрана“ на таквиот **нов македонски идентитет** од страна на некои највисоки државни нивоа

³⁸⁷ Од колумната на Ѓорѓи Спасов „Кој го има во џебот Груевски?“, објавена во скопскиот „Утрински весник“ на 29.10.2016.

³⁸⁸ Современиот израз „Данајци“, произлегува од искористување на Хомеровиот израз „Данајци“, за луѓе-непријатели кои подаруваат опасен подарок. Во „Илијадата“ Хомер пеел за опсадената, а несовладлива Троја на која Данајците (Елините) и подаруваат коњ во кој биле скриени елинските војници. Нивното излегување од „коњот“, отворање на портите на градот, пеел поетот, довело до жестоко крвопролевање во самата Троја и до уништување на градот.

на РМ, испровоциран од, и заради разговорите со Грција, во меѓународните дипломатски кругови наиде на неразбирање.³⁸⁹ Постојано се негираше дека тие разговори/преговори за името на државата го опфаќаат и прашањето за идентитетот на Македонците, за името на нивниот јазик, култура, самобитност... Обидите на медијаторот Метју Нимиц, со свои предлози да ги приближи ставовите на Македонија и Грција, ги разгоруваше јавните пресметки на политичарите во Македонија и во Грција околу идентитетот, па тој мораше (на прашање на новинар, како ќе ја убеди Атина дека се преговара за името, а не за идентитетот) и јавно да се огради со одговор: „Мислам дека тие тоа доб- ро го знаат“.³⁹⁰ Изгледа дека Нимиц не можеше да изговори повеќе од оваа полуреченица и заради неспремноста на македонската политичка елита по ова прашање да изгради единствен и конзистентен став.³⁹¹

Со тоа, макар привремено, како да се отстрани темата за идентитетот од преговорите со Грција за името на државата, но во македонската јавност официјалните органи не се ни обидоа неа да не ја отстранат во дневно-политичките обиди за држење на тензија и за билдање на својот **патриотски имиџ**. Во тоа не малку им беше дадена и „научна“ поткрепа од страна на неколку историчари и археолози³⁹², кои

³⁸⁹ Да го споменеме само интервјуто на амбасадорот на Франција во Скопје, г-ѓата Лоренс Оер за порталот „Фактор“ дадено на 17.8.2014, пренесено во сите печатени медиуми во Македонија на 18.8.2014.

³⁹⁰ Од извештајот на Наум Котевски за престојот на Метју Нимиц во Скопје, објавен под наслов „За идентитетот не се преговара“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 29.7.2014.

³⁹¹ Имено, пред доаѓањето на Нимиц во Скопје во јуни 2009 година, владејачката ВМРО- ДПМНЕ не покажа спремност за усвојување на „Предлог државната стратегија за решавање на спорот со Грција за името на Република Македонија“, поднесена од пратеникот Стојан Андов, кој, во тие околности, неа ја повлече од процедура во Собранието на РМ.

³⁹² Паско Кузман врз основа на пронајдениот археолошки материјал извлекува теза за доминација на античкиот македонски елемент (Од освртот на Ирена Радовановиќ „Постојат само 5 отсто материјални докази дека сме Словени“, објавен „Публика“ на 30.7.2011). Митко Панов (за разлика од неговиот татко Бранко Панов) тврди дека населувањето на Словените на овие простори „не претставувало масовна колонизација со капацитет целосно да ја промени етничката констелација во Македонија“. Анета Шуркова предлага периодот на античкото македонско кралство да не се именува како дел од „хелинизмот“, туку како „македонизам“... На овие тези се спротивставуваат академичките Иван Катарциев и Георги Старделов, кои доминацијата на словенските

ја оспоруваа преминацијата на словенскиот елемент во Македонија, во однос на староседелците Македонци од времето на античкото кралство под тоа име. Со нефундираниот национален идентитет врз рационална основа, според Мирослав Грчев, Македонците би биле подложни на процес на исчезнување. За него, со такво редефинирање на историјата, Македонецот „не бил прашан, станал припадник на нација која што целиот свет ја смета дека е попречена во развојот.“³⁹³

Значи, поделеноста во македонското општество, во голема мера, за дневно-политички поени, произлезе и во несфатливиот напор за гореспоменатото „сплотување“ на античкиот македонски код со современиот македонски етнички опстој, врз основа на кој опстој е формирана државата Република Македонија, субјект на светската политичка сцена. Веќе без задршка може да се констатира дека тон за таа **т.н. антиквизација** на македонското општество, со ресурсите на државата, даваше претседателот на Владата на РМ, Никола Груевски. Тој и некои на нему верни партиски следбеници³⁹⁴, но и новопечени „национални величини“, импулсивно поведени од своето семејно наследство и од неуспехот за соодветно меѓународно етаблирање на Македонија заради грчкиот нерационален однос, „најдоа“ плодно тло за обезвреднување на релативните успеси во зацврстувањето на националниот и државниот идентитет на Македонецот во повоениот, социјалистичкиот период.

Форсирањето на тоа „сплотување“ на современата македонска нација со македонската Антика, провоцирано и од неразумното игнорирање на современиот македонски идентитет поврзан со тоа име од страна на политичката елита на Грција, ја доведе во прашање децениската изградба на државата базирана на тој идентитет и ја

корени на денешните Македонци ја врзуваат за јазичните карактеристики како „клучен супстрат на идентитетот“ (Види го прилогот на Бранко Ѓорѓевски, објавен во скопскиот „Дневник“ под наслов „Историја на нови поделби“ на 17.6.2009.)

³⁹³ Од колумната на Мирослав Грчев „Крајци на идентитети“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 5.8.2014.

³⁹⁴ Види го само написот „За континуитетот на името Македонија“ на Антонио Милошоски, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 16.10.2004, во кој се обидува на населението во античка Македонија да му даде етнички карактер заради неговата географска поставеност.

ослаби дотогаш евидентната поддршка на меѓународен план на тој развоен процес на македонскиот народ. Конципирањето и изведбата на проектот „Скопје 2014“ со мешавина на споменично издигнување на античките гиганти Филип II и Александар III во центарот на државата и барокизирање на ликот на овој град³⁹⁵, им даде дополнителни аргументи на негаторите на опстојот на современиот Македонец под тоа име, за тоа дека Македонија е „вештачката творевина на Тито“, „измислената нација“, дека Македонците се „фалсификатори на историјата“ и сл. Да не зборувам дека со тоа слабееше и македонската **преговарачка позиција** околу наметнатиот спор за името на државата. Во таа антимакедонска кампања на професионалната македонска дипломатија не ѝ преостануваше ништо друго, туку да ги „вади врелите костени со голи раце“, при што неуспехот однапред ѝ беше загарантиран: најодговорните во државата продолжуваа со стимулирање на оваа политика, сè до поддршка на проекти како оној за откривање на гробот на Александар III во Овче Поле³⁹⁶, истакнување на неговата мажественост и сл., за што до денешни времиња историската наука и археологијата имале спротивни наоди.

Самото, пак, **Министерство за надворешни работи на РМ** (МНР на РМ), следејќи ја доследно политиката на владејачката партија, во периодот по осамостојувањето не успеа да се дистанцира од тој партиски концепт во водењето на надворешната политика, како во политичкиот приод (под силно влијание на внатрешно-политичките односи), така и во кадровското структурирање на самото Министерство. Оваа „папочна врска“ особено доаѓаше до израз во време на внатрешни поли

³⁹⁵ Редизајнирањето на центарот на Скопје предизвика значаен интерес во светската јавност, што придонесе и за зголемување на туристичките посети на градот, но во најзначајните светски медиуми предизвика и потсмет и беше оценето како исилена сензација на кич и невкус („Лос Анџелес тајмс“, „Франкфуртер Алемајне Цајтунг“...).

³⁹⁶ Историските извори и современите технолошки достигнувања не дозволуваат заклучок дека при една таква преселбана телото на Александар III од Вавилон во Сума во Египет (од страна на Птоломеј), истото можело да „залута“ во Овчеполюето. За митовите за наменското отстранување на секаков можен начин на откривање на гробот на Александар III види го текстот на Георгиа Метакса објавен во „Хафингтон пост“ (преземено од <http://www.huffingtonpost.com/georgia-metaxa/the-mystery-of-the-tomb->).

тички кризи, како онаа во 2014/2016 година, па за македонската дипломатија ќе се искажат и оцени дека не само што е партизирана, туку „во голема мера е и неука“.³⁹⁷ Воедно и затвореноста на МНР во комуникациите со јавноста³⁹⁸ придонесе за негова девалвација во очите на домашната и меѓународната јавност, па странските фактори клучните одговори за надворешно-политичките ориентации на Македонија ги бараа на „друга адреса“ - во Владата на РМ на „Илинденска“ бб.

Што се однесува до кадровското екипирање, МНР на РМ, под притисок на „потребите“ за вработување на доверливи кадри на владеејачката партија/партии, па дури се донесуваа и законски (и подзаконски) акти за таа намена и тоа само формално ги применуваше критериумите за мобилизирање на соодветни кадри. Без доза на цинизам, треба да се наведе дека секоја личност што ревностно ги спроведуваше партиските политики, вообличени како владини политики, а имаше **интерес за работа во странство** добиваше таква шанса преку МНР, па на некои од дипломатските функции беа ангажирани и пејачи по вокација.³⁹⁹ Воедно некритички се отвораа ДКП-а во дестинации, наменети за исполнување на желбите и потребите на одредени „заслужни“ личности, а паралелно, заради оптеретување на буџетот на МНР, се бараа држави-партнери за заедничко користење на објекти за ДКП-а.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Од излагањето на академик Блаже Ристовски на научната трибина на МАНУ „Македонија – како понатаму?“ одржана во Охрид на 23.8.2015 (и „МАНУ: Македонија е на крстопат“ - извештајот за оваа трибина објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 24.08.2015, стр. 2)

³⁹⁸ По еден од ретките брифинзи на МНР, Никола Попоски, одржан со главните уредници на 2.1.2015, Александар Димковски, главниот уредник на „Нова Македонија“, правилно ќе процени дека МНР „со години некако беше затворен за пошироката јавност. Било да се работеше за разговорите за спорот со Грција, за кој информациите повеќе доаѓаа однадвор или за гласањето воздржано во ОН за резолуцијата против нацифашизмот што исто така помина одмолчено и без објаснување, нашиот став за Палестина итн.“

³⁹⁹ Тоа е случајот со афирмираниот интерпретатор на забавни песни (а економист со научни звања) Илија Псалтиров, додека на натпреварот „Свездите на Пинк“ на српскиот ТВ Пинк настапи младата македонска дипломатка, Весна Павлова.

⁴⁰⁰ Како на пример со Србија со потпишаниот договор на МНР Никола Попоски и Ивица Дачиќ на 15.9.2014 или со Црна Гора, на МНР Никола Попоски и Игор Лукшиќ на средбата во Скопје на 23.2.2015, кога договараа заеднички ДКП-а во Лондон, Минхен, Истанбул и сл.

Воедно, именувањето на амбасадори и отворањето на (нови) ДКП на РМ во преку 50 држави, се покажа како несоодветна одлука, заради неможноста овие ДКП да функционираат адекватно на потребите, бидејќи во нив имаше по еден дипломат, најчесто само амбасадорот, кој како единка не можеше да ги исполнува поставените задачи. Во најголем број случаи таа личност беше и непрофесионалец⁴⁰¹, не ја владееше дипломатската техника, немаше искуство во работа на конзуларна проблематика, па „заглавуваше“ во исполнувањето на барањата од РМ и од средините во кои беше деташиран. Кулминација во оваа смисла е **именувањето**, во втората деценија на 21–иот век, на амбасадорските позиции на личности „од доверба“ на владејачката партија, независно од нивниот претходен образовен background и работно искуство. Така само во 2014 година за амбасадори беа именувани два ветеринара, еден доцент и еден асистент, еден невропсихијатар...⁴⁰² Или испраќањето во дипломатија на поранешен директор на пошта, на царица⁴⁰³, или претседателка на Унијата на жените на ВМРО-ДПМНЕ,⁴⁰⁴ именувани на претходните функции како експерти и функционери на владејачката партија.

Дополнително, **политичкиот консензус** на партиите на власт, односно партиите со најголем број пратеници од, условно речено, во македонскиот и албанскиот блок во Собранието (и во Владата) – натамошно ја девалвираше дипломатската функција на државата,

⁴⁰¹ Такви личности, кои имаа релативно познати јавни настапи, а кои за прв пат се соочуваа со дипломатската техника и методи, беа именуваните амбасадори во 2012 година Слободан Чашуле (во Мадрид), Јован Донеv (во Лондон), Панде Лазаревски (во Букурешт) Лазар Еленовски (во Брисел)...

⁴⁰² Види го коментарот на Ѓорѓи Мисајловски „Ветеринари во дипломатијата“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ од 10.11.2014, стр.11. Таму се наброени ветеринарите, доцентката Василка Поповска Тренивска за во Виена, асистентот Игор Есмеров, во Будимпешта, а претходно и невропсихијатерката Вера Јовановска-Типко, во Белград или синеастата Андријана Цветковиќ, во Токио.

⁴⁰³ Се работи за поранешниот директор на Царината, Ванчо Каргов, за кој Синдикатот на македонската дипломатска служба остро протестираше дека тој не е соодветен за претставување на државата, бидејќи е осуден со правосилна пресуда и дека на функција во Женева заминал без потребните и задолжителните подготовки.

⁴⁰⁴ Се работи за Даниела Караѓозоска од скопскиот старски дом „Панада“, за која и Македонците во Хрватска излегоа на демонстрации, барајќи нејзино повлекување, бидејќи „се заканува и шири говор на омраза во медиумите и на социјалните мрежи“ (од извештајот за настанот објавен во скопскиот „Слободен печат“ на 26.5.2015).

државна функција која не е партиска, во смисла на борба за власт и одговорна дистрибуција на државните ресурси. Тој биполаризам во дипломатијата негативно се изразуваше и во реализацијата на надворешната политика на државата. Активирањето на претставниците на албанскиот политички блок во низа акции за „изнаоѓање на солуции за надминување на спорот со името на државата, а за побрза интеграција на Македонија во евроатланските структури“, како што тие изјавуваа, немаше индикации дека е координирано со водечката владина партија. Само Али Ахмети, лидерот на Демократска унија за интеграција (ДУИ), во три наврати ја посетуваше Атина (во 2007, 2013 и 2016) и имаше интензивни средби со грчки официјални претставници. Зад него не заостануваа ни неговите сопартијци Теута Арифџи, Фатмир Бесими и Телат Џафери. Од друга страна, македонската дипломатска служба во странство (иако и во нивните редови не мал број дипломати и персонал беа и од албанската народност), како да не беше заинтересирана за успехите и признанијата на македонските граѓани од албанската народност во странство.⁴⁰⁵

Во таквата констелација на внатрешните политичките односи, **претседателот Ѓорге Иванов**, заради непризнавање на неговиот избор на таа функција од страна на Демократската унија за интеграција (ДУИ), недозволено долго не се изјаснуваше за кандидатите за шефови на ДКП од албанска народност, предложени од Владата, каде ДУИ беше коалициониот партнер. Така, кадровските договори за дипломатијата во Владата останаа нереализирани, а со тоа и амбасадорските места беа празни во Полска, Франција, Доха, Берн и она на постојаниот претставник на РМ во Женева. Со оваа опструкција, претседателот како да се обидуваше да ја обзнани својата надлежност и моќ на овој план, а во еден друг обратен случај делуваше експресно. Такво беше повлекувањето на Агрон Буџаку, амбасадорот на РМ во Париз, заради првичното позитивно изјаснување на РМ за членството на Косово во

⁴⁰⁵ Како на пример прогласувањето на кумановскиот бизнисмен Фериз Дервиши за Мисионер на мирот на Дипломатската мисија за мир и толеранција на Балканот (Канцеларија на Ричард Холбрук во Тирана).

УНЕСКО, што наводно ги разбранува односите на Македонија со **Србија**. Образложението за ова повлекување на Буџаку („заради изминување на мандатот“), многу не ги подобри затегнатите односи меѓу Македонија и Србија, во која, по еден месец, „случајно“, на информативна сообраќајна табла се појави пејоративниот акроним од референцата во ОН за именување на Република Македонија, иако две децении претходно Србија во билатералните односи постојано го користеше само уставното име Република Македонија. Но, трендот продолжи, а македонската дипломатија не дозна зошто белградската улица со име „Гоце Делчев“ во мај 2016 година, по 23 години доби ново име - „Маршал Толбухин“, име на советскиот маршал кое пред некоја година беше симнато од именикот на други белградски улици.⁴⁰⁶

Како, верен спроведувач на политиката на најголемата политичка партија во Владата на РМ, МНР ретко успеваше да влече сопствени креативни чекори од корист на долгорочно етаблирање на македонската дипломатија како фактор во заштита на интересите на државата и граѓаните во однос на странските фактори. Приоритетите коишто ги поставуваше Владата, не секогаш беа и приоритети за настап на една држава на надворешен план, туку **приоритети на една партија** на власт во битката со домашната опозиција.⁴⁰⁷ Последново, јасно се гледаше во перманентното кретење, со ребаланси на Буџетот (потврде-но на 2 октомври 2014 година и од портпаролот на МНР, Габриел Атанасов), на средствата доделени за функционирање на дипломатијата, што, заради неплатените контрибуции во одделни меѓународните организации (во ОН, Советот на Европа, ОБСЕ), доведуваше и до одземање на правото на глас на РМ (на пример за неплатените 24.606 американски долари во ОН, во октомври 2014 година).

⁴⁰⁶ Пошироко за овој тренд на меѓусебните односи на Балканот види го освртот на Ристо Лазаров „Историјата во слепа улица“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ на 26.5.2016.

⁴⁰⁷ Во оваа смисла неодминлив пример е случајот со кандидатурата на поранешниот МНР на РМ Срѓан Керим. Еднаш, во 2004 тој беше предлаган за претседателски кандидат од страна на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија (СДСМ), а неприфатлив како таков од ВМРО-ДПМНЕ, а потоа, во 2015, предложен од ВМРО-ДПМНЕ за функцијата на генерален секретар на ОН, а неприфатлив како таков од страна на СДСМ.

Името на државата и развојот

Во светската и особено во дипломатската историја, Република Македонија ќе остане како пример за држава која, можеби по Палестина или Северен Кипар, најдолго ќе биде оспорувана како полноправен меѓународен субјект со сите инсигнии („нишани“). Ако на Палестинците им се оспорува нивното неприфаќање на соседната држава (заради територијата која треба да ја опфаќа), или на Кипарските Турци им се припишува осамостојување со помош на странска воена интервенција, на Македонците државниот субјективитет им се проблематизира заради нивното самоидентификување со територијата на која живеат со векови. Веднаш се поставува прашањето колку е разумно, колку е во согласност со меѓународните стандарди и цивилизациските дострели оспорувањето на таа самоидентификација да се претвора во преседан и, не дај Боже во меѓународна норма? Дали покренувањето и одржувањето, од страна на Грција, на овој **спор за името** на Република Македонија ќе предизвика практика која ќе се претвори во меѓународна норма, која всушност ќе значи ретрограден, наместо прогресивен процес во уредувањето на меѓународните односи? Веќе четвртина од еден век врз една држава и нејзините граѓани се применуваат најразлични блокади (од економски до статусни) на нивната целосна афирмација, блокади кои што директно влијаат и на нивниот и регионалниот развој и безбедност.

Не само јас⁴⁰⁸, туку и многу други истражувачи на овој апсурден спор, наметнат на еден нов меѓународен субјект по неговото осамостојување во 1991 година, се наоѓаат пред дилемата: - Дали воопшто да се впуштат во прогнози за решение на овој спор, кога веќе сестрано ги проанализирале сите можни варијанти? Дали и апсурдноста во меѓународните односи има своја логика, динамика и законитост, кои

⁴⁰⁸ Виктор Габер „Името Македонија – историја, право, политика“, Југореклам, Скопје, 2010.

произлегуваат од интересите, инспирацијата на лидерите и секако, во клучниот момент при донесувањето на одлуките?

Историските настани и гео-политичките состојби во време на распаѓањето на Османската и Австро-Унгарската империја и етнофилозофијата на опстојот при оформувањето на националните држави на Балканот (по примерот на државите и народите на Западна Европа), не му дозволија на Македонецот и на неговите најистакнати фактори да формираат своја држава. Напорите во тој правец, изнесени во претходните поглавја, при бурните престојувања на европската политичка сцена, на крајот на 19-иот и почетокот на 20-иот век, послужија Македонија да стане „**монета за поткусување**“ во територијалните аспирации на соседите на Македонија и во распоредот на сферите на влијание на Големите сили. Таа слика не се промени сè до 1941 година, и покрај сите човечки и материјални жртви коишто ги дадоа Македонците и другите етнички заедници во Македонија. Пресвртот го донесе нивното борбено постројување во редовите на Антихитлеровата коалиција за време на Втората светска војна, што, во 1944 година, беше основа на прогласување на новиот државен (и меѓународен) субјект.

Биполарната, пак, слика произлезена од Втората светска војна ја постави Македонија на линијата на „фронтот“ меѓу двете водечки суперсили, поранешни сојузници во Антихитлеровата коалиција. Таа нејзина **геополитичка позиција** дополнително се влоши со развојот на настаните во Грција за време на Граѓанската војна (1946-49), кога Македонците во Грција претставуваа не мал дел од левичарското движење и од воениот состав на ДАГ. Ригорозните мерки од страна на грчките власти кон Македонците, поддржувачи и припадници на ова движење⁴⁰⁹, во јавноста на Грција беа третирано како законски мерки на една власт, која што го штити својот суверенитет и не наидуваа на осуда

⁴⁰⁹ Од бројните примери за брутални постапки на грчките власти да ги споменеме само уништувањето на цели села со македонско население, протерувањето на населението, јавното мачење и стрелањето на Мирка Гинова и нејзините шест другари (27.7.1946), стрелањето во Лерин на 13 селани од Герман (27.10.1947)...

од официјалните средини во западните држави, но затоа во либералната меѓународна јавност дојде до широки јавни протести.

Со поразот, пак, на ДАГ во август на 1949 година и зацврстувањето на власта на националните партии во Грција врз основа на својот антикомунизам, во нивната јавност ја проширија и ја зацврстија тезата за постоење на опасност од север (од Македонија во Југославија) по грчкиот територијален интегритет и национален суверенитет. Оваа „национална“ политика ги натера и грчките комунисти и прогресивни интелектуалци да ги релативизираат своите ставови во врска со правата на малцинствата (а со тоа и на македонското национално малцинство) во Грција.

Ниту при затоплувањето на односите меѓу Југославија и Грција за време на т.н. Балкански пакт, оформен под покровителство на НАТО во 1954 година, или „џентлменскиот договор“ на МНР Коча Поповиќ и Евангелос Авероф (од 1959 година, дека „за позитивен развој на односите, македонското прашање не траба да ги оптоварува југословенско-грчките односи“)⁴¹⁰, односно поистоветувањето на политиката на премиерот Андреас Папандреу со социјалистичкиот модел на титова Југославија, не го промени **односот на официјална Атина** кон т.н. македонско прашање. Која било појава или споменување, каде било во повоениот период, за постоење на македонската национална самобитност во рамките на Грција, од официјална Атина и во грчката јавност се третираше како провокација за нејзината стабилност и како напор за промена на границите во јужниот дел на Балканот. Паралелно, грчкото МНР и неговата влада не се оградуваше ни од расистичките скандирања на грчката војска на парадите (дека ќе им ја „испијат крвта на Турците, скопјаните и на Албанците“) и протестните ноти на македонското МНР не ги објавуваше.

Во спротивно, Атина редовно ги бележеше и јавно протестираше на некои националистички и граѓански појави на поединци или групи во РМ, кои се залагаа за промени во македонската надворешна

⁴¹⁰ Пошироко за овој „џентлменски договор“, види кај Виктор Габер „Името Македонија – историја, право, политика“, исто, стр. 210/1.

политика кон Грција, со паралелно барање за обединување на Македонците. Во очи на средби на делегации на двете земји, во грчката јавност се известуваше дека масовно се дистрибуираа летоци за газењето на правата на Македонците во Грција, често потпишани со фантомска „Македонска ослободителна организација“. Националистичките средини, а особено печатот на крајната десница⁴¹¹ во Грција овие појави директно ги поврзуваше со властите во Скопје и покрај пренесувањето во грчкиот левичарски печат („Авги“, „Ризоспастис“⁴¹²) на деманти од страна на официјален Белград дека, ако постојат, „тоа се непријателски расположени организации за стабилноста на државата“⁴¹³. Се добиваше впечаток дека официјална Атина, и особено за време на владеењето на премиерот и претседател Константинос Караманлис,⁴¹⁴ ги толерира овие „**одбрани на националната кауза**“, а нив десницата во Грција ги истакнуваше во очи на секоја средба на кое било ниво меѓу Југославија и Грција, кога се очекуваше (и повремено се повторуваше) истакнување на барањето од страна на југословенската делегација на потребата од давање на права на Македонците во Грција.

Упорно и внимателно избегнувајќи ги замките на воените најави на јужниот дел од поранешната југо-федерација, раководството на Република Македонија на преодот од деветтата во десеттата **деценија** на 20-иот век, успеа на територијата на Република Македонија да го амортизира прелевањето на судирите меѓу замислениот центар и

⁴¹¹ Дежурни „заштитници на грчкиот национален суверенитет и територијален интегритет од северната опасност“, со децении беа десничарските весници „Естија“ (Εστια), „Елиникос вораѕ“ (Ελληνικός Βορας), „Врадини“ (Βραδυνη)...

⁴¹² Овој левичарски печат во Грција („Авги“ - Αυγη и „Ризоспастис“ - Ριζοσπαστις), за антијугословенска пропаганда (заради т.н. македонско прашање) и за блокади во развојот на економските југословенско-грчки односи (трговија, нафтовод, регулација на сливот на реката Вардар/Аксиос...), паралелно ги напаѓаше и грчката десница и антијугословенските појави (на Македонци) во странство.

⁴¹³ Како експонент на таа „Македонска ослободителна организација“ се споменувахе Драган Богдановски, иако паралелно од Белград („Авги“ од 14.3.1979) се известуваше дека тој „пред неколку месеци при обид нелегално да влезе во Југославија беше уапсен и осуден за издајничка активност на 8,5 години затвор“.

⁴¹⁴ Константинос Караманлис (1910-1998, чичкото на идниот премиер, со исто име и презиме) е роден во село Проди, во Егејскиот дел на Македонија во Грција). Бил четири пати премиер (вкупно 14 години) и два пати претседател (1980-1985, 1990-1995).

легитимните барања за демократија, слобода и одлучување за владеење со сопствената судбина на раководствата на северните поранешни републики на СФРЈ. Донесувањето во Република Македонија на одлуките од државно-правен карактер со значајна меѓународно-правна компонента, иако делуваше како спор и задоцнет процес, се покажа како ефикасна заштита од можен развој со човечки и материјални загуби. Оваа околност беше и пресудна за **Мислењето бр. 6**, од 11 јануари 1992 година, на Комисијата на ЕЕЗ⁴¹⁵ составена од претседателите на Уставните судови на Франција, Германија, Италија, Шпанија и Белгија⁴¹⁶, дека треба да се прифати барањето на Република Македонија (заедно со тоа на Република Словенија) за признавање „бидејќи ги дава сите потребни гаранции за почитување на човековите права, меѓународниот мир и безбедноста“.

Само два дена потоа, на 13 јануари 1992 година Европската комисија, заради **противењето на Грција**, не го прифати тоа Мислење на својата Комисија, туку под притисок на Германија, како независни и суверени држави едноставно ги призна Словенија и Хрватска и со кои воспостави дипломатски односи. Апсурдноста да биде неизмерна, не беше земен предвид фактот дека во овие држави се војуваше, а во Македонија немаше воен судир, а со сите свои преземања таа се обидуваше и успеа да не се вклучи во воените пресметки на северот од неа, а покренуваше и иницијативи судирите да се надминат.

Но, по снажниот притисок на меѓународната заедница за пацифизирање на судирите во Босна и Херцеговина со Дејтонскиот договор, стана јасно дека иако слаба, македонската држава ќе успее да се одржи како **субјект на политичката карта** на Балканот и во Европа. Не успеаја сите притисоци и блокади од грчка страна за исчезнување на новиот меѓународен субјект - Република Македонија и во напорите за „враќање на заедничката грчко-српска граница“, дискутирана меѓу српскиот претседател Слободан Милошевиќ и грчкиот премиер Константинос

⁴¹⁵ Прилог бр. 8, стр. 389.

⁴¹⁶ Робер Бадинтер (Robert Badinter) од Франција, Роман Херцог (Roman Herzog) од Германија, Алдо Корасанти (Aldo Corasanti) од Италија, Франциско Томас и Валиенте (Francisco Tomas y Valente) од Шпанија и Ирен Петри (Irene Perty) од Белгија.

Мицотакис. Во тие меѓународни услови проработи и делот на практичниот сенс на официјалниот Грк (кога премиер беше Андреас Папандреу), кој: иако неволно и со задоцнување ги повлече економските блокади; ја потпиша Привремената спогодба со РМ од 13 септември 1995 година⁴¹⁷ (МНР Стево Црвенковски и Каролос Папуљас), иако не ја ратификуваше во Парламентот на Грција; а на 10 јануари 1996 година дозволи во Атина да се вее и македонското знаме пред дипломатската **Канцеларија за врски** на Република Македонија (отворена од 17 јануари). Оваа дипломатска „солуција“ за именување на ДКП-ата на двете држави, во 2004 година се прошири и со отворањето на „Канцеларии за конзуларни, економски и трговски односи“ на двете држави, во Битола и во Солун.⁴¹⁸

Грчкото противење се засноваше на **небулозната теза** дека со користењето на името “Македонија” и со другите преземања (во јавноста, во процесот на образованието..., сè до етничката самоидентификацијата и именување на јазикот), Македонците ја фалсификуваат историјата и дека за користењето на тоа име од страна на „поранешната југословенска Република Македонија нема никаква основа во меѓународното право“.⁴¹⁹ Но, во Резолуцијата број 17 на Третата конференција на ОН за стандардизација на географските имиња, одржана токму во Атина од 17 август до 7 септември 1977 година, се препорачуваше: „Секоја земја да ги користи на нејзиниот јазик, за новите независни земји и земјите кои усвојуваат нови имиња, овие **имиња да одговараат**, колку што е можно повеќе, на официјалните локални имиња на земјите за кои тие се однесуваат“. Република Македонија, како нов меѓународен субјект во 1991 година продолжи со употреба на традиционалното именување на најголемиот дел од нејзиното население и на нејзината државна структура по 1944

⁴¹⁷ Прилог бр. 12, стр. 396.

⁴¹⁸ Меморандумот за овие Канцеларии за врски беше потпишан на 22.1.2004 од Никола Тодорчевски („за Втората страна“) и Александрос Маљас („за Првата страна“).

⁴¹⁹ Оваа формулација за „немање основа во меѓународното право“ беше содржана во подваката (“A Short History of Macedonia and Alexander the Great”) на грчката делегација на 26-тата сесија на Групата на експерти на ОН за географски имиња, одржана во Виена од 2 до 6.5.2011.

година, а согласно именуваната Резолуција и Грција мора да го користи тоа име за идентификување на субјекти од РМ.

Но за пред светот, тоа на Атина не ѝ беше доволно, па сите **археолошки наоѓалишта** требаше да се „редизајнираат“ во согласност со политиката на Атина, „инспирирана“ од „агресивноста на Скопје во пласирање на историските невестини за Македонија на меѓународен план“. За таа цел беа одобрени не мали финансиски средства и беше инвестирано во гламурозна презентација низ светот на наоѓалиштата во Пела и Вергина. Овој тренд продолжи и со најавата на зацврстување на грчкиот карактер на Македонија при новите ископувањата на ридот Каста, крај Амфиполис во 2013 година. Не случајно, воздржаноста на премиерот Андонис Самарас околу оваа последна археолошко-политичка кампања, покрај другото, беше доволна и за неговата постепена демисија од премиерската функција на следните парламентарни избори.⁴²⁰

За надминување на оваа грчка блокада кон Република Македонија не помогнаа ни **апелите и барањата** на најзначајните актуелни светски политичари. Се истакнуваше дека блокадава создава можност за дестабилизација на целиот балкански регион и вклучување на соседните држави, а особено Грција и Турција, како вовед во една идна поширока дестабилизација и на Европа. Тогашниот претседател на Собранието на РМ, Стојан Андов, во негов стил, наведува дека уште во 1992 година во Давос поранешниот американски државен секретар Хенри Кисинџер му сугерирал на грчкиот премиер Константинос Мицотакис да ја признае Македонија под нејзиното име⁴²¹ (утврдено со Уставот на РМ). Индикативно е дека американскиот став по ова прашање еволуираше и, во ноември 2004 година, САД објавија дека кон РМ ќе се обраќаат со користење на нејзиното уставно име.

⁴²⁰ Види го освртот на Филип Хриstopулос - Philip Chrysopoulos во “Greek Reporter” од 07.11.2014, поднаслов “The Politics Buried in the Amphipolis Tomb and Macedonia” (<http://greece.greekreporter.com/2014/11/07/the-politics-buried-in-the-amphipolis-tomb-and-macedonia/>).

⁴²¹ Види во прилогот на Стојан Андов, „За вузелите на власта, и Гоце и Јане се предавници“, објавен во скопската ревија „Фокус“ на 31.10.2014 (од книгата „На мој начин“).

Што се однесува до земјите-членки на ЕЕЗ, тие „играа“ чудна политика на еден интерес за зачувување на принципот на солидарност во ЕЕЗ, паралелно свесни за потребата од стабилизација на јужниот дел од Балканот, па со размена на ноти, координирано и полутајно со Македонија воспоставија **дипломатски односи**. Тоа се случи на 16 декември 1993 година, кога заедно со претставниците на Франција, Велика Британија, Италија и Германија ги парафирив и ги разменив нотите за воспоставување на целосни дипломатски односи на ниво на амбасади. На нивно барање, а за да се избегнат новинарите и јавноста, тие не излегоа од главната врата на МНР на РМ, туку ги спроведов преку ходниците кои што водеа кон излезот на Државниот завод за статистика. Меѓутоа, во врска со уставното име на РМ, **Франција и Велика Британија** не ја следеа американската одлука, која не се смени и покрај силниот притисок од страна на Грција и од грчката дијаспора во САД. Тие сè уште официјално не го менуваат својот став и како постојани членки на Советот за безбедност на ОН со право на вето, не придонесуваат формално и дефинитивно да се „прекрши“ одлуката за утврдување на уставното име на РМ во ОН, а со тоа и во сите други меѓународни форуми. Овие две влади, иако нивните функционери најчесто го користат уставното име на РМ⁴²², одлуката дефинитивно не ја донесуваа калкулирајќи со своите сојузнички и „историски обврски“ кон Грција. Впечатливи беа серијата на декларации и барања на многу нивни парламентарни состави и комисии за надворешни работи (како одлуката на онаа Британската од 23 февруари 2005 година) за прифаќање на уставното име на РМ, аргументирајќи дека тоа значи не само стабилност и економски развој на земјата, туку и на поширокиот регион во Југоисточна Европа.

За исфрлање и одржување на тезата за „одбрана на Грција од посегањето од север“, со тврдење дека со тоа се манифестираат

⁴²² Француското министерство за надворешни работи на преодот од 2003 во 2004 година „прекутно“, а сепак официјално, во својата дипломатска листа на акредитирани амбасади во Париз, РМ ја сведе под „М“, со деноминација “MACEDOINE – Republique Macedoine”.

територијални претензии кон Северна Грција, одлучувачко влијание врз грчката надворешна политика имаше грчкиот претседател Костантинос Караманлис (чичкото). На негова иницијатива, на 13 април 1992 година беше одржан **Самит на лидерите** на парламентарните партии и донесена беше одлуката за блокирање на секоја меѓународна афирмација на РМ, доколку во нејзиното име е содржан зборот „Македонија“. Во пресрет на Самитот на НАТО, закажан за 2 април 2008 година (и барањето за прием на РМ), ова, за Грција „национално прашање“, сепак на 9 ноември 2007 година беше ублажено со договорот на парламентарните политички групи за прифаќање на северниот сосед со овој термин, но со „неопходна додавка“. За оваа грчка спремност, во својата телеграма до Вашингтон потврдил и американскиот амбасадор во Атина, Даниел Спекхард, во јануари 2008 година, а по разговорот со грчкиот премиер Костантинос Караманлис (внукот).⁴²³ Само еден месец потоа Спекхард ја пренел и изјавата на МНР Теодорос Пангалос дека „на грчкиот сосед треба да му се дозволи да употребува име кое тој сака“.⁴²⁴ Грчка тактика, балканска итрина или искрен сојузнички интерес пред Самиот на НАТО? Сите тие бенеvolentни декларации на европските парламентарци за надминување на спорот за името на РМ, кои најчесто се повикуваа и на меѓународното право, не беа доволни министрите и претседателите на нивните држави, кои тие ги именувале, истите да ги спроведат во дело во меѓународните форуми. Да, таму функционерите беа соочени со можноста за нарушување на компактната на сојузите, па и со ветото на било која одлука од страната која „се чувствуваше загрозувана“ од името на државата Република Македонија. Во Букурешт, на **Самитот на НАТО** на 3 април 2008 година неповратно беше донесена одлука „таа земја да биде поканета за членство по надминувањето на спорот за името“ којшто го има со веќе постојната членка на НАТО.

⁴²³ Оригиналот на оваа телеграма го објави хакерската група „Викиликс“, а ја пренесе скопскиот „Дневник“ на 24.3.2011, под наслов „Караманлис ја прифатил двојната формула“.

⁴²⁴ Од електронското издание на атинскиот „Катимерини“ (ekathimerini.com) од 21.3.2011.

Откога американскиот претседател на САД, Џорџ Буш не успеа да ги убеди сојузниците, со Хрватска и Албанија, и Македонија да добие покана за членство на овој Самит, известувачот на НАТО Јап де Хоп Шефер на 4 април 2008 година информираше дека „што се донесува до Македонија, одлучивме таа да добие покана што е можно побргу, но времето за тоа не е одредено“.

Македонската делегација веднаш потоа го напушти Самитот на НАТО, а странските известувачи, кои до последниот момент беа уверувани од нивните функционери дека Македонија ќе добие покана за членство во НАТО, известуваа: „Ова е срамота, ова е понижувачко“.⁴²⁵

Незадоволството од овој резултат имаше директен одраз врз внатре-политичкиот развој во Македонија, каде тој гнев имаше влијание и на одлуката владејачката партија да распише вонредни избори. Искористувајќи го моментот за „национално обединување во тешки моменти“, ВМРО-ДПМНЕ по победата на изборите на 1 јуни 2008 година својата политика со технократска и национална платформа, ја пренасочи кон национално-лукративни зафати за освојување и одржување на власта. Како прв чекор во тој контекст беше испраќањето, и јавното објавување на **писмото** на премиерот Никола Груевски, до премиерот на Грција, Константинос Караманлис (внукот), од 14 јули 2008 година, со кое за прв пат официјално го покрена прашањето за имотите и за државјанството на Македонците протерани од Грција за време на Втората светска и Граѓанската војна во Грција. Кога на тоа се додаде и барањето за соодветен третман на правата на македонското национално малцинство во Грција, разговорите за името влегоа во нова уште понеизвесна фаза. Гневот во дипломатијата и политиката се покажа катастрофален и за функционерот и за народот кој му ја дал довербата. **Одговорот** на Караманлис од 17 јули 2008 година експресно ги отфрли овие наводи, тврдејќи дека во Грција нема македонско национално малцинство и дека „секој што има имотно побарување може тоа да

⁴²⁵ Види го обемиот осврт на белградско „Vreme“ (<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=613844>), од 10.04.2008.

го покрене пред судовите, вклучувајќи го и Европскиот суд за човекови права во Стразбур“. Останувајќи на својот став за непостоење на малцинства на својата територија, официјална Атина директно влегуваше во судир со цивилизациските дострели на третманот на овие прашања, утврдени во серија на меѓународни документи, а некои од нив содржеа и препораки за почитување направата на Македонците во Грција.⁴²⁶

Во рамките на овој спор, посетите и разговорите на посредникот Метју Нимиц на Скопје и на Атина одудараа по својата непропорционалност во **протоколот и нивото** на разговорите. Во Скопје тој постојано беше приман и разговараше со МНР, со претседателот на ВРМ и со претседателот на РМ, а во Атина најчесто само од страна на МНР на Грција. Се поставуваше прашање дали таквиот негов третман во Атина, каде скоро редовно беше приман на пониско ниво, претставува очекување за неминовни отстапки од македонска страна или дека кај македонската страна има различни позиции на различни нивоа за овој спор?

За таквата диспропорција придонесуваа и разидувањата на внатрешно-политички план во РМ: истакнати личности во политиката, кога се во опозиција или во пензија, анализираа и коментираа дека со Грција може да се постигне компромис за името на државата, но не и за името на јазикот и на нацијата.⁴²⁷ Но, кога тие ја практикуваа, или ја освојуваа власта не само што не пристапуваа кон чекори за постигнување на тој компромис, туку и дополнително го заоструваа речникот за спорот со името - во борбата со политичкиот противник - претставувајќи се себе си како искрени борци за „**одбрана на нацијата**“. Во оваа смисла се и различните амплитуди во третманот на спорот со името во

⁴²⁶ Синописот на Хјуман Рајтс Воч (“Denying Ethnic Identity: The Macedonians in Greece”) од 1994, Извештајот на Меѓународната кризна група бр 122 од 10.12.2001 (“Macedonia’s Name: Why the Dispute Matters and How to Resolve it”), Извештајот на независниот експерт за малцински прашања на ОН Гај Мекдугал од 18.2.2009, Извештајот на комесарот за човекови права на Советот на Европа, Томас Хамарберг од 19.2.2009 и многу други.

⁴²⁷ Ова особено се однесува на поранешниот премиер Љубчо Героѓиевски и на неговите континуирани изјави за потребата од изнаоѓање на компромис со Грција, без дополнителна елаборација. Па, да го наведеме и интервјуто на поранешниот претседател на Собранието на РМ, Стојан Андов, објавено во атинскиот „Катимерини“, а пренесено во скопскиот „Слободен печат“ од 22.10.2014 („Андов за ‘Катимерини’: Постои простор за компромис за името на државата, но не за јазикот и за нацијата“).

Скопје и Атина: окупирани со други политички активности и најчесто меѓупартиски пресметки, освен пред избори, владејачките македонски партии овој спор го имаа во втор план, во смисла на неговиот третман како проблем од меѓународен карактер, а не како билатерален проблем.

Официјална Атина, пак, преку грчкиот децениски преговарач Адамантиос Васиلاكис имаше редовни консултации за оваа тема во највисокото раководство во Атина и во ОН, независно од политичките разврски во Грција. Пред нив, Васиلاكис ги изнесуваше актуелниот момент и иницијативи покренати од која било страна (од Нимиц, од ЕУ, од Германија..., за исфрлени „решенија“ во медиумите за името на РМ, за името на јазикот или на нацијата). Сериозноста и аналитичноста на Атина во третманот на овој спор како прашање од национален карактер (независно од неговата ирационалност) се огледуваше и од перманентното ангажирање на Васиلاكис за претставник на грчката држава, како и деташирање во РМ на амбасадори кои, по Скопје, како следна функција во нивната дипломатска кариера ги добиваа амбасадорските места во Вашингтон (Александрос Маљас, Харис Лалакос) или Брисел (Александра Пападопулу).

За разлика од оваа практика за искористување на **кадровскиот потенцијал** кој што подолгорочно го следел овој спор, по претставникот на РМ во спорот Иван Тошевски, РМ редовно го менуваше својот претставник во разговорите (Никола Димитров, Зоран Јолевски, Васко Наумовски...), односно амбасадорите на РМ од Атина беа упатувани на други функции од кои не можеа континуирано да се придонесат во градење на долгорочна политика околу овој спор. Нивната покажана конструктивност и упорноста, не кореспондираше со дневните (политички или парapolитички) активности на претставниците на Владата или на владејачката партија. Тие одмагаа, ја заоструваа атмосферата!

За многу кратко време поранешниот МНР Антонијо Милошоски, прво се качи на највисокиот планински врв во Грција и таму го разви знамето од Вергина, симбол за кој бараат ексклузивитет и македонските и грчките националисти, а потоа (како порано и неговиот партиски шеф и премиер Никола Груевски) во Канада, пред картата на „етничка

Македонија“ настапуваше со антигрчки говори. Со тоа, Милошоски даваше директни **поводи за реакција** на грчката страна, па дури и во моменти кога таа предлагаше, реални или не, мерки за градење на доверба со Република Македонија.

Оценувајќи ги активностите на Милошоски како „застарени“, грчкиот МНР Никос Косијас, се обиде да ги надмине со посетата на Скопје и упати покана до македонскиот МНР Попоски да ја посети Атина. Воедно, грчката страна преку „дипломатски извори“ најави дека „на средбата ќе се водат директни разговори за името“⁴²⁸, информација која не беше потврдена и од македонското МНР. Овој тренд на избегнување, во македонската јавност да се говори дека се разговарало и за „разликата околу името“, продолжуваше по секоја наредна средба на двајцата министри. Постојано и паралелно се употребуваше флоскулата дека „сега не е период (време) за решавање на овој спор“, што можеби имаше **оправдување** на грчката страна, но не и за македонската, со оглед на директната поврзаност на овој спор со блокадите во интегрирањето на РМ во евроатланските структури, со нејзиниот развој и безбедност. Сето тоа имаше директна реперкусија и врз развојот на демократијата и на меѓуетничките односи во Македонија. А формалните покани на претседателот Иванов за посети на РМ на грчките претседатели и за развој на политичките односи, со години систематски беа игнорирани од Атина, која покренуваше и прифаќаше само иницијативи кои што и одговараа на формирањето на нејзината слика во ЕУ и во САД дека е конструктивна страна околу овој спор, како што беше и иницијативата на Косијас за „**градење на мерки на доверба**“.

Со победата на СИРИЗА во Грција и изборот на Алексис Ципрас за премиер, во најава беше подруг приод кон македонско-грчките односи, и покрај нерешувањето на спорот за името на државата, за што, во јануари 2016 година Ципрас директно го обвини претходниот

⁴²⁸ Од информацијата на дописникот на скопска „Нова Македонија“ од Атина („Никола Попоски во октомври во Атина на директни разговори со Никос Косијас“) објавена и во „Слободен печат“ на 27.07.2015.

премиер Андонис Самарас⁴²⁹. Иако во неговата коалициона влада, екстремниот националист Панос Каменос (министер за одбрана), покрај другите негови националистички „адути“, т.н. македонско прашање постојано го држи како свој залог за својата политичка кариера, изгледа тоа „прашање“ не е приоритетен адут за премиерот Ципрас. Тоа се виде на парламентарната седница на 22 мај 2016 година, кога Ципрас не реагираше, кога од страна на поранешната МНР Дора Бакојани и од лидерот на Унијата на центристите Василис Левентис, на Каменос му беше предочено дека неговото одбивање да прифати какво било решение за името на Република Македонија ако во него стои терминот „Македонија“, не е **национална позиција**. Бакојани потврди дека во 2008 година тој термин е прифатен со барање за негова географска одредница, а Левентис од парламентарната говорница изнесе дека поранешните премиери на Грција, Јоргос Папандреу, Андонис Самарас и актуелниот Ципрас, во разговори со странски амбасадори прифатиле именување на РМ како „Нова Македонија“. Потврдата, од страна на Бакојани, дека тоа е национален став, на седницата не наиде на никаква реакција од страна на владејачката СИРИЗА на премиерот Ципрас,⁴³⁰ иако тој, кога директно е прашан, ја повторува грчката позиција за „едно име за севкупна употреба“.

Во меѓувреме следуваа, но само за време на меѓународни форуми, неколку неформални средби на претседателот **Ѓорге Иванов** со премиерот Ципрас, што ги ублажуваше тензиите во јавноста, барем привремено. Но, ниту на ова ниво не дојде до придвижување кон решение за овој дводецениски спор. Претседателот ја немаше полната иницијатива и политичка моќ да се наметне во решавање на еден од клучните надворешно-политички проблеми, кој што директно влијае на развојот на Македонија. Дури и неговите редовни емотивни изливи од говорницата на ОН во Њујорк („јас сум Македонец и зборувам македон-

⁴²⁹ Наводно СИРИЗА на Ципрас пред 20 години го подржала „пакетот Пинеиро“ (сложено име со географска одредница за РМ), а тогашниот МНР Самарас го одбивал тој „пакет“.

⁴³⁰ ΙΖ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ), Σύνοδος: Α' Σύνοδος, Συνεδρίαση: ΡΛ' 22/05/2016.ΤΧΤ:20160522000246.docx.

ски“), или пред Советот за човекови права на ОН во Женева (за идентитетот и јазикот „никој никогаш не прави компромис“) беа протолкувани како алиби говор, недипломатски и контрапродуктивен⁴³¹. Неговата, пак, изјава дека се создадени услови за ефектуирање пред ОН на одлуката на Судот во Хаг за спорот околу името на РМ, од Владата беше релативизирана дека тоа е само констатација (според МНР Попоски, на 27 декември 2013), а не закана за решение за овој спор.

Иако **идентитетските прашања**, формално не беа дел од резолуциите на ОН за надминување на спорот со името на државата Република Македонија, тие во праксата се наметнаа од страна на повикани и неповикани, одговорни и неодговорни коментатори и политичари, што објективно го усложни патот кон надминување на овој спор. Дури ни Нимиц не можеше да го избегне влијанието на нивното значење, па кога во април 2013 година тоа свое мислење-предлог го стави „на хартија“, како еден вид техничко решение за обемот на употребата на придавката „македонски“ (за народот и за неговиот јазик), решението стана уште подалечно. Зачудуваше ноншалантноста со која македонската страна даваше аргументи и „учествуваше“ во вметнувањето на идентитетските прашања во процесот на разговорите-преговорите за надминување на овој спор.

Во Атина, секако, постоеја периоди и личности кои го оспоруваа ригидниот однос кон РМ и отвораа **дискусии** и исфрлаа **предлози** за потребата од создавање на услови за надминување на овој спор. Ова особено беше присутно за време на мандатот на грчкиот МНР Јоргос Папандреу, кога на преодот од 2000 во 2001 година двете страни, надвор од јавноста, интензивно „лицитираа“ со можни солүции. Наводно, развојот на тензиите и воените судири во Македонија го спречиле постигнувањето на решението. По потпишувањето на Рамковниот договор во Охрид, создавајќи клима за обновување на овој процес, советникот на Папандреу во МНР на Грција, Сотирис Валден,

⁴³¹ Види го коментарот на Слободанка Јовановска „Евтин популизам на претседателот“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 27.9.2016.

објави осврт во многутиражниот атински весник „Елефтеротипија“⁴³². Следуваа избори, а да се биде „високо национално освестен“ за политичарите секогаш претставува глас повеќе на нивното изборно konto. За овој тренд на конструктивни напори го издвојувам и јавно искажаното мислење на Танос Докос⁴³³, дека пакет-предлогот кој како основа го има предлогот „Република Горна Македонија“, односно „граѓани на Горна Македонија“, а дека треба да се покажало умереност за јазикот „македонски“. Тој се обидува да биде практичен, па за грчката јавност исфрла идеја дека двете страни треба да бидат рамноправни во усвојување на пакетот, но не преку референдум, туку во своите парламенти.

Во втората деценија на 21–иот век, особено симптоматично беше **избегнувањето** од страна на Грција на средби на двата премиера, што би можело да се толкува како цврст грчки став дека е „непродуктивно да се разговара со премиерот Никола Груевски, заради неговите националистички ставови“, иако тоа е нивото кое ги донесува најважните одлуки за државата. Дури и по „попатната“ средба Груевски - Ципрас, на приемот кај претседателот на САД, Барак Обама во ОН во 2015 година, од грчка страна беше потенцирано дека „Ципрас тврдел дека е подготвен на отстапки, но не верувал дека тоа ќе донесе резултат поради непопустливоста на премиерот Никола Груевски“.⁴³⁴

Ако одлагањето беше добар изговор на официјална Атина, која немаше многу што да изгуби на надворешен план (а многу добиваше на внатрешен план), за македонската јавност која подлабоко и емотивно го

⁴³² Кога зборува за блокадите на Грција кон РМ, Валден вели: „нашата политика во тие години играше со нивните чувства, минирајќи ја соседната земја и нè вовлече во балканската криза, за долг години ја заложиле нашата улога во регионот и функционираше на штета на нашите вистински интереси. Снажната Грција која ја изградивме, дозволува без страв, да побараме компромисно решение во врска со нерешеното прашање, надвор од логиките на ‘политичката цена’ и упорно настојувајќи на нашата конструктивна европска улога на Балканот“ (Елефтеротипија, 14.09.2001).

⁴³³ Танос Докос е генерален директор на Грчката тинк-тенк организација за надворешна политика ЕЛИАМЕП. Види ја неговата колумна во тиражниот конзервативен атински весник „Катимерини“ (Καθημερινή) од 18.11.2014, чии делови се пренесени и во скопскиот Слободен печат“ на 21.11.2014.

⁴³⁴ Види го извештајот на Слободанка Јовановска за оваа средба, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 3.10.2015.

следеше овој наметнат спор во ОН околу разликата за името, не беше прифатливо неговото **одолговлекување**. Најзначајните политички коментатори во Македонија и оние на поширок меѓународен план, кои ги опсервираа односите во и околу Македонија, беа свесни дека надминувањето на овој спор е директно поврзано со стабилноста и развојот на земјата, со нејзината евро-атланска интеграција, со нејзиниот демократски развој, со функционирањето на правната држава и заштитата на човековите права, а особено со нејзиното цврсто етаблирање како суверен меѓународен субјект.

Заради немањето на капацитет, визионерство и храброст за донесување на одлуки од долгорочно значење кај нависоките државни претставници на РМ, почнувајќи од претседателот, премиерот и надлежниот МНР, третманот на ова прашање минуваше низ призмата на сопствените **политички интереси** за останување или заземање на власта и манипулацијата со буџетските средства. Тој пристап Македонија ја доведуваше до циклични кризи, било безбедносни, било политички. Иако тие беа свесни дека, разрешувањето на проблемот води кон ефектуирање на „отворените врати“ за интегрирање на земјата во НАТО и во ЕУ, тие не покажаа спремност за откажување од сопствената комоција и привилегии коишто со себе ја носеше позицијата на избраник на народот.

Овие најодговорни државни претставници на РМ, постојано на својот народ и на својата јавност, околу овој спор им пласираа тези кои имаа своја логична историско-последична аргументација. Меѓутоа, доколку наместо нив на народот и јавноста му ги пласираа перспективите за развој и безбедност, како основа за зачувување на историските придобивки при создавањето на темелите на државата, на идентитетот на народот и еднаквоста во едно демократско, плурално општество, Македонија ќе можеше да ја искористи својата геополитичка положба и да стане регионален и европски испорачувач на **стабилност и развој**. Дополнително, лидерите на владејачките партии го користеа овој спор за себеистакнување како национални херои на дијаметрално различна основа: едните дека нема напредок во преговорите, бидејќи

може да дојде во прашање губење на националниот идентитет, а другите, дека со разрешување на овој спор се отвораат евроатланските перспективи за нивниот етнос. Неколките посети и разговори со највисоките грчки претставници на раководството на ДУИ во Атина беа јасна демонстрација на претходно наведеното.⁴³⁵ И од оваа мала историска дистанца е видно дека тие највисоки функционери во Македонија, со чесни исклучоци, немаа државничко чувство кое го бараше конкретниот историски момент, реагираа импулсивно и дневно-политички. Што се однесува до билатералните македонско-грчки односи и иницијативата за градење на „мерки на доверба“, иницирана од грчка страна, таа се вклопуваше во интенцијата за создавање на позитивна атмосфера, во која двете страни ќе ја „бомбардираат“ секој својата јавност дека добрите односи меѓу Република Македонија и Република Грција се во интерес на мирот и развојот на нивните народи и на регионот. Но, за разлика од политичкиот менталитет во Македонија⁴³⁶, МНР Косијас, пред средбата со македонскиот МНР Попоски, со писмо се обрати до политичките партии во Грција со барање на нивни **мислења и предлози**, како да се надмине овој спор, а и како одговор на барањето за интензивирање на преговорите за овој спор на државниот секретар на САД, Џон Кери, изнесено за време на Генералното собрание на ОН во октомври 2015 година. Меѓутоа, оваа грчка иницијатива за изнаоѓање на решение претставуваше и подготовка за неутрализирање на евентуалните притисоци што Грција очекуваше да ги има пред Самитот на НАТО во Варшава, закажан за јули 2016 година, каде Македонија е последната балканска земја која бара (но не и Србија која не бара) прием во НАТО.

Иако најавата за овие „мерки на доверба“ се однесуваше на практични прашања во односите, Косијас пред Комисијата за надворешни работи и одбрана во грчкиот Парламент, нив ги најави како

⁴³⁵ Види го освртот на Слободанка Јовановска „Ахмети очекува визионерски потези од Атина“, објавен на 9.1.2016 во скопскиот „Утрински весник“.

⁴³⁶ МНР Попоски, пред неговата прва официјална посета на Атина, иако повикан, не се појави пред Комисијата за надворешна политика на Собранието на РМ за да ги соопшти ставовите кои ќе ги презентира во Атина.

очекување „за да се олеснат преговорите во Обединетите нации, до степен до кој тоа е можно“. Во таа прилика тој даде и „личен придонес“, наведувајќи дека тие мерки би значеле крај на македонските идеи дека Грција би сакала распад на Република Македонија, но не заборава да го истакне „големиот проблем зад **иредентизмот**“ на македонската влада.⁴³⁷ Оваа формулација Косијас скоро редовно ја повторуваше кога ги третираше состојбите во регионот, па дури и при предавањата пред студенти (во Техеран, во ноември 2015 година), за во декември 2015, по посетата на МНР Попоски на Атина да изјави дека Скопје треба „да покаже култура за искрен компромис“.⁴³⁸

Во тој **топло-ладен однос** кон Скопје, Атина најде за потреба (иако на пониско ниво) од страна на градоначалникот на Маратон, во ноември 2015 година, на македонскиот амбасадор во Атина Дарко Ангелов, да му го додели почесното признание „Амбасадор на Маратон“, како и прифаќање на директна средба на делегации на двете МНР за разговори за градење на мерки за доверба. За многу проследувачи на овој спор самите „мерки на доверба“ претставуваат само одржување на status quo-то во разговорите за спорот⁴³⁹ и не беа проследени со конкретни чекори за надминување на реалните проблеми во билатералните односи и меѓународната позиција на Македонија, кои произлегуваат од овој наметнат спор. Изостанаа конкретни чекори за најавите за реактивирање на пругата Битола-Лерин, за отворање на граничниот премин Маркова нога, за регулација на водите на Вардар, на Дојранското Езеро, новата иницијатива за брзата железница (Атина-

⁴³⁷ Види го извештајот на атинскиот „Катимерини“ од 7.3.2015 за првата средба на МНР Косијас-Попоски остварена во Рига, а веднаш по преземањето на Косијас на функцијата МНР во новата грчка влада на Алексис Ципрас (“Kotziias: Irredentism obstacle to name deal”).

⁴³⁸ Целата реченица на МНР на Грција Косијас гласи: „Соседната држава треба конечно да ги исполни условите од Привремената спогодба од 1995 година. Треба да придонесе кон решавањето на спорот за името со смелост, конзистентност, поголемо расположение за суштински дијалог и да покаже култура за искрен компромис“ (од неговото интервју за грчкиот весник „Агора“, пренесено од скопскиот „Утрински весник“ од 26.12.2015, стр. 4).

⁴³⁹ Меѓу коментарите за ваквиот грчки однос во односите со Македонија да го издвојам и оној на Коста Стојменовски („Зошто Грците ја поддржуваат актуелната влада во Македонија?“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ на 31.10.2016) кој таа грчка тактика ја гледа како долгорочна цел за слабеење на Македонија, „со надеж дека со текот на времето ќе дојде во прашање нејзиниот опстанок“.

Будимпешта) преку Скопје... Сè подобри политичката клима со изјави на највисоки претставници на двете земји, но што од тоа и до кога?

Првата посета на МНР Никола Попоски во Атина на 14 декември 2015 година, ја одбележаа **две изјави**. Додека Попоски, по разговорите резигнирано изјави дека „планини нè делат од решението за името“, Косијас истакна дека Грција „бара чесен компромис којшто ќе се бори против национализмот и иредентизмот на двете страни“. Овие два збора - „двете страни“ - за отстранување на национализмот и иредентизмот, беше најновата, досега неизустена, грчка „добронамерност“ (па и самокритика) за решение на спорот, како пред сопствената јавност, така и пред нејзините западни партнери во ЕУ и во НАТО. Искуната дипломатија не сакаше да го пропушти моментот на посетата на Попоски во Атина, за од неа да не извлече позитивни поени. Но, по таа и било која скромна најава за некакво позитивно придвижување во однос на овој спор, во јавноста (од која било страна) ќе се јавеше висок и највисок државен функционер за да ги повтори најригидните ставови на својата страна. Во октомври 2016 година таа улога, на два пати, ја одигра грчкиот претседател Прокопис Павлопулос.⁴⁴⁰ Ако тие изјави на Павлопулос нашироко ги пренесоа грчките (и македонските) медиуми, неговата изјава во ноември 2016 година пред американскиот претседател дека „Македонија е само грчка“, од Барак Обама беше игнорирана како неизречена.

Дополнително, **загриженоста на Европа** за овој спор најде место и во англиските дневници „Гардиан“ и „Финаншел тајмс“. Едниот со интервју со Груевски, а другиот со свој коментар навлегоа во најава дека е дојдено време (по којзнае кој пат) да се реши овој спор⁴⁴¹, кој е

⁴⁴⁰ Павлопулос на 26.10.2016 пред раководството на Третата армија во Солун најави дека на „поранешната југословенска Република Македонија ѝ подаваме рака“, но дека таа мора да ја почитува историјата и правото (меѓународните договори по Првата светска војна - значи границите), а го цитираше и претседателот Константинос Караманлис (чичкото), дека „Македонија е една и грчка“ (<http://www.presidency.gr/?p=11794>).

⁴⁴¹ Во првиот наслов на „Гардиан“ од 16.12.2015 стоеше дека „Груевски вели оти е спремен да го смени името...“ (www.theguardian.com/.../macedonia-open-to-changing-its-name-to-end-24-year-dispute-with-greece), за по интервенцијата од владиниот Кабинет, насловот да биде променет и наведено беше дека тој е „спремен да разговара...“ (<http://www.theguardian.com/world/balkans/roundup>).

веќе баласт не само за двете засегнати држави и народи, туку и за меѓународната заедница. Од интервјуто на Груевски треба да се извлече неговата квалификација „мора да најдеме некакво решение“⁴⁴², што имплицира дека македонската страна е под притисок и е спремна да пристапи кон изнаоѓање на решение, за што во 20-годишната пракса на разговори-преговори со Грција не беше покажана таква спремност.

Осетливоста во Македонија околу прашањето за името на државата, како напор однадвор за измена на националниот код на Македонците, покрај другото, јасно беше дека е и **политички мотивирана емоција** во борбата за власт на политичките партии во државата (иако не мал дел т.н. патриоти искрено веруваа во таа „завера“, па оваа тема не ја испуштаа „од уста“). Но, во 2015 година со објавувањето на прислушуваниите разговори на високите владини функционери, јавноста дозна дека премиерот Груевски за промена на името на државата разговарал преку посредник (опозицијата тврди дека тоа е Емануел Малелис, познат како Манолис)⁴⁴³, со кого се договориле посредникот да ја убеди грчката страна, додавката на името (најверојатно географска – „северна“, „горна“...) да оди пред терминот „Република“ (Македонија).

Иако македонскиот политички фактор смислено ја зголемуваше чувствителноста околу овој спор, емоцијата, сепак, имаше и длабоки историски корени, на кои оправдано или не, особено се осврнуваше интелегенцијата во Македонија, но со тоа се потхрануваше и национализмот во масите. Овие состојби доминираа при **тековните кризи**, во и околу

⁴⁴² Оваа „формула“ дека треба да се најде „некакво решение“ за името на РМ, наиде на жестока критика во јавноста, дека со тоа „некакво“ се девалвира уставното име, бидејќи „некаквото“ или било кое друго, „може да служи исто толку добро како ознака за народ колку и неговото сегашно (уставно) име“ (од неговата колумна „Груевски: Некакво решение или – името е ништо“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 16.12.2015).

⁴⁴³ Прислушуваниот разговор, наводно течел вака:

- (ПВРМ Груевски на МНР Милошоски) „И сега мучкаме што да правиме... Нашиов (Манолис) вика дали да одиме со пред Република. ... Ова да речеме, горе-долу, знаеш тие работи.“

- (МНР Милошоски на ПВРМ Груевски) „Ако е со тоа, нека се проба. Од сите лоши варијанти, ова може...“

- (ПВРМ Груевски на МНР Милошоски) „Он даде предлог, нешто како компромисен, го мислевме неколку дена и го прифативме. И он вика, е сега, сега треба јас моите да ги убедам“

Македонија (како на пример, со бегалците во време на косовската криза во 1999 година, безбедносната во 2001 година, на сириските бегалци во 2015 година или политичката криза во 2015/6 година), коишто се „пропуштаа“ и низ призмата на спорот со името. Во текот на овие кризи и македонската и грчката гарнитура на власт се обидуваа пред својата јавност и пред меѓународната заедница да се здобијат со уште по некој дополнителен поен за своите „црвени линии“. Во такви моменти, за време на криза (февруари 2016 година), беше дадена и изјавата на лидерот на ВМРО-ДПМНЕ, Никола Груевски за атинската „Вима“, дека Македонија нема територијални претензии кон Грција. Беше очигледно дека таквите изјави беа давани само за зацврстување на сопствената политичка позиција пред меѓународната заедница, а не како напор за надминување на отворениот спор со името на Македонија.

За да се доживее и осмисли правата улога на Метју Нимиц, медијаторот околу овој спор, во јавноста често се поставуваше и прашањето дали тој некому, надвор од ОН, реферира. Секако дека тој е Американец, но во овие разговори, официјално тој е медијаторот кој настапува во име и го претставува Генералниот секретар на ОН! Индиција за негов ангажман во поширок контекст, беше и дека, во неговиот напор за надминување на спорот за името меѓу Грција и Македонија, тој не е алиениран и од влијанието на развојот на внатре-политичките односи во двете земји. Така, во текот на повеќе турбулентни внатрешно-политички настани во двете земји, како некоја амортизирачка потреба скоро редовно беа исфрлани **најавите на Нимиц** за продолжување на разговорите, односно преговорите. Во текот на најголемата политичка криза во Македонија по осамостојувањето, тој јавно се изјасни дека е дојдено времето да се реши спорот со името, што воедно претставуваше и притисок ова прашање да не влијае врз таа криза. Притоа, тој балансирано напоменуваше и дека „решението ќе ја отвори вратата за подобра соработка и посилна евроатланска определба за справување со регионалните прашања и ќе им служи на

интересите на двете држави.⁴⁴⁴ Овие негови изјави не недостасуваа и при внатре-политичките борби при најавата на избори во двете земји, со барање овој спор да не се користи за здобивање на политички поени. Но дали тие беа вреднувани од политичките елити? Одговорот е – не!

Односот на Големите сили кон Република Македонија

Односот на најзначајните светски сили кон РМ по 1991 година, кој произлегуваше од внатрешниот развој на РМ, имаше **нестабилни трендови** и заради неминовните варијации во нивниот актуелен глобален политички, економски и безбедносен интерес, што влијаеше и на меѓународната положба и углед на РМ во светот. Во македонската јавност и во политичката елита преовладуваше еуфоријата (во мнозинската етничка заедница) од здобивањето на самостојноста, но опстојуваше и одредена несигурност и исчекување (во најголемата малцинска заедница) за непосреден или иден расплет. И двете состојби беа одраз и на притисокот на вековниот сомничав менталитет присутен во не мал број витални и работоспособни членови на најголемите етнички заедници, кои беа емигрирале во европските и прекуокеанските земји.

Политичката елита, пак, колебливо се однесуваше кон јасно искажаните барања на меѓународните фактори на западната хемисфера (САД и ЕУ) за демократизација на општеството, чии системи и практики таа елита преку своите политички претставници ги прокламираше како сопствени **стратегиски цели**, односно дека се стреми кон евро-атлантските интеграции, за што донесуваше и формални одлуки за приклучување. Нејзините претставници не можеа, немаа сила и храброст (државничко искуство) за преземање на порадикални мерки со долгорочно значење за стабилно спроведување на зацртаните стратегиски ориентации, тенденции, видени и во постапките на

⁴⁴⁴ http://www.kathimerini.gr/837083/article/proswpa/geyma-me-thn-k/m-nimits-eftase-piao-kairos-na-vre8ei-lysh-me-to-onomahttp://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6038_en.htm?locale=en

политичките елити во непосредното соседство. Одделните експонирани политички групи коишто се менуваа на власт постојано бараа изговори за настапување на можни ризици по етничката компонента на нивната заедница, „доколку безусловно се следат барањата однадвор“.

Значи, што се однесува до македонската политичка елита, нејзиниот однос кон третманот на Република Македонија од страна на Соединетите американски држави (САД) и Европската Унија (ЕУ) главно минуваше низ идентитетската призма, проследена со една мешавина на самодоверба и гордост, наследени и од стекнатиот менталитет во поранешната федерација за нејзината позиција на меѓународната сцена. Овој приод се пренесуваше и во јавноста, па секое истапување на странски дипломат кога од него се бараше мислење за тоа каде оди Македонија, а тој поведен од својот интерес и видокруг, тоа директно и критички го соопштуваше, во РМ се коментираше како **мешање во внатрешните работи** на државата.⁴⁴⁵ Се занемаруваше дека тие мислења на дипломатите беа ставани во контекст на јавно искажаните македонски стратешки определби (и барањата за влез во ЕУ и во НАТО), прифатените меѓународни конвенции ратификувани во Собранието на РМ, нејзиниот Устав и законите, со кои државата (политичката елита) беше презела обврски за развој на демократијата, за владеење на правната држава, за заштита на човековите права, слободна иницијатива, независно судство или слободата на медиумите. Но за негативната реакција во РМ на таквиот пристап од странство, влијаеја и општата и политичката култура и, секако, вечната **„одбрана на националните интереси“**, а во суштина одбрана и на своите политики⁴⁴⁶. Затоа, дури и МНР Илинка Митрева, една од

⁴⁴⁵ Да ги наведеме само омаложувачките коментари за германскиот МНР, Клаус Кинкел на тогаш дипломатскиот советник на МНР на РМ, Слободан Чашуле, кога Кинкел искажал загриженост за состојбите во Македонија, што наиде на остра осуда во македонската јавност (Види го коментарот „Дуо-трио ја пее ‘Лили Марлен‘“ на Ерол Ризаов, објавен во скопската „Нова Македонија“ од 18.04.1997).

⁴⁴⁶ Овие појави, иако не масовни, особено доаѓаа до израз во време на политичка криза во РМ и се објаснуваа како дипломатски анализи мотивирани од лукративни побуди (Види ја реакцијата на Коста Стојменовски „Зошто Ристо Никовски жестоко ги брани роуд-шоуата?“, објавена во скопскиот „Утрински весник“ од 5.02.2015).

креаторите и остри реализатори на надворешната политика на РМ, знаеше да го нападне овој пристап кон странските партнери во РМ, велејќи дека кон нив “или сме непристојно сервилни или невоспитано трескаме врати”⁴⁴⁷. За жал и поранешни професионални дипломати на РМ не се либеа од негативни изјави и пејоративни реакции за која било изјава на странските дипломати во РМ, која не се вклопува во тој „всаден“ менталитет.⁴⁴⁸ Такви се редовно негативните коментари на Ристо Никовски за тоа дека „САД активно и посветено работат на уништување на Македонија“, што него го доведоа и до радикалната изјава со која побара прогласување на американскиот амбасадор Филип Рикер за “persona non grata”.⁴⁴⁹

Овие поставки беа неаргументирани не само за официјален Вашингтон, туку и јасно спротивни на реалноста, бидејќи **Соединетите Американски Држави** официјално преземаа низа конкретни чекори за поддршка на Македонија⁴⁵⁰, а особено за итно надминување на спорот меѓу Македонија и Грција. Секако, потезите што САД ги влечеа во однос на Македонија беа во склад со нивните глобални интереси, но факт е дека: прв пат во историјата на мировните мисии, под водство на ОН, војниците на САД во Македонија во 1993 година носеа сини плави шлемови на ОН; дека во 1995 година беа одлучувачки фактор во постигнувањето на Привремената спогодба меѓу Македонија и Грција и

⁴⁴⁷ Од нејзиниот настап на брифингот со новинарите, одржан на 7.11.2001 (види во скопската „Нова Македонија“ од 8.11.2001).

⁴⁴⁸ Аналитичарот Мерсел Биљали вели дека тоног за ваквите кампањи го дава владејачката партија ВМРО-ДПМНЕ: „Мравската надворешна политика има дебело искуство во напаѓањето на дипломати и важни западни функционери. Едно време нејзините мегафони, известувачот на Европскиот парламент за Македонија Зоран Талер, го нарече ‘Малер’. Истите му дале толкување на името ‘Солана’, кое според нив во локалниот јазик наводно значел ‘губре’. Шацимаркакис од Мешовитиот комитет за соработка меѓу ЕУ и Македонија го идентификувале со петте последни букви од неговото име. Системски ги напаѓаа Ерван Фуере, Аиво Орав, Филип Рикер и кого не... Целиот свет им е виновен“ (од неговиот коментар „Цел свет им е виновен“ преземен од Инбокс7, а објавен во скопскиот „Слободен печат“ на 29.9.2014).

⁴⁴⁹ По оваа изјава и Кабинетот на претседателот Ѓорѓе Иванов мораше да излезе со соопштение дека Никовски не е советник во неговиот Кабинет.

⁴⁵⁰ Да ја наведеме само сестраната и континуирана поддршка на кариерниот дипломат и Државен секретар на САД, Лоренс Иглбергер (наречен и како „Лоренс од Македонија“), за што тој имаше и не мали непријатности во некои дипломатски и политички кругови. (Пошироко види во колумната на Ѓорѓи Мисајловски „Зошто не и Лоренс од Македонија“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 2.10.2015.)

укинување на ембаргото; дека од 4 ноември 2004 година во меѓусебната комуникација официјално го користат уставното име на Република Македонија; дека на Самитот во Букурешт во 2008 година јавно инсистираа Македонија да добие покана за влез во НАТО, а кога тоа не помина, тогаш, со Македонија склучија посебен Декларацијата за стратешко партнерство... Денес, веќе втора деценија, за САД како да не постојат сите (прогрчки) апели за промена на нивниот став кон името на РМ!

Што се однесува до позитивната промена на САД во однос на името на РМ во 2004 година, во македонската јавност се прокоментира, дека таа не е само мотивирана од принципиелната примена на меѓународното право, туку и од потребата за **смалување на тензиите** околу закажаниот референдум за новата територијална поделба (локалната самоуправа) во Македонија.⁴⁵¹ Во натамошниот период, спротивно на овие тврдења, САД во именувањето на Македонија не правеше никакви отстапки, ни по изборите во САД и промената на администрацијата во 2008, 2012, а за тоа немаше најава ни по изборите во 2016 година. Тоа не се случуваше, ни на меѓународните конференции кои се одржуваа во САД, а на кои Македонија учествуваше со своето уставно име, па претставниците на Грција, протестирајќи, ги напуштаа конференциите или на нив не доаѓаа. Последен пат тоа се случи во септември 2015 година, во ОН, на Конференцијата свикана од претседателот на САД Барак Обама за спротивставување на тероризмот на т.н. Исламска држава, на која не присуствуваа ни грчкиот премиер Ципрас, ни МНР Косијас.

Критиките во РМ за „**патерналистички**“ однос на САД кон Македонија беа истакнувани заради поддршката на американската администрација на процеси во Македонија, коишто беа во склад со нивното разбирање за демократијата, човековите права, слободата на искажување и слободната трговија. Но, тие принципиелни становишта

⁴⁵¹ Овој референдум, одржан на 7.11.2004 беше инициран од Светскиот македонски конгрес, а со поддршка на опозицијата (партијата ВМРО-ДПМНЕ, пред сè). Мотивот за неговото распишување беше најден во „губење на компактоста на Македонците, во однос на Албанците во Струга и Кичево“. Малиот одзив, од само 27%, значеше и неуспех за анулирање на донесениот Закон за новата територијална поделба.

Американците често ги „мешаа“ со сопствените интереси на поширок светски план. Тогаш, земји како Македонија, добиваа опомена од страна на Вашингтон (како при усвојувањето, во јули 1998 година, на римскиот Статут на Меѓународниот кривичен суд, кога Македонија не ја поддржа САД), односно сојузнички поени (кога во ноември 2014 година, Македонија беше воздржана за Резолуцијата во ОН, со која го осудува неонацизмот, а што беше во интерес на САД).

Во некои владини и провладини структури во РМ брзо се заборава тоа искрено залагање на претседателот Џорџ Буш на Самитот на НАТО во Букурешт, во април 2008 година, кога, ставајќи го во ризик својот и угледот на САД, упорно се трудеше да ја надмине „солидарноста“ на другите членки со Грција, која, како доказ за „иредентизмот на Скопје“, таму дистрибуираше и слики со поклонувањето на премиерот Груевски на гробот на Гоце Делчев, на кој беше поставена и картата на целокупна, како етничка Македонија.

Ако само се анализира односот кон САД, која не само заради своите стратешки интереси, кон Македонија имаше главно беневолен-тен однос, ќе се види дека во македонската јавност неодмерено се критикуваа нивните постапки и коментари поврзани со демократскиот развој и заштитата на човековите права во Македонија. За овие теми, претставниците на САД во РМ отворено истапуваа во јавноста и одбиваа да ги „покриваат“ **манипулациите на власта**.⁴⁵² Изјавата на потпретседателот на САД, Џо Бајден, дека во 2015 година Македонија „се наоѓа во политички кор-сокак и закоченост на евроинтеграциските процеси“⁴⁵³ во круговите на владејачката партија во Скопје се третираше како диктат и уцена, а не загриженост на САД за земјата со која имаат потпишано Декларацијата за стратешко партнерство. Дури не се

⁴⁵² Види го документот објавен од Викиликс (WikiLeaks), за разговорот на МНР Антонијо Милошоски со амбасадорката на САД, Џилиен Миловановиќ, во кој тој бара САД и ЕУ да влијаат да не биде објавен извештај (на ОДИХР) за изборни нерегуларности, што од неа не било прифатено (според написот за документот објавен од Викиликс во македонските медиуми на 22.9.2016).

⁴⁵³ Оваа изјава на Џо Бајден е дадена во Загреб, за време на неговата обиколка на земјите на Балканот (види го освртот на Слободанка Јовановска „На Македонија се гледа како на проблем“, во скопскиот „Утрински весник“ од 27.11.2015).

ценеше пресвртот во именувањето на Република Македонија од 2004 година и покрај можното негативно влијание на овој чекор за внатрешните политички состојби во САД (заради четири пати поголемото гласачко тело по потекло од Грција, во однос на тоа од Македонија).

Заради таквиот однос кон САД на одделни официјални и влијателни кругови во Скопје, Македонија (освен во време на кризите во 2001 и 2015/6 година) официјално не ја посетил некој висок претставник на САД, а само еднаш македонскиот премиер (Владо Бучковски, во октомври 2005 година) е примен од американски претседател во Белата кука, во Вашингтон. Последново е во време по надминувањето на кризата во 2001 година, приклучувањето на македонските мировници во Ирак, усвојувањето на Законот за локална самоуправа, како и непосредно пред добивањето на кандидатскиот статус во ЕУ, во декември 2005 година, што неспорно се вклопуваше во **глобалната американска политика**. Но, во периоди кога однесувањето на лидерите (а со тоа и оние во РМ) не се вклопува во таа политика, официјален Вашингтон (Викторија Нуланд) ги опоменува „клептократите, кои ги третираат нивните држави како извор на профит за нив и нивните пријатели..., кога изборите се манипулираат..., кога корумпираните политичари се служат со политички, економски и судски закани, за да се задуши опозицијата и да се ограбат нивните граѓани“⁴⁵⁴.

Дека до значајни промени во надворешната политика на САД не доаѓа со промена на американскиот претседател, односно дека за нејзината актуелна и долгорочна поставеност работат цели тимови на експерти и професионални дипломати, е видно и при нивното доаѓање и напуштање на Балата кука. На дваипол месеци пред заминувањето на Барак Обама од неа, од Херетиџ фондацијата тој беше опоменат дека при прошталната посета на Грција, на 15 ноември 2016 година, не треба да заобиколи, на грчката страна да им ја искаже загриженоста на САД за односот кон сервисирањето на руските бродови во грчките

⁴⁵⁴ Од излагањето на помошник-државниот секретар за Европа и Евроазија на САД, Викторија Нуланд, во Дубровник, во 2014.

пристаништа и „за нивното континуирано попречување на влезот на Македонија во НАТО.“⁴⁵⁵ Не може да се отстрани впечатокот дека оваа влијателна и конзервативна тинк-тенк организација го објави ова предупредување како некоја константа на надворешно-политичкиот интерес на САД, токму на денот на изборот на новиот американски претседател Доналд Трамп, и како предупредување и за него.

Таков пресврт, околу именувањето на РМ како во САД, во **Австралија** не беше сторен од страна на австралијанските политичари (иако со релативно слични пропорции како во САД, е бројот на гласачите од грчко и од македонско потекло). Овие политичари, додека се во опозиција, само го најавуваат пресвртот, кој впрочем лесно можеше да се оправдува со постоење на норми во меѓународното право. Но, кога истите доаѓаа на власт, се повикуваа на очекувањето спорот околу името на РМ да се надмине согласно Резолуциите на ОН, во рамките на посредничката мисија на медијаторот Метју Нимиц. За разлика од официјална Камбера, **Канада** се одлучи за некоја меѓуваријанта во врска со овој спор на Грција со името на РМ, што делумно ги задоволуваше барањата на тамошните гласачи од македонско потекло.

Во врска со именувањето на Македонија, Руската федерација и Народна Република Кина легитимно се повикуваа на нормите на меѓународното право, иако по инерција, од времето на Студената војна ја следеа и традицијата на нивниот однос кон поранешната федерација, а со тоа и кон Македонија. Овие Големи сили Македонија ја признаа за независна држава во 1993 година, по нејзиното зачленување во ОН. **Руската федерација** (РФ) спремно го прифати нашиот предлог за институционализирање на односите преку потпишување на Протокол за соработка меѓу двете МНР⁴⁵⁶, што претставуваше основа за склучување

⁴⁵⁵ Коментарот (а можеби и подготовката) за настапот на Обама во Атина на членовите на фондацијата Херитиџ (Heritage Foundation) Luke Coffey и Daniel Kochis, види го на нивниот сајт: www.heritage.org/research/reports/2016/11/greece-vital-messages-needed-on-obamas-final-trip-to-europe.

⁴⁵⁶ Овој Протокол е потпишан меѓу потсекретарот на МНР на РМ, Виктор Габер и рускиот заменик министер, Виталиј Чуркин на 7.4.1994 година во Москва.

на договори во различни сфери на меѓудржавната соработка. Идентичен, беневолен однос кон Македонија имаше и **Народна Република Кина** која сè појасно и поагресивно ги истакнуваше своите економски интереси кон регионот на Балканот, а со тоа и кон Македонија. Секако, тука не влегува периодот, епизодата на воспоставување - раскинување на дипломатски односи на РМ со Република Кина-Тајван (1999-2001), која за официјален Пекинг претставуваше “мешање во внатрешните кинески односи”.

Односот на Русија и НР Кина кон прашањето за името на Република Македонија како да претставуваше пример за „камче“ во потребниот баланс на силите на глобалниот политички мозаик и интересот на Големите сили за можни влијанија кон малите народи. На овој план, своите ставови особено отворено ги искажуваа амбасадорите на РФ во РМ, кои Македонија ја третираа како земја во која Западот драстично се меша во нејзините внатрешни работи.⁴⁵⁷ Ова секако произлегуваше од нивната загриженост за евроатланската инклинација на земјите на Балканот и губење на руските позиции таму во однос на Западот, односно „нарушување на **глобалната рамнотежа** на силите“. Така, уште за време на мојата посета на Москва, на 7 септември 2001 година, иницирана непосредно по првите знаци на смирување на безбедносно-политичката криза во Македонија, рускиот МНР Игор Иванов, директно ми стави до знаење дека „ако Македонија сака да добие помош од меѓународната заедница, за тоа е потребна согласност - дозвола на Советот за безбедност на ОН“.⁴⁵⁸ Алудираше на „нелегалното“ присуство на силите на земјите на НАТО на теренот во Македонија, иако, веднаш додаде, јасно ја потцрта руската „поддршка за зачувување на стабилноста и унитарниот карактер на Македонија“ и

⁴⁵⁷ Види го извештајот на МТВ од 26.5.2015 „Шчербак: Македонија да не подлегува на сценарија за дестабилизација“ и на Слободанка Јовановска „Олег Шчербак: Западот се меша, а нас нè демонизира“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 20.11.2015. Последниов извештај се однесува на настапот на амбасадорот на РФ, Олег Шчербак пред студентите на МИТ Универзитетот и пред членовите на Дипломатскиот клуб – Скопје.

⁴⁵⁸ Види го дополнително и извештајот на Радио Слободна Европа: “RFE/RLNewsline,” 6 and 10 September 2001 (<http://www.rferl.org/a/1142482.html>).

го осуди инфилтрирањето на екстремисти од Косово. Треба да се одбележи дека во Соопштението за јавност на руското МНР за овој разговор⁴⁵⁹, стои и дека јас наводно (!?) сум „го потврдил македонскиот позитивен став за руската иницијатива за свикување на балкански самит“ за регионална стабилност.

Но, ни „**другата страна**“, тогаш не остана незаинтересирана овие московски консултации за билатералните македонско-руски односи и за состојбите во Македонија: на излезот од руското МНР, спремно ме дочека дописникот на United press International, со прашање дали со Иванов сум разговарал за руско воено присуство во Македонија, на што одговорив негативно.

Особено непријатни беа **непријатните „квалификации“** во македонската јавност за акредитираните дипломати на западните земји во РМ, гости со дипломатски имунитет даден од страна на РМ. Згора на тоа, надлежните официјални органи(МНР) не се огласуваа за осуда и не преземаа мерки за санкционирање на овие јавни, не само некултурни испади, како што беше оној за амбасадорката на Кралството Холандија, г-ѓата Мариет Штурман⁴⁶⁰, на амбасадорката на СР Германија, г-ѓата Кристин Алтхаузер⁴⁶¹ или за претставниците на ЕУ во РМ, Ерван Фуере⁴⁶² или Аиво Орав. Осуда на такви испади јавно објави само Дипломатскиот клуб - Скопје. Меѓутоа, тие странски дипломати само ги спроведуваа налозите на своите влади, пренесувајќи ги очекувањата РМ да го надмине „сериозниот проблем со владеењето на правото“, бидејќи „граѓаните не се чувствуваат заштитени од страна на властите,

⁴⁵⁹ mid.ru/ru/maps/mk/-/asset_publisher/Bx11WHr8ws3J/content/id/573710.

⁴⁶⁰ Г-ѓата Штурман ни после нејзиниот мандат во Македонија не беше „оставена на мир“, па и при нејзиното појавување во која било прилика во НАТО, каде беше именувана за Специјален претставник за женските права, а се префрлаше дека „исплатува“ за стари активности и продолжува со мешање во внатрешните работи на Македонија (<http://macedoniaonline.eu/content/view/27156/45/>).

⁴⁶¹ Види го само писмото на поранешниот амбасадор Ристо Никовски „Германија не е искрена“ во скопскиот „Утрински весник“ од 20.07.2015, стр. 10.

⁴⁶² Види го коментарот на Ивана Костовска во скопската „Нова Македонија“: „Кој работи 24/7? Груевски или Фуере?“, како и интервјуто на Светлана Јовановска со Јорго Шацимеракакис, членот на Мешовитиот парламентарен комитет на ЕУ за Македонија, објавено во скопскиот „Дневник“ на 1.12.2011, под наслов „ВМРО-ДПМНЕ ми се закануваше“.

коишто, според Уставот би требало да ги штитат нивните права, а особено правата на малцинствата“.⁴⁶³

Карактеристична, во оваа смисла, е редовната реакцијата на македонската Влада при споменување од страна на „странците“ на каква било друга **деноминација за Македонецот** и неговиот идентитет, јазик и култура, која не ја содржи придавката „македонски“ (но не и при други, на пример безбедносни или економски ставови за состојбите во РМ). Тоа се третираше како надворешен притисок за промена не само на името на државата, туку и за промена на идентитетот на Македонецот, негово обезличување и вовед, не само за исчезнување на државата, туку и на самиот македонски народ. Така, не само јавноста туку и официјалните органи на РМ (МНР) во септември 2014 година реагираа на изјавата на тукушто номинираниот амбасадор на САД за РМ, Џес Бејли, кој на прашање при неговото сослушување во Конгресот, за Македонците го употреби и терминот „словенско мнозинство“. Таквата изјава, за амбасадор на кој претходно од РМ му беше даден агреман, го стави во прашање нивото на односите со оваа светска велесила, во чија престолнина, тогаш, со месеци РМ немаше свој амбасадор. А, по доаѓањето на амбасадорот Бејли во Скопје, беше изложен на непријатни коментари од провладини медиуми, додека својот негативен однос кон него го искажа и премиерот Груевски во повеќе наврати.⁴⁶⁴ Поранешниот претседател на македонското Собрание, Стојан Андов таквиот пристап на владејачките кругови во Скопје го нарече „плоштаден македонски патриотизам“.⁴⁶⁵

Состојбите во Македонија, но и претходно споменатиот однос кон акредитираните амбасадори, при нивни изјави и активности, коишто

⁴⁶³ Од интервјуто на амбасадорот на Холандија г-ѓата Шурман дадено за агенцијата БИРН на 21.10.2014 (“Ambassador: Macedonia Tolerates Violence to ‘Shut People up’”).

⁴⁶⁴ Од серијата на такви гестови на премиерот Груевски кон амбасадорот Бејли, да ги издвојам оние при отворањето на реновираното (со средства и од САД) училиште „Димитар Влахов“ во Скопје, кога на амбасадорот му доцнесе еден час или кога како лидер на ВМРО-ДПМНЕ, иако најавен, воопшто не го прими (како другите партиски лидери), за Бејли да му го соопшти ставот на САД околу (не)можноста за одржување на предвремени избори на 24.4.2016 во РМ.

⁴⁶⁵ Од неговиот прилог во скопскиот неделник „Фокус“ под наслов „Глигоров подготви предлог Република словенска Македонија“ објавен на 26.09.2014, стр. 28.

беа спротивни на политиките на македонската влада, придонесоа и за отворено негативно квалификување на односите на одделни земји со Република Македонија. Во 2015 година, **германското МНР** на својата Интернет страница објави оцена дека односите со Македонија се „задоволителни“, што беше далеку под нивната оцена од 2012 година, кога односите ги оквалификува со „особено добар квалитет“. Еден од добрите познавачи на состојбите во Југоисточна Европа, германскиот дипломат Волфганг Ишингер, развојот на односите на Германија со Македонија ги оценуваше доста негативно. Конкретно, тој во 2014 година заклучува: „Во последните години сите очи беа свртени кон Украина, така што се заборава дека Македонија на внатрешен и надворешен политички план постепено се лизга во катастрофа“⁴⁶⁶

Дека тоа не беше изјава само на еден дипломат потврди и расправата во германскиот Бундестаг, кога Владата на барање на пратениците, подготви анализа за состојбите во Македонија во која како клучни елементи за надминување на политичката криза 2015/6 година и за иден развој на земјата ги наведе потребата од непречена работа на Специјалното јавно обвинителство (СЈО) и имплементирање на препораките од Извештајот на Прибе (за него подоцна во овој текст, во делот за политичката криза во 2015/6 година). Германската влада ќе заклучи дека кризата е „натамошно засилена со еклатантно **погрешно однесување** на Владата и тајната служба“..., и „се создава впечаток дека највисоките владини кругови во најмала рака имале сознанија за активностите на тајните служби“.

Но **отсуството на амбасадори** во престолнините на најголемите светски сили не беше новост за состојбите во македонската дипломатија. Тоа како да стана пракса во односот на македонската влада кон овие светски велесили: само во 2014 година, покрај долгите паузи во Вашингтон, тоа беше случај и со амбасадорските места на РМ во Москва, во Берлин, во Пекинг, во Токио, во Отава, во Варшава, во Берн, во Киев... Во 2016 година, непосредно пред најавените избори во

⁴⁶⁶ <http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=711E5F82C942224D8D18649EF574871F>.

декември, тој број на непополнети места на шефови на ДКП (амбасадори, постојани претставници и генерални конзули) се искачи на 12. На дипломатијата се гледаше како на споредна државничка активност, во време кога од странство се очекуваше поддршка од светските центри за надминување на економските и политичките проблеми со кои се соочуваше Република Македонија на внатрешен и на надворешен план.

Сето тоа посредно, но речито говори за несоодветниот однос на македонските одлучувачки политички кругови во спроведувањето на **кадровската политика** во дипломатијата, па и генерално кон администрацијата. Односите со Големите сили од кои се очекуваше поддршка за развојните планови на државата намерно се ставаа во втор план, во однос на политичките (читај изборните) потреби на владејачките кругови. Најрелевантните информации, за ставовите и односот на Големите сили кон РМ не можеше да бидат добиени од Скопје (или при ретките посети на МНР на тие држави), а во странство за РМ, ограничено се пласираа на несоодветно дипломатско ниво. Рангот на амбасадор со долгогодишно искуство во дипломатијата, во принцип, за раководството на една држава обезбедува квалитетна и веродостојна информација на значаен странски фактор.

Во Берлин, без амбасадор, во време на подготовка на средба на канцеларката Ангела Меркел со лидерите од т.н. Западен Балкан во август 2014 година, настапот на таа средба на македонскиот претставник однапред беше осуден на неуспех. А германската дипломатија, не случајно иницираше вакви средби („Берлински процес за Западен Балкан“) и ним им даваше продолжение, во ноември 2014 година во соработка со Британците и Стејт департаментот на САД, како и со Австријанците во август 2015 година во Виена, во 2016 година во Париз... Основна цел која се сакаше да се постигне со овие средби се **„превентивни мерки за мир и стабилност на регионот“**, па на средбите се повикува и претставници на компании кои инвестираат или сакаат да инвестираат во регионот - во стопанството и во инфраструктурата. Згора на тоа, германскиот МНР Штајнмаер нема да ја испушти оваа приликата на МНР Попоски, како претставник на Владата на РМ,

да не му посочи на „однесувањето (на Владата на РМ - м.з.) и да се каже не, не ни се потребни повеќе скулптури од Александар Велики, туку работни места и поголемо доближување до Унијата?“⁴⁶⁷

Својот интерес за развојот на состојбите во Македонија, Германија го покажа и при политичката криза во РМ, кога во мај 2015 година, по „викенд војната“ во Куманово, германскиот МНР во Скопје го испрати специјалниот претставник за регионот, Ернст Рајхел, кој, пак, кон рајот на ноември го повика и амбасадорот на РМ во Берлин, за да му го искаже „официјалното разочарување за **неисполнување на договореното**“ во Пржино. Но, кога и по тоа беа увидени отстапувања, во Скопје допатува и нивниот државен министер за Европа, Михаил Рот, за да истакне дека за спроведување на тој Договор „специјална обврска има Владата..., а состојбата е многу сериозна..., и иднината на земјата е под прашалник“.⁴⁶⁸ Но, кога настапија одлучните моменти во развојот на кризата, германското МНР на 23 февруари 2016 година, директно ја повика „владајчката партија ВМРО“, да овозможи создавање на предуслови за спроведување на фер избори според европски стандарди. Рот беше и највисокиот германски дипломат кој во Берлин го прими Груевски пред декемвриските избори, во време кога Груевски се обидуваше да го поправи својот меѓународен углед. Колку за потсетување, ниту МНР Штајнмаер, ниту канцеларката Меркел не го удостоија за бараните средби.

Слично, и во исто време, се однесе и штабот на Хилари Клинтон, кандидатката за Претседател на САД, кога и покрај упорните и скапо платени лобисти на Груевски во САД, тој не се сретна со неа.⁴⁶⁹ Заради сè уште стагнантните состојби, на два месеца пред изборите во РМ,

⁴⁶⁷ Види го освртот на Слободанка Јовановска „Берлин повторно го собира регионот“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 6.11.2014, како и оној „Западниот Балкан не може да издржи во чекалницата на ЕУ“ (односно, на стр. 3, „Штајнмаер: Сите не слушаат она што кажуваме“) од 7.11.2014, во истиот весник.

⁴⁶⁸ Цитати извлечени од неговото предавање пред студентите на Правниот факултет во Скопје, а пренесени во освртот на скопскиот „Утрински весник“ од 3.2.2016, под наслов „Времето истекува“.

⁴⁶⁹ Види ја преписката меѓу овие лобисти и кабинетот на Клинтон од 21.7.2015, емитувана од WikiLeaks, а преобјавена во скопскиот „Слободен печат“ од 17.10.2016, во која се одбива барањето за средба Груевски-Клинтон.

притисокот почна да се шири – Светската банка и Меѓународниот монетарен фонд посочија дека во политиките на оваа Влада (конкретно за сè послабото полнење на државниот пензиски фонд и негово алиментирање од Буџетот) „се потребни длабоки реформи за надминување на лошите состојби.“

Ниту изненадното, и надвор од пропишаните протоколарни норми, врачување на највисокото одликување, Орденот на Република Македонија на поранешниот американски претседател Џорџ Буш помладиот, на 27 септември 2015 година⁴⁷⁰, не успеа да го промени критичкиот приод на американската дипломатија кон Владата на РМ предводена од премиерот Никола Груевски. Доделувањето на овој орден и приватната средба на потпретседателот на САД, Џо Бајден со Груевски, во предвечерјето на неговата оставка на 15 јануари 2016 година, исто така, не го променија овој американски став дека „очекуваат во Македонија да се одржат веродостојни избори“, формулација која потоа ја употребуваа и претставниците на ЕУ, посредници во разрешување на политичката криза во РМ.

До средбата со Бајден дојде по **одолговлекувањето** на процесот на реализација на Договорот од Пржино, што во време и на бегалската криза стана дополнителен опасен елемент по безбедноста во Европа. САД најдоа начин во Вашингтон да го повикаат Никола Груевски, во време кога тој се обидуваше да не ја изврши обврската – повлекување од премиерската функција договорена во Пржино.

Контрадикторните соопштенија за текот на неговите разговори со потпретседателот Џо Бајден и со претседателот на Законодавниот комитет на Конгресот на САД, Пити Сешн, односно сувопарното соопштение за средбата со помошниот секретар за национална безбедност Алан Берсин, ги поттикнаа сомневањата за правата содржина на

⁴⁷⁰ Одликувањето на претседателот на САД Џорџ Буш му беше доделено како заслуга за донесената одлука за прифаќање на уставното име на Македонија, за напорот за прием на Македонија во НАТО и за Декларацијата за стратеско партнерство САД-РМ во време на неговиот мандат (2000-2008). Меѓутоа, наместо надлежниот претседател Ѓорге Иванов, во време на сериозната политичка криза во 2015 и разнишаната позиција на премиерот Никола Груевски, тој му го врач орденот на претседателот Буш.

посетата на Груевски на САД. Душан Бојчев, последново го коментира од аспект на надлежностите на Берсин и како потпретседател на Интерпол, односно дека можеби кај американската страна бил истакнат **интерес за сознанијата** за „наводните провизии и други дејанија на Груевски и опкружувањето“. ⁴⁷¹ Со продолжувањето и видниот безизлез од политичката криза во РМ, американските „безбедњаџи“ по шест месеци, во 2016 година повторно ги предупредија лидерите на најголемите политички во партии во РМ за можните последици од продолжување на оваа криза. Овој пат тоа не го сторија во штабовите на политичките партии и во Владата на РМ, туку во нивната (безбедна) амбасада во Скопје. ⁴⁷²

Соработка и притисоци при тензиите и конфликтите

Во историјата на ангажманот на т.н. меѓународна заедница при настапување на тензии, воени судири, крвави пресметки меѓу државите или меѓу внатрешните фактори во една земја, пред ефикасно да се ангажира, овој фактор постојано бара претходно внатрешно намалување на тензиите, или пак цврсти гаранции за примирја. Овие **предуслови** се бараат за да не настанат ситуации кога ангажманот на посредниците (политички) би бил доведен во прашање или дури да треба да „жртвуваат“ свои мировници. Тој однос на претставниците на вилјателните светски сили кон кризните жаришта во светот, а за создавање основа за политички решенија, беше применет и во случајот на македонските безбедносни и политички кризи.

Од најзначајните документи во 25-годишното опстојување на Република Македонија, како самостојна држава само Уставот од 17 ноември 1991 година е донесен без (ин)директна **интервенција** на

⁴⁷¹ Прилогот на Душан Бојчев „Што се крие зад посетата на Груевски на САД“ е објавен во рубриката „Писма“ во скопскиот „Утрински весник“ од 15.2.2016.

⁴⁷² За таа цел, на 17.8.2016 допатува Чарлс Купчан, вишиот директор за европски прашања при Националниот совет за безбедност на САД, кој во амбасадата на САД во Скопје разговараше со Никола Груевски, Зоран Заев, Али Ахмети и Мендух Тачи.

меѓународна заедница. Од позначајните: Привремената спогодба од 1995 година, Спогодбата за Стабилизација и асоцијација и Рамковниот договор од 2001 година и последниот од Пржино во 2015 година, беа склучени со странска помош, бидејќи македонските политички лидери немаа способност, храброст и доследност во исполнувањето на долгорочните (најчесто само демагошки јавно прокламирани) стратешки цели на Република Македонија. Беше платен скап данок на зреењето на државотворното чувство, коешто не беше масовно распространето, пред сè, заради манипулацијата со националните и етничките чувства на масите од страна на политичките лидери во нивната борба за власт. А токму таа меѓународна заедница, водена од своите стратешки интереси, но и филозофијата на правно-политичките системи на кои се темелат нивните општества, во неколку наврати на Македонија ѝ даваше **шанси** за побрз демократски и социо-економски развој, што подразбираше и безбедност на државата. Ако ЕЕЗ во јуни 1992 година, под влијание на една своја членка, ја постави непремостливата формална бариера за целосна меѓународна афирмација на РМ, заради нејзиното уставно име, во април 2001 година со брзото потпишување на Спогодбата за стабилизација и придружување и со посредувањето, т.н. меѓународна заедница помогна за пацифизирање на безбедносно-политичката криза. Подоцна се редеа овие интервенции, сè до летото на 2015 година и постигнувањето на Договорот во Пржино за надминување на најголемата политичка криза во Македонија од нејзиното осамостојување.

По безбедносно-политичката криза во Македонија, во првата половина на 2001 година, произлезена и од внатрешните слабости на системот, ЕУ во државата со која имаше склучена Спогодба за Стабилизација и асоцијација, дури на 31 март 2003 година во Македонија испрати свои **вооружени претставници**, први од овој вид во историјата на ЕУ, а за имплементација на Охридскиот договор. Таа операција беше именувана како „Конкордија“, во која беа вклучени и полициски сили, а во склоп на „ЕУПОЛ Проксима“. Аналитичарите ќе наведат дека оваа операција била добра можност за проверка на

Единствената безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП) на ЕУ (иако без поголеми компликации на теренот), па да заклучат дека со нејзиното лансирање „имплементацијата на ЕБОП се покажа како тешка во текот на почетната фаза (1999-2002)“.⁴⁷³ Од овој заклучок произлегува дека за воени операции, кога е целосно надвор од своите граници, ЕУ „нема политичка алатка во остварувањето на своите амбиции“.⁴⁷⁴ Затоа се смета дека ЕУ, во смисла на „тврда сила“, која ја манифестирала во Македонија (за американски аршини „мала операција“⁴⁷⁵) не беше спремна и способна за спречување на поголеми конфликти во нејзиното соседство.

Но, искуствата на македонските безбедносни сили во соработката со овие европски контингенти придонесоа подоцна за нивно **вклучување** во рамките на мисијата во БиХ, ЕУФОР-„Алтеа“. За жал, во оваа мисија македонските безбедносни сили претрпеа и голема загуба, кога при смена на македонските мировници, хеликоптер на АРМ со 12-члениот екипаж се урна, при што загинаа сите негови членови. Со мисијата во БиХ, и со вклучувањето на македонските сили во Ирак⁴⁷⁶ и во ИСАФ - мисијата во Авганистан⁴⁷⁷, Македонија како држава, од корисник, се претвори во контрибутор во воените меѓународни ангажмани за постигнување и зачувување на мир во светот. Така, до летото на 2014 година, над 3.300 припадници на Армијата на РМ учествуваа во меѓународните операции „Слобода за Ирак“, беа во состав на силите на ИСАФ во Авганистан учествуваа во операцијата АЛТЕА во Босна и Херцеговина и во мисијата УНИФИЛ во Либан. Паралелно, не само

⁴⁷³Мајкл Смит „Имплементацијата: овозможување надворешните односи на ЕУ да функционираат“, во едицијата „Меѓународните односи и Европската унија“, исто, стр. 187.

⁴⁷⁴Исто, стр. 190.

⁴⁷⁵Кристофер Хил и Мајкл Смит „Дејствувањето заради Европа“, во едицијата „Меѓународните односи и Европската унија“, исто, стр. 475.

⁴⁷⁶По оваа прва воена мисија за вклучување на 39 македонски мировници во склоп на силите на САД во Ирак, Собранието на РМ на 22.4.2003 година го ратификува Договорот за статусот на македонските сили во Кувајт и во Ирак.

⁴⁷⁷Со Резолуцијата 1386 на ОН од декември 2001, покрената е воената мисија на НАТО во Авганистан ИСАФ (International Security Assistance Force - ISAF), со цел обновување на владините институции, обука на авганистанските безбедносни сили за борба против Талибанците.

заради својата географска близина, Македонија даваше значајна поддршка на силите на КФОР на Косово.

Министерот за одбрана на РМ, Зоран Јолевски ќе ги искористи овие факти за да предочи дека е „парадоксално но вистинито, земја-членка (на НАТО - Грција – м.з.) која го оневозможува членството на Македонија во НАТО, со своите 10 милиони жители, во ИСАФ - мисијата на НАТО придонесува само со 10 припадници на својата армија, додека Македонија со нешто над 2 милиона жители, придонесува со 152 припадници во истата мисија“.⁴⁷⁸ А за членството во НАТО постојано, и постојано се поставуваше **условот** - решавање на спорот со името. Ова особено беше видно, во заклучоците при приемот на соседните земји (Црна Гора во 2016 година) во НАТО, кои овој процес, без условување, го отпочнаа далеку после РМ и немаа ни таква ефикасна соработка на воен план во ангажманот на своите сили во мисиите на НАТО во Ирак, Авганистан, БиХ... Но, на тој основен „услов“, при стагнацијата на демократските процеси во РМ, од Брисел се добиваше и вториот услов - решавање на внатрешните проблеми.

И покрај значајното стабилизирање на безбедносните состојби во Македонија по 2001 година и ангажманот околу РМ на нејзиниот Висок претставник за надворешни работи и безбедносна политика, ЕУ во Македонија именувааше свој Специјален претставник, дури и на постојана основа. За бриселските кругови, Македонија беше дел од Западниот Балкан, којшто сè уште имаше третман на **нестабилна зона** од која произлегуваат проблеми со илегалната емиграција, и транснационалниот криминал, од шверц на цигари до дроги и лесно оружје.⁴⁷⁹ Иако тие меѓународни фактори не најдоа соодветни решенија за кршењето на човековите права на просторот на поранешна Југославија, како противтежа, како своевиден успех, го истакнуваа функционирањето на „цивилната полиција на Косово и мисијата за зачувување на мирот во

⁴⁷⁸ Од интервјуто на министерот на одбрана на РМ Зоран Јолевски „Не креваме раце од НАТО“, објавено во скопскиот „Утрински весник“ од 18.08.2014.

⁴⁷⁹ Вин Рис „Надворешното лице на внатрешната безбедност“, во едицијата „Меѓународните односи и Европската унија“, исто, стр. 238.

Македонија,... по крајот на војната на Косово“.⁴⁸⁰ Не само оваа констатација на Ендрију Линклатер, говори за прекугранично пренесување на косовските судири и нивното влијание врз „мирот во Македонија“.

Но, за амбивалентниот однос кон “нестабилна“ Македонија во меѓународната заедница придонесуваа и најодговорните државни функционери во Македонија. Темелниот документ за надминување на безбедносно-политичката криза во РМ во 2001 година, Рамковниот договор, кој предизвика измени на Уставот на РМ, и по 15 години е оспоруван (најмногу од припадници на владејачката македонската конзервативна партија), или дека не е целосно имплементиран (до страна на лидерите на партиите на Албанците) и дека „различно се чита“, како што вели потпретседателот на Владата на РМ, Муса Џафери.⁴⁸¹ Тоа само им даваше **дополнителни аргументи** на многу аналитичари и дипломати - Македонија и понатаму да ја подведуваат во зона на нестабилност при што доминантно место им даваа на „проблемите во меѓуетничките односи“.

Воедно, и во односите со најблиските соседи, во 25-годишното самостојно опстојување, државата Република Македонија имаше сериозни **амплитуди**, кои секогаш не зависеа и од однесувањето, зрелоста и искуството на македонските водечки политички елити. На пример, турскиот официјален фактор, неговата дипломатска екипа, присутна со децении во Македонија, многу ретко се апстрахираше од (не)оправданата опседнатост со „длабоката историска поврзаност на двата народа, како темел за нераскинливи братски врски.“ Тој пристап на турските дипломати им даваше „право“, многу често да ја минуваат границата на нивниот легитимен интерес за состојбите во Македонија: да интервенираат за прашања поврзани со образованието во дебарска Жупа, за формулациите за националноста во пописните листи, за некои наводи на новинари на ТВ Сител за време на политичката криза во

⁴⁸⁰ Ендрију Линклатер „Европскиот процес на цивилизирањето?“, во едицијата „Меѓународните односи и Европската унија“, исто, стр. 455. Д-р Линклатер (1949) е професор на Меѓународна политика на Универзитетот Вудро Вилсон.

⁴⁸¹ Види го коментарот на Тодор Пендаров „Тринаесет години потоа“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 15.08.2014.

2015/6 година во Македонија... Да, кога се однесуваше за „одбрана“ на интересите на официјална Анкара, но не беше виден и реципрочен однос на македонската дипломатија. Таквиот приод на официјалните турски претставници произлегуваше и од јавно искажаната „братска“ поддршка меѓу шефовите на двете држави, за надминување на проблемите⁴⁸² со кои на внарешно-политички план се соочуваа властите во Скопје и во Анкара.

Од друга страна, деловните и културните врски на субјекти од Македонија и Србија не изгубија во својот интензитет ни по раздружувањето од поранешната федерација, иако добија нови форми и содржини. Откако на јавната сцена се намали присуството на најавите за враќање на српската физичка доминација во Македонија и одржување на „заедничката српско-грчка граница“, македонско-српските односи по 1995 година влегоа во помирни води. Се доби впечаток дека тие попримаат повеќе “face to face”, однос кој е мошне ефикасен, но однос кој имаше значителни елементи на нерегуларност и **заобиколување** официјалните меѓудржавни канали. За занемарување на интеграцијата во ЕУ и НАТО и за значајното приближување на Македонија кон Србија, во јануари 2015 година отворено предупреди и поранешниот премиер и претседател на ВМРО-ДПМНЕ, Љубчо Георгиевски во своето интервју за Радио Слободна Европа. Но тоа само делумно беше точно, бидејќи притисокот на ЕУ за стабилизација и интеграција на регионот - земјите од т.н. Западен Балкан - во нејзините структури беше постојан, па во тој контекст Брисел ги следеше и дејствуваше за зацврстување на нивните меѓусебни односи.⁴⁸³

Професионалната дипломатијата на РМ, освен во време на воспоставувањето на дипломатските односи („со задршка“) и удел во

⁴⁸² Да ги наведем само политичката криза во Македонија 2015/2016 или неуспешниот обид за државен удар во Турција и барањето за преземање на мерки против наводните поддржувачи на Фетула Гулен во РМ, противникот на претседателот Таип Реџеп Ердоган. Последново турско барање до Македонија МНР на РМ речиси го премолчи, што не беше случај и со косовскиот МНР Енвер Хоџај, кој таквото барање кон Косово јавно го отфрли.

⁴⁸³ Да ја наведем само Одлуката во ЕУ од 15.7.2009, за безвизен влез на граѓаните на Македонија, Србија и Црна Гора во земјите-членки на ЕУ.

протоколарните аранжмани, како да беше исклучена како **канал на комуникација** меѓу Скопје и Белград. Затоа, повремено јавноста беше изненадувана со посети на високи српски делегации на споменичните обележја од минатото, од времето на српската експанзија кон Македонија (претставена и како „ослободување од Турците“). На дипломатската екипа не ѝ беше дадена можност да ускладува-преговара за овие надворешно-политички активности, како и за оние околу признавањето на Косово за држава од страна на Македонија, поддршката на приемот на Косово во УНЕСКО..., или, пак, надминување на црковниот спор, екстрадицијата на осомничени за кривични дела... Дури и односите на официјално Скопје со новата власт во Приштина се мереа низ призмата на можната реакција од Србија. Белград, пак, реагираше на секој македонски потег на соработка со Косово, а од друга страна, будно пратен од Брисел и за реализација на својата ЕУ агенда, потпишуваше серија договори за соработка со Приштина.

Кога, пак, се работи за македонско-албанските односи, тие долго време по демократизацијата на Албанија беа под притисок на потребата на албанската страна за искажување на јавна **патерналистичка грижа** за правата на Албанците во Македонија. Дури и формалното случување на дипломатските односи гарнирано и со албанската воздржаност за користење на уставното име на РМ, минуваше низ таа заштитничка призма на Тирана.⁴⁸⁴ Сепак, со самото прифаќање во февруари 1992 година на првото официјално претставништво на Македонија во светот и постепеното подобрување на условите за експонирање на македонското малцинство во Албанија, официјална Тирана успеаше да ја покаже бенеvolentноста за добри односи со Македонија. За тој однос, во последната декада на 20-иот век, значаен придонес имаа потребите на пазарот во Албанија, што во следната декада кулминираше и со „сојузничството“ во Јадранската група на НАТО.

⁴⁸⁴ Таа „грижа“ се официјализираше и на државно ниво во 1995, во времето на владеењето на Сали Бериша, кога на сите Албанци во регионот тој им вети дека можат да се стекнат со албанско државјанство, само врз основа на нивната национална определба.

Ништо поразличен не беше ни односот на косовските албански лидери кон условите во кои живеат и дејствуваат македонските граѓани од албанска националност. Не само заради безбедносно-политичката криза во 2001 година во РМ, историски гледано и претседателот на „Демократска Алтернатива“, Васил Тупурковски ќе подвлече: „Иднината сè уште ни зависи од Косово⁴⁸⁵“. Секако, ова не е само политичка констатација за „внатрешна“ употреба, туку произлегува од традицијата на **вековен соживот** меѓу Македонците и Албанците на овие простори, соживот проткаен и со повремени тензии во зависност од регионалните и геополитичките разврски и од нереалните амбиции на нивните лидери.

Безбедносно-политичката криза во 2001 година

По распаѓањето на институциите и нарушувањето на општата безбедност во **Албанија во 1997** година, една од целите на разјарениот народ, од ветената благосостојба од страна на политичарите, а неостварена со демократизацијата на земјата, беа и депоата со оружје складирано уште од времето на владеењето на Енвер Хоџа. Тоа беа не мали количини на оружје, и таму значајно проработи „слободниот пазар“. Цената на тоа оружје беше релативно ниска заради појавата на овие големи количини на оружје, па како „евтина“ стока лесно ги минуваше границите и во непосредното соседство. Таквата исклучителна можност не можеше, а да не ја искористат незадоволните и амбициозни, самоуверени „лидери“ во албанската популација во соседните СРЈ (Косово, пред сè) и Македонија. Како и во други историски состојби, кога ќе се докопаат до оружје вакви амбициозни поединци, во средини во кои постои дезорганизирана власт и институции, а кога ќе ја имаат макар и прекутната поддршка на некоја Голема сила, тие стануваат фактор на безбедносен и на политички план.

⁴⁸⁵-Оваа изјава Васил Тупурковски ја дал на конференцијата за печат, а пренесена е во скопскиот „Македонија денес“ од 14.12.2001.

Тензиите на Косово, иманентни во целиот период по дисолуцијата на поранешната СФРЈ, кулминираа по помасовната „дистрибуција“ на оружје од Албанија меѓу населението во **западно Косово**. Набргу, во почетокот на 1998 година, границата со Албанија го изгуби своето значење како меѓудржавна граница и во Дреница почна да дејствува вооружена група предводена од Адем Јашари. Во првиот поголем судир на оваа група со српската полиција тие изгубија 16 борци. Паралелно, загинавањето на 4-те српски полицајци во оваа акција доведе до поробустен ангажман на полицијата, па беше соопштено дека во новата акција загинале преку 60 лица, од кои голем број цивилно население. Како противудар не изостанаа ни нападите врз српски семејства и рушење на православни објекти... Јавноста во СРЈ, но и пошироко, активноста на овие вооружени групи на Албанците на Косово ја означуваше како терористичка, а со одминување на времето и нејзините нови форми на борба, овој термин полека добиваше свои модификации. По неуспешните разговори на западните емисари (Ричард Холбрук) во Белград, да се изнајде **политичко решение**, веќе во мај 1998 година, САД и Западот почнаа да го „забораваат“ терминот „терористи“ кој дотогаш го користеа за косовските борци, па сè повеќе во нивната јавност се среќаваше терминот дека тие се „борци за слобода“. До овој пресврт дојде заради сè поорганизираниот отпор на Ослободителната армија на Косово (ОАК), заземањето и на поголеми населени места (Ораховац) и неспремноста на српската страна да изнајде позначајни, одржливи решенија за позицијата на Косово во целиот процес на дисолуција на поранешната федерација.

Со прогласувањето, пак, од страна на **администрацијата на Бил Клинтон** на извршната наредба⁴⁸⁶, дека акциите на српската полиција го доведуваат во прашање и регионалниот мир и стабилност, и дека тоа „претставува невообичаена и вонредна опасност за националната безбедност и надворешната политика на САД“, стана

⁴⁸⁶ Извршната наредба 13088 од 9.6.1988, претставуваше прогласување на санкции против Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора), а ја содржи и горе цитираната реченица.

јасно во кој правец ќе се развиваат следните дејствија: меѓународното посредување не ги запре борбите, ниту, пак, договорените прекини на судирите... Секоја страна ја обвинуваше другата за масакри и за етничко чистење, а НАТО опоменуваше дека официјален Белград е одговорен за состојбите на теренот и се закануваше со интервенција против СР Југославија (Србија и Црна Гора).

Отривањето на гробницата со 45 тела на локални Албанци во Рачак во јануари 1999 година го интензивираше дипломатскиот напор за изнаоѓање на мирољубиво решение за косовската криза.. Мачните преговори во францускиот дворец Рамбује, до Париз, во февруари и март 1999 година со прифаќање и одбивање на веќе договореното - полудоговореното, доведе до распад на преговорите. На 24 март дојде до почеток на најавените **воздушни напади** врз СРЈ на авијацијата на земјите-членки на НАТО. Целите во СРЈ (и на Косово) 78 дена беа стрелани од авиони, бродови и подморници на силите на НАТО, што предизвика голем бран од над 700.000 бегалци, од кои половината ја минаа границата со Македонија.

Со приемот на околу 350.000 бегалци од Косово⁴⁸⁷, транзитот на единиците на НАТО од Солун и прелетите врз македонскиот воздушен простор на авионите на земјите членки на НАТО, и **Македонија** со своите лимитирани човечки и материјални ресурси беше вклучена во развојот на настаните околу Косово. Раководството на државата, иако свесно дека влегува во геополитичката „игра“, изгледа немаше ни можност за каква било друга солуција и заради претходно дефинираните стратешки цели, па примарно се трудеше овие настани во соседството да не се одразат на внатрешните сензибилни меѓуетнички односи во Македонија. Дали успеа?

Дополнително, на 10 јуни 1999 година кај Куманово беше потпишан договорот меѓу воените функционери на НАТО и на армијата на

⁴⁸⁷ Само на 21 мај 1999 година 7.700 организирани бегалци се појавија на границата на Македонија кон Косово. Следните денови тој број се искачи на преку 350.000 бегалци, за кои беа отворени прифатни кампови, а само во Тетово 20.000 од нив беа сместени во приватните домови.

СРЈ за условите наметнати за повлекување на оваа армија од територијата на Косово. До овој договор дојде по неуспехот на српскиот претседател Милошевиќ да добие и ефективна поддршка од Русија и неговото прифаќање на формалното руско-финско посредништво за прекин на непријателствата на Косово. Но, **судирите се префрлија** на југот на Србија и таму траеја околу 20 месеци⁴⁸⁸ сè до избувнувањето на безбедносно-политичката криза во Македонија во февруари 2001 година. Дали и колкава беше улогата на меѓународниот фактор или само на некои негови поединци поврзани со Белград во „преносот“ на тензиите кон Македонија, детали, еден ден ќе откријат архивите.

Во текот на судирите на Косово делови од албанските вооружени групи избегнувајќи директни вооружени судири со безбедносните органи на СРЈ се засолнуваа и во **соседството на Косово**. Во периодот од 1997 сè до дефинитивното повлекување на армијата на СРЈ од Косово во летото 1999 година, преку границите на Албанија и Македонија и во југозападна Србија, од и преку албанското население, ОАК добиваше засилување со борци, логистика или таму го складираше дел од своето оружје. Контрола на државните граници во планинските предели кон Македонија и Албанија фактички и не постоеше, особено по повлекувањето на мониторинг мисијата на УНПРЕДЕП, на границата од македонска страна.

Следуваа масовните акции на српската полиција во сузбивање на вооружените групи во југозападна Србија, во областа на Медвеѓа и Бујановац, а информациите во јавноста дека македонските гранични единици редовно патролираат во регионот, индицираа на идни тензии. Тие особено се навестија со најавата за демаркација на граничната македонско-српска гранична линија и во делот на Косово⁴⁸⁹, која кај албанскиот фактор во регионот се почувствува како зацврстување на српската позиција на Косово и како пресекување на традицијата на

⁴⁸⁸ Во судирите на југот на Србија, официјален Белград евидентирал 1160 судири и инциденти, при што загинале 34 лица, 45 биле киднапирани и причинета е голема материјална штета.

⁴⁸⁹ Разговорите за демаркација на македонско-српската граница се одвиваа меѓу 12 и 14.2.2001.

соживот на албанското население во јужно Косово со она во северна Македонија. Исцртувањето на границата не беше доволно јасно објаснето во јавноста, па односите Скопје-Приштина дополнително се затегнаа со изјавата на МНР Керим со која ги отфрли забелешките на новите политички кругови на Косово („Не знам кои се тие релевантни политички кругови“).⁴⁹⁰ Откога македонската јавност, а особено медиумите во регионот и пошироко, сè почесто беа опсипувани со информации за движење на вооружени униформирани групи преку границата и со засилувањето на патролите на македонските безбедносни сили во пограничните региони, нивното **директно соочување** стана неминовност. Во една нивна „средба“ на 16 февруари 2001 година на македонска територија, во селото Танушевци дошло до престрелка, а со објавувањето на тој инцидент и соочувањето со таква вооружена група на екипа на скопската телевизија А-1, дојде до постепено распламтување на судирот на вооружени албански групи со безбедносните сили на РМ.

Неспорно е дека од самото осамостојување на Македонија во 1991 година официјалните претставници на етаблираните системи на Запад, пред сè дипломатите, не еднаш обрнуваа внимание за потребата Македонија да преземе мерки за сузбивање на корупцијата, да ги пресече прекуграничните канали за нелегална трговија со дрога, оружје и луѓе. Тие поагаа од своите сознанија за начинот како треба да функционира еден државен систем, а особено беа директни при **опомените** за аферата „Големото уво“ за масовното прислушување на телефоните во РМ. Оваа афера која ја обелодени „Утрински весник“ кога на 10 февруари 2001 година објави дека „Дипломатите први испратиле сигнал дека во Македонија има масовно прислушување на телефоните“, со систем кој е набавен во октомври 2000 година. Токму во тој период, на преодот од 2000-та во 2001-та година во безбедносните структури на РМ како да преовлада логиката дека дојдено е времето приливот на информациите од теренот, дотогаш добивани со

⁴⁹⁰ Од изјавата на Срѓан Керим пренесена во скопскиот „Утрински весник“ на 10.2.2001.

личните контакти со „лојалните пријатели“, да се реализира преку новите електронски технологии, преку следење на телефонските врски. Но, во пролетта на 2001-та година вооружените албански групи својата комуникација не ја одржуваа преку тие врски, туку користеа **системи** кои како да не им беа познати ни на западните дипломати. Брзо стана јасно дека одделни приватни „меѓународни агенции“ од западните земји директно се вклучени во обука, снабдување и стручна воена помош на вооружените групи на Косово и во РМ. Се покажа дека поедноставеното третирање на кризата на меѓународен политички план е компатибилно со површната интелектуална, па и националистичка клима во врвовите на власта во РМ, поттикната и од дел од секогаш „гладната“ сензационалистичката новинарска фела. Меѓутоа, со првите загуби на човечки животи (во Теарце, во Тетово...) и материјални разорувања стана јасно дека е неминовен ангажманот на повисоките нивоа од меѓународната заедница.

Дипломатската фела од своја страна, правеше напор да не остане „надвор од играта“ околу кризата во Македонија - се работеше за нејзиниот углед и за губење на нејзината моќ! Дипломатите дотогаш, на Македонија и даваа „ловорики“ за успешното избегнување на воените разврски при дисолуцијата на поранешната СФРЈ во последната деценија на 20-иот век, и таа беше користена како пример за балансирано надминување на меѓуетничките тензии. Згора на тоа, и приемот на енормен број косовски бегалци во 1999 година беше дополнителен мотив, ЕУ со Република Македонија на 5 април 2000 година да ги отпочне преговорите за склучување на **Спогодба за стабилизација и асоцијација на РМ во ЕУ (ССА)**. Оваа Спогодба беше склучена на 9 април 2001 година и стана добра основа, еден вид патоказ и основа за надминување на безбедносно-политичката криза. Со одредбите од оваа Спогодба, беа нормирани механизмите за усогласување на стратешките определби на Република Македонија, но и на ЕУ

кон балканските земји за политичка, економска и институционална соработка.⁴⁹¹

Но и покрај тоа, судирите на безбедносните сили со вооружените албански групи не престануваа, продолжија притисоците, иселувањата, се бореа и жртвите... Сликите од ужасните сцени во Вејце (28 април 2001), липковско, а потоа и од Карпалак, Радуша го обиколија светот, кој веќе беше почнал да ја заборава југословенската крвава драма. Во неможности ефикасно да ги сузбие овие групи кои се именуваа како Ослободителна народна армија (ОНА), официјално Скопје постојано бараше изговори, апострофирајќи ги западните кругови како „поддржувачи за формирање на **Голема Албанија**“. Таа реторика се засили со првите информации во јавноста дека некои дипломатски и безбедносни кругови од Запад, се обидуваат да посредуваат за запирање на непријателствата и за изнаоѓање на политичко решение.

Македонската власт, во трансот од неможности и неспремности за дефинитивно, **воено решение** на кризата (иако постојано јавно го најавуваше), прибегнуваше кон активности кои само ја докажуваа нејзината неспособност за постигнување на такво решение. Стана јасно дека таквата воена разрешница со омасовената ОНА, која добиваше отворени симпатии и поддршка од многу западни кругови, ќе води кон конфликт од пошироки размери со многу повеќе жртви и материјални разорувања. Значајно засилената националистичката и антиалбанска, па и антимуслиманска реторика во македонската јавност на официјално Скопје се темелеше брз тезата дека вооружените припадници на ОНА, без меѓународна поддршка не би можеле да се наметнат како воен и политички фактор во РМ. Од друга страна, Владата на РМ немаше храброст и сили, ни аргументи за директна конфронтација со претставниците на меѓународна заедница, кои со нејзина согласност станаа дел од разрешувањето на кризата. Ова особено беше видно во јуни 2001 година, при кризата околу запоседнувањето на Арачиново од една

⁴⁹¹ За нормираниот политички дијалог и регионалната соработка во ССА, види го Прилогот бр. 13, на стр. 402.

поголема единица на ОНА⁴⁹². По неколкудневната опсада и неможноста за нејзино потиснување од селото, под директна закана од интервенција на НАТО силите, македонските безбедносни сили ја прекинаа акцијата и дозволија нивно евакуирање.

Веќе во почетокот на мај 2001 година, меѓународната заедница („помошта“) го беше променила вокабуларот и по почетните совети „да не се преговара со терористи“, на македонските власти им се сугерираше: „Врз вооружените бунтовници да се применува сила сразмерна спрема заканите“.⁴⁹³ Тие бараа начини за запирање на воените активности, изнаоѓање на **политичко решение**, разоружување на нелегалните албански групи на ОНА и постепенa ресоцијализација на нивните припадници. Кога веќе некако се избегна прашањето за демаркација (обележување на територија во која „не смеат да влезат безбедносните сили“), претседателот Борис Трајковски отворено, на 14 мај 2001 година, ги повика силите на НАТО и да се вклучат во разоружувањето на ОНА.

Во македонската дипломатска историја за прв пат, во врска со кризата во 2001 година, еден странски претставник е прогласен за непожелна личност (*persona non grata*). Тоа беше американскиот дипломат **Роберт Фровик**, кој во време на веќе разгорените вооружени престрелки на македонските безбедносни сили со вооружените албански сепаратисти ги беше воспоставил врските меѓу „двете страни“, колку, во тие кризни моменти, овој термин („двете страни“) да не беше прифатлив за официјално Скопје. Во своите сеќавања, Фровик подоцна ќе наведе дека тој во април 2001 година бил прифатен да посредува и дека неговата улога била да му помогне „на претседателот Трајковски, како и на лидерите на политичките партии на двете страни, да се најде

⁴⁹² Најавата за оваа интервенција, била за да се извлечат 26-те американски граѓани ангажирани во оваа битка ("Како Глен ги спасувал Американците од Арачиново" од Борис Георгиевски во скопската ревија „Глобус“, 2007/9), кои наводно биле членови на американската воена фирма (MRR). Подоцна, за интервенцијата во Арачиново функционерот во Амбасадата на САД во Скопје Глен Нај, беше награден од страна на Стејт депарментот.

⁴⁹³ Овој вокабулар се применуваше при зачестените посети на Скопје од страна на високите претставниците на ЕУ и на НАТО, како Хавиер Солана, Високиот претставник за надворешна политика на ЕУ и Џорџ Робертсон, Генералниот секретар на НАТО.

начин да се стави крај на насилството и да се најде политичко решение“, односно дека успеал да ја убеди ОВК да престане со борба.⁴⁹⁴ А „политичкото решение“ што тој го нудеше беше адаптација на **Призренскиот договор** од 2 мај 2001 година, потпишан меѓу лидерите на парламентарните политички партии, Арбен Џафери и Имер Имери и лидерот на воените групи на ОНА, Али Ахмети.

За Фровик професорот Денко Малески ќе наведе: “Овој дипломат и разузнавач од прва категорија, меѓународната заедница одново (во 2001 година - м.з.) го прати во Македонија да помогне во мирното решавање на растечките тензии меѓу Македонците и Албанците“.⁴⁹⁵ Фровик ги познаваше состојбите во Македонија, бидејќи тој беше првиот претставник на ОБСЕ во Македонија во критичниот септември на 1992 година, откако Македонија беше грубо одбиена за признавање од страна на ЕЕЗ, кога постоеше реална опасност за пренесување на судирите од север кон југ на поранешниот југословенски простор и поширока регионална конфронтација. Меѓутоа, финесите кои ги предлагаше Фровик за надминување на судирите не беа прифатливи за политичката елита на Република Македонија, која себе се сметаше за **суверен субјект** и не беше спремна да преговара со „терористи“, како што цело време ги нарекуваше албанските вооружени групи. Овој термин, порано употребуван и за ОВК на Косово, и во македонската криза, за овие вооружени групи првично беше употребен и од самиот генерален секретар на НАТО, Џорџ Робертсон.

Посредувањето на претставниците на ЕУ и на НАТО на неколку пати успеа да иницира прекин на судирите, кои не беа постојани, но кои создадоа клима, чувство дека без нивната поддршка крвопролевањата нема да можат да запрат. Постоеше **опасност** за ширење на судирот, тој да стане сè помасовен, опстанокот на државата да биде доведен во

⁴⁹⁴ Од освртот на Слободанка Јовановска „Почина Роберт Фровик, креаторот на Рамковниот договор“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 1.02.2007.

⁴⁹⁵ Од книгата на Денко Малески „Бебето во катран – Македонија во меѓународните односи 1991-1993“, Култура, Скопје, 2012, стр. 256. Оваа книга на Малески е една од ретките, автентични прикази на макотрпното пробивање на Македонија како самостоен меѓународен субјект.

прашање, а меѓународниот фактор да побара некое решение слично на договорот за БиХ во Дејтон или договорот во Куманово за надминување кризата околу Косово. Независно од пречекорување на нивната медијаторска функција, претставникот на НАТО Питер Фејт (на теренот) и Џејмс Пердју (претставник на САД), односно Франсоа Леотар (претставник на ЕУ), реално придонесоа за постепено намалување на вооружените судири, за одложување на оружјето на ОНА и за скицирање на еден договор со кој би се надминала оваа безбедносно-политичка криза. Редовните протести за нивното делување од страна на македонските државни функционери, а особено на претседателот на Владата, Љубчо Георгиевски, како да беа повеќе наменети за внатре-политички потреби.

На 27 јули 2001 во Охрид започнаа преговорите на најзначајните политички партии во Македонија со директно учество и на медијаторите, меѓународните „олеснувачи“, без чие посредување, во услови на употреба на оружје за „изборување на правата на Албанците“, немаше ни да дојде до средба на нивните лидери во Призрен. Од овие преговори, на 13 август 2001 година произлезе **Охридскиот рамковен договор** (ОРД) изработен од експертскиот тим на претседателот Борис Трајковски, со кој требаше да се одложи оружјето и во државата да се врати мирот, а и да се потврди суверенитетот, унитарноста и територијалниот интегритет на Република Македонија. Покрај потпишаната согласност за уставни гарантирани права на малцинските етнички заедници, во Преамбулата на овој Договор како една од главните цели беше наведено дека треба да ги унапредат односите на Македонија со ЕУ и НАТО, гарантите за спроведување на ОРД.

Како дел од Договорот и барањето на претседателот Трајковски, беа изведени акцијата за собирање на штурото, доброволно предавање на оружјето на ОНА (“Essential Harvest” – „Суштинска жетва“) и подоцна, за обезбедување на мониторинзите на ОБСЕ и на ЕУ при имплементацијата на ОРД (“Amber Fox” – „Килибарна лисица“).

По макотрпното меѓународно признавање на државата во последната деценија на 20–иот век, оваа криза, надмината со Охрид-

скиот договор, за меѓународна заедница требаше да претставува значаен успех и пример, како таа ги надминува проблемите со лабавите и нефункционални држави кои минуваат низ процесите на транзиција и стабилизација. Но, Рамадан Рамадани, сепак ќе тврди дека „ниеден од двата стремежи на тој Договор не се нималку исполнети, европската интеграција и меѓуетничката кохезија на државата. Рамковниот беше донесен за граѓаните и задниците, а стана плен на партиите и на поединците,⁴⁹⁶ ќе заклучи тој. Дури и основањето и почетокот на работата (20 ноември 2001 година) на приватниот т.н. Штулов универзитет⁴⁹⁷ со настава и на албански јазик, минуваше низ призмата на **меѓупартиските пресметки**, иако во странство тоа беше примено како квалитетен исчекор во инклузивноста на македонското општество по безбедносно-политичката криза во 2001 година. И, како што бидува во демократски незрело општество, по изборите во 2002 година, кога дотогашните владејачки структури ги изгубија изборите, нивниот Централен комитет на ВМРО-ДПМНЕ, на 17 декември 2002 година го „замрзна потписот“ на својот претседател на Рамковниот договор од Охрид, што тој го стави заедно со овластените претставници на ЕУ и САД.

Низ дипломатската историја постојано се провлекувало прашањето за одговорноста на највлијателните политичари за развојот и безбедноста на сопствената земја, односно за предизвикување на војни или мир на регионален или планетарен план со нивните дневни преземања, влијанија и одлуки, кои имаат актуелни, но и долгорочни последици. Периодот на владеењето со ресурсите на една држава од страна на политичарот, е период на неговата **одговорност** за функционирањето на сите институции на државата, па избегнувањето на

⁴⁹⁶ Од освртот („Договор за манипулации и за партиски вработувања“) на аналитичарот Рамадан Рамадани, по повод 14-годишнината од потпишувањето на Рамковниот договор, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 13 август 2015, стр. 5.

⁴⁹⁷ Макс Ван дер Штул е холандски дипломат и државник (поранешен МНР) кој беше првиот Висок претставник за национални малцинства на ОБСЕ. Тој имаше значајна улога во обезбедувањето на средства (35 милиони евра) за отворање на Универзитетот на Југоисточна Европа во Тетово, со што во Македонија, покрај на македонски и на англиски јазик, се отвори можност за поцелосно универзитетско образование и на албански јазик.

преземање на одговорност секако води кон анархија⁴⁹⁸. Неказнетото (заради неодговорноста) однесување на оној кој ги извршува најодговорните функции е потенцијална опасност, негова „дозвола“ за такво неодговорно однесување на сите други членови на една заедница, на едно општество, да дојде до тензии и судири, и да се отвори простор за вмешување на трета страна. Професорката Мирјана Малеска смета дека вмешувањето на меѓународната заедница во конфликтот во 2001 година во Македонија не е никаква наша ексклузивност. Насекаде во светот кога избиваат кризи „решенијата за воспоставување на мир и стабилност се многу слични меѓу себе и главно се сведуваат на ‘споделување на власт и одговорност’“.⁴⁹⁹

Подоцна, за да се прикажат и како дел од антиалбанската коалиција, односно како организирана антитерористичка структура, секако со „амин“ на власта, одделни безбедносни структури во РМ, наивно организира акција во која беа убиени шест пакистански емигранти, прикажувајќи ја акцијата како совладување на **муслимански „терористи“** кои имале намера да извршат атентати врз ДКП на западни амбасади во Скопје. Како одмазда за овој чин, на 5 декември 2002 година, во Почесниот конзулат на РМ во Карачи беше поставена експлозивна направа со чија детонација животот го загубија три лица во Конзулатот.

Не еден аналитичар на односот на меѓународната заедница кон состојбите со **демократијата, развојот и безбедноста** во Македонија, констатира дека тој однос е „чуден“, бидејќи таа заедница непоговорно очекувала во РМ да се следат нејзините добронамерни ставови, оценки и предлог-решенија. Но, се покажа дека во случајот со косовската криза и заради балканскиот менталитет тие западни принципи се безвредни,

⁴⁹⁸ Види го коментарот на оваа тема на аналитичарот Владимир Глигоров објавен во „Нови Магазин“ на 4.8.2014, каде тој говори за одлуките на Израел (премиерот Бенџамин Нетанјаху) за крвавата операција во Газа, на Србија (претседателот Слободан Милошевиќ) за масакрот во Босна и Херцеговина – во Сребреница, односно на Русија (претседателот Владимир Путин) за настаните во Украина... (<http://www.novimagazin.rs/stav/vladimir-gligorov-odgovornost>).

⁴⁹⁹ Од нејзиното интервју („Не потфрлија принципите на Рамковниот, туку луѓето“) дадено за скопскиот „Утрински весник“ на 13.8.2015, стр. 3.

сè додека беа пренесувани со дипломатски јазик и преку нивните канали. Затоа, сметам дека Македонија стана колатерална штета на несоодветниот пристап на меѓународната заедница во третирањето на косовската криза.⁵⁰⁰ Таа, во кризите како македонската во 2001 година, според Митевски, „во почетокот не реагира кога се кршат демократските правила и процедури и се победува на секои избори на нефер и недемократски начин со помош на манипулации со државните ресурси.“ Потоа, кога тие состојби ескалираат, како оние во РМ, таа меѓународна заедница не се осврнува на пропустите и недоследностите во практикувањето на власта и нејзините институции, и само „реагира со изјави и во своите извештаи, ама, во принцип, дипломатски млако..., изманипулирана од власта дека конечно ќе го реши проблемот со името ако победи уште еднаш на избори“.⁵⁰¹

Политичката криза во 2015/6 година

Во подолг период, а по неуспехот на Македонија во април 2008 година, на Самитот на НАТО во Букурешт да добие покана за членство, меѓународната позиција на РМ имаше **надолен тренд**. Воедно, дојде и до стагнацијата на демократските процеси, особено по насилното исфрлање на пратениците на опозицијата и новинарите од салата на Собранието на 24 декември 2012 година, како и сомненијата и доказите за видни нерегуларности во спроведувањето на изборите и отсуство на отчет за користење на буџетските средства од страна на владата. Опозицијата ги заостри нападите, а најрелевантните органи на ЕУ и на НАТО, во своите извештаи постојано оценуваа дека во Македонија „недостасува политички дијалог меѓу власта и опозицијата“. Овие настани се одвиваа во време на глобалната економска криза, која

⁵⁰⁰ За односот на меѓународната заедница кон косовската криза и директната рефлексija за нејзиното прелевање во Македонија, пошироко види во мојата книга „Колатерална штета - меѓународната заедница и кризата во Република Македонија во 2001“ (Матица, Скопје, 2007).

⁵⁰¹ Цитатите се земени од книгата на Манчо Митевски „Систем 2014“, исто, стр. 30/1.

комбинирана со стагнантните појави во земјата ги обесхрабруваа потенцијалните директни странски инвестиции, кои иако со најповолни услови за нивно привлекување во Република Македонија, постојано беа најниски во однос на оние во соседството.

Состојбите драстично се влошија кога опозицијата не ги призна предвремените **избори во април 2014** година за пратеници во Собранието на РМ и за претседателот на државата. За тие избори, меѓународниот фактор (ОБСЕ/ОДИХР, ЕУ...) се изјасни дека биле „ефикасно спроведени“, но не се определи да ги употреби термините дека изборите биле „фер и слободни“. Кога на тоа ќе се додаде, во почетокот на 2015 година, обелоденувањето од страна на опозицијата на нелегално снимени разговори за изборни манипулации на највисоките државни функционери, интервенцијата на најзначајните западноевропски фактори стана неминовна. ЕУ-структурите немаа намера да останат „неми“ за еден активен европски внатрешен меѓупартиски, фронтален судир (покрај распламтениот и воен судир во Украина) во Македонија, државата кандидат за членство, па ги активираа своите пратеници во Европскиот парламент и амбасадори во Скопје за изнаоѓање на решение за длабоката политичка криза во РМ.

Сите овие настани, во низ од 2008 година нанапред, директно ја разнишаа **меѓународната позиција** на Македонија и во текот на повеќе години неа не ја посетија, ја одбегнуваа високите претставници на главните, одлучувачки светски лидери, а за посредување во политичката криза од 2015/6 година сукцесивно ги испраќаа своите емисари. Но не само што лидерите не ја посетуваа Македонија, додека беа во соседството, туку ги одбиваа и бараните средби со нив на македонските највисоки функционери кога овие престојуваша во нивните средини (премиерот Никола Груевски со претседателот на Европската комисија, Жан Клод Јункер, со канцеларката на Германија, Ангела Меркел, со кандидатката за претседател на САД, Хилари Клинтон...).

Оваа криза, по тврдењето на опозицијата дека во РМ постои „блокада на политичкиот систем со злоупотреби во изборните постапки и недемократски методи во владеењето на Владата на Никола Груев-

ски“, доведе до споменатото излегување на пратениците на опозицијата од Собранието на РМ. Тврдењето дека опозицијата поседува снимки кои произлегуваат од **нелегална активност** на безбедносните структури во земјата и дека тие се користеле за политичка активност, изборни манипулации и други нелегални, коруптивни и криминални активности на врвовите на власта, не вроди со бараната промптна оставка на Владата на Никола Груевски. Самото барање на претседателот на опозиционата СДСМ Зоран Заев, за оставка на премиерот Груевски од функцијата, него го „мотивираше“ да покрене легална кривична постапка (именувана како афера „Пуч“) против Заев, за сторено кривично дело „насилство против високи државни функционери“.

Како противудар, во февруари 2015 година Заев почна да објавува дел од снимените разговори на нелегално снимени телефонски разговори на над 20.000 граѓани на РМ. Тој тврдеше дека тие се вршени од страна на државни функционери во безбедносните служби, а со кои се потврдуваа наводите за противзаконски активности, а пред сè, за криминал во изборниот процес. Со тоа, кризата доби **нова димензија** и се исфрлија индиции за можни незаконски и коруптивни дејства на функционери на Владата на премиерот Груевски, меѓу кои и со странски компании - за нелегални зделки и за изградба на капитални проекти во Македонија.⁵⁰² Така, возбудата и во други странски компании (па и во нивни амбасади во Скопје) значајно се зголеми, за можноста во јавноста да бидат споменувани и нивни деноминации.

Во ситуација на отворена политичка криза, странските дипломати на државите со кои Македонија има билатерални и мултилатерални договори, почнаа јавно да ги истакнуваат **обврските на Македонија** преземени со тие договори. Меѓу првите реакции на акредитираните амбасади во Скопје беше онаа на Амбасадата на САД, од 23 февруари 2015 година, во која се искажуваше загриженост дека се „отворени

⁵⁰² Тоа, пред сè, се однесуваше на договорите со „Синохидро“, кинеска компанија за изградба за инфраструктурни проекти - патните правци Миладиновци-Штип и Кичево-Охрид. На сознанијата дека се дадени провизии на македонски субјекти за добивање на овие проекти, кинеските дипломати во Скопје избегнуваа да дадат било каков коментар.

сериозни прашања и одговорноста за нивно решавање е, пред сè, за граѓаните на Македонија и на нивните институции“. Иако некои од официјалните органи на странски држави јавно негираа вмешаност на нивни фирми во такви нелегални, коруптивни зделки со државни функционери на Република Македонија, по други канали тие даваа докази за таквото дејствување на фирми од нивните земји.

Сепак, јавното (половично) изјаснување за коруптивна зделка од Израел за при набавка на **софистицирана опрема** за прислушување за македонското МВР, кое директно било користено за меѓупартиски обвинувања во Македонија - со нејзиното обелоденување од страна на опозицијата се нанесуваше непроценлива штета на угледот на државата. Од израелска страна, пак, на инсистирање на официјално Скопје, не можеше, а во јавноста да не се даде еден амбивалентен демант.⁵⁰³ Дополнително, се доби впечаток дека промптното именување на нов почесен конзул на Израел и на Руската федерација во Скопје, беше со намера за да се сврти вниманието од такви инкриминирани зделки,⁵⁰⁴ односно штетата по развојот на односите на Македонија со овие држави. За прифаќањето токму на овие личности за почесни конзули, во овој даден момент, дополнително ќе следуваат анализи за намерите на македонската власт за изнаоѓање на други солүции од зацртаните стратешки определби за РМ.

Како земја кандидат за членство во ЕУ, РМ и покрај деветте препораки на Европската комисија за отпочнување на преговори за членство, до тоа не дојде, заради разни причини. Со разгорувањето на

⁵⁰³ На барање на македонското МНР, израелскиот амбасадор за Македонија (од Тел Авив), Дан Орјан, пренесе информација дека за време на посетата на лидерот на опозицијата, Зоран Заев во Тел Авив на 12.10.2015, во разговорот со министерот за внатрешни работи Силван Шалом не била спомената оваа зделка, како ни дека не била остварена средба со заменикот на израелската тајна служба Мосад (види го написот во скопскиот „Утрински весник“ под наслов „Пак се јави Тел Авив“, од 19.10.2015). При реализацијата на посетата на Израел, Заев изјави дека добил доверливи информации за детали за таа зделка.

⁵⁰⁴ Паралелно со оваа постапка за именување на Градимир Шумковски за почесен конзул на Израел, по итна постапка е именуван и Сергеј Самсоненко, за почесен конзул на Русија во Битола, каде за почесен конзул на оваа земја во Битола веќе беше именувана Даринка Крстанова (од скопскиот „Слободен печат“ „Зошто се води ‘многу итна’ постапка Самсоненко да стане почесен конзул?“, од 25.12.2015).

политичката криза **препораките беа условувани** со серија на конкретни барања, а кризата беше окарактеризирана како „сериозна и драматична“. Во Резолуција на Европскиот парламент, усвоена на 11 март 2015 година, директно се наведуваше дека во прислушваните разговори има индиции за криминал на политичките лидери во РМ, а покрај бараните реформи во разни области се „охрабрува преземањето мерки за историско помирување за да се надминат разликите меѓу различни национални и етнички групи“. Оваа напомена за постоење на „разлики“ на етничка основа во РМ, беше и алузија за надминување на тензии на слична основа во односите на РМ со соседите, и дополнително го услови македонскиот интегративен процес.

Почетните обиди за изнаоѓање на компромиси во разговорите на двете најголеми партии во РМ, а со посредство на **членовите на Европскиот парламент** (Иво Вајгел, Едуард Кукан и Ричард Ховит) во Брисел, одржани на 15 април 2015 година, не вродија со плод заради неспремноста на делегацијата на владејачката партија за суштински преговори и за реформски промени. Делегацијата на ВМРО-ДПМНЕ⁵⁰⁵ како да беше дојдена „за да си помине од редот“ и на секоја иницијатива и предлог на делегацијата на СДСМ⁵⁰⁶ и на европарламентарците, правеше (долга) пауза за консултации со Скопје. Скоро идентичен беше и вториот обид за почеток на некаков расплет на тековната криза, со мали, ама само формални „исчекори“ на оваа делегација, за покажување спремност за преговори пред меѓународната заедница.

Бидејќи таквиот исход пред ЕУ, дека нема место за промени во институциите, во јавноста беше поддржан од средините кои ја поддржуваа актуелната власт, практичните Американци, за истиот ден, за во Скопје ја најавија посетата на заменик-помошникот на државниот секретар за европски прашања, Хојт Брајан Ји, кој отворено ги пренесе **ставовите на САД** за актуелната криза. По посетата на Ји, според Ѓорѓи Спасов, за кризата во Македонија, вината повеќе не се лоцираше во двата политички табора, бидејќи по серијата на нецивилизирани постап-

⁵⁰⁵ Никола Попоски, Никола Тодоров и Илија Димовски.

⁵⁰⁶ Радмила Шекеринска, Рената Трневска-Дескоска и Виктор Габер

ки на власта „на САД и на ЕУ им стана јасно зошто Груевски не сака да води сериозен политички дијалог со било кого во Македонија и во соседството“⁵⁰⁷.

Меѓутоа, на 9 и 10 мај 2015 година во **Куманово**, акцијата на полицијата во разбивањето на една голема вооружена група (мнозинство граѓани на Косово) значајно ја вознемири домашната и меѓународната јавност. Во аналитичките и дипломатските центри се создаде и чувство дека се отвора ново воено жариште⁵⁰⁸, покрај распламеното украинско и антицивилизацииското на т.н. Исламска држава на териториите во Сирија и Ирак. За „пацифизирање“ на состојбите, во Скопје итно допатуваа разни делегации, меѓу кои и онаа на ОН за согледување на состојбата на човековите права, се активираа и структурите на ОБСЕ, преку претседавачот Ивица Дачиќ, како и амбасадорот на САД во ОБСЕ Даниел Баер, кој ги повика политичките лидери да побараат совет и помош од ОБСЕ. Иако не од еден извор беше потенцирано дека кумановската „викенд војна“ претставува дефокусирање на јавноста во време на политичката криза во Македонија, односно „договорено сценарио, кое излегло од контрола“⁵⁰⁹, Брисел и Вашингтон не му посветија соодветно внимание. Тие, но и генералниот секретар на ОН Бан Ки-мун, побараа објективна и транспарентна истрага, и настанот во Куманово го сместија во сферата на традицијата на Балканот за „продолжено насилство“ (израз на професорот Доминик Моаси), за вниманието да не го отстранат од создавањето на услови за надминување на политичката криза во РМ.

⁵⁰⁷ Таквиот заклучок на САД и на ЕУ, според Спасов, произлегува од серијата на постапки на власта по затворањето на А-1 телевизијата, апсењето и осудувањето на Љубе Бошковски, упадот на полициските сили во Собранието и насилното отстранување на опозицијата и на новинарите од собраниската сала и уверливоста дека прислушуваниите снимки, обелоденети од лидерот на опозицијата Зоран Заев, се направени под диктат на власта (од колумната на Ѓорѓи Спасов „САД и ЕУ ја враќаат надежта“, објавена во скопскиот „Утрински весник“ од 13.2.2016.)

⁵⁰⁸ Само во 2015 година во Македонија седум настани беа оквалификувани како терористички напади (види го освртот на Александар Самарџиски и Мартин Богатиновски „Терористички структури сепак работеле во Македонија, објавен во скопската „Нова Македонија“ од 16.10.2015).

⁵⁰⁹ Види го освртот во приштинската „Kohaditore“ - “Në shërbim të kujt ishin “çlirimtarët” e pafuar të Kumanovës?” (<http://koha.net/?id=31&o=671>).

Овој пристап на претставниците на меѓународната заедница искажан во јавноста, секако имаше своја **заткулисна содржина**, која не можеше да не биде основа на експресните оставки на тројца владини функционери, најблиски соработници на премиерот Груевски. Овој заклучок си дозволувам да го извлечам од долгорочната анализа на начинот на аплицирањето на власта од негова страна, односно директно влијание на егоизмот врз неговото опстојување на чело на владата.

Дипломатски, апстрактно гледано, јавно искажаните мислења на странските дипломати ги надминуваа границите на **дозволеният интерес** на актуелни и поранешни дипломати акредитирани во РМ, па генерално, оваа криза отвори „плодно поле“ за појава (по повеќе години) и на руската дипломатија на „теренот“ во Македонија. Таа, со свои соопштенија во однос на „напорите на Запад за воведување на нестабилност во Македонија“, алудираше дека на тој начин била предизвикана и кризата во Украина. Но, и во дел од јавноста во РМ, земја кандидат за членство во ЕУ, „интервенциите“ на амбасадорите на земјите членки на ЕУ добиваа третман на мешање и газење во суверените права, иако РМ има донесено внатрешни документи на највисоките органи за интеграција во ЕУ/НАТО и има склучено серија на билатерални и мултилатерални договори за имплементација на вредности, важечки во овие интеграции.

Со тоа, Република Македонија, во 2015/6 година, повторно стана објект на **дипломатскиот „пазар“** на Големите сили. Како некоја контрареакција, во април 2015 година, министрите за надворешни работи на земјите-членки на ЕУ на средбата во Луксембург, ја подвлекоа својата „длабока загриженост“ за состојбите во Македонија, „особено во областа на владеењето на законот, основните права и слобода на медиумите, кои се јадро на демократските вредности на ЕУ и на политиката на проширувањето“. Сметаа дека лидерите во една држава треба да бидат одговорни за донесените одлуки кои создаваат кризи и турбулентни состојби. За пратеничката во Европскиот парламент, Тања Фајон, која подолгорочно го следи процесот на приклучувањето на регионот кон ЕУ, „Македонија веќе има изгубено многу време во тој

процес, а

ТРЕТ ДЕЛ

последица на тоа е, од една страна порастот на национализмот, а од друга страна, иселување на многу млади од земјата“.⁵¹⁰

Европејците, како и во процесот на проширувањето на ЕУ кон Средна и Источна Европа порано, а сега и кон Западниот Балкан, секогаш имаа свои „причини“ за да ја наметнуваат својата волја: било тоа тие да се од економски, политички или безбедносен карактер, но со „цврсти докази“ за исправност на нивната позиција, односно инсистирање за намалување на тензиите во светот, на територии на кои нив не им одговара да постојат тензии. Истото, логично произлегува од неопходноста да бидат исполнети т.н. копенхагенски критериуми, пред една земја да стане полноправен член на ЕУ.

Првиот обид на Јоханес Хан, комесарот за проширување на ЕУ, за изнаоѓање компромис за надминување на кризата во РМ, доведе до потпишување на 2 јуни 2015 година на Договор на најголемите политички партии во Македонија⁵¹¹ и за одржување на вонредни парламентарни избори на крајот на април 2016 година. Тоа беше т.н. **Пржински договор**, бидејќи беше потпишан во резиденцијата на шефот на Делегацијата на ЕУ во населбата Пржино во Скопје. Во конкретниот македонски случај, влогот беше дека продолжувањето на кризата ќе предизвика одземање на перспективата за вклучување на Македонија во ЕУ, односно одземање на препораката за отпочнување на преговори за членство во ЕУ. Меѓународната заедница преку своите дипломати (но и експерти - историчари, политиколози и научници) јасно стави на знаење дека во Македонија „постои многу сериозен политички проблем кој треба да се реши“, дека „ситуацијата е неодржлива. На луѓето им треба влада на која можат да ѝ веруваат, и опозиција што може да функционира ефикасно.“⁵¹²

Овие заклучоци на професорот од Лондонската школа за економија, Џејмс Кер-Линдзи и сличните мислења на професорот од

⁵¹⁰ Од обемното интервју на Тања Фејон со Жарко Јордановски „Работата на СЈО не завршува со изборите“, објавено во скопскиот „Слободен печат“ на 5.11.2016.

⁵¹¹ Прилог бр. 16, на стр. 410.

⁵¹² Од мислењето на Џејмс Кер-Линдзи, искажано во разговор со новинарката на скопскиот „Утрински весник“, објавена 3.7.2015, стр. 7.

Грац, Флоријан Бибер, дека институциите во Македонија не функционираат, доведеа до **Извештајот на експертската група на ЕК**⁵¹³ предводена од Рајнхард Прибе, кој значајно го помести тежиштето на расправите за создавање на услови за фер и демократски избори во Македонија. Во него се прецизира дека постојат значителни проблеми во функционирањето на правната држава, со независноста на институциите, на правосудството, на медиумите, со поделеност меѓу државата и владините партии. Овој Извештај, темпиран пред седницата на највисокиот орган на ЕУ - Европскиот совет, претставуваше основа за Заклучоците на овој Советот за кризата во Република Македонија од јуни 2015 година.⁵¹⁴ ЕУ, очигледно, не увидувајќи промени во однесувањето на македонските лидери, од експертско, помина на политичко ниво и Европскиот совет во овие Заклучоци, во вид на препораки, наведе дека Договорот од 2 јуни „ги утврдува обврските на лидерите на главните политички партии сериозно да се посветат на владеењето на правото...“ и „...да ја преземат својата одговорност и итни мерки кон одржливо решение, конструктивна посветеност на политичкиот дијалог...“ Од ова беше јасно дека се работи за кршење на копенхашките критериуми на земја кандидат за влез во ЕУ, а со тоа беше доведена во прашање и **Препораката** на Европската комисија за почеток на преговорите за вклучување на Република Македонија во ЕУ, иако иста препорака континуирано е давана со години.

Дека државата треба да биде посветена на вредностите на демократијата и дека од клучно значење за напредокот на државата е развојот на демократијата, од прославата на американскиот национален празник на 4 јули 2015 година во Скопје, **усогласено** порача и амбасадорот на САД, Џес Бејли.

Но, не се работеше само за напредокот на државата, што беше од интерес за надворешниот фактор, туку и за целото општество покажа и првата јавна интервенција на академиците на МАНУ. На својата научна трибина „Македонија – Како понатаму?“, одржана во Охрид на

⁵¹³ Прилог бр. 17, стр. 411.

⁵¹⁴ Прилог бр. 18, стр. 436.

23 август 2015 година тие оценија дека „кризата има најсериозни димензии од осамостојувањето, до степен да го загрози постоењето на државата“, а со додавка дека „меѓународниот фактор упорно ја држи Македонија во протекторски, контролиран и менаџиран статус“.⁵¹⁵

Владата, на овие „надворешни“ укажувања реагираше преку својот **МНР Попоски** кој мораше јавно да порача дека „препораката за почеток на преговорите со ЕУ е одлука која има политичка тежина и која зависи од два аспекта - реформите и политичката криза.“⁵¹⁶ Меѓутоа, тој, во текот на целата криза, не навлегуваше во елаборација на суштината на кризата и забелешките на ЕУ за нереализираните реформи во РМ, на кои укажуваа сите нејзини претставници во РМ (Фуере, Орав, Жбогар). А тие експлицитно беа наведени во шесте претходни препораки на ЕК за отпочнување на преговори со РМ, туку тој, постојано како најважна препрека за приклучување кон ЕУ ја истакнуваше потребата од надминување, од грчка страна, на проблемот со името на државата. Политичкиот дијалог заглавен во „црвените линии“ на ВМРО ДПМНЕ и на СДСМ го доведе во опасност дури и Договорот од 2 јуни.

Во таква клима, доаѓањето во Скопје на помошник-државниот секретар за европски и евроазиски прашања на САД, Викторија Нуланд на 13 јули и повторната **интервенција** на 15 јули 2015 година на комесарот Хан, доведоа до потпишување на подетален договор, насловен како Протокол⁵¹⁷ на најголемите политички партии за формирање на преодна влада пред изборите закажани за 24 април 2016 година и за низа промени за обезбедување на несметано изјаснување на граѓаните на следите избори. Според извештаите од овие преговори, клучниот момент во постигнувањето на Протоколот бил еден телефонски разговор на премиерот Груевски со Нуланд, кога тој прифатил да отстапи од функцијата премиер до крајот на 2015 година (односно 100 дена пред

⁵¹⁵ Од научната трибина на МАНУ „Македонија – Како понатаму?“ одржана во Охрид на 23.8.2015 („МАНУ: Македонија е на крстопат“ - извештајот за оваа трибина, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 24.8.2015, стр. 2).

⁵¹⁶ Од извештајот („Препораката зависи од кризата“) за тркалезната маса „Улогата на малите земји во асиметричниот свет“, објавен во скопскиот „Утрински весник“ на 3.7.2015.

⁵¹⁷ Прилог бр. 19, стр. 437.

следните избори) и до 15 јануари 2016 година да се формира преодна влада до парламентарните избори, без негово учество во неа.

На македонските политичари, а особено оние на власт, сè уште не им беше јасно дека „големата“ дипломатија во секоја своја активност, изјава и постапка дава **сигнали**, праќа порака дека нејзините активности не се случајни и дека се дел од нејзината конзистентна надворешна политика (читај - интереси). Пред само три месеци, пред Викторија Нуланд да дојде во Скопје, таа, како што наведовме, го беше пратила на разговори со македонските политичари нејзиниот помошник Хојт Брајан Ји, за да се информира за кризата. Тој, тогаш, за надминување на кризата побара опозицијата да се врати во Собранието на РМ, но и да се истражи кој го вршел прислушувањето и да се постапи по содржината на прислушуваниите материјали кои ги објави опозицијата, особено оние за изборните нерегуларности, корупцијата, судството, медиумите... А бидејќи надлежните тие отворени пораки не ги сфатија или не сакаа да ги сфатат, а во институциите немаше сили за нивно процесуирање, еве ти ги повторно во Скопје - Хан, Нуланд, а за имплементација на договорите, белгискиот експерт за избори Питер Ванхауте или шкотскиот експерт за обвинителство Џејмс Хамилтон, потоа мисијата на ОДИХР..., додека амбасадорите на нивните земји на дневна основа ги следеа, известуваа и реагираа за развојот на настаните во Македонија. На последниве македонската власт им „прогледа низ прсти“ и за недипломатскиот настап кога, со изјава за медиумите пред самата Влада на РМ, се обидоа да ги натераат владините преговарачи да се откажат од создавање на **пречки** во исполнување на Договорот од Пржино од 2 јуни и Протоколот од 15 јули за надминување на политичката криза. Дипломатите сметаа дека овие нивни постапки можат да се подведат под нормите во меѓународното право - дека договореното мора да се исполни (*pacta sunt servanda*⁵¹⁸) - со оглед на

⁵¹⁸ *Pacta sunt servanda* е принцип на меѓународното право според кој меѓународните договори и други меѓународни спогодби се обврзувачки..., или следуваат последици во случај на нивно прекршување (World Encyclopedia of Law - <http://lawin.org/pacta-sunt-servanda/>).

тоа што Пржинскиот договор ги носи и потписите на немакедонски, меѓународни фактори (ЕУ и САД). За нив, во Пржино е потпишан валиден меѓународен договор.

А пречките во спроведување на договореното повторно се речеа, на дневна основа, со **кршење на роковите**: од именувањето на Специјалната јавна обвинителка Катица Јанева, на обемот на нејзиниот тим и несоодветните простории за нивна работа, а потоа и за серијата Закони околу прислушувањето, за Законот за надлежностите на министрите и на дополнителните заменици министри во преодната влада, за оставката на премиерот..., за да кулминираат со опструкции за прочистување на избирачкиот список и договорите за медиумите... Како што се речеа пречките, така се речеа барањата за спроведување на договореното во реакциите на амбасадорите,⁵¹⁹ особено за обезбедување непречена работа на Јанева, а во Скопје повторно допатува Хојт Ји, со сè подиректна порака дека „работата на Специјалното јавно обвинителство е важна за да се затвори ова тешко поглавје во македонската историја“.

Со најавената (за февруари 2016 година) а нереализирана посета во РМ - кандидатката за членство во ЕУ, на комесарот Јоханес Хан, но и видното отсуство, во било кое својство околу кризата во РМ да се вклучи на Високата претставничка за надворешна и безбедносна политика на ЕУ Федерика Могерини, позицијата на Брисел доби нови контури. Могерини и покрај барањето на европратениците да посредува во политичката криза во Македонија, се задоволи само со кратки изјави. Оваа „незаинтересираност“ особено се однесуваше за незадоволство на Брисел од **опструкцијата** на работата на СЈО од страна на највисоки официјални-владини претставници и нивни поддржувачи во Македонија. Иако инволвирана „до гуша“ во оваа криза, Нуланд не искажа

⁵¹⁹ Со првите опструкции за најавите дека СЈО Катица Јанева ќе поведе истрага против лица во највисоките ешалони на владејачката партија, промптно, (за нејзина поддршка) следува нејзината средба со американскиот амбасадор Џес Бејли, изјавата на американската претставничка во ОБСЕ, Кејт Брис и посета (и заедничката фотографија) на сите амбасадори на ЕУ во Скопје кај обвинителката Катица Јанева на 9.2.2016, при што и „изразиле силна поддршка за нејзината работа“.

спремност да се сретне со македонските политичари, кога, во екот на бегалската, но и македонската криза, боравеше на македонско-грчката граница за да се запознае со состојбата околу бегалците. Немаше што да им каже или - знаеше што ќе чуе? Затоа, пак, кога дојде во регионот најави дека е невозможно да се постигне стабилност без избори, па политичарите „омекнаа“ во своите позиции: едните дека ќе одат на избори без специјален судски орган за делата покренати од СЈО, а другите дека нема повеќе да ја опструираат СЈО. Но, до кога?

Во целиот период по осамостојувањето на РМ, меѓународните олеснувачи лапидарно се однесуваа кон македонските кризи – поттикнуваа решенија преку согласност на лидерите на најголемите политички партии, со што, објективно, **се заобиколуваше јавноста**, па и институциите и институционалното решавање на проблемите кои доведуваа до кризи. Решенија им се наметнуваа на институциите, што во крајна линија значеше и кршење на одредби на Уставот и законите. Тоа беше веќе видена постапка на „старите демократии“ (во Европа), која им ја наметнуваа на „новите демократии“, како начин на владеење на правото и правната држава.

Воедно, на барање на внатрешно судрените политички партии во Македонија, **нивните колеги** од Европските народни партии⁵²⁰ или од Социјалистичката интернационала, искажуваа прецизни „рецепти“ како да се надмине политичката криза во Македонија, дури и на дневна основа. А бидејќи во Европскиот парламент и во Советот на Европа бројчено преовладуваше групата на „Народњациите“ (во која членуваше ВМРО-ДПМНЕ), тие скромно ги истакнуваа очекувањата за надминување на кризата со демократски средства. Дури и Хан (инаку припадник на оваа група) во 2016 година, при октомвриската интервенција во Скопје порача и дека „СЈО треба професионално да ја извршува својата функција“! Што би се рекло, доказите за криминалот и корупцијата да

⁵²⁰ Индикативен е случајот на заедничката конференција за печат одржана на 18.1.2016 година, веднаш по оставката на премиерот Никола Груевски, на македонскиот МНР, Никола Попоски со МНР на Унгарија, Петер Сијарто и на Австрија, Себастијан Курц, кои за политичката криза во Македонија отворено ги подржаа ставовите на владејачката партија и Владата на РМ.

бидат такви што Судот (именуван од неговите идејни другари) да не може да ги отфрли. А потрагата на доказите кои се наоѓаат во институциите или треба да се приберат со помош на институциите (именувани повторно од неговите идејни другари) минува низ отворени опструкции - најчесто именувани како „постапување по закон“. Но, „чашата ја прели“ настапот на предизборен митинг на ВМРО-ДПМНЕ на 27 ноември 2016 година на Себастијан Курц нивниот истомисленик, кој беше актуелен австриски МНР. Острите реакции за овој настап, не само во Македонија, во Австрија и во Брисел покажуваа дека таквиот настап е несвојствен од аспект на протоколарните норми и демократски вредности на прокламирани и во ЕУ, за поделба на партиските од државните работи, и тоа на државен функционер од земја-членка на ЕУ, надвор од границите на ЕУ.

Така, индиректно се зајакнуваа позициите на лидерите во нивните „кампови“, а бидејќи Македонија е и мултиетничко општество се создадоа услови, сè фаворизираше една врста **племенски (етнички) сојузи**.⁵²¹ Но, не секогаш! И кај тие меѓународни олеснувачи имаше граница во покажаното трпение за балканските мудрувања. На пример, во ситуацијата кога утврдениот текст на закон на преговарачките групи беше упатен на усвојување во Собранието на Република Македонија⁵²², олеснувачот Питер Ванхауте бил информиран дека дел од усвоениот текст бил сменет, па тој најави дека, од тој момент, во преговарачкиот тим на ВМРО-ДПМНЕ, повеќе не го прифаќа „инкриминираниот“ Никола Тодоров.⁵²³

⁵²¹ Види го освртот на новинарот Гоце Трпковски „Племенски сојуз или силни институции“ објавен во скопската „Нова Македонија“ на 11.7.2015, стр.3 (во кој се пренесени и мислењата на политикологот Благојче Атанасовски и аналитичарот Петар Арсовски).

⁵²² Се работи за текстот на Законот за специјалниот јавен обвинител, во кој беше утврдено одлуките за него во Собранието и во Советот на јавни обвинители да се донесуваат со т.н. Бадинтерово мнозинство. Тоа е двојното мнозинство (од условно речено македонскиот и албанскиот политички блок во Собранието на РМ) потребно за извојување на еден Закон.

⁵²³ Види ги извештаите за овој инцидент во дневните весници од 27.9.2015. Никола Тодоров бил обвинет дека го изоставил делот од Предлог-законот за СЈО во кој се наведувало Бадинтерово мнозинство при одлучување во Советот на јавни обвинители.

Во напорот да го одржи политичкиот дијалог, а за изнаоѓање на одржливи солуции за договореното на 2 јуни и 15 јули во Пржино, при застоите или заради пробивањето на роковите, Ванхауте често мораше да оди на консултации во Брисел, па дури и да „опоменува“ дека ако не се постигне договор, во прашање ќе дојдат закажаните предвремени избори. Тој, незадоволен од балканскиот политички менталитет на постојано **одлагање и инаетење** за теми од значење за демократијата и напредокот на државата, дури си дозволи да опомене дека ЕУ кон таква Македонија може да се однесува како кон Белорусија (игнорирање од ЕУ и најава за санкции за најодговорните за непостигнување на договор). Таа негова европска агенда, одобрувана од опозицијата, кај провладините медиуми⁵²⁴, но и во изјавите на премиерот Груевски, беше квалификувана како несоодветна за еден олеснувач. Така, во напрегната атмосфера за одржување или не на избори на 24 април, и отвореното означување од страна на Ванхауте на ВМРО-ДПМНЕ како кочничар на обидите за реформи⁵²⁵, од нивна страна тој беше прогласен за „турист во Македонија“ и со него ги прекинаа сите натамошни контакти. Меѓутоа, поведени од негативното искуство, Владата не се осуди него да го прогласи како *persona non grata*, како што Владата на ВМРО-ДПМНЕ го прогласи Роберт Фровик во 2001 година, кој се обиде да посредува во тогашната безбедносно-политичка криза.

Овој провладин „камп“, не успеаја да го промени односот на меѓународната заедница кон кризата во Македонија, ни по контроверзната, едnodневна „војна“ на МВР со големата косовска вооружена група, со десетиците убиени во градот Куманово, ни со „вклучувањето“

⁵²⁴ Порталот Инфомакс го обвини Ванхауте дека „се финансира со црни пари за да поддржува дестабилизација и дезинтеграција на Македонија и македонското национално ткиво“, а ТВ Сител дека експертите коментирале дека тој покажал „невидена ароганција и крајно ја понижил Република Македонија“ (од извештаите на 28.10.2015). Овој пристап на провладините медиуми, резолутно го осуди Александар Шољаковски во својата колумна „Евроскептицизмот на медиумите и на власта Европа ја прави се подалечна“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ на 19.9.2014.

⁵²⁵ Питер Ванхауте во јавноста излезе со повеќе изјави во врска со спроведувањето на реформите зацртани во „Договорот од Пржино“, а оние неприфатливите за ВМРО-ДПМНЕ беа во однос на спојувањето на партијата и државата („Досега не сум видел парламент во кој најпрво одлучува партијата, а потоа парламентот само става гумен печат. Тоа не е моја идеја за демократија“ – изјави тој).

на Македонија (со акцијата „Келија“ на МВР) во борбата против симпатизерите и борците на терористичката Исламската држава и апсењето на десетици радикални исламисти од Македонија. Претставниците на меѓународната заедница и понатаму инсистираа на спроведување на **договореното и потпишаното** меѓу најголемите политички партии за надминување на политичката криза, за Македонија да може да се врати на евроатланскиот курс. Тие беа опседнати со минатите искуства и им беше важно да ја имаат контролата над оние кои можат да предизвикаат провокации на меѓуетничка основа сè до воени пресметки. Затоа, дури и за македонската јавност шокантна беше грубата смена на Гордана Јанкуловска и на Сашо Мијалков, непосредно по „акцијата на МВР“ во Куманово. За меѓународниот фактор балканските „игри“ беа второстепени во однос на меѓународните узанси – договорите мора да се почитуваат. Затоа што во тие договори постоеја и барања за владеење на правото, на примена на демократски принципи, за одделеност на партијата од државата, за независно судство..., а таму нивниот притисок како да беше само вербален. Но, „јамката“ околу Владата на Груевски, сепак, се стегаше. Дури и Светската банка, исплатата на одобриениот кредит од 25 милиони долари, ја помести за после најавените, а на два пати одложувани предвремени парламентарни избори во Македонија.

За меѓународниот фактор ангажиран околу надминувањето на политичката криза во Македонија, во целиот нејзин тек, постоеше константа дека било кој настан, активност или тензија, провокација на внатрешните политички сили не треба да го застрани најглавното - низ компромиси да се постигне прифатлива атмосфера за слободни и веродостојни избори. За постојаните **дефокусирања** од актуелната политичка криза ќе се осврне и академик Катица Ќулафкова, која во активностите на власта околу азилантската криза (со беглаците од Сирија и Ирак) во 2015 година, гледаше предимензионирање и бараше

рационален пристап во третманот на бегалците.⁵²⁶ Но, таквото искористување на оваа криза со беглаците за “други” потреби, не беше иманентно само за балканските⁵²⁷, а со тоа и за македонската влада, па Волфганг Ишингер, претседавачот на Минхенска конференција за безбедност во 2016 година, смета дека во третманот на кризата дури и „големите политички фигури..., засолниште бараат во националната миопија“.⁵²⁸ Така и македонските власти ефикасно се вклопија во бегалската криза, добивајќи јавна поддршка од поединци, ним идејно блиски во европските влади. Секој ја правеше „математиката“ поведен од своите тесни, партиски и национални, националистички ставови.

Легитимно е прашањето, зошто највлијателните европски земји, ни преку своите амбасади, ниту со учество на еврокомесарот Хан или на своите експерти не успеваа ефикасно (а јавно инсистираа) да спречат во Македонија да не се отвори внатрешнополитичка криза, што може да го дестабилизира овој дел од јужното крило на нивниот континент? Иако одговорот е доста комплексен, дел од него лежеше и во **состојбите во Европска унија** (околу Украинската, бегалската криза, Брежит...), состојби што соодветно „легнаа“ на недржавничкиот, „мангупскиот“ менталитет и ниското ниво на политичка култура на македонските политичари во борбата за власт и за неограничени манипулации со парите од Буџетот. Во макотрпното усогласување на ставовите во ЕУ за политичка унија, се покажа дека секоја криза дополнително влијае на расположението на нејзините граѓани, дека политичката унија ќе може да има одраз во намалувањето на суверените права, ќе се создаде зависност во однос на некој недефиниран центар на моќ и националните центри нема да имаат

⁵²⁶ Од научната трибина на МАНУ „Македонија – како понатаму?“ одржана во Охрид на 23.8.2015 (и „Катица Кулафкова: Наметната азилантска криза“, објавен прилог во скопскиот „Слободен печат“ од 24.8.2015, стр. 4).

⁵²⁷ За “европскиот“ приод кон кризата со бегалците во 2015/6 речито говорат мислења на анкетираниите: Французи 46%, Британци 52%, Шведани 57%, Германци 61%, Полјаци 76%, Унгарци 76%..., кои сметаат дека приемот на бегалците „ќе ја зголемаат појавата од тероризам“.

⁵²⁸ Од воведното излагање на Волфганг Ишингер на Минхенската конференција за безбедност на 12.2.2016 (преземено од скопскиот „Утрински весник“ од 13.2.2016, стр. 2).

контрола врз ресурсите со кои легитимно располагаат. Во таква клима и нивните лидери различно ги толкуваа настанатите кризи, не наоѓаа сили за практичко остварување на долгорочните интереси, не беа спремни за политички одлуки кои ќе значеа градење на нов европски суверенитет - не беа лидери на иднината на Европа (освен, можеби, донекаде германската канцеларка Ангела Меркел). Затоа и паушалните решенија, како на пример, најавата за воведување на нови ограничувања за влез во Шенген-зоната на ЕУ, а по бегалската криза и терористичките закани во 2016 година, во Македонија беа примени и политички „валозирани“ како нова странска изолација на земјата и на нејзините граѓани.

Од друга страна, сите напори што доаѓаа од ЕУ за редефинирање на политичката култура на Балканот, се судруваа со нејзиното ниско ниво кај локалните политичари и ниската свест за среднорочните и долгорочните интереси на народите, на чие чело привремено застанале. Драстична потврда за тој однос и за менталитетот на македонските политичари, се прво „игрите“ околу постигнатите договори и потпишани документи⁵²⁹ со посредство на еврокомесарите за надминување на политичката криза во Македонија, по отстранувањето на пратениците на опозицијата од Собранието на РМ на 24 декември 2012 година. Тој балкански менталитет особено беше присутен во почетокот на 2015 година по објавувањето на прислушуваниите разговори на највисоките владини функционери полни со индикации за масовна корупција⁵³⁰, злоупотреба на пари од европските фондови⁵³¹, кршење на законите и изборни манипулации во корист на владејачката партија. Но

⁵²⁹ Договорот за враќање на протераната опозиција во Собранието на РМ и за одржување на локалните избори во март 2013 година, постигнат и со посредување на еврокомесарот Штефан Филе, од страна на еден од потписниците (Илија Димовски од ВМРО-ДПМНЕ) беше наречен дека претставува „тоалет хартија“.

⁵³⁰ За корупцијата амбасадорот на Велика Британија, Чарлс Гарет дури објави и коментар во скопскиот „Утрински весник“ (од 17.5.2016 - „Нема земја без корупција“), за да ги потсети македонските граѓани дека „тоа се ваши пари“, дека корупцијата и „штети на економијата“ и го „зголемува донесувањето на лоши одлуки од страна на власта“.

⁵³¹ За злоупотребата на ИПА фондовите од страна на РМ на 18.7.2016 се осврвна и поранешниот словачки МНР и европатеник Едуард Кукан, а во пресрет на претседавањето на Словачка во ЕУ.

и европските, неповратно доделените 48,7 милиони евра за РМ (пред сè за регионален развој во 2014, 2015 и 2016 година) не се искористуваа и мораа да се вратат во Брисел, заради неспособноста на администрацијата во РМ, но и заради строгите контроли во нивното трошење. Во спротивно, за одржување на ликвидноста на Буџетот, Владата преземаше редовни активности за задолжување во комерцијалните банки во земјата и во странство или со издавање на еврообврзници.

Она што Европската комисија најбеневољентно преостануваше да го стори во однос на кризата во Македонија, беше „**условувањето**“ од 10 ноември 2015 година истакнато во нејзината препорака – Извештајот до Европскиот совет за отпочнување на преговори за членство на Македонија со ЕУ.⁵³² Но и објавувањето на најавената препорака се одлагаше заради одолговлекувањето на македонските лидери со исполнувањето на обврските преземени во Пржино, за на крај да не донесат позитивна препорака, односно неа да ја условат со успешно спроведување по европски стандарди на фер и демократски избори во април 2016 година. По претходните шест позитивни препораки за отпочнување на такви преговори, оваа беше прва условена препорака заради неспремноста на македонската владејачка гарнитура да пријде кон реформи и суштинско подобрување на состојбите во развојот на демократијата, правната држава, политичкиот дијалог, човековите права и сузбивање на корупцијата во највисоките владини ешалони. Во овој Извештај⁵³³ на 98 страни, ЕК вели дека тој е донесен во време кога „процесот на пристапување на земјата е во еден критичен момент...., условен со континуирано спроведување на политичкиот договор од јуни/јули и значителен напредок во спроведување на приоритетните реформи. Ова прашање треба да биде повторно разгледано по изборите (тогаш планирани за 24 април 2016 – м.з.)“.
Условот – **фер и демократски избори** - за задржување на препораката на ЕК за отпочнување на преговорите на Македонија со ЕУ, комесарот Хан, последователно, во секоја средба, му ја повторуваше на МНР

⁵³² Прилог бр. 20, стр. 438.

⁵³³ Види ги клучните заклучоци на Извештајот на ЕУ, во Прилогот бр. 9 на стр. 394.

Попоски. Воедно, нему, не само од грчка страна, му се упатуваа и сигнали дека Македонија мора да направи и исчекор и во однос на „проблемот со името“. Од страна на официјално Скопје, пак, овој притисок се „неутрализираше“ со систематско прекршување на договореното во Пржино - **неисполнување на услови** за слободни и фер избори, пречистување на избирачкиот список, реформи во медиумите, опструкции на договорите за непречено постапување на СЈО, а како врв и одлуката на претседателот Иванов за помилување-аболиција на голем број политички и јавни личности за кои СЈО отпочна легални дејствија.

Сето тоа, а после упорното продолжување на протестите на **граѓаните и на опозицијата** („Шарената револуција“) не можеше да не предизвика реакција на дипломатите, кои повторно доаѓаа во Скопје со барања за спроведување на договореното во Пржино, за владеење на правната држава, за реформи во изборното законодавство, во медиумите... Така, иако беше очигледно дека Јоханес Хан или Викторија Нуланд веќе не сакаат да имаат уште некоја безуспешна посета и сопствена политичка штета, во нивно име, со идентични пораки (па и закана од санкции) настапуваа дипломатите - американецот Хојт Ли, Германецот Јоханес Хајндл, холанѓанинот Роберт де Гроут... Тие особено нагласуваа дека протестите во РМ се поттикнати заради неисполнување на договореното од Пржино, дека закажаните избори мора да се одложат за на нив да учествува и опозицијата - за да бидат легитимни и веродостојни, дека во целост треба да се укине помилувањето-**аболицијата** на претседателот Иванов... Што беше и сторено, бидејќи, како што наведе Аиво Орав „аболицијата беше како нуклеарна експлозија“ за евроатланските аспирации на Македонија. Неволно, ама владејачките партии „си ја подвија опашката“. Повлекувајќи ја аболицијата претседателот Иванов, по којзнае кој пат, ја обвини ЕУ дека „ЕУ треба да се европеизира себеси“⁵³⁴, додека неговата цел била кризата да се надмине и со аболицијата да се постигне национално помирување.

⁵³⁴ Изјавено на Пан-европската средба одржана на 9.10.2016 во Виена (објавено во скопскиот „Слободен печат“ на 10.10.2016).

Европејците веќе не прифаќаа практика на формални чекори – бараа суштински реформи. За нив ни со донесувањето на реформски закони, без нивна вистинска имплементација во практиката, не можеше да се постигне напредок во процесот на евроинтеграција на Македонија. Бараа: владеење на правото, регуларни и фер избори, независно судство, слободни медиуми, одделеност на партијата од државата... И не само тоа! На Запад, дури и во најконзервативните кругови, прецизно се нотираа и другите **меѓународни обврски**: „Македонија ја ратификуваше Универзалната декларација за човекови права и Европската конвенција за човекови права. Со ратификациите на овие спогодби, Македонија презема обврски од меѓународното право да ги почитува, заштитува и да ги исполнува човековите права. И покрај прифатените принципи од меѓународните норми за човековите права, кои се вградени во домашното законодавство, Македонија не направи значаен напредок за исполнување на критериумите на ЕУ за зајакнување на владеењето на правото и почитување на човековите права согласно меѓународните извештаи. Во тие рамки, земјата сè уште ги нема исполнето барањата за ЕУ членство. Во Извештајот на ЕУ за напредокот на РМ за 2015 година стои дека ‘лезбејките, хомосексуалците, бисексуалците, трансродовите и интерсекс (LGBTI) лица продолжуваат да патат од дискриминација и хомофобични новинарски написи, офлајн и онлајн...’. Потребни се значајни напори за подигнување на свеста за почитување на различностите во општеството и спротивставување на нетолеранцијата. Ова треба да биде сторено преку јавна кампања и обуки во телата за примена на правото, обвинителите, судиите и здравствените работници“.⁵³⁵

Во текот на кризата 2015/6 година, напорот на најодговорните во македонската дипломатија (МНР, премиерот и претседателот) застојот во евроинтеграциите на земјата преодоминантно да го насочат кон блокадите од страна на Грција (заради наметнатиот спор за името на државата), во Брисел скоро и да не беше забележлив. Македонските

⁵³⁵ Објавено во „Американски конзервативисти“ на 29.9.2016 (<http://www.theamericanconservative.com/dreher/america-culture-war-mercenaries/>).

функционери не можеа да се разубедат дека со „воспоставување на нормален политички систем и строги правила кон кои ќе се придржуваме, нема да има непогоден момент за решавање на проблемите, вклучувајќи го и спорот со Грција.“⁵³⁶ Но, лидерите на ЕУ не успеаа да ја неутрализираат **себичноста и неспремноста** кај лидерите на Балканот, а со тоа и на оние во Македонија, за храбри исчекори во интерес на развојот и на благосостојбата на своите народи.

Следејќи ја одблизу кризата во Македонија, за која вели дека „самата влада е одговорна во голема мера“, поранешниот шеф на Делегацијата на ЕУ во Македонија, Ерван Фуере, смета дека „со задржување на препораката за преговори, иако условена со спроведувањето на политичкиот договор, Комисијата (на ЕУ – м.з.) ја наградува владата...“, која сè уште „зборува со јазикот на конфронтација“.⁵³⁷ Тој упати и порака кон ЕУ дека на Владата на РМ не треба да и се верува за дадените ветувања, бидејќи е дискредитирана по толку пропуштени шанси, и дека таа се служи со „тактики за **прикривање на внатрешните состојби**“.⁵³⁸ Ова сомнение за исправното „влечење на конците“ во текот на кризата од страна на претставникот на ЕУ комесарот Јоханес Хан, наизменично беше присутно и во македонската јавност, истакнувано - еднаш од страна на левицата, еднаш од страна на десницата во Македонија. Дури и ОБСЕ во 2016 година се оградуваше од некои негови наводи (за „потребата од вклучување на ОБСЕ во администрацијата на изборниот процес во Македонија“), истакнувајќи дека улогата на ОБСЕ/ОДИХР е само набљудување на таков изборен процес. Но, по изјавите на Јоханес Хан коишто имплицираа поддршка на ставовите на владејачките партии во кризата, се појавија критики за неговите постапки во медијацијата, како во медиумите во Македонија⁵³⁹, така и

⁵³⁶ Од интервјуто на Денко Малески дадено на Мими Шушлеска, а објавено во скопскиот „Слободен печат“ на 16.1.2016.

⁵³⁷ Види го коментарот на Ерван Фуере во скопскиот „Слободен печат“, од 26.11.2015, под наслов „Дали Европа згреши што ја награди македонската влада?“

⁵³⁸ Од гостувањето на Ерван Фуере на ТВ Алсат-М на 24.1.2016.

⁵³⁹ Покрај другото, види го освртот на Мерсел Биљали „Хан ја продлабочи кризата“ од 22.1.2016 (стр.4) во скопскиот „Слободен печат“ или, пак, интервјуто на Стево Пендаровски со Мими Шушлеска на 23.01.2016 во истиот весник (на стр. 3), каде тој вели дека

во Германија⁵⁴⁰, па тој почна да го губи својот углед на кредибилен посредник. Меѓутоа, неговите „дипломатски“ активности индиректно придонесоа за продолжување со опструкциите, од страна на владеачките структури во РМ, на договореното во Пржино.

Сето тоа занемарување на препораките за унапредување на внатрешните состојби, за прилагодување кон стандардите на нејзините стратешки партнери, ја доведе Македонија во ситуација да биде **изолирана** на меѓународен план. Сите позначајни посети и активности за унапредување на односите на западните партнери со земјите од регионот, ја заобиколуваа Македонија, па дури беше откажан и предвидениот, за 19 декември 2015 година, Самит на шефовите на владите на земјите-членки на ЦЕИ, со кој требаше да претседава Македонија. А токму во ЦЕИ каде, од Самитот во Варшава во 1995 година наваму, Македонија е ословувана со нејзиното име, а не со референцата од Резолуцијата на ОН од 1993 година. Независно дали за неодржување на овој Самит е виновна дипломатската структура на државата или премиерите на земјите-членки на ЦЕИ, коишто не сакале да дојдат кај домаќинот Никола Груевски (заради политичката криза во РМ или неговата најавена демисија), факт е дека ова откажување му нанесе дополнителен удар на угледот на државата на меѓународен план. А професорот Денко Малески заклучува дека „најопасни моменти за една држава се времињата на промени на еден авторитарен систем“. Според него во такви времиња може сè да се очекува⁵⁴¹, па дури и да се постави прашањето дали државата Македонија е „со Западот или против него?“⁵⁴². Сето тоа се надоврза на обзнанувањето на фактот дека пет држави од групата на земји „Пријатели на Македонија“ во ЕУ ја

Хан „не беше непристрасен..., сосема свесно ја поддржуваше позицијата на Владата, и тоа не беше производ на незнаење или замор“.

⁵⁴⁰ Види го освртот на Норберт Мапес-Нидик во „Франкфуртер Рундшау“ под наслов „Фатална погрешна проценка во Македонија“ - <http://novatv.mk/index.php?navig=8&cat=2&vest=26761>, како и на Катерина Блажевска во Дојче веле (DW) - http://www.dw.com/mk/европската-медијација-се-претвори-во-дебакл/a-18990811#disqus_thread.

⁵⁴¹ Од колумната на Денко Малески „Итна посета на македонскиот премиер на САД“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 16.1.2016.

⁵⁴² Од колумната на Денко Малески „Со Западот или против него?“, објавена во скопскиот „Слободен печат“ на 24.2.2016.

напуштиле оваа група заради состојбите во Македонија. Тоа беше еден вид најава дека можат да следуваат сериозни дипломатски пораки, што во меѓународните односи значи дека следниот чекор е замрзнување на договорите на Македонија со земјите-партнери, особено во сферата на економските односи, финансиите, трговијата, забрана на патувања на најекспонираните функционери во кршењето на човековите права, обвинети за корупција и криминал и сл. За да не дојде до влошување на позицијата на Македонија во рамките на ЕУ, МНР Попоски, во јануари 2016 година, во екот на политичката криза во Македонија, преку единствената пратеничка на Хрватската селска странка во Европскиот парламент, Маријана Петир, покрена иницијатива за обновување на групата „Пријатели на Македонија“.

Стравувајќи и за својата безбедност во РМ и највисоките дипломати од соседните држави, особено оние држави кои веќе беа членки на ЕУ, бараа „ЕУ да се ангажира повеќе во регионот за да се потврди јасната европска перспектива на земјите од Балканот.“ Како последица на тоа нивно барање, во Скопје беше покрената и робусна интервенција на „локалните“ **амбасадори** на земјите членки на ЕУ и на САД во Македонија. На честите средби со лидерите на политичките партии и во изјавите во јавноста, амбасадорите го искажуваа заедничкиот став за уназадување на демократските процеси во РМ, за кршење на човековите права, за доминација на власта врз медиумите, за спојувањето на партијата со државата – појави кои се спротивни со прокламираните европски вредности. Тие (преку амбасадорката на Германија Кристине Алтхаузер) дури бараа обвинувањата произлезени од прислушуваниите разговори „соодветно да бидат разгледани од Владата..., со неизбежни политички консеквенции..., што значат оставки и создавање на предуслови за неопходна, транспарентна и непристрасна истрага“.

Оваа, (не само) **германска загриженост** за состојбите во Македонија, во пресрет на закажаните избори во декември 2016 година, кулминираше и со преземањето на функцијата (од Британецот Ричард Ховит) во медијаторскиот тим на Европскиот парламент за РМ, од страна на германскиот европратеник Кнут Флекенштајн, што претста-

вуваше дополнителен притисок да се реализираат, а не да се опструираат договорите. Ако тоа беа официјални и дипломатски отворени искази, многу подиректно, дури и обвинувачки за владата на Груевски звучеше колумната на поранешната германска амбасадорка во РМ, Гудрин Штајнакер во „Дојче веле“ („Опасностите за опстанокот на Македонија, однатре и однадвор“). Таа таму вели дека Груевски „ја узурпираше прво партијата, а потоа и државата со нејзините институции воспоставувајќи клиентелистички режим“, Македонија стана дисфункционална држава, а ВМРО-ДПМНЕ една од најбогатите партии во Европа“. ⁵⁴³ Но, тоа не беше мислење само на германската дипломатија и нејзината претставничка во РМ. Не требаше многу да се чека на реакцијата на раководството на владејачката партија, особено за време на објавувањето на резултатите од предвремените парламентарни избори на 11 декември 2016 година. Во прогласот, кој што пред своите поддржувачи го прочита лидерот на ВМРО-ДПМНЕ, Никола Груевски, акредитираните **амбасадори во РМ беа опоменати** дека не треба да се мешаат во политичките процеси во РМ, еден вид закана дека тие се мешаат во составувањето на новото парламентарно мнозинство, кое неговата партија немаше можност да го состави. Веќе следниот ден на социјалните мрежи „воскреснаа“ сликите-некролози на шефовите на ДКП на западните земји во РМ, како гнев на нарачателот-аниматорот за нивното „мешање во политичките процеси на РМ“. За заканите кон амбасадорите експресно се огласија Брисел (Маја Коцијанчич од ЕК) и Вашингтон (Џон Кирби од Стејт департамент). Од нив, прогласот и нападот врз амбасадорите беше именуван како „негативна реторика“, односно „потпалувачка реторика“, додека во дел од домашната јавност - дека тоа претставува „антимакедонска и антидржавна доктрина на изолација“ (Ерол Ризаов). Во друг дел од македонската јавност, онаа која ја поддржуваше Владата, странските олеснувачи полека стануваа сè понепожелни, сè во зависност од моментот во кој се наоѓа политичката криза, па

⁵⁴³ Делови од ова интервју на Гудрин Штајнакер се пренесени во скопскиот „Слободен печат“ на 14.11.2016, стр. 9

претставникот на ЕК во Скопје, Аиво Орав, од собраниската говорница објави дека им биле **упатувани и закани**, за што побара и дополнителна заштита. Од таквата атмосфера на закани кон амбасадорите не се ограда ниту лидерот на најголемата владина партија, Никола Груевски, туку напротив, често подгреваше такви анимозитети. Затоа, не беше изненадување кога и германската фондација „Бертелсман“, Македонија ја смести во групата земји со „дефектна демократија“, заради назадувањето во делот на владеењето на правото и стабилноста на демократските институции.⁵⁴⁴

Македонската **институционална демократија**, според владеечките партии, ги задоволуваше критериумите на одлучувачките светски фактори од кои државата побаруваше поддршка за интегрирање во ЕУ и во НАТО. Но во реалноста, Македонија во 2016 година тонеше во дипломатска изолација, па дури ни поранешниот амбасадор во САД, Зоран Јолевски, именуван за министер за одбрана на РМ не беше приман од секретарот за одбрана на САД и покрај неговите девет посети на САД.⁵⁴⁵ Воедно и партнерите на владејачката партија од Европските народни партии беа во незавидна положба, кога раководството на ВМРО-ДПМНЕ ја бараше нивната поддршка во текот на кризата, па тие го снижуваа нивото на контактите и за нив во јавноста издаваа штурпи и воопштени соопштенија. И тие имаа своја јавност и свои гласачи...

Политиката, дипломатијата и државните интереси

Во македонската јавност, во целиот период по осамостојувањето во 1991 година, постојано се развиваа **теории за странски заговор**

⁵⁴⁴ Од извештајот на фондацијата „Бетелсман“ за 2014/5, во кој се наведува дека владејачката партија ВМРО-ДПМНЕ доминира со Парламентот и го проширила своето влијание врз судството, медиумите и другите институции (Објавено на Радио „Дојче веле“, на 29.2.2016, под наслов „Македонија и натаму назадува“).

⁵⁴⁵ Види ја изјавата на Методија Коловски, претседател на Обединетата македонска дијаспора со седиште во Вашингтон, објавена во „Утрински весник“ од 14.9.2016.

против самостојноста и суверенитетот на државата. Како да се сакаше пошироко во општеството да преовладува несигурност за иднината. Овој пристап постојано беше „гарниран“ и „аргументиран“ со блокадите на јужниот сосед, од каде се тврдеше дека во РМ нема елементарни услови за функционирање на една држава, надополнето од потребата за „заедничка граница меѓу Грција и Србија“, како претпоставка за стабилност на јужниот Балкан. Последниов сегмент беше виден како некаков контрапункт на „аспирациите на Албанците на Балканот за формирање на Голема Албанија“, односно одржувањето на идејата за оформување на санстефанската Голема Бугарија.

Ниту денес во македонската јавност не може да се отстрани чувството дека во не малку влијателни и дури официјални средини кај **соседите**, овие поставки наоѓаа своја почва⁵⁴⁶, независно дали тие беа користени за нивни внатрешно-политички потреби или како реални притисоци кон РМ. Иако, со опстојувањето на РМ постепено тие влегуваа во втор план, во било кои ситуации на тензии кризи во РМ (најчесто на меѓуетничка или меѓупартиска основа), тие се исфрлаа како додатоци на „легитимната грижа за стабилноста на земјата и на регионот“, искажувани од страна на официјалните кругови во соседството, па и во центрите на моќ на поширок меѓународен план. Дополнително, во Скопје, амбасадорите на најзначајните држави во светот се сметаа за повикани за актуелните збиднувања во внатрешната политика и за развојот на земјата да даваат свои коментари, коишто често не беа во согласност со класичната дипломатска функција. Во македонската јавност овие **(не)добро-намерни сугестии** се доживуваа и како мешање во внатрешните односи на РМ, заради критиките на одделни политики на владејачките партии. Ова особено се однесува и на директното влијание кое одделни западни амбасадо-

⁵⁴⁶ Доколку официјалните претставници на соседните земји јавно не се експонираа со националистички изјави кон Македонија, тоа сè уште не значеше дека не ги поддржуваат таквите изјави на нив блиски структури од кои не се оградуваа. Меѓу другите таков беше и инцидентот со илегалното поставување на Кајмакчалан од „недефинирани“ бугарски средини на спомен плоча за загинатите војници во Првата светска војна, кои се бореле во редовите на бугарската армија, а во чии редови (како и во другите армии на соседите) се бореле и илјадници мобилизирани Македонци.

ри го имаа врз лидерите на некои политички партии во РМ, а тие, пак, контактите со странците ги користеа за доминација во своите партии и пошироко во општеството.

Така, пред значајни политички одлуки, раководствата на партиите кои се потпираа на гласовите од граѓаните Албанци, речиси редовно му „реферираа“ на амбасадорот на САД.⁵⁴⁷ Но тие консултации изостануваа, кога се работеше за позиционирање во државата во врска со прашања кои во албанската заедница беа од неприкосновена (именувана како национална) важност. Тогаш, активностите на експонираниите државни и партиски функционери од албанска националност не беа многу видливи за јавноста во Македонија, освен во ситуации кога консултациите ги имаа во Албанија, што на официозите во Тирана требаше да им послужи за нивна промоција како обединувачки „заштитник“ на националните албански интереси во регионот.⁵⁴⁸

Но, споменатото „**мешање во внатрешните работи**“ на Македонија од странство имаше и друга, легална основа: со едни држави, како со САД, Република Македонија има потпишано Декларација за стратешко партнерство или, како со ЕУ, со која РМ има склучено Спогодба за стабилизација и асоцијација, а ЕУ на Македонија ѝ додели и кандидатски статус. Одредбите од овие меѓународни акти македонските политичари (кога се на власт и на нив наклонетите медиумски субјекти) не беа спремни редовно да ги препрочитуваат. Затоа и во ситуации кога легитимно од европските институции се бараа експерти од нивните средини да асистираат за одделни аспекти поврзани со политички кризи, таква експертиза не се добиваше⁵⁴⁹ и оттаму се бара-

⁵⁴⁷ Да го споменам само примерот во есента на 2014 година и на враќањето на пратениците на Демократската партија на Албанците во Собранието на РМ, кое претходно го напуштија по нивната физичка пресметка со колегите од Демократската унија за интеграција.

⁵⁴⁸ Најактуелна е „размената на мислења“ на лидерите на партиите кои претежно се потпираа на албанскиот електорат во Македонија со највисоките претставници на власта во Албанија, а по големата политичка криза и неизвесните избори во Македонија на 11.12.2016.

⁵⁴⁹ Јавниот обвинител на Македонија, Марко Зврлевски, во март 2015, не наоѓајќи начин да постапи по аферите „Прислушување“ и „Пуч“, побара експертска помош од ЕУ, од каде доби негативен одговор.

ше решенијата да се најдат во внатрешните односи и низ процедури во институциите. Директно и индиректно се сугерираше, политичката елита којашто не се придржува на преземените обврски на Република Македонија како држава (во случајот – норми во меѓународни акти за владеење на правото, за функционирање на правната држава, за борба против корупцијата, за самостојноста на судството, за слобода на медиумите и на изразувањето...) дека не е сериозен партнер за соработка.

Чувствителноста на владејачките структури во РМ беше голема за критиките и активностите на невладините организации, а особено оние што беа помогнати од Фондот отворено општество на Македонија, невладина организација која се финансира од депозитот на американскиот бизнисмен Џорџ Сорос. Водена од македонски интелектуалци, оваа невладина организација во Македонија финансираше активности коишто во својата суштина ги промовираа западните демократски либерални вредности на слободен пазар, правна држава, слобода на изразување и човекови права, што во балканскиот политички менталитет и култура, често наоѓаа на отпор. Најострите националистички средини нив ги гледаа како експоненти на странски фактори коишто имаат за цел да ја нарушат основата на македонскиот национален идентитет⁵⁵⁰, а со тоа и да се поткопа, да се уништи државата на македонскиот народ.

Што се однесува до надминувањето на поставените услови за **интеграцијата** на Македонија во евроатлантските структури, однесувањето на македонските политичари на внатрешен план беше обратно пропорционално од нивните јавни изјави дека интегрирањето е стратешка определба и дека целата своја енергија ја посветуваат за постигнување на таа цел. Покрај политичката борба за власт и видното запоставувањето на стратешките цели, во практиката беа забележани

⁵⁵⁰ Спротивно на овие напади врз целите на фондацијата на Отворено општество, Џорџ Сорос пред Претставничкиот дом на Конгресот на САД на 1.8.1994 ќе го брани македонскиот национален идентитет, велејќи дека „Грција... го напумпа националниот сентимент до лудило заради името Македонија“ (од освртот на Владимир Милчин „Против забравот: Да си повладееш, измисли си непријател“, објавен во скопскиот „Слободен печат“ од 3.8.2016).

и активности во кои енергијата се губеше во судирот која институција ќе ги води преговорите со ЕУ - МНР или Секретаријатот за европски прашања (СЕП) при Владата⁵⁵¹. Како интеграцијата на државата да зависеше од личноста на главниот преговарач, а не од квалитетот на реформите кои Владата на РМ ги спроведува во практиката.

Во врска со **влијанието на спорот** со името врз интегративниот процес на РМ во ЕУ, требаше да помине време, па МНР Попоски во 2016 година да изјави дека „направена е ужасна грешка во 2009 година“, кога „добивме прва препорака за преговори со ЕУ. Грчкиот предлог беше дека можеме да почнеме да преговараме, а потоа да го решиме спорот за неколку месеци“.⁵⁵² А во таа 2009 година на македонската политичка сцена незамисливо беше актуелната политичка елита да прифати таква паралелна солуција за ЕУ и за името на државата, по „горчината“ од букурештанската одлука на Самитот на НАТО во 2008 година за условување на приемот на РМ во Алијансата.

На потребата од надминување на спорот за името на државата, што беше еден голем **„камен на сонпување“** на патот на таа интеграција, македонските политичари скоро и да не покажуваа знаци за спремност за отпочнување на суштински разговори. На дневното „загрижено“ третирање на оваа тема од страна на грчките политичари и јавност, македонските фактори возвраќаа само со контра изјави за потребата од зачувување на името на народот, на јазикот и на традицијата.⁵⁵³ И најбенигната нивна изјава во спротивен правец, дека се спремни за „суштински преговори“ во грчката јавност одекнуваше како „светло во тунелот“.⁵⁵⁴ Но набргу и тие „заложи“ беа маргина-

⁵⁵¹ Овие судири за надлежноста во преговорите со ЕУ беа карактеристични и за владите на СДСМ и на ВМРО-ДПМНЕ (за што, види го и освртот „Наумовски не им верува на кадрите на Милошоски“ на Ана Атанасовска во скопското „Време“ од 11.2.2010).

⁵⁵² Види го интервјуто на МНР Никола Попоски со Adelheid Wolf, објавено во виенски „Стандард“ (<http://derstandard.at/200004906379/Mazedoniens-Aussenminister-Wir-haben-einen-fuerchterlichen-Fehler-gemacht>).

⁵⁵³ Во оваа смисла види го само написот „Нашата дипломатија конспиративна“, објавен во скопски „Вечер“ од 7.6.2000, стр. 4.

⁵⁵⁴ Една од ретките изјави во тој правец беше онаа на МНР Никола Попоски, дадена за германскиот „Франкфуртер алгемајне цајтунг“ („Frankfurter allgemeine zeitung“) на 23.7.2013, дека „последниот предлог на медијаторот Метју Нимиц е добра основа за изнаоѓање решение...“ за надминување на спорот за името на РМ.

лизирани, под притисок на дневно-политичките потреби на политичките лидери во актуелната борба со внатрешните политички противници заради „опасноста“ тие да бидат означени како национални предавници. Сите апели во РМ за постигнување на општ консензус или за утврдување на стратегија за пристап кон реални солуции за надминување на овој спор паѓаа „во вода“ веднаш по нивното иницирање. Сето тоа не води кон заклучок дека во Македонија, кај политичките фактори сè уште не постои **култура на консензус** за најбитните прашања од развојот и безбедноста, а таа политичка неспремност за консензус водеше кон конфронтации и катастрофи.⁵⁵⁵ Аналитичарот ќе забележи дека во македонската политичка практика, неспремноста за консензус, односно инсистирање на сопствениот став и интерес, не претставува оддалечување од едноумието и дека постигнувањето консензус (за политичарите – м.з.) е само „тормозење“ и давање на шанса на опозицијата за медиумска промоција.⁵⁵⁶

Поранешниот еврокомесар за проширување на ЕУ, Штефан Филе, кој работеше на петте препораки на Европската комисија за отпочнување на преговорите на РМ со ЕУ и на Мартовскиот договор (од 2013 година) по „Црниот понеделник“ и насилното исфрлање на опозиционите пратеници и на новинарите од салата на Собранието на РМ на 24 декември 2012 година, редовно изразуваше „жалење за малиот напредок“ и стагнацијата на планот на евроинтеграциите на Македонија. Конкретно, во 2015 година, тој пречката ја согледа во неспремноста за консензус кај македонските политичари и неспремноста да се откажат од „нивните **лични и политички линии**“, и покрај тоа што „под прашалник е иднината на земјата и европските аспирации“.⁵⁵⁷ ЕУ функционерите како него, постојано уверуваа дека формалното

⁵⁵⁵ Историјата на дипломатијата ја бележи таквата неспремност за консензус на Големите сили пред Првата светска војна, што потоа доведе до најкрвавата воена пресметка со над 10 милиони изгубени животи, 21 милион ранети и 8 милиони исчезнати...

⁵⁵⁶ Види ја колумната „Консензус“ на Огнен Малески, објавена во скопскиот „Дневник“ од 16.6.2009.

⁵⁵⁷ Од интервјуто што Штефан Филе ѝ го дал на новинарката Слободанка Јовановска („Си ја загрозувате иднината на земјата“), објавено на 5.4.2015 во скопскиот „Утрински весник“, стр. 4.

исполнување на стандардите на ЕУ (со синхронизирање на регулативата) не е доволно за забрзување на патот на Македонија кон ЕУ, односно дека не ја гледаат примената на тие стандарди во практиката. Во 2016 година, ова, според нивни процени, особено се однесуваше на потребата од создавање на услови и атмосфера за слободни и кредибилни избори, слободата на изразување и на слободата на медиумите.

Затоа, неизбежно е прашањето: - Каде е историската одговорност на македонскиот политичар за (не)реализација на плебисцитарно утврдените стратешки определби за членство на Македонија во НАТО и во Европската унија? Со помин на времето, а по 25 години од самостојна Република Македонија сè погласни се **песимистичките најави** за исчезнување на единствената држава којашто се врзува за етничкиот карактер на Македонецот, пред сè, заради замаглување на стратешките определби, што отвораше простор за црни сценарија во непосредната иднина. Како најголеми опасности за остварување на такви сценарија се наведуваат сè посилното чувство на бесперспективност, незадоволството на делови од населението заради заостанување во развојот во однос на соседите (особено кај граѓаните на РМ од албанска народност, во однос на Албанците во Албанија и на Косово), сè поголемиот пад на стандардот на граѓанинот, а и одржување на постојниот стандард со енормно задолжување на државата и на идните генерации... Иако македонската влада истакнуваше дека земјата во 2015 година е средно задолжена, според Извештајот на “Jubilee Debt Campaign” од август 2015 година, составен и со помош од извори во ЕУ, Македонија беше сврстена во „Клубот 22“ на задолжени земји на кои им се заканува банкрот. А „белата чума“ - депопулацијата на земјата и преку одливот во странство на наједуцираните (главно млади) граѓани, дополнително ја претскажува негативната перспектива.

Во барање на алтернативни **решенија за развој**, особено на планот на привлекување на директни странски инвестиции и поволна трговска размена, во посткризниот период (2008-2014 година), раководството на Република Македонија покажа стратешка несигурност (едно изјавуваше, а друго преземаше) и направи избрзани недоволно анали-

зирани чекори, односно (не)преземања, кои дополнително ја доведуваа во прашање економската ефикасност на системот и угледот на државата во светот.⁵⁵⁸ Преземањата на планот на економија се гледаа низ призмата на социјалниот мир (заради вработување на што поголем број граѓани - идни гласачи). Иако со мошне поволни услови за инвестирање, „престојот“ на странскиот капитал во индустријата и во рударството не беше долгорочен. Неговата примарна цел беше брз профит и поврат на вложеното, а со првата криза и внатрешна нестабилност се повлекуваа од македонскиот пазар. Вложеното за нивно привлекување од страна на државата (Буџетот) остана само опомена за корекции при програмирањето на идниот развој.

Во тој контекст беа и инсинуациите на некои македонски функционери за постоење на алтернатива за Македонија, доколку продолжи блокирањето на нејзиниот пат кон ЕУ и кон НАТО, инсинуации, коишто не резултираа со конкретни чекори. Под таа „**алтернатива**“ требаше да се подразбере дека се можни потесни врски со Русија или со Кина, кои не се именуваа, како што тоа го правеа, на пример, сите грчки влади кога нивните западни сојузници (во ЕУ и во НАТО) им се закануваа дека ќе им ги „секнат славините“ за одржување на нереалниот стандард на грчките граѓани.

Иако без „компензација“, македонското раководство, на пример, пријде и во исполнување на барање на руските фактори за помилување на владиката Јован Вранишковски. Тие не се осврнува ни на укажувањата на „поискусните“ членки на поранешната југо-федерација дека „Македонија нема алтернатива освен ЕУ и НАТО“, кои геостратешки поинаку ги перципираа **игрите на големите сили** околу поддршката на т.н. меѓународна заедница на малите земји во т.н.

⁵⁵⁸ Во оваа смисла само да ја наведеме серијата на давање повожности за сомнителни бизнисмени од странство кои беа вклучувани за рестартирање на млекарката „Сведмилк“ во Скопје, бенефиции во земјоделството и туризмот од типот на оние за Субрата Рој од Индија, субвенции и вонредни повожности (од државниот Буџет) за привлекување на странски инвеститори, а не и за домашни инвеститори...

Западен Балкан.⁵⁵⁹ Ако, тоа за претежно католичките Словенија и Хрватска беше „природен“ избор, што да се рече за претежно муслиманските Албанија и Косово, а да не зборуваме за претежно православната Црна Гора, која сесрдно ја прифати поканата за членство во НАТО (па дури и со влада составена од сите црногорски партии за да се создадат и услови за слободни и фер избори). А во Македонија? Очигледниот недостаток на државничко искуство, недостаток на одговорност пред актуелната и идните генерации, политичко слепило и егоизам, односно закана од соочување со правдата ги одведе македонските властодршци во преземања кои во 2016 година земјата ја доведоа до работ на пропаст.

Воедно и при третирањето на најболниот проблем – наметнатиот спор од страна на Грција – беше видна неспремноста на македонското раководство за посуштинска надворешно-политичка активност, а спремност за негово перманентно (не само формално) држење во „жизната“ на својата внатре-политичка агенда. Овој однос директно влијаеше на општиот развој на земјата, нејзината стагнација во развојот на демократијата, стагнација на економски план и на планот на интегративните евро-атлански процеси, односно изолација во однос на светот. МНР Милошоски и Попоски⁵⁶⁰, за сето тоа постојано потенцираа дека грчката страна не е спремна за пристапување кон суштински преговори, без да ги коментираат грчките забелешки за „иредентистички потези на македонската влада“, особено по 2008 година и (од меѓународни фактори) за непримерноста со отпочнувањето на т.н. процес на **антиквизација** во Македонија со градењето на грандиозни споменици на личности од античката историја.

Дека ирационалниот однос на јужниот сосед кон Република Македонија беше податлив изговор за несоодветно функционирање на

⁵⁵⁹ Види го интервјуто на Данило Турк, поранешниот амбасадор на Словенија во ОН и трет претседател на неговата земја (2007-2014), објавен во скопскиот „Утрински весник“ од 22.10.2014.

⁵⁶⁰ На пример, МНР Попоски најчесто се осврнуваше на негативниот однос на грчката страна кон состојби во Македонија, како доказ за нејзината неспремност за суштински преговори. Не помогна многу ублажувањето на тие негови изјави пред неговата посета на Атина во декември 2015.

институциите во РМ, се виде и при големата **бегалската-емигрантска криза** во 2015 година во Европа. Бранот бегалци од воените судири на Блискиот и Средниот исток, но, меѓу нив и евидентните економски емигранти, доаѓајќи во Грција и Македонија на патот кон Европа, ги затече неспремни македонските надлежни органи, па за доведување во некоја нормална постапка и ред во нивниот третман, требаше да се употреби и физичка сила. Таквиот приод, во првата фаза, покрај со македонските лимитирани капацитети, претседателот Иванов го објаснуваше и со неспремноста на Европската унија (кон која се упатени бегалците) да ѝ помогне на Македонија. Тој повторуваше дека тие во Македонија „доаѓаат од територијата на Грција, која (за оваа намена – м.з.) веќе од ЕУ добила повеќе 450 милиони евра“.⁵⁶¹ Но, со заострувањето на контролите во Западна Европа и по првите терористички акти таму на припадници за т.н. Исламска држава, и РМ мораше да го лимитира протокот на емигранти од воените подрачја (Сирија, Ирак и Авганистан). Судирот на македонската полиција со блокираните во Грција, незадоволни Иранци, Јорданци и африканци, кои имаа намера да ја искористат оваа криза за емигрирање во Европа, ги натера европејците на македонско-грчката граница, наместо индолентната грчка полиција, да постават мешовити полициски сили на земјите-членки на ЕУ („Фронтекс“). Следниот чекор – затворањето на границата за емигрантите - од страна на македонската влада предизвика гневни реакции во грчката јавност, но и одобрување и значајни поволни коментари од страна на централно-европските земји, острите противници на регулиран и пропорционален прием на емигрантите од Блискиот Исток на нивни територии, што го наметнуваше официјален Брисел.

За разлика од овој однос кон јужниот сосед, односно неоствареното очекување (и со протокот на емигрантите од страна на РМ) Грција да го „ослободи“ патот на Македонија кон ЕУ и НАТО, македонското раководство многу поблаго или воопшто **не реагираше** на некои

⁵⁶¹ Од интервјуто на претседателот Ѓорге Иванов за полскиот весник „Газета виборча“, чии делови се пренесени во скопскиот „Утрински весник“ на 21.9.2015, под наслов „Хан вети помош, Иванов вели сами сме“.

преземања од страна на другите соседи во однос на Македонија: од Косово не се реализираше барањето за екстрадиција на двајца осомничени за убиството кај Смилковското езеро во 2013 година или за информациите од Приштина дека пред крвавите настани во Куманово на 9/10 мај 2015 година, македонски разузнавачи контактирале со припадници на вооружената група; во Скопје, по црковна панихида, со јавна поворка на бугарски граѓани и организации поставуваа плоча на атентаторката Мара Бунева; официјалните претставници на српската држава непречено прославуваа свои празници во Македонија...

Не се реагираше ниту кога во организација на „Граѓани за европски развој на Бугарија“, „ученици од бугарското малцинство од Македонија“, во чест на бугарскиот национален празник го посетија Европскиот парламент⁵⁶², па дури ни кога за време на политичката криза во Македонија во 2015/6 година, бугарскиот премиер Бојко Борисов побара македонскиот премиер Никола Груевски да си поднесе оставка, односно дека не сака со него ни да се сретне. Таа **молчелива политика**, особено кон источниот сосед, создаваше простор за негово поагресивно поставување и напор за одржување на односи со Македонија во рамките на вековно зацртаните бугарски амбиции за дефинирање на Македонците како нераскинлив дел од бугарскиот етнос. Ова особено дојде до израз со бугарското инсистирање, небалансираната Декларација за односите меѓу двете земји од 1999 година, да се трансформира во Меѓудржавен договор за добрососедство во 2014/2015 година.⁵⁶³ Така и претседателот на Бугарија, Росен Плевнелиев на своите амбасадори им порача дека за Бугарија „Договорот (во однос на Македонија – м.з.), е наш стратегиски приоритет и услов за поддршка на Бугарија за почеток на преговорите за членство“ на Македонија во ЕУ и „Македонија треба да го потпише..., и да престане

⁵⁶² Од извештајот на бугарската агенција FOCUS од 4.3.2015.

⁵⁶³ Во оваа смисла бугарската страна ја искористува секоја можна прилика, па и присуството на претседателот Ѓорге Иванов на погребот на поранешниот претседател на Бугарија, Жељу Желев, кога „двете страни изразиле очекување... врз основа на принципниот став и размената на писма на двајцата претседатели – Декларацијата од 1999 година да се трансформира во Договор за добрососедство“ (види го Соопштението на Кабинетот на претседателот Иванов од 1.2.2015).

да менува историски факти“. Таков амбивалентен приод, македонската дипломатија покажа и при нелегалното поставување на плоча за бугарската војска на врвот на Кајмакчалан, а не го осуди насилното руинирање на таа плоча од страна на еден македонски новинар, близок до власта. За таквиот однос, во септември 2016 година, бугарскиот премиер Бојко Борисов повторно, директно се закани со „несакани последици“ за Македонија во европските интеграции - со ускратување на бугарскиот глас.

Да, тука „лежеше“ болката. Историјата во етаблираните балкански држави, пред појавата на државата Република Македонија, беше разбирана како непроменлив, утврден, вистинит факт! Факт, кој претставува цврста, неприкосновена основа за нивна дневно-политичка, корисна активност на нивните политички лидери на внатрешен и на надворешен план. Секоја расправа, дискусија и продлабочена анализа за тоа како, во кои услови, под кои влијанија тој факт е запишан во **нивната историја**, а потоа и во историјата на другите народи (кои го презеле тој „вистинит факт“), за нив не се потребни, тие се бесцелна расправа и „им штетат на (нивните - м.з.) националните интереси“.

Од друга страна, односите на Република Македонија со Албанија во целиот период по осамостојувањето, постојано минуваа низ призмата на евентуалниот нивен **одраз врз внатрешните односи** во Република Македонија. Во двете децении по демократизацијата на Албанија, тон на интересот за „унапредување на правата на Албанците“ во Македонија даваше лидерот на Демократската партија на Албанија, премиерот и претседателот Сали Бериша. Во борбата за гласачи неговата националистичка реторика не ја избегнуваше Македонија, за која отворено бараше федерализација за нејзиниот напредок и надминување на тековните меѓуетнички и политички кризи. Реакциите на официјално Скопје, скоро редовно беа млаки, а политичката соработка беше оценувана како „одлична“ (според МНР Никола Попоски во Тирана, во јануари 2015 година). Дури и неодмерените „сеалбански“ емоции, изјавувани од највисоки претставници на Албанија, како онаа

на премиерот на Албанија, Еди Рама во 2015 година⁵⁶⁴, за „потребата од обединување“, или во 2016 година при постизборните „консултации“ со лидерите на партиите, коишто се потпираа врз гласачите Албанци во РМ, не наидуваа на соодветна итна јавна реакција на македонското државно раководство. На таквите наводи, па дури и на неговата директна закана дека Албанија ќе стави вето за прием на Македонија во НАТО, „ако не го исполни Охридскиот договор“, реакцијата на Скопје, ако и постоеше, беше дека „не се во согласност со европските вредности за кои се стремат државите од регионот.“ Нивниот поттекст или директната конотација како да се однесуваа на некои далечни земји и население и како да немаа допирни точки со состојбите во Република Македонија. (За споредба: кога рускиот МНР Сергеј Лавров во изјава за состојбите во Македонија спомена, дека со вооружениот судир во Куманово во мај 2015 година „се бара нејзина поделба и одделни нејзини делови да се присоединат кон Бугарија и Албанија“, бугарското МНР веднаш јавно побара објаснување од руската амбасада во Софија, а претседателите на Србија и Словенија, пак, искажаа јавната загриженост дека овој судир има регионални реперкусии).

Не помалку контроверзни одлуки во РМ се донесуваа во врска со односите со северниот сосед, а под притисок на сè повидните **бизнис релации** на влијателни политички средини во двете држави. Како што напоменав, и правосилната судска одлука за владиката Јован беше „надмината“ со негово помилување од страна на македонските органи, под наводна мотивација за деблокирање на преговорите меѓу МПЦ-СПЦ.⁵⁶⁵ А СПЦ постојано, неговиот случај го држеше во жижата на јавноста, па дури ги објавуваше и неговите писма нелегално изнесени од скопскиот затвор од Идризово.⁵⁶⁶ Но, кога и до тоа деблокирање не

⁵⁶⁴Првата значајна средба на највисокото албанско раководство (Еди Рама, Илир Мета, Дитмир Бушати) со лидерите на партиите во РМ кои се потпираат на гласовите на македонските граѓани Албанци, беше одржана на 17.5.2015, веднаш по „викенд војната“ во Куманово.

⁵⁶⁵Види го написот „СПЦ: „Вранишковски нема да си оди од Македонија“, по повод писмото на српскиот патријарх Иринеј, објавен во скопски „Дневник“ од 20.9.2014, стр. 2/3.

⁵⁶⁶Види го написот „Заточени владика Јован: завера о ликвидацији“, објавен во белградска „Политика“ од 4.12.2014.

дојде, никој од ангажираните во македонското раководство за помилувањето не излезе во јавноста да ги образложи (колку и да се непријатни) мотивите за ова помилување. Македонија сега, откако стана суверена држава, повторно како да станува објект на „зелената дипломатска маса“.

За стабилноста на една политика, спроведена од една владина екипа, за нејзините визионерски погледи и за успешната практична реализација на платформата со која доаѓа на власт, **најобјективен „суд“** даваат нејзините странски, стратешки партнери, независно што тие „оценки“ произлегуваат, минуваат низ призмата на нивните интереси. Меѓутоа, од овие средини, од нивните експерти по поодделни области, поттикнати од турбулентниот развој на Балканот, често доаѓаа опомена за можни промени на постојните состојби, сè до промени на границите. „Копјата се кршеа“ околу можноста за опстојување на една држава со преминација на етничката концентрација (по европски терм) или обезбедување на мултиетничка хармонија (по наведен балкански терм). Со секое избувнување на тензија во меѓуетничките (па и политичките) односи на Балканот, од овие средини се „размислуваше“ за можни промени на државните граници.

Во глобалната распределба на силите на светската сцена, во таа неминовна меѓузависност на односите на државите, и Република Македонија во време на политичката криза во 2015/6 година стана објект во „порамнување“ на меѓусебните интереси на најзначајните светски сили. Назаднувањето во развојот на односите со маркираните стратешки партнери (ЕУ и САД) ја доведе земјата во ситуација да биде **„на линијата на огнот“**, како што се изрази државниот секретар на САД, Џон Кери.⁵⁶⁷ Тој оваа изјава ја даде поведен од неговата логика дека (по тензиите меѓу ЕУ и САД со Русија, околу Украина) Владата на РМ предводена од Груевски со своите политики околу неспроведувањето на санкциите кон Русија и прифаќањето на идејата за

⁵⁶⁷ Види во скопскиот „Утрински весник“ од 25.2.2015. Скоро идентична, брза реакција имаше и руското МНР во време на неизвесноста од исходот на декемвриските избори во 2016 година, а по јавно изнесените позитивни американски оценки за овие избори.

доведување на руски гас преку Турција, се оддалечува од прозападната ориентација. Со таквите ставови САД, преку Кери, покажаа дека за нив бенефитите од дистрибуцијата на гас е едно глобално политичко и економско прашање. (Истите замерки беа упатени и кон грчката, бугарската и српската страна, кои водени од своите економски интереси, во прв момент, добронамерно ја прифатија идејата за реализација на „Турски поток“ на гас.)

По таквата изјава на Кери, рускиот МНР Сергеј Лавров, веднаш, Македонија ја стави во својата „агенда“, па го обвини Западот дека во Македонија се обидува да предизвика „**обоена револуција**“ по примерот на Грузија и Украина⁵⁶⁸. Антизападните средини на Балканот промптно ја поддржаа руската теза за „обоена револуција“ во Македонија, сместувајќи ја во сферата на геостратешките интереси на Западот, односно дека „тоа е посовремен, унапреден облик на државен преврат“.⁵⁶⁹ Како научна поткрепа на опасностите со кои се соочува Балканот, руските ставови се аргументираа и со заклучоците до кои доаѓаа руските научници и аналитичари за продорот на Исламот и за агресивното имплементирање на идејата за „зелената трансверзала“ на Балканот.⁵⁷⁰

Во такви околности и весникот „Њујорк тајмс“ на 16 април 2015 година го објави коментарот на поранешниот македонски амбасадор во САД, Никола Димитров за состојбите во РМ под наслов „Македонија назадува“⁵⁷¹. Осврнувајќи се, пак, на тоа **назадување на Македонија**, во време кога Европа живее во четвртата индустриска револуција, поранешниот хрватски претседател Иво Јосиповиќ, обраќајќи им се на Македонците инсистираше дека „проблемите треба брзо да ги решава-

⁵⁶⁸ Пошироко види во скопскиот „Дневник“ од 20.5.2015.

⁵⁶⁹ Види го интервјуто на Миша Гурковиќ, научниот соработник на Институтот за европски студии од Белград („Американците сакаат да го урнат Груевски преку обоена револуција“) дадено за скопскиот „Дневник“ од 23.5.2015, стр. 2/3.

⁵⁷⁰ Види го текстот „За август планирани напади у Србији, БиХ и Македонији“, на руската историчарка и академик Елена Гускова, даден за објавување во агенцијата на Република Српска (БиХ) „СРНА“, на 8.7.2015.

⁵⁷¹ <http://www.nytimes.com/2015/04/17/opinion/macedonia-steps-backward.html>.

ме“.⁵⁷² Таа неспремност за одлучно утврдување на сопствените стратешки визии и за нивно одговорно, ефикасно и храбро имплементирање во практиката особено беше видна во постапките на највисоките македонски државни функционери во време на безбедносно-политичката криза во 2001 година, во Букурешт (на Самитот на НАТО) во 2008 година и во политичката криза во 2015/16-тата година. Постојано, за застојот и неуспесите на Македонија, оправдувања се бараа во „наметнување на интереси на Големите сили“, во „мешање на одлучувачките меѓународни фактори во внатрешните работи“, а никогаш во **сопствената неспремност** за менување на постојните состојби во земјата, а во напор за одржување на сопствените политички позиции и интереси заради здобивање или останување на власт.

Како и во безбедносно-политичката криза во 2001 година, со нејзината етничка компонента и со одолговлекувањето на политичката криза во 2015/6 година, со нефункционалноста на државните институции, Македонија се наоѓаше на работ - меѓународната заедница и најзначајните светски фактори да почнат да размислуваат за свикување на меѓународна конференција за Македонија. Интересите на овие светски фактори налагаа во Македонија да не се разгорува ново **жариште за дестабилизација** во Европа, кога тековно не се отстранети, не се пацифизирани заканите од украинската и бегалската криза во Европа, или, пак, усогласена заедничка акција за ефикасна борба против внатрешниот екстремизам и меѓународниот тероризам и уништување т.н. Исламска држава на Блискиот исток.

⁵⁷² Од интервјуто на Иво Јосиповиќ за MKD.mk („Проблемите треба брзо да ги решаваме, Европа живее во четвртата индустриска револуција“) од 6.7.2015.

За стабилен развој на земјата

Историјата многу ретко, а историјата на дипломатијата, како специфична научна дисциплина, уште поретко забележала, проучила и дефинирала дека некоја држава била создадена и се етаблирала како самостоен, **суверен меѓународен субјект** низ процес на внатрешни политички практики и договори, без претходно нејзиниот народ да помине низ фаза на крвопролевање...

Секако дека Република Македонија во 1991 година во голем степен се етаблираше како таква држава - меѓународен субјект, благодарейќи на сплет на внатрешни и надворешни состојби, но и како резултат на една психо-културна матрица на нејзините граѓани, кои во својата историска меморија ја носат трагедијата на претходните генерации за потчинетост и неможност за слободна експресија на своите економски, културни и развојни потреби, во периоди кога тоа го постигнувале нејзините соседи. Дополнително, за разлика од нејзините соседи, кои со пролевање на крв и значајна странска материјална и воена поддршка се стекнале со независност и меѓународен статус, македонското население, македонскиот народ, пред сè, ја немаше таа меморија на водење војна под свое **национално знаме** да извојува слобода во 19-иот век. Тој, сè до Втората светска војна, насилно мобилизиран, својата крв ја пролеваше под знамињата на војските на соседите, кои под горните услови и со сесрдната помош на одделни Големи сили, порано, како држави се здобија со меѓународен статус.

Да, во текот на Втората светска војна, македонските партизани ги удрија темелите на државата Македонија, ги сублимираа вековните напори на нивните предци за самостојност во донесувањето на одлуките за актуелниот и иден развој, и безбедност на народот од кој потекнуваа. Тие, со оружје в рака, ја имаа таа **храброст и мудрост** да го оценат моментот и да застанат на страна на антифашистите, што обезбеди слободно да управуваат со човечките и материјалните ресурси на својата татковина.

Видовме дека етаблирањето на соседните **етнички држави** на Балканот претставува природна рефлексива на процесите на етаблирањето на нациите кај големите⁵⁷³ европски народи. А кај најмногубројните европски етноси на тие територии тоа етаблирање се одвивало кога тие биле во најжестоката битка за освојување на колонии, за нови извори на природни богатства, за натамошна експанзија на нивните економии, за воена и политичка моќ во светски размери. Нивниот однос кон осамостојувањето на балканските кралства се сведува на една прекутна, а најчесто договорена поделба на **сфери на влијанија**, која не била без подмолни дипломатски игри и повремени тензии видни, за нас значајни, за време на т.н. „Источна криза“, и како можност за присвојување на територии од Османската Империја која се распаѓала. Следователно, кон Македонија и кон нејзината територија, како централен дел од таа Империја на Балканот, европските сили ги следеле и ги поттикнувале аспирациите на веќе оформените соседни држави за територијални проширувања, а нивните аналитички центри воопшто не, или само бегло го третираше **етно-културниот карактер** на македонското население. За последниов период голем придонес дала претходната неколку децениска борба на соседните пропаганди на образовен, црковен и воен план во Македонија, отпочната во втората половина на 19-иот век.

Но, токму тие состојби на недефинираност на аспирантите за завладување со територијата со суштинските интереси на населението на Македонија, дале **поттик**, довеле до многу појасни манифестации за потребата од владеење со сопствената судбина кај самосвесните и најобразованите Македонци. Тие, сè поцврсто се врзувале за локалните традиции на своите предци, на својот народ (со изразните средства, јазикот, фолклорот, религијата, обичаите...). Овие манифестации не можеле да бидат незабележани од етаблираните дипломатии на тоа време, па многу брзо во тие кругови прашањето за територијата на Македонија се „збогатило“, почнало да се следи и проучува заедно со

⁵⁷³ За споменатите европски народи, терминот „големи“ го користам заради нивната историски верификувана и создадена, политичка, економска или воена моќ.

посебните етно-културни карактеристики на населението во Македонија. Тие европски дипломати и патетписци, поаѓајќи од своите сознанија и образование, не можеле да го игнорираат фактот дека тоа население, тој народ во својот развој и во дадените геополитички услови и врз своите **традиции** изнедрјува генерација која ја истакнува својата посебност во однос на соседите, се определува за своја самоуправа, како израз на потребата за обезбедување сопствен развој и сопствена безбедност.

Дополнително, иако доста бавно, стана јасно дека дистанцирањето на интересите на Македонците од соседите, се поцврсто се врзува и за симболиката на нивната македонска **топонимија**, која ги води кон дефинитивно стабилизирање на идентитет различен од оној на оформените и меѓународно признати етноси, а кои го заокружиле својот државен идентитет под друга деноминација. Во таа социопсихолошка состојба и перманентни посегаша однадвор, како природен отпор, во последните децении на 19-иот век и почетокот на 20-иот век, се дефинирале и потребите да се покрене и **оружен отпор** преку востанија. Под нераскинливо поврзување на таа борба со македонската територијална деноминација, во средината на 20-иот век созреале сите услови за преод од борба за автономија кон одлучна борба за формирање на држава на македонскиот народ. Амплитудите во тие процеси, минати (нерамномерен развој во федерацијата) и тековни (изградба на свест за стабилен демократски развој), не можеа да го елиминираат неповратниот ѓд на Македонецот за оформување на таква **сопствена држава**, која стана субјект во меѓународните односи.

Иако, политичките и безбедносните тензии и кризи во државата за не мали периоди го забавуваа развојот и создаваа несигурност за иднината, **глобалните состојби** одеа во прилог на одржување на македонската самостојна меѓународна позиција и не дозволија да дојде до драстични деградирачки процеси по таа позиција на државата. На сцена беа присутните разлики во економското и политичкото структурирање на светски план: економските односи се глобализираа и скоро ги уедначија интересите на економските субјекти, а политичките системи сè уште се базираа на принципите на интересите на државата, како

структура која ги обединува интересите на една доминантна нација во неа. Ова дихотомија особено беше изразена во Европа, од која Македонија директно ги трпи последиците и на економски и на политички план. Во актуелната ера на брза глобализација, политичката демагогија и националистичките флоскули само можат да му наштетат на опстојот на малите и недоволно економски стабилни меѓународни ентитети.

Тоа не значи дека, во други идни евентуални, глобални **поместувања** или некои внатрешни кризи, некој значаен меѓународен економски и воен фактор не може, за свои цели, да ги искористи таквите состојби за да создаде тензии и во Македонија. До ова особено може да дојде во услови на брзиот техничко-технолошки развој кој дневно ги менува формите и методите на комуникацијата, со што доаѓа до трансформација на постојната „шема“ на заштита државните и националните интереси, па настапуваат неортодоксни форми и во дипломската практика. Во тој нов амбиент, со тој вибрантен глобален предизвик, се сочува и македонската дипломатија во реализација на својата државна функција, која воедно, е постојано и под притисок на внатрешниот незозреан демократски и политички развој.

Како една попатна, неминовна развојна општествена појава и супстрат на историскиот од кон самостојно владеење со својата судбина на еден народ е и влијанието на **генерациската компонента** во пресвртните моменти на етаблирањето на државниот (во случајов македонски државен) субјективитет. Младите, неизбежните покренувачи на промени на општествените промени, па и во Македонија, што заради самоувереноста и себичноста, што заради неискуството, не почувствуваа обврска кон/за достигнувањата на нивните предци, и нив само формално ги почитуваа. Тие беа „гладни“ за сопствено историско искуство, за лично докажување, а за своите зацртани цели често одеа и **„по сечивото на жилетот“**, недоволно свесни за опасностите по државниот и националниот опстој на сопствената држава на светската сцена. Тие денес, во подруги историски и мирнодопски услови и со

поинакви сознанија што е тоа демократија и државен систем⁵⁷⁴, со спорадичниот ретрограден третманот на минати историски околности и осврти за некој поинаков можен развој, се впуштаат во поткопување на создадената државно-правна основа на меѓународниот субјект – Република Македонија.

Појавата на таквите ретроградни напори нема друга рационална основа освен дека тие се резултат на неразбирлива фрустрација и потреба за **дневно-политичко експонирање** на нивните носители. Со тоа, во 21–иот век, во суверената и независна држава Македонија, сè уште на површина испливуваат идеи за рedefинирање на трауматичните искуства и барања за соочување со нивните последици, еден вид барања на актуелни виновници за неуспешното „тргување“ со националните стремежи на дел од претходните генерации. Се нема осет дека со тоа се нанесува штета, и дека со тие задоцнети, непродуктивни „оценки“ на историските лутања во градењето на чувството за сопствена држава, со експонираната завист и омраза кон единствената успешна борба во НОБ⁵⁷⁵, се прави „мечкина услуга“ на националистичките изливи на некои соседни средини за непостоење на македонската нација. Не се сфаќа дека се работело само за една фаза во неминовниот процес, како и кај соседите, за природно дооформување на идентитетот на народот, на етногенезата, и врз таа основа создавање на државата Македонија. Од оваа историска дистанца, со навраќање кон актуелните дилеми и егзистенцијалните притисоци на најистакнатите македонски дејци во минатото, за нивни преземања во одредено време и одреден социо-политички и културно-традиционален амбиент, со еднострано потпирање,

⁵⁷⁴ Од оваа генерална констатација за Република Македонија, како да се исклучува периодот од 2.8.1944 до 31.12.1946, кога тогашната самостојна Демократска Република Македонија со Уставот од тој датум, формално правно се приклучи кон југословенската федерација (која беше меѓународен субјект - еден од основачите на Обединетите нации, а со тоа и Македонија автоматски стана соосновач на најголемата светска меѓудржавна организација).

⁵⁷⁵ Искажувајќи се по повод негирањето на АВНОЈ од страна на Владата на РМ како придобивка за Македонија и за македонскиот народ, во 2015 година генералот Тодор Атанасовски ќе рече: „Треба да се присетиме што добивме со АВНОЈ, а што денес губиме со негирањето на АВНОЈ“ (30.11.2015).

денес, само на едни од нив, а збришани од историјата⁵⁷⁶, повторувам - се поткопува **државно-правен развој** на Македонија. Историја не е биполарна „клацкалка“ на која постојат само јунаци и само жртви, кои во одделни периоди треба да доживеат своја апотеоза или за нив да настапи вековен заборав.

Да, во период на глобално преструктурирање, енергијата на овие експонирани млади македонски лидери доведе до обиди за коренити промени во општеството, иако веќе во следната фаза на стабилизација на државното ткиво под нивно водство, тие го губеа „здивот“ и лутаа или застрануваа во напорот на својот народ да му го втемелат својот **историски „придонес“**. Така, како своевидна одбрана за првите неуспеси, кај нив, се појавуваа видни знаци на потреба од прибегнување кон реваншизам, апсолутизам, непотизам, корупција и криминал, ретроградни процеси во етаблирањето на општеството и државата, спротивни на, и од нив ветувачките демократија, правда и правдина, слободен пазар, човекови права...

Историјата, па и дипломатската историја не исфрла дефинитивни модели, па ни македонската историја не можеше да се потпре на дадени историски формули за стабилно опстојување на државата Република Македонија. Притоа, 25-годишното искуство на самостојно присуство на Македонија на светската политичка карта, објективно е недоволен историски период за мудро, сеопфатно, ефективно и без ризици донесување на дневни одлуки со долгорочно значење, како за делотворен развој и ненарушена безбедност, така и за стабилен **углед и незагрозена меѓународна позиција** на државата. Но, сепак, тоа е доволно долг период за да се извлечат заклучоци за неопходност од перманентно прилагодување на политичкиот и економскиот систем и праксата на институциите кон потребите на граѓаните на Македонија и

⁵⁷⁶За одделни определби, активности и лугања во минатото на серија на македонски револуционери, терминот „збришани од историјата“ го употребил Стеван Габер во својот прилог „ВМРО и македонската државност“, поднесен на Научниот собир на МАНУ „Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание“ (Во едицијата од Собирот со ист наслов, Скопје 1994) стр. 206.

нивно адаптирање на динамичните промени во светот, **без компромиси** за воочените негативни појави во минатиот четврт век.

Оваа студија нека биде еден поттик за подигнување на свеста за потребата за изградба на одржлив и делотворен систем за зачувување, доизградба и унапредување на стекнатата позиција на меѓународниот субјект - Република Македонија.

On the stabile development of the country

History, and history of diplomacy as a specific scientific discipline in particular, has rarely recorded, studied and defined cases when a state has been founded or established as an independent, sovereign international subject through a process of political praxis and accord, without previously exposing its people to bloodshed.

In 1991, the Republic of Macedonia managed to break away from this rule and establish itself as an internationally recognized state actor owing both to a combination of internal and external circumstances and the psycho-cultural matrix of its citizens. Their collective memory was conditioned by the historic tragedy of generations passed, their subjugation and failure to freely pursue and attain their economic, cultural and developmental needs at times when neighboring nations were treading along the sovereignty path. Furthermore, contrary to its neighbors who attained independence and international status by bloodshed and considerable international material and military support, the Macedonian population, the Macedonian people could not resort to freedom fighting under their national banner in the 19th century. Up until World War II, forcefully mobilized, Macedonians shed their blood under the banners of their neighbors, who had already acquired internationally recognized statehood under the above-mentioned conditions and the generous support of the Great Powers.

During World War II, Macedonian partisans laid the foundations of the Macedonian State, sublimating their ancestors' centuries-old efforts for autonomous decision-making for present and future progress and security of

their people. Taking up arms, they had the courage and wisdom to seize the moment and side with the anti-fascists, enabling them to freely administer the human and material resources of their fatherland.

The establishment of neighboring nation-states in the Balkans was a mere reflection of the process of nation-building in great European nations. Most European nation-states established their entities on a given territory concurrent to fierce battles for subjugation of colonies, the acquisition of new national resources, further expansion of their economies and military and political predominance on a global scale. They tacitly accepted the struggle for independence of the Balkan kingdoms, usually restricting themselves to a pre-arranged division into **spheres of influence**. The process was often characterized by insidious diplomatic games and occasional tensions, especially, as far as Macedonia is concerned, on occasion of the Eastern crisis, as well as chances for “plunder” of territories formerly administered by the failing Ottoman Empire. Consequently, in the case of Macedonia – the Ottoman Empire’s centrally positioned dominion in the Balkan Peninsula – European powers mirrored and supported the territorial aspirations of already established neighboring states, while their intellectual and scientific circles only superficially, if at all, treated the ethno-cultural character of the Macedonian population. Their approach was heavily influenced by the decades-long struggle of neighboring propagandas in educational, ecclesiastical and military matters, launched in the second half of the 19th century.

The discrepancy between the positions espoused by the aspirants to the Macedonian territory and the fundamental interests of its population, pushed the most self-conscious and best educated Macedonians to be more outspoken and articulate better the need to be in control of their own destiny. They increasingly began referring to the local traditions of their ancestors, their people (means of expression, language, folklore, religion, customs ...). These public manifestations could not go unnoticed by established diplomacies of the time, and very soon the issue of Macedonia was “upgraded” and began to be assessed and studied along with the specific ethno-cultural characteristics of the population in Macedonia. European

diplomats and travelers, based on their knowledge and education, could not ignore the fact that developing in the given geopolitical circumstances, this population had to rely on its traditions while breeding a generation that emphasized its distinctiveness from the neighbors and opting for self-rule, as an expression of their commitment to ensuring autonomous development and security.

In addition, although rather slowly, it became clear that the interests of Macedonians could be separated from their neighbors' by stronger reference to the symbolism of their Macedonian toponymical characteristics. In this way, they embarked on the path of definitive stabilization of their identity as distinctive from that of established and internationally recognized ethnic groups, which had shaped their national identity under different denominations. Pressed by this particular socio-psychological condition and the permanent encroachment of foreign entities, Macedonians by late 19th and early 20th century began contemplating on the need for engaging in armed resistance and uprising. Inextricably linking this struggle with Macedonian territorial denomination, by the mid-20th century the conditions for moving from struggle for autonomy to decisive push for Macedonian statehood matured. Oftentimes characterized by a variety of amplitudes – unequal development within the Yugoslav federation in the past and troubles in enhancing the general consciousness for stabile democratic development in the present – the process could not eliminate the steady path of Macedonians towards statehood and the recognition of their country as subject of international law.

Although protracted political and security tensions and crises in the country oftentimes slowed down progress and created insecurity for the future, global conditions were favorable to the preservation of Macedonia's independent international position and hindered drastic degrading processes of its acquired position. At the global stage, economic and political structures diverged considerably: economic relations began globalizing, almost levelling out the interests of economic entities, while political systems were still based on the principle of state interests, inferring a structure uniting the interests of their dominant nation. This dichotomy was especially pronounced on the

European continent, so Macedonia experienced economic and political consequences first-hand. In the current era of rapid globalization, political demagoguery and nationalist platitudes can only harm the survival of small and insufficiently economically stable international entities.

This implies that Macedonia's position is volatile as tensions might erupt should there be any global turbulences or internal crises in the future. A powerful foreign economic or military factor might well use these circumstances and create tensions in Macedonia for its own purposes. This scenario is highly probable in an era of rapid technological advancement and the daily change of communication forms and methods. The existing 'pattern' of protection of state and national interests is not only transformed, but unorthodox forms of diplomatic practices start appearing. In implementing its public function, the Macedonian diplomacy is put to a double test – on the one hand it is confronted by this new setting of vibrant global challenge, while concurrently being pressured by its internal immature democratic political development.

The generational component in a country's turning moments, especially upon the establishment of state (in this case Macedonian) subjectivity is an intermediate, inevitable social phenomenon and substratum of its historical path to self-rule. Young people, the unavoidable agents of social change both globally and in Macedonia – partly because of their self-confidence and selfishness, or perhaps their inexperience – did not feel obliged to respect the achievements of their ancestors and treated them only formally. They were "hungry" for their own historical experience and self-promotion, oftentimes setting their objectives close to the precipice, insufficiently aware of the dangers for state and national survival of their country on the world stage. Today, in different historic and peaceful conditions and with the current knowledge on democracy and the state system, their sporadic and retrograde treatment of long-gone historic events and their attempts for different interpretation, are undermining the established state and legal basis of Republic of Macedonia as an international subject.

The appearance of those retrograde efforts have no other rational basis except that they are result of incomprehensible frustrations and the need for daily political exposure of their holders. Thus, in the 21st century, in the sovereign and independent state of Macedonia, ideas for redefining the traumatic experiences of the past and demands for dealing with their consequences still float on the surface. It must be underscored, however, that these demands are promoted by current culprits in an attempt to pin the concept of "trading off national interests" to former generations. There is practically no understanding that embarking on this path will almost certainly cause irreparable damage. The long-delayed, unproductive "assessment" of historical failures in the process of building a national consciousness and the pronounced envy and hatred towards the only successful struggle during the national liberation war, directly assist the nationalist outbursts in some neighboring circles and support their claims on the non-existence of a separate Macedonian nation. They don't realize it was an inevitable stage in the nation building process (as it happened with the neighbors), a natural formation of the identity of the people, their ethno-genesis and by extension, the establishment of the Republic of Macedonia. From this historical distance, it is quintessential to underscore that the state and legal development of Macedonia is undermined by the perpetual reference to current dilemmas and the existential pressures experienced by the most prominent Macedonian activists in the past, their undertakings in a specific historical period defined by peculiar socio-political and cultural (traditional) circumstances, and the exclusive referral to some at the expense of others. History is not a bipolar "yo-yo" defined only by heroes and victims, subjects of apotheosis or centuries-long oblivion conditioned by historical periods and circumstances.

In a period of global restructuring, the energy of these young Macedonian leaders did in fact lead to attempts for fundamental changes in society, but the phase of stabilization of the national fabric under their guidance that followed revealed all their shortcomings. They started losing their "breath" and started wandering or going astray in the effort to determine their people's historic "contribution". Thus, in an attempt to conceal their initial

failures, one could start noticing the first visible signs of their need to resort to revenge, authoritarianism, nepotism, corruption and crime, retrograde processes in the establishment of the Macedonian society and State, and contrary to everything they had originally promised – democracy, rule of law, justice, free market, human rights...

History, including the history of diplomacy never project definitive models. Macedonian history, thus, could not rely on any given historical formulas guaranteeing the stabile existence of the Republic of Macedonia. Twenty-five years of independent existence on the world political map is insufficient for making wise, comprehensive, effective and risks-free daily decisions; decisions with both long-term significance, effective development, untroubled security and stable reputation, as well as a non-endangered international standing of the country. But still, this period is long enough to draw conclusions on the necessity for permanent harmonization of the political and economic system, as well as the institutional practice to the need of citizens of Macedonia, so they can adapt themselves to the dynamic changes in the world, without compromising and reverting to the negative phenomena observed in the last quarter century.

This study was conceived as an incentive, hoping to raise awareness on the need for building a sustainable and effective system of preservation, advancement and improvement of the acquired position of the international subject - Republic of Macedonia.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

Изданија

1. Алаиновиќ, В. : „Обид за италијанско влијание на македонската студентска организација во Швајцарија во 1919 година“, „Историја“, Скопје, год. 9, бр. 1, 1973.
2. Андов, Стојан: „Драматичната 1991 година“, Матица, Скопје, 2015.
3. Андов, Стојан: „На мој начин“, Матица, Скопје, 2003.
4. Апостолски, Михајло: „Тито стратег на револуцијата“, НИО Студентски збор, Скопје, 1989.
5. Apostolski, Mihajlo: “Realizacija Titove strategijske koncepcije opstenoardnog ustanka u Makedoniji”, Vojno delo, br. 6/XXXIII, Beograd, 1981.
6. „Англиски пътеписи за Балканите“ (края на XVI - 30-те год. на XIX в.) / Мариа Н. Тодорова, съст. Наука и изкуство, София, 1987.
7. „Асимилаторската политика на турските завоеватели“, Зборник, София, 1964.
8. „АСНОМ“, Зборник на документи, Книга 1, док. Бр.35, Скопје, 1984.
9. Балеvски, Милчо: „Балканските политички прилики и дипломатските битки за манастирот Свет Наум“, Македонска книга, Скопје, 1984.
10. „Балканот и Русија – Општото и специфичното во историскиот и културниот развој“ (Збирка на трудови), ИНИ, Скопје, 2010.
11. Башић, М.- Илић Д.: „Бугарска под црном руком македонског комитета, Доживљаји бившег функционера ВМРО Димитрија Илића“, Време, Београд, 1933.
12. Barker, Elisabeth: “Britanska politika na Balkanu u II svijetskom ratu”, Globus, Zagreb, 1976.
13. „Борбата на македонскиот народ за самоопределување во Пиринска и Егејска Македонија“, Советот на манифестацијата „Гоцеви денови“, Делчево, 1986.
14. Браун, Кит: „Верни до смрт, довербата и теророт во револуционерна Македонија“, ФООМ, Скопје, 2014.
15. „Британските воени мисии во Македонија 1942-1945“, избор, превод и редакција на д-р Тодор Чепреганов, Државен архив на Македонија и Матица македонска, 2000.
16. Bridge, Roy & Bullen, Roger: “The Great Powers and the European States System 1814-1914”, Pearson Langman, London, 2005.
17. Велјановски, Новица: „Меѓународниот одглас на АСНОМ и македонската сувереност“, ENES, Реклам, Скопје, 2004.
18. Вилкен, Урлих: „Александар Македонски“, Мисла, Скопје, 1988.

19. World Development Statistics, Oxford University Press, Oxford, 1987.
20. Woodhouse, C. M.: "The Struggle for Greece, 1941-1949" C. Hurst & Co. Publishers, London, 2002.
21. World Development Statistics, Oxford University Press, London, 1987.
22. Габер, Виктор: „Колатерална штета - меѓународната заедница и кризата во Република Македонија во 2001“, Матица, Скопје, 2007.
23. Габер, Виктор: „Односот на Грција кон македонското национално малцинство по Првата светска војна“ (магистерски труд), Правен факултет, Скопје, 1985.
24. Габер, Виктор: „Премрежјата на македонскиот интелектуалец“, Матица македонска, Скопје, 2003.
25. Gaber, Viktor "Recognition and Denial – Greece and the Macedonians after Verailles", Sydney, 2008.
26. Галон, Силвано: „Историја на италијанскиот конзулат во Битола“, Здружение за македонско-италијанско пријателство од Битола, 2001.
27. Герсин, К.: „Македонија и турско путање“, Београд, Издање Савића и Комп., 1903.
28. Dedijer, Vladimir: "Dokumenti 1948", knjiga I, Rad, Beograd, 1979.
29. Дедијер, Владимир: „Париска конференција“, Култура, Београд, 1947.
30. Димевски, Славко: „Две писма на Петко Рачев Славејков за македонизмот“, Разгледи XIV, 5, Скопје, 1972.
31. Димевски, Славко: „Дипломатската активност на Задграничното претставништво на ВМРО“, Разгледи, ноември/декември 1971, Скопје.
32. Димевски, Славко: „За развојот на македонската национална мисла до создавањето на ТМОРО“, Култура, Скопје, 1980.
33. Димевски, Славко: „Црковна историја на македонскиот народ“, Македонска православна црква, Скопје, 1965.
34. Димитриевски, Марјан: „Германски документи за Македонија“, Том 1, Книга 1, Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2001.
35. Добринов, Дечо: „ВМРО (обединена)“, Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, Софија, 1993.
36. „Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава“, том први и втори, Универзитет „Кирил и Методиј“ Скопје, 1981.
37. „Документи за Македонија“, Книга прва 1-1948, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008.
38. „Документи испратени од Тодор Александров до СССР (декември 1923)“, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2016.
39. „Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ“, том I, книга. 1, Скопје, 1984.
40. Донеv, Јованчо: „Ставот на Русија кон македонското прашање при крајот на XIX и почетокот на XX век (1897-1903)“, Зборник Македонско-руски врски, ИНИ, Скопје, 1991.
41. "Doing Business 2010", World Bank Group, Washington, 2017.

42. Ђорђевић, Димитрије: "Projects for the Federation of South-east Europe in the 1860's and 1870's", Académie Serbe des Science et des Arts, Institut des Études Balcanique (Balcanica I), Београд, 1970.
43. ΕΛΛΗΝΟΣΕΡΒΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΙΑΙ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΑΘΗΝΑΙ, 1926.
44. „Зборник за Александар Христов“, Правен Факултет, Скопје, 1996.
45. „Зборник на документи АСНОМ 1944-1964“, ИНИ, Скопје, 1964.
46. Зографски, Данчо: „Крушевската република“, ЗО на НФ, Скопје, 1948.
47. „История внешней политики СССР“, Том первый 1917-1945, Издательство „Наука“, Москва, 1976.
48. „Историја на македонскиот народ“, Том I, II, III (група автори), ИНИ, НИП Нова Македонија, Скопје, 1969.
49. „ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟ ΕΛΛΙΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΣ“, Εκδοτική Αθηνων, 1980.
50. „Италијански дипломатски документи за Македонија 1918-1924“ редакција Иван Катарциев и Аленка Лапе, Државен архив на Македонија и Матица македонска, Скопје, 2001.
51. Jackowicz, Jerzy: "Bulgaria and the Wastern Powers 1941-1944", Sofia Press, Sofia, 1981.
52. Јованов, Митко: „Македонското прашање и политиката на Германија на Балканот од 1919 до 1933 година“, Службен весник на РМ, Скопје, 2009.
53. Јовановиќ, Ј.Н.: „Јужна Србија од краја XIX века до ослобођења“, Геца Кон, Београд, 1941.
54. KaptacheffG.: "La debate national bulgare devant la Hote-cour", ArtVoltaire, Paris, 1925.
55. Караиванов, Иван: „Борба грчке демократије против монархофашизма“, Борба, Белград, 1947.
56. Керим, Срѓан: „Младината и меѓународната политика“, Млад борец, Скопје, 1982.
57. Kinross(Lord): "The Ottoman Countries: Rise and Fall of the Turkish Empire", Morrow, Quill Peperbooks, New York, 1977.
58. Кирјазовски, Ристо: „Македонското национално прашање во грчкиот парламент“, Гласник на ИНИ, број 1, Скопје, 1973.
59. Киселиновски, Стојан: „КПГ и македонското прашање 1919-1935“, Мисла, Скопје, 1985.
60. Клејер, Натали: „Кон потеклото на албанскиот национализам“, ФООМ, Скопје, 2015.
61. Колишевски, Лазар: „Мајските и јунските дни во 1941 во Македонија“, „Скопје во ослободителната војна и револуција 1941-1945“, Архив на Скопје, Скопје, 1984.
62. Конески, Блаже: „Македонската литература и македонскиот литературен јазик“, Книгоиздателство Култура, Скопје, 1945.
63. Kofos, Evangelos: "Nacionalisam and Komunisam in Macedonia", Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1964.
64. Langer, William: "An Encyclopedia of the World History", Houghton Mifflin Co., Boston, 1968.

65. **Φοξόου, Δημήτρης:** „Μειονοτικά ζητήματα και εθνική συνείδηση στην Ελλάδα – Ατασθαλίες της ελληνικής ιστοριογραφίας“, Λεβιάθαν, Αθήνα 1991 και επανέκδοση 1992.
66. Литоксоу, Димитри: „Малцинските прашања и националната свест во Грција“, Аз-Буки, Скопје 1994.
67. Литоксоу, Димитриос: „Филипос Драгумис за преименувањето на македонскиот јазик“, Корестиа, Атина, 1996.
68. „Личности од Македонија“, МИ-АН, Скопје, 2002.
69. Љубен, Лапе: „Друштвено економске прилике у Македонији у доба Босанско-Херцеговачког устанка“, Симпозиум „100 година Босанско-Херцеговачког устанка“, Сараево, 1975.
70. „Македонија низ вековите“, Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2001.
71. „Македонската лига и Уставот за државно уредување на Македонија – 1880“, Група автори, Мисла, Скопје, 1985.
72. Малески, Денко: „Бебето во катран – Македонија во меѓународните односи 1991-1993“, Култура, Скопје, 2012.
73. „Меѓународните односи и Европската унија“, уредници Кристофер Хил и Мајкл Смит (превод од Oxford University Press, 2011), APC Ламина, Скопје, 2013.
74. Мелов, Аки: „Българомохаменаните – неразделна част от Българскиот народ“, Окръжен исторически музей, Благоевград, 1970.
75. „Мемоари до Големите европски сили и други акти на Македонската лига“, Мисла, Скопје, 1985.
76. „Мемоари на Димитар Влахов“, Нова Македонија, Скопје, 1970.
77. Миновски, Михајло: „Барање на Македонците во Швајцарија за признавање на правото на самоопределување на македонскиот народ на Мировната конференција 1919 година“, Погледи, Скопје, 8/1985.
78. Митевски, Манчо: „Систем 2014“, Софија, Богданци, 2015.
79. Митрев, Димитар: „БКП и Пиринска Македонија, Култура, Скопје 1960.
80. Mitrovic, Andrej: “Jugoslavija na Konferenciji mira 1919-1920”, Zavod za izdavanje udzbenika, Beograd, 1968.
81. Михајлов, Иван: „Спомени“, Том 4, 1973.
82. Мојсов, Лазар: „Бугарската работничка партија (комунисти) и македонското национално прашање, Земски одбор на Народниот фронт на Македонија, Скопје, 1948.
83. Мојсов, Лазар: „Мемоарски записи – средби, луѓе, настани“, Книга прва, „Советските и американските лидери во соработка и конфронтација“, Скопје, 2006.
84. Мојсов, Лазар: „Околу прашањето за македонското националното малцинство во Грција“, Биро за документација, ИНИ, Скопје, 1954.
85. Мошин, Владимир: „Новгородски листићи и Остромирово јеванђеље“, Археографски прилози, Београд, 1983.
86. Налτζа, X.: «Το μακεδονικον ζήτημα και η Σοβιετικη πολιτική», Εταιρεία μακεδονικων σπουδων, Θεσσαλονικη, 1946.
87. Научен собир „Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание“, МАНУ, Скопје, 1994.

88. Nešović, Slobodan: "Bledski sporazumi – Tito-Dimitrov (1947)", Globus, Zagreb, 1979.
89. Nešović, Slobodan: "Temelji nove Jugoslavije", Beograd, 1973.
90. „Одлуке Другог заседанја АВНОЈ-а“, Службени лист ДФЈ, бр. 1, Београд, 1945.
91. Ортајли, Илбер: „Последната Империја на Османлиите“, Алманах, Скопје, 2016.
92. Острогорски, Георгие: „Историја на Византија“, Наша книга, Скопје, 1992.
93. Palmer, Alan: "The Decline and Fall of the Ottoman Empire", Vames and Noble books, New York, 1992.
94. Пандевски, Манол: „Младотурската револуција и Македонија“, „Светлини на минатото“, Радио-телевизија Скопје, Скопје, 1968.
95. Пандевски, Манол: „Учителското движење во Македонија (1893-1912)“, Култура, Скопје, 1962.
96. Пери, Данкан: „Политиката на теророт“, Магор, Скопје 2001.
97. Пешић, Десанка: „Југословенски комунисти и национално питање 1919-1935“, Рад, Београд, 1983.
98. Поп Лазаров, Ристо: „Македонија и осободилачке борбе и ратови у другим југословенским земљама у периоду 1875-1878 године“ (Симпозиум „100 година Босанско-Херцеговачког устанка“, Сараево, 1975).
99. Поп Лазаров, Ристо: „Грчката политика спрема Македонија“, ИНИ, Скопје, 1973.
100. Попов, Теодосий: „Гласъ – за Македония на истината“, самиздат, Благоевград, 1987.
101. Поповски Владо: „Историско-политичко и правно значење на членот од Берлинскиот договор“, Зборник за Александар Христов, Правен Факултет, Скопје, 1996.
102. Попоски, Душан: „Македонско питање у британско-југословенским односима крајем Другог светског рата и у непосредном послератном периоду“, Beograd, 1967.
103. Поповски, Јован: „Моето новинарство“, Копи Центар-ТОНИ, Скопје, 2007.
104. Поповски, Тошо: „Македонското национално малцинство во Бугарија, Грција и Албанија“, Македонска книга, Скопје, 1981.
105. „Посебна издања САНУ“, књ. CDXVI, Одељење друштвених наука, књ. 61, Београд, 1967.
106. „Првата народна влада на Македонија“, Републички комитет за информации, Скопје, 1985.
107. Radonjić, Radovan: "Međaši I razmeđa", SUBNOR Crne Gore, Podgorica, 2013.
108. Rainer, Richard F.: "Raport of Abbeville", Central Intelligence Agency, declassified by 006627, date 12 december 2015.
109. Рафаилидис, Василис: „Историја (трагикомична) на грчката дежава“ Издание на Дваесет и првиот, Атина, 1993 (Ραφαήλιδης, Βασίλης: „Ιστορία (κωμικοτραγική) του Νεοελληνικούκράτους“, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθίνα, 1993).

110. Рафаилидис, Василис: „Народите на Балканот“, Издание на Дваесет и првиот, Атина, 1994 (Βασίλης Ραφαηλίδης: „Οι Λαοί των Βαλκανίων“, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 1994).
111. Рафаилидис, Василис: „Народите на Европа“, Издание на Дваесет и првиот, Атина, 1996 (Βασίλης Ραφαηλίδης: („Λαοί της Ευρώπης“, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 1996).
112. “Rapports et engents de la Commission sur les violations du droit Gene commises en Macedoine orientale par le Bulgares”, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919.
113. Ристовски, Блаже: „Рускиот историчар Николај Державин и Македонија“ во „Балканот и Русија – Општото и специфичното во историскиот и културниот равиток“ (Зборник на трудови), ИНИ, Скопје, 2010.
114. Room, James: “The Ghost on the Throne”, Alfred A. Knopf, New York, 2011.
115. „Светлини на минатото“ I и II, на Радио-телевизија Скопје, Скопје, 1968.
116. „Свечениот собир посветен на 100-годишнината од смртта на Партенија Зографски“, МАНУ, Скопје, 1977.
117. Сидоровска-Чуповска, Силвана: „Кратка анализа на руската дипломатска документација за Македонија и македонското прашање (1878-1903)“ во „Балканот и Русија – општото и специфичното во историскиот и културниот рзвиток“ (Зборник на трудови), ИНИ, Скопје, 2010.
118. Сиялянов, Христо: „Освободителните борби на Македонија“, II фототипно изд. "Наука и Изкуство", София, 1983.
119. Симпозиум „Македонија во Источната криза 1875-1881“, МАНУ, Скопје, 1978.
120. Симпозиум „100 година Босанско-Херцеговачког устанка“, Сарајево, 1975.
121. „Скопје во ослободителната војна и револуција 1941-1945“, Збирка на текстови, Архив на Скопје, Скопје, 1984.
122. Становевски, Цветан: „Дипломатија во истории, историја на дипломатијата – Македонија во советската историографија 1917-1982“, Македонска книга, Скопје, 1986.
123. Стојанов, Киро: „Историско-правен развој на Католичката црква од византиско-словенски обред во Македонија“, Рим, 1995.
124. „Танец – 50 години амблем на македонската култура и уметност“, НИП Нова Македонија, Скопје, 1999.
125. Ташковски, Драган: „Самоиловото царство“, Култура, Скопје 1961.
126. Тодорова, Марија: „Замислувајќи го Балканот“, Магор, Скопје, 2001.
127. Тодоровски, Глигор: „Рилскиот конгрес од 1905 година и Мирцштегската реформска програма“, во „Борбата на македонскиот народ за самоопределување во Пиринска и Егејска Македонија“, Совет на „Гоцеви денови“, Делчево, 1986.
128. Тодоровски, Глигор и Домазетовски, Петко: „Српски извори за историја на македонскиот народ (1892-1899)“, книга петта, Друштво за наука, култура и уметност „Браќа Миладиновци“ – Струга, 1999.

129. Тодоровски, Зоран: „ВМРО 1924-1934“, ИП РОБЗ, Скопје, 1997.
130. “Trattati e Accordi per l’ Orientale Mediterraneo”, Politica, Roma, 1923.
131. “Trattati e Convenzioni“, v. XXIV, Roma, 1953.
132. Troebst, Stefan: „Фашистичка Италија и ВМРО (1922-1925)“, Научен собир на МАНУ „Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание“, Скопје, 1994.
133. Тупурковски, Васил: „Историја на Македонија – од смртта на Александар Македонски до македонско-римските војни“, Титан, Скопје, 1994.
134. Устав на СФРЈ, Устав на СРМ, Службен весник на СРМ, Скопје, 1989.
135. Хаджидимов, Димо: „Македонскиџт въпрос“, Н. Г. Шейтанов, Дупница, 1901.
136. Hagen, Walter (псевдоним на Wilhelm Höttl): “Die geheime Front“, Nibelungen Verlag, Linz/Vienna, 1950.
137. Хилми, Туџарзаде Ибрахим: „Зошто ја изгубивме балканската војна“, Алманах, Скопје, 2016.
138. Христов, Александар: „Задграничното претставништво на ВМРО“, Годишник на Правниот факултет во Скопје, Скопје, 1972.
139. Христов, Александар: „Прилози за историјата на македонската политичка мисла (1878-1919)“, НИО Студентски збор, Скопје, 1982.
140. Hristov, Hristo: “A History of Bulgaria”, Sofia Press, Sofia, 1985.
141. Чакарјаневски, Ѓорѓи: „Советските воени мисии на југословенскиот простор и Македонија во текот на Втората светска војна“, во „Балканот и Русија – Општото и специфичното во историскиот и културниот равиток“ (Зборник на трудови), ИНИ, Скопје, 2010
142. Чепреганов, Тодор и Пановска, Лилјана: „Велика Британија и Македонија“, Државен архив на Македонија, Скопје, 2006.
143. Чепреганов, Тодор и Пановска, Лилјана: „Граѓанската војна во Грција и британската дипломатска кореспонденција“, ИНИ, Скопје, 2011.
144. Џамбазовски, Климе: „Македонски аутономистички покрет у Србији“, Југословенски народи пре Првог светског рата“, Посебна издања САНУ, књ. CDXVI. Одељење друштвених наука, књ. 61, Београд, 1967.
145. Schevill, Ferdinand: “A History of Balkans”, Dorset Press, New York, 1991.

Весници и периодика

- „Аууџ“, весник, Атина,
- „Ауора“, весник, Атина,
- „Борба“, весник, Белград,
- „Вечер“, весник, Скопје,
- „Врабунџ“, весник, Атина,
- „Време“, весник, Белград,
- „Време“, весник, Скопје,
- „Гласник“ на ИНИ, списание, Скопје,
- „Глобус“, неделник, Скопје,

„Глобус“, неделник, Загреб,
„Годишник“ на Правникот факултет, Скопје,
„Дело“, ревија, Скопје,
„Демократија“, весник, Софија,
„Дипломатски летопис“, списание, Скопје,
„Дневник“, весник, Скопје,
„Ελευθεροτυπία“, весник, Атина,
„Ελληνικόςβωρας“, весник, Солун,
„Εστis“, весник, Атина,
„Зора“, списание, Аридеа,
„Историја“, списание, Скопје,
„Κατμερινη“, весник, Атина,
„Koha ditore“, весник, Приштина,
„Корестиа“, списание, Атина,
„Македонија“, ревија, Скопје,
„Македонија денес“, весник, Скопје,
„Нова Македонија“, весник, Скопје,
„New York Times“, весник, Њујорк,
„Погледи“, списание, Скопје,
„Политика“, весник, Белград
„Публика“, подлисток на весникот „Дневник“, Скопје,
„Пулс“, неделник, Скопје,
„Разгледи“, списание, Скопје,
„Ριζοσπαστης“, весник, Атина,
„Слободен печат“, весник, Скопје,
„Службен весник на РМ“, Скопје,
„Утрински весник“, весник, Скопје,
„Фокус“, неделник, Скопје,
„Frankfurter allgemeine zeitung“, весник, Франкфурт,

Сајтови:

<http://derstandard.at>
<http://ekathimerini.com>
<http://europa.eu>
<http://factor.org.mk>
<http://greece.greekreporter.com>
<http://infomax.mk>
<http://koha.net>
<http://lawin.org>
<http://macedoniaonline>
<http://neweurope.eu>
<http://novatv.mk>
<http://plusinfo.mk>
<http://wyborcza.pl>
<http://www.dw.com>
<http://www.euractiv.com>
<http://www.faz.net>
<http://www.heritage.org>
<http://www.huffingtonpost.com>

<http://www.mid.ru>
<http://www.kathimerini.gr>
<http://www.MKD.mk>
<http://www.libertas.mk>
<http://www.novimagazin.rs>
<http://www.nytimes.com>
<http://www.osce.org/odihr>
<http://www.osce.org>
<http://www.pescanik.net>
<http://www.presidency.gr>
<http://www.promacedonia.org>
<http://www.serbianna.com>
<http://www.stat.gov.mk>
<http://www.theamericanconservative.com>
<http://www.theguardian.com>
<http://www.transconflict.com>
<http://www.utrinski.mk>
<http://www.vreme.com>
<https://wikileaks.org>
<https://www.youtube.com>

Агенции:

БИРН, Сараево
Макфакс, Скопје
МИА, Скопје
FOCUS, Софија

Виктор Габер – ОД ОБЈЕКТ ДО СУБЈЕКТ

П Р И Л О З И

1. Членот XXIII од Берлинскиот конгрес од 1878 година

„Високата порта се обврзува на островот Крит грижливо да го применува Органскиот статут од 1868 година, внесувајќи промени што би биле оценети како оправдани. **Аналогни статuti приспособени кон месните потреби**, освен што се однесува до ослободувањето од даноци што му е одобрено на Крит, **ќе бидат еднакво воведени во другите делови на Европска Турција**, за што во овој Договор, не е предвидено посебно уредување. Високата порта ќе задолжи специјални комисији, во кои месниот елемент ќе биде широко застапен, за да ги разработат деталите на новите статuti за секоја провинција. Проектите за организација што ќе произлезат од работата на комисиите ќе се дадат на разгледување на Високата Порта, која, пред да ги донесе актите, ќе го побара мислењето на Европската комисија формирана за Источна Румелија“.

2. Мирцштегските реформи од 23 ноември 1903⁵⁷⁷

1. Специјални цивилни агенти од Австро-Унгарија и од Русија ќе бидат поставени во Канцеларијата на Генералниот инспектор, Хилми паша, за период од две години, за да го придружуваат и да му сигнализираат за барањата на христијанското население, да известуваат за злоупотребите на властите, да испраќаат свои предлози кон амбасадорите во Константинопол и да известуваат за настаните во земјата. Нив треба да им се обезбедат секретари и драгомани (преведувачи). Задачата на агентите е да го надгледуваат спроведувањето на реформите и да ги утврдат потребите на населението;

2. Турската жандармерија и полиција треба да се реорганизира. Странски генерал треба да ја преземе контролата на реорганизацијата на жандармеријата во трите вилаети. Тој ќе биде во служба на турската влада и може да си земе заменици како негов персонал, од воените сили на Големите сили, кои ќе дејствуваат како инструктори, промотори и надгледувачи. Тие ќе ги надгледуваат активностите на турските трупи кон населението. Тие, исто така, можат да побарат дополнителни офицери и подофицети од странски земји. Забележан е неуспехот на шведските офицери, заради недостаток на познавање на

⁵⁷⁷ Од Carl Savich “Murztstag Reforms Plan” (<http://www.serbianna.com/columns/savich/096.shtml>).

локалните услови и нивната неспособност да зборуваат на било кој од локалните јазици.

3. Веднаш по обновувањето на стабилноста, турската влада треба да ја прилагоди административната поделба на земјата за да биде одразен регуларниот и природен состав на различните националности. Турската политика на поделба на вилаетите беше усмерена на доминација на муслиманите и да ја постави една национална, религиска или етничка група против друга група. Тоа беше политика *Divide et Impera*. *Divide and Rule*. Дополнително, во Османската империја постоеше поделба на религиозна основа. Постојеа Муслимани, кои владееше и Христијани, кои беа слуги.
4. Административните и правосудните институции треба да бидат реорганизирани со вклучување на локалните христијани. Локалната автономија треба да биде поттикнувана.
5. Мешовитите комисиии формирани со еднаков број на христијански и на муслимански делегати треба да бидат создадени во главните градови на вилаетите за да ги разгледаат и испитаат политичките и другите злосторства сторени за време на востанието. Конзуларните претставници на Австро-Унгарија и на Русија треба да учествуваат во овие комисиии.
6. Турската влада треба да обезбеди специјални фондови за враќање во родните места на бегалците кои побегнаа во Бугарија или во други места. Треба да им се помогне на христијаните кои го загубиле нивниот имот, заштеди и домови. Куќите, црквите и училиштата кои беа разурнати отстрана на турските сили за време на востанието треба да бидат обновени. Комисиите, со учество на истакнати христијани од заедниците, ќе одлучуваат како ќе бидат распределувани парите. Искористувањето на фондовите ќе биде надгледувано од страна на австро-унгарските и руските конзули.
7. Во христијанските села, кои беа запалени од страна на турските сили и на Башибозлукиот жителите треба да се вратат во своите домови и да бидат ослободени од плаќање на даноци за време од една година.
8. Турската влада треба повторно да ги спроведе февруарските реформи од Планот Виена и овие последователни неопходни реформи, и
9. Турската влада треба да ги распушти илавите и редиците од I класа - резервните трупи на турската армија. Формирањето на чети на Башибозлукот, нерегуларни сили треба апсолутно да биде спречено. Најголемиот број на „екцеси и свирепости“ од страна на востаниците беа припишани дека се сторени од страна на илавите и на Башибозлукот.

3. Предлог на италијанскиот делегат Кастолди за автономија на Македонија, поднесен на 33 седница Анекс (А) од 15 јули 1919 година.

Член

Југо-славија се согласува територијата на Македонија во рамките утврдени од страна на Големите сојузнички и здружени сили да ја организира како автономна единица во рамките на Југо-словенската држава, на која ќе и обезбеди најголем можен степен на самоуправа компатибилен со единството на Југо-словенската држава.

Член

Територијата на Македонија ќе има автономно собрание. Ова собрание ќе врши законодавни овластувања за прашања на јазикот, образованието и верата и за прашањата на локалната самоуправа и за сите други прашања што ќе му бидат доверени со законите на Југо-словенската држава. Југо-словенската влада ќе именува гувернер на наведената територија на Македонија кој ќе биде одговорен пред Собранието.

Член

Југо-славија се согласува дека службените лица (функционерите) на територијата на Македонија во најголема можна мера ќе бидат избрани од жителите на таа територија.

Член

Југо-славија на територијата на Македонија и гарантира рамноправна застапеност во законодавното собрание на Југо-словенската држава во кое оваа територија ќе испраќа свои претставници избрани во согласност со Уставот на Југо-словенската држава. Меѓутоа, наведените претставници нема да имаат право да гласаат во Скупштината за кое било законодавно прашање од ист вид како оној што е даден во надлежност на Собранието на Македонија.“(цитирано според „Документи за Македонија“, Книга прва 1-1948, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008, стр. 244).

4. Предлог на италијанската делегација (за Македонија), поднесен на 41-та седница и заведен како Анекс (Б)

Член 1:

Кралството на Србите, Хрватите и Словенците се согласува на областите на Македонија (во границите утврдени од страна на главните сојузнички и здружени сили) да им даде автономија по прашањата за јазикот, образованието и верата, како и во прашањата за локалната самоуправа.

Член 2:

Централниот административен совет чие седиште ќе биде во Монастир (Битола) и Административниот совет за секој округ ќе бидат овластени да ги регулираат сите прашања, како и сите други за кои ќе добијат овластување со законите на српско-хрватско-словенечката држава.

Бројот на членовите што треба да бидат избрани во административните совети ќе биде најмалку тројно поголем од бројот на de jure членовите.

Религиозните шефови на секоја вероисповед de jure ќе бидат членови на административните совети. Другите членови ќе бидат избрани согласно законите на српско-хрватско-словенечката држава.

Член 3:

Административната поделба на македонската територија во најголема можна мера ќе биде извршена со групирање на населението од иста националност и религија.

Член 4:

Кралството на Србите, Хрватите и Словенците се согласува дека функционерите на окрузите во Македонија ќе бидат избрани помеѓу жителите на тие окрузи.

Член 5:

Гувернерот на секој округ ќе биде назначен од страна на српско-хрватско-словенечката влада, имајќи ја предвид, по нејзин избор и утврдување бројната состојба на населението во поглед на националноста и верата.

Член 6:

Во рок од три месеци од потпишувањето на Мировниот договор ќе биде изготвен органски пропис со кој ќе се утврдат овластувањата и правата на гувернерите, како и административниот, судскиот и финансискиот режим на окрузите во Македонија, земајќи ги како почетна основа претходните прописи по тоа прашање. Ќе бидат вметнати и одредби за правото на Централниот совет да предлага измени на овие прописи, за време на неговата прва сесија. Конечниот текст, кога еднаш веќе ќе биде утврден, може да се менува само по иницијатива на Скупштината. (цитирано според „Документи за Македонија“, Книга прва 1-1948, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје 2008, стр. 311).

5. Одлуката на Второто заседание на АВНОЈ за изградба на Југославија на федеративен принцип од 29 ноември 1943

Одлука бр. 3

Врз основа на правото на секој народ на обединување, вклучувајќи го правото и на отцепување или на обединување со други народи и во согласност со вистинската волја на сите народи на Југославија, осведочени во текот на тригодишната заедничка Народноослободителна борба која го искова неразделното братство на народите на Југославија, Антифашистичкото собрание за народно ослободување на Југославија, ја донесе следната

О д л у к а

1. Народите на Југославија никогаш и го признавале и не го признаваат расцепувањето на Југославија од страна на фашистичките империјалисти и во заедничката вооружена борба покажаа цврста волја и понатаму да останат обединети во Југославија.
 2. За да се оствари принципот на сувереност на народите на Југославија, Југославија да претставува вистинска татковина на сите нејзини народи и никогаш повеќе да не биде во доменот на било која хегемонистичка клика, Југославија се изградува и ќе се изградува на федеративен принцип, кој ќе обезбеди полна рамноправност на Србите, Хрватите Словенците, **Македонците**⁵⁷⁸ и Црногорците, односно народите на Србија, Хрватска, Словенија, **Македонија**, Црна Гора и Босна и Херцеговина.
 3. Во согласност со таквата федеративна изградба на Југославија, која се темели на најпотполните демократски права, факт е дека веќе сега, во текот на народно-ослободителната борба, основни органи на народната власт кај одделните народи на Југославија, претставуваат народно-ослободителните одбори и антифашистичките собранијата на народното ослободување на земјите (Главен народно-ослободителен одбор на Србија, Земско антифашистичко собрание на народното ослободување на Хрватска, Словенечкиот народно-ослободителен одбор, Земското антифашистичко народно ослободително собрание на Босна и Херцеговина, Земското антифашистичко народно ослободително собрание на Црна Гора и Бока, Земското антифашистичко собрание на народното ослободување на Санџак и **иницијативните органи за Земското антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија**) и дека Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Југославија е врховно, законодавно, извршно и претставничко тело на народите на Југославија и врховен претставник на народите и државата Југославија како целина.
 4. На националните малцинства во Југославија ќе им бидат обезбедени сите национални права.
 5. Оваа одлука веднаш стапува во сила.
- 6. Решение на АСНОМ како врховен законодавен и извршен орган – највисок орган на државната власт во Македонија – 2 август 1944**

РЕШЕНИЕ

на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија како врховно, законодателно и исполнително народно претставително

⁵⁷⁸ Подвлеченото во оваа Одлука е од В.Г.

тело и највисок орган на државната власт на демократска Македонија
(АСНОМ)⁵⁷⁹

Чл. 1

Основајќи се на суверената воља и правото на самоопределение на народот на Македонија, чии верни толкуватели се представителите во ова Собрание, а во согласие со решенијата на II заседание на АВНОЈ (Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија) во град Јајце – 29 ноември 1943 год(ина) – Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) се конституира во врховно законодателно и исполнително представително тело на Македонија и (на) македонската држава, како равноправна федерална единица во демократска федеративна Југославија.

Чл. 2

АСНОМ (ја) врши законодателната и исполнителната функција на македонската федерална држава, до колку таа функција не ја префрлил на својот Президиум и на Народното правителство на македонската држава.

Чл. 3

АСНОМ го образуваат народните претставители, без разлика на народност, вероисповедение, пол, раса и политическо-партијска припадност, кои се дали доказателство оти ја прихваќат борбата за самостојателност и слобода на народот на Македонија и народно-ослободителната борба на сите останали народи на Југославија, а покрај тоа се непомирливи непријатели на окупаторот и неговите помагачи.

Чл. 4

Законодателната власт АСНОМ ја врши на своите пленарни седанија, а во времето меѓу седанијата таја власт ја врши преку Президијумот.
Исполнителната власт АСНОМ ја врши преку својот Президиум и преку Народното Правителство на македонската држава.

Чл. 5

АСНОМ и Народното Правителство на македонската држава се врховни органи на народната власт во македонската држава како федерална единица на федеративна Југославија.

⁵⁷⁹Преземено од оригиналот во ИНИ, инб. Бр. 2842 (цитирано во „Зборник на документи АСНОМ 1944-1964“, ИНИ, Скопје, 1964, стр. 235).

Имајќи (го) пак предвид сегашното развитие на народно-ослободителната борба и степенот на изградуењето на власта на обштата држава, а како уште ги нема сите условија за образуването на Народното правителство на македонската држава, функцијата на Народното правителство ќе ја врши времено ПРЕЗИДИУМОТ на АСНОМ.

Чл. 6

АСНОМ си избира свој Президиум кој е составен од председател, два подпредседателя, два секретара и најмалку други 16 (шеснаесет) члена.

Чл. 7

За својата работа Президиумот одговараа пред АСНОМ.

Чл. 8

Сите законодателни решениа на АСНОМ и неговиот Президиум се објавуваат со подписите на председателот и секретарот на АСНОМ, односно (на) неговиот Президиум.

Чл. 9

На територијата на Македонија важат законите на федеративната македонска држава и законите на федеративна и демократска Југославија.

Чл. 10

До формирањето на Народното правителство на македонската држава при Президиумот на АСНОМ се образува нужен број на оддели на разните гранки на државното управление. Секој оддел се управљава од начелник на одделот. Начелникот на одделот ги води работите на одделот, под раководство и контрола на член от Президиумот, на кого и одговара.

Чл. 11

Народното правителство на македонската држава, односно до неговото образование Президиумот на АСНОМ, има функција на народно правителство, основајќи се на решенијата на АСНОМ, а во согласие со решенијата на АВНОЈ, како и заповедите и решенијата на Националниот комитет на ослободуењето на Југославија, донесуе заповеди и решениа и (го) контролира нимното спроведуене во македонската држава.

Чл. 12

Народното правителство на македонската држава, односно до неговото образување Президиумот на АСНОМ, има право да (ги) отфрли заклучениата и заповедите на сите народно-ослободителни одбори, ако не се во склад со законите на македонската држава.

Чл. 13

Работите на секое заседание на Собранието ги води Работно председателство, избрано само за тоа заседание. Ова председателство е сооставено од председател, подпредседател, два секретара и најмалку 5 члена.

За секое заседание се избира и верификациона комисија составена од 5 члена

Новото заседание го отвора Председателот на претходното заседание, предлагајќи избор на ново работно председателство.

Чл. 14

Ова решение влегува веднага во сила.

Во манастирот „Св. Отец Прохор Пчински“, на ИЛИНДЕН, 2 август 1944 год(ина).

За Антифашиското собрание на народното осободуене на Македонија.

Секретар
Љупчо Д. Арсов,
Љ. Арсов, с.р.

Председател
Методи Андонов-Ченто,
М. А. Ченто, с.р.

7. Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава од 19 декември 1991

Собранието на Република Македонија, врз основа на член 68 од Уставот на Република Македонија, расправајќи по Декларацијата за Југославија и Декларацијата по насоките за признавање на нови држави во Источна Европа и во Советскиот Сојуз, донесени од Советот на министрите на Европската заедница на 17 декември 1991 година во Брисел, а тргнувајќи од принципите на Повелбата на ООН, Завршниот акт на КЕБС во Хелсинки и Париската повелба, на седницата одржана на 19 декември 1991 година, донесе

1. Република Македонија како суверена и независна држава бара да биде меѓународно призната.
2. Република Македонија ги признава критериумите и ги исполнува условите донесена од Советот на министрите на Европската заедница на 17 декември 1991 година во Брисел.
3. Република Македонија го прифаќа Нацртот на документот на Конференцијата за Југославија во Хаг. Таа го поддржува продолжувањето на Конференцијата за Југославија во Хаг, и ќе учествува, како и досега, на конструктивен начин во нејзината работа, со цел да се постигне дефинитивно решение за југословенската криза на мирен и демократски начин. Истовремено, Република Македонија ги подржува досегашните напори на Европската заедница на тој план и ја изразува својата готовност и натаму да учествува во нив.
4. Република Македонија ги поздравува и во целост ги поддржува напорите на ООН и на генералниот секретар и на Советот за безбедност за мирен расплет на југословенската криза, вклучувајќи го и упатувањето на мировни сили на ОН. Собранието на Република Македонија го повикува претседателот на Републиката да ја задолжи Владата, во согласност со нивните уставни овластувања, да ги преземат сите мерки и активности што произлегуваат од оваа декларација.
5. Оваа декларација да се објави во „Службен весник на Република Македонија“

СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Број 08-5099
19 декември 1991 година

ПРЕТСЕДАТЕЛ НА СОБРАНИЕТО
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Стојан Андов

8. Мислење на 6 на Комисијата на Европската унија од 11 јануари 1992

„Конференција за Југославија - Арбитражна комисија
Мислење бр. 6

За признавање на Социјалистичка⁵⁸⁰ Република Македонија од страна на Европската заедница и нејзините земји-членки

⁵⁸⁰ Арбитражната комисија на ЕЗ е формирана во рамките на Конференцијата за Југославија, во чии документи поранешните републики на СФРЈ се наведуваат со нивните деноминации пред кризата за чие надминување е формирана и оваа Конференција. Така и терминот „Социјалистичка“ фигурира во овој документ

Во писмото датирано на 20-ти ноември 1991 година упатено до претседателот на Советот на Европската заедница, министерот за надворешни работи на Република Македонија, побара од земјите-членки на Заедницата да ја признаат Републиката.

Арбитражната комисија пристапи кон оценка на ова барање во согласност со Декларацијата за Југославија и насоките за признавање на нови држави од Источна Европа и од Советскиот Сојуз, утврдени од страна на Советот на 16 декември 1991 година и Правилата за процедура, прифатени од Арбитражната комисија на 22 декември.

Со цел да дојде до одлука, Комисијата ги зема во предвид следните материјали поднесени од страна на Социјалистичка Република Македонија:

1. Декларацијата од 19 декември 1991 година на Собранието на Република Македонија, приложена кон гореспоменатото писмо на министерот за надворешни работи;
2. Писмото од 20 декември 1991 година на министерот за надворешни работи на Република Македонија;
3. Одговори на Прашалникот на Комисијата испратен до соодветните републики на 24 декември 1991 година;
4. Извештај за резултатите од Референдумот одржан на 8 септември 1991 година;
5. Декларација од 17 ноември 1991 година на Собранието на Република Македонија;
6. Устав на Република Македонија од 17 ноември 1991 година и Амандманите усвоени на 6 јануари 1992 година;
7. Писмо од 11 јануари 1992 година испратено ово фотокопија од страна на министерот за надворешни работи до претседателот на Арбитражната комисија во одговор на барањето на Комисијата од 10 јануари 1992 година.

Извршувајќи увид во информациите кои и беа доставени и ислушувајќи го известувачот, Арбитражната комисија го издава следното мислење:

1. Во својот одговор на Прашалникот на Комисијата, министерот за надворешни работи во името на Република Македонија го изјави следното:
 - (а) Одговарајќи на прашањето кои мерки Македонија веќе ги презела за да ги оствари принципите на Повелбата на Обединетите нации, на Завршниот акт од Хелсинки и Повелбата од Париз; „Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија наведува дека Република Македонија својата меѓународна позиција и нејзините односи со другите држави и меѓународни органи

(отстранет од името на државата РМ на 7.6.1991), но не и при цитирањето на документите примени во Комисијата од страна на субјекти од РМ..

ќе ги заснова врз општоприфатените принципи на меѓународното право (чл. 3). Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија утврдува дека Република Македонија како рамноправен правен наследник на СФРЈ заедно со другите републики, ги презема сите права и обврски произлезени од постоењето на СФРЈ (чл. 4).“

(б) Во одговор на прашањето кои мерки Македонија веќе ги презела, или има намера да ги преземе, за да ги гарантира правата на етничките и националните групи и на малцинствата на својата територија; „Уставот на Република Македонија предвидува создавање на Совет за меѓунационални односи, кој ќе ги разгледува прашањата за меѓунационалните односи во Републиката. Советот составен на паритетна основа од сите националности, покрај претседателот на Собранието е составен од по два члена од редовите на Македонците, Албанците, Турците, Власите и Ромите, како и од два члена од редовите на другите националности во Македонија. Собранието е задолжено да ги земе предвид оценките и предлозите на Советот и да донесува одлуки во врска со нив (чл. 78).“

(ц) Во одговор на прашањето што презела Македонија за да не ги измени своите граници со насилни средства: „Да, Република Македонија ја почитува неповредливоста на територијалните граници кои можат да бидат изменети само со мирољубиви средства и со заедничка согласност. Собранието на Република Македонија во Декларацијата од 17 септември 1991 година наведува дека Република Македонија доследно ќе го почитува принципот на неповредливоста на границите како гаранција за мирот и за безбедноста во регионот и пошироко, потврдувајќи ја својата политика на неистакнување и немање територијални претензии спрема која било соседна земја (чл.4).“

(д) Во одговор на прашањето дали Македонија е подготвена да ги прифати сите обврски во врска со разоружувањето и нераспоредување на нуклеарното оружје: „Република Македонија ги прифаќа сите релевантни обврски кои се однесуваат на разоружувањето и на распоредувањето на нуклеарното оружје, како оние што се однесуваат на безбедноста и на територијалната стабилност.“

(е) Во одговор на прашањето дали Македонија е подготвена да склучи договор за сите прашања за државната сукцесија на Југославија и регионалните спорови или ако е потребно со приоѓање кон арбитража: „Да, Република Македонија ги прифаќа обврските и ќе настојува да ги решава сите прашања поврзани со сукцесијата на државите и на регионалните спорови, а во случај такви да не бидат најдени, и преку арбитража.“

(ф) Во одговор на прашањето кои мерки веќе ги презела Македонија или има намера да ги преземе за таа цел: „Уставниот акт за спроведување на Уставот на Република Македонија ги утврдува прашањата за сукцесија на државите со кои Република Македонија како рамноправен наследник со другите републики на СФРЈ ќе ги регулира како права и обврски на СФРЈ врз основа на договор со

другите републики за правното наследство на СФРЈ и за нивните меѓусебни односи (чл. 4).“

(г) Во одговор на прашањето во која форма Македонија ја прифатила Предлог-конвенцијата од 4 ноември 1991 година подготвена од Конференцијата за Југославија: „Собранието на Република Македонија по предлог на Владата на Република Македонија на 19 декември 1991 година усвои Декларација прифаќајќи ја Предлог-конвенцијата на Конференцијата за Југославија (чл. 3).“

(х) Во одговор на прашањето дали прифаќањето особено се однесува на делот 2 од Предлог-конвенцијата: „Да, Република Македонија ги прифаќа одредбите од делот 2 на Предлог-конвенцијата посветени на правата на човекот и правата на националните или етничките групи“.

2. Врз основа на барањето на Арбитражната комисија од 10 јануари 1992 година, министерот за надворешни работи на Република Македонија во своето писмо од 11 јануари, изјави дека Република Македонија ќе се воздржи од каква било непријателска пропаганда спрема соседната земја која е членка на Европската Заедница.

3. Арбитражната комисија, исто така, има предвид дека на 17 ноември 1991 година Собранието на Република Македонија усвои Устав вградувајќи демократски институции и гаранции за правата на човекот кои се применуваат во Европа. Посебно за заштита на малцинствата, Уставот содржи неколку специјални одредби, чии главни карактеристики, секако, треба да се споменат:

(а) Основните одредби се содржани во членот 48 (1), кој утврдува дека членовите на неколку националности имаат право за слободно искажување, одржување и развој на својот национален идентитет; истото се однесува и за националните „својства“.

(б) Во членот 48 (2) Републиката гарантира дека националниот, културниот, јазичниот и религиозниот идентитет на неколкуте националности ќе биде заштитен.

(ц) Членот 48 (3) на неколкуте националности им го дава правото да формираат културни, уметнички и образовни институции и други здруженија, кои ќе им овозможат да го изразуваат, да го одржуваат и да го развиваат својот национален идентитет.

(д) Во согласност со членот 48 (4) тие, исто така, имаат право да се образуюваат на својот јазик во основното и средно образование. Овие одредби треба да бидат реализирани со Статут. Во училиштата во кои наставата се изведува на јазик на една од другите националности, македонскиот јазик, исто така, треба да се изучува.

(е) Во врска со тоа значаен е членот 45 бидејќи определува дека секој граѓанин може да основа приватно училиште, на секое образовно ниво, освен во основното образование. Членот 19 (4) определува дека и религиозните заедници се овластени да формираат училишта. Меѓутоа, во овие два случаја, прецизното утврдување на опфатот на соодветните права дополнително ќе се утврди со Закон.

(ф) Во врска со јазикот и писмото, членот 7 (2) определува дека општините во кои мнозинството од жителите и припаѓа на друга националност, јазикот и писмото на другата националност мора да се користи за официјални потреби, напоредно со македонскиот јазик и кириличната азбука. Членот 7 (3) ја содржи истата одредба за заедниците во кои значителен број жители и припаѓаат на односната националност. Во двата случаја, сепак, односните права треба прецизно да се утврдат со Закон.

(г) Членот 9 (1) од Уставот забранува секаква дискриминација врз основа на расно, национално и социјално потекло и боја на кожа или врз основа на политичко и религиозно убедување.

На 6 јануари 1992 година Собранието на Република Македонија го дополни Уставот од 17 ноември 1991 година со усвојување на следниот Уставен закон:

Амандман I

1. Република Македонија нема територијални барања спрема соседните држави.
2. Границите на Република Македонија можат да бидат изменети само во согласност на Уставот и врз основа на принципот на доброволност и општоприфатените меѓународни норми.
3. Точката 1 од овој Амандман се додава на член 3, а точката 2 го заменува параграфот 3 од членот 3 на Уставот на Република Македонија.

Амандман II

1. Републиката нема да се меша во суверените права на други држави и нивните внатрешни односи.
2. Овој Амандман се додава на параграфот 1 од членот 49 на Уставот на Република Македонија

Според тоа, Арбитражната комисија е на мислење:

- дека Република Македонија ги исполнува барањата во Насоките за признавање на новите држави од Источна Европа и Советскиот Сојуз и Декларацијата за Југославија усвоени од страна на Советот на Европската заедница на 16 декември 1991 година;
- дека Република Македонија, понатаму, ги отфрла сите територијални претензии, од било кој вид, недвосмислено соопштени и засновани на меѓународното право; дека користењето на името „Македонија“ не може само по себе да подразбере било каква територијална претензија против друга држава; и
- дека Република Македонија формално се обврзува, во согласност со меѓународното право, да се воздржи, како генерално, така и врз основа на член 49 од својот Устав посебно, од каква било непријателска пропаганда против било која држава: нешто што

произлегува до изјавата на министерот за надворешни работи на Републиката која и ја даде на Арбитражната комисија на 11 јануари 1992 година, одговарајќи на барањето на Комисијата за појаснување на Амандманот 2 од 6 јануари 1992 година.

Париз, 11 јануари 1992

(потпишан)

Р. Бадинтер

9. Декларација на Европскиот Совет на ЕЗ во Лисабон од 27 јуни 1992

Анекс II

ДЕКЛАРАЦИЈА НА ЕВРОПСКИОТ СОВЕТ ЗА ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛАВИЈА

(пасус 6)

Европскиот Совет го потврдува ставот заземен во Гимареш од страна на Заедницата и нејзините земји членки за барањето на поранешната југословенска Република Македонија да биде признаена како независна држава. Тој искажува спремност да ја признае таа република во нејзините постојни граници во согласност со својата Декларација од 16 декември 1991, со име во кое нема да биде содржан терминот Македонија. Дополнително границите на оваа република Советот ги смета како неповредливи и гарантирани согласно со принципите на Повелбата на ОН и од Повелбата од Париз.

10. Резолуција на Советот за безбедност на ОН 817/93 од 7 април 1993

3191-та седница на Советот за безбедност

– Резолуција S/RES/817 од 7 април 1993

Советот за безбедност

- Разгледувајќи го барањето од документот S/25147 за прием во Обединетите нации,

- Увидувајќи дека барателот ги исполнува критериумите за членство содржани во членот 4 од Повелбата,

- Увидувајќи, меѓутоа дека произлезе разлика околу името на државата што треба да биде разрешено во интерес за одржување на мирољубиви и добрососедски односи во регионот,

- Поздравувајќи ја спремноста на Ко-претседателите на Постојаниот комитет на Меѓународната конференција за поранешната

Југославија, на барање на генералниот секретар, да ги пружат своите добри услуги за решавање на гореспоменатата разлика и да ги унапредат мерките за градење на доверба меѓу страните,

- Нотирајќи ја содржината на писмата добиени од страните што се составен дел на документот S/25541, S/25542 и S/25543,

-

1. Ги повикува страните да продолжат да сработуваат со Ко-претседателите на Постојаниот комитет на Меѓународната конференција за поранешната Југославија за да се постигне брзо решение за нивната разлика;

2. Му препорачува на Генералното Собрание, државата која го поднела барањето во документот S/25147, да биде примена во членство на Обединетите нации, на која држава привремено ќе ѝ се обраќа за сите потреби во Обединетите нации со „поранешна Југословенска Република Македонија“, до надминување разликата произлезена околу името на државата;

3. Побарува, генералниот секретар да го извести Советот за резултатот од иницијативата преземена од страна на Ко-претседателите на Постојаниот комитет на Меѓународната конференција за поранешната Југославија.

11. Резолуција на Советот за безбедност на ОН 845/93 од 18 јуни 1993

3243-та седница на Советот за безбедност
– Резолуција S/RES/845 од 18 јуни 1993

Советот за безбедност

Навраќајќи се на своите резолуции 817 (1993) од 7 април 1993, во кои се повикуваа Грција и поранешната југословенска Република Македонија да соработуваат со Ко-претседателите на Постојаниот комитет на Меѓународната конференција за поранешната Југославија за да постигнат брзо решавање на нивната разлика,

Разгледувајќи го Извештајот на генералниот секретар поднесен во врска со Резолуцијата 817 (1993), заедно со Изјавата на Владата на Грција и писмото на претседателот на поранешната југословенска Република Македонија од 27 и 29 мај 1993 (S/25855 и Add.1 и 2) соодветно,

Им ја изразува својата благодарност на Ко-претседателите на Постојаниот комитет на Меѓународната конференција за поранешната Југославија за нивните напори и препораки до страните како добра основа за надминување на нивната разлика наведени во анексот V во Извештајот на генералниот секретар,

Ги поттикнува страните, под покровителство на генералниот секретар, да продолжат со нивните напори постигнување на брзо решение на преостанатите меѓусебни прашања;

Побарува генералниот секретар да го информира Советот за напредокот на следните напори, што имаат за цел да ја разрешат разликата меѓу двете страни пред почетокот на четириесетимесетата сесија на Генералното собрание и за резултатот навремено да го известат Советот, кој согласно Извештајот ќе се наврати на случајот.

12. Времена Спогодба меѓу Македонија-Грција од 13 септември 1995

Министерот Каролос Папуљас, претставувајќи ја Првата Страна („Претставник на Првата Страна“) и министерот Стево Црвенковски, претставувајќи ја Втората Страна („Претставник на Втората Страна“), со ова

ИЗЈАВУВААТ И СЕ СОГЛАСУВАА на следното:

Повикувајќи се на принципот за неповредливост на границите и територијалниот интегритет на државите, вграден во Завршниот Акт на Конференцијата за Безбедност и Соработка во Европа, потпишана во Хелсинки,

Имајќи ги предвид правилата на Повелбата на Обединетите нации, и поточно, правилата кои се однесуваат на должноста државите да се воздржуваат во нивните меѓународни односи од закана и употреба на сила против територијалниот интегритет и политичката независност на која било држава,

Водени од духот и принципите на демократија и основните права и почитувањето на човековите права и достоинство, во согласност со Повелбата на Обединетите Нации, како и со Хелсиншкиот Завршен Акт, Париската Повелба за нова Европа и соодветните акти на Организацијата за Безбедност и Соработка во Европа,

Земајќи го предвид нивниот взаемен интерес за одржување на меѓународниот мир и безбедност, особено во нивниот регион,

Со желба да ја потврдат постоечката граница меѓу нив како трајна меѓународна граница,

Потсетувајќи се на нивните обврски да не се мешаат, со каков било претекст и во каква било форма, во внатрешните работи на другиот,

Сакајќи да ги развијат нивните взаемни односи и да постават цврста основа за клима на спокојни односи и разбирање,

Сфаќајќи дека економската соработка е важен елемент за развојот на взаемните односи на стабилна и цврста основа, како и сакајќи да ја развијат и промовираат идната соработка,

Со желба да се постигнат извесни временни договори, кои ќе обезбедат основа за да се договори трајна Спогодба
Се согласија на следното:

А. ПРИЈАТЕЛСКИ ОДНОСИ И МЕРКИ ЗА ГРАДЕЊЕ ДОВЕРБА

Член 1

1. Со влегувањето на сила на оваа Времена Спогодба, Првата Страна ја признава втората страна како независна и суверена држава, под привремена одредница воспоставена во писмото на Првата Страна со датум на оваа Привремена Спогодба, а Страните во најскор датум ќе воспостават дипломатски односи на усогласено рамниште со конечна цел тие да бидат подигнати на амбасадорско ниво.

2. Првата Страна, што е можно најбрзо ќе воспостави канцеларија за врска во Скопје, главниот град на Втората Страна, а Втората Страна, што е можно најбрзо ќе воспостави канцеларија за врски во Атина, главниот град на Првата Страна.

Член 2

Страните овде ја потврдуваат нивната заедничка граница како трајна и неповредлива меѓународна граница.

Член 3

Секоја од Страните се обврзува да го почитува суверенитетот, територијалниот интегритет и политичката независност на другата Страна. Ниту една Страна нема да поддржува активности на трета страна насочени против суверенитетот, територијалниот интегритет и политичката независност на другата Страна.

Член 4

Страните ќе се воздржуваат, во согласност со целите и принципите на Повелбата на Обединетите Нации, од закана или употреба на сила, вклучувајќи ја и употреба на сила насочена кон повреда на постоечката граница, и се согласуваат дека ниту една од нив нема да изнесува или подржува барања насочени накај територијата на другата Страна, или барања за промена на нивната постоечка граница.

Член 5

1. Страните се согласуваат да ги продолжат преговорите под надзор на Генералниот Секретар на Обединетите Нации, предвидени со Резолуцијата 845 (1993) со намера за постигање на согласност во врска со разликите опишани во таа резолуција и со Резолуцијата 817 (1993).

2. Признавајќи дека постои разлика меѓу нив во врска со името на Втората Страна, секоја страна ги задржува сите права кои се во согласност со наведените обврски превземени со оваа Времена Спогодба. Страните ќе соработуваат со намера да ги подобрат нивните взаемни односи, без оглед на нивните позиции во однос на името на Втората Страна. Во тој контекст, страните ќе преземат практични мерки, вклучувајќи и како ќе се однесуваат во однос на документацијата, за да се одвиваат нормални трговски и економски односи меѓу нив, на начин кој е конзистентен со нивните респективни позиции во однос на името на Втората Страна. Страните ќе преземат практични мерки за разликата во однос на името на Втората Страна не ги попречува, ниту се меша во нормалните трговски и економски врски меѓу Втората Страна и трети страни.

Член 6

1. Втората Страна овде свечено изјавува дека ништо во нивниот Устав, а особено во Преамбулата и во Членот 3 од Уставот, не може, ниту треба да биде толкувано, ниту кога било ќе биде толкувано како основа за какво било побарување од Втората Страна на каква било територија која не е во нивните постоечки граници.
2. Втората Страна овде свечено изјавува дека ништо во нивниот Устав, а особено членот 49, како што е изменет со Амандман, не може, ниту треба да биде толкувано, ниту кога било ќе биде толкувано како основа за Втората Страна да се меша во внатрешните работи на друга држава за да заштити статус и права на кој било други личности во други држави кои не се граѓани на Втората Страна.
3. Втората Страна уште свечено изјавува дека толкувањата во параграф 1 и 2 од овој член нема да бидат поништени со какво било друго толкување на нејзиниот Устав.

Член 7

1. Секоја Страна ќе преземе брзи и ефикасни мерки да забрани непријателска активност и пропаганда од агенции контролирани од државата и да обесхрабри акти од приватни ентитети кои повикваат на насилство, омраза и непријателство спрема другата страна.
2. Со стапувањето во сила на оваа Привремена Спогодба, Втората Страна ќе престане да го користи на каков било начин, симболот прикажан на нејзиното национално знаме до пред влегувањето во сила на оваа Спогодба.
3. Ако која било Страна смета дека еден или повеќе симболи кои претставуваат дел од нејзиното историско или културно наследство се користени од другата Страна, таа ќе и' го предочи тоа на другата Страна, и другата Страна ќе преземе соодветни корективни активности или ќе објасни зошто не смета за потребно тоа да го стори.

Член 8

1. Страните ќе се воздржуваат од наметнување на какво било ограничување на слободниот проток на луѓе и стоки меѓу нивните територии и преку територијата на која било Страна до територијата на другата. Обете Страни ќе соработуваат во насока на олеснување на таквото движење и во согласност со меѓународниот закон и обичај
2. Страните се согласуваат дека Европската Унија и Соединетите Држави можат да бидат замолени да дадат помош во однос на развивањето на практичните мерки наведени во параграфот 2 од членот 5, исто како и да им помогнат на Страните во спроведувањето на членот 8.

Б. ЧОВЕКОВИ И КУЛТУРНИ ПРАВА

Член 9

1. Страните во сите нивни постапки ќе се раководат од духот и принципите на демократија, основни слободи, почитување на човековите права и слободи, владеењето на законот, во согласност со Повелбата на Обединетите Нации, Универзалната Декларација за Човековите Права, Европската Конвенција за Заштита на Човековите Права и Основни Слободи, Меѓународната Конвенција за Отстранување на Сите Облици на Расна Дискриминација,

Конвенцијата за Правата на Детето, Хелсиншкиот Завршен Акт, документот на Копенхагеншката Средба и Конференцијата за Човековите Димензии на Конференцијата за Безбедност и Соработка во Европа и на Париската Повелба за Нова Европа.

2. Ниту едно право или инструмент наведен во претходниот параграф 1 не може да се толкува во смисла да им дава право да превземаат постапки спротивни на целите и принципите на Повелбата на Обединетите Нации, или на Завршниот Хелсиншки Акт, вклучувајќи го и принципот на територијален интегритет на Државите.

Член 10

Убедени дека развојот на врските меѓу луѓето е неопходен за унапредување на разбирањето и добрососедските односи на двата народи, Страните ќе ги охрабруваат контактите на сите соодветни рамништа и нема да обесхрабруваат средби меѓу нивните граѓани во согласност со меѓународниот закон и обичај.

Ц. МЕЃУНАРОДНИ, МУЛТИЛАТЕРАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИНСТИТУЦИИ

Член 11

1. По стапувањето во сила на оваа Времена Спогодба, Првата Страна се согласува да не се противи на пристапување или полноправно зачленување на Втората Страна во меѓународни, мултилатерални и регионални организации и институции на кои Првата Страна е член, но Првата Страна го зачувува правото да се противи на какво било членство наведено погоре ако и само во случај да Втората страна е основана во таквите организации и институции различно одошто во параграфот 2 на Резолуцијата 817 (1993) на Советот за Безбедност на Обединетите Нации.

2. Страните се согласуваат дека тековниот економски развој на Втората Страна треба да биде поткрепен преку меѓународна соработка, колку што е тоа можно со блиски врски меѓу Втората Страна и Европската Економска Област и Европската Унија.

Д. ДОГОВОРНИ ОДНОСИ

Член 12

1. Со влегувањето во сила на Времената Спогодба, Страните ќе се раководат во нивните меѓусебни односи во согласност билатералните договори кои беа склучени меѓу поранешната Социјалистичка Федеративна Република Југославија и Првата Страна на 18 Јуни 1959 година:

- (а) Конвенцијата за меѓусебните правни односи
- (б) Спогодбата за реципрочно признавање и спроведување на судски решенија и
- (в) Спогодбата за хидро-економските прашања.

Страните веднаш ќе се спогодат со цел да склучат нови спогодби кои во суштина ќе бидат слични на оние наведени погоре.

2. Страните ќе се консултираат за да ги утврдат другите спогодби случени меѓу поранешната Социјалистичка Федеративна Република Југославија и Првата Страна кои ќе ги сметаат за применливи во нивните меѓусебни односи.

3. Страните можат да склучуваат додатни билатерални договори во областите од взаемен интерес.

Член 13

Со оглед на фактот дека Втората Страна нема пристап до море, Страните ќе се водат од соодветните правила на Обединетите Нации од Законот за Море, до степен применлив во практика и кога за тоа ќе се постигнат соодветни спогодби.

Член 14

1. Страните ќе го охрабруваат развојот на пријателски и добрососедски односи меѓу нив и ќе ја зајакнуваат економската соработка во сите области, вклучително и на областа за управување со водите. Во практика тие ќе ги поддржуваат, на реципрочна основа, патните, железничките, пловните и воздушните транспортни врски, со употребата на најдобрите достапни технологии, и ќе поддржуваат транзит на нивните добра меѓу нив и преку нивните територии и пристаништа. Страните ќе ги почитуваат меѓународните правила и закони во врска со транзитот, телекомуникацијата, знаците и кодовите.

2. Страните се согласуваат да започнат преговори со цел веднаш да се применат спогодбите за соработка во гореспоменатите области, земајќи ги предвид обврските на Првата Страна кои произлегуваат од нејзиното членство во Европската Унија и од други меѓународни инструменти. Таквите спогодби ќе се однесуваат на визи, работни дозволи, „зелени карти“ осигурувања, транзит низ воздушниот простор и економска соработка.

Ѓ. ЕКОНОМСКИ, КОМЕРЦИЈАЛНИ, ЕКОЛОШКИ И ПРАВНИОДНОСИ

Член 15

1. Страните ќе ги зајакнуваат нивните економски врски на сите полиња.

2. Страните особено ќе го подржуваат развојот и соработката во областа на капиталните инвестиции, како и индустриската соработка. Особено внимание ќе им биде посветено на соработката меѓу малите и средните претпријатија.

Член 16

1. Страните ќе ја развиваат и унапредуваат научната и техничката соработка, како и соработката од областа на образованието.

2. Страните ќе ја зајакнат размената на информации од научната и техничката документација, и ќе се стремат да го унапредат взаемниот пристап до научните и истражувачките институции, архиви, библиотеки и слични институции.

3. Страните ќе ги подржуваат иницијативите од научните организации и поединци насочени кон унапредување на соработката во науката.

Член 17

1. Страните ќе посветат особено внимание да одбегнат да ја загрозуваат природната околина и да ги сочуваат условите за живот во езерата и реките кои ги делат двете Страни.
2. Страните ќе соработуваат во отстранувањето на сите облици на загадување во пограничните области.
3. Страните ќе се стремат да ги развијат и усогласат стратегиите и програмите за регионална и меѓународна соработка и за заштита на човековата околина.

Член 18

Страните ќе соработуваат во залечувањето на последиците од природните несреќи.

Член 19

1. Страните ќе соработуваат во унапредувањето и промовирањето на деловните и туристичките патувања.
2. Во согласност со обврските на Првата Страна кои произлегуваат од нејзиното членство во Европската Унија и од релевантните инструменти на Унијата, Страните ќе прават заеднички напори да ги унапредат и забрзаат царинските и граничните формалности, вклучувајќи го и поедноставувањето на издавање виза за граѓаните на другата страна, земајќи го предвид Членот 5, Параграф 2 од оваа Времена Спогодба.
3. Страните ќе се трудат да ги унапредат и модернизираат постоечките гранични премини, како што е тоа неопходно за слободен проток на сообраќајот, и ќе воспостават нови гранични премини, како што е неопходно.

Член 20

Страните ќе соработуваат во борбата против организираните криминал, тероризам, економскиот криминал, криминалот со наркотици, нелегалната трговија на културни добра, повредата на цивилниот авио транспорт и фалсификувањето.

Е. ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 21

1. Страните ќе ги разрешуваат сите несогласувања исклучиво со мирни средства во согласност со Повелбата на Обединетите Нации.
2. Секоја разлика или недоразбирање кое ќе се појави меѓу страните во врска со толкувањето на оваа Времена Спогодба може да се достави од која и да е од страните до Меѓународниот Суд за Правда, освен разликите посочени во Членот 5, параграф 1.

Член 22

Оваа Времена Спогодба не е насочена против ниту една држава или ентитет и не се мешаат во правата и обврските кои произлегуваат од билатералните и мултилатералните спогодби на сила кои Страните ги имаат заклучено со други држави или меѓународни организации.

Член 23

1. Оваа Времена Спогодба ќе влезе во сила и ќе стане ефективна на тринаесеттиот ден од датумот на кој ќе ја потпишат претставниците на Страните, како што е приготвено подолу.

2. Оваа Времена Спогодба ќе остане во сила се додека не биде заменета со трајна спогодба, со тоа што после седум години секоја од Страните може да се повлече од оваа Времена Спогодба со писмен допис, кој ќе стапи на сила 12 месеци после доставувањето до другата Страна.

СО ОВА СЕ ПОСВЕДОЧУВА дека Страните, преку нивните овластени претставници, ги потпишат трите копии на Времената Спогодба на Англиски јазик, кои ќе бидат регистрирани во Секретаријатот на Обединетите Нации. Во рок од два месеци од датумот на потпишувањето, Обединетите Нации треба да подготват, во согласност со Страните, преводи на јазикот на Првата Страна и на јазикот на Втората Страна, кои ќе претставуваат дел од регистрацијата на оваа Спогодба.

Претставник на Првата Страна Претставник на Втората Страна

СВЕДОК, во согласност со Резолуцијата 845 (1993) на Советот за Безбедност: Сајрус Венс, Специјален Пратеник на Генералниот Секретар на Обединетите Нации.

13. Спогодба за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европската унија од 9 април 2001

Република Македонија⁵⁸¹, од една страна, и Кралството Белгија, Кралството Данска, Сојузна Република Германија, Република Грција, Кралството Шпанија, Француската Република, Големото Војводство Луксембург, Кралството Холандија, Република Австрија, Република Финска, Кралството Шведска, Обединетото Кралство на Велика Британија и Северна Ирска,

договорните страни во Договорот за основање на Европската заедница, Договорот за основање на заедницата за јаглен и челик, Договорот за основање на Европската заедница за атомска енергија и Договорот за Европската унија, во натамошниот текст „**земји-членки**“ и

Европската заедница, Европската заедница за јаглен и челик, Европската заедница за атомска енергија, во натамошниот текст „**заедница**“, од друга страна,

Имајќи ги предвид цврстите врски меѓу Страните и вредностите што ги споделуваат, нивната желба да ги зацврстат тие врски и да воспостават блиска и трајна соработка врз основа на реципроцитет и заемен интерес, што треба на Република Македонија да и овозможи да

⁵⁸¹Во текстот за Република Македонија се користи референцата од Резолуцијата на ОН бр. 817/93.

ги зајакне и да ги прошири претходно воспоставените односи, особено со Спогодбата за соработка, потпишана на 29 април 1997 година со размена на писма, која стапи во сила на 1 јануари 1998 година,

Имајќи го предвид односот на странките, дека областа на сувоземниот сообраќај треба и натаму да биде регулирана со Спогодбата меѓу Европската економска заедница и Република Македонија во областа на сообраќајот, потпишана на 29 јуни 1997 година која стапи во сила на 28 ноември 1997 година;

Имајќи го предвид значењето на оваа Спогодба, во рамките на процесот на стабилизација и асоцијација со земјите на Југоисточна Европа, како и во рамките на Пактот за стабилност, таа треба да биде развивана низ заедничка стратегија на ЕУ за Регионот, за воспоставување и консолидирање на стабилен европски поредок заснован врз соработка, чија главна потпора е Европската унија.

Имајќи ја предвид определбата на Страните со сите средства да придонесат за политичка, економска и институционална стабилизација на Република Македонија, како и на Регионот, за што поголем развој на граѓанското општество, демократизација, формирање на институции и реформа на јавната администрација, зајакната трговска и економска соработка, јакнење на националната и регионалната безбедност, како и зголемена соработка во областа на правдата и внатрешните работи;

Имајќи ја во предвид определбата на Страните за зголемување на политичките и економските слободи, како основа за оваа Спогодба, како и нивна определба за почитување на правата на човекот и владеење на правото, како и правата на лицата за самоопределување на националната припадност и демократските слободни и фер избори и повеќепартиски систем;

Имајќи ја во предвид определбата на Страните за принципите за слободно пазарно стопанство и готовноста на Заедницата да даде свој придонес за економските реформи на Република Македонија;

Имајќи на предвид определбата на Страните за целосна имплементација на сите принципи и определби на Повелбата на ОН, на ОБСЕ, а особено на оние од Завршниот акт од Хелсинки, завршните документи од конференциите од Мадрид и од Виена, Париската повелба за Нова Европа и Пактот за стабилност за Југоисточна Европа од Келн, како и да придонесе за регионална стабилност меѓу земјите од Регионот;

Со желба да се воспостави редовен политички дијалог за билатерални и мултилатерални прашања од заеднички интерес, вклучувајќи ги и регионалните аспекти;

Имајќи ја предвид определбата на Страните за слободна трговија, во согласност со правата и обврските кои произлегуваат од Светската трговска организација (СТО);

Убедени дека Спогодбата за стабилизација и асоцијација ќе создаде нова клима за соработка меѓу нив, а пред сè за развој на трговијата и инвестициите, како клучни фактори за економското реструктурирање и модернизација;

Имајќи ја предвид определбата на Република Македонија да го сообрази своето законодавство со она на Заедницата;

Водејќи сметка за волјата на Заедницата да даде решителен придонес за имплементација на реформите и да ги искористи сите расположливи инструменти за соработка и техничка, економска помош, се основна заложба за сеопфатна индикативна повеќегодишна основа;

Потврдувајќи дека одредбите од оваа Спогодба што се опфатени во Дел III, Глава VI од Договорот за основање на Европската заедница, ги обврзуваат Обединетото кралство и Ирска како одделни договорни страни, а не како дел од Европската заедница, сè додека Обединетото кралство и Ирска (како што може да биде случај), не ја известат Република Македонија дека е обврзана како дел од Европската унија, во согласност со Протоколот за положбата на Обединетото кралство и Ирска како Анекс на Договорот за Европската унија и Договорот за основање на Европската заедница. Истото за однесува на Данска, во согласност со Протоколот кон овие договори за положбата на Данска;

Повикувајќи се на готовноста на Европската унија да ја интегрира Република Македонија во најголема можна мера во политичките и економските текови во Европа и нејзиниот статус како потенцијален кандидат за членство во ЕУ, врз основа на Договорот за Европската унија, исполнувањето на критериумите дефинирани од страна на Европскиот Совет во јуни 1993 година, се предмет на успешна имплементација на оваа Спогодба, особено во поглед на регионалната соработка;

ОДЛУЧИЈА да ја склучат оваа Спогодба и за таа цел ги определуваат како свои ополномоштеници:

За Република Македонија

- Љупчо ГЕОРГИЕВСКИ
претседател на Владата на Република Македонија

За Европската заедница

- Anna LIINDH
министер за надворешни работи на Кралството Шведска и претседавач на Советот на Европската унија
- Chris PATTEN
член на Комисијата на Европската унија

КОИ откако разменија целосни полномоштва утврдени во добра и уредна форма,

СЕ ДОГОВОРИЈА ЗА СЛЕДНОВО:

Член 1

1. Со ова се воспоставува асоцијација меѓу Заедницата и нејзините членки, од една страна, и Република Македонија, од друга страна.

2. Целите на оваа асоцијација се:

- Да обезбеди соодветна рамка на политички дијалог, овозможувајќи развој на блиски политички односи меѓу Страните;
- Да ги подржи напорите на Република Македонија за развој на економската и на меѓународната соработка, и усогласување на законодавството со она на Заедницата;
- Да промовира урамнотезени економски односи и постапно да се развива слободна трговска зона меѓу Заедницата и Република Македонија;
- Да ја негува регионалната соработка на сите полиња што се опфатени со оваа Спогодба.

Глава I ОПШТИ НАЧЕЛА

Член 2

Почитување на демократските принципи и правата на човекот, прокламирани во универзалната декларација за правата на човекот и како што е дефинирано во Завршниот акт од Хелсинки и Париската повелба за Нова Европа, почитување на меѓународното право и на владеењето на правото, како и начелата за пазарното стопанство содржани во Бонската конференција на КЕБС за економска соработка, ја формираат основата за внатрешната и надворешната политика и претставуваат основни елементи на оваа Спогодба.

Член 3

Меѓународниот мир и стабилност, како и развојот на добрососедските односи се суштински за Процесот на стабилизација и асоцијација. Склучувањето и спроведувањето на оваа Спогодба се во рамките на регионалниот пристап на Заедницата, дефиниран со Заклучоците на Советот од 29 април 1997 година заснован врз индивидуалните постигнувања на земјите од Регионот.

Член 4

Република Македонија се обврзува да воспостави соработка и добрососедски односи со другите земји од Регионот вклучувајќи соодветно ниво на заемни отстапки во однос на движењето на луѓе, стоки, капитал и услуги, како и развивање на проекти од заеднички интерес. Оваа определба претставува клучен фактор за развојот на односите и соработката меѓу Заедницата и Република Македонија и на тој начин се придонесува за стабилност во Регионот.

Член 5

1. Асоцијацијата ќе биде постигната максимум во текот на 10 години, додека трае транзицискиот период, кој ќе биде поделен на две последователни фази. Целта на ваквата поделба на две последователни фази е поради тоа што одредбите на Спогодбата за стабилизација и асоцијација треба да се имплементираат прогресивни

и да се фокусираат на областите опишани подолу во Главите III, V, VI, и VII за време на Првата фаза.

2. Советот за стабилизација и асоцијација, основан со Член 108 треба редовни да ги следи примената на Спогодбата, како и правните, административните и економските реформи што ги презема Република Македонија во светлината на Преамбулата и во согласност со општите начела наведени во оваа Спогодба.

3. Четири години по стапувањето во сила на Спогодбата Советот за стабилизација и асоцијација треба да го оцени постигнатиот напредок и да реши за започнување на Втората фаза и за нејзино времетраење, како и за какви било можни промени кои треба да се направат во однос на содржината што ќе ја регулираат Втората фаза. При таквото одлучување тој ќе ги земе предвид резултатите од горенаведеното разгледување.

4. Двете фази што се предвидено во став 1 и став 3, не се однесуваат на Глава VI.

Член 6

Спогодбата ќе биде целосно компатибилна со одредбите на СТО, особено на членот XIV од ГАТТ од 1994 година и членот V од GATS.

Глава II ПОЛИТИЧКИ ДИЈАЛОГ

Член 7

Политичкиот дијалог меѓу Страните и натаму ќе се развива и ќе се интензивира. Тој треба да го придружува и да го зацврстува приклучувањето на Европската унија и Република Македонија и да придонесува кон воспоставување блиски врски на солидарност и пронаоѓање нови форми на соработка меѓу Страните.

Политичкиот дијалог е наменет да промовира особено:

- Зголемена конвергентност на ставовите на Страните за меѓународни прашања, особено за оние прашања кои, најверојатно, ќе имаат значајно влијание врз Страните;
- Регионална соработка и унапредување на добрососедските односи;
- Заеднички гледишта за безбедноста и стабилноста на Европа, вклучувајќи ги подрачјата опфатени со заедничката надворешна и безбедната политика на Европската унија.

Член 8

Политичкиот дијалог може да се одвива во мултилатерална рамка или како регионален дијалог, во кој ќе бидат вклучени и други земји од Регионот.

Член 9

1. Политичкиот дијалог на министерско ниво ќе се одржува во рамките на Советот за стабилизација и асоцијација, кој ќе ја има

општата надлежност за какво било прашање што би сакале да му го упатат на Страните.

2. По барање на Страните политичкиот дијалог може да се одржува и во следните форми:

- Состаноци онаму каде што е потребно тоа, на високи официјални претставници на Република Македонија, од една страна, и Претседавачот на Советот на Европската унија и на Комисијата, од друга страна:
- Користејќи ги сите дипломатски канали меѓу Страните, вклучувајќи соодветни контакти во трети земји, како и во рамките на Обединетите нации, ОБСЕ и други меѓународни форуми:
- Сите други средства кои можат да дадат корисен придонес за зацврстувањето, развојот и забрзувањето на овој дијалог.

Член 10

Политичкиот дијалог на парламентарно ниво ќе се одржува во рамките на Парламентарниот комитет за стабилизација и асоцијација, основан со Членот 114.

Глава III РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА

Член 11

Во согласност со нејзините заложби за мир, стабилност и развој на добрососедските односи, Република Македонија активно ќе ја поттикнува регионалната соработка. Заедницата, преку програмите за техничка помош, исто така, ќе ги поддржува проектите што имаат регионална и прекугранична соработка.

Секогаш кога Република Македонија ќе предвиди да ја зајакне својата соработка со некоја од земјите споменати подолу, во членовите 12 до 14, таа, ќе ја информира и ќе се консултира со Заедницата и со нејзините земји-членки, во согласност со одредбите од Глава X.

Член 12

Соработка со други земји кои ќе ја потпишат
Спогодбата за стабилизација и асоцијација

Не подоцна од моментот кога, барем, една Спогодба за стабилизација и асоцијација ќе биде потпишана од некоја од земјите на кои се однесува Процесот на стабилизација и асоцијација, Република Македонија ќе започне преговори со определената земја или земји, со цел потпишување на конвенција чија цел е да се зголеми обемот на соработката меѓу земјите на кои се однесува.

Главните елементи на оваа Спогодба ќе бидат:

- Политичкиот дијалог
- Основање слободна трговка зона меѓу Страните, усогласена со релевантните одредби на СТО;

- Заемни концесии во однос на движењето на работници, основање друштва, давање услуги, тековни плаќања и движење на капитал, на ниво еквивалентно на она на оваа Спогодба;
 - Одредби за соработка во други области, било да се регулирани со оваа Спогодба или не, а особено во областа на правдата и на внатрешните работи.
- Оваа конвенција ќе содржи одредби за создавање неопходни институционални механизми, онаму каде што е неопходно.
- Оваа конвенција за регионална соработка треба да се склучи во рок од две години од стапувањето во сила, барем, на втората Спогодба за стабилизација и асоцијација. Подготвеноста на Република Македонија за склучување на ваква Конвенција ќе биде услов за натамошен развој на односите меѓу Република Македонија и ЕУ.

Член 13

Соработка со други земји на кои се однесува
Процесот на стабилизација и асоцијација

Република Македонија ќе се вклучи во регионална соработка со други земји на кои се однесува Процесот на стабилизација и асоцијација, во некои или на сите полиња за соработка што се опфатени со оваа Спогодба, особено оние од заеднички интерес. Оваа соработка треба да биде во согласност со начелата и одредбите на оваа Спогодба.

Член 14

Република Македонија може да ја зајакне нејзината соработка и да склучи Конвенција за регионална соработка со која било земја-кандидат за пристапување кон ЕУ, во сите области на соработка што се опфатени со оваа Спогодба. Оваа Конвенција ќе има за цел постепено да ги зацврстува билатералните односи меѓу Република Македонија и определената земји на утврденото ниво на односите меѓу Европската заедница и земјите-членки со оваа земја.

...

14. Одлука на Советот на Европската Унија за доделување на кандидатски статус на Република Македонија – 15/6 декември 2005 Заклучоци на Претседателството

...

X. РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА⁵⁸²

23. Европскиот Совет го поздравува мислењето на Комисијата за барањето на Република Македонија за членство во ЕУ. Го поздравува

⁵⁸² Во текстот за Република Македонија се користи референцата од Резолуцијата на ОН бр. 817/93.

значајниот напредок што го постигна Република Македонија во исполнување на политичките критериуми поставени во Копенхаген од страна на Европскиот совет во 1993 година и барањата поставени во 1997 година со Процесот за стабилизација и асоцијација.

24. Во контекст на анализите на Комисијата, Европскиот Совет одлучи на Република Македонија да и додели кандидатски статус, земајќи го, особено, во предвид значајниот напредок постигнат во исполнување на законската рамка поврзана со Охридскиот рамковен договор, како и по 2001 година постигнатата имплементација на Спогодбата за стабилизација и асоцијација (вклучувајќи ги нејзините одредби за трговијата).

25. Европскиот совет јасно нагласува дека натамошните чекори ќе бидат разгледувани во светлина на дебатата за стратегијата за проширување, како што е предвидено со/во заклучоците на Советот од 12 декември 2005 година: на усогласеноста на Република Македонија со копенхашките политички критериуми; на барањата од Процесот на стабилизација и асоцијација и ефективната имплементација на Спогодбата за стабилизација и асоцијација; и на потребата од натамошен значаен напредок да одговори и на други прашања и критериуми за членство содржани во мислењето на Комисијата и имплементацијата на приоритетите во Европското партнерство, врз основа на специфичните мерила. Можноста за проширување на Унијата, исто така, треба да биде земена во предвид. Европскиот совет ја повикува Комисијата во идните извештаи за напредокот да биде известувана.

....

15. Укинување на визите за влез во Европската унија

(Предлог на Европската комисија, разгледан во Европскиот парламенти усвоен од страна Советот на Европската унија)

Брисел, 15 јули 2009

Комисијата предлага безвизно патување за граѓаните од Западен Балкан. Европската комисија денеска го потврдува своето долгогодишно залагање за слободно безвизно патување на луѓето од Западен Балкан со усвојување на предлогов за одобрување на **безвизно патување за граѓаните на Република Македонија**, Црна Гора и Србија. Денешниот предлог им овозможува на граѓаните од овие три земји да патуваат во земјите од Шенген зоната со нови биометриски патни исправи. Предлогот на Комисијата треба да биде потврден од страна на Советот, а по изјаснување на Европскиот парламент.

Комисијата, исто така, останува посветена за визната либерализација на граѓаните на Албанија и Босна и Херцеговина.

Меѓутоа, овие земји сè уште ги немаат исполнето условите за да бидат опфатени со кон овој предлог. Доколку дел од реформите бидат спроведени и доколку сите земји ги исполнат условите, Комисијата, до средина на 2010 година, ќе ја разгледа можноста за нов предлог и за овие земји.

16. Договорот на најголемите политички партии во Пржино - Скопје од 2 јуни 2015

1. Партиите се согласуваат дека на прво место да се ставаат интересите на државата и ја потврдуваат нивната посветеност кон Евроатланските процеси и демократските принципи.
2. Во интерес на сите граѓани и на сите заедници во земјата, партиите се согласуваат за чекорите за надминување на актуелната криза. Тие се посветуваат за да се обезбеди вклучување во реализацијата на овој договор преку консултации и координации со најголемите партии во земјата.
3. Партиите се обврзуваат да ги почитуваат демократските принципи на политичката одговорност преку вклучување на клучните предизвици со кои се соочува земјата.
4. Во ова предизвикувачко време за земјата, партиите се согласуваат дека треба да дејствуваат во интерес на сите граѓани, за решавање на критичните предизвици и без преседан со кои се соочува државата, консолидирање на економскиот и демократскиот развој, зајакнување на меѓуетничките односи, да се обезбеди целосно спроведување на Охридскиот Договор, зајакнување на добрососедските односи и меѓународниот имиџ со тоа да се доведе земјата кон Евроатлантскиот пат.
5. Затоа, партиите се согласуваат да се воспостави “транзициски период” почнувајќи веднаш, и завршувајќи со слободни и демократски избори во целосна согласност со Европските стандарди до крајот на април 2016 година.

5. Во текот на транзициониот период:

- До 10 јуни, партиите ќе се договорат за конкретна организација на Владата која ќе ги подготви изборите.
- СДСМ ќе се врати во Собранието и ќе раководи со анкетната парламентарна комисија основана со скандалот со прислушувањето. Комисиите за откривање и интервенција во комуникациите исто така ќе се раководат од страна на СДСМ и ќе почнат со работа испитувајќи неуспесите во надзор и функционирање на државната разузнавачка служба.
- Првиот извештај на овие комисии ќе биде изготвен во ноември 2015 година.
- Со непосреден ефект, нема да има понатамошно објавување на било каков прислушкан материјал. По враќањето на СДСМ во Собранието, сите материјали кој ги поседува СДСМ или било кој друг, ќе бидат поднесени до Јавното Обвинителство за итна постапка.

- Кон средината на јуни и крајот на август 2015 година, ЕУ ќе го олесни меѓупартискиот дијалог (отворен за сите партии застапени во Собранието) за постигнување договор за прашањата од структурни реформи. Овој договор ќе ги опфати.

- Реформите што треба да се преземат во областа на поглавјата 23 и 14, застапување и независно функционирање на надлежните државни органи, поголема слобода на медиумите и целосна согласност со мислењата и препораките на Венецијанската Комисија.

- Партиите се согласуваат за спроведување на сите препораки кои ќе бидат развиени од страна на Европската Комисија во врска со системските прашања на владеењето на правото. Спроведувањето ќе се разгледува во контекст на Претпристапниот Дијалог на Високо Ниво вклучувајќи ги и сите главни политички партии и граѓанското општество, пред извештајот за напредок на Европската Комисија во октомври 2015 година.

- До 31 Јули 2015, составот на Државната Изборна Комисија ќе се прегледа и модифицира. До 30 септември 2015 година, на Државната Изборна Комисија ќе и се дадат зголемени овластувања за да обезбеди слободни и фер избори како и исто ниво на игра за сите партии. Сите препораки на ОБСЕ / ОДИХР ќе се применуваат, вклучувајќи и испитување на листата на гласачи во согласност со новата методологија и договорена. Пред следните избори, Владата ќе побара зајакнување на долгорочен мониторинг и краткорочен од ОБСЕ / ОДИХР.

Овој договор е отворен за потпишување од страна на заинтересираните политичките партии.

(Договорот го потпишаа лидерите на четирите најголеми партии во Македонија: Никола Груевски, Зоран Заев, Али Ахмети и Мендух Тачи. Договорот беше потпишан во резиденцијата на Европската унија во Скопје со посредство на еврокомесарот за проширување Јоханес Хан, евроамбасадорот Аиво Орав и амбасадорот на САД, Џес Бејли.)

17. Извештај на експертската група на ЕК предводена од Рајнхард Прибе од Брисел, 8 јуни 2015

Република Македонија: Препораки на Групата на искусни експерти за системските прашања за Владеење на правото поврзани со следењето на комуникациите откриени во пролетта 2015

Воведни информации и методологија за работа:

Во фокусот на големиот број на нелегални следења на комуникациите, кои беа објавени на редовни интервали почнувајќи од 9 февруари 2015 година, и особено на системските проблеми кои тие ги открија или потврдија, Европската комисија (Генерална Дирекција за соседска политика и приговори за проширување) формираше група на

независни⁵⁸³ искусни експерти од областа на владеење на правото со цел брзо да изработат анализа на ситуацијата и да дадат препораки кои се однесуваат на овие прашања.

Членовите на експертската група имаат широко професионално искуство во различни полиња кои се поврзани со владеењето на правото (спроведување на правото, следење на комуникациите, обвинителството и судството, човековите права, транзиционите реформи) и веќе се запознаени со земјата врз основа на нивните претходни професионални ангажмани од Европската комисија, Советот на Европа и други организации. Групата беше водена од пензионираниот директор во ЕК, Рајнхард Прибе.

Членовите на групата беа запознаени со релевантни основни материјали и во периодот од 20 до 22 април, од 3 до 5 мај, од 17 до 20 мај, спроведоа теренски посети на земјата. Во текот на нивните посети, сите експерти беа придружувани од службата на Европската комисија. Беа одржани состаноци со владини и невладини претставници, вклучително и оние кои се вмешани во надворешниот надзор. Тоа ги вбројува:

- претставниците на Министерството за внатрешни работи, вклучително и директорот и службата на разузнавачката служба (УБК)
- Државниот јавен обвинител и членовите на обвинителството
- Претседателот и судиите на Врховниот суд
- Претседателот и судиите на Судскиот совет
- Претставници на здруженијата на судии и обвинители
- Директорот на Академијата на судии и обвинители
- Судии и обвинители кои работат во специјализираните судски оддели и одделението во обвинителството кое се занимава со организиран криминал и корупција
- Директорот и службата на Дирекцијата за заштита на податоци
- Претседателот и членовите на Државната изборна комисија
- Претседателот на Парламентот и членовите на двете надзорни комисији

Групата исто така се сретна и со претставници на релевантните меѓународни организации, невладини организации, здруженија на правници и новинари.

Препораките кои се подготвени ќе ја олеснат работата поврзана со Итните реформски приоритети поставени од Европската комисија како одговор во кус рок на сегашната криза, Пристапниот дијалог на високо ниво помеѓу Европската комисија и Република Македонија и годишните извешти за напредокот на земјата, тековната соработка со земјата во

⁵⁸³ Напомена: Ставовите изразени во овој документ се на експертите и на лидерот на тимот и нужно не го преставува мислењето на Европската комисија

рамките на Договорот за стабилизација и асоцијација и тековните програми за помош.

Пепораки на Групата на искусни експерти

Општи забелешки

Организација

(1) Групата на искусни експерти („групата“) ја испита состојбата во земјата и ги подготви своите наоди врз основа на низата технички состаноци одржани во Скопје на 3 и 4 мај и 18 и 20 мај 2015 година и бројните извештаи и материјали од различни извори. Овие информации се обезбедени во доверба. Затоа и извештајот не ги открива изворите на информациите за секој посебен наод. Сепак, групата е задоволна што секој од овие наоди се заснова на доволно податлива информација и материјал кои ја потврдуваат нивната веродостојност.

(2) Членовите на групата имаат експертско искуство во различни сфери од владеењето на правото и потекнуваат од различни правни системи во ЕУ. Тие се свесни дека за повеќето прашања постојат различни правила и решенија во различните земји. Имајќи го предвид нивното претходно различно искуство, тие сепак се соодветни за давање оценка за специфичната состојба во Република Македонија и предлагање препораки. Групата работеше целосно независно, без да добива било какви инструкции од било која институција што се однесува на содржината на извештајот.

Најчувствителни области

(3) Групата беше фокусирана на она што се појави како области каде се најпотребни мерки за следење на тековната кризна состојба. Значајни недостатоци беа идентификувани главно во пет сфери: следење на комуникациите, судство и обвинителство, надворешниот надзор од независни тела, избори и медиуми.

(4) Групата е подготвена да претстави објективна слика на состојбата. Иако во овие пет области се појавија значајни недостатоци и тие не можат да бидат сериозно оспорени, истотака се забележани и позитивни промени. Честопати, постојната законска рамка не ги покренува одделните проблеми и соодветните служби се генерално надлежни и професионални. Сепак, постои недостаток на соодветна, објективна и непристрасна примена. Постои значителна празнина помеѓу законодавството и неговата примена, која мора итно да биде согледана и надмината.

(5) Осврнувајќи се на позитивните промени, групата ја забележа посветеноста на неколку НВО кои се занимаваат со промовирање на демократските стандарди, особено поврзани со слободни избори, слобода на медиумите, соодветен надзор над разузнавачките служби и независноста на судството. Овие организации, како и државните

институции како Народниот правобранител, Државната изборна комисија или Дирекцијата за заштита на лични податоци можат и треба да имаат централна улога во надминувањето на тековната криза, со тоа што ќе се осврнат на недостатоците на јавен, транспарентен и конструктивен начин. Во администрацијата и судството има професионалност и посветена служба кои се подготвени да ја работат својата работа соодветно. Ниту една од овие јавни или невладини тела не треба да биде ставена под притисок како да го практикува својот мандат или во целост да ги исполнуваат своите задачи согласно надлежностите.

Препораки

(6) Врз основа на наодите, групата даде препораки. Сите препораки и коментари дадени од групата се со цел надминување на многу тешката кризна ситуација преку преземање на конкретни мерки. Тие се однесуваат на различни тела и институции во земјата, како и на сите политички актери, како во власта, така и во опозицијата.

(7) Само неколку препораки се однесуваат на неопходните промени во законодавството, а повеќето од нив бараат постапки и избор во рамките на постојната уставна и законска рамка.

(8) Препораките не се детални. Онаму каде тие се изразени во општи насоки треба да бидат конкретизирани со соодветни постапки.

(9) Препораките не треба да ги заменат препораките од различните тела дадени претходно. Сите препораки дадени врз основа на оценките направени од Европската комисија во извештаите за напредокот, како и од страна на други домашни и меѓународни организации и тела остануваат целосно валидни.

(10) Препораките во овој извештај се однесуваат на системски недостатоци и треба да и овозможат на земјата подобрување на целосната ситуација. Тие не се наменети да го заменат справувањето со индивидуалните кривични истраги или судски постапки.

(11) Групата не предлага специфични рокови за своите препораки. Имајќи ја предвид потребата за итно постапување во сите области каде се дадени препораките, како општо правило, тие треба да бидат имплементирани без одлагање.

(12) Мандатот на групата не е да се осврне во политичките последици кои произлегуваат од настаните во изминатите месеци или да ја оцени политичката надлежност и одговорност за она што се случи.

Европски вредности

(13) Демократија, еднаквост и почитување за човековите права и за владеењето на правото се помеѓу основните вредности на кои е основана Европската унија. Токму затоа и строгото почитување и спроведување на овие вредности е суштинско за земјата кандидат.

(14) Исполнувањето на суштинските стандарди за демократско владеење, обезбедување на транспарентност во јавните прашања,

гарантирањето на слободата на медиумите, како и борбата со корупцијата треба да бидат сметани за највисоки цели во секоја од овие пет сфери на кои групата беше фокусирана. Многу е важно да се биде свесен дека повеќето од проблемите кои се идентификувани во овој извештај се поврзани или потекнуваат од недостатоците од поширока природа и специфичните потешкотии нема да бидат надминати доколку овие недостатоци не се потенцираат:

- Суштинските стандарди за демократско владеење треба да бидат постигнати. И покрај сите политички разлики, конструктивниот политички дијалог помеѓу власта и позицијата е неопходен за соодветно функционирање на парламентарната демократија. Местото на избраните партии е во Парламентот. Интересот на политичарите и партиите не треба да се меша со јавниот интерес на државата. Со чувствителните информации треба да се раководи на чувствителен начин и тие не треба да бидат предмет на политички тактики. Онаму каде што постојат обвинувања за сериозни злоупотреби на државните институции, постои јавен интерес за транспарентно и сеопфатно информирање.
- Генерално, транспарентноста треба да надвлее како неопходен метод за справување со кризни ситуации, како тековната ситуација, како и културата за првна надлежност и политичка одговорност.
- Слободата на медиумите е суштинска основа за отворено и демократско општество. Медиумите треба да ги извршуваат своите задачи и да ја известуваат јавноста без било каков притисок или пак директно или индиректно мешање на јавните власти. Не се допуштени селективното владино финансирање или владиното рекламирање врз основа на политичката наклонетост. Наодите објавени неодамна покажаа сериозни инциденти на политичка корупција на различни нивоа и на повеќе начини. Борбата против овој вид на корупција дефинитивно треба да стане врвен приоритет за земјата. Проблемот со корупцијата е доволно значаен за посебен извештај. Фактот што ова прашање не е во детали разгледано во овој извештај не е затоа што ова прашање не е од големо значење, туку затоа што неговото третирање во рамките на извештај кој содржи и други прашања нема да му даде доволно внимание. Покрај специфичните прашања кои произлегуваат од тековната криза, предизвикана со скандалот со следењето на комуникациите, кој е и примарен фокус на овој извештај, корупцијата е најсериозниот проблем со кој се соочува земјата.

Патот напред

(15) Многу од сомнежите кои претходно беа покренати а се однесуваат на мешањето во судството, ограничувањето на слободата на медиумите, избраните нерегуларности, спојувањето на државата и партијата, како и недостатокот на надзор над разузнавачките активности се потврдија со наодите на групата. Внатрешниот и надворешниот надзор над разузнавачките служби има недостатоци и и

кумулятивниот ефект од недостатокот на активности од страна на сите надзорни тела е причина за сериозна загриженост.

(16) Очигледно е дека спроведувањето на препораките на групата ќе бара политичка волја и одлучност да ги воочат недостатоците и да се направат промените. Со цел да се подобри демократското владеење сите тела, институции и актери треба да ја преземат својата одговорност, согласно својот мандат.

(17) Многу често, и во голема мера, групата се соочуваше со ограднување од одговорност, минималистичко толкување на мандатот на институцијата и со обиди за затскривање зад надлежностите на други институции, како изговор за непостапување, наместо преку промовирање на култура на владеење со преземање на одговорност проактивно да се допринесе за надминување на тековната кризна состојба и да се промени трендот на враќање назад.

(18) Телата кои се надлежни за надзор и контрола не треба да се кријат и не треба со било какви средства да бидат спречени од слободно практикување на нивниот мандат без несоодветно „политичко самоограничување“. Телата кои во соодветно функционална демократија се меѓу најважните надзорни и контролни тела, како Државната изборна комисија, Дирекцијата за заштита на лични податоци и парламентарните надзорни комисии, имаат недостаток од волја за практикување на нивниот мандат. Напротив, напорите на Народниот правобранител се попречени од страна на други институции. Сите надзорни и контролни тела треба да постапуваат проактивно, секое согласно своите специфични надлежности и својот мандат, со цел ефикасно да се следи скандалот со прислушувањето. Соодветните акти треба да бидат применети на начин на кој ќе се постигне целосен ефект на мисијата на тие надзорни тела. *Ex officio* постапките треба да бидат согледани во рамките на сериозноста на она што беше објавено.

(19) Скандалот со прислушувањето откри масивно прекршување на основните права, вклучително и правото да се учествува во јавните работи и правото на глас, правото на еднаков пристап до јавните услуги, правото на приватност и заштитата на личните податоци, како и правото на независно и непристрасно судење.

(20) Напредокот во истражувањето и обвиненијата за објавените злоупотреби во поглед на прислушувањето ќе треба да биде надгледуван, вклучително и во рамките на различните институционални контакти на ЕУ со земјата.

1. Следење на комуникациите

Од 9 февруари 2015 година до денес, опозиционата партија СДСМ во јавноста објави вкупно 36 пакети на аудио снимки на снимани телефонски разговори помеѓу кои и на Премиерот, владините

министри⁵⁸⁴, носители на високи јавни функции³, градоначалници, пратеници, Претседателот на Парламентот, опозиционите лидери, судии⁵⁸⁵, јавниот обвинител, државни службеници, новинари, уредници и сопственици на медиуми⁵⁸⁶. Досега објавените материјали достигнуаа околу 500 страници со транскрипти од разговорите. СДСМ тврди дека има пристап до околу 20.000 снимени разговори и дека овие разговори се направени од националните разузнавачки служби. Генерално е признаено дека овие снимки се правени нелегално во текот на неколку години и не се дел од законска и судска постапка. Овие снимки според квалитетот, опсегот и бројноста потврдуваат дека се направени во просториите на националната разузнавачка служба⁶. Содржината на многу од снимките упатува на индикации на незаконски активности и злоупотреба на моќта од страна на високи владини службеници. Од почетокот на скандалот со прислушувањето во јануари 2015, шефот на разузнавачката служба и двајца високи владини министри поднесоа оставки.

Причини за сегашната ситуација

Причините за одолговлекувањето на скандалот во Република Македонија се во концентрацијата на моќта во националната безбедносна служба (УБК) и во злоупотребата на механизмот за надзор над УБК.

Според надворешен набљудувач, УБК работи надвор од својот законски мандат во име на власта за да ги контролира носителите на високи функции во јавната администрација, обвинителството, судиите и политичките противници како последица на што се вмешува во независноста на судството и другите национални институции.

Од аспект на техничката опременост, УБК има монопол над користењето на опремата за следење во разузнавањето и во кривичните истраги. Ексклузивитетот во следењето го врши и набљудува во свое име УБК, како и во име на полицијата, Царинската управа и финансиската полиција. Затоа и УБК ги има средствата за мешање во кривичните истраги и индиректно да ја потцени/поткопа независноста на водачот на истрагата (обвинителот)

Постапувајќи согласно членовите 175 и 176 од Законот за електронски комуникации, секој од трите национални телекомуникациски оператори

⁵⁸⁴ Вклучувајќи сегашни и поранешни министри за внатрешни работи, финансии, транспорт и врски, правда, култура, труд и социјална политика, земјоделство, одбрана, образование, економија и надворешни работи ³ Вклучувајќи го Директорот на разузнавачката служба (УБК), Директорот на Управата за јавни приходи, Директорот на Царина и директор на затвор.

⁵⁸⁵ Вклучувајќи го тогашниот претседател на Врховниот суд, Претседателот на Судскиот совет, судии во Апелациониот суд и т.н.

⁵⁸⁶ Види https://www.youtube.com/watch?v=evG_d6MuI1oor, <https://www.youtube.com/watch?v=nNN39oRCjZA>.

ја снабдува УБК со потребната техничка опрема, овозможувајќи и директно да ги следи нивните целосни оперативни центри. Од посебна гледна точка, како последица на ова, УБК може директно да ги следи комуникациите, независно и слободно, без оглед на тоа дали е издадена или не е издадена судска одлука согласно Законот за следење на комуникациите.

Скандалот кој е во тек покажува непочитување на професионалната етика, основните принципи на ризично управување и недостаток на познавање на чувствителноста на разузнавачите задачи во рамките на УБК. Исто така предмет на загриженост е и очигледниот недостаток на обучена служба за основните права и правилата за заштита на податоците. Фамилијарната поврзаност помеѓу високо позиционирани политичари и носители на високи функции во УБК, како и во Јавното обвинителство создаваат ризична средина за конфликт на интереси.

Од друга страна, постојат посилни мерки на заштита на пристапот до метадата, што е обезбеден од телекомуникациските провајдери и може да се обезбеди со спроведување на законот или преку агенциите за обезбедување преку доставување на судска наредба на еден од трите телекомуникациски провајдери.

Содржина на прислушувањето

Опсегот на незаконското снимање на разговорите, концентрацијата на моќта во рамките на УБК, широките надлежности во мандатот на УБК (кои и покрај широкиот опсег, беа надминати) и дисфункционалноста на надворешниот надзорен механизам резултираа со бројни прекршувања:

- прекршување на основните права на засегнатите поединци
- сериозна повреда на законодавството за заштита на личните податоци
- прекршување на Конвенцијата за дипломатските односи од 1961 година (Виенската конвенција) имајќи предвид дека дипломатите исто така биле нелегално прислушувани -очигледна директна вмешаност на високи владини и партиски функционери во нелегални активности вклучително и изборни измами⁵⁸⁷, корупција⁵⁸⁸, злоупотреба на власт и овластување⁵⁸⁹, конфликт на интереси, уцени, изнудување⁵⁹⁰ (притисок врз вработени во јавниот сектор да гласаат за одредена партија со закана за нивно отпуштање) кривично дело⁵⁹¹,

⁵⁸⁷ Види објава бр.7 (6 март), објава бр.8 (10 март), објава бр.11 (18 март), објава бр.16 (4 април)

⁵⁸⁸ Види објава бр.14 (26 март)

⁵⁸⁹ Види објава бр.5 (27 февруари)

⁵⁹⁰ Види објава бр.7 (6 март), објава бр.8 (10 март)

⁵⁹¹ Види објава бр.5 (27 февруари)

тешки прекршувања на процедурите за јавни набавки со цел добивање на недозволен профит⁵⁹², непотизам и протекции⁵⁹³

- индикации за неприфатливо политичко мешање во номинацијата/назначувањето на судии⁵⁹⁴, како и мешањето во други наводно независни институции заради лична или партиска корист⁵⁹⁵

Како резултат на објавените прислушувања, надлежните власти иницираа неколку истраги, кои можат да бидат поделени во две групи.

Истрагите беа започнати во јануари 2015 година од страна на Основното јавно обвинителство за борба против организираното криминал и корупција против 7 лица, за кои постоеше сомнеж дека директно или индиректно се одговорни за нелегални прислушувања и за ширење на прислушуваниите разговори. Некои од нив се обвинети за нелегално прислушување (Член 151 од Кривичниот законик) а други за насилство против претставници на високи државни институции (Член 311 од Кривичниот законик). Едно од осомничените лица врз основа на спогодба за признавање на вината, веќе е осудено за шпионажа и нелегално прислушување. За другите петмина на 30 април 2015 година беше покренато обвинение.

Групата беше информирана дека се иницирани или планирани понатамошни истраги во врска со објавите за кривични дела кои потекнуваат од содржината на прислушувањето. Дали овие истраги ќе се фокусираат ексклузивно или примарно на лица поврзани со опозицијата, а се поврзани со протекувањето на документите, или пак на суштината на прекршувањата кои се очигледни во многуте транскрипти.

Парламентарен надзор

Теоретски, во земјата е воспоставен систем на парламентарен надзор во форма на Комисијата за надзор над работата на Управата за безбедност и контраразузнавање и на Агенцијата за разузнавање и Комисијата за надзор над спроведувањето на посебната истражна мерка следење на комуникациите од страна на Министерството за внатрешни работи, Министерството за одбрана и другите овластени органи. Првата комисија никогаш не се состана. Другата пак, се состана осум пати откако е формирана во 2006 година, но никогаш не профункционира правилно. Членовите на комисијата не вршеа инспекции во УБК ниту пак прибираа статистики за следењата на комуникациите. Очигледно е дека комисијата ги нема потребните технички познавања за прибирање на податоци од апаратите на УБК или од телекомуникациските оператори со цел да ги спореди бројот на

⁵⁹² Види објава бр.14 (26 март)

⁵⁹³ Види објава бр.12 (19 март)

⁵⁹⁴ Види објава бр.2 (15 февруари), објава бр.12 (19 март)

⁵⁹⁵ Види објава бр.19 (8 април), објава бр.20 (16 април)

прислушувања со бројот на издадени наредби од страна на судот, заради воочување на злоупотреба. Исто така комисијата е спречена да врши инспекции во УБК, имајќи предвид дека од вкупно 5 члена, секогаш постои еден или двајца членови кои немаат безбедносен сертификат за пристап до класифицирани информации како што се податоците за прислушување, што е очигледен конфликт на интереси, со оглед што сертификатот го издава самата УБК.

Тројцата членови на комисијата кои се од опозиционата партија, го спречуваат соодветното функционирање на комисијата за повеќе од една година, имајќи ја предвид одлуката на нивата политичка партија да ја бојкотира работата на Парламентот. Комисијата прави повреда и на правна обврска за поднесување на годишен извештај до Парламентот.

Препораки

Во врска со причините за тековната состојба

- Следењето на комуникациите во интерес на кривичните истраги и следењето заради безбедносни намени треба да бидат разгледувани како одделни функции и да бидат одделно регулирани со цел да ги одразат надлежностите на засегнатите агенции. Генерално, надлежностите поврзани со спречувањето на криминалот и откривањето треба строго да се почитуваат. Мандатот на УБК треба да биде соодветно намален, за да се фокусира на овие задачи.
- На УБК треба да и се одземе посредничката улога, со цел да нема нејзино мешање во независноста на другите надлежни органи кога се работи за следење на комуникациите (полиција, Царинска управа и финансиска полиција)
- УБК не треба да има директен пристап до техничката опрема која дозволува отсликување на комуникацискиот сигнал. The proprietary switches треба да бидат преместени во просториите на телекомуникациските оператори. Операторите треба да ги активираат и пренасочуваат сигналите до надлежните органи (Полицијата, Царинската управа и Финансиската полиција) или до безбедносните органи (Управата за безбедност и контраразузнавање, Агенцијата за разузнавање и одделот за воена безбедност и разузнавање во Министерството за одбрана) само по добивањето на релевантна судска наредба и само за целите на законското прислушување. Под било кои околности УБК не треба да има практична можност за директно пресретнување на комуникациите.
- Разузнавачките служби кои имаат надлежност во следењето на комуникациите треба да дејствуваат само во согласност со јасниот мандат даден со закон, каде се дефинирани и ограничени нивните задачи за целта на националната безбедност и највисоките јавни интереси. Под било кои околности не треба да се овозможи собирање на информации за политички или други цели.
- Вработувањето и селекцијата на службата треба да се заснова на строги критериуми на заслуги и интегритет, имајќи ја предвид

чувствителноста на разузнавачката работа и заштитата од конфликт на интереси. Службата треба редовно да се обучува, вклучително и за почитување на правилата за заштита на податоци, основните човекови права и професионалната етика и интегритет.

- Имајќи предвид дека опсегот на активностите на разузнавачките служби треба да биде ограничен од целта на нивните задачи и дека било какво мешање (како што е следењето на комуникациите) треба да биде ограничено на она што е неопходно и пропорционално со тоа да се обезбедат соодветни човечки ресурси и опрема. Со оглед на големиот број на вработени кои се на располагање на УБК, а релативно малиот број на судски наредби за следење на комуникациите кои се издаваат годишно потребно е значително намалување на ресурсите и опремата. Истовремено треба да се обезбеди добро обучен и солидно оперативен кадар кој ќе ја контролира и набљудува работата на разузнавачките служби. -Треба да се постават алатки за управување со ризик преку кои ќе се насочуваат и водат разузнавачките операции

- Безбедноста на податоците треба да се засили со цел да се избегне било каков ризик на неконтролирано или незаконско користење на следењето на комуникациите, особено во рамките на Министерството за внатрешни работи, кое согласно членот 34 од Законот за следење на комуникациите треба да ги чува податоците „според посебен режим“. -Извештаите за следење кои се направени за безбедносни цели треба да бидат избришани во разумен рок (сегашниот рок од 5 години е премногу долг) и согласно со принципите на неопходност и пропорционалност.

Во врска со содржината на прислушувањето

- истрагите за кривични дела откриени со прислушувањето треба да бидат сериозно разгледани без двоумење и страв, на неселективен начин, при што приоритет треба да бидат оние со најсериозни злоупотреби

- Ефективната истрага може да побара одземање на датотеките и сите достапни архиви од УБК и телекомуникациските оператори и нивна споредба со издадените судски наредби. Онаму каде што е потребно, истражителите може да ја разгледаат можноста за меѓународна помош и експертиза, на пример во повратувањето на избришаните датотеки.

Во врска со парламентарниот надзор

- парламентарните комисии за безбедност и контраразузнавање и за надзор на мерките за следење треба да се состанат веднаш и да се среќаваат редовно (со учество на сите партии избрани во Парламентот) со цел да се обезбеди парламентарна одговорност - Доколку продолжи парламентарниот бојкот ќе треба да се изнајдат ad-hoc решенија, по можност во рамките на структурите на Парламентот, избегнувајќи ја ситуацијата каде што парламентарниот надзор de facto е спендиран на одложен период. Со повлекувањето на малцинството членови од комисиите не треба да се дозволи

попречување на статутарното функционирање и доколку е потребно парламентарниот деловник треба да биде изменет со цел да се дозволи оваа активност.

- Неопходноста од поседување на безбедносен сертификат не смее да се користи како причина за одложување на работата на комисиите и постапката за доделување на безбедносен сертификат треба да се забрза за да се дозволи ова.

- Треба да се дозволи на членовите на Комисијата да им помагаат технички експерти -Парламентот треба да инсистира институциите строго да ги почитуваат обврските за известување, како што е обврската на Комисијата за надзор над спроведувањето на посебната истражна мерка следење на комуникациите да известува еднаш годишно.

2.Судство и обвинителство

Земјата има сеопфатен сет на правила кои доколку целосно се опсервираат, генерално треба да обезбедат соодветно функционирање на судскиот систем според високи стандарди, иако има потреба од некои понатамошни реформи, особено во врска со назначување, унапредувањето и разрешувањето на судии и обвинители. Високо квалификувани и обучени судии, обвинители и судски службеници се достапни во значителен број за да се обезбеди судскиот систем да функционира ефикасно.

Судската и јавнообвинителската служба треба да бидат способни да постапуваат на независен и непристрасен начин (на тој начин да се избегне оставање на впечаток, оправдан или не, за постапување со случаите на селективен и небалансиран начин) а во многу области ова изгледа дека се случува. Од друга страна постои перцепција дека во некои области и особено во поглед на случаите за кои се смета дека имаат политичка димензија или кои се предмет на интерес на политичарите, вообичаените стандарди се ставаат настрана.

Од страна на неколку извори групата беше известена дека постои атмосфера на притисок и недоверба во судството. Ова се потврди и со објавувањето на разговорите кои протекоа⁵⁹⁶. Многу судии веруваат дека унапредувањето во рамките на судството е резервирано за оние чишто одлуки го фаворизираат политичкиот естаблишмент. Во судската постапка не смее да постои такво нешто како што е „политички случај“. Со сите случаи кои се во судска постапка мора да се постапи на ист начин ефикасно, независно и непристрасно, едноставно применувајќи го правото, како суштински така и процедурално, на јасен и предвидлив начин. Ова е од суштинско значење доколку довербата на јавноста за соодветно функционирање на судството и обвинителството треба да биде одржана или пак, доколку е неопходно таа да се врати.

⁵⁹⁶ Види објава бр. 2 (15 февруари)

Вработувањето на судската служба (вклучително и судските службеници на сите нивоа) треба да биде единствено согласно правилата за заслуги. Академијата за судии и обвинители има централна улога при обезбедувањето сигурност дека судиите и обвинителите кои се бираат да учат на Академијата се одбрани единствено согласно системот на заслуги. И покрај системот заснован на заслуги за прием во Академијата и барањето дека сите судии и обвинители мора да бидат регрутирани од редот на дипломираните, сепак постои политичка димензија при назначувањето на обвинители, со оглед на тоа дека овие назначувања мора да бидат одобрени од Парламентот. Што се однесува до назначувањето на судии, постои недостаток од транспарентност и во случајот со стандардите за назначување и во процедурата. Нема можност за споредба на заслугите на кандидатите, туку тие мора да бидат номинирани од член на Судскиот совет и потоа да поминат два круга на гласање, без очигледно внимание на објективните критериуми и без обврска членовите кои гласаат да го образложат својот став.

Системот на управување со учинок за судии и судската служба е слаб, му недостасува кредибилност и е отворен за злоупотреби. Особено критериумите за учинок за судии се воспоставени и се формалистички предоминантно квантитативни. Ова е делумно затоа што долго се сметало дека е невозможно за корисниците и евалуаторите во рамки на судството да применат систем на квалитативни оценки на заслугите на објективен и неселективен начин заради продорната политичка култура и менталитетот. Понатаму, не постојат јасно профилирани методологии или хармонизиран пристап за да се спречи претседателите на судовите да донесуваат одлуки за управување со учинокот во нивните респективни судови, очигледно на нивна целосна дискреција.

Перцепцијата е дека, особено во врска со унапредувањето на судиите на повисоки позиции, политичките причини преовладуваат и има докази во протечените прислушувани телефонски разговори што го поддржуваат гледиштето дека оваа перцепција е оправдана⁵⁹⁷. Во областа на разрешувањето на судии и дисциплинска одговорност, многубројните препораки дадени во изминатите години се уште не се адресирани.⁵⁹⁸ Високиот број на судии кои биле разрешени и си дале оставка во последните години, особено после контроверзни одлуки во случаи од висок профил, претставува сериозна грижа и има оладувачки ефект на моралот и независноста во рамки на професијата.

⁵⁹⁷ Види објава бр. 12 (19 март)

⁵⁹⁸ Во врска со, на пример, недостатокот од јасност и прецизност на основите за дисциплинска постапка; недостатокот од јасно и предвидливо резонирање во одлуките на Судскиот совет; недостатокот на пропорционалност на избраните дисциплински мерки; разрешувањето на судиите на основи во врска со самата содржина на нивните одлуки; прашања за ефикасноста на системот на жалби против разрешување и сл.

Постојат строги правила кои го регулираат назначувањето на случаи на судии и се имплементираат од страна на електронски систем за управување со случаи. Меѓутоа, постои перцепција дека овие правила не се секогаш почитувани и дека може да се најдат начини за да се заобиколи системот. Иако Судскиот совет треба да врши ревизија/контрола на функционирањето на овој систем, не е покажано дека некаква таква ревизија/контрола всушност се случува во пракса. Само околу една десетина од околу 100 пресуди на Европскиот суд за човекови права против државата се чини дека се соодветно извршени. Може да има повеќе причини за ова, а една од нив се чини недостатокот на ресурси и капацитети на Владиноот агент. Справувањето со бројните постоечки или следни случаи и истраги поврзани со сегашната криза претставува особен предизвик и ќе биде тест случај за функционирањето на судството и јавното обвинителство на земјата на ефикасен, независен и непристрасен начин. Кривичното гонење на разни можни криминални активности поврзани со следењето на комуникациите, за двете, и за нивното создавање и нивното објавување, како и за криминалните активности кои се осознаа од содржината на самите разговори, мора да биде спроведена проактивно, каде што е потребно на иницијатива на самите служби за кривично гонење, доставувајќи ги на располагање сите можни средства за ефикасна истрага. Додека автентичноста на прислушваните разговори не изгледа дека сериозно оспорувана, фактот дека податоците би можело да се прибавени незаконски е комплицирачки фактор во врска со било каква истрага или кривично гонење засновано на тие податоци.

Претставува извор на загриженост фактот дека, досега, кривичните гонења кои произлегуваат од скандалот се чини дека се селективни и се поврзани исклучиво со чиновите на создавање, стекнување, емитување и објавување на прислушваните разговори, но не и со многуте потенцијални кривични или на друг начин незаконски дела откриени во содржината на самите прислушувани разговори. Групата беше уверувана од страна на властите дека ова е затоа што првоспоменатите случаи се најлесни за докажување и дека истраги во однос на суштинскиот престап евидентиран од содржината на снимките се во тек и ќе резултираат со кривични гонења.

Во еден од овие случаи, Звонко Костовски беше осуден, на основа на спогодба за признавање на вината, за кривичните дела шпионажа и нелегално прислушување⁵⁹⁹. Претставува извор на загриженост тоа што, бидејќи случајот е затворен со спогодба за признавање на вината, за групата е невозможно да знае до кој степен судијата спровел истрага во фактичката основа на спогодбата за признавање на вината, за да се увери дека спогодбата е соодветна и дека обвинетиот не добил, на пример, спогодба која вклучува блага пресуда како награда за учество во прикривање на вмешаноста на други. Пресудата посочува на доказите изведени пред судот, вклучително и снимките од испрашувањата на обвинетиот. Пресудата не посочува

⁵⁹⁹ Член 316 и 151 од Кривичниот законик

дека било кое прашање во врска со коректноста/исправноста на спогодбата било покренато или разгледано од страна на судот. Пресудата не сугерира дека судот утврдил наод дека Костовски делувал сам; напротив се чини дека за него е утврдено дека делувал како дел од структурирана група со предумисла поттикнат од двајца други обвинети. Ние бевме информирани дека не постои ниту видео или аудио снимка, ниту комплетен транскрипт од сослушувањето, што изгледа изненадувачки за таков важен случај од висок профил. Групата не знае какви докази слушнал судот за да го поткрепи спогодбеното признание за шпионажа кога елементите на ова дело бараат делото да се доведе во врска со „државна тајна“ и да е „добиено со цел дисеминирање на странска држава“. Ниту пак групата знае за содржината на било какви признанија кои може да се претпостави дека се направени од страна на обвинетиот за време на испрашувањето.

Се чини дека кога се користи спогодба за признавање на вината, таа е предмет на многу формален надзор на законитоста и праведноста и дека не постои никаков воспоставен тест во пракса за судски надзор за „доволно докази за вина“⁶⁰⁰. Понатаму не постои тест за „разгледување на јавниот интерес“ кој бара властите да продолжат со кривична истрага во насока на натамошни можни престапи и покрај спогодбата за признавање навината.

Препораки:

- Со цел да се обезбеди независноста и особено отсуството на политичко влијание врз донесувањето одлуки во обвинителството и судството назначувањето и унапредувањето на судии и обвинители ќе биде деполитизирано. Назначувањата и унапредувањата треба да бидат направени од страна на Судскиот совет и Советот на јавни обвинители според транспарентни, објективни и критериуми строго засновани на заслуги, и со користење на транспарентни процедури што треба да бидат воспоставени со закон и не само со интерни правила, согласно препораките од извештаите на Венецијанската комисија за назначувањето на судии и независност на судството⁶⁰¹, како и специфични препораки содржани во мислења наменети на Република Македонија многу од кои не се спроведени.⁶⁰²

⁶⁰⁰ Член 334 (1) (2) од Законот за кривична постапка

⁶⁰¹ Извештај на Венецијанската комисија за назначување на судии (Мислење бр. 403/2006 од 22 јуни 2007, CDLAD(2007)028); Извештај на Венецијанската комисија за независноста на судскиот систем, Дел I: Независноста на судиите (Студија бр. 494/2008 од 16 март 2010, CDL-AD(2010)004); Извештај на Венецијанската комисија за европските стандарди во врска со независноста на судскиот систем, Дел II: обвинителски служби (Студија бр. 494/2008 од 3 јануари 2011, CDL-AD(2010)040).

⁶⁰² Види на пример CDL-AD(2007)011, Мислење по нацрт-закон за јавно обвинителство и нацрт-Закон за Совет на јавни обвинители на Република Македонија, усвоени од страна на Венецијанската комисија на нејзиното 70 пленарна сесија (Венеција, 16-17 март 2007).

Не треба да има место за политичка или партиска афилијација или поддршка како критериум за избор.

- Судскиот совет игра централна улога во овозможувањето судскиот систем да функционира ефикасно и во обезбедувањето на независност на судството. Членовите на судскиот совет мора да бидат избрани единствено од редот на најстручните судии и најистакнатите и најискусни правници во земјата. Треба да биде развиен во пракса јасен и предвидлив тест во врска со значењето на статутарниот термин „истакнат правник“.
- Судскиот совет треба да ги извршува своите должности без никаква политичка интерференција (или директно или, подеднакво важно, индиректно). Треба да биде по проактивен во одбрана на судиите наспроти мешањето и нападите кои ја засегаат нивната независност. Ова може да се направи, на пример, со зајакнување на комуникациските капацитети на Судскиот совет и судовите.
- Условот дека само дипломци на Академијата за судии и обвинители може да бидат регрутирани во судството и обвинителството, треба да биде, засега, задржана и последователно не треба да има отстапување чекор назад од сегашниот систем за регрутирање заснован само на квалификации.
- Хармонизиран систем за управување со учинок заснован на квантитативни и квалитативни стандарди за учинок треба да биде ставен во функција, како основа а сите кариерни одлуки.
- Разрешувањата или другите дисциплински казни против судии треба ригорозно да ги почитуваат правилата и процедурите воспоставени со закон, што значи не само зборот туку и духот на законот. Применливите процедури треба да бидат регулирани на сличен начин во врска со прашањата за назначување и унапредување, без политичка интерференција.
- Правилата кои го уредуваат случајното доделување на случаи треба да бидат стриктно почитувани. Секој исклучок треба да биде јасен и предвидлив и не треба да го загрозува овој принцип. Не треба да има ад хок назначувања. Усогласеноста со правилата треба да биде оценувана редовно од страна на Судскиот совет и оценките да бидат објавувани. Принципот на случајно доделување на случаи не треба на отстапува од потребата да обезбеди поголема специјализација на судиите во определени категории на случаи.
- Истрагите и кривичните гонења треба да бидат под секој сомнеж во врска со нивната непристрасност и еднаквиот третман на секое лице под истрага. Ова го вклучува и времетраењето на истрагите и интензитетот со кои тие се водат-спроведуваат.
- Треба да биде зајакната оперативната независност на службите за кривична истрага од политички притисоци или контрола. Не треба да има простор за министерски инструкции по однос на оперативни прашања. Судската полиција и истражните центри треба да започнат

со функционирање со цел да ја зајакнат функционалната независност на истражителите и обвинителите.

- Треба да има практична и ефективна примена на забраната за употреба на притворот пред судење, мерки насочени кон слободата, имотот или други интрузивни мерки само со цел изнудување осомничениот да пристапи кон спогодба за признавање на вината. Ова треба да биде сторено со јасни објавени практични водичи за обвинители и судии. Тестот на „доволно докази“ кој овозможува спогодба за признавање на вината треба да биде прецизиран во насока на практична и ефективна контрола врз законитоста и фер на секоја спогодба од страна на судовите. Уште повеќе, јавниот интерес треба да дозволи продолжување на кривичната истрага и покрај спогодба за признавање на вината.
- Особено внимание треба да се посвети на самото/соодветното функционирање, доволното кадровско екипирање и независноста на управните судови, имајќи го предвид нивниот специфичен мандат на контрола на јавната администрација и особено нивната важна улога во ревидирање на одлуките на Државната изборна комисија.

3. Други институции за надзор

Групата интервјуираше две други институции за надзор: Канцеларијата на Народниот правобранител и Дирекцијата за заштита на лични податоци.

Народен правобранител

Омбудсманот или Народниот правобранител на македонски, е воспоставен во 1991 врз правна основа на член 77 од Уставот од 1991 година. Првиот Закон за народниот правобранител беше донесен во 1997 и првиот Народен правобранител беше избран во 1998. Законот за народен правобранител е изменуван од тогаш.

Постоечкиот Народен правобранител Иџет Мемети, го служи неговиот втор и последен мандат (секој мандат е 8 години). Тој беше реизбран во 2012 година. Народниот правобранител не само што го има класичниот омбудсмански мандат за справување со лошо постапување, но исто така и со поширок мандат во областа на човековите права што го овластува да ги штити уставно загарантираните права на граѓаните во случај на нивно кршење од страна на јавните власти. Мандатот не го вклучува приватниот сектор или судството. Како и да е, Народниот правобранител може да истражува претставки во врска со одолговлекување на судските постапки или постапувањето на судските служби. Според Народниот правобранител, често се примаат претставки против судството. Народниот правобранител е акредитираат со Б-статус од страна на Меѓународниот координативен комитет (еквивалентно на статус на набљудувач). Причината за немање акредитација со А-статус се повеќе, на пример, фактот дека мандатот на Народниот правобранител формално не вклучува унапредување на човековите

права (иако е признаено дека во пракса тој унапредува човекови права), недостатокот од доволно финансирање за да го имплементира неговиот ОРСАТ⁶⁰³ мандат и определени грижи околу постапките на назначување, составот и плурализмот, вклучително недоволната транспарентност на постапките околу назначувањето на Народниот правобранител. Сепак, Народниот правобранител се смета од страна на многумина како генерално независна институција во тешко опкружување што ги извршува своите функции деликатно. Народниот правобранител е овластен да реагира на претставки од поединци како и да делува на своја иницијатива. Одлуките на Народниот правобранител не се правно обврзувачки, што и не е невообичаено за оваа категорија на институција. Моќта на Народниот правобранител се потпира, преку неговата институционална поставеност како независно тело, на волјата на јавните власти да се усогласат со неговите препораки, да го информираат доколку не се усогласат, и генерално да не ја опструираат неговата работа. Доколку јавните власти не се усогласуваат со или го опструираат Народниот правобранител, тогаш носителот на извршната власт, неговите министри или Собранието треба да ги критикуваат и да бараат објаснување или едноставно да изразат незадоволство со однесувањето.

Народниот правобранител ја информираше групата дека тој искусува дека системот не секогаш се усогласува со неговите одлуки, дека неговата комуникација повремено се игнорира и дека јавните установи не соработуваат. Во други земји, неусогласувањето со препораките или опструирањето на работата на Омбудсманот или Националната комисија за човекови права, може да резултира со санкции⁶⁰⁴.

Народниот правобранител исто така информираше дека неговата канцеларија, во моментот, истражува еден случај поврзан со скандалот со прислушување, но дека истрагите напредуваат бавно. Иако Народниот правобранител не може да носи правно обврзувачки одлуки, Народниот правобранител сепак има некои истражни овластувања како да побарува објаснувања, информации или докази; да влезе во службени простории и да повика избрани или именувани лица или било кои службени или јавни лица на разговори. Ако определен случај укажува на кршење на уставни или законски загарантирани права или дека се појавиле други неправилности, тој може да покрене иницијатива за започнување дисциплински постапки против службено лице или да поднесе барање до надлежниот Јавен обвинител за иницирање постапка за утврдување на кривична одговорност (член 32 од Законот за Народниот правобранител).

Член 32 од Законот не бара Народниот правобранител да може да ја докаже кривичната одговорност и терминот „неправилности“ исто така посочува дека резултатот од истрагите на Народниот правобранител не е потребно да е неспорен.

⁶⁰³ Опционалниот протокол кон Конвенцијата на ООН против тортура

⁶⁰⁴ На пример: Законот за Ирската Комисија за човекови права од 2014 година, Законот за Омбудсманот за човекови права на Босна и Херцеговина, глава VII-IX, или Законот за Јавниот правобранител на Грузија, член 25

Сепак, Народниот правобранител се пројавува како неволен да го користи својот мандат во целост, веројатно затоа што балансира помеѓу тоа да не ја вознемири премногу владејачката гарнитура во врска со определени случаи и неговата способност да спроведува истраги во помалку политизирани случаи. Понатаму, тензичното политичко опкружување изгледа дека придонесува за недостиг на почит за неговата работа и овластувања и води до опструкција. Сепак токму за време на такви кризни времиња неопходен е строг надзор од страна на Народниот правобранител на владеењето на правото, доброто владеење, заштитата на човековите права и враќањето на јавната доверба во државните институции.

Следствено, Народниот правобранител не пристапува систематски кон разоткриените потенцијални прекршувања на човековите права, иако, настрана од очигледниот политички притисок (директен или индиректен), ништо, теоретски, не го спречува него да делува силно на откритијата како вистински надзорен чувар на поредокот.

Дирекција за заштита на лични податоци

Заштитата на лични податоци треба да се гледа во светло на правото на приватност штитено со член 25 од Уставот и член 28 Европската конвенција за човекови права. Понатаму, Европската Унија ја усвои Директивата за заштита на поединци во врска со обработката на лични податоци и слободното движење на такви податоци 95/46/ЕС.⁶⁰⁵ Директивата се очекува да биде заменета од со нов режим на заштита на податоци.⁶⁰⁶

Дирекцијата за заштита на лични податоци ги рефлектира стандардите на постоечката ЕУ директива и националното законодавство за заштита на податоци беше оценето пред неколку години дека воглавно во согласност со неа. Директивата бара целосна независност на надзорното тело. Телото мора да има:

- Истражни овластувања
- Ефективна моќ за интервенција
- Моќ да се вклучи во правни постапки
- Моќ да прима претставки

Дирекцијата за заштита на лични податоци е воспоставена со глава 9 од Законот за заштита на личните податоци како независно државно тело. Директорот е назначен од Собранието и има полна контрола врз буџетот, техничките, човечките и финансиските ресурси. Дирекцијата може да води истраги, прима претставки, прави анализи на

⁶⁰⁵ Државата го ратификуваше Дополнителниот протокол кон конвенцијата за заштита на поединците во врска со автоматската обработка на лични податоци, телата за надзор и прекуграничен проток информации. Конвенцијата бара надзорните тела да ги извршуваат нивните функции целосно независно.

⁶⁰⁶ Европската комисија во јануари 2012 година предложи нацрт законодавен пакет со цел да воспостави Европско право за заштита на податоци. Реформата на заштита на податоците ќе содржи три главни иновации: еден континент, едно право; едношалтерски систем, а не 28 влезни точки за компании и исти правила за сите компании.

предложена легислатива, промовира заштита на податоци вклучително и обука на владини, како и приватни институции и компании. Дирекцијата прима континуирана помош од страна на ЕУ. Мисијата на Дирекцијата е да спроведува инспекции на законитоста на акциите преземени за време на обработка на лични податоци и нивна заштита во земјата. Пред преземањето на функцијата директорот мора да изјави „ Јас овде изјавувам дека ќе ја извршувам функцијата директор посветено, непристрасно и одговорно, Јас ќе го штитам правото на заштита на личните податоци и ќе го почитувам Уставот и законите на Република Македонија“.

Дирекцијата изгледа дека генерално функционира добро и со високо ниво на професионалност. Има добиено значителна меѓународна поддршка.

Сепак, загрижувачки е дека Дирекцијата за заштита на лични податоци не е поактивно ангажирана во истражување на очигледниот недостиг од заштита на личните податоци, потенцијалното несоодветна и неконтролирана регистрација на телефонски броеви, како и инвазија на правото на приватност преку потенцијално неавторизирано следење. Групата беше информирана дека Дирекцијата верува дека не може да реагира се додека се водат кривични истраги, и дека претпочита да остане неактивна со цел да не биде критикувана за заземање страна во постоечката ситуација. Дирекцијата исто така се повика на фактот дека не добила ниту една претставка.

Групата ја разбира чувствителноста на материјата, но сепак независна институција не може да биде обвинета дека политички користена се доколку ги врши работите кои спаѓаат во рамки на нејзиниот мандат (и нејзината изјавена мисија) и го прави тоа без да биде селективна.

Однесувањето да се остане неактивен, како такво, е изјава на страв и предмет на критика, бидејќи Дирекцијата тогаш покажува дека ризикот од заплашување од трети страни го води процесот на донесување одлуки во рамки на независна институција.

Групата понатаму забележа дека всушност, Дирекцијата не е исклучена од истражување на прекршувања на правото на приватност и заштита на лични податоци ако се спроведат кривични истраги. Јавниот обвинител го потврди за време на состанокот со групата. Актуелниот закон на дирекцијата се однесува на пропусти во заштита на податоците и усогласувањето со стандардите за обработка на податоци, како и инспекциски надзор над спроведувањето на законот и правилниците усвоени врз основа на законот.

Пропуштањето да се усогласи со законодавството за лични податоци може да резултира со плаќање отштета бидејќи субјектот на лични податоци би можел да го искористи правото за компензација на штета причинета со обработка на личните податоци или друга активност спроведена спротивно на одредбите на законот, со поднесување на барање за компензација на штета до надлежниот суд, согласно член 21.

Глава IX –а која се однесува на инспекциски надзор исто така и овозможува на Дирекцијата моќ да санкционира доколку државен орган не се усогласи со важечкото законодавство. Понатаму е наведено дека Дирекцијата може да побара да и биде дадена помош

од страна на органот на државната администрација надлежен за внатрешни работи за време не спроведувањето на извршното решение, под услов да има физичко противење или такво противење е очекувано да се случи, согласно член 4-д.

Националното законодавство не дава изглед дека ја спречува Дирекцијата да спроведува истраги во врска со разоткриените снимки од прислушување. Покрај тоа, законодавството не изгледа дека го исклучува, генерално, определени министерства, сектори или одделенија, генерално, да бидат субјекти на мандатот на Дирекцијата.

Препораки:

Во врска со Канцеларијата на Народниот правобранител

- Иако народниот правобранител се перципира дека делува независно во рамки на релативно силен мандат, на Народниот правобранител треба да му се доделат повеќе финансиски средства, гарантирани со закон, за да работи независно и ефективно, и Законот за народниот правобранител треба да се измени со цел целосно да се усогласи со Париските принципи⁶⁰⁷.

- Јавните власти мораат без исклучок да соработуваат со народниот правобранител. Секој неоправдан пропуст треба да се смета за опструкција на Народниот правобранител и да биде санкциониран со закон.

- Треба да се обрне внимание на зајакнување на овластувањата на народниот правобранител, на пример да се побара од Собранието да воспостави специјализирани привремени анкетни комисии за крупни прекршувања на човековите права или да иницираат случај пред судовите против властите кои не се усогласуваат со неговите препораки.

Во врска со Дирекцијата за заштита на лични податоци

- Иако Законот за заштита на лични податоци генерално е во согласност со европските стандарди, недостигот на активности од страна на Дирекцијата ја поткопува довербата во независноста на институцијата. Пристапот на институцијата се чини исто така дека е неконзистентен со законот и мисијата на Дирекцијата, како и со заклетвата дадена од директорот. Дирекцијата треба веднаш да спроведе истраги за прашањето и да извести транспарентно за нејзините заклучоци, независно од наодите.

- Секој обид да се влијае на Дирекцијата во нејзината работа треба да биде разоткриен и пријавен до надлежните власти, затоа што ќе биде обид да се влијае на Дирекцијата во вршењето на нејзиниот мандат.

⁶⁰⁷ Принципи кои се однесуваат на статусот на националните институции (Париски принципи), усвоени со Резолуцијата на Генералното собрание на ООН 48/134 од 20 декември 1993

4.Избори

Набљудувачката мисија на ОБСЕ/ОДИХР за изборите во финалниот извештај за Претседателските и Парламентарните избори во 2014 година констатираше дека тие беа ефикасно спроведени, вклучувајќи и го и изборниот ден.

Сепак, во извештајот исто така беа констатирани неколку недостатоци споредбено со принципите содржани во документот од Копенхаген од 1990 година и останатите меѓународни обврски за спроведување на демократски избори. Некои од набљудувачите покажаа загриженост за несоодветното раздвојување помеѓу државата и партиските активности, обвинувања за заплашување на гласачите, непотполност на избирачкиот список, индиректна контрола на владејачката партија врз медиумите поради државната доминација во рекламниот маркетинг, неуспехот на медиумите да направат разлика помеѓу покривањето на државните функционери во нивните ангажмани како министри и кандидати, допринесоа кон поткопување на линијата помеѓу државата и партијата, и мнозинството од мониторираните медиуми беа широко склони кон владејачката партија и нејзиниот претседателски кандидат и воглавно негативни кон кандидатот на најголемата опозициска партија.

Неодамнешните објави ги потврдија претходните претпоставки за изборни нерегуларности. Седмата и осмата објава на 6-ти март и на 10-ти март 2015 година, содржеа наводи со дискусија за манипулација со Избирачкиот список, купување на гласачи, заплашување на гласачите, вклучувајќи и закани кон државните службеници и спречување на гласачите да ги дадат своите гласови.

За претседателските избори беа регистрирани 1,779 572 гласачи и 1,780,128 за предвремените парламентарни избори. Согласно со проценките на Државниот завод за статистика на Македонија⁶⁰⁸ вкупната популацијата е 2.065,769 луѓе (до крајот на 2013 година). ОБСЕ и претходно искажа загрижување од појавата за зголемување на Избирачкиот список споредено со вкупната популација⁶⁰⁹. Избирачкиот законик беше детално изменуван во линија на забелешките на ОДИХР за успешни избори. Составот на Државната изборна комисија, нејзиниот мандат и функции се регулирани во Избирачкиот законик. Членовите се избираат на 4 години и професионалната служба мора да биде втемелена во Државната изборна комисија како би се исполниле професионалните-административните и организациски технички обврски на комисијата. Комисијата е обврзана да ја штити законитоста на подготовките и спроведувањето на изборите во согласност со Избирачкиот законик и

⁶⁰⁸ Види http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=2

⁶⁰⁹ Види ОБСЕ/ОДИХР изборна набљудувачка мисија финален извештај, Предвремени парламентарни избори, 5 јуни 2011, стр.8

консеквентно на тоа гласачкото тело очекува таа да биде гаранција за слободни и фер избори.

Без обзир на моќта и мандатот, Државната изборна комисија не започна процедури за да се утврди дали скорешните откритија имплицираат/подразбираат/ содржат грубо кршење на Избирачкиот законик и начелото на законитост. Комисијата изгледа е внатрешно поделена за ова прашање и поделбата се рамни со политичката припадност како рефлексција на Парламентот, без обзир на фактот дека од секој индивидуален член се бара да ги исполни обврските на својата служба независно, во добра вера и одговорно во согласност со надлежностите коишто се детерминирани во Избирачкиот законик. Државна изборна комисија мора да работи за интересите на електоратот а не на политичките партии.

Член на Комисијата ја информираше групата дека причината заради којашто не е покрената истрага од страна на комисијата за грубото кршење на Избирачкиот законик е бидејќи судството не го побарало тоа од комисијата. За групата несфатливо е како независно тело со експлицитен мандат да ја штити законитоста на изборите, согласно тоа и Уставот, со моќ да иницира судења, кога се базирани врз сомневања дека имало грубо кршење на одредбите од Избирачкиот законик, едноставно заклучува дека не може да преземе никаква акција во однос на откритијата. Избирачкиот законик не ја спречува Комисијата да го направи тоа. Од друга страна, Комисијата би требало да ги толкува своите законски овластувања со цел да го заштити електоратот. Групата исто така забележа дека Јавниот обвинител ја информираше групата дека неговата истрага не ја спречува Државната изборна комисија да покрене своја истрага.

Групата конечно забележува дека Комисијата од многу соговорници е сметана за исполитизирана и неспособна да делува независно достоинствена да ги избегне политичките влијанија од сите партии. Ова и штети на Комисијата и ќе резултира со опаѓање на довербата на јавноста и на крајот од денот тоа прави да биде невозможно да се спроведе достоинствени изборни процеси.

Препораки

Секоја нерегуларност којашто е откриена треба да биде проследена на таков начин што сите грешки/мани, вклучувајќи ги и тие коишто се утврдени во набљудувачката мисија на ОБСЕ/ОДИХР од Извештајот во 2014 година, се адресирани пред наредните избори да се одржат, со цел да се увери дека такви нерегуларности нема да се случат повторно. Директната политичка инволвираност во изборните манипулации, како што изгледа од објавените прислушувања, е сериозно прекршување на основните демократски принципи и мора да биде соодветно адресирано на судско и политичко ниво.

Државната изборна комисија игра централна улога во надгледувањето/контролата на изборите. Секое вмешување во работата на Државната изборна комисија е неприфатливо. Комисијата како независно тело треба да развие култура на двопартиски пристап кон работата базирано на опсежното искуство и треба да одолее да ги

носи мнозинството одлуки во согласност со политичките табори. Целосно внимание треба да посвети на именување/поставање/одредување суштински број членови на Комисијата кои докажале независност и слобода од некакви политичко партиски конекции.

Тајмингот на нерегуларностите, или тајмингот на нивното објавување, не треба да претставува пречка за ефикасна истрага од страна на Државната изборна комисија. Комисијата треба проактивно да ги употребува своите широки овластувања/моќи и да презема иницијативи, согласно мандатот. Не смее да си забрани оценување на минатите избори, како што неодамна кажа со простиот аргумент, дека избирачкиот процес е затворен.

Финансирањето на партиите треба да почитува постоечки правила во поглед на рекламите или употребата на јавните фондови и јавно раководење со партиските активности. Воведувањето рокови за Државната комисија за превенција на корупција да ги истражи жалбите за злоупотреба на државните ресурси за време на кампањата може да биде земено предвид и да бидат обезбедени потребните ресурси да се решат благовремено во согласност со истакнатите ГРЕКО и ОДИХР препораки⁶¹⁰.

5. Медиуми

Групата потсетува дека Член 16 од Уставот гарантира слобода на убедување, со чиста совест, мисла и јавно изразување на мисла, говор, јавна адреса и јавна информација. Земјата ги ратификуваше релевантните Европски и меѓународни законски/правнички инструменти, гарантирајќи и регулирајќи заштита на слободата на изразување како Европската конвенција за човекови права и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права.

Земјата се чувствува дека пати од медиумската криза, којашто стана далеку/постепено полоша во текот на изминатите неколку години, макар што беа преземени некои позитивни чекори на пример декриминализацијата на клеветата, порамнување со Аудиовизуелниот медиумски сервис и формирање на саморегулаторно тело (Совет на етика).

Во неодамнешниот индекс на слобода на медиумите на Репортери без граници 2014, земјата падна на своето најниско рангирање досега и сега е рангирана на 123 место во светот. Фридом хаус го рангира тоа како “делумно слободни” во согласност на слободата на медиумите но

⁶¹⁰ Види 2014 ОБСЕ/ОДИХР Изборна набљудувачка мисија Финален извештај <http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/121306?download=true> и ГРЕКО Извештај „Транспарентност во финансирањето на партиите“ усвоен од ГРЕКО на 63-та пленарна средба 24-28 март 2014 <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/...>

со опаѓачки/влошувачки резултат во последните години⁶¹¹. Според IREX - индексот на одржливост на медиумите, Македонија е рангирана со вкупен резултат од 1.40⁶¹². Индексот на одржливост на медиумите ги набљудува/приметува/оценува државните “изгледи за медиумско одржување како додатно влошени... Ниските поени го поткрепуваат песимизмот на медиумската заедница и очекувањата да се избегне од тенденциите кон поголема државна контрола, политизација и економска деградација на медиумите. ”

Наспроти оваа позадина важно е да се подвлече/нагласи дека медиумите се клучен играч во демократија, не само како јавен заштитник туку и како соработник на плурализмот, развојот на демократијата и дијалогот.

Медиумската криза ги лишува новинарите од нивната способност да извршуваат професионално и без страв. Медиумските сопственици и приватни рекламатори/огласувачи ризикуваат политичките сили да им се одмаздат ако не ги поддржат нивните агенди. Неколку соговорници информираа дека “розовото светло” доминира во медиумите, во смисла законите, недостигот на работни услови за новинарите и финансиската нестабилност за медиумските компании ги прави доверливи кон владините реклами и продуцираат амбиент на страв којшто го охрабрува самоцензурирањето. Кризата исто така истакна сериозни загрижувања за селективното известување и недостигот на уредничка независност во Јавниот сервис.

Неодамнешните откриени прислушувања потврдија постоење нездрава врска помеѓу водечките/главните медиуми и високи владини функционери, со изгледи за примање директни наредби(медиумите) од последните (владините функционери) врз основа на фундаментални прашања на уредувачката политика⁶¹³. Оваа практика го нарушува правото на публиката да добие/прими информација од повеќе извори искажувајќи повеќе погледи и го смалува просторот за објективно и балансирано известување на фактите.

Групата забележа дека многубројни експертски препораки/предлози веќе биле дадени во полето на медиумите, објавата во рамките на останати извештаи и актуелното мониторирање на Европската комисија врз земјата, коишто се уште не се адресирани⁶¹⁴.

⁶¹¹ Види https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2015#.VWK7obkw_IU.

⁶¹² Ова е најниското рангирање било кога и 1 поен пониско од највисокиот поен постигнат во 2005. Рангирањето е од 1 до 4, каде 4 е највисоко, види <https://www.irex.org/resource/Macedonia-media>.

⁶¹³ Види објава бр. 3 (20 февруари), објава бр.4 (25 февруари), објава бр.7 (6 март), објава бр. 20 (16 април), објава бр.23 (22 април)

⁶¹⁴ Вклучително и областите на клевета, владино рекламирање, недостатокот на независност во јавниот радиодифузен сервис, новинарската професионалност и етика и т.н.

Препораки

Сите медиуми мора да бидат ослободени од секаков политички притисок без мешање и закани.

Медиумите треба да се дистанцираат од партиските политики и не треба да бидат во служба на политичарите и политичките партии. Јавниот национален сервис треба да настојува/да вложува напори да биде комплетно непристрасен и независен од политички, комерцијални и други влијанија и идеологии да придонесе кон информирано граѓанство.

Медиумите играат посебна важна улога во ситуации на политичка криза. Јавен интерес е нивната задача да откриваат можни грешки во функционирањето на државата или општеството. Оттука, јавните тела треба да се воздржат обесхрабрувањето на медиумите за да си го изнесат/извршат нивниот мандат.

Обвинувачките/клеветничките дејства не треба да бидат користени како средства за да се задуши дебатата или да спречат јавните фигури да одговараат. Посебно е загрижувањето кога политичари тужат новинари за клевета, но исто така и кога тужат други политички фигури, наместо да ги решат меѓусебните разлики/несогласувања низ други средства како јавна дебата.

Судовите со обвинувањата за клевета треба да се носат на балансиран начин, независен од можни политички импликации за партикуларен случај. Судовите треба да развијат чиста и силна практика за заштита на слободата на изразувањето во поглед на обвинувањата за клевета. Посредството и саморегулацијата треба да игра важна улога во редуцирањето на високиот број на случаи во судовите.

Купувањето политичка поддршка од медиумите преку финансиско поддржување на медиумскиот пазар е неприфатливо. Строги правила за владиното рекламирање мора да бидат применети/наложени/наметнати.

Медиумското сопствеништво и медиумското финансирање треба да биде транспарентно. Новинарските работни услови треба да бидат унапредени/подоброени/поправени како би се намалила самоцензурата.

18. Заклучоци на Европскиот совет од јуни 2015

„Светот ја повторува својата длабока загриженост за ситуацијата во земјата, особено заради политичката криза која е во тек.

Советот истакнува дека Договорот од 2 јуни е значаен прв чекор во решавањето на политичката криза. Овој Договор ги утврдува обврските на лидерите на главните политички партии сериозно да се посветат на владеењето на правото и да останат посветени на процесот на пристапување на земјата кон ЕУ и демократските принципи... Советот бара од политичките партии – во интерес на граѓаните на земјата – да ја преземат својата одговорност и да преземат итни мерки за одржливо решение, конструктивна

посветеност на политичкиот дијалог и да продолжат со напорите да ја обноват довербата во институциите.

Советот ги повикува сите партии да почнат со брзи реформски приоритети во врска со системските прашања за владеењето на правото, кои се потврдени и произлегуваат од моментната криза, вклучувајќи ги основните права, правосудната слобода, слободата на медиумите, изборите, корупцијата, политизација на државните институции и заматената врска на државата/партијата и неуспехот на надзорот. Спроведувањето на овие препораки ќе биде будно следено од страна на Комисијата.

Изборната реформа, во согласност со препораките на ОБСЕ/ОДИХР, е итно потребна и таа заедно со почетните системски реформи ќе придонесе да се обезбеди рамноправно основа за натпревар пред идните избори, слободни и фер, кои ќе бидат важен показател за реформите во оваа област. Тоа, уште повеќе, е неопходно за да се осигури темелна и независна истрага на материјалите што беа објавени за какви било криминални дела, со целосно почитување на постапката, принципот на независноста на судството и пресумпцијата на невиност.“

19. Протоколот од 15 јули 2015 (за време на политичката криза во РМ)

„Во согласност од договорот постигнат на 2 јуни, член 6, параграф прв, во кој се вели „До 10 јули партиите треба да се договорот за точната организација на владата што ќе ги подготви изборите“, на 19 јуни партиите повторно го потврдија своето придржување кон гореспоменатиот договор во писмена форма и се согласија да продолжат разговори. Овој Протокол го комплетира првиот параграф од член 6. Тој станува интегрален дел од Договорот од 2 јуни.

Долупотпишаните страни се согласија на следното.

1. На 1 септември СДСМ ќе се врати во Собранието, како што е предвидено во вториот параграф од член 6, од Договорот од 2 јуни.
2. На 20 октомври 2015 нов министер за внатрешни работи ќе биде именуван по предлог на СДСМ, по консултации со ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ. Именувањето на овој министер треба да биде од технички карактер.
3. На 20 октомври нов министер за труд и социјална политика ќе биде именуван по предлог на СДСМ.
4. На 20 октомври нови заменици министри ќе бидат именувани за следните министерства:

За внатрешни работи, именуван од ВМРО-ДПМНЕ

За труд и социјална политика именуван од ВМРО-ДПМНЕ

За финансии именуван од СДСМ

За земјоделство, водостопанство и шумарство, именуван од СДСМ

За информатичко општество, именуван од СДСМ

Овие заменици министри ќе имаат целосно право да ја надзираат работата или да стават вето во нивните министерства на сите правни,

финансиски и кадровски одлуки кои се во врска со организацијата на изборите.

Сите гореспоменати министри и заменици министри ќе останат на своите функции во новата влада, во согласност со следните одредби подолу наведени.

5. Актуелната влада ќе поднесе формална оставка на Собранието во соодветно време за да овозможи новата влада да положи заклетва на 15 јануари 2016 година, 100 дена пред парламентарните избори што треба да се одржат на 24 април 2016 година. Новата влада ќе биде предводена од премиер номиниран од ВМРО-ДПМНЕ. Нејзината програма ќе биде ограничена на организација на предвремените парламентарни избори.

6. Погорното правило дека актуелната влада треба да даде оставка и да ја напушти функцијата 100 дена пред следните избори и дека и дека нова влада треба да биде именувана, ќе биде применето на изборите во април 2016 година, а по усвојувањето на неопходните законски измени, ќе се применува и за идните избори.

7. Во третиот параграф на членот 6 треба да се дополни на следниот начин: по зборовите „итна акција“, следниот текст треба да се додаде:

„До 15 септември 2015 година ќе се именува Специјален обвинител, со целосна автономија за дела во врска со, и што произлегуваат од пресретнатите снимени разговори. Специјалниот обвинител ќе биде именуван со согласност од долупотпишаните страни.

Скопје, 15 јули 2015 година

Следуваат потписите на Зоран Заев, Мендух Тачи, Али Ахмети и Никола Груевски.

20. Европска Комисија – Клучни заклучоци за извештајот за 2015 година за поранешната југословенска Република Македонија⁶¹⁵

Брисел 10 ноември 2015

2015 Пакетот за проширување

Извештајот за поранешната југословенска Република Македонија е дел од пакетот за проширување во 2015 година утврден од страна на Европската комисија. Во пакетот, Комисијата заклучи дека процесот за пристапување на земјата е во еден критичен момент. Во светлината на досегашниот напредок во остварувањето на политичкиот договор од јуни/јули, Комисијата е подготвена да ја прошири својата препорака за отворање на пристапните преговори со поранешната југословенска Република Македонија. Ова, сепак, ќе биде

⁶¹⁵http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6038_en.htm?locale=en.

условено од континуираното спроведување на политичкиот договор од јуни/јули и значителниот напредок во спроведувањето на приоритетните реформи. Ова прашање треба повторно да се разгледа после изборите.

Политички критериуми

Сериозни проблеми за кои е известувано во претходните години беа засенети од најсурова политичка криза во земјата од 2001 година до денес. Прислушуваниите разговори, во кои очигледно се вклучени високи владини претставници, сугерираат кршење на основните човекови права, мешање во независноста на судството, на слободата на медиумите и изборите, како и корупција. Пропаста на политичкиот дијалог и тешкотиите да се постигне консензус за прашањата уште еднаш ја потврди поделеноста на политичката култура во земјата. Загриженоста за сите овие прашања беше наведена и во претходните извештаи за напредокот. Вниманието и понатаму треба да биде посветено во остварувањето на „Итните реформски приоритети“ на Комисијата и на целосно спроведување со добра волја на политичкиот договор.

Меѓуетничките односи, исто така, остануваат да бидат крехки. Настаните во текот на годината покажаа дека треба да се вложат проактивни мерки за решавање на меѓуетничките прашања, градење на поголема доверба меѓу заедниците, вклучувајќи го тука и целосниот преглед на Охридскиот рамковен договор.

Земјата активно учествува во регионалната соработка и натамошниот развој на билатералните односи со нејзините соседи. Прашањето за името се уште не е решено. Одржувањето на добрососедските односи, вклучувајќи го преговараното и заеднички прифатливото решение за прашањето за името, под покровителство на ОН, остануваат од суштинско значење.

Економските критериуми

Во однос на економските критериуми, земјата е на добро ниво во подготовките за развој на функционално пазарно стопанство. Земјата има придобивки од стабилното макроекономско опкружување, подржана од здравата монетарна политика, поволните услови за влез на пазарот, и стабилниот правен систем. Сепак, беа забележени назадувања во управувањето со јавните финансии. Движењето на јавниот долг и понатаму загрижува. Невработеноста останува висока и изнесува 28%. Буџетот мора да биде усмерен за унапредување на вработувањето, додека неговото креирање, транспарентноста и спроведувањето треба да бидат целосно подобри.

Стопанството е релативно подготвено за соочување со конкурентскиот притисок и пазарните движења во рамките на Унијата. Но, земјата мора го унапреди вработувањето на луѓето, особено на младите, преку подобро усогласување на образованието со потребите на пазарот на трудот, да ги подобри врските меѓу странските директни

инвестиции и домашното стопанство и подобри приоритетни вложувања.

ЕУ законодавство

Што се однесува до способноста на земјата да ги преземе обврските за членство, таа има релативно добро ниво на усогласеност со ЕУ придобивките. Потребно е да се посвети поголемо внимание на административниот капацитет и на ефективното спроведување на законите. Во повеќе области, земјата е умерено подготвена, вклучувајќи ги и јавните набавки, статистиката и финансиската контрола. Потребно е вложување на дополнителни напори, особено во области во кои земјата е во рана фаза на подготовки, како што е слободата на движење на работници и во климатските промени.

ИНДЕКС НА ИМИЊА

- Абаџиев, Ѓорѓи**, 187
Абдулхамид II, султан, 41,44,64,74, 84
Авероф, Евангелос, 189,265
Аголи, Кемал, 164
Алаиновиќ, В., 121,265
Александар III, 20,23-6,30,258,143,196, 372
Алтхаузер, Кристине, 341
Анастасов, Глигор, 139
Ангелов, Дарко, 281
Андов, Стојан, 243,250,256,269,273,294, 371
Андонов, Ванчо, 188,192-3,201
Андонов—Ченто,Методија, 157,164,178, 212,388
Андоновски, Христо, 121
Андраши, Ѓула, 55
Антипар, антички генерал,21,25
Антонов, Ѓорѓи, 54
Апостолски, Михајло, 152,157,159,178, 391
Апостоловски, Живко, 192
Арифџи, Теута, 261
Арон, комитопул, 29
Арсовски, Љупчо, 194
Арсовски, Петар, 331
Аспарух, хан, 29
Атанасов, Габриел, 262
Атанасов, Филип, 130
Атанасовска, Ана, 347
Атанасовски, Благојче, 331
Атанасовски, Тодор, 363
Атков, Борис, 149
Ахил, епископ на Лариса, 31
Ахмети, Али,261,280,299,314, 411,438
Ацев, Мирче, 156
- Бабунски**, Јован, 101
Бадинтер, Робер, 219,220,267,331, 394
Баер, Даниел, 323
Баждаров, Ѓорѓи, 139
Бајден, Џо, 289
Бакојани, Дора, 276
Балевски, Милчо, 122,371
Балџу, Николаќи, 78
Barker, Elisabeth, 371
- Барту**, Жан Луј, 141
Батанџиев, Христо, 67
Баучер, Џејмс, 121
Башић, М., 139,371
Бејли, Џес, 294,326,329,411
Белев, Борис, 212
Беловски, Димче, 188,199,234
Бериша, Сали, 305,354
Беркс, Р.В., 87
Бернштејн, Самоил, 136-7
Берсин, Алан, 298-9
Бесими, Фатмир, 261
Бибер, Флоријан, 326
Бизмарк, кајзер, 56
Бизмарк, Ото фон, 79
Билѓали, Мерсел, 287,339
Бирјузов, С. С., генерал, 161
Блажевска, Катерина, 340
Блажевски, Ристо, 194
Блаунт, Хенри, 37
Б’лгаранов, Бојан, 155
Богатиновски, Мартин, 323
Богдановски, Драган, 196,266
Богоевски, Мите, 86
Боева, Вида, 167
Бојациу, Гонца, 223
Бојчев, Душан, 194,228,299
Бонасје, експерт, 117
Борис I, бугарски цар, 29,30
Борис III, бугарски цар, 138
Борисов, Бојко, 136,353-4
Ботев, Христо, 51
Боцевски, Ивица, 253
Бошковски, Љубе, 323
Браун, Кит, 75,371
Брашнаров, Панко,142,164,178,212
Bridge, Roy, 57,75,81,83-4,371
Брнс, Кејт, 329
Броз-Тито, Јосип, 153,156,158-60,162, 164,170,178-9,188-9,195, 212-3,224,258, 265,371
Брунбауер, Улф, 11
Bullen, Roger, 57,75,81,83-4,371
Бунева, Мара, 353
Бурзевски, Ванчо, 190
Буске, Жорж, 121
Бучковски, Владо, 290

Буџаку, Агрон, 261-2
Бушати, Дитмир, 355
Буш, Џорџ, 272,288,297-8

Вајгел, Иво, 322,226
Валиенте, Франциско, 267
Валден, Сотирис, 277-8
Ванхауте, Питер, 238,331-2
Варџиски, Тоде, 190
Василакис, Адамантиос, 274
Василиј I, цар, 30
Василиј II, цар, 31
Вафијадис, Маркос, 181
Велјановски, Новица, 162,371
Венизелос, Елефтериос, 94,100, 107,
109,116
Венс, Сајрус, 233,402
Вилкен,Урлих, 20-2,371
Вилсон, Вудро,102,111,119,123,303
Вишински, Борис, 167
Влахов, Густав, 190
Влахов, Димитар, 87,89,121,130, 134,
136,142,145,149157,177-8, 294,374
В'лков, Иван, 135,138
Влора Екрем-бег, 44
Војвода, Шаќир, 178
Wolfl, Adelheid, 347
Волкашин Димитрија, 34,36
Вранишковски, Јован, 350,355
Woodhouse,С. М., 181,372
Вукмировиќ, Боро, 156
Вукмановиќ-Темпо, Светозар, 155
Вуковиќ, Предраг, 182

Габер, Стеван, 364
Гаврило, Радомир, 31
Гавриловиќ, Панта, 126
Гали, Бутрос Бутрос, 233
Галон,Силвано, 71,73,80,372
Гарашанин, Илија, 63
Гарванов, Иван, 72,85,133
Гарет, Чарлс, 335
Гелев, Димитар, 199
Георгиевски, Борис, 313
Георгиевски, Љубчо, 304,315,404
Геринг, Герман, 141
Герсин, К., 372
Гешов, Иван, 96

Гешовски, Сашко, 218
Гинова, Мирка, 264
Главинов, Васил, 68
Гладстон, Вилијам, 70
Глигоров, Владимир, 317
Глигоров, Киро, 164,173,213,216,217,
218-9,229,233,250,294,
Голдштајн-Черски, 128,134
Голи, Жорж, 62
Горчаков, Александар, 49
Греј, Едвард, 95
Грличков, Александар, 199
Гроут,Роберт де, 337
Груев, Даме, 66-7,152
Груевски, Никола, 227,241,253,254,257,
272,274,278,284,298-9,319,320, 330,340,
342-3,353,356,411,438
Грчев, Мирослав, 157
Гули, Питу, 152
Гускова, Елена, 357

Давид, комитопул, 29
Данаил, калуѓер, 38
Дариј III, цар, 23-4
Даскалов, Добри, 77
Дачиќ, Ивица, 259,323
Дедијар, Владимир, 170,177,372
Дедов, Стефан, 136
Дејвис, Мостин, 155
Делииванов, Туше, 77
Делчев, Гоце, 47,76-7,103,142,182,
212,262,289
Демостен, антички оратор, 21,25
Денков, Боро, 192
Дервиши, Фериз, 261
Державин, Николај, 135-7,376
Дикинсон, Скот, 158
Димевски, Славко, 32-3,47,58,372
Димитриевски, Марјан,
Димитров, Андон, 67
Димитров, Георги, 143
Димитров, Евгени, 187
Димитров, Димитар, 241
Димитров, Никола, 240-1,243,357
Димитровски, Предраг, 84
Димковски, Александар, 259
Димовски, Илија, 322,335
Димовски, Стојан, 192
Димчевски, Кузман, 190

Дину, Вангел, 78
 Добринов, Дечо, 135,142,372
 Дојчинов, Иван, 149
 Докос, Танос, 278
 Домазетовски, Петко,50-1,65, 72,372
 Дондуков-Корсаков, кнез, 60
 Донев, Јованчо, 49,260,372
 Доситеј архиепископ, 185
 Драговиќ, Тоza, 224
 Драгумис, Филипос, 126,374
 Дракул, Симон, 76
 Душан Стеван, цар, 34

Ѓерковиќ, Стјепан, 196
 Ѓоргиев, Драги, 85
 Ѓорђевиќ, Димитрије, 52,373
 Ѓорѓевски, Бранко, 257
 Ѓукановиќ, Мило, 229
 Ѓулен, Фетула, 304
 Ѓурковиќ, Миша, 357

Еванс, офицер, 154
 Едвард VII, крал, 83-4
 Еленовски, Лазар, 260
 Ердоган, Таип Реџеп, 304
 Есмеров, Игор, 260

Жбогар, Самуел, 327
 Желев, Жељу, 353
 Жинзифов, Рајко, 42

Заев, Зоран,299,320-1,323,411,438
 Зашов, Благој,194
 Зврлевски, Марко, 345
 Зографски, Данчо, 77,372
 Зографски, Партенија, 42-3,376
 Зулфиќари, Азем, 192

Иванов, Ѓорге, 212,243-4,253,261,
 275-6,287,298,337,352-3
 Иванов,Игор, 292-3
 Иванов, Славе, 130
 Ивановски, Васил, 170
 Ивановски, Владо, 76
 Ивановски, Јон, 199

Иглбергер, Лоренс, 287
 Игнатиев, Николај, 55,58
 Изетбеговиќ, Алија, 217
 Илиев, Димитар, 138
 Иљоски, Васил, 149
 Имери, Имер, 314
 Инграо, Чарлс, 232
 Инков, мајор, 160-1
 Иринеј, патријарх, 355
 Исократ, антички оратор, 22
 Источка-Кнежевиќ, Милица, 194
 Ишингер, Волфганг, 295,334

Јаворов, Пеју, 72
 Јанаќиевски, Благоја, 194,197
 Јанева, Катица, 329
 Јаневски, Димитар, 190
 Jaskowicz, Jerzy, 155,373
 Јаковлевски,Трпе, 190
 Јанкуловска, Гордана, 333
 Јашари, Адем, 307
 Јанков, Христо, 86
 Јањатов, Драган, 194
 Јарамов, Ѓорѓи, 212
 Ји, Хојт Брајан, 322,328,329,337,
 Јованов, Митко, 113, 373
 Јовановиќ, Владан, 207,373
 Јовановиќ, Ј.Н., 63
 Јовановиќ, Слободан, 117
 Јовановска, Светлана, 293
 Јовановска, Слободанка,238,277-8,
 280,289,292,297,314,348
 Јовановска-Типко, Вера, 260
 Јовановски, Александар, 43
 Јолевски, Зоран, 230,274,302,343
 Јордановски, Жарко, 325
 Јосиповиќ, Иво, 357-8
 Јосиф, митрополит, 99
 Јункер, Жан Клод, 319
 Јустинијан I, император,372,383-4

Кавракиров, Симеон, 142
 Калфов, Христо, 124
 Каменос, Панос, 276
 Канакарис, Руфос Лукас, 126
 Kartacheff, G., 107,373
 Каравангелис, Германос, 78
 Каравелов, Љубен, 51

- Караѓорѓевиќ, Александар, 141
Караѓорѓевиќ, династија, 243,260
Караѓозоска, Даниела, 181
Караиванов, Иван, 373
Караманлис,Константинос-внук, 271-2
Караманлис, Константинос-чичко, 184,
265-6,271-2
Карамитчиев, Михаил, 181
Караузов, Харитон, 47
Караџов, Кирил, 139
Каргов, Ванчо, 266
Карев, Никола, 68,78
Каровски, Лазо, 172
Карпош, арамбаша, 35-6,104-5
Кастолди, Фортунато, 81,122,256,383
Катарџиев, Иван, 373
Кафандарис, Георгиос, 112,124
Кекавман, владетел на Лариса, 31
Кекавман, Ирена, 31
Кепески, Круме, 172
Кер-Линдзи, Џејмс, 325
Кери, Џон, 356-7
Керим, Срѓан, 199,229-30,239-40,262,
310,373
Ки-мун, Бан, 323
Кинкел, Клаус, 75,286
Kinross, Lord, 372
Кипреос, конзул, 78
Кипријанова, Радмила, 243
Кипријановска, Драгана, 241
Кирби, Џон, 342
Кирил, словенски просветител, 104,
145,168,172,177-8,185-6,372,383-4
Кирјазовски, Ристо, 133,373
Кировски, Атанас, 240
Киселиновски, Стојан, 146, 373
Кисинџер, Хенри, 220,269
Китановски, Лазар, 218
Клејер, Натали, 32-3,40,44,61,273
Климент,епископ,41,43,135,172,372
Клит, антички аристократ, 24
Клинтон, Бил, 307
Клинтон, Хилари, 297,319
Кљусев, Никола, 216
Косијас, Никос,275,280-2,288
Коларов, Васил, 130,143
Колев, Ненад, 243
Колембишевски, Димитар, 190,192
Колешевски,Лазар,150,185,207,373
Колоски, Мето, 246,343
Конески, Блаже,39,43,171-2,373
Константин, крал, 100
Константин Асен, 34
Константин VII, император, 27
Кончар, Раде, 223
Корасанти, Алдо, 267
Костовска, Ивана, 293
Костуранов, Ѓорѓи, 212
Котевски, Наум, 75,256
Коцевски, Тодор, 161
Coffey, Luke, 291
Kofos, Evangelos, 146, 373
Коџијанчич, Маја, 342
Kochis, Daniel, 291
Коштуница, Воислав, 236
Крле, Ристо, 149
Крстанова, Даринка, 321
Крчовски, Јоаким, 42
Кукан, Едуард, 322,335
Купчан, Чарлс, 299
Курц, Себастијан,330-1
Кушан, Јакша, 196
Лавров, Сергеј, 355,357
Лазаревски, Панде, 260
Лазаров, Ристо, 240,262
Лалакос, Харис, 247
Ламуш, Леон, 121
Langer William, 20,36,47,64,273
Лапе, Аленка, 81,373
Лапе, Љубен, 60
Ларош, дипломат, 104
Лачо, Теодор, 206
Левентис, Василис, 276
Левски, Васил, 51
Леотар, Франсоа, 315
Линклатер, Ендрију, 303
Липер (Leerer, R.A.), 160
Липковски, Трајко, 190
Литовски, Александар, 144
Литоксоу, Димитрис, 78,126,374
Луди, Еторе, 86
Лукшиќ, Игор, 259
Мајка Тереза (Бојациу Гонца), 223,374
Македонски, Димитар, 43
Максимос, гр.комунист, 131
Малелис, Емануел, 283

- Малеска, Мирјана, 317
 Малески, Владо, 172,190
 Малески, Денко, 224,226,250-1,314,
 339-40
 Малески, Огнен, 194,348
 Малешевски, Иљо, 54
 Маљас, Александрос, 268,274
 Мануилски, Дмитри, 132
 Мапес-Нидик, Норберт, 340
 Марасчиев, Димитар, 84
 Марков, Веле, 68
 Марковски, Венко, 149,212
 Марковски, Данчо, 194
 Марино, Џакомо Де, 119
 Мартиновски, Никола, 172
 Маткалиев, Стојан, 184
 Матковски, Александар,37
 Матлиев, Андон, 87
 Матов, Христо, 77
 Мегас, гр.комунист, 131
 Мекдугал, Гај, 273
 Мелов, Аки, 374
 Меловски, Милош, 290
 Мемети, Абдулкадар, 244
 Мемети, Иџет, 427
 Мен, експерт,
 Меркел, Ангела, 254,296-7,319
 Мета, Екрем, 223
 Мета, Илир, 355
 Метакса, Георгиа, 258
 Метаксас, Јоанис, 129
 Методиј, сесловенски просветител,
 104,145,168,172,177-8,185-6,372,383-4
 Мекшеин, Денис, 220
 Мидхад, паша, 54
 Мијалков, Сашо, 333
 Миловановиќ, Џилиен, 289
 Милутиновиќ, Милован, 96
 Милчин, Владимир, 346
 Миљовски, Кирил,184,188,190,192
 Миновски, Блаже, 11,138,178
 Миновски, Михајло, 69,121,374
 Миладинов, Димитар, 42,50,376
 Миладинов, Константин,42,50,376
 Милер, Дејвид, 118
 Милошевиќ, Слободан, 217,229,267,
 309,317
 Милошоски, Антонијо, 243,274-5,
 283,289,347,354
 Мирчев, Димитар, 218
 Мирчевски, Нестор Алексиев, 149
 Мисајловски, Ѓорѓи,194,242,260,287
 Мисирков, Крсте Петков, 66,73-4
 Митевски, Манчо, 241,318,374
 Митрев, Димитар, 146,374
 Митрева, Илинка, 240-1,286
 Митревски, Паскал, 181
 Mitrovic, Andrej, 117,374
 Михајло, митрополит, 58
 Михајлов Иван, 11,100,129,135,
 137-43,146,150,166-7,212,374
 Михајловиќ, Дража, 158
 Михов, Благој, 192
 Мицотакис, Константинос, 268-9
 Моаси, Доминик, 233
 Мојсеј, комитопул, 29
 Мојсов, Андон, 192
 Мојсов, Лазар,179,188,229,274
 Молов, Владимир, 112,124
 Молтман, Јурген, 96
 Монро, В.С., 121
 Монеv, Михаил, 130
 Морисон, Фајнс, патеписец, 37
 Москов, Лазар, 86
 Мошин, Владимир, 33,374
 Мрњавчевиќ, велможи, 34,36
 Мрњавчевиќ, Марко крале, 34
 Мустафа, Кемал-Ататурк, 109
 Мустафа III, султан, 174
 Мусолини, Бенито, 134,137
 Нај, Глен, 313
 Налца, X, (Ναλτζα, X.), 131,376
 Наум, свештеник, 33,75,122-3,371
 Наумов, Стив, 86
 Наумова-Марцетиќ, Љиљана, 194
 Наумовски, Борислав, 206
 Наумовски, Васко, 276
 Наполеон I, цар, 39
 Натанаил Охридски, 47
 Неделковски, Панче, 161
 Немањики, династија, 34
 Нетањаху, Бенцемин, 317
 Нешков, Теохар, 78
 Нешовиќ, Слободан, 183
 Нијази-бег, 83
 Никола II, Цар, 80,83-4
 Никола, комит, 29
 Николовски, Филип, 192

Никовски, Ристо, 286-7,293
Нимиц, Метју, 255-6,273-4,277,284,
291.347
Нуланд, Викторија, 290,327-9,337
Нушиќ, Бранислав, 84

Обама, Барак, 278,282,288,290-1
Оер, Лоренс, 256
Огненов, Лев, 99
Орав, Аиво, 287,293,337,343,411
Ордановски, Сашо, 240
Орјан, Дан, 321
Османли, Димитрие, 172
Османлии, турско наследство, 34-5,
54,56,86,375
Ортајли, Илбер, 56,375
Острогорски, Георгие, 30,375

Павелиќ, Анте, 150
Павли, Измини, 206
Павлова, Весна, 259
Павлопулос, Прокопис, 282
Паликуќа, Ештреф, 154
Паликуќа, Ибе, 154
Palmer, Alan, 83,385
Панарет, митрополит, 47
Пангалос, Теодорос, 271
Паница, Тодор, 133-4
Панов, Митко, 256
Панов, Бранко, 256
Пановска, Лилјана, 118,177,375
Пандевски, Манол, 68,89,375
Папанастасиу, Александрос, 133
Пападопулу, Александра, 274
Папандреу, Андреас, 265,268
Папандреу, Јоргос, 276-7
Папуљас, Каролос, 232,268,396
Пармениј, војсководач, 24
Патчев, Методија, 86
Пашиќ, Никола, 94,106,134
Пејчиновиќ, Кирил, 42
Пендаров, Тодор, 303
Пендаровски, Стево, 339
Пердју, Џејмс, 315
Петри, Ирен, 267
Пердика, антички крал, 19-20
Пери, Данкан, 70,87
Петар, владика, 274

Петерле, Алојз, 226
Петир, Маријана, 226,340
Петров, Ѓорче, 76-7,99,100,102-3,152
Петров-Русински, Никола, 67-8
Петров, Тома, 166-7
Петровски, Трајан, 192
Пекас, Ќ., конзул, 78
Пецев, Мирко, 212
Пешиќ, Десанка, 146
Пијаде, Моша, 176-7
Пик, Чарл, 179
Пиколомини, Силвио 35-6
Пинеиро, Хуан де Деус, 276
Пиперката, Јордан, 86
Пирузе, Петар, 178
Пјаниќ, Предраг, 206
Плевнелиев, Росен, 353
Полежиновски, Владимир, 164
Поленакониќ, Харалампије, 43
Политис, Николаос, 124
Поп Арсов, Петар, 66-7
Поп Георгиев, Димитар, 53,59
Поп Лазаров, Ристо, 60,109,375
Поп Томов, Владимир, 134,136,142,157
Попов, Стојан (Антон), 167
Попов, Теодосии, 38,375
Поповска-Тренивска, Василка, 260
Поповски, Благој, 190
Поповски, Владо, 56,218.375
Поповски, Јелисие, 149
Поповски, Јован, 76,99,375
Поповски, Љупчо, 11
Поповски, Тошо, 375
Поповиќ, Коча, 189,265
Попоски, Душан, 160,190
Попоски, Никола, 242,259,275,277,280-2,
296,322,327,330,337,341,347,351,354
Пор, цар на Ниса, 24
Прибе, Рајнхард, 295,326,411-2
Прличев, Глигор, 42
Прличев, Кирил, 11,139
Протугеров, Александар, 99
Псалтиров, Илија, 259
Пулевски, Ѓорѓија, 42,57
Пуљопулос, гр. комунист, 131
Путин, Владимир, 317

Радев, Ѓорѓи, 134
Радев, Симеон, 62,102
Радовановиќ, Ирена, 256

- Radonjić, Radovan, 164,171,375
 Рајнер, Ричард, 158
 Рајс, експерт, 117
 Рајхел, Ернст, 297
 Раковски, Христијан, 134
 Рама, Еди, 355
 Рамадани, Рамадан, 316
 Рафаилидис, Василис, 11,231,375-6
 Рафајловски, Боро, 190
 Рацин (Солев), Кочо, 149
 Ригас, Ферееос, 52
 Рикаловски, Борис, 192
 Ристик, Јован, 58
 Ризаов, Ерол, 286,342
 Ризов, Ризо, 142
 Рикер, Филип, 287
 Рис, Вин, 302
 Ристовски, Блаже, 137,259,376
 Робев, Владимир, 62
 Робев, Димитар, 58
 Робев, Константин, 65
 Робертсон, Џорџ, 313-4
 Рој, Субрата, 228,350
 Роман, принц, 30
 Романо, Мориц, 190
 Ростислав, кнез, 32
 Ростковски, Александар, 74
 Рот, Михаил, 297
 Ружин, Нано, 240
 Рум, Џејмс (Room James), 26,376
 Руменовски, Стојан, 194
- Садику, Рамиз, 156**
 Самарас, Андонис, 269,276
 Самарџиски, Александар, 323
 Самоил, цар, 26,28-33,36,46
 Самсоненко, Сергеј, 321
 Сандански, Јане, 77,84-8,10,133,152
 Санктурис, А., конзул 88
 Сарај, Морис, 100
 Сарафов, Борис, 62,72,85,133
 Саргологос, Николас, 131
 Сејфула, Кемал, 190
 Секулов, Димитар, 78
 Секуловски, Гојко, 190
 Селаникли, Шемесудин, 85
 Селим, султан, 36
 Сешн, Пити, 298
 Сидоровска - Чуповска, Силвана, 49, 50,376
- Сијарто, Петер, 330
 Сиљанов, Христо, 81
 Симеон I, цар, 28-30
 Симовски, Томислав, 194,202
 Синаитски, Теодосиј (Теохар), 42
 Скилица, антички хроничар, 29
 Славејков, Петко, 47,372
 Смит, Керин К., 47,372
 Смит, Мајкл, 220,301,374
 Соколов, Лазар, 164,178
 Солана, Хавиер, 287,313
 Соренсен, Питер, 118
 Сорос, Џорџ, 346
 Спасов, Ѓорѓи, 240,255,322,323
 Спекхард, Даниел, 271
 Сперански, М.Н., 33
 Спиоровски, Мирослав, 36
 Стамболиски, Александар, 100,103,133
 Ставрев, Драгољуб, 202
 Сталин, Јосиф Висерјонович, 111,158, 161,176,179,183,208,212
 Стаматовски, Трајко, 252
 Станоевски, Цветан, 376
 Старделов, Георги, 256
 Старова, Луан, 192
 Стефанов, Димитар, 77
 Стефановски, Влатко, 230
 Стефановски, Петко, 194
 Стојанов, Киро, 36,376
 Стојановски, Перо, 243
 Стојменовски, Коста, 281,286
 Стон, Хелен Марија, 77
 Стричка, мајор, 163
 Сурлев, Д., 146
- Тавчиовски, Љупчо, 190
 Талер, Зоран, 287
 Танаскова, Фиданка, 206
 Танге, Кензо, 208
 Танев, Иван, 149
 Тасевска, Биљана, 194
 Татарчев, Христо, 67,77
 Тачи, Мендух, 299,411,438
 Ташковски, Драган, 30,376
 Теговски, Јован, 194
 Телини, Енрико, 122
 Терзиовски, Растислав, 50,76
 Тодоров, Никола, 322,331
 Тодоров, Теодор, 121

- Тодорова, Љиљана, 192
Тодорова, Марија, 37,70,371,376
Тодоровски, Глигор, 50-1,65,72,82,376
Тодоровски, Зоран, 121,138,148,377
Тодоровски, Сашко, 193-4
Тодорчевски, Никола, 268
Толев, Иван, 192
Толбухин, Фјодор, 161,167,262
Томалевски, Никола, 139
Томиќ, Маја, 248
Томов, Ангел, 88
Топаловиќ, Живко, 164
Топаловски, Илија, 188
Топер, Уве, 10
Топчев, Стево, 212
Тошев, Крум, 171
Тошев, Пере, 152
Тошевски, Иван, 188,192,194,274
Трајанов, Павле, 241
Трајановски, Александар, 50
Трајков, Христо, 146
Трајковски, Борис, 236,241,313,315
Трајковски, Трајко, 190,192,194
Трамп, Доналд, 291
Трневска-Дескоска, Рената, 260,322
Трневски, Мартин, 206
Троеbst, Stefan, 134-5,377
Трпеновски, Бранко, 192
Трпковски, Гоце, 331
Тукидит, антички историчар, 10
Тунтев, Ахил, 194,235
Тупурковски, Васил,26,227,306,377
Турк, Данило, 239,351
- Ќ**
Ќулафкова,Катица, 333-4
Ќурчиев, Христо, 78
- У**
Углеша Јован, велмож, 34,36
Узунов, Христо, 86
- Ф**
Фајон, Тања, 226,324
Фејт, Питер, 315
Фердинанд, Франц, 97
Фердинанд, крал, 117
Филе, Штефан, 335,348
Филип II, 20-3,25,30,258
Филота, Калестен, 24
- Флекенштајн, Кнут, 341
Франц Јозеф II, 80
Фровик, Роберт, 313-4,332
Фрчкоски, Љубомир, 218-9,228,250
Фуере, Ерван, 287,293,327,339
- Х**
Хаген, Валтер, (Wilhelm Höttl), 167
Хајати, Мареш, 206
Халили, Невзет, 206
Хамарберг, Томас, 267
Хамилтон, Џејмс, 328
Хан, Јоханес, 325,352,411327-30,334,
336-7,339-40
Ханџиски, Благој, 240
Хаџи Димов, Димо,68,84,102-3,112,123
Хаџи Николов, Иван, 67
Хаџи Панзов, Ганчо, 149
Хаџивасилев-Јамин, Мито, 172
Хаџиконстантинов, Јордан, 40,42
Хеникер, Мејџор, 162
Херакле, митолошки полу-бог, 22
Херодот,антички историчар, 10,112
Херцог, Роман, 267
Хидлам-Морли, 105
Хил, Кристофер, 220,301,374
Хилми, Туџарзаде Ибрахим, 89,90,377
Хилми-паша, 80,381
Хитлер, Адолф, 141,167,170
Хитрово, Михаил, 54-5
Ховит, Ричард, 322,341
Холбрук, Ричард, 261,307
Хомер, антички поет, 255
Хоџа, Енвер, 306
Хоџај, Енвер, 304
Храбак, Богумил, 58
Христов, Александар, 47,56,76,273,275,
277
Христов, Пол, 120-1
Христов, Стојан, 137
Hristov, Hristo, 377
Христопулос, Филип, 269
Христос, Исус, 36
Хрушчов, Никита, 188
- Ц**
Цалдарис, Константинос, 177
Цветановски, Виктор, 123
Цветковиќ, Андријана, 260
Цепенков,Марко, 42

Циборовски, Адолф, 208
 Цимискиј, Јован, 29
 Ципрас, Алексис, 275-6,278,281,288
 Цоков, Ј., 146
 Црвенковски, Стево, 232,268,296

Чакарјаневски, Ѓорѓи, 103,160-1,377
 Чаков, Михаил, 182
 Чаловски, Митко, 188
 Чаловски, Насте, 192,194
 Чаулев, Петар, 99,103,132-5
 Чаче, Ѓорѓи, 78
 Чашуле, Коле, 188,190
 Чашуле, Слободан, 260,286
 Чепреганов, Тодор, 48,118,154,177-8,
 371,377
 Чернодрински, Војдан, 149
 Черчил, Вилсон, 164,176
 Чипов, Андреа, 142
 Чокревски, Томислав, 194
 Чомовски, Александар, 240
 Чотбазоглу, Г., преведувач, 78
 Чуповски, Димитрија, 73,136
 Чуркин, Виталиј, 291
 Чучков–Мане, Емануел, 164

Џафери, Арбен, 314
 Џафери, Муса, 303
 Џафери, Телат, 261
 Џамбазовски, Климе, 377
 Џорџис, Емилио де, 81
 Џунов, Ристо, 190

Шалев, Димитар, 139
 Шалом, Силван, 321
 Шапкарев, Кузман, 42,47
 Шатев, Павел, 178,212
 Шаторов-Шарло, Методија, 134,142
 Шацитаркакис, Јорго, 293,287
 Шахов, Коста, 66
 Schevill Ferdinand, 63,79,377
 Шеќеринска, Радмила, 322
 Шефер, Јап де Хоп, 272
 Шољаковски, Александар, 332
 Шпајдел, Ханс, 141
 Шубашиќ, Иван, 159,164
 Шопов, Ацо, 190

Штајнакер, Гудрин, 342
 Шуркова, Анета, 256
 Шчербак, Олег, 292
 Штајнмаер, Франк-Валтер, 296-7
 Стул, Макс Ван дер, 316
 Штурман, Мариет, 293
 Шумковски, Градимир, 321
 Шушлеска, Мими, 339